ADVIEZEN

IN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL

VAN

M^R^. G. GROEN VAN PRINSTERER.

EERSTE DEEL.

EERSTE AFLEVERING.

I. GRONDWET EN GRONDWETHERZIENING. II. AARD EN GANG DER STAATKUNDE VAN HET GOUVERNEMENT.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1856.

☞ Zie de binnen- en achterzijde van den Omslag.

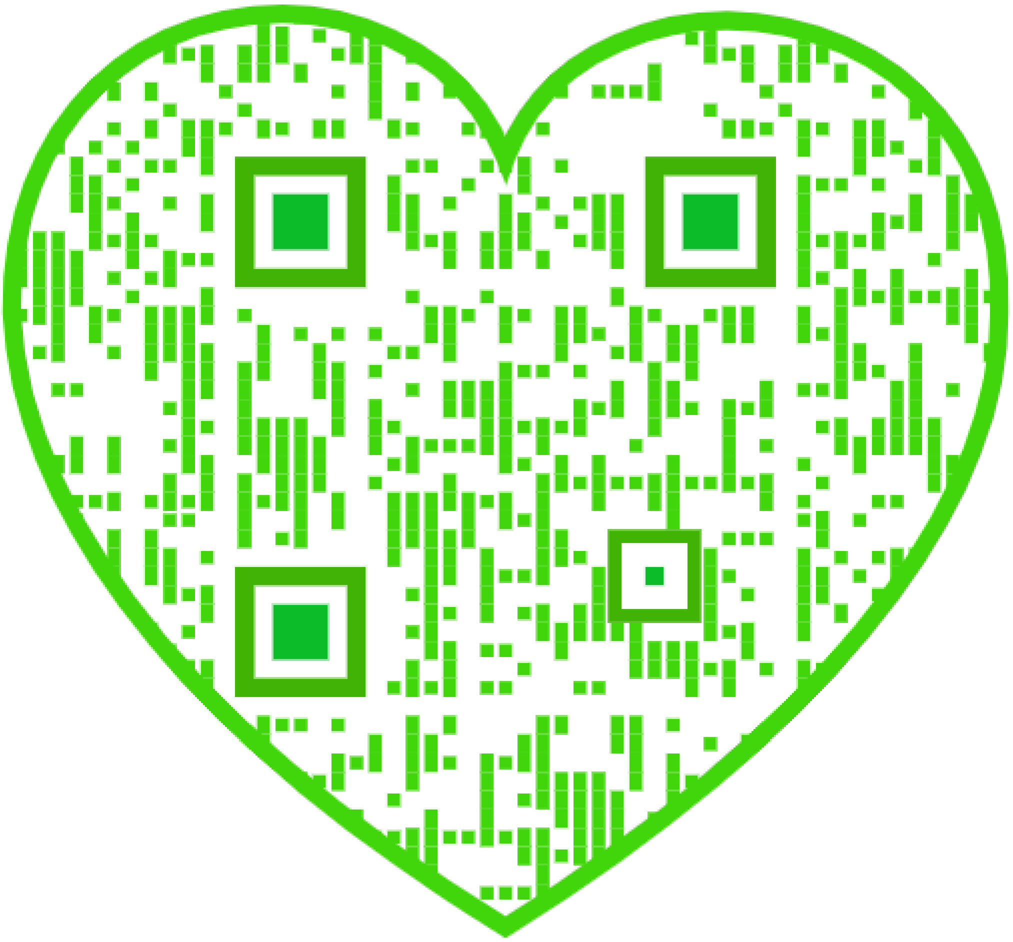

De reden waarom ik thans aan het verlangen van sommigen naar eene meer algemeen verkrijgbare uitgaaf mijner *Adviezen in de Tweede Kamer* niet ongaarne gehoor geef, ligt vooral in de overtuiging (door den aard der verwijten waaraan ik, ook bij de verkiezingen van 1856, ten doel gestaan heb, bevestigd) dat menigeen die tegen mijne beginselen ijvert, onze medestander zijn zou, indien hij, niet uit de citaten van tegenpartijders, maar door eenig eigen onderzoek, met de grondbeginselen der staatkunde onder wier verdedigers ik behoor, bekend was.

Ik reken mij verpligt aan zoodanig onderzoek bevorderlijk te zijn. Waar de aanval in mijn persoon tegen beginselen gerigt wordt, is lijdelijk berusten niet vergund. Bij het gewigt der omstandigheden mag ik nu minder dan ooit vergeten dat alleen in de *Christelijk-historische* rigting, ter afweering van het gevaar, ter verkrijging van hetgeen door alle welgezinden begeerd wordt, van orde, vrijheid, eensgezindheid, wezenlijke kracht ligt. De weêrklank dien deze *Nederlandsche* Politiek bij toeneming heeft onder het *Nederlandsche Volk*, dringt te meer ter wegneming van elk beletsel waardoor haar voortgang gestuit wordt. — Het vertrouwen en de liefde mij, ook nu weder, verre boven hetgeen ik verdiend en verwacht heb, door zoo velen betoond, verlevendigt den wensch om, in het belang van hetgeen ons gezamenlijk ter harte gaat, te doen wat binnen mijn bereik is.....

De Adviezen, zal er op eenigzins uitgebreid Publiek kans zijn, moeten uit de Bijblad-folianten in bruikbaren vorm worden overgebragt.

Ook zal door eene andere rangschikking, namelijk *naar de verscheidenheid der onderwerpen*, de eenheid en ontwikkeling in hetgeen ik, als Volksvertegenwoordiger, gezegd en gewild heb, de aard en strekking mijner beurtelingsche ondersteuning en oppositie, voor een niet onbillijk regter, naar ik mij vlei, meer duidelijk zijn.

De volgende verdeeling komt mij niet ongepast voor.

Grondwet en Grondwetherziening,

Aard en gang der Politiek van het Gouvernement,

Souvereiniteit van het Huis van Oranje, Ministerie, en Volksvertegenwoordiging,

Organieke wetten,

Onderwijs, Regt der Gezindheden, en verhouding tot de Roomsch-Catholieken,

Oorlog, Buitenlandsche Zaken, en Koloniën,

Staathuishoudkunde.

Zeer wensch ik veler belangstelling: als bewijs, bij tegenpartijders, van de zucht om zich boven een vooroordeel hetgeen onderzoek schuwt, te verheffen; bij medestanders, van het besef dat, naar mate wij meer ernstigen strijd te gemoet gaan, de Volksvertegenwoordiger, in bekendheid van het Nederlandsche Volk zelf met de hoogste Volksbelangen, een steunpunt behoeft.

GROEN VAN PRINSTERER.

ADVIEZEN

IN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL

VAN

M^r. G. GROEN VAN PRINSTERER.

EERSTE DEEL.

EERSTE AFLEVERING.

I. GRONDWET EN GRONDWETHERZIENING. II. AARD EN GANG DER STAATKUNDE VAN HET GOUVERNEMENT.

UTRECHT,

KEMINK EN ZOON.

1856.

GRONDWET EN GRONDWETHERZIENING.

*** Van de Grondwet, of in haar geheel, of in de bijzonderheden, zal ook in de overige afdeelingen schier op elke bladzijde spraak zijn. Met deze afzonderlijke rubriek heb ik vooral het constateren mijner denkwijs bij de Grondwetherziening van 1840 ten doel.

Mijne toenmalige beschouwing komt, in de hoofdtrekken, overeen met hetgeen ik, tien jaren vroeger, in *de Nederlandsche Gedachten* en, meer dan tien jaren later, telkens in *de Nederlander* en in de Tweede Kamer, omtrent naleving, ontwikkeling, verbetering beweerd heb.

„Aan *geschrevene* Grondwetten, waarin men het Staatsregt *beschrijft*, wordt door ons geen kleinachting betoond. Wel verre van ons los daarvan te willen maken, zoeken wij er steun in. Naar ons systeem, komt noch *verbreken*, noch *verbuigen* eener Grondwet te pas; wel zoodanige *buigzaamheid* die van het *geworteld-zijn* in volksbehoefte, volkshistorie, volksgeest, het gevolg is. Dan is er vastheid, *stabiliteit;* zoodanig eene waarin zich, bij stevig-zijn, groei en levenskracht openbaart. We zijn tegen den *revolutionairen geest*, die zich van de vormen meester gemaakt heeft. De Grondwet komt in de hoofdlijnen overeen met hetgeen de voortreffelijkste onzer Staatslieden, lang vóór 1795, bij den wensch naar hervorming van het Gemeenebest, bedoeld hebben[1].” Veertig jaren voorbij te zien, is een verlangen dat tegen den eerbied voor historische ontwikkeling strijdt, en, ofschoon het revolutionair beginsel behoort afgezworen te worden, men is verpligt alle regten, ook die in den revolutietijd verkregen, te ontzien. Wat is het dan dat de Grondwet behoeft? geen liberale herziening, geen herziening in schijn, geen afschaffing, maar behoud en verbetering in anti-revolutionairen, in christelijk-historischen zin[2]. De Grondwet moet geëerbiedigd, maar ook met Christendom en historisch Staatsregt en Nederlandsch Volkswezen in overeenstemming worden gebragt[3].

---

1 *Narede.* (1855) 2 *Beschouwingen over Staats- en Volkerenregt.* (1834) 3 *Nederlandsche Gedachten.* (1829)

ADRES VAN ANTWOORD. (10 *Augustus* 1840.)

⁂ De beraadslaging over het Adres is altijd gewigtig. De Aanspraak des Konings, welke gerekend wordt het programma der Zitting te bevatten, geeft eene ongezochte gelegenheid om het voornaamste dat aan de Kamer zal voorgelegd worden, bij een voorloopig onderzoek, ter sprake te brengen. Het is dan dat de Kamer zich teekent, gedaante, kleur, houding verkrijgt. Het is eene officiele kennismaking der Kamer, door verkiezingen of omstandigheden gewijzigd; eene kennismaking, zoo van de leden onderling, als van de Kamer met het Gouvernement. Het is eene Inleiding op het werk. Het behoort tot dien geleidelijken en regelmatigen gang, waardoor eene gepaste en wenschelijke deelneming der Natie wordt gaande gehouden. Deze voordeelen gaan te loor, wanneer alles, gelijk dikwerf hier te lande, neêrkomt op eene nietsbeduidende formaliteit.

Geen spreker ingeschreven zijnde, scheen het als of er geen discussie hoegenaamd plaats hebben zou. — De voorname zinsnede was deze: „Te „zamen gekomen om te beraadslagen over veranderingen en bijvoegingen „in de Grondwet, welke de omstandigheden of de ervaring noodig hebben „doen oordeelen, gevoelen wij geheel het gewigt van deze belangrijke taak. „De Grondwet toch is het plegtanker van Neêrlands vrijheid en volksgeluk. „Elke wijziging in dezelve staat met onze hoogste belangen in een onafscheidbaar verband. Met behoedzaamheid is daarom bij de Grondwet zelve „de wijze aangewezen, waarop de veranderingen, of bijvoegingen zullen „kunnen worden daargesteld.”

Ik rangschik mij tot dus ver onder hen, naar wier oordeel de wetgevende bevoegdheid der Dubbele Kamer binnen zeer enge grenzen beperkt is. Doch tevens ben ik overtuigd dat zij, ook binnen dien kring, groote diensten aan het Vaderland kan bewijzen; indien zij namelijk, ook waar die wetgevende magt ophoudt, bij elke gelegenheid, met den nadruk die haar betaamt, haar gevoelen over de vaderlandsche belangen openbaart. De zedelijke invloed is ook hier het krachtigste middel om nuttig te zijn.

Zouden wij dien invloed gering achten? Voorzeker niet; zoodra wij op de zamenstelling dezer Kamer, op het doel der bijeenkomst, en op de belangrijkheid van het tegenwoordig oogenblik letten. Het is hier niet eene talrijke herzienings-commissie, maar de Tweede Kamer der Staten-Generaal; in dubbelen getale, na het vierde eener eeuw en na de halvering van het Rijk, zamengeroepen om tot de herziening der Grondwet mede te werken; eene Vergadering die eerbied inboezemt, omtrent wier handelingen meer dan gewone verwachting wordt gekoesterd, wier taal door de Natie met luisterend oor opgevangen wordt. De omstan-

digheden hebben aan de Kamer dit gezag over de gemoederen verleend, van haar gedragingen zal het afhangen of het zal worden behouden of verspeeld.

De beraadslaging over het Adres van Antwoord stelt ons in dit opzigt op de proef. Het is het eerste officiële stuk dat van ons uitgaat. Het eerste waarin wij, uit naam van de Natie, ten aanhoore van de Natie, onze woorden rigten tot den Troon. Het is de voorrede op ons gansche werk. Het geldt hier het aangeven van den toon waarop deze Vergadering zal worden gestemd.

Met deze gedachte nam ik het concept-adres op; mijne teleurstelling, ik erken het, was groot. Een opstel dat ten eenemaal krachteloos is, geenerlei beduidenis heeft; naauwelijks de gewone weerklank op de aanspraak van den Troon.

Ik wil niet afkeuren dat het geenerlei verklaring voor of tegen de bevoegdheid der Kamer om in de herzieningswetten amendementen te maken bevat. Welligt heeft men deze quaestie, om haar gewigt en moeijelijkheid, en om het reeds bekende verschil van gevoelens, te regt daarin ter zijde gesteld. Ik zeg welligt; want, ofschoon het raadplegen hierover eenigen meerderen tijd gevorderd zou hebben, tegen dit kleine nadeel stond het voordeel over dat men terstond vele moeijelijkheden afgesneden had.

Doch ik heb andere reden tot klagt; want, zoo de Kamer ten dien opzigte in haar geheel wilde blijven, waarom niet terstond en rondborstig zich verklaard omtrent de punten, waarover het gevoelen der meerderheid nu reeds niet twijfelachtig meer is? Drie zoodanige punten zou ik verlangen uitgedrukt te zien.

Vooreerst geloof ik dat wij ons duidelijk moeten verklaren omtrent de ongenoegzaamheid dezer herzieningswetten, niet in 't algemeen, maar in verband met hetgeen thans, blijkens de Processen-Verbaal der Tweede Kamer, met eene opmerkelijke overeenstemming daargesteld had kunnen worden. Eene verklaring bijna gelijkstaande met den wensch dat, in de eerstvolgende zitting der Tweede Kamer, een toevoegsel aan het herzieningswerk een onderwerp van beraadslaging zij.

Ten anderen acht ik het allezins nuttig het, voor als nog, onmogelijke aan te duiden eener eenigzins volledige herziening, en de hieruit voortvloeijende noodzakelijkheid om haar voort te zetten in lateren tijd. Het valt in het oog dat de tegenwoordige herziening, uit den aard der zaak, eene aanvankelijke proefneming is. Er zijn toch een aantal onderwerpen (ten voorbeelde noem ik de betrekking der Vertegenwoordiging tot het Volk) die, naar het oordeel van de meesten onzer, voorziening en verandering zullen eisschen en die evenwel thans, bij het uiteenloopende onzer gevoelens, slechts aanleiding zouden geven tot quaestiën niet rijp ter beslissing.

Eindelijk, behooren wij aan te dringen op de noodzakelijkheid om de Grondwet, én nu, én in het vervolg, te herzien naar vaste

beginsels; en onder leiding, zooveel mogelijk, van het Koninklijk initiatief. Ook dit, dunkt mij, kan niet anders dan het gevoelen der meerderheid van UEd. Mog. zijn.

Ik heb gemeend in mijne Afdeeling de volgende zinsnede te mogen opgeven, niet om haar *textualiter* ingelascht te zien, maar als aanduiding der denkbeelden die ik zou wenschen dat men in het Adres opnemen mogt:

„Ter voldoening aan de Grondwet, zullen wij de door U. M. „aan ons medegedeelde ontwerpen van wet, in verband met de „behoefte des Vaderlands, de regten der Kroon, en de vrijheden „der Natie onderzoeken; ten einde aldus, onder biddend opzien „tot God en binnen den kring onzer bevoegdheid, mede te wer„ken tot deze aanvankelijke poging om de Grondwet, zonder „voorbarigheid of schadelijk uitstel, zoo wij hopen, naar vaste „beginsels en onder de leiding van U. M., met de grondslagen „van het Nederlandsche Staatsregt in overeenstemming te brengen."

Eene tegenwerping voorzie ik; over het ongenoegzame, het aanvankelijke, mogen wij niet spreken, vermits wij geacht worden de herzienings-wetten, naauwelijks ter Vergadering ingekomen, niet te kennen.

Dit is eene te ver gedrevene fictie. Ik geloof dat eene andere onderstelling juister en natuurlijker is: namelijk deze, dat wij sedert lang onze aandacht op het herzienings-werk en op hetgeen in de gewone Kamer voorgevallen is, hebben gevestigd. Wij kunnen niet als vreemdelingen, zoo even uit de lucht gevallen, worden beschouwd.

En bovendien, al mogt het woord *aanvankelijk* niet op deze ontwerpen kunnen slaan, dan nog is het gepast ter aanduiding van de gewigtige en veeltijds miskende waarheid dat wij thans niet op de hoogte zijn om eene afdoende herziening tot stand te kunnen brengen; en dat de Grondwet, om eene Nederlandsche Staatsregeling te worden, in den loop der tijden, eene voortgezette, eene, naar mijn inzien (doch dit is mijn bijzonder gevoelen, waaromtrent niets hoegenaamd wordt geprejudicieerd), eene Christelijk-historische herziening zal moeten ondergaan.

„De herziening," zeide ik, „zal plaats moeten hebben naar vaste „beginsels en onder leiding van U. M." — Wil ik dan misschien de Natie doen loopen aan den leidband van de Kroon? Eene geringe toelichting zal toonen dat mijne gedweeheid niet zoo onvoorwaardelijk is, als men, bij den eersten opslag, onderstelt.

Ik verlang de leiding des Konings. Hierin volg ik het voorbeeld der gewone Kamer. Ook deze heeft zich willen onthouden van het initiatief. En inderdaad, zoo wij (hetgeen ik, helaas! als twijfelachtig beschouw) nog leven in eene getemperde Monarchie, dan wordt de leiding van boven verwacht.

Ik spreek van die leiding als wenschelijk, niet als onmisbaar: „zoo wij hopen, onder U. M. leiding." De medewerking, het gemeen overleg is eene *conditio sine quâ non;* de leiding is het niet. Zoo de Kroon afstand doet van haar natuurlijke roeping, zal aan de Tweede Kamer eene poging om, in het belang des Vaderlands, haar grondwettig initiatief te doen gelden niet ten kwade worden geduid.

Ik verklaar die herziening, „naar vaste beginsels," te verlangen.

Treurig was, E. M. H.! de geschiedenis der vorige zitting. De Kamer heeft bescheidenheid aan den dag gelegd: er is wederkeerige beleefdheid, zoo niet wederkeerige verlegenheid, geweest. Inmiddels is het initiatief des Konings, in den vorm behouden, in der daad verloren gegaan. Wat toch is er, zoo we naar de waarheid vragen, gebeurd? De Koning heeft de wetten, gemakshalve voor de Tweede Kamer, naar aanleiding van haar wenken, geredigeerd. En, is er in hetgeen de Regering ten aanzien der Grondwet heeft gedaan, geen plan, geen zamenhang te bespeuren, bij de Kamer evenmin. Nergens treffen wij eenheid en ontwikkeling van denkbeelden aan; ten ware men het een systema wil noemen dat de regering *zoo weinig mogelijk*, heeft willen geven, en de Tweede Kamer *zoo veel mogelijk*, heeft willen ontvangen. Deze onvastheid van handelen zal een einde moeten hebben, of wel de meest noodlottige gevolgen te weeg kunnen brengen.

Er is, E. M. H.! eene zinsnede in het concept-Adres, welke volkomen den geest er van uitdrukt, en het, als 't ware, resumeert; maar welke tevens van dien aard is dat ik, reeds daarom alleen, de aanneming van hetzelve, niet slechts voor mij, maar voor de groote meerderheid dezer Kamer als bijna onmogelijk beschouw. Zij is deze: „de Grondwet is het plegtanker van onze vrijheden „en van ons Volksgeluk."

Noodig is het hier den eigenlijken zin te constateren. Het is, ik wil het gelooven, niet geheel onmogelijk, door allerlei flaauwe uitlegging, aan deze woorden eene dragelijke, eene verdedigbare beteekenis te hechten. Maar is die gedwongen beteekenis de natuurlijke, de terstond in het oog vallende zin? Er mag hier, vergeten wij het niet, geene de minste dubbelzinnigheid wezen. Het is niet genoeg aan de periode eene omschrijving te kunnen geven, waarmede de Vergadering zich vereenigen zou; het moet onmogelijk zijn ze te verklaren op eene wijs die de Kamer compromitteert. Immers de commissie tot het Adres is niet buiten de Kamer aanwezig ter verdediging van haar werk; zij kan niet aan elk lid van het lezend Publiek gaan betuigen, zóó, en niet anders, heeft de Kamer het gemeend. De tekst wordt zonder commentarie in het licht gezonden; en de zinsnede, eenvoudig geinterpreteerd, is eene lofrede op de bestaande Grondwet, waaruit, als bij wettig gevolg, de noodzakelijkheid van zeer bedachtzame wijziging afgeleid wordt.

Ik wensch niet den eerbied dien wij aan de wetten, dien wij vooral aan de Grondwet verschuldigd zijn, uit het oog te verlie-

zen. Ter zelfverdediging mag ik zeggen dat ik, naar mijn gering vermogen, in mijn beperkten kring, tot het doen eerbiedigen van de Grondwet somtijds medegewerkt heb. Toen de Belgen haar in een democratisch Staatsverdrag wilden herscheppen. Toen, in moeijelijke oogenblikken, enkele vrienden der Regering van een *coup d'Etat* welligt niet geheel afkeerig zouden zijn geweest. Toen in 1830 en 1831, eene gedeeltelijke welmeenende, maar toch ultra-liberale partij haar als door den Belgischen opstand geheel vernietigd heeft beschouwd. En nog onlangs heb ik, toen in het veranderen van de Grondwet door menigeen het voorname, het eenige redmiddel van den Staat gezocht werd, getracht te betoogen dat, somtijds om eigen schuld te bedekken, veel ten onregte aan de Grondwet is te laste gelegd; dat veel waarover men klaagt, geen plaats zou gehad hebben, indien zij met meer zorg door de Regering, door de Staten-Generaal, door de Natie, door een iegelijk, met de constitutionele middelen die hem ten dienste hebben gestaan, ware gehandhaafd en nageleefd geworden.

Doch haar het *palladium* des Vaderlands te noemen, dit mag ik niet. De waarborgen voor de toekomst van Nederland liggen in de vasthouding aan Nederlandsche beginsels; in den Godsdienstigen zin die bij de bevolking, Gode zij dank! nog niet geheel weggenomen werd; in den vrijheidszin dien wij van de vaderen hebben geërfd, in de liefde tot het Huis van Oranje, dat het middenpunt onzer eensgezindheid moet zijn; in de zucht naar eene orde, niet op willekeur, niet op revolutionaire centralisatie, maar op de regelmatige ontwikkeling van alle verkregene regten gevestigd. „Het plegtanker van onze vrijheden en van ons Volksgeluk!" Neen! dan hebben onze vaders, toen zij de vrijheid van een door het geloof herboren Vaderland op het dierbaar Bijbelboek hebben gegrond, een beter plegtanker voor het Volksgeluk gehad. Ik eerbiedig de bedoelingen van een ieder; ik ben overtuigd dat de leden der Commissie in deze hunne uitdrukking niet gezien hebben al wat er, naar mijn inzien, in opgesloten ligt; doch, wat mij zelven betreft, en ik vertrouw dat men ook mijne overtuiging eerbiedigen zal, de goedkeuring van een Adres waarin eene dergelijke uitdrukking aangetroffen wordt, zou, voor mij, eene verloochening zijn mijner Vaderlandsche herinneringen, eene verloochening mijner Christelijke beginsels.

Ik meen verder te mogen gaan; ik geloof te kunnen beweeren dat deze zinsnede onaannemelijk is, ook voor hen in wier oog mijne naauwgezetheid overdrevenheid wordt. Wanneer wij gewag maken van de Grondwet in 't algemeen, dan spreken wij van haar, gelijk zij het uitvloeisel is van milde en vrijzinnige begrippen, gelijk zij de gewijzigde voortzetting is der Staatsregelingen die ons sedert 1795 hebben geregeerd. Wel nu! Deze Staatsregelingen, waarvan dezer dagen een gansche bundel[1] (niet onaardig blijk

[1] *Verzameling van Nederlandsche Staatsregelingen*, Zalt-Bommel, 1840.

der bestendigheid van revolutionaire gewrochten!) in het licht verschenen is, in welk opzigt en wanneer hebben zij onze vrijheid en ons geluk bevorderd? En, wat de tegenwoordige Grondwet betreft, ik erken, gaarne en met dankbaarheid, dat wij, tijdens haar bestaan, somtijds het genot van vrijheid en volksgeluk gehad hebben; maar de strekking dier Staatsregeling zelve, in liberalen zin toegepast, is steeds geweest om ons in den toestand te brengen, waarin wij nu, helaas! zijn; den toestand van een gedesorganiseerden Staat, waarin beurtelings, óf de Koning, óf de Tweede Kamer een gevaarlijk alvermogen bezit. — Vijf en twintig jaren is uw plegtanker uitgeworpen geweest; ik mag vragen, heeft het u voor stranden behoed?

Hoogstzonderling mag, vooral in het tegenwoordig oogenblik, dit aanprijzend beeld worden genoemd. Het is blijkbaar dat de meesten onzer eene herziening der Grondwet overeenkomstig de wezenlijke behoefte der Natie, eene ruime, eene wezenlijke herziening zouden hebben gewenscht; en echter voelen wij ons gedrongen lucht te geven aan onze geestdrift voor eene wet die wij bijna allen als een zeer gebrekkigen vorm van ons Staatsregt beschouwen. Op eene vreemde wijs zal dit Adres afsteken bij de Processen-Verbaal uwer Afdeelingen; het hooggestemde loflied tegenover de scherpe kritiek! Men zal, vrees ik, moeten onderstellen dat de Dubbele Kamer plotseling, met voorbijzage van haar eigene roeping, in eene reminiscentie uit dien gulden tijd is vervallen, toen de Grondwet in de schatting, of althans naar het voorgeven van allen, nog voor eene soort van politieke volkomenheid gold. — Waarlijk, in verband met het doel onzer bijeenkomst, gelijkt eene dergelijke zinsnede naar eene ironie, die zelfs den schijn van bitterheid heeft.

Maar, zegt men, de Grondwet heeft toch veel goeds en behoedzaamheid is bij elke verandering nuttig. Ik erken het; ik zou mij tegen die erkentenis, ook in het Adres, geenszins verzetten, indien bij het goede ook de keerzijde getoond en, tegenover de behoedzaamheid, ook voortgang met vasten tred aangeprezen wierd. In het ons voorgelegde opstel mist de onvoorwaardelijke lof het onmisbare correctief. Niet slechts wordt er van de wenschelijkheid van verdere verbeteringen niets gezegd; maar, met betrekking zelfs tot de dertien herzieningswetten, wordt eenzijdig gedrukt op de noodzakelijkheid om toch vooral behoedzaamheid te betrachten. De Kamer legt hier, ik geloof tegen haar bedoeling, eene politieke belijdenis af; want, onder den schijn van geen kleur te hebben, is het stuk zoo sterk mogelijk gekleurd; onder den schijn van alle meeningen in algemeene bewoording te omvatten, is het gesteld uitsluitend in de meening van hen in wier bedoeling het gansche herzieningswerk slechts een, zal ik zeggen nationaal of anti-nationaal? wiegelied is. Zoodanig Adres zal, vrees ik, de sanctie wezen op het stelsel van het Gouvernement; een stelsel

noodlottig voor den Staat en dus ook voor het Gouvernement zelf.

Men zegt verder, het is hier een Adres der beide Kamers; het moet zoodanig zijn dat het door de Eerste Kamer niet ter zijde worde gelegd. Onze taak, E. M. H.! is een goed Adres te maken, waardig onze roeping, en dat met het belang van het onderwerp en het gewigt van het oogenblik in overeenstemming zij. Het is hier, gelijk in het maatschappelijk leven altijd, wanneer in den naam ook van anderen het woord moet worden gevoerd; men kan ons dwingen te zwijgen; maar nimmer kan men ons noodzaken te spreken tegen onze overtuiging. De Eerste Kamer, hoe zal ik het beleefdelijk uitdrukken? boven ons in de Staatsmachine geplaatst, kan ook afdalen tot ons; ik zie geene verpligting om ons tot de hoogte der Eerste Kamer te verheffen.

Men zegt eindelijk: waartoe zoo veel aan het Adres gehecht! het stuk beteekent zoo weinig; wie leest het, wie denkt er over na, wie stelt er eenig het minste belang in? Treurige bekentenis, E. M. H.! De oorzaak dezer onverschilligheid is, dunkt mij, niet ver te zoeken; zij komt mij voor tweeledig te zijn.

Vooreerst, de behandeling van het Adres in Comité-Generaal. Dit eischt, zoo wordt er gezegd, de betamelijkheid. Ik zou integendeel durven beweeren dat, uit betamelijkheid en in het belang der Kroon, de behandeling in 't openbaar behoort te geschieden. Dit althans is zeker dat de belangstelling in een Adres, waarop de aandacht door geene voorafgaande deliberatiën is gevestigd, uit den aard der zaak, gering zal moeten zijn.

De tweede reden is de flaauwheid waarmede dit stuk doorgaans opgesteld is. — Dit gebrek aan leven en uitdrukking, in bijna elke soortgelijke toespraak, is inderdaad jammerlijk. Waar zal de Natie steun en opwekking vinden, zoo het niet is uit den mond eener Regering die zij eerbiedigen moet en in de taal eener Vergadering die haar vertegenwoordigt? Door haar die opwekking te onthouden, door elke gelegenheid daartoe te verzuimen, door het Nederlandsche Volk, wanneer het van Overheid of Vertegenwoordiging inlichting, bestuur, rigtsnoer verlangt, telkens te leur te stellen in dien wensch, wordt het aan zich zelf, neen! wordt het aan inblazingen van allerlei aard overgelaten. Dit stilzwijgen, dat spreken zonder klem en zonder kracht, is mede (en wij moesten het, ten minste door eigen ondervinding, hebben geleerd!) een oorzaak waardoor omwentelingen worden voorbereid of verhaast. Men vergete niet dat, waar leiding ophoudt, verleiding begint.

Ik hoop dus en vertrouw, E. M. H.! dat Uwe Vergadering haar zegel aan een Adres als het onderhavige niet zal willen hechten. Het zou voorwaar een treurig begin van haar werkzaamheden zijn. Laat ons, buitengewone Leden dezer Kamer! laat ons, vooral bedenken dat wij, bij goedkeuring van het Adres, veel minder dan de gewone leden te verontschuldigen zullen zijn. Voor hen,

ontveinzen wij het niet, moet het eenigermate moeijelijkheid hebben, zich, indien ik het dus uitdrukken mag, aan den ouden sleur te onttrekken; maar voor ons bestaat die moeijelijkheid niet. Op ons, geroepen om niet slechts een dubbel getal, maar, als 't ware, een versch element in deze Vergadering te brengen, op ons zal eene veel grooter verantwoordelijkheid rusten, indien ook wij doen hetgeen door de meesten onzer meermalen afgekeurd werd, indien ook wij door dien sleur worden medegesleept. En laat ons allen, E. M. H.! toch niet vergeten dat het Vaderland in bedenkelijke omstandigheden verkeert; dat ook onze invloed een middel kan zijn om tot behoud van het Vaderland mede te werken; dat wij dien invloed moeten verhoogen door een betamelijk gebruik; en dat wij integendeel de zedelijke kracht die aan ons, Leden dezer plegtige Vergadering, toebedeeld is, reeds bij den aanvang in de waagschaal zullen stellen, wanneer ons Adres het flaauwste is der flaauwe Adressen die in de laatste jaren van de Tweede Kamer uitgegaan zijn!

Deze aanval werd het sein van een levendigen strijd. Een aantal redenaars vereenigde zich, in de hoofdzaak, met mijne beschouwing; eene gansche reeks van amendementen werd in het midden gebragt; eindelijk gaf de Voorzitter in bedenking om te stemmen over het onveranderd Adres en, eerst in geval van verwerping, de amendementen in omvraag te brengen. Dit voorstel, waardoor de natuurlijke orde scheen omgekeerd te worden, met de zeer geringe meerderheid van vijf stemmen (54 tegen 49) aangenomen zijnde, droeg desniettemin het Adres met 85 tegen 17, zoo al niet de goedkeuring, ten minste de sanctie der Vergadering weg. — Aan de Commissie ter overbrenging werd geantwoord „dat het Z. M. aangenaam was geweest uit het Adres „der Staten-Generaal de eenstemmigheid der gevoelens te ontwaren welke „dezelven bezielt."

Er bleef mij niets over dan aanteekening in de Notulen te verzoeken dat ik mij met het besluit der Vergadering niet had vereenigd.

Nota over de ongenoegzaamheid der Herziening.

*** Deze Nota werd, ter aanwijzing van mijn standpunt, in de Afdeeling waartoe ik behoorde, overgelegd.

De ondergeteekende neemt de vrijheid eenigzins nader te bepalen, wat hij door *de ongenoegzaamheid dezer herzienings-wetten* verstaat. Hij heeft namelijk hierbij het oog op eene herziening, niet gelijk die aan de behoefte van het Nederlandsche volk geheel beantwoorden zou, maar gelijk die *reeds nu*, in het belang des Vaderlands, plaats had *kunnen*, plaats had *moeten* hebben.

Eene volledige herziening in Nederlandschen zin acht hij *wenschelijk*. Hij gaat uit van het denkbeeld, dat de Grondwet, uitvloeisel van revolutionnaire begrippen, de strekking heeft om, voor nationale vrijheden en regten, eene soort van constitutionele fictiën

daar te stellen, waarvan de werking, óf het Koninklijk gezag vernedert en vernietigt, óf wel, door een willekeurig administratief en centraliserend beheer, wordt bedwongen en nietsbeteekend gemaakt. Dien ten gevolge is hij van oordeel dat, zoo de Staat immer op deugdelijke beginsels zal worden gevestigd, ook de Grondwet met de fundamentele bepalingen van het algemeen Staatsregt en met de hoofdtrekken van het Nederlandsche Volkswezen in overeenstemming zal moeten worden gebragt.

Zoodanige herziening echter, waarbij het bestaan der Eerste Kamer, de attributiën der Tweede, de aard van het kiesregt, en menig ander teeder en gewigtig punt zou moeten worden overwogen, acht hij thans *onmogelijk*. — Daarvoor is het Staatsregt in de laatste tijden te weinig of te éénzijdig beoefend, de publieke opinie te weinig voorbereid, het verschil van beginsels, en vooral het gebrek aan beginsels, te groot. Elke herziening van dien aard zou thans eene mislukte proeve moeten zijn.

Ook kunnen de nadeelen van een noodzakelijk uitstel, door handhaving der bestaande Grondwet, gedeeltelijk worden verzacht; daar deze staatsvorm, hoe gebrekkig, middelen aan de hand geeft, waardoor, indien men ze behoorlijk gebruikt, veel onheils, ten onregte aan dien vorm toegeschreven, kan worden geweerd.

Zoodanige herziening is dus, naar het oordeel van den ondergeteekende, geheel een voorwerp *van latere zorg;* het is niet te haren opzigte, dat hij de ongenoegzaamheid der voorgedragene wetten bejammert. Maar hij meent, dat reeds nu *al* datgene had tot stand moeten worden gebragt wat *nu reeds*, óf algemeen als verbetering aangemerkt werd, óf noodig gerekend kan worden ter wegneming van de zaden van tweedragt, wier ontwikkeling zóó noodlottig kan zijn.

Ook naar dien maatstaf beoordeeld, zijn de wetten, naar zijn inzien, ongenoegzaam.

Daarbij is geen acht geslagen op die veranderingen waarop door alle of bijna alle de leden der Kamer aangedrongen is, en waarvan ook de Regering zelve de noodzakelijkheid niet schijnt te hebben ontkend. Hiervan moge, uit vele, de verlangde wijziging van artikel 4 der Grondwet[1] ten voorbeelde verstrekken.

Daarbij is evenmin eenig gewag gemaakt van onderwerpen die, hoewel door de Kamer naauwelijks ter sprake gebragt, evenwel, ook blijkens vroegere treurige ondervinding, van het hoogste gewigt zijn. De ondergeteekende bedoelt *het onderwijs* en *de betrek-*

---

[1] Bij dit Art., hetwelk aan ingezetenen en vreemdelingen gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen verleent, en waaruit, reeds meer dan eenmaal, de meest onaangename discussie is ontstaan, „blijft overig *te* „*voegen* dat aan de wetgeving vrijgesteld wierd om, in buitengewone ge- „vallen, de volle werking van het art. voor een zekeren tijd te schorsen:" THORBECKE, *Aanteekening op de Grondwet*, p. 11. Eene aanmerking telkens in de Processen-Verbaal der Tweede Kamer herhaald.

kingen tusschen de Kerk en den Staat. Hij voegt hier, om misverstand voor te komen, twee aanmerkingen bij.

Vooreerst: dat de noodzakelijkheid van wijzigingen in de Grondwet te dien opzigte, welligt minder in de Grondwet zelve is gelegen, dan in de interpretatie welke de regering gemeend heeft er aan te moeten geven.

Ten andere: dat de behandeling dezer onderwerpen op eene eenigzins afdoende wijs (waarbij, naar het inzien van den ondergeteekende, christelijke verdraagzaamheid en eerbiediging van ieders regten op den voorgrond zou moeten staan), voorzeker niet behoort tot de herziening welke nu plaats hebben kan, maar wel het bepalen der *regeling* van het onderwijs *bij de wet* en het geven van beteren waarborg voor *de vrijheid van Christelijke godsdienstoefening* en voor *de zelfstandigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk*, eene zelfstandigheid, wier miskenning de grondwettige gelijkstelling der gezindheden, ten nadeele van deze Kerk, verbreekt.

De ondergeteekende onderwerpt, met den meesten eerbied, aan de Regering het denkbeeld, dat er voorstellen in dien geest in de aanstaande gewone Zitting der Tweede Kamer moeten worden gedaan; en, ofschoon hij betreurt dat deze herziening nu, als het ware, *in twee termijnen* plaats zal dienen te hebben, acht hij dergelijke aanvulling onmisbaar, om wezenlijke en duurzame rust in het Vaderland te verkrijgen, in plaats van kortstondige verademing, weldra door erger spanning gevolgd.

Verdeeling van het Rijk. (27 *Augustus* 1840.)

*** Bij de discussie zelve over het eerste wetsontwerp (*verdeeling van het Rijk*) was splitsing of niet der Provincie *Holland* de hoofdvraag; gelijktijdig echter werd alles behandeld wat de Grondwetherziening in 't algemeen betrof.

Bij het onderzoek naar mijne bevoegdheid, heb ik mij met naauwgezetheid, met angstvalligheid welligt, binnen de perken der Grondwet gehouden. Geene voorstellen, geene amendementen; zelfs de minste wijziging niet, noch van inhoud, noch van redactie; aanneming of afkeuring der Ontwerpen, letterlijk gelijk zij ons voorgesteld zijn. Doch één ding laat ik mij niet ontnemen; een *gemotiveerd votum;* gemotiveerd, zóó gelijk het voegt aan een Vertegenwoordiger der Natie, gelijk het een Lid der Staten-Generaal betaamt, een Lid der Twede Kamer, in dubbelen getale, met dubbele plegtigheid te zamen geroepen. Op dit standpunt geplaatst, heeft de aandachtige overweging der Ontwerpen mij, als van zelve, geleid om ze in verband met de gesteldheid, niet slechts van het herzieningswerk, maar ook van het Vaderland in 't algemeen, te

beschouwen. De beschouwing zal den vorm aannemen van een wensch, van eene klagt, van een protest, van een vaderlandsche ontboezeming; en deze acht ik, op het tegenwoordig oogenblik en te dezer plaatse, noch ontijdig, noch ongepast.

Ik verzoek dus uwe aandacht voor een drieledig betoog; dat namelijk,

Vooreerst, eene verandering der Grondwet, op zich zelve, geen wezenlijk heil aan het Vaderland zal verschaffen:

Ten anderen, de Grondwet door deze Ontwerpen eene zeer geringe verbetering erlangt:

Eindelijk, het eerste Ontwerp onaannemelijk is.

Ik behoor dus, en ik zeg het met leedwezen, in zeker opzigt, tot de Oppositie. Maar ik voeg er terstond, en met genoegen, bij, mijne oppositie is eene stelselmatige oppositie. Niet in den hatelijken zin, waarin dit woord hier te lande dikwerf misduid is geworden, als of ik mij de verwerping van al wat van Regeringswege voorgesteld wordt, ten regel zou hebben gesteld: verre van mij die heillooze gedachte! Neen, dit slechts wil ik hiermede uitgedrukt hebben, dat ik beginselen heb, waaraan ik wensch ter goeder trouw elken maatregel ter toetse te brengen; ten einde dien, óf goed te keuren, óf ook, wanneer mij dit onmogelijk is, in het belang van Vaderland en Koning, naar de inspraak mijner overtuiging, te verwerpen. Zoodanige oppositie is niet tegen personen, maar tegen beginsels gerigt. Zij kan gepaard gaan met hoogachting voor de talenten, de bedoelingen, en zelfs voor het karakter van menigeen, wiens dwaalbegrippen ik betreur, wiens handelingen ik misprijs. De afkeuring der maatregelen van de Regering vereenigt zich bij mij zeer wel met warme gehechtheid aan het Huis van Oranje, met getrouwheid aan den Koning, wien ik niet slechts als mijne wettige Overheid eerbiedig, maar voor wien ik, ook om zijne persoonlijke hoedanigheden, hoogachting koester en liefde gevoel. Ik zeg dit met opzet; want menigeen is sedert eenigen tijd maar al te zeer gereed de schuld van hetgeen waartoe ook hij medegewerkt heeft, uitsluitend op het hoofd van den Staat te werpen. Ik zeg het met opzet; ook in de grootste ongelegenheden, mag Nederland niet vergeten wat het verpligt is aan een Koning die, meer welligt dan eenig Vorst, zijn leven aan de belangen des Vaderlands toegewijd heeft. — Wat mij betreft, E. M. H.! ik heb de bewustheid mijn Vaderland lief te hebben; het goede, althans wat ik voor het goede houd, te willen, en het is daarom dat ik, ook waar mijne meening van die van velen Uwer verschilt, desniettemin op uwe aandacht, op uwe welwillendheid vertrouw.

I. In de eerste plaats beproef ik het betoog dat er *van eene verandering der Grondwet geen wezenlijk heil voor het Vaderland is te wachten.*

Om zich hiervan te overtuigen, gelieve men slechts in het oog te houden dat de leemten der Grondwet, hoe talrijk, hoe gewigtig, de eigenlijke oorzaak onzer droevige gesteldheid niet zijn. De Grondwet had genoegzamen, had overvloedigen waarborg tegen menig kwaad dat ons heeft getroffen, doch die waarborgen zijn niet gebruikt. De meeste klagten, ten gevolge waarvan men, en, in zeker opzigt, ook niet ten onregte, op de herziening der Grondwet aangedrongen heeft, zijn eigenlijk door het niet-handhaven der Grondwet ontstaan. En ook dit gebrek aan handhaving is minder aan de personen te wijten dan aan de algemeen heerschende begrippen, door welke het ten uitvoerleggen ook van de beste Staatsregeling onmogelijk wordt.

Dieper ligt de oorzaak van het kwaad. Zij ligt in de Staatkunde, hier te lande, gelijk in ons gansche werelddeel, nu reeds sedert ongeveer vijftig jaren gevolgd. Zij ligt in de toepassing van het ongeloof op den Staat. In de *ter zijde stelling van het Evangelie;* in de *aanneming der liberale theoriën;* in de *verwerping van nationale beginsels.*

Tusschen deze drie punten is eene natuurlijke aaneenschakeling, een noodzakelijk verband. Zoodra men Gods wil en wet niet langer als grondslag van regt en pligt, van gezag en vrijheid, en als het steunpunt en rigtsnoer van menschelijke zamenleving en maatschappelijke vereeniging eerbiedigt, vervalt men, bij onvermijdelijk gevolg, in de onderstellingen van algemeene en volkomene vrijheid en gelijkheid, van Volkssouvereiniteit, van verantwoordelijk gezag, en in de gansche verdere reeks van begrippen, waaraan men den naam, eerst van revolutionaire, daarna van liberale denkbeelden gaf; begrippen (het is van belang op deze identiteit te letten) welke het thans nog toongevende geslacht, onder gewijzigden vorm, met blijkbaar welgevallen, milde en vrijzinnige denkbeelden noemt. En, wie deze theoriën huldigt, strijdig tegen al wat vroeger geloofd en vastgesteld werd, strijdig tegen het wezen van elken Staat, kan geenszins door het wegnemen van verouderde misbruiken te vrede worden gesteld, maar waant zich geroepen tot vernietiging van al hetgeen de wijsheid der vaderen en de loop der tijden opgerigt heeft.

Ik vind de werking dezer liberale theoriën in den ganschen loop der lotgevallen van Nederland terug. Ik spreek niet in bijzonderheden van de rij onzer Constitutionele gedaanteverwisselingen, die door het dwangjuk van Napoleon gesloten is geworden op eene zóó waardige, zóó eigenaardige wijs: ik bedoel hetgeen wij sedert vijf en twintig jaren hebben ondergaan. Aan die politiek wijt ik het dat de gezegende omwenteling van 1813, spoedig en bijna terstond, eene geheel verkeerde rigting aangenomen heeft; zoodat, onder Nederlandsche benaming, elke Fransche inrigting in stand gehouden werd. Daaraan wijt ik het dat Holland met Belgie, zonder ontzag voor volkseigenaardigheden, op revolutio-

naire wijs zamengesmolten werd; een radicaal gebrek, waardoor de vereeniging van 1815 in de afscheuring van 1830 eindigen moest. Daaraan de noodlottige Staatkunde, waardoor men in Belgie de steunsels van het Monarchaal gezag miskend en aan de verkregene regten der Stenden te kort gedaan, eene liberale oppositie, ik zou bijna zeggen, met moederlijke zorgen opgekweekt, en ten laatste alle partijen tegen zich in het harnas gejaagd heeft. Daaraan de zwakheid en weifeling in 1829 en 1830, toen men huiverig was zich tegen de ontwikkeling der beginsels te verzetten, welke men zoo lang als grondslag van verlichting en vrijheid aangemerkt had. Daaraan de overhaasting, waarmede wij, gedachtig aan het stelsel der *faits accomplis*, aan den Parijschen opstand het zegel onzer goedkeuring, ik zou kunnen zeggen, onzer toejuiching, hebben gebragt; de bereidwilligheid, de gedweeheid, waarmede wij ons lot, gedeeltelijk althans, ter beschikking stelden eener Conferentie waarin, uit den aard van haar zamenstelling, het revolutionair beginsel den boventoon moest hebben; eene handelwijs ten gevolge waarvan onze volharding, die, op een ander beginsel gebouwd, zoo edel en nuttig had kunnen zijn, een ijdel tegenspartelen, een doelloos geldverspillen werd. Daaraan ook, E. M. H.! het negenjarig onvermogen der Tweede Kamer; haar goedkeuren, schoorvoetend, willens onwillens, doch haar goedkeuren echter van elke voordragt van het Gouvernement. En waarom toch anders dan om de zwakheid van een regeringsvorm, waarin elk verschil van meening zoo ligt eene botsing, elke botsing een strijd, elke strijd een ommekeer te weeg brengen kan.

Ik weet dat men gewoon is dit alles aan omstandigheden, aan personen te wijten; aan buitenlandschen invloed, aan binnenlandsche woeling. Ik geloof dat, bij de berekening van hetgeen tot evengemelde uitkomsten heeft zamengewerkt, niets van dit alles behoort uitgesloten te worden; maar allerminst behoeft men de eigenlijke oorzaak, de voortdurende werking eener valsche leer, te verbloemen. Integendeel: zij moet in het licht en op den voorgrond worden gesteld; opdat men, bij de herinnering dat de Regering slechts die begrippen toegepast heeft welke algemeen toegejuicht werden, ten minste eenige ingetogenheid in de verwijten tegen het Gouvernement leere brengen, en vooral ook opdat de duurgekochte lessen der ervaring niet, ten gevolge van zelfbedrog, verloren voor ons gaan.

Deze gebeurtenissen zijn voorbij. Werpen wij ook op onzen tegenwoordigen toestand een vlugtigen blik.

Ik zal niet spreken van de schrikbarende gesteldheid onzer geldmiddelen; ik vrees niet dat dit onderwerp vergeten zal worden. Ook niet over den zedelijken of zedeloozen toestand van hoogere en lagere klassen; waarin, meer welligt dan men vermoedt, voedsel voor toekomstige beroeringen ligt. Ook niet over de verwarring van politieke begrippen, waardoor men naauwelijks meer

weet onder welken regeringsvorm men eigenlijk van regtswege leeft. Ik wil slechts dit ééne bepaaldelijk onderzoeken: wat is er *facto* van onze hooggeroemde Staatsregeling geworden?

En, als men dan, zonder zich door woorden te bedriegen, doordringen wil tot het wezen der zaak, zal men spoedig erkennen dat wij geenszins leven in eene ware, door zelfstandige ligchamen en echte vrijheden getemperde, Monarchie; maar dat we ons, sedert 1795, bij voortduring en tot op den huidigen dag, bevinden in een revolutionairen Staat, waarin, niettegenstaande onze menigvuldige constitutionele inrigtingen, slechts twee magten, de Koning en de Tweede Kamer, bestaan. Wat meer is, van deze twee magten wordt beurtelings de eene door de andere, als ware het, geabsorbeerd. Is de overmagt bij den Koning, dan hebben wij (het is van het hoogste gewigt dat hierop de aandacht der Staatslieden worde gevestigd) geen monarchaal gezag, onafhankelijk en vrijmagtig binnen den kring zijner eigene regten, maar eene revolutionaire oppermagt die allengskens tot in den persoonlijken wil van één enkel mensch is zamengetrokken. De uitmuntende hoedanigheden van een regerend Vorst mogen ons, evenmin als de liefde tot eenig regerend Huis, verblinden omtrent den aard van dit gezag: het is alomvattend, het is in den eigenlijken zin despotiek; het komt neder op zelfregering, op alleenheersching, in de meest letterlijke beteekenis van het woord; het is eene revolutionaire autocratie, waardoor alle wezenlijke Volksontwikkeling kan worden gestremd: een gezag dat den kring zijner bemoeijenissen uitbreidt over alles; Gewesten, Gemeenten, Kerk, Onderwijs, en wat niet al! administreert, groote en kleine zaken bestuurt en regelt, en over belangen, vrijheden, en regten, ik mag bijna zeggen, naar goedvinden beschikt. En, zoodra nu daarentegen de Tweede Kamer den boventoon verkrijgt, vervallen wij, daar het zelfde soort van gezag door haar, regtstreeks of middellijk, uitgeoefend wordt, in de meest vreemdsoortige Republiek. Herinnert u de onderhandelingen der Tweede Kamer met het Gouvernement in haar Processen-Verbaal; herinnert u de bedreigingen van het budget te zullen verwerpen; eene verwerping waardoor, indien zij consequent ten uitvoer wierd gelegd, de Regering zeer ligt in de meest volkomene ondergeschiktheid en, gelijk men zegt, *ad terminos non loqui* zou worden gebragt. Men heeft een Constitutioneel Gouvernement met een verantwoordelijk Ministerie, welligt niet geheel ten onregte, *une république déguisée* genoemd. Doch een toestand, gelijk de onze dan wordt, is van nog erger natuur. Men kan het naauwelijks eene Republiek noemen. De Koning, die zoo even alles vermogt, heeft dan plotseling veel minder gezag dan de eerste Magistraat in een Gemeenebest. En dit is niet toevallig; dit zou onbillijkerwijs enkel of voornamelijk op rekening van aanmatiging of zwakheid van den Koning of van de Tweede Kamer worden gesteld. Waar de liberale theorie heerscht, geraakt men noodwendig in deze of soortgelijke verwarring. Altijd ontstaan er twee partijen, waarvan de eene verdere ontwikkeling

verlangt, de andere zich daartegen, altijd eenigzins willekeurig, verzet. Altijd is er eene Overheid die zich tegen de gevolgtrekking uit het beginsel waarop zij steunt (zonderlinge en gedwongene inconsequentie!) verdedigen moet; eene Oppositie die haar met de revolutionaire logica bestrijdt. Steeds is er spanning en eene soort van burgerkrijg.

Zoodanig is de gesteldheid van Nederland geweest; zoodanig is zij ook nu. Zullen wij door eene verandering der Grondwet worden gered?

Ik betwijfel het zeer. Eene magtsuitbreiding, gelijk ik daar zoo even beschreef, en die tot de onvermijdelijke ontwikkeling der liberale beginsels behoort, is ook bij de bestaande Grondwet geenszins bedoeld; maar eene Grondwet, E. M. H.! ook de voortreffelijkste Grondwet, wat is zij? een doode vorm die op onderscheidene wijs wordt bezield. Zij bevat, uit haren aard, steeds vele uitdrukkingen, waarbij eene groote ruimte van uitlegging is. Herziet, verbetert uwe Grondwet; men zal zich gemeenschappelijk op haar beroepen; doch zij zal op tegenstrijdige wijs worden geïnterpreteerd; zij zal steeds worden verwrongen tot een wapen voor de oppositie om aan te vallen, voor het Gouvernement om zich te beschutten. — Zullen wij door eene verandering der Grondwet worden gered? ja, indien de kranke herstelt door verandering van gewaad.

Het is mijne vaste overtuiging, en ook anderen deelen in die overtuiging, dat er voor Nederland een geneesmiddel noodig is, evenredig aan de kwaal; dat er geene redding zal zijn dan door *terugkeering tot Christelijke, historische, Nederlandsche beginsels*,

Wij wenschen geene noodlottige terugwerking, geen wederaannemen van afgesletene vormen, geen wederbrengen van te regt afgeschafte misbruiken, geen miskenning van verkregene regten; geene vernietiging van het goede dat in de revolutionaire tijden daargesteld is.

Wij wenschen geene Theocratie, in zoo ver hierdoor priestergezag of onderwerping van den Staat aan de Kerk aangeduid wordt. Wij stellen ons geen droombeeld voor eener maatschappelijke vereeniging die uit enkel opregte Christenen zou bestaan, en waar de Staat zich eigenlijk oplossen zou in de Kerk. Maar wel gelooven wij aan de mogelijkheid dat (nu, door eene droevige ervaring, de aaneenschakeling en, als ware het, de filiatie gebleken is van ongeloof, regeringloosheid, en slavernij) op nieuw het verband tusschen Godsdienst, gezag, en vrijheid erkend, en Gods oppergezag ten grondslage van Staatsregeling en wetgeving worde gesteld. In zoo ver gelooven wij aan de mogelijkheid, aan de wezenlijkheid, aan de noodzakelijkheid eener Theocratie.

Wat wij dan eigenlijk verlangen? Ik vrees niet, E. M. H.! het ronduit te zeggen. Erkentenis van den hoogsten Wetgever

en Koning; aflegging der dwaalbegrippen waardoor zijn gezag op stelselmatige wijs wordt miskend; vasthouding aan de doorloopende trekken onzer Nationaliteit. Wat wij verlangen? uit het gebied der revolutionaire instellingen op het terrein der historische Volksregten, uit het rijk der fictiën in de sfeer der wezenlijkheid te worden overgebragt. Eene ware Regering, in plaats van een centraliserend Bestuur; zelfstandige vrijheden en regten, ook voor de Gewesten, ook voor de Gemeenten, ook voor de Kerk, in plaats van algemeene vernietiging van ieder organiek bestaan, ten gevalle van den Staat; eene Volksvertegenwoordiging die, waarlijk en niet enkel in naam, eene Vertegenwoordiging zij, niet van het gepeupel, maar van het Nederlandsche Volk. Wat wij verlangen? hetgeen; want er wordt, hoop ik, slechts aanduiding der hoofddenkbeelden, geene ontwikkeling der bijzonderheden van mij verwacht, hetgeen onze Voorvaders hebben verlangd toen zij, bij den eerbied voor hunne Vorsten, de gehechtheid aan traditionele voorregten hebben gepaard. Hetgeen onze Vaderen, tijdens de Republiek, hebben gewild; toen zij in een eenhoofdig gezag, onder bestuur van het Huis van Oranje, een waarborg tegen elke soort van aanmatiging hebben gezocht. Hetgeen men in 1813 heeft verlangd, toen, ik zou bijna zeggen het instinkt der Natie, geenszins een jammerlijke vorm van Staatsbeheer, maar wel menige nationale instelling teruggewenscht heeft. Hetgeen de onvergetelijke KEMPER heeft gewild, toen hij, door een meesterlijken greep in de behoefte des tijds, geen Willem VI als Stadhouder, maar Willem I als Souvereinen Vorst uitroepen deed. Hetgeen de brave VAN HOGENDORP heeft gewild, toen hij, uit het oude en uit het nieuwe, al wat proef gehouden had, óf hersteld, óf behouden wenschte te zien. Maar wij verlangen het volgens beginsels die den eersten dezer Staatslieden voor gedurige teleurstelling behoed, en den anderen belet zouden hebben, aan den avond zijns werkzamen levens, een treurig bewijs te geven der veranderlijkheid van elke opinie die op geene onwankelbare grondslagen rust. Wat wij verlangen? dat de historische lijn, die in 1795 afgebroken werd, ten aanzien der hoofdbeginsels van het Nederlandsche Staatsregt met eerbiediging der wettige regten verkregen ook na dien tijd, voortgezet worde. Dat de revolutionaire lijn, toen begonnen, thans eindelijk in haar verderfelijke strekking erkend en niet langer worde gevolgd. Dat de omwenteling van 1813, zoo spoedig in de stiklucht van den liberalen dampkring gesmoord, eenmaal zóó worde ontwikkeld dat zij eene ware restauratie moge zijn. Naar mijn inzien, zijn wij als nog onder den invloed van Fransche begrippen, onder het juk eener Fransche administratie, of laat mij liever zeggen, wij zijn onder de heerschappij van revolutionaire begrippen, van eene revolutionaire Staatsregeling, van eene revolutionaire administratie geplaatst. In het kort, en om onze wenschen zamen te trekken in één woord, in één beeld: wij meenen dat, ook door de Grondwetten van 1814 en 1815, ook door den geest van onze

Regering en van ons Bestuur, de Oranjevaan naast den driekleurigen revolutie-standaard is geplaatst, wij daarentegen zouden verlangen dat die vaan in haar eigen glans schitteren mogt naast de echt Nederlandsche Vlag.

En op hoedanige wijs wenschen wij dit doel te bereiken?

Allengskens; op regelmatige wijs; ook dus door handhaving der Grondwet, die een wettig bestaan heeft tegenover de meeningen van den dag. In dit opzigt ken ik geen Staatsregt buiten de Grondwet; in een ander opzigt wel. De Grondwet is een vorm, zij is het wezen niet onzer vaderlandsche regten. Zij mag, zij moet aan dat wezen worden getoetst, om daarmede geleidelijk in overeenstemming te worden gebragt. Zal het Nederland wel gaan, dan moet er uit weggenomen worden wat op voorbijgaande meeningen berust, en handhaving is ook het middel om haar eenmaal, in Nederlandschen zin, te kunnen herzien.

Maar, werpt men ons tegen, uwe denkbeelden zijn utopiën, hersenschimmen, leerstellingen die nimmer verwezenlijkt kunnen worden; uwe theoriën zijn niet praktikaal.

Het komt mij voor dat dit verwijt van ons afgewend en zelfs met voordeel terug kan worden gekaatst.

Beginsels zijn niet praktikaal, of uit den aard dier beginsels, of om den tegenstand dien zij hebben ontmoet. Het laatste is bij onze theorie, het eerste met de liberale begrippen het geval.

Deze hebben sedert een halve eeuw gezegevierd. En met welk praktikaal gevolg? dat de reeks der ongelukken die Europa hebben geteisterd, uit de reeks van mislukte liberale proefnemingen voortgevloeid is. Naar de uitspraken dier leer is meer dan één honderdtal Constitutiën gevormd. Ik bid u, voor zoo ver gij voorstanders zijt van die begrippen, toont mij ééne Staatsregeling in liberalen trant, die het plegtanker van vrijheid en volksgeluk, ik zeg niet genoemd is, maar die het waarlijk is geweest.

Onze beginsels daarentegen zijn door de praktijk der eeuwen bevestigd. Ik zie niet dat zij veroordeeld worden door eene tijdelijke onuitvoerlijkheid, die uit een algemeenen, doch voorbijgaanden afkeer en tegenstand ontspruit. De beginsels van waarheid en regt waren in Frankrijk niet zeer praktikaal, toen de valbijl te Parijs het werktuig was waarmede men de ontwikkeling van de revolutionaire wanbegrippen dreef. De beginsels van vrijheid en onafhankelijkheid waren niet zeer praktikaal, toen geheel Europa voor den toornigen blik eens wereld-overheerschers sidderend zweeg. De denkbeelden van zelfstandig gezag en wezenlijke vrijheden en regten waren hier te lande niet zeer praktikaal, zoolang elk die de deugdelijkheid der nieuwerwetsche stelsels bestreed, als vijand van verlichting en beschaving, als voorstander van middeleeuwsche dwingelandij en despotieke alleenheersching, aan smaad en spotternij overgeleverd werd.

Deze beginsels, wij mogen het verwachten, zullen later op nieuw in praktijk kunnen worden gebragt. De opinie heeft, in de meeste landen en zelfs ook hier, reeds aanmerkelijke wijziging ondergaan. Het Liberalismus, hoe jong nog, is, in zeker opzigt, bij de hoogere en meest beschaafde standen, reeds afgeleefd. Eerst is er een tijdperk van geestdrift geweest, dat zich in de Fransche Revolutie heeft geopenbaard; vervolgens een tijd van vooringenomenheid, bij vrees voor overdrijving; eene weifelende gemoedsstemming, die het aanzijn aan een wangeslacht van half-monarchale, half-republikeinsche Staatsregelingen gaf: thans zijn wij, sedert 1830, in een tijdperk van wantrouwen, tegenzin, en moedeloosheid geraakt. Om er voorbeelden van te hebben zou ik niet buiten den kring dezer Vergadering behoeven te gaan. Derhalve; de liberale begrippen moesten, eerst volkomen ontwikkeld, daarna met gematigdheid toegepast, thans eindelijk moeten zij met nadruk en beleid worden geneutraliseerd; van hier het *status quo* in alles, hetgeen de edelste krachten in hopeloos wederstreven tegen heilloos onregt verteert. Doch er zijn er, vooral onder het opkomend geslacht, meer welligt dan men vermoedt, die, noch in de ontwikkeling der liberale theoriën, noch in een toestand van onbewegelijkheid, den waarborg van ons volksgeluk stellen.

Waarschijnlijk evenwel zal er nog een geruimen tijd op den ingeslagen weg voortgegaan worden; welligt zelfs gaan wij, door den invloed der valsche begrippen bij de lagere klassen, geweldiger omwentelingen te gemoet. Zoo dit gebeurt, dan, ik heb mij op het verledene beroepen, dan beroep ik mij insgelijks op de toekomst. Nederland zal ondervinden dat van denzelfden boom dezelfde vruchten worden geplukt. Geene herzieningen der Grondwet, geene omkeeringen van den Staat, zullen, bij de voortdurende toepassing der liberale politiek, eenig wezenlijk heil kunnen bewerken.

II. Doch, E. M. H.! al ben ik overtuigd dat voor een veegen Staat en voor eene kranke Natie geen wezenlijk heil uit eene op zich zelve staande wijziging in vorm is te wachten, ik geloof desniettemin dat eene behoorlijke herziening der Grondwet, gelijk die reeds thans mogelijk was, had kunnen strekken tot leniging van het kwaad, en het is nu, in het tweede deel mijner rede, mijne insgelijks niet aangename taak te bewijzen dat, *in deze ontwerpen van wet, eene zeer geringe verbetering der bestaande Grondwet voorgesteld wordt.*

De inhoud van dien bundel reduceert zich tot niet veel. Verscheidene wetten zijn slechts de opteekening, de regularisatie van hetgeen reeds door den opstand daargesteld is. Andere zijn vrij onbeduidend. Het artikel 60, betrekkelijk tot de overzeesche bezittingen, verbeterd in schijn, wordt inderdaad van erger natuur. Eigenlijk, bij eventuele aanneming der ontwerpen, zal de Grond-

wet slechts in drie punten hebben gewonnen; de periodieke aftreding der Stedelijke Raden; de behandeling van het budget hoofdstuksgewijs; de Ministeriële Verantwoordelijkheid, ofschoon ook deze zoodanig ingerigt is dat zij een niet zeer krachtig wapen kan zijn; vooral daar het zwaard der Tweede Kamer, door kunstmatige en niet zeer constitutionele wending, telkens op het schild der Eerste afstuiten moet [1].

Wat hadden wij dan, behalve deze wijzigingen, verwacht?

Mijn eisch zou, geloof ik, niet buitensporig zijn geweest. — Immers, gelijk ik mij hieromtrent, in eene door mij overgelegde Nota, stellig uitgedrukt heb, door ongenoegzaamheid versta ik geenzins dat men niet aan alle wenschen gehoor heeft verleend; hoe toch had dit, bij de menigvuldigheid, bij het verschil, bij de tegenstrijdigheid dezer wenschen, plaats kunnen hebben! Evenmin dat men geen bijzonder systema, van mij of van een ander, opgevolgd heeft; de Regering behoort haar eigen stelsel te hebben, en hoe zou men van haar het omhelzen van begrippen kunnen vergen waarin zij niet deelt en die, aan enkelen gevallig, straks de meest felle tegenkanting zouden ondergaan!

Ik zou dien-overeenkomstig, bij voorbeeld, geen afschaffing der Eerste Kamer hebben verlangd; geen Verantwoordelijk Ministerie, geene meer regtstreeksche verkiezingen, geene zeer ruime vrijheid van onderwijs; niet omdat ik over alle deze punten een geheel afkeurend oordeel zou durven vellen; maar dewijl, in elk geval, hieromtrent te veel verdeeldheid van gevoelens bestaat, eene veel langer overweging wordt vereischt, de zaak niet in staat van wijzen is gebragt, en de aard en uitgestrektheid der veranderingen in de Grondwet, naar mijn inzien, in verband met de reeds aanwezige verbetering der publieke opinie behoort te staan.

Ik zou de herziening genoegzaam hebben gerekend, zoodra, maar ook niet eer, zij al datgene daargesteld had, vooreerst wat algemeen, en ook door de Regering zelve, als verbetering aangemerkt wordt; ten anderen wat ter wegneming van de zaden van tweedragt volstrekt noodzakelijk schijnt.

Zou er, E. M. H.! indien wij ons op dat standpunt hadden geplaatst, geen gemeenschappelijk terrein zijn te vinden geweest, waarop althans de meesten onzer zich zouden hebben ontmoet?

Er is onder de leden der Staten-Generaal veel verschil, er is toch ook omtrent sommige punten zamenstemming en eensgezindheid.

Het constateren van die punten, reeds bij de gewone Tweede

---

[1] Art. 177 der Grondwet van 1815 wil dat de hoofden der Departementen nimmer in regten worden betrokken, dan nadat door *de Vergadering* der Staten-Generaal daartoe uitdrukkelijk verlof is verleend. Bij art. 319 en volg. van het Wetboek van Strafvordering wordt het verlof van *elke Kamer afzonderlijk* vereischt.

Kamer, ware, van den beginne af, wenschelijk geweest. Thans zijn zij, verzwolgen in de Processen-Verbaal, bijna onkenbaar gegeworden; naauwelijks kan men er van zeggen: *apparent rari nantes in gurgite vasto.*

Hetgeen de Tweede Kamer, met een zoo droevig gevolg, niet deed, had de Dubbele Kamer kunnen doen. Hoe dan? vraagt men welligt. Ik geloof, op meer dan ééne wijs. In uwe deliberatiën, door sommige quaestien daarbij bepaaldelijk in omvraag te brengen; en ook hiertoe had eenigermate het voorstel kunnen strekken hetwelk wij, doch zonder vrucht, de eer gehad hebben aan uwe deliberatiën te onderwerpen. In een eerbiedig Adres aan Z. M.; met het doel dat nadere wijzigingen, niet aan deze Kamer, maar, door het kanaal der gewone Wetgeving, een volgend jaar aan de sanctie eener andere Dubbele Kamer zouden voorgelegd worden. Nu echter de vrijzinnige begrippen ons zoo ver hebben gebragt dat eene Vergadering als deze, *collective*, zelfs geene wenschen mag uiten, blijft er niets over dan gebruik te maken van de vrijheid, welke door de overgroote meerderheid van UE. M. aan de individuele leden nog toegekend wordt.

Vreest echter niet, E. M. H.! dat ik u vermoeijen met eene lange reeks van artikelen die, buiten tegenspraak, wat inhoud of uitdrukking betreft, vatbaar voor verbetering zijn. Ik wil niet herhalen wat reeds zoo dikwerf in de sectiën en in de openbare vergaderingen gezegd is. — Als een treffend voorbeeld van hetgeen men nagelaten heeft, noem ik Art 4, onveranderd gebleven, ofschoon men, zonder het minste bezwaar, door eene geringe wijziging, eens voor al de bedenking opgelost zou hebben die reeds tweemalen de meest netelige discussie over dat artikel heeft ten gevolge gehad. — Nog één voorbeeld zij mij vergund. Ik bedoel de zoo algemeen voor de Eerste Kamer verlangde publiciteit. In de Tweede Kamer over haar zwakke zuster te spreken, is eenigzins gewaagd. Doch ik mag zeggen, hetgeen trouwens iedereen weet, dat zij, wel verre van (gelijk men haar onlangs in eene Memorie van het Gouvernement genoemd heeft) een der grondslagen van het Nederlandsche Staatsregt te zijn, eene mislukte copie is naar een Engelsch model; dat zij, als een ongelijksoortig bestanddeel, in 1815 bij de Grondwet van 1814 gevoegd is, omdat zij voor den Belgischen Adel, van zijne aloude regten beroofd, eene, dit meende men althans, zeer fraaije schadeloosstelling was. Of deze anomalie op den duur moet blijven bestaan, of er mogelijkheid is om van de Eerste Kamer een nationaal ligchaam te vormen, zijn vragen wier beantwoording thans zeer verschillend uitvallen zou; maar dat die Kamer, zoolang zij wordt behouden, ten minste eenige opbeuring uit haar deernis inboezemenden toestand behoeft en dat de openbaarheid der discussie hiertoe althans een weg openen zou, is voor bijna niemand twijfelachtig meer. Het was een jammerlijk overleg alle middelen ter verkrijging van zedelijken invloed juist

aan de Vergadering te ontzeggen die er, om de wijs waarop zij wordt zamengesteld, het meest behoefte aan heeft. Het gaat met haar niet als met de Oostersche Monarchen, door wie, naar men zegt, te meer ontzag ingeboezemd wordt, naarmate zij zorgvuldiger zich houden binnen de muren van hun paleis. En het is zeer nadeelig voor den ganschen Staat, wanneer eene der voornaamste instellingen, te regt of te onregt, verstoken is van achtbaarheid en van zedelijke kracht.

Iets langer, moet ik uwe aandacht verzoeken ten aanzien van twee gewigtige punten waarop ik, toen ik over de wegneming der zaden van onrust en tweedragt heb gesproken, voornamelijk het oog gehad heb: namelijk het *Lager Onderwijs* en de *betrekking der Nederlandsche Hervormde Kerk op den Staat.*

Deze punten, ik gevoel het, zijn teeder; maar zij zijn ook van het hoogste belang. Daarom is het noodig voorzigtig te zijn in het spreken; het stilzwijgen zou onverantwoordelijk zijn. Men heeft te dikwerf in zaken van dien aard gezwegen; totdat de moeijelijkheid, die vroeger weggeruimd had kunnen worden, onoverkomelijk werd.

Ook hier heb ik geen voorbarig afbreken en onvoorbereid reorganiseren gewenscht; ik zou alleen gewild hebben *regeling der beide onderwerpen door de Wet.*

Het onderwijs wordt thans hier te lande zeer verschillend beoordeeld.

Wat mij betreft, ik erken gaarne dat de inrigting der Scholen in verscheidene opzigten, bijv. ten aanzien der leermethoden, aanmerkelijke verbetering ondergaan en een hoogen trap van voortreffelijkheid bereikt heeft. Ik heb een afkeer van elke vrijheid die volslagene losbandigheid wordt. Eene plotselinge ommekeer van het bestaande zou, ook naar mijn inzien, de droevigste gevolgen moeten hebben.

Maar de *vereeniging der Gezindheden* op de Scholen, in dier voege gelijk zij nu plaats heeft, acht ik *nadeelig;* dewijl, dientengevolge, hetgeen elke Gezindheid als het zout der opvoeding waardeert, vervangen wordt door een krachteloos surrogaat, om niet te zeggen, door een doodelijk vergif. De in den eigenlijken zin Heidensche onkunde en de toenemende zedeloosheid, die bij een groot gedeelte der bevolking opgemerkt wordt, moet grootendeels op rekening van dit treurig opvoedings-systema worden gesteld.

Voorts is (wat er ook van het nuttige of verderfelijke der tegenwoordige inrigtingen en van de wenschelijkheid en mogelijkheid eener wijziging of verandering zij) het *gedwongene der vereeniging,* en dit verheugt mij, *onbestaanbaar* geworden. Voor het bijzonder onderwijs, waardoor ik versta het onderwijs gegeven zonder bijdrage van den Staat, zal, behoudens toezigt der Regering en onder waarborg van kunde en goed gedrag, ten minste eenige vrijheid

moeten worden vergund. Ouders die, met of zonder genoegzamen grond, in gemoede overtuigd zijn dat de strekking van het onderwijs op de bestaande scholen onchristelijk is, moeten niet, regtstreeks of zijdelings, worden verhinderd aan hunne kinderen zoodanig onderwijs te geven als zij meenen te kunnen verantwoorden voor God. Die dwang, ik zeg het ronduit, is ondragelijk en behoort een einde te hebben. Het is eene aanmatiging ontsproten uit de revolutie-leer, welke, met voorbijzage van de regten der ouders, de kinderen beschouwt als het eigendom van den Staat. Onverschillig is het of die aanmatiging plaats heeft door de centrale Regering, door gewestelijk of plaatselijk gezag: eene wijziging te dien opzigte neemt het onregt niet weg. Geene zoodanige vrijheid van Onderwijs als ik hier aangeduid heb, het corollarium der gewetensvrijheid, kan op den duur worden geweigerd; en, zoo het Openbaar Onderwijs, van Gouvernementswege bekostigd, zich tegen dat soort van mededinging (gelijk, ten aanzien van sommige Gewesten, te voorzien is) niet handhaven kan, zal dit onvermogen wel het krachtigste bewijs wezen dat men, in plaats van op de Gouvernementsscholen in het aangenomen stelsel te volharden, beter zou gedaan hebben in tijds aan de geheele of gedeeltelijke wegneming van een radicaal gebrek gedachtig te zijn.

In elk geval moet het Onderwijs een onderwerp van *wetgeving* zijn. De grondwettige zorg der Regering is veranderd in beheer, en het beheer in beschikking. Het Onderwijs is bij Koninklijke Besluiten georganiseerd. Dit is ten onregte geschied, en de Regering zelve heeft in 1829, door het voordragen eener wet, haar dwaling erkend. Anders toch zou zij tot die voordragt geene de minste bevoegdheid gehad hebben; de Regering is belast met de handhaving der regten ook van de Kroon; ook deze maken een deel der bezworene Staatsregeling uit; de regten der Kroon zijn ook een deel der regten van het Volk. Doch, niettegenstaande deze erkentenis, en vooral dewijl zij, na het intrekken van het Ontwerp in 1830, door geen latere voordragt is bevestigd, had eene aanvulling van Art. 226 thans een waarborg moeten geven tegen de mogelijkheid eener nieuwe verandering van opinie: tevens zou men daarin de aankondiging gezien hebben eener aanstaande tegemoetkoming aan regtmatig bezwaar.

Ik ga over tot het andere punt, welligt het teederste onderwerp van allen, de betrekking der Nederlandsche Hervormde Kerk tot den Staat.

Het is mijn oogmerk niet theologische geschillen in deze Vergadering te brengen; evenmin ben ik voornemens te verzwijgen wat te gelijk behoort tot de belangen van den Staat en het regt van de Kerk. Eenmaal, en weldra misschien, zal het verbazing verwekken dat in deze Vergaderzaal, waar meermalen finantieel belang met warmte behandeld is geworden, gedurende 25 jaren geene stem gehoord is ten behoeve eener Kerk waartoe de groote

meerderheid der bevolking behoort, en waarover de Staat zich een, om er niets meer van te zeggen, al te groot gezag toegekend heeft.

Voorts heb ik behoefte het vermoeden van mij te weeren als of ik tegen de R. Catholijken eene vijandige gezindheid koesteren zou. Niemand, ik mag het met vrijmoedigheid beweeren, verdient minder dan ik dit mij zóó dikwerf aangedane verwijt. Ik ben Christen en Protestant; ik ben het uit overtuiging; daarom acht ik mij verpligt, waar het pas geeft, elke leer te bestrijden die, naar mijn inzien, hetzij uit den aard, hetzij door de verbastering van haar beginsel, tot de meest verregaande afdwalingen leidt. Zoo verdraagzaam kan ik jegens de R. Catholijken niet worden dat ik ophouden zou Protestant te zijn. Zoo ver gaat mijne onverdraagzaamheid; verder ook niet. Ik ben, naar mijn gering vermogen, waar het regt en billijkheid gold, de voorspraak ook van andersdenkenden geweest. Ik heb betreurd dat men in Belgie maar al te zeer het voorbeeld van Jozef II heeft gevolgd, als of een Protestantsche Vorst de liefde eener Catholijke bevolking zou winnen, met dezelfde maatregelen waardoor zelfs een Catholijke Vorst ze had verspeeld.[1] Ik heb de Besluiten van 1825 betreurd, die ik als eene voorname oorzaak der gebeurtenissen van 1830 beschouw. Ik heb bejammerd dat men, met de beste bedoelingen welligt, ook aan de Belgen een onderwijs strijdig tegen hunne geloofsovertuiging opgedrongen heeft. Ik heb elke spanning tusschen Protestanten en Catholijken met leedwezen gezien. Ik heb telkens, ook voor de R. Catholijken, de regten gevraagd die ik voor mijne geloofsgenooten vroeg. Ik ben overtuigd dat ik, bij het verlangen van steeds in dier voege onpartijdig te zijn, ook thans spreken zal, zonder dat ik iemand billijke ergernis geef; eerst, over de terugwensching van Art. 133 der Grondwet van 1814, waarbij de Souvereine Vorst gehouden was de Hervormde Godsdienst te belijden; daarna, over de zelfstandigheid der Hervormde Kerk in betrekking tot den Staat.

Welligt is het niet aan u allen, E. M. H.! bekend dat, vóór weinige weken, ongeveer 600 Predikanten van deze Kerk zich aan de Synode gewend hebben[2], met ernstig verzoek om pogingen bij Z. M. aan te wenden, ten einde bij de herziening der Grondwet evengemeld artikel zou worden hersteld. Door de Synode zijn zij, en hoe kon het anders? niet ontvankelijk verklaard in dezen eisch[3],

---

[1] „Gelijk Filips II het bijgeloof, zóó drong Jozef II het ongeloof op. De „opstand der Belgen was het wederstand bieden aan een Vorst, die tegen „de aloude Constitutiën van het Vorstendom opgestaan was:” *Ned. Ged.* III. 76.

[2] „De gezamenlijke Adressen zijn onderteekend, door, of in naam van ruim 600 Predikanten: *Rapport der Commissie benoemd om te adviseren wegens de voorstellen betrekkelijk de Godsdienstbelijdenis van den Koning.*

[3] Op grond dat in Julij de herziening reeds „afgeloopen en gesloten was „en alleen de bekrachtiging der Staten-Generaal in dubbelen getale be-

doch het komt mij voor dat hunne stem in deze Vergadering wel eenigen weêrklank behoort te hebben.

Evenwel zal in mijn mond die weêrklank merkelijk worden gewijzigd.

Ik zeg het openhartig, ook[1] hier; ik zou de teruggave dezer bepaling, indien zij plaats had kunnen hebben, niet onvoegzaam en voorzeker hoogst regtmatig geacht hebben. Dit artikel, opgenomen in de Grondwet van 1814 overeenkomstig onze vaderlandsche herinneringen en regten, daarna door onze Hollandsche goedhartigheid en argeloosheid, wegens de vereeniging met Belgie, ter zijde gesteld, zou, ten gevolge der afscheiding (*cessante causâ cessat effectus*) regtens en als ware het *jure postliminii*, teruggekeerd zijn.

Maar ik voeg er bij:

Vooreerst, die bepaling is onmogelijk geworden. Dikwerf kan geen verdubbelde ijver herwinnen wat onverantwoordelijke ijverloosheid verloren liet gaan.

Ten anderen, die bepaling is vrij onbeduidend. Welken invloed kan zij hebben in een constitutionelen Staat, waar de Overheid, zonder eenige voorkeur ten aanzien eener bepaalde Gezindheid, te werk behoort te gaan?

Eindelijk, die bepaling zou eene zeer gevaarlijke strekking kunnen hebben. Zij zou niet slechts de aanleiding kunnen zijn tot bedriegelijke gerustheid; maar het schijnt, en dit blijkt ook weder uit den inhoud van meer dan *één* der Adressen die bij de Synode ingekomen zijn, dat men zeer ligt, op grond der persoonlijke belijdenis van den Koning, de suprematie van den Staat wettigen, voor het minst verontschuldigen zou. Weg met zoodanig artikel, indien het de koopprijs moet worden der regten en vrijheden van de Kerk!

Doch, zoo ik weinig waarde aan deze bepaling hecht, ik moet mij te meer verklaren tegen de suprematie van het wereldlijk gezag.

Deze werd, en zeer te regt, als onregtmatig beschouwd reeds tijdens het Gemeenebest. Alle pogingen ter vestiging daarvan werden, het is overbekend, telkens door de Vorsten uit het Huis van Oranje gekeerd. En toen echter was de belijdenis der Kerk de grondslag van den Staat; en had men een waarborg voor de handelwijs der Overheid in dit algemeen erkende fundament.

Thans is deze suprematie, in een Staat waar de Overheid, als zoodanig, niet tot de Kerk behoort, drukkender, gevaarlijker nog;

„hoefde:" *Rapport*, bl. 10. De Algemeene Synodale Commissie had zich onbevoegd verklaard om *vóór de zamenkomst* der Synode eenige pogingen aan te wenden. — De Synode heeft echter met eenparigheid een Adres aan Z. M. goedgekeurd waarbij zij de hoop en het vertrouwen uitdrukt „dat „de *uitwendige waarborg* welke de Hervormde Kerk in de godsdienstige be„lijdenis van den Koning en van de vermoedelijke erfgenamen van den Troon „bezit, ook *in de toekomst* bestendig zal zijn."

[1] Gelijk in mijne *Bijdrage tot herziening van de Grondwet.*

zij is tevens in den hoogsten graad onregtvaardig, en, in verband met de bepalingen der Grondwet, ongerijmd.

Zij geeft aanleiding dat de Regering, ter handhaving van dit stelsel, zich, tegen wil en dank, en op de meest ongelukkige wijs, inlaat met theologische geschillen en dat zij allengskens, hoe ook tot vervolging ongezind, gebragt wordt tot maatregelen, waardoor menigeen, ik mag het niet anders noemen, om der Godsdienstwille wordt vervolgd. Ik neem deze gelegenheid waar om Z. Exc. den Minister van Justitie te verzoeken zijn veelvermogenden invloed te willen gebruiken om eene handelwijs te doen ophouden die, sedert zóó vele jaren, zóó menig vriend van Vorst en Vaderland ergert en bedroeft.

Onze Catholijke ambtgenooten hebben mij, ook nu, ten aanzien van de regten der Afgescheidenen ondersteund. Het verheugt mij, doch het heeft mij niet bevreemd; ik doe hulde aan hun gevoel van billijkheid, hetwelk zich hier op zóó schoone wijs vereenigt met hun welbegrepen belang. Ik moet verwachten dat dezelfde hulp door hen zal worden betoond, waar het de wegneming of de matiging van een soort van overgezag geldt, hetwelk de grondwettige gelijkstelling der Gezindheden verbreekt. Ik mag hun de vraag doen: worden ook uwe Hoogleeraren door den Koning benoemd? Kan er ook bij u geene aanstelling of verplaatsing, zelfs niet der minste Kerkelijke Overheid, geschieden zonder goedkeuring van het Gouvernement? Heeft men ook uwe Gezindheid op eene tegen haar beginsels strijdige wijs, bij Koninklijk Besluit, tot een Kerkgenootschap georganiseerd? Worden zij die zich, om gemoedsbezwaar, aan dat Genootschap, aan die officiële afperking en omtuining onttrekken, ten aanzien hunner Godsdienstoefening, ook bij u gesteld buiten de bescherming der wet? Mogen zij ook bij u geen lofzang aanheffen, geen gebed opzenden zonder voorafgaand verlof van het Bestuur? En, zoo gij, in meer dan één opzigt, eene vrijheid geniet, die men ons willekeurig onthoudt, zoudt gij het ons dan ten kwade kunnen duiden dat wij, met eenigen ernst, datgene verlangen waarop wij met u ten minste gelijke aanspraak bezitten?

Doch genoeg, E. M. H.! indien het mij gelukt is u te overtuigen, dat, in een Land, waar nog eenige prijs op vrijheid wordt gesteld, een onderwerp van dien aard geenszins aan de willekeur van het Gouvernement mag overgelaten zijn. Dit onderwerp moet, evenzeer als het Onderwijs, geregeld worden *bij de wet.*

Doch, voert men ons te gemoet (en het is der moeite overwaardig op den aard en de strekking dezer redenering te letten), wat behoeft dit alles bij de herziening der Grondwet in het midden gebragt en, als bij de hairen, in deze Vergadering te worden gesleept! Wil de Grondwet eene regeling van het Onderwijs bij Besluit? heeft de Grondwet eene onderwerping van de Kerk aan den Staat, of bepaald, of bedoeld? Van de handhaving der Grond-

wet, van de gewone wetgeving, niet van eene herziening, moet verbetering worden verwacht. — Nu ja, E. M. H.! doch met meer blijdschap en vertrouwen zouden wij den wenk ontvangen, indien deze vermaning kwam van hen die tot handhaving der Grondwet bij de gewone wetgeving hun kracht en invloed hebben besteed. Thans mogen wij aan deze ijverige berispers, en aan hen vooral, doen opmerken dat het niet handhaven der Grondwet, in veler oog, eene verkeerde uitlegging heeft gewettigd; zoodat eene uitdrukkelijke bepaling, vroeger overbodig, thans daarentegen even hierdoor onmisbaar is geworden. Wij ontvangen somtijds, naar mijn inzien, ik beken het, zonderlingen raad. Riepen wij de hulp der gewone wetgeving in, men wees ons naar het tijdstip der herziening: nu dit tijdstip eindelijk aangebroken is, acht men de herziening noodeloos en ongepast; terwijl men ons, met heusche bereidwilligheid, naar de gewone wetgeving verzendt. Men verwondere zich ook niet, zoo wij, na de traagheid der gewone wetgeving, en de moeijelijkheid ondervonden te hebben, waarmede, ook hetgeen in de Grondwet ligt, als diep verholen goud, te voorschijn wordt gehaald, altijd aandringen op hetgeen ons tot dus ver altijd werd ontzegd, en zoo wij ook deze gelegenheid niet ongebruikt hebben laten voorbijgaan om onze billijke wenschen onder het oog te brengen van U. E. M., van de Natie, en van het Gouvernement.

III. Er blijft mij een derde punt over, *de aannemelijkheid van het eerste Ontwerp van Wet.*

Eene voorloopige aanmerking nog. Hetgeen door een vorig redenaar [a] omtrent de wenschelijkheid eener verwerping van alle de wetten, wegens ongenoegzaamheid, aangedrongen is, heeft ook mij getroffen; ik verlang tegenbeschouwingen hieromtrent te vernemen; tot dus ver evenwel heeft mij zijne redenering nog geenszins overtuigd. Ik ben nog in twijfel omtrent onze bevoegdheid, en ik zou stellig verzekerd moeten zijn van onze verpligting, eer ik zou medewerken tot een soort van dwang, die, in verband met de tegenwoordige gesteldheid der zaken, een zeer nadeeligen invloed zou hebben. Een van beide; óf de Regering waagt het de herziening, als eene door de afstemming afgedane zaak, te beschouwen; en dit zou, indien het geen nieuwen en sterkeren aandrang te weeg bragt, het welgegrond, maar noodlottig vertrouwen op onzen welligt al te verdraagzamen aard nog versterken; óf wel de Regering onderwerpt zich aan het bevel; en dan zou ik eene toegeeflijkheid, verkregen op die wijs, vooral na hetgeen in den laatsten tijd reeds plaats gehad heeft, als eene zóó diepe vernedering der Koninklijke waardigheid beschouwen, dat ik daartoe niet gaarne de hand zou hebben geleend, maar liever wensch dat het Gouvernement tot voortzetting van het werk uit eigene beweging in de gelegenheid worde gesteld.

a THORBECKE.

Omtrent het Ontwerp van Wet zal ik, na al hetgeen door anderen daartegen ingebragt is, zeer kort kunnen zijn.

Mijne eerste bedenking betreft LIMBURG.

Waarom wordt hier over de inwoners van het Hertogdom, zonder hunne medewerking, als door eene soort van inlijving, beschikt? Om de onmogelijkheid, zegt men, eener organisatie, ten gevolge waarvan zij Afgevaardigden zouden hebben benoemd. Doch hierop is te regt geantwoord dat de organisatie, wanneer de wet aangenomen wordt, toch plaats hebben zal, en zulks bij voortduring derzelfde bezwaren om welke men haar thans onmogelijk noemt.

Bovendien had ik Limburg liever zien blijven onder een afzonderlijk Bestuur. Niet enkel wegens de betrekkingen op Duitschland, waardoor wij in moeijelijkheden kunnen worden gewikkeld, maar ook om de eigenaardige zeden en gewoonten van het Gewest. Wij ontmoeten hier op nieuw het stelsel van ineensmelting dat ons, ten aanzien van Belgie, zoo duur te staan gekomen is.

Mijne tweede zwarigheid betreft LUXEMBURG.

Ik wensch de hereeniging niet; ik wil niet ontkennen dat de Luxemburgers, onder hunne nieuwe instellingen, welligt gelukkiger zullen zijn dan toen zij deelgenooten waren der zegeningen van ons constitutioneel beheer; doch ik zie hier (en dit is voor mij, die aan de Grondwet ben gehouden, een onoverkomelijk bezwaar) eene Provincie, waarvan geen afstand is gedaan, zonder toestemming van de Staten-Generaal, bij Koninklijk Besluit buiten de Grondwet gesteld.

Doch, zeggen sommigen, die vereischte toestemming zal juist nu, door het aannemen der wet, worden verleend. In geenen deele, E. M. H.! nog in het laatste antwoord der Regering volhardt zij in het beweren dat Luxemburg buiten den kring uwer bemoeijenissen ligt; gij zult dus lijdelijk toezien dat een Gewest, zonder tusschenkomst der Staten-Generaal, beroofd worde van zijne grondwettige regten; gij zult daarstellen een allerdroevigst antecedent.

Mijne laatste zwarigheid betreft HOLLAND.

De splitsing is *onnoodig*.

Een Provinciaal Hof, eene andere wijs van benoeming voor de Criminele Regtbank, (daargelaten of er behoefte aan dergelijke wijzigingen is) kan verkregen worden zonder willekeurige doorhakking van het Gewest.

Men is bevreesd voor de suprematie van het overmagtige Holland. Niet onaardig is het dat zij die dit argument willen doen gelden, het zelf hebben wederlegd ten aanzien van het overmagtige Amsterdam. De veranderde regeringsvorm is, ten aanzien evenzeer van de provincie als van de stad, een waarborg tegen terugkeering der ongelegenheden die men bedoelt.

De afscheiding, zegt men, is *facto* reeds dáár. Eilieve! is het-

geen ge door de splitsing verkrijgen zult, zóó onbeduidend, waarom dan zóó gedrongen op hetgeen ge eigenlijk reeds bezit?

De splitsing is bovendien *nadeelig*.

Voor het Gewest zelf. — De eenheid, het in één gevlochten zijn der belangen zal, ten gevolge der afscheiding, tallooze moeijelijkheden doen ontstaan. Het is te vreezen dat er ligt tegenwerking, naijver, en wat hiermede al verder zamengaat, tusschen Zuid- en Noord-Holland plaats hebben zal.

Voor het Rijk in 't algemeen. — Het onverdeelde Holland heeft ten allen tijde de gewigtigste diensten bewezen aan alle de Vereenigde Gewesten. — De splitsing zal de kracht verhoogen van het Centraal Gouvernement.

De splitsing is *ongeoorloofd*.

De hoofdbeginselen van het Staatsregt worden miskend, indien wij, ik zeg niet zonder kennisneming, maar zonder toestemming der Staten van Holland, eigendunkelijk beschikken over dit Gewest.

De Provinciën, gelijk men te regt aangemerkt heeft, bestaan niet *door*, maar *vóór* de Grondwet. Haar regten zijn in 1795 door den revolutionairen stroom wel overdekt, niet vernietigd; evenmin als de regten van den Nederlandschen Staat. In 1813 is, wel de Souvereiniteit, wel het onafhankelijk bestaan, maar geenszins het zelfstandig aanwezen vernietigd.

De strijd is hier tusschen het historische en het revolutie-beginsel; tusschen eerbied voor verkregene regten en toegeeflijkheid aan willekeurige beschikking. Het is te doen om het grondwettig aanzijn van Gemeenten en Gewesten; zullen wij het prijs geven, bij de overtuiging dat in die zelfstandigheid een onmisbare grondslag ligt voor de reorganisatie van elken gerevolutioneerden Staat? De behoefte aan decentralisatie wordt algemeen gevoeld; hetgeen men nu van ons verlangt, is de centralisatie in haar meest buitensporige werking. Hier zal uitgemaakt worden of, naar uw inzien, Gemeenten en Gewesten, behoudens eene welgeregelde ondergeschiktheid aan de Algemeene Regering, *corpora moralia* zijn, die niet slechts eigene belangen hebben, maar ook eigene regten, waarover, evenmin als over de regten van bijzondere personen, door de Regering mag worden beschikt; dan wel of gij ze enkel als afdeelingen beschouwt, als *departementen* van den Staat; waaraan, nuttigheidshalve en bij wijze van gunst, de behandeling van locale aangelegenheden somtijds overgelaten wordt, doch waarover het Centraal Bestuur naar welgevallen, ter verdeeling of hereeniging, of ineensmelting, of afscheuring, beslist.

Thans geldt het Holland; straks zal het, of Gelderland, of Drenthe, of elk ander Gewest kunnen gelden. De eene Provincie zal te groot wezen en de andere te klein. Reeds hebben mannen van kunde en invloed de wenschelijkheid, naar hun inzien, betoogd eener verdeeling van het Rijk in vier of vijf Distrikten.

Het verwondert mij dat men ze niet liever Groot-Militair Commandos genoemd heeft. Ook ik geloof dat dit zeer gemakkelijk zijn zou voor de administratie, maar het zou doodelijk wezen voor nationale ontwikkeling en vaderlandschen zin.

Doch tegenover dit alles wordt, zelfs door velen in wier oog de wet verderfelijk is, *éóne* algemeene bedenking gesteld. Wij moeten de wet aannemen, wegens de *omstandigheden*, om de *gevolgen* die eene verwerping zou kunnen hebben?

Door wie wordt deze bedenking gemaakt, E. M. H.? Door hen vooral die ons de bevoegdheid ontzeggen om de Ontwerpen van Wet in verband met de aangelegenheden van het Vaderland in 't algemeen te beschouwen.

Doch ik wil mij van deze exceptie van niet-ontvankelijkheid geenszins bedienen. Ik heb ze niet noodig; want, hoewel ik de gevolgen der aanneming zoo even meer aangeduid heb dan ontwikkeld, mag ik echter vragen; zouden de gevolgen der verwerping ligt erger kunnen zijn?

Op alle aanmerkingen van dezen aard is eigenlijk slechts één antwoord. Wij zijn niet verantwoordelijk voor de gevolgen; dit is de zaak van hen die eene niet aannemelijke wet voorgedragen hebben; maar, als die Wet niet onpartijdig door ons wordt getoetst, zijn wij verantwoordelijk voor het verzaken van den ons opgelegden pligt.

Het te berde brengen van dit argument heeft mij, ik erken het, in deze Vergadering dubbel bevreemd. Wij mogten hopen er, hier althans, van te worden verschoond. Of is het niet met deze zelfde jammerlijke redenering dat de Tweede Kamer zich jaren achtereen voor haar meer dan zonderlinge handelwijs een door de Nederlandsche Natie niet geratificeerden vrijbrief heeft verleend? En wat was nu, van dit zien op de gevolgen, het gevolg? Dat, zonder eenig nut, de Staatsschuld met eenige honderde Millioenen vergroot, het Vaderland telkens nader aan het verderf, de Koning telkens meer in zorg en moeijelijkheden is gebragt.

Laat ons eindelijk onderzoeken welke die schroomelijke gevolgen der verwerping zullen zijn.

Het Gouvernement kan onmiddellijk de intrekking der overige Ontwerpen gelasten. Zoodanig besluit *ab irato* mag naauwelijks worden ondersteld, het zou de aanleiding tot billijk misnoegen zijn.

De Regering kan, in haar stelsel, de zaak laten gelijk zij is. Zij heeft geene wet noodig. Het kind leeft niet, omdat het ingeschreven is bij den burgerlijken stand, en evenmin hangt het aanwezen van het Rijk van de juiste optelling der Provinciën af. Limburg is het eenige bezwaar, in zoo ver het aantal Vertegenwoordigers bij de Grondwet dient te worden bepaald; maar, in de wijze van zien van het Gouvernement, kan Limburg, evenzeer als Luxemburg, provisioneel of definitief, van het Rijk worden gescheurd.

De Regering kan het ontwerp, bij de aanstaande gewone Vergadering, door eene andere wet, waarbij Holland onverdeeld blijft,

vervangen; en deze wet, zonder meer, aan de beraadslaging eener andere Dubbele Kamer onderwerpen.

De Regering kan eindelijk die Wet vergezeld doen gaan van andere verbeteringen, wier noodzakelijkheid haar nader is gebleken. In 1841 zal aangevuld worden wat in 1840 ontbrak, en eene herziening, eenigzins evenredig aan de behoefte, zal op die wijs *in twee termijnen* tot stand worden gebragt. En dit acht ik, nu de gelegenheid dit jaar verzuimd is, eene zeer wenschelijke zaak.

Onder *ééne* voorwaarde evenwel. Mits de Regering in waarheid gebruik make van haar initiatief. Mits zij verbeteringen voorstelle, uit eigene beweging en naar een vast plan; niet op aandrang en, als ware het, onder *dictée* der Staten-Generaal. Mits zij kracht zoeke, niet in Constitutionele fictiën, maar in hetgeen wezenlijk en onwankelbaar is. Doet zij het niet, dan is het vooruitzigt bang; geenszins evenwel ten gevolge der verwerping van deze wet, maar dewijl de Natie aan den invloed van elken wind van leering overgelaten wordt. Ik heb, E. M. H.! in deze beraadslaging, ons land gelukkig hooren noemen, dewijl er bij ons geene partijen bestaan, geen banier opgeheven wordt. Ook ik roem het geluk van een Land waar geene partijen bestaan; namelijk als die eensgezindheid op eenheid en niet op gemis van beginsels berust. Ik beklaag het Land waar de meesten, ook dergenen die een werkzaam aandeel aan de behandeling der Staatszaken hebben, geenerlei vastheid van overtuiging bezitten, lijdelijke volgzaamheid beschouwen als ondersteuning van het Gouvernement, en gemeenschappelijk overleg, ook in de hoogste Vergadering des Lands, als zamenspanning tegen den Staat. Ik geloof dat alsdan het niet aanwezig zijn van partijen een voorteeken is, dat er spoedig partijschappen zullen ontstaan; ik vrees dat, als geenerlei banier, ook niet ter plaatse alwaar zij behoort gezien te worden, opgerigt is, weldra velerlei banieren, ter plaatse waar het niet behoort, opgerigt en door velen, ook van hen die vruchteloos naar beter leiding gezocht hebben, zullen worden gevolgd. Men spreekt van opgewondenheid, van bedenkelijken toestand, van gevaar. Ik geloof dat de omstandigheden bedenkelijk zijn; dat de rampzalige toestand onzer geldmiddelen voor sommigen een gewenschte hefboom zou kunnen worden. Doch men zie ook op het goede dat ons overgebleven is. De Natie bemint den Koning, bemint het Huis van Oranje, wil eendragt en rust, vreest elke verandering, is tot groote opofferingen gereed; wat wil men meer? Maar de Natie moet worden geleid. Zoo die leiding ontbreekt, zoo de Regering de omstandigheden afwacht, zich naar de gevoelens van anderen regelt; zoo er in haar maatregelen geen eenheid of plan is te ontdekken, zoo de Regering niet regeert; zoo de raadslieden der Kroon niet in de mogelijkheid zijn ons het ontwerp en de grondregels hunner Staatkunde te doen kennen; zoo zij geen middelpunt der welgezinden kunnen vormen, dan is het ontwijfelbaar dat, vroeg of

laat, eene partij van kwalijkgezinden de zege behaalt. En wat zal dan gedaan worden door onze talrijke conservativen, die zich zoo veel laten voorstaan op hun behoudende kracht? Dat conservatief systema, het stelsel van hen die geen stelsel hebben, behoudt zooveel mogelijk, zoolang mogelijk, en eigenlijk behoudt het niets. Wat is er gebeurd in de vorige Zitting? De vijf wetten van Januarij waren het *nec plus ultra* van dat systema; zeer spoedig zijn zij door andere wetten gevold. Niet dat ik deze afkeur; maar dit keur ik af, dat ze successivelijk afgedwongen zijn; dat het *veto* der Eerste Kamer en des Konings, door den op onvoorzigtige wijs uitgelokten en versterkten aandrang der Tweede Kamer, te niet is gegaan; dat de Regering, door de wijs waarop zij geweigerd en door de wijs waarop zij toegegeven heeft, zonder noodzaak, aan het Koninklijk gezag hier te lande een nadeel toegebragt heeft, hetwelk welligt in vele jaren niet zal worden hersteld. Zoo zal verder afgedaald worden; van trap tot trap; indien er geen andere maatstaf der toegeeflijkheid dan de wezenlijke of schijnbare noodzakelijkheid van het oogenblik bestaat. Om te zeggen, „tot hiertoe en niet verder," moet men de voet hebben gezet, niet op eene glibberige helling, maar op vasten grond. Daardoor alleen is men magtig om wederstand te bieden. En, zoo men daartoe eenmaal magteloos wordt, wat zou er dan plaats kunnen hebben? Ontveinzen wij het ons niet, E. M. H.! Indien nergens, nergens althans bij de welgezinden, eenige veerkracht, nergens eenige trouw aan deugdelijke beginsels bestaat, dan zal, uit den aard der zaak, vermeerdering van tweedragt en toenemende overmagt van woelgeesten en eerzuchtigen ontstaan. Dan zullen de gevolgen onberekenbaar zijn. Dan is de gesteldheid van het Vaderland, de gesteldheid van Europa zoodanig dat, hetgeen God verhoede! de dag zou kunnen aanbreken waarop, niet in deze Vergadering over de splitsing van Holland, maar elders, door eene revolutionaire Diplomatie welke eenmaal reeds de scheuring van onzen Staat door haar willekeur heeft bevestigd, over de splitsing en inlijving van het nu reeds gehalveerde Rijk der Nederlanden zou worden beslist.

⁂ De vrijmoedige openlegging van gevoelens die met veler geliefkoosde begrippen onvereenigbaar zijn, moest veelvuldige tegenspraak verwekken. Zij bleef niet achter; en, op den vierden dag der beraadslaging, (31 Aug.) trachtte ik haar te beantwoorden in de volgende repliek.

Het doet mij leed dat ik, door vele welsprekende en hooggeachte redenaars aangevallen, na deze langdurige beraadslaging, uwe aandacht nog geruimen tijd ter wederlegging en zelfverdediging behoef. Bij de meeste beknoptheid, zal ik evenwel niet kort kunnen zijn. Vergeef het mij, om het belang der zaak. Al wat mijne

eigenliefde mogt hebben getroffen, zal ik laten liggen; ik zal opnemen wat, naar mij voorkomt, in het belang der waarheid, tegenspraak en ontzenuwing verdient.

Ik begin met hetgeen ten aanzien van het *Onderwijs* gezegd is.

Een lid uit Gelderland [a], die in zijne rede dikwerf op de mijne heeft gedoeld en wien ik voornemens ben thans ook meermalen een tegenbezoek te brengen, acht de bezwaren zonder genoegzamen grond, dewijl er in Nederland toch vrijheid van *huisselijk* onderwijs bestaat. Gelooft hij welligt dat de landbouwer, de handwerksman, die naauwelijks in het zweet zijnes aanschijns zich het sober levensonderhoud verschaft, van die vergunning veel genot zal kunnen hebben? Ik ben zeer voor het onderscheid der standen; maar, ten aanzien der gewetensvrijheid, wensch ik alle standen gelijk. En, is alleen het huisselijk Onderwijs vrij, dan is even daarom het onderwijs voor de negen tienden der Natie niet vrij.

Een ander lid heeft den schrikverwekkenden toestand van het Onderwijs in Belgie, ten gevolge der *liberté illimitée*, in een welsprekend betoog met levendige verwen gemaald. Maar is het zoodanige vrijheid die ik verlang? kan dergelijk tafereel iets afdoen tegen het betoog dat het Onderwijs geregeld behoort te worden bij de wet? — De Regering legt, zeide hij, veeleer zwakheid aan den dag tegenover de Catholijken. Ik geloof het ook, ik beaem volkomen hetgeen daaromtrent gezegd is; maar zou het niet mogelijk zijn dat men doorgaans toegeeft waar men weigeren, en echter somwijlen ook weigert waar men toegeven moest; zoodat men door zwakheid aanmoedigt, en des niettemin door onbillijkheid reden of voorwendsel tot eenige verbittering geeft. Ik vindt de meeste klagten der R. Catholijken overdreven, sommige ten eenenmale ongegrond; doch men vergete niet dat de voortduring van slechts *één* regtmatig bezwaar het middel wordt om aan een aantal vermeende en ongerijmde bezwaren een schijn van regtmatigheid te verschaffen.

Voorts ben ik in handen, indien ik wel heb geteld, van drie Schoolopzieners gevallen; waarvan twee [b] mij met verschoonende zachtheid behandeld, maar de derde [c] mij zoo geweldig aangtast heeft dat ik nog, bij het herdenken, eene soort van huivering gevoel.

Hij heeft mij, met ernst, met gemoedelijkheid, verweten dat ik het Onderwijs hier te lande onchristelijk, antichristelijk heb genoemd. Ik zou bijna stellig durven beweeren deze uitdrukkingen, als resultaat mijner eigen opinie, alhier niet gebezigd te hebben: want het is mijn voornemen geweest niet, zonder noodzaak, in deze Vergadering eenigen twistapel te werpen. Het komt mij voor dat hij de gelegenheid te baat genomen heeft om mij, wegens hetgeen ik in geschrifte verklaard heb, voor zijne regtbank te roepen. Ik schroom echter niet rekenschap te geven mijner overtuiging. Ja, het Onderwijs in Nederland is onchristelijk. Niet als of dit verwijt elke School zou moeten treffen; geenszins; er is, ook bij de alge-

a van Rappard. b v. Dam v. Isselt en v. Leeuwen. c Sloet tot Oldhuis.

meenheid van het stelsel, overvloedig reden om over uitzondering en inconsequentie dankbaar te zijn. Het Onderwijs is onchristelijk, omdat de wet van 1806, door de vereeniging der Gezindheden, een beginsel ingevoerd heeft, ten gevolge waarvan de Bijbel, óf niet, óf enkel behoudens goedvinden van den R. C. Geestelijke, gelezen mag worden. Het is onchristelijk, omdat men, door de afscheiding van hetgeen onafscheidelijk is, niet slechts de leer des Bijbels ter zijde gesteld, maar ook de geschiedenis des Bijbels van ziel en leven en waarheid heeft beroofd. Het is anti-christelijk, want ook deze uitdrukking neem ik niet terug, omdat, terwijl het leerstellig onderwijs in schijn uitgesloten wordt, men inderdaad een ander leerstellig onderwijs geeft; het is anti-christelijk, omdat men, met voorbijzage van den eenigen Middelaar, een Opperwezen, met voorbijzage der klove die de zonde daargesteld heeft, een algemeenen Vader der menschen, verkondigt; het is anti-christelijk, omdat men aldus aan het jeugdig gemoed een God predikt die (dit is mijne overtuiging en velen zijn er met mij van overtuigd) een droombeeld is van menschelijke wijsheid; een afgod, die, met verloochening van den levenden God der Openbaring, opgerigt wordt. Gij ziet, wij hoorden het u zeggen, de kinderen, zonder onderscheid van Gezindheden, zoo lief en eendragtig bijeen; maar hebt gij ze ook in hun verder leven gevolgd? hebt gij veel vrucht van uwe zoogenaamde algemeen Christelijke zedekunde gezien? Ik vraag het aan allen die met den toestand van het Volk eenigzins van nabij bekend zijn, of die toestand zeer ten voordeele der verbeterde scholen getuigt? Men heeft mij uitgetart één schoolboek aan te wijzen hetwelk niet Christelijk is. Ik zou bijna, althans wat de meest in zwang zijnde schoolboeken betreft, bijna zeg ik, de vraag, omgekeerd, tot hem die ze mij deed, kunnen rigten. Maar wat zou het ons baten, al bragten wij hier alle schoolboeken bijeen, wij zouden ons immers ten aanzien der beteekenis van het woord *Christelijk* niet verstaan.[1] Wanneer ik de rede van ons medelid ontdoe van dichterlijken tooi en zwier, dan leer ik er dit alleen uit, dat de redenaar, van wiens ijver voor volksverlichting en volksgeluk ik ten volle overtuigd ben, even als zoo menig Schoolopziener hier te lande, ter goeder trouw, in het dwaalbegrip verkeert dat er Bijbelsche geschiedenis kan zijn zonder Bijbelsche leer en Christelijke zedekunde zonder Christelijk geloof; dat het voor de opvoeding der kinderen genoeg is, wanneer zij

---

[1] „Wat dunkt U van den CHRISTUS?" (Matth. 22. v. 42) hierop behoort men vooraf antwoord te hebben. — Zoo is het ook met de dikwerf aangehaalde uitdrukking der wet van 1806: „alle onderwijs zal zoodanig moeten „worden ingerigt dat de kinderen opgeleid worden tot alle Maatschappelijke „en *Christelijke deugden.*" Christelijke deugd is die waarvan in een Christelijk schoolboek gezegd wordt: „het is onmogelijk dat zoo wie *Christo* „door een waarachtig geloof ingeplant is, niet en zou voortbrengen vruch„ten der dankbaarheid." (*Heidelbergsche Catechismus*, Antw. 64). Hoe wil men nu de vrucht, zoolang men den wortel niet wil?

eenige voorschriften van het Evangelie leeren kennen, zonder iets te weten van het gezag waarop zij rusten, van het beginsel waaruit ze zijn ontleend, van het doel naar hetwelk zij wijzen, en van de kracht waardoor ze ten uitvoer kunnen worden gelegd; dat ieder schoolboek, waarin de naam van Christus aangetroffen wordt, Christelijk is; dat, vermits er, gelijk men te regt aangemerkt heeft, geen verband tusschen arithmetische tafels, of tusschen de vormleer en het Evangelie bestaat, het onverschillig is naar welke beginsels de kinderen in de school opgeleid en door welke drijfveeren zij worden bestuurd; dat, in elk geval, het onderrigt van Predikant en Catechizeermeester tegen den gestadigen invloed van een tegenovergesteld school-onderwijs en opvoedingstelsel opwegen kan. Velen, de redenaar weet het, velen voor wie hij, ik ben er van verzekerd, achting gevoelt, deelen niet in zijne overtuiging; en, ik mag het vragen, indien hij zich den aard van het geschil met juistheid had herinnerd, zou hij dan reden gevonden hebben om mij, die alhier, ook in hun naam, het woord gevoerd heb, met nadruk te verwijten dat ik mij van onchristelijke uitdrukkingen bediend en de Ouders, door mijn invloed, heb verleid om hun kroost in de armen van den Vorst der duisternis te werpen[1]?

Het spijt mij dat ik gedwongen ben denzelfden redenaar nog op een ander punt lastig te vallen; doch ik mag niet zwijgen, waar hij een blaam geworpen heeft op iemand voor wien ik eerbied gevoel. Hij heeft gesproken van „den brutalen invloed van een Hassenpflug," den man die, in naam des Konings, het bewind in het Groot-Hertogdom Luxemburg voert. Ik wil niet vooruitloopen op hetgeen door de Ministers ter verdediging van dezen hoogen ambtenaar zal worden gezegd. Ik bepaal mij bij de vraag: is hij u bekend? Uit een of ander dagblad welligt, toen hij door staatkundige partijschap voor een vijand van zijn Vorst en van zijn Vaderland uitgekreten werd. Ik heb dien Staatsman in zijne ministeriële grootheid en te gelijk in zijne nederigheid en eenvoudigheid gezien[2]. Ik heb mij overtuigd dat er, bij verschil van politieke meening, algemeene achting voor zijne talenten, zijne regtschapenheid, zijn onbaatzuchtig, standvastig, en edel karakter bestond. Ik zelf zou, geloof ik, indien de kieschheid het niet verbood, in de gelegenheid zijn om te doen

---

[1] Het besef van Gods heiligheid, het gevoel van zonde, de behoefte aan een Verlosser, de dankbaarheid aan Hem die zich voor ons in den dood overgegeven heeft, de zucht om Hem te belijden en te dienen, de onmisbaarheid eener verandering van het booze hart, de onmogelijkheid om, zonder liefde tot den Heer, in zijn Koningrijk opgenomen te worden, de zekerheid eener eindelooze straf voor degenen die Hem hebben versmaad; ziedaar wat (onder gemeenschappelijk aanroepen van God, in Christus naam, om den bijstand van den H. Geest), ook in het jeugdige, ook in het kinderlijke verstand en hart, kan en moet worden geprent. Hiertoe moet christelijke Bijbellezing (Bijbellezing door iemand die zelf met hart en ziel het Evangelie aangenomen heeft) dienstbaar worden gemaakt.

[2] Te Cassel in 1836.

zien dat hij, vroeger door velen tegengewerkt, thans door menigen voormaligen tegenstander beter gewaardeerd en welligt teruggewenscht wordt. — „De brutale invloed;" wij hebben de magt, maar hebben wij ook het regt op zoodanigen toon te spreken over een man dien de Koning met zijn vertrouwen vereert en die onder de meest verdienstelijke Staatslieden van Duitschland mag worden geteld?

Ik ga over tot de *Godsdienst-Vrijheid.*

Hetzelfde lid uit Gelderland, hetwelk over de vrijheid van huisselijk onderwijs eene, naar mijn inzien, overmatige vreugde betoont, heeft zich insgelijks over de vrijgevige bepalingen van Art. 190 tot 196 verheugd. Ik zal die bepalingen hier niet analyseren; doch mij dunkt dat het hem niet kan bevreemden, indien in zijne opgetogenheid niet wordt gedeeld door hen die in deze Artikelen geen waarborg hunner vrije Godsdienst-oefening gehad hebben.

Hij heeft over de Separatisten het stilzwijgen bewaard. Er is gezegd dat zij welligt onhandig, onstaatkundig waren behandeld; onregtmatig evenwel niet. En welk bewijs is er bijgebragt voor deze assertie? De regterlijke veroordeelingen. Maar, daargelaten dat deze niets gemeen hebben met het groote bezwaar der inlegering, heeft men zich dan niet herinnerd dat de Afgescheidenen ook door onderscheidene regtbanken vrijgesproken zijn? Ik plaats vonnis tegen vonnis, opinie tegen opinie, en herhaal hetgeen ik meen elders aangetoond te hebben; de strafwet is verkeerdelijk op hen toegepast, en ze zijn in hunne grondwettige regten verkort.

Ten aanzien der suprematie van den Staat over de Hervormde Kerk is aangemerkt dat er in 1816 slechts verandering in den kerkvorm plaats gehad heeft. Hierdoor wordt niets weggenomen van de gronden onzer klagt. Wij beklagen ons, vooreerst, dat dit bij Koninklijk Besluit is geschied; ten anderen, en vooral, dat men dien kerkvorm met het wezen der Gezindheid heeft verward; zoodat, terwijl uiterlijke deelneming aan het Kerkgenootschap, ook bij verloochening der belijdenis, zelfs voor leeraar en kerkelijke overheid, als genoegzaam aangemerkt wordt, de regering daarentegen den meest getrouwen aanklever van het gereformeerde geloof, wanneer hij bezwaar tegen de nieuwe kerkelijke organisatie heeft, als van de aloude historische Gezindheid afgevallen beschouwt.

Men heeft mij overdrijving toegeschreven van Christelijke beginsels; vooral omdat ik, zeide men, de Christelijke strekking der Grondwet heb miskend.

Men heeft van die strekking drie bewijzen ontdekt.

Vooreerst; de eed in Art. 53 en 54. Ik treed hier geenszins in de beoordeeling van het eeds-formulier; maar, hoe goed het ook

moge zijn dat de heiligheid van den eed als een waarborg van pligtvervulling wordt gewaardeerd, het is mij niet duidelijk dat een eed, die ook door een Israëliet of Mahomedaan kan worden afgelegd, een bewijs van Christelijkheid geeft.

Ten anderen; de volkomene gelijkstelling der Godsdiensten in Art. 190 tot 196. Maar, ofschoon verdraagzaamheid onder de Christelijke pligten behoort, zoo geloof ik niet dat gelijkstelling van dien aard het kenmerk eener Evangelische Staatsregeling is.

Laatstelijk; Art. 226 en 228; dewijl daarbij voor het onderwijs en voor de armen wordt gezorgd. Doch er zijn uitmuntende voorschriften hieromtrent in de leer van Mahomet en van Confucius, en echter zal het, hoop ik, geene overdrijving zijn als men beweert dat de wetgeving van Turk en Chinees niet op Christelijke beginselen rust.

Dit betoog is niet doeltreffend geweest; want, indien, na een opzettelijk onderzoek, niets anders ten bewijze der Christelijke strekking van de Grondwet bijgebragt is dan hetgeen ook bij Mahomedaan en Heiden aangetroffen wordt, dan mag ik, helaas! het besluit er uit afleiden dat het pleit niet ten voordeele der Christelijke strekking is beslecht.

Men heeft gevraagd of ik een Godsdienst van Staat, of ik eene heerschende Kerk verlang; men heeft gemeend dat ik door herinnering aan vroegere suprematie word geleid. Men vergeet dat ik, in de tegenwoordige omstandigheden, zelfs van de zóó billijke, zóó natuurlijke herleving van Art. 133, zelfs van dien eenvoudigen, onschadelijken, waarlijk niet te veel beduidenden voorrang, afgezien heb; en ik voeg er bij; de vraag is, niet wat ik betreur, niet wat ik in een normalen toestand wenschelijk zou achten; maar wat in de nu bestaande gesteldheid der maatschappij mogelijk en pligtelijk is; ik heb het gezegd en aangedrongen; gelijkmatige toepassing van de Grondwet voor allen. Aangenaam zal het mij zijn over de vereischten eener Christelijke Staatsregeling met mijne hooggeachte medeleden in het boekvertrek of aan den gezelligen haard te mogen kouten; maar hier, ik erken het, had ik, bij minder angstvalligheid ten aanzien mijner beginsels, op meer ondersteuning voor mijne billijke wenschen; bij minder vrees voor eene heerschende Kerk, op meer deelneming voor eene onderdrukte Gezindheid en voor vervolgde landgenooten, rekening gemaakt.

Laat ons nu zien wat in tegenspraak der *ongenoegzaamheid van de herzieningswetten* is gezegd.

Vooreerst, heeft men beweerd dat meerdere wijziging moeijelijk, ja onmogelijk was. Verscheidene redenaars hebben zich, ter staving van deze onmogelijkheid, op het menigvuldige en tegenstrijdige der meeningen en wenschen beroepen. Maar deze gansche redenering vervalt, voor zoo ver men geene doordrijving van een

bijzonder gevoelen, enkel de toekenning van datgene verlangt, waaromtrent bij alle partijen overeenstemming, en ook bij het Gouvernement geene, althans geenerlei gemotiveerde tegenkanting bestaat.

Ten anderen, heeft men de deugdelijkheid der Grondwet beweerd. Zelfs de hoofden der Belgische oppositie, zeide men, hebben niet anders dan ten uitvoerlegging verlangd. Dit is zoo; doch men heeft niet opgemerkt dat zij een ander doel hadden dan het verbeteren van de Grondwet; en dat zij met *l'exécution franche et loyale* te vrede konden zijn, dewijl zij, door de toepassing in hun zin zeker waren het monarchaal gezag te verdringen en den Staat ten onderste boven te werpen. Het verlangen naar wijzigingen heeft in dit opzigt eene geruststellende zijde; wie verbetering wil, wil ook behoud.

De Grondwet is, zeide men, goed genoeg; mijne eigene uitdrukkingen heeft men mij tegengeworpen. Ik neem ze in geenen deele terug. Bij de erkentenis dat zij, vooral om eene nationale Constitutie te worden, groote verandering zou behoeven, heb ik tevens gezegd, en ik zeg het nog, dat aan de niet-handhaving onzer Grondwet, in 't bijzonder door hen die als wachters daarover waren gesteld, een groot deel van ons ongeluk is te wijten. Doch nu men, in plaats eener naauwkeurige naleving in haar geest en strekking, van haar dubbelzinnigheden, van haar onvolledigheden, van haar algemeene uitdrukkingen partij getrokken, nu men aldus vele waarborgen krachteloos gemaakt en over menige gewigtige bepaling een valsch licht verspreid heeft; nu zou het, daar wij toch eene herziening moesten hebben, voegzaam en noodig zijn geweest tegen de voortduring eener verkeerde interpretatie, door aanvulling en verduidelijking, te zorgen. Het is tegen de inconstitutionele ketterijen dat onze politieke belijdenis bijvoeging en wijziging behoeft.

Dit een en ander was ook reeds meermalen uitdrukkelijk, door mij en anderen, op den voorgrond gesteld. Doch ook deze beraadslaging is, gelijk een geestig Fransch schrijver het uitdrukt, niet ongelijk geweest aan de zonderlinge handelwijs van twee legerkorpsen, die, gescheiden door een stroom, altijd elk aan den eenen oever heen en weder trekken; en, wel verre van elkander te zoeken en te bevechten, naauwelijks naar des anderen bewegingen zien.

Ik moet twee gezegden beantwoorden van een spreker uit Groningen [a], dien ik als sieraad van den Nederlandschen zangberg vereer.

Hij heeft verklaard uit de ondervinding te hebben geleerd dat vele beginsels, in het afgetrokkene gegrond, gevaarlijk in de toepassing zijn. — Ik ken dit onderscheid, deze tegenstelling niet tusschen theorie en praktijk. Was uwe theorie deugdelijk geweest, uwe praktijk zou niet heilloos zijn geworden. Al te dik-

a SPANDAW.

werf hoort men uitlatingen van dien aard (zonder persoonlijke toepassing wil ik het zeggen) in den mond der verdienstelijke mannen die, gevorderd in jaren, een werkzaam deel in de lotwisselingen van het Vaderland gehad hebben; zij sluiten het oog niet, hoe zouden zij het kunnen? voor de ellende waarin de verwezenlijking der droombeelden hunner jeugd het Vaderland heeft gestort; maar, in plaats van den wortel van het kwaad te erkennen, betreuren zij slechts dat er overdrijving is geweest, dat de Volken niet genoeg voorbereid waren; hunne beginsels verloochenen zij niet, die waren goed; daarvan (ofschoon wij, arme tijdgenooten, er niet rijp voor zijn, ofschoon wij ons de provisionele terzijdestelling moeten laten welgevallen) verwachten zij het heil der nakomelingschap. Ik duid het hun niet ten kwade. Ik begrijp, hetgeen wij op onze beurt zullen ondervinden, dat men zich aan de vooroordeelen van vroegeren leeftijd in den ouderdom met moeite ontscheurt. Maar ik mag het niet verzwijgen, dewijl deze opmerking, naar mij voorkomt, licht over onze latere geschiedenis verspreidt, dat de oorzaak van den voortdurenden invloed der verkeerde begrippen gedeeltelijk, ja voornamelijk, ook hierin is gelegen dat mannen, voor wier grijze haren niet alleen, maar voor wier uitnemende talenten en wezenlijke verdiensten ik den eerbied koester, die mij in alle opzigten voegt, ondanks de lessen der ervaring, ondanks het veelsoortige leed dat de ontwikkeling hunner met geestdrift verkondigde leerstelsels aangebragt heeft, nooit evenwel uit de rampzaligheden der praktijk tot het ongerijmde der theorie het besluit hebben getrokken; dat zij aldus zich zelven en anderen op een dwaalweg gehouden, het terugkeeren tot betere begrippen onmogelijk gemaakt, en, om het rond uit te zeggen, de zwaarte van vroeger vergrijp door deze noodlottige volharding nog hebben verdubbeld.

Dezelfde spreker begreep niet, zeide hij, wat ik door stelselmatige oppositie bedoel. Ik zal mij welligt duidelijker uitdrukken door mij te plaatsen op een negatief terrein. Ik verzoek vooraf, indien het noodig is (en wat is er al niet noodig om, in eene talrijke Vergadering en bij een onderwerp dat tot ligtgeraaktheid aanleiding geeft, niet misverstaan te worden!), ik verzoek, stellig en met ernst, dat er in mijne woorden geene persoonlijke toepassing worde gezocht. Eene niet-stelselmatige oppositie is van tweederlei soort: de eene (die ik, zoodra zij gemoedelijk is, veel meer beklaag dan ik haar veroordeelen durf) neemt aan of verwerpt, naar den luim van het oogenblik, naar den drang der omstandigheden, naar den voorbijgaanden indruk van eene redevoering, van een gesprek; zij is wisselbaar, zonder het regelmatige en periodieke der beweging nogtans, als eb en vloed. De andere, aan welke ik wel eens, ik erken het, (in het belang des Vaderlands, in het belang eener onbaatzuchtige pligtbetrachting) eene scherpe hekelroê toegewenscht heb, is die welke het Gouvernement hardnekkig bestrijdt of gedienstig ondersteunt, naarmate zij de Volksgunst of

de gunst der Regering bejaagt; wier vaderlandlievend misnoegen in zeer naauw verband met persoonlijke behandeling staat; voor wie onverzadelijkheid dikwerf de eenige oorzaak van onverzettelijkheid is; en, bij wier contrasterende handelwijs, men telkens geneigd is de eene of de andere dezer twee vragen te doen: wat wil hij toch hebben, of, wat heeft hij gehad? En nu, geloof ik, zal het niet zeer moeijelijk zijn, bij tegenstelling, te begrijpen wat ik door stelselmatige oppositie aangeduid heb. De zoodanige die naar beginselen te werk gaat en die onafhankelijk is van alles, omdat zij van die beginselen afhankelijk is. Men heeft gezegd dat er voor zoodanige oppositie een verantwoordelijk Ministerie zou moeten zijn; naar mijn inzien, wordt er niet anders dan vastheid van overtuiging en naauwgezetheid van geweten vereischt. In die stelselmatige oppositie alleen is kracht. Niet in het zwakke individu, wat zou dit vermogen? maar in het beginsel dat hij vertegenwoordigt. Wij vermogen niets tegen de waarheid, maar voor de waarheid. En, zoo het waarheid is hetgeen wij verdedigen, dan zal, vroeg of laat, door ons of door anderen na ons, de zege worden behaald.

Indien ik wel heb gehoord, en ik geloof maar al te wel gehoord te hebben, dan heeft dezelfde redenaar uit Gelderland die mij dikwerf aangevallen heeft [a], zich veroorloofd te zeggen dat in deze Vergadering het Ultra-Catholicismus de hand aan het Ultra-Protestantismus en aan het Ultra-Liberalismus heeft gereikt.

Wie gaf dien Afgevaardigde het regt om dergelijke uitdrukking te gebruiken? zal hij welligt den grenspaal aanwijzen waar dit *Ultra* ophoudt en begint? gelooft hij dat de aanwijzing ook van een ander soort van Ultras moeijelijk zou zijn? Is het wenschelijk dat wij, op zoodanigen toon, in categoriën worden verdeeld? — Zoo zou ik kunnen vragen; doch ik ben geneigd aan het onvoegzame van dezen drieledigen aanval minder te hechten, daar ik persoonlijk den redenaar dankbaar moet zijn dat hij mij de ongezochte gelegenheid verschaft om mij te zuiveren van den blaam eener vereeniging die tegen mijne beginselen aandruisschen zou.

Van mijn standpunt, en zonder daarvan een duimbreed te wijken, weiger ik de hand, noch aan Liberalen, noch aan Catholijken. Aan velen hunner weiger ik mijn ongeveinsde hoogachting niet. Ik acht het geene verzaking, geene wijziging mijner begrippen, wanneer ik, zonder aanneming des persoons, overal en altijd, voorsta hetgeen ik geloof regt en waarheid te zijn. Maar met het Catholicismus, met het Liberalismus, vereenig ik mij nimmer. Zou ik mij vereenigen met het Catholicismus; ik die deze leer (zoolang ik Protestant ben, spreekt dit immers van zelf) als een gevaarlijk bijgeloof beschouw, en die, bij mijne inachtneming van onpartijdigheid, de waarschuwing gevoegd heb om

[a] VAN RAPPARD.

niet door actie reactie te provoceren en niet te vergeten dat, al kon het wezen dat wij door onze instellingen eene deïstische, atheïstische Natie zijn geworden, wij eene Protestantsche Natie zijn gebleven door vaderlandsche herinneringen en anti-catholijken zin? Zal ik mij vereenigen met het Liberalismus dat, naar mijn inzien, Staat en Kerk heeft ten verderve gebragt, en hetwelk, als men opklimt tot het beginsel (ik spreek van de leer: ik weet dat er vele Godsdienstige, Christelijke, al is het dan ook naar mijne overtuiging, inconsequente liberalen zijn), mijn eenige troost in leven en in sterven als het droombeeld eener opgewondene verbeelding beschouwt? Zal ik mij daarmede vereenigen, ik die het Gouvernement, enkel omdat het eene liberale politiek gevolgd heeft, in sommige opzigten bestrijd? Zoodanige Unie is, ik mag geen zachter uitdrukking gebruiken, in mijn oog een gruwel. Mijne verhouding tegenover de beginsels, die men mij als bondgenooten opdringt, kan in twee woorden uitgedrukt worden: ik zal die leerstellingen, naar mijn gering vermogen, met alle wettige middelen bestrijden; nimmer zal ik ze bestrijden door opoffering van waarheid en regt.

Ik beroep mij op uw billijk oordeel, E. M. H.! Het wordt mij ten kwade geduid dat ik somtijds dezelfde zaak wensch, denzelfden maatregel verwerp, als anderen van wier denkwijs ik verschil. Maar hoe! Wanneer ik overtuigd ben dat het regt van opvoeding aan de Ouders toebehoort, zal ik die overtuiging verzaken of verbloemen, zoodra dit regt ingeroepen wordt door een Catholijk? Wanneer ik overtuigd ben dat de niet-openbaarheid der financiën noodlottig voor het Vaderland is, moet ik, ondanks die bewustheid, de geheimhouding voorstaan, omdat een Liberaal op de noodzakelijkheid eener meerdere publiciteit aangedrongen heeft? Ik wil mijne onderstelling nemen tot aan den uitersten grenspaal der mogelijkheid. Verbeeldt u dat ik, ooit of immer, zitting in eene Vergadering had met personen wier bedoelingen ik zou mistrouwen, wier triumf mij schrik inboezemen zou; gelooft gij dan dat ik, enkel en alleen om van hen te verschillen, mijne stem zou moeten geven aan eene, ook in mijn oog, nadeelige wet? Noemt, zoo gij wilt, die personen vijanden van het Gouvernement; maar ik vraag, wordt het Gouvernement gediend, wanneer men aan zijne vijanden alleen de eer van regtmatigen tegenstand gunt?

Men heeft zich ook niet ontzien ons, met zekeren nadruk, te wijzen op de gebeurtenissen van 1830. Ik wijs, op mijne beurt, op de gevolgen die toenmaals het gebrek aan zelfstandigheid en veerkracht bij het Noord-Nederlandsche deel der vertegenwoordiging, ter versterking eener veldwinnende faktie, gehad heeft. Voorts moet ik doen opmerken dat die gestadige vergelijking met Belgie wel eens, niet hatelijk slechts, maar ook nadeelig zou kunnen worden. Veel heeft Nederland ten gevolge dier rampzalige vereeniging te lijden gehad, maar bij die onheilen zal een nieuw on-

heil worden gevoegd, indien het Gouvernement (aan den handelaar gelijk, die een sedert lang onvermijdelijken val op rekening van de eene of andere onvoorziene gebeurtenis stelt) onder het misdadige van den opstand eene reeks van eigene feilen verbergt; indien zij die aan de Staatkunde der Regering deel gehad hebben, zich door dien kunstgreep van alle verantwoordelijkheid ontheffen, zich door de begoocheling der eigenliefde bedriegen, zich aangemoedigd vinden om voort te gaan op den weg waardoor zij ons naar het ongeluk hebben geleid, en indien zelfs de meest billijke klagt, omdat ze eenmaal ook in Belgie aangeheven werd, zonder eenig verder onderzoek, als oproerkreet aangemerkt wordt.

Ik eindig met nog een woord over het Eerste Ontwerp. Men heeft aangedrongen op de verpligting door Art. 84 der Grondwet op ons gelegd. Verscheidene sprekers hebben beweerd dat wij, tot opoffering van provinciaal belang aan algemeen belang, door onzen eed zijn gehouden.

Deze aanmaning kan invloed hebben op degenen, in wier schatting hier quaestie is enkel over *belang*. Wij daarentegen spreken van de *regten* die elke Provincie op het behoud van historische en aloude zelfstandigheid heeft. Zou de eed ook deze beteekenis kunnen hebben, dat men aan het algemeen belang de regten der Gewesten, der Gemeenten, en der ingezetenen prijs geven moet? Wat mij betreft, ik zou mij liever de eer van het lidmaatschap dezer Vergadering hebben ontzegd dan dat ik zoodanigen eed zou gedaan hebben. — Laat ons behoedzaam wezen, het is hier niet ijdele hersenschim, loutere onderstelling. Het revolutionair systema kent aan den Staat de bevoegdheid toe om zich, in het algemeen belang, boven alle belangen niet slechts, maar boven alle regten te stellen. Dit is niet de spreuk „salus publica suprema lex," gelijk zij, in een gezonden zin, nuttigheid heeft; het is de leer van het *salut public*, gelijk ze in Frankrijk en elders zich ontwikkeld heeft in de vernietiging van elk zelfstandig aanwezen en in de daarstelling eener centralisatie die alles in zich opneemt en verslindt. Het is de toepassing van die leer welke ik, door de verwerping van het eerste Ontwerp, in het belang van eene Provincie en tevens van het geheele Vaderland bestrijd.

En nu het groote argument, het schrikbeeld, op welks gezigt het *neen* der overtuiging voor het *ja* der berekening plaats maken zal; de omstandigheden, de gevolgen!

Ik kan welligt toegeven dat men, om zoodanige reden, ook eene min goede wet aannemelijk acht, maar ik mag die toegeeflijkheid niet uitstrekken tot eene wet waarbij een regt miskend, waarbij een regtsbeginsel wordt verkracht. Dan toch zouden wij vervallen in die *omnipotence parlementaire*, in die willekeur van Vergade-

ringen, welke van lieverlede tot de ergste soort van despotieken regeringsvorm voert. Bij mijne beschouwing der zaak, kunnen de gevolgen niet in aanmerking komen, want, ook als medewetgever, heb ik de beschikking over het regt van anderen niet.

Men bezweert ons op plegtigen toon het Vaderland te redden. Men vergeve het ons, zoo wij voor dergelijke oproeping eenigzins ongevoelig zijn geworden. De wanden dezer zaal hebben er, jaren achtereen, in de laatste dagen van December, vrij regelmatig van weêrgalmd. De redding van het Vaderland verlangen ook wij. Maar wij herinneren ons dat de Tweede Kamer reeds meermalen, door het aannemen van betreurenswaardige maatregelen, om de omstandigheden, het Vaderland heeft gered; we meenen opgemerkt te hebben dat, na elke redding, de toestand bedenkelijker werd; en we vreezen het Vaderland op die wijs zoo dikwerf te zien redden dat het reddeloos worden en, zonderling genoeg! door overmaat van redding, verloren zou gaan. — Ik zeg dit, niet omdat ik er genoegen in vind aan de Tweede Kamer bij elke gelegenheid haar, ik geloof niet voorbeeldige, maar ik geloof wel voorbeeldelooze volgzaamheid te verwijten; maar dewijl ik wat in mijn vermogen is, wil doen om het voortwandelen op dien weg des verderfs te beletten. De gewone Tweede Kamer zal spoedig weder op de proef worden gesteld; het is te hopen dat ook zij eenmaal zal inzien, wat een groot deel van het Nederlandsche Volk nu ingezien heeft, dat de Vertegenwoordiging der Natie, om een steunsel voor het Gouvernement te worden, evenmin alles, om der gevolgen wille, goedkeuren moet, als de Regering overstelpen met bezwaren en met aanvragen tot herziening, zonder eenheid en zonder verband.

Het is dus niet vreemd, indien bij ons de woorden *omstandigheden* en *gevolgen* op de lijst der verdachte uitdrukkingen staan; indien zij, in den tegenovergestelden zin dan waarin men het bedoelt, huivering wekken, en wij omtrent den aard der schrikbarende gesteldheid, waarvan met zóó grooten ophef gewag wordt gemaakt, nader en meer bepaaldelijk wenschen te worden onderrigt.

Men wijst ons op den onzekeren toestand van Europa; op de doldriftigheid van een, zal ik zeggen, beroemden of beruchten? Staatsdienaar in een naburig Rijk, op de halstarrigheid van een overmoedigen Pacha, op Frankrijk, op Syrie, op Egypte, op het eerste kanonschot in de Middellandsche zee. — Om wapenen tegen het arme Holland te zoeken, heeft men drie werelddeelen omreisd.

En nog, het moge tot een bewijs onzer onvertsaagdheid verstrekken! nog zijn wij er niet door verschrikt!

Vooreerst, is de behoefte aan vrede, de neiging tot vrede zoo groot dat de uitbarsting van een algemeenen krijg voor het minst als zeer onwaarschijnlijk kan worden beschouwd.

Ten anderen, ben ik niet verzekerd dat de herziening in een tijd van volkomene rust gemakkelijker is dan als er eenige span-

ning van buiten bestaat; ik geloof integendeel dat zij, indien de Regering zich een goed plan omtrent de wenschelijke verbeteringen had gevormd, in 1831 beter en met minder zwarigheden dan in 1840 plaats had kunnen hebben.

Eindelijk, er zal vermoedelijk wel altijd ergens oorlog of vrees voor oorlog bestaan. Is het dan raadzaam met eene afdoende herziening onzer instellingen tot aan de verkrijging van het, in de tegenwoordige wereld-orde, onverkrijgbare te wachten?

Doch, na aldus de gesteldheid van elk Land met angstigen blik opgenomen te hebben, keert men in het Vaderland terug en wijst ons verder op de spanning der gemoederen die, door de herziening te weeg gebragt, door de herziening levendig wordt gehouden. Aan die spanning moet, zegt men, hoe eer hoe liever, en op welke wijs ook, een einde worden gemaakt, of zij zou ons spoedig in groote ongelegenheid kunnen brengen.

Ik ontveins mij het gewigt dezer opmerking niet. Vroeger heb ik de verwerping der eerste wet niet enkel pligtmatig, maar, zelfs, om der gevolgen wil, zeer wenschelijk geacht, en wel om het Gouvernement tot aanvulling van het jammerlijke herzieningswerk in de gelegenheid te stellen. Doch, na hetgeen ik in deze beraadslaging heb gehoord, is mijn gevoelen gewijzigd. Ik zal de wet verwerpen; *enkel en alleen dewijl ik haar, wegens miskenning van verkregene regten, wegens overtreding der beginselen van ons Staatsregt, in 't bijzonder door de splitsing van Holland, niet aannemen mag.*

Niet als of ik de spanning, waarvan men zooveel, somtijds zóó belagchelijken ophef maakt, zou vreezen op haar zelf. Ik vrees haar, in verband met de houding der partijen en vooral ook met de houding van het Gouvernement.

Ik betreur dat in deze beraadslaging sommigen die veel ruimer herziening wenschen, in plaats van zich thans te bepalen bij die punten wier noodzakelijkheid algemeen gevoeld en vrij algemeen wordt erkend, in plaats van de doordrijving hunner bijzondere gevoelens voor als nog ter zijde te stellen, zoo zeer aangedrongen hebben op de spoedige verwezenlijking hunner eigene opinie dat zij hierdoor regtmatige bekommernis opgewekt hebben.

Ik betreur niet minder dat velen, hoewel van de ongenoegzaamheid der herzieningswetten ten volle overtuigd, niet slechts alle denkbeeld eener nadere herziening verwerpen, maar ook, wanneer zij aan orde, rust, en vrede wenschen bevorderlijk te zijn, openlijk er voor uitkomen zulks te wenschen, opdat de Regering zich uitsluitend aan de behartiging der *finantiële* aangelegenheden zou kunnen wijden. Dit is orde, rust, en vrede willen, zonder de voorwaarden waarop men ze verkrijgt; voldoening namelijk ook aan de hoogere behoefte van het Volk. Ik betreur dat die spre-

kers niet, tevens en vooral, aangedrongen hebben op de handhaving der Grondwet, in alle opzigten; eene handhaving waardoor vele bezwaren zouden komen te vervallen. Degenen die men Ultra-Protestanten noemt en die, in elk geval, zoolang zij getrouw aan hunne belijdenis zijn, het „Vreest God, eert den Koning," in gedachtenis zullen houden, zullen zich aan eene ruimer herziening minder gelegen laten liggen, zoo men het oprigten van Christelijke scholen niet bemoeijelijkt en Christelijke Godsdienstoefening nergens belemmert. En eveneens zal het met de wenschen van anderen ook gaan. Maar; wanneer men de aanneming der wet verlangt en op alle wijs doordrijft, enkel en alleen opdat de Regering spoedig, ten aanzien der belangrijkste aangelegenheden van het Vaderland, het ingeslagen spoor van onverschilligheid of willekeur zorgenvrij zou kunnen volgen; wanneer men aldus nu reeds de ijdelheid der verwijzing naar de gewone wetgeving verraadt, dan zal het nog de vraag zijn wat het meest strekken zal om de spanning te verhoogen; als de Regering het uitzigt op regelmatige voldoening aan billijke wenschen geopend laat, of als zij dit uitzigt, zonder te gemoetkoming op andere wijs, plotseling sluit.

Ik wensch, op dit oogenblik, geene verdere herziening; omdat ik, noch bij het Gouvernement, noch bij de partijen die het meest in de mogelijkheid zijn zich, door uitgebreidheid en veerkracht, te doen gelden, noch bij die talrijke partij, welke zich verbeeldt het Gouvernement te ondersteunen, eenigen waarborg heb dat die herziening in wenschelijken zin plaats hebben zou.

Ik bid u vooral die leden zijt der gewone Kamer, en ik bid het Gouvernement, ook wanneer de wet aangenomen wordt, zich de wezenlijkheid der gevaren niet te ontveinzen waardoor het welzijn en de rust des Lands worden bedreigd. Het gevaar ligt niet enkel of vooral in de verwerping eener wet, maar in de geheele gesteldheid van den Staat. Evenzeer wensch en bid ik dat men, bij het inzien van dit gevaar, den aard en de genoegzaamheid der redmiddelen niet vergete welke ons nog overgebleven zijn.

Allereerst zorge men dat het Koninklijk gezag op de Tweede Kamer die soort van invloed verkrijge, welke alleen wenschelijk en welke tevens volstrekt noodzakelijk is; den invloed dien getrouwheid aan eigene overtuiging verleent. Doch, om getrouw aan eigen overtuiging te zijn, moet men vooraf eene overtuiging bezitten. Van wat is de Regering overtuigd? welk is haar beginsel, haar rigtsnoer, haar doel? Wij behooren, ook ten aanzien van de Kamer, een Gouvernement te hebben. Wij hebben eene administratie en geen Gouvernement. Is er iemand onder u die deze treurige waarheid, bij een vlugtigen blik op de geschiedenis van het Rijk der Nederlanden, in twijfel zou kunnen

trekken? Wel nu! ik zal hem een bewijs geven uit hetgeen straks plaats hebben zal. Gedurende dezen onzen vierdaagschen strijd zijn allerlei politieke leerstellingen, daaronder de meest gevaarlijke begrippen, te berde gebragt. Wat zou meer natuurlijk, meer noodzakelijk zijn dan dat, van de zijde der Regering, hier door hunne Excellentiën de Ministers vertegenwoordigd, de dwaling opgenomen en wederlegd, en, bij tegenoverstelling, aangewezen wierd welke beginsels het Gouvernement als de zijne erkent? — Vleit gij u hiermede? Ik niet. Men zal zich van hetgeen buiten de herzienings-wetten ligt, al heeft het ook regtstreeks tot het herzieningswerk, tot het welzijn en de behoefte des Vaderlands betrekking, als van noodeloozen omslag, op de meest beknopte wijze ontdoen; voorts over Limburg, Luxemburg, en Holland eenige inlichting geven, daarover alleen. Het kan niet anders. Elk der bekwame Staatslieden aan wie het bestuur van een Departement is opgedragen, zou, ook wanneer hij met openhartigheid rekenschap zijner eigene denkwijs mogt willen geven, verlegen zijn, zoodra hem de denkwijs van het Ministerie wierd gevraagd. Natuurlijk; want elk dezer Staatslieden is op zich zelf. Geen band eener op den voorgrond geplaatste opinie; geen andere band dan gezamenlijke ondergeschiktheid aan den Monarch. Wij hebben Ministers en geen Ministerie. En echter, ik zeg niet een verantwoordelijk Ministerie, hierover kan worden getwist, maar een Ministerie; dat is, eene vereeniging van eensgezinde personen die, onmiddellijk onder den Koning werkzaam en door hem geleid, zijne handelwijs toelichten, en ontvouwen met de kracht die alleen innige overtuiging verleent; zoodanig Ministerie is, in zoodanigen Staat als waarin wij thans zijn geplaatst, onmisbaar, bovenal in het belang van den Troon. Ik ben geen ultra-voorstander van een nieuwerwetsch Constitutioneel Gouvernement; doch, wanneer het daargesteld is, wensch ik het te hebben met die inrigtingen en waarborgen waardoor het eenigzins dragelijk wordt. Men leere toch eindelijk, eer het te laat is, inzien wat men nu reeds ondervindt; wanneer de Koning enkel opperadministrateur en niet het hoofd eener naar bepaalde beginsels werkzame Regering wil zijn, dan komt, zoodra de nationale Vertegenwoordiging eenige veerkracht verkrijgt, het koninklijk gezag in eene ondergeschikte houding die daaraan niet voegt. De aandacht kan er niet te veel op worden gevestigd; nu, naar men zegt, de Tweede Kamer uit haar langdurige sluimering is ontwaakt, en nu de ongenoegzaamheid en het volslagen gemis aan zamenhang in deze herzieningswetten zoo duidelijk heeft getoond hoe weinig, hoe weinig goeds vooral, ook van de opgewekte Tweede Kamer is te wachten, zoolang zij, noch uit eigen boezem, noch van wege het Gouvernement, leiding en rigting ontvangt. Dat er in ons Vaderland strijdige beginselen zijn, dat er reeds aanvankelijk een strijd van beginselen is, zal, geloof ik, door niemand in twijfel worden getrokken: hier, in de Tweede Kamer,

is het terrein waarop alleen, naar den geest onzer instellingen, die strijd op regelmatige en wettige wijs kan worden beslist. Hier moet de zege door het Gouvernement, niet door overmagt van stemmen, die zege bedriegt! door overmagt van beginsels worden behaald. Dan moet ook hier door het Gouvernement eene banier hoog opgerigt worden, die door de Nederlandsche Vertegenwoordiging en door de Nederlandsche Natie kan worden gevolgd.

Welke banier? De banier waarop geschreven staat: „voor God, voor Nederland, en Oranje;" de banier der Nederlandsche beginsels. Men heeft, half glimlagchend, gevraagd welke dan toch die nooit volprezen Nederlandsche beginselen zijn? Hoe! zijn we dan inderdaad zoo vreemd geworden aan ons eigen Land dat we niet meer weten wat de Nederlandsche Natie onder de Volken met eer heeft gekenmerkt! Gehechtheid aan een Evangelie dat thans geen invloed op Staat of wetgeving mag hebben. Voorkeur voor eene getemperde Monarchie, die men thans waant in een revolutionair oppergezag te bezitten. Liefde tot het Huis van Oranje, eene liefde die thans, alleen door den nationalen zin en door de persoonlijke hoedanigheden van den Vorst, geenszins voorwaar door de wrijving en botsing van het Constitutioneel systema, onderhouden en aangekweekt wordt. Liefde voor orde, voor Christelijke verdraagzaamheid, voor vrijheid van allen, voor regten waarop onze Vaderen met reden trotsch zijn geweest en die de meerdere verlichting hunner, zal ik zeggen overwijze of waanwijze? nakomelingschap tegen constitutionele fictiën, die in den volsten zin een fictief eigendom zijn, met zelfvoldoening en zelftoejuiching ingeruild heeft. Men heeft gevraagd waar die beginsels geschreven zijn? in het hart van het nog onverbasterd deel der bevolking. — Waar men ze moest zoeken en of men reeds met den heiligen Willebrord moest beginnen? zoekt ze op elke bladzijde uwer historie, en gij zult ze overal terugvinden waar de Natie eenige veerkracht aan den dag gelegd, eenige grootheid van karakter getoond, eenigen invloed tot heil van andere Volken gehad, overal waar Nederland den Nederlandschen naam onbesmet aan een volgend geslacht overgeleverd heeft.

Men heeft eindelijk meermalen gesproken van de onbestemdheid mijner Christelijke beginsels. Men deed er hulde aan; doch men had eene meer bepaalde aanwijzing hunner toepasselijkheid verlangd.

Maar wat heb ik zelf op den voorgrond gesteld? dat de verwezenlijking van hetgeen door die beginsels voorgeschreven wordt, in haar geheelen omvang, voor als nog, niet wegens den aard van een Christelijk Staatsregt, maar om de algemeenheid van den tegenstand, onmogelijk is.

Wat verwachtte men dan? Dat ik met eene Christelijk-histo-

rische Staatsregeling, met een Ontwerp van Constitutie, in hoofdstukken en artikels verdeeld, optreden zou? Gelooft men dan in ernst dat, na vijftigjarige overheersching der liberale politiek, nadat zij Kerk, Staat, en zamenleving heeft aangetast, doordrongen, en verwoest, het plotseling daarstellen eener orde op tegenovergestelde beginsels zonder onzinnigheid zou worden beproefd?

Neen! de tijd schijnt nog niet gekomen om de hand te kunnen slaan aan eene geheele reorganisatie der maatschappij. De nietigheid van hetgeen men vergood heeft, ontdekken, de voortreffelijkheid aanwijzen van hetgeen men heeft versmaad, ziedaar wat ons voornamelijk, in dezen tijd, opgelegd is. Wij kunnen in 't algemeen zeggen (en het geldt hier Catholijken zoo wel als Protestanten, de Europesche wereld zoo wel als het Vaderland), men heeft het ongeloof toegepast op den Staat, men heeft een Staatsregt naar de dwaalbegrippen der ongeloovige wijsgeerte gevormd, of laat ik beter zeggen, verzonnen; men is, door de worsteling tegen natuur en regt, in een maalstroom van omwentelingen vervallen; men is thans in een toestand van ellende, afmatting, ontzenuwing, hopeloosheid geraakt. Ik zou de gansche wereldgeschiedenis der laatste tijden, als getuige dezer ontwikkeling van het kwaad, kunnen oproepen; thans bepaal ik mij met u op het tegenwoordig oogenblik en op ons zelven te wijzen; op onze zwakheid en magteloosheid, op de siddering die ons aangegrepen heeft zoodra wij, met het uiterste onzer ultra-voorzigtige hand, de verbetering onzer Staats-machine hebben gewenscht te beginnen. Van waar die vrees? Van waar anders dan uit de bewustheid dat onze instellingen op een zandgrond zijn gebouwd.

Ik mag er bijvoegen: dan is het hoog tijd, niet door overhaaste herziening, die ik althans nooit heb gewenscht, maar door het leggen van een beter fundament, de bevestiging van den wankelbaren en reeds bijna wankelenden Staat te beproeven. Omdat niet alles kan worden gedaan, behoeft niet alles te worden verzuimd. Erkentenis der waarheid, met verstand en hart, zou reeds terstond middelen aan de hand geven om invloed daaraan te verschaffen in grooteren of kleineren kring. Er was tot dus ver in geheel Europa een strijd, uitsluitend bijna tusschen de veelsoortige secten die het Liberalismus heeft gevormd; thans wordt het Liberalismus door een vijand van buiten bedreigd. Bij de berekening der kansen die voor een spoedigen triumf nog overgebleven zijn, vergete men niet dat er overal bij sommigen, dat er hier en daar bij velen, eene terugkeering tot betere begrippen opgemerkt wordt; dat wij in een tijdperk van overgang leven, en niet behoeven te wanhopen aan een Vaderland hetwelk Gods liefde en zegen, zoo dikwerf het tot Hem wedergekeerd is, ondervond.

Doch, zoo die hoop wordt verijdeld; zoo Europa, zoo het Vaderland zich nog langer tegen de lessen der ervaring en de stem der Voorzienigheid verhardt, dan zal Europa en Nederland nog verder,

onder de geesselroê des Almagtigen, genoodzaakt zijn te voelen, hetgeen nu reeds door de jammeren eener halve eeuw getoond werd, dat een Staatsregt hetwelk geen rigtsnoer buiten menschelijk goedvinden erkent, slechts wisseling van onrust en willekeur te weeg brengt, dat Gods zegen niet op de toepassing van Godverloochenende beginselen rust, en dat de begrippen waarbij God niet meer wordt geëerbiedigd, een bedriegelijke grondslag voor Staatsregelingen, voor Stamhuizen, en voor het geluk der Volkeren zijn.

Op denzelfden dag werd, ofschoon nog verscheidene leden het woord hadden gevraagd, de beraadslaging met 60 tegen 44 stemmen gesloten verklaard. De wet werd *aangenomen* met 84 tegen 22 stemmen.

PERIODIEKE AFTREDING DER RAADSLEDEN. (2 *September* 1840.)

⁂ Het was mij vooral te doen om den heer DE JONGE VAN CAMPENS NIEUWLAND gerust te stellen omtrent eene strekking der *historische school*, welke, dacht hij, tot wegneming van de Grondwet en van het stelsel van Vertegenwoordiging zou kunnen leiden.

Ik zal uwe aandacht een oogenblik verzoeken voor het Ontwerp van wet; iets langer voor een onderwerp hetwelk ik daarmede zijdelings, ik erken het, maar echter, zoo ik geloof, met volkomen regt, in verband brengen wil.

Ik ben *voor* de wet. Zij is, naar mijn inzien, eene aanmerkelijke verbetering.

Het niet-herkiezen der raadsleden is eene anomalie in onze Staatsregeling, en de redeneringen die men voor het instandhouden dezer gewoonte bijgebragt heeft, zouden evenzeer bewijzen dat de Leden der Gedeputeerde Staten en de Leden der Tweede Kamer voor het leven moesten worden benoemd. Ik ben overtuigd dat de voordeelen der herkiezing rijkelijk zullen opwegen tegen de nadeelen die men er van vreest; vooral bij de strekking hier te lande om de electieve posten, bijna zonder uitzondering, permanent te doen zijn, ja zelfs om een zeker soort van erfregt er aan te hechten.

Een ruime invloed der burgerij is niet slechts een Constitutioneel, het is een Nederlandsch beginsel.

Om dit in te zien, behoeft men slechts aan de oprigting en vroegste geschiedenis onzer Steden gedachtig te zijn. Onze Voorvaders, op wier vrijheden men gewoon is uit de hoogte een blik van minachting te werpen, zouden zich, ik mag hier dit beeld wel gebruiken, in het keurslijf der revolutie zeer beklemd gevoeld en onze hooggeroemde vrijheid somwijlen misschien een zamenstel van slaafsche banden hebben genoemd. De Steden waren in den aanvang, voor zoo ver de beschikking over eigen aangelegenheden betrof, geheel ingerigt op democratischen voet; aan de behandeling

der Stadszaken had een iegelijk deel, die gerekend werd aldaar gevestigd te zijn. De Democratie verloor zich allengskens in eene aristocratische strekking; deze ging over in oligarchischen vorm; de omwenteling der zestiende eeuw bragt wijzigingen te weeg in denzelfden zin; tot dat men eindelijk verviel in die verhouding tusschen Bestuur en Burgerij, welke zich zoo eigenaardig en naïf in de veel beteekenende benaming van *Burgemeester* uitgedrukt heeft. Van daar die worsteling tusschen de Stedelijke Overheid en de ingezetenen, welke een gewigtig deel is der geschiedenis van het Gemeenebest en waarbij het Huis van Oranje de regten der burgerijen, met zooveel kracht, tegen eene somtijds grenzenlooze aanmatiging heeft beschermd.

De herstelling der kiezers-collegien in 1814 strookte dus volkomen met de regten der ingezetenen en met de roeping van ons Vorstenhuis, en ik beschouw de periodieke aftreding der Raadslieden als de aanvulling, als het complement van hetgeen toen plaats gehad heeft.

Dit zij, na al hetgeen reeds door anderen gezegd is, genoeg over de wet. Ik hoop nu dat ik in deze niet te veel aan historische herinneringen heb gehecht, en dat ik thans de berisping zal ontgaan van een hooggeachten en talentvollen redenaar die, in zijne meesterlijke rede van eergisteren, ook mijne gevoelens tot een onderwerp zijner welsprekendheid gemaakt en aan sommige leden dezer Vergadering, eene soort van vaderlijke kastijding toegediend heeft. Ik ben echter, op het voorbeeld mijner ambtgenooten, weêrbarstig genoeg om mij daaraan niet te onderwerpen; ik verstout mij zelfs om de regtmatigheid er van in twijfel te trekken. De taal van ons medelid is zóó overredend, zóó wegslepend dat het raadzaam is de denkbeelden waarvan zij het voertuig is, nader, wanneer men zich niet meer onder haar indruk bevindt, met kalmer zin ter toetse te brengen. En ik vertrouw dus van de edelmoedigheid van den begaafden en verdienstelijken spreker, ik vertrouw van de onpartijdigheid dezer Vergadering, dat ze mij, ook op dezen waarschijnlijk laatsten dag onzer beraadslaging, met geduld, met welwillendheid aanhooren zal; met zekere partijdigheid zelfs, daar ik ter zelfverdediging, ook in het belang mijner politieke en Godsdienstige denkwijze, gedrongen, de meest eenvoudige uitdrukking van geloof en gevoel tegenover de kracht eener betooverende welsprekendheid stel.

Zonderling genoeg, ik wil mij verdedigen en ik moet met schuldbekentenis beginnen.

Men heeft mij het bestrijden van de splitsing van Holland als eene inconsequentie verweten, vermits ik het vereenigen van Drenthe met andere Provinciën voorgesteld heb, en, ten einde mij alle uitvlugt te benemen, heeft men, ik erken het, met de meeste naauwkeurigheid, zelfs de bladzijde waar ik mij hieromtrent verklaard heb, geciteerd.

Ik zou kunnen zeggen dat er tusschen het Landschap Drenthe en de Provincie Holland eenig onderscheid is.

Ik zou mij op de woorden die ik gebruikt heb, kunnen beroepen: „de miniatuur-Provincie Drenthe zou, in afwachting van toe„nemenden groei en bloei, gezamenlijk met een reeds volwassen „Gewest bestuurd kunnen worden:" dewijl uit die zinsnede, welke mij wordt tegengeworpen, juist blijkt dat ik geene inlijving in een andere Provincie, maar integendeel, als ware het, een tijdelijken opvoedingsmaatregel heb bedoeld.

Doch liever erken ik ronduit dat ik aanleiding tot misverstand gegeven heb; dat de verontwaardiging, ik mag dit woord niet gebruiken, dat, zeg ik, het onaangenaam gevoel over het oprigten van een Provinciaal Hof in Drenthe, mij te ver weggevoerd heeft. Intusschen heb ik, én in het aangehaalde geschrift, én ook elders, zóó menigmaal de provinciale zelfstandigheid, in tegenoverstelling met de revolutionaire eenheid, als grondslag eener goede Staatsregeling aanbevolen en geroemd, dat, zoo ik eene inconsequentie heb begaan, zij voorzeker niet in het verdedigen van Hollands historisch aanwezen bestaat.

Dit echter is onbeduidend, vergeleken bij hetgeen mij verder toegevoegd wordt. De geachte redenaar heeft mij, het is waar, overigens slechts drie verwijten gedaan, maar welke, E. M. H.! Het eerste, dat ik behoor tot de *historische School*, welke hij *revolutionair* heeft genoemd. Het tweede, dat ik eigenlijk de *omkeering der Grondwet* bedoel; het derde, dat, ofschoon ik met omzigtigheid elke verklaring hieromtrent terughoud, ik inderdaad eene *heerschende Kerk en gewetensdwang* wil. De eenvoudige opnoeming zal voldoende zijn om te toonen dat, zoo ik genoodzaakt word over mij zelven te spreken, ik tevens spreken zal over de meest gewigtige aangelegenheden van den Staat.

Ik ontken niet dat ik behoor tot de historische School. Men heeft haar eene School van ontbinding, van wegredenering, van wegcijfering genoemd.

Dit was zoo, zeide men, ten aanzien van het Civiele Regt. Ik zal mij wachten den regtsgeleerden op zijn eigen terrein te bestrijden. Ik zal mij bepalen met te doen opmerken dat er, bijv. in Duitschland, zeer vele geleerden zijn, door regtskennis en scherpzinnigheid beroemd, welke vermeenen dat Wetboeken, om goed en duurzaam te wezen, de opteekening van het historische regt moeten bevatten. En ik mag dus, als ik aan een *von Savigny* en aan zoo vele anderen denk, zonder onbescheidenheid zeggen dat ik de historische School, ook op het gebied van het burgerlijke regt, nog niet als overwonnen beschouw.

Wat nu het Staatsregt betreft, zeg ik vrijmoedig, dat, waar men de historische School veracht, men zeer weinig dat bestendigheid kan hebben, daarstellen zal. Men vergunne ook mij eene

Latijnsche spreuk in het midden te brengen: „*non unius hominis, nec temporis Constitutio est:*" de Staatsregelingen worden niet door enkelen, noch plotseling gevormd; zij zijn een vrucht, die, eer ze rijp wordt, tijd ter ontwikkeling behoeft. Ik dank ons achtbaar medelid uit Utrecht [a] dat hij, door de voorlezing van het treffend motto van zijn belangrijk geschrift, ons het spoedig verwelken der niet-historische Constitutiën heeft herinnerd [1]. Ik dank een welsprekend redenaar uit Gelderland [b] dat hij in de provinciale zelfstandigheid een gewigtig historisch bestanddeel onzer Staatsregeling aangewezen, het wettig bestaan der Gewesten vóór de Grondwet duidelijk getoond, en het niet verzwolgen zijn hunner regten door den stroom der omwenteling boven bedenking heeft gesteld. Het heeft mij intusschen bevreemd dat het beweeren omtrent het opdragen der Souvereiniteit van wege de Provinciale Staten, ten betooge van welke *fictio juris*, gelijk men het genoemd heeft, de Aanspraak van den Minister van Justitie in 1814 gehouden, aangehaald is, door het stilzwijgen van dien Minister in ons midden, zooveel van hem afhing, is bevestigd. Ik matig mij niet aan het geschilpunt te beslissen; doch, na de warmte waarmede Z. Exc. vóór twee dagen een tegenoversteld systema had ontwikkeld, na den blijkbaren indruk dien de voorlezing zijner eigene woorden, te regt of te onregt, op een groot gedeelte dezer aanzienlijke Vergadering had gemaakt, was, naar mijn gevoel, eenige inlichting onmisbaar om ons niet eenstemmig te doen zeggen, of te doen denken althans: „*qui tacet, consentire videtur.*" Ik mag zelfs geene andere uitlegging van dit stilzwijgen onderstellen: immers, wij kunnen, wij moeten, wat onze personen betreft, de meeste bescheidenheid en verdraagzaamheid in acht nemen; doch, als Leden der Staten-Generaal, als Vertegenwoordigers der Natie, moeten en mogen wij niet vergeten dat ook wij eene waardigheid bezitten, welke door niemand, ik zeg, door niemand, wie hij ook zij, mag worden miskend. En vergunt ge mij, ten aanzien der verschillende opvatting van hetgeen in 1814 plaats gehad heeft, geheel mijne meening te zeggen? Ik herinner mij steeds dat aan de regeling onzer belangen en aan het ontwerpen van onze Grondwet te dier tijd twee soorten van Staatslieden hebben medegewerkt; waarvan de eene het gansche Vaderland als eene gerevolutioneerde massa heeft beschouwd, ter geheel vrije beschikking; als een grondstof uit welken zij, naar goedvinden, naar eigen inzigt, voorgelicht door den helderen glans eener liberale politiek, een geheel nieuwen Staat zoude scheppen; terwijl de andere daarentegen, zonder de veranderde behoefte des tijds uit het oog te willen verliezen, zich evenwel in menig opzigt gebonden achtte door hetgeen, in het

---

[1] „*Speculative* constitutiën zijn als loofhutten, van omgehouwen boomen „gemaakt;.. zij geven groen voor éénen dag."

a VAN ASCH VAN WIJCK. b DE KEMPENAER.

Nederlandsche Vaderland, reeds vroeger bestond. Bij eendragtige terugroeping van het Huis van Oranje, hebben de eersten eene nieuwe constitutionele Revolutie, de laatsten daarentegen eene vaderlandsche Restauratie gewild. Van daar dat de Minister van Justitie en de GRAAF VAN HOGENDORP, die toch ook, en die, met toejuiching van geheel Nederland, zeggen kon, „*Quorum pars magna fui*," zich omtrent den waren zin der Grondwet zóó dikwerf regtstreeks tegengesproken hebben. Van daar dat KEMPER, wien ook ik mijn leermeester, mijn raadgever, mijn vaderlijken vriend mag noemen, die ook mijne schreden het eerst op het gebied van het Staatsregt geleid heeft, aan wien ook ik zoo gaarne de hulde van dankbaren eerbied in deze Vergadering betaal, dat KEMPER, zeg ik, aan sommige artikels der Grondwet eene beteekenis gaf wier juistheid door meer dan één van haar zamenstellers in twijfel werd getrokken. Van daar dat er inconsequentie, verschil in uitdrukkingen ook van één zelfden Staatsman heeft kunnen bestaan, naarmate, óf zijn individueel gevoelen, óf dat eener Commissie, wier woordvoerder hij was, op den voorgrond werd gesteld. Van den beginne af is er onzekerheid, weifeling, spoedig ook onderlinge tegenspraak geweest. Onvermijdelijk gevolg van de wijs waarop de arbeid was geschied. Men had zich omtrent uitdrukking en benaming, geenszins ten aanzien van den geest der Grondwet, verstaan. Hieromtrent was geene verstandhouding, veel min overeenstemming geweest. Ik onthoud mij van verdere beoordeeling: maar dit, geloof ik, blijkt, dat men toenmaals het zaad eener dubbele interpretatie in de Grondwet gelegd heeft, en dat dit onkruid, ten verderve van het goede gewas, welig opgeschoten is.

Ik ga over tot het tweede verwijt. Het is erger nog dan het eerste; het bevat eene beschuldiging van meer stelligen aard; dat ik namelijk de omkeering der Grondwet bedoel.

Met weêrzin zou ik herhalen; hetgeen evenwel de spreker, dunkt mij, had behooren in het oog te houden, dat ik, jaren achtereen, in zwakheid, ja, maar toch met ernst, de Grondwet, die door verschillende partijen en op verschillende wijs aangevallen werd, als een bruikbaar en wettig steunpunt van vereeniging, verdedigd en geroemd heb. Verbeteringen verlang ik, dit is zoo, reeds nu; en grootere nog in de toekomst. Maar ik houd mij overtuigd dat ook hij de wenschelijkheid van sommige veranderingen erkent. Wat is dan nu tusschen hem en mij het verschil? Dat ik al wat een regtelijk aanwezen heeft, met naauwgezetheid eerbiedig; dat ik den leiddraad der historie van het Vaderland, bij de regeling der vaderlandsche belangen, niet geheel verwerpelijk acht; dat ik eene Staatsregeling, als uitvloeisel, en niet als beletsel, van nationale ontwikkeling, verlang; terwijl ons hooggeacht medelid, uit overmatige vrees voor de historische School, hij die zich, bij voorkeur en bij tegenstelling, een praktisch man gelieft te noemen, den leiddraad zijner wijzigingen aan bespiegeling, aan begrip, aan

meening ontleent. Wie van ons zou het meest gevaar loopen om in het onbestemde, 't welk hij mij toeschrijft, te vervallen?

Ik wensch dat de Grondwet wortelen schiete, dat zij op hechte grondslagen worde gevestigd. Wel verre van de wegneming van het stelsel van vertegenwoordiging te bedoelen, wensch ik dat, door gewijzigde inrigting, wezenlijke en regelmatige kracht daaraan worde verleend; ik wensch dat de Grondwet, tot dus ver slechts een revolutionaire vorm, eene Nationale Constitutie, eene historische Staatsregeling zij. Indien het eene omkeering is der Grondwet, Nederland van de Fransche instellingen, waaronder het nog zucht, te bevrijden; indien het eene omkeering is der Grondwet, het Huis van Oranje aan den revolutionairen bodem waarop het nog geplaatst is, te ontrukken, om het op historisch terrein over te brengen; indien het eene omkeering is der Grondwet, vrijheden voor vrijheid in schijn, en wezenlijken waarborg, in de plaats van hoogklinkenden woordenpraal, te verschaffen; dan, ik erken het, ik geloof er roem op te mogen dragen, dan, ja dan is het de omkeering der Grondwet die ik bedoel, de omkeering der Grondwet waaraan ik mijne geringe krachten toegewijd heb.

Mijne meening wijkt al zeer ver van die des geëerden redenaars af. Hetgeen in zijn oog omkeering is der Grondwet, is voor mij het eenige middel waardoor zij kan worden bevestigd. — Het herzieningswerk is nu afgeloopen, wij keeren huiswaarts; velen met een gevoel van tevredenheid welligt; anderen, ik daaronder, onvoldaan, hoewel ik er niet bijvoegen kan dat ik te leur gesteld ben. Eéne waarschuwing zij mij vergund: zoo men de historische bestanddeelen der Grondwet verloochent; zoo men, ook bij de gewone wetgeving, geen acht slaat op de historische regten en belangen; zoo men voor de Staatsregeling een levensbeginsel buiten het Nationaal levensbeginsel zoekt, dan zal, ook met haar dertienvoudig bijvoegsel van 1840, de Grondwet (laat ik mij uitdrukken met terughouding en tevens met ernst) veel minder lang blijven bestaan dan voor de rust des Vaderlands en ons aller welzijn wenschelijk is.

Nog één verwijt moet ik opnemen; het grievendste van allen; dat ik gewetensdwang wil.

Ik denk er niet aan u thans weder op het gebied te willen voeren van hetgeen het meerendeel dezer Vergadering voor enkel theologische quaestiën houdt. Doch ik moet, alvorens verder te gaan, eene uitdrukking opnemen [1] die men dezer Vergadering onwaardig heeft genoemd. Niet dat ik haar, in het belang mijner eigenliefde, regtvaardigen wil. Neen! indien zij onvoegzaam, niet parlementair is geweest, indien zij iemand beleedigd mogt hebben,

---

[1] „Zou ik mij met het R. Catholicismus vereenigen, dat ik als *een gevaarlijk bijgeloof* beschouw?" Zie bl. 39.

neem ik haar, in zoo ver, gaarne terug. Ik verklaar evenwel dat, zoo iemand mijner Catholijke ambtgenooten, op die wijs gelijk ten mijnen aanzien plaats gehad heeft, geprovoceerd, eene soortgelijke *épithète* ten aanzien van mijn geloof had gebezigd, ik hem zulks (al had hij ook niet uitdrukkelijk, gelijk ik deed, onderscheid tusschen personen en leerstellingen gemaakt) niet in het allerminste ten kwade zou hebben geduid. Doch, ik herhaal het, ik regtvaardig de uitdrukking niet. Alleen behoort men niet te vergeten dat, indien ik al naar het oordeel van sommigen, de grenspaal eener parlementaire discussie overschreden mogt hebben, ik toch, niettegenstaande de warmte mijner Protestantsche overtuiging, de regten mijner tegenstanders voorgestaan heb; en dat er nog eenig onderscheid is tusschen hem die, na bewijzen van onpartijdigheid gegeven te hebben, door één enkel woord eene welligt regtmatige gevoeligheid opgewekt heeft, en hen, die, in hunne redevoeringen voorzigtig en beleefd, een grondwettig regt door daden hebben verkort.

Doch ik kom nu tot het punt der heerschende Kerk. — Altijd, ook in dit opzigt, blijf ik, zegt men, bij de theorie, zonder ooit mij te verklaren omtrent de praktijk.

In zoo ver dit eene algemeene opmerking is, geloof ik haar dezer dagen reeds meermalen beantwoord te hebben. Ik wil evenwel in het voorbijgaan aan den geëerden redenaar zeggen dat mijne beginsels ook reeds in deze Vergadering eene praktikale rigting gehad hebben. Indien wij niets anders hadden verkregen dan dat hij zelf, iemand aan wiens woorden, en niet zonder reden, gewigt wordt gehecht, openlijk heeft erkend dat er gezondigd is ten aanzien der Separatisten en dat een meer leerstellig onderwijs op de scholen wenschelijk is, ook dan reeds zou hetgeen hij, op waarlijk schilderachtige wijs, de uitwassen onzer beraadslaging genoemd heeft, rijke vrucht hebben gedragen. Is het niet merkwaardig, dat mijne niet-praktikale beginsels dien spreker zoo spoedig tot eene verklaring hebben genoopt, waartoe zijne praktikale leer hem in zoo vele jaren niet had geleid!

Maar de heerschende Kerk! Hieromtrent althans trek ik mij, zoodra ik aan de toepassing naderen zou, telkens terug; nooit kom ik voor mijn gevoelen uit.

Ik wil gaarne, ofschoon dit niet noodzakelijk is, mijne meening, ook in dit opzigt ontvouwen. Noodzakelijk is het niet; dewijl deze quaestie tot dus ver, bij uitnemendheid, eene quaestie is van latere zorg; en ik geloof dat de echte praktijk zich vooral aan de behoeften van het oogenblik gelegen laat liggen, zonder zich al te zeer in overleggingen voor de toekomst te verliezen. Desniettemin begeer ik niet een sluijer, ook niet een doorzigtigen sluijer, over mijne gedachte te werpen, en ik vind geen de minste zwarigheid

te erkennen dat, na mijn leven bijna uitsluitend aan Geschiedenis en Staatsregt te hebben besteed, ik wel, ook ten aanzien der betrekking van Staat en Kerk, tot eenige vastheid van overtuiging met opzigt tot de beginsels ben geraakt; maar dat ik de toepassing op een gedesorganiseerden Staat, gelijk die waarin wij leven, aan den eenen kant zóó noodzakelijk, aan den anderen kant zóó moeijelijk vind, dat ik begrepen heb mij van de mededeeling der bepaalde denkbeelden die ik daaromtrent reeds opgedaan mogt hebben, voor als nog te moeten onthouden. Ik wil geenszins beweeren dat ik de teregtwijzende aanhaling van het kernvol gezegde; „*retinuit quod difficillimum est, in sapientiâ modum*," niet dikwerf zou hebben verdiend; maar ik meen toch aan den redenaar te mogen doen opmerken dat ik, met betrekking tot dit onderwerp althans, zonder, dunkt me in aanmatiging van wijsheid te vervallen, de vermaning tot matiging voorzeker opgevolgd heb.

Inmiddels geloof ik te kunnen zeggen,

Vooreerst: dat de uitsluiting van het Christelijk beginsel, gelijk die in de meeste nieuwere Staatsregelingen en bepaaldelijk ook in onze Grondwet plaats gehad heeft, noodwendig tot gewetensdwang en vervolging van geloovige Christenen leidt. *Ubi rerum testimonia adsunt, non opus est verbis.*

Ten anderen: dat de toepassing van het Christelijk beginsel de eenige waarborg voor zelfstandigheid van het wereldlijk gezag en voor duurzaamheid van wezenlijke vrijheden is.

En eindelijk: dat die toepassing, in de tegenwoordige gesteldheid des Vaderlands, den vorm te willen doen aannemen eener heerschende Gereformeerde Kerk, met uitsluiting van andere Gezindheden uit waardigheden en ambten, een onzinnige proefneming zou wezen, en dat men aldus hetgeen welligt nog mogelijk is, onmogelijk zou maken, door hetgeen onmogelijk is, te willen.

Inderdaad ik meen dat een ieder die Godsdienst, Vaderland, en geregtigheid lief heeft, thans beter zou doen zijne aandacht te bepalen bij hetgeen ik thans enkel en alleen heb verlangd; gelijkmatige handhaving onzer grondwettige regten. Ik meen dat men ons liever ten volle de gewetensvrijheid moest geven die wij regt hebben te eisschen, dan veel te spreken over eene soort van gewetensdwang, ten opzigte waarvan het naauwelijks denkbaar is dat men, in de tegenwoordige gesteldheid onzer maatschappij, in goeden ernst, vrees koesteren zou.

Ten overvloede verklaar ik, ten behoeve van hen die mij niet kennen, of door wie ik word miskend, dat ik allen gewetensdwang verfoei.

Ik heb in de laatste dagen welligt voorzigtigheid geleerd; ik hoop dat het nu gezegde u zal hebben overtuigd dat ik de rondborstigheid die mij tot dus ver eigen is geweest, niet afgeleerd heb.

De scherpzinnige redenaar, door wien ik beschuldigd geworden ben, heeft verklaard mijne schriften en ook mijne redevoeringen niet begrepen te hebben. Ik vraag niet in hoe ver de oorzaak hiervan in het verschil onzer beginsels, in het onderscheid van standpunt, is te zoeken; ik ben gereed deze onverstaanbaarheid grootendeels op rekening mijner denkbeelden of uitdrukkingen te stellen. Maar ik hoop, daar zijne afkeuring mij niet onverschillig kan zijn, thans dit ten minste, ook voor hem, duidelijk gemaakt te hebben, dat ik geene omkeering der Grondwet in revolutionairen zin, geene heerschende Kerk, in den bekrompen geest die mij dikwerf toegeschreven werd, bedoel. Ik hoop dat hij zich niet verwonderd heeft, indien het mij pijnlijk is geweest mijne denkbeelden, ten aanhoore dezer Vergadering, misduid te zien door iemand wiens verdiensten ik waardeer en wiens talenten ik eerbiedig. Ik hoop dat deze toelichting hem en, zoo het noodig mogt zijn, ook de Kamer, van de zuiverheid mijner bedoelingen en van de opregtheid van mijn karakter zal hebben overtuigd.

*** Deze en mijne verdere Adviezen in de Dubbele Kamer gaf ik in het licht; met dit (den 27 October 1840 gedagteekend) VOORBERIGT.

Met weinige aanteekeningen, zend ik de adviezen in het licht die ik in de Dubbele Tweede Kamer der Staten-Generaal uitgesproken heb. Uit deze soort, ik zeg niet van verantwoording, maar van vrijwillig verslag, zullen de voormalige Staten van Holland kunnen zien, dat het niet aan mij is te wijten, zoo hunne achtbare Vergadering, door de vernietiging van het Gewest, uit één is gescheurd; terwijl ik van deze gelegenheid gebruik maakt, om hun mijne erkentelijkheid te betuigen voor het vertrouwen dat de meesten hunner in mij gesteld en waardoor zij aan mijne *Bijdrage tot herziening der Grondwet* het zegel hunner goedkeuring hebben gehecht.

Men zal hier geen uitgebreid Voorberigt behoeven. Ook bij eene vlugtige inzage kan het blijken dat de meest gewigtige onzer vaderlandsche aangelegenheden, óf behandeld, óf aangeroerd zijn. Ik heb ook nu de belangrijke punten van het *onderwijs* en van de *gewetensvrijheid* ter sprake gebragt; de nadeelen getoond van de *centralisatie* en van een bloot *administratief beheer;* de onmisbaarheid van een *Ministerie;* de wenschelijkheid van veerkracht bij de Staten-Generaal, den aard eener *stelselmatige oppositie*, en de noodzakelijkheid eener behartiging van de ware belangen van het Nederlandsche Volk. Ik heb getracht te doen opmerken dat het Vaderland, tot op den huidigen dag, naar dezelfde revolutionaire begrippen bestuurd is geworden, welke, met het meest heilloze gevolg, sedert de Fransche omwenteling, ten grondslage van Staats-

en Volkerenregt gelegd zijn; dat, door deze begrippen, ook hier te lande, onvermijdelijke tweedragt, willekeur, en veelsoortige ellende is ontstaan; en dat, zoolang er geene terugkeering tot Christelijke, historische, Nederlandsche beginselen is, elke poging tot wezenlijke verbetering van onzen toestand, óf meerdere verwarring, óf meerderen dwang te weeg brengen zal. Ik heb mij tegenspraak en berisping ten nutte gemaakt om misverstand weg te nemen ten aanzien van hetgeen ik door zoodanige terugkeering, in praktikale gevolgtrekkingen, bedoel, en ik heb tevens getoond dat getrouwe handhaving der Grondwet en vereeniging der partijen alleen langs dien weg mogelijk is.

Ik geloof voor deze openhartige mededeeling mijner inzigten geene verontschuldiging noodig te hebben. Mijns erachtens was het, bij de toetsing van het herzieningswerk, meer dan ooit de taak der Staten-Generaal, de gesteldheid des Vaderlands met de vrijmoedigheid die tot de pligten der Volksvertegenwoordiging behoort, ter sprake te brengen. En thans, na de gebeurtenis die in de laatste weken aller gedachten bezig heeft gehouden, mag ik deze bladen aan mijne Landgenooten aanbieden als eene bijdrage ter ontkennende beantwoording van de vraag zóó veel omvattend, zóó beslissend, zoo waardig, met den meesten ernst, overwogen te worden door allen die regtstreeks of zijdelings invloed kunnen hebben: moet de Regering van Hem dien wij als den tweeden Willem begroeten, de voortgezette toepassing wezen der beginsels die men tot dus ver in Bestuur en Wetgeving heeft gevolgd?

Ééne opmerking zij het mij vergund hier nog bij te voegen, namelijk dat de vorige Koning zelf dit ontkennend antwoord reeds door zijn afstand, als ware het, heeft bevestigd. Wanneer een Vorst; ik vermeet mij niet zijn beeld te willen schetsen; maar wanneer een Vorst gelijk Nederland den Eersten Willem gekend heeft, aan het eind van zevenentwintigjarig zwoegen, na de helft zijnes Rijks verloren te hebben, ook het Land waar hij, in meer dan één opzigt, vaderlijke zorg betoonde en kinderlijke liefde en trouw ondervond, in een toestand aanschouwt, ten gevolge waarvan hij den schepter, eenigermate althans, uit verdriet en moedeloosheid heeft nedergelegd; zou er dan niet, terwijl billijkerwijs weemoed evenzeer als belangstelling onze harten vervult, naar de oplossing van een, bij den eersten opslag, onverklaarbaar raadsel worden gezocht? Ik weet er slechts ééne, en zij is, het verblijdt mij, van dien aard dat men daarbij, noch onvoorzigtig de bezwaren eens geliefden Vaderlands, noch ondankbaar de verdiensten eens geliefden Konings miskent. Hoe grooter eerbied de welgezinden steeds voor vele zijner persoonlijke hoedanigheden hebben gekoesterd, des te meer is het, bij dit zielverscheurend contrast van uitkomst en bedoeling, ook zelfs de uitnemendheid zijner eigenschappen welke de hoogstnadeelige strekking eener uit de liberale theoriën voortgevloeide Staatkunde bewijst.

Deze Staatkunde is die van geheel Europa geweest. Wie zal, bij de gedachte aan den bedwelmenden invloed dien de algemeenheid van dwaalbegrippen heeft, zich vermeten over hen die ons voor zijn gegaan, het vonnis te vellen! Doch hetgeen bij hen te verontschuldigen was, zou, bij het licht ook hunner duurgekochte ervaring, voor ons onverantwoordelijk zijn. De krachtige les, die in den gang en afloop der vorige Regering opgesloten ligt, worde niet voorbijgezien, kan het wezen, door Staatslieden, voor wie, na dat zij aan eene reeks van revolutionaire Gouvernementen met ijver ten dienste hebben gestaan, de gewoonte welligt eene tweede natuur is geworden. Zij worde behartigd, kan het zijn, door zoo velen die, ook thans, indien er slechts voor de financiën gezorgd wordt, de voortzetting zich zouden laten welgevallen van een systema van administratie, hetwelk, op anti-nationale beginselen gebouwd, ook aan een voortreffelijken Vorst, bij de onvermijdelijkheid van regtmatig bezwaar, geen ander uitzigt opent dan, óf een noodlottigen triumf, óf de vernedering der Kroon, óf een roemloos bestuur over een aan elk hooger belang ongevoelig geworden Volk. Maar inzonderheid voor den Opvolger van onzen in zorg en kommer grijs geworden Koning, ga, noch het navolgenswaardig, noch ook het waarschuwend voorbeeld eens geëerbiedigden Vaders te loor. Nederland verblijde zich, ook in den Zoon, een Vorst te bezitten, die, niet slechts zijn heldenafkomst door eigene dapperheid, ten behoeve van het Vaderland, heeft gestaafd; niet slechts op het slagveld de helderheid van blik aan den dag gelegd heeft, welke onontbeerlijk evenzeer in de raadzalen is; maar die ook, en wat baat anders moedbetoon en talent! het welzijn van het Land zijner geboorte en zijner Vaderen bedoelt. Nederland, het Christelijk Nederland voege, bij die dankbare blijdschap, het ootmoedig gebed dat de Koning steeds, voor zich zelven en voor den Staat, kracht en wijsheid zoeke bij Hem, wiens vreeze ook voor de Vorsten het beginsel der wetenschap is, wiens arm niet is verkort, wiens belofte voor degenen die Hem vreezen en dienen, niet faalt, en zonder wiens zegen, noch bekwaamheid, noch ijver, noch mannelijke kracht, noch toejuiching, noch krijgsheer, noch uiterlijke glans, Nederland of Oranje voor te leur stelling, vernedering, en ondergang behoedt.

*** Omtrent den aard eener herziening van de Grondwet, niet meer in haar geheel, maar telkens naarmate der gebleken behoefte, had ik gelegenheid mij nogmaals te verklaren in 1850 in de Vereenigde Zitting voor de wetten op het *Regentschap* en op de *Voogdij*. — Bij het onderzoek der wet op het *Regentschap* leverde ik deze Nota in:

Onder de veranderingen der Grondwetherziening van 1848, aan welke door iedereen de naam van verbetering toegekend wordt, moet voorzeker de bepaling geteld worden, waarbij men, in art.

196, de feilbaarheid van den wetgever en de wenschelijkheid eener steeds geleidelijk voortgaande hervorming erkend heeft.

Ter gelegenheid van het overwegen der wet op het *Regentschap*, acht ik mij verpligt aan de Regering en aan de Staten-Generaal het gevoelen te onderwerpen dat deze nuttige voorziening, tot het wijzigen van art. 41 en art. 198, allezins te pas komt.

De verkiesbaarheid van den Regent, ofschoon overgenomen uit de Grondwetten van 1814 en 1815, strijdt tegen den aard en het grondbeginsel ook der Constitutionele Monarchie. Daarom zou ik art. 41 gewijzigd verlangen te zien, overeenkomstig de natuur van het erfelijk Koningschap en de meest eenvoudige *analogia juris*, aldus:

„Altijd, welke de aanleiding zij tot het Regentschap, is de naaste min- „derjarige bloedverwant des Konings van regtswege Regent."

Vooral aan de wijziging van art. 198 hecht ik groot belang.

Art. 198, volgens hetwelk tijdens een Regentschap geene verandering in de Grondwet mag worden gemaakt, is van *zeer bedenkelijken aard.* Daardoor kan, welligt, voor eene reeks van jaren, de weldadige werking van art. 196, worden gestuit, een tijdelijke slagboom worden gelegd tegen elke verbetering, al mogt haar onmisbaarheid zonneklaar zijn.

De *reden* der angstvallige voorzorg ligt, naar het schijnt, vooral in de min juiste voorstelling omtrent *den aard eener hedendaagsche Grondwet*, *de magt van een constitutioneel Regent*, en *de bevoegdheid van den grondwetgever.* Men veronderstelt dat, voor eenige jaren althans, het onvoorwaardelijk naleven eener onveranderbare Grondwet, zonder wezenlijk bezwaar, plaats hebben kan, en men let niet op de menigvuldigheid der voorbeelden van het tegendeel in de ervarenis van onzen tijd. Men is beducht voor den overgrooten invloed van den Regent, en men vergeet dat het Regentschap eene aan het Koningschap *gelijke* en dus, bij de veelheid der constitutionele waarborgen en het feitelijk overwigt van het democratisch element, voorzeker *niet onweêrstaanbare* kracht heeft. Men vreest dat, door verandering der Grondwet, tijdens een Regentschap, ook hetgeen fundamenteel in den Staat is, zou kunnen worden bedreigd, en men ziet voorbij dat, terwijl vroeger het geheele volksbestaan, zonder voorbehoud, aan het welgevallen en de twijfelachtige eigenwijsheid van den theoretischen hervormer ondergeschikt werd, thans de overtuiging dagelijks veld wint omtrent de eerbiedwaardigheid der *verkregen en historische regten eener Natie*, waardoor de werkkring ook van den grondwetgever afgebakend en zijn allezins gevaarlijk alvermogen beperkt wordt.

Art. 198 zal, *casu quo*, het tegendeel te weeg brengen van hetgeen daarbij bedoeld is.

Onmogelijkheid van verligting maakt elken last dubbel zwaar. Juist omdat herziening niet vergund wordt, zal misnoegen, onrust,

spanning, onvermijdelijk zijn. Het einde is dan te voorzien. Of het hinderlijk artikel zal, om der noodzakelijkheids wille, ter zijde worden gesteld, of, door den regelmatigen weg ook tot de minste verandering te sluiten, zal de weg tot geweldige omkeering worden gebaand.

Naar aanleiding dezer opmerking zou het gewijzigd artikel dit kunnen zijn:

„Geene verandering in de erfopvolging mag gedurende een Regentschap „worden gemaakt."

De ontbinding der Kamers, volgens het oordeel van velen, na het aannemen der voornaamste organieke wetten, wenschelijk, zou misschien weldra de geschikte gelegenheid aanbieden, om, door de voorafgaande voordragt der in deze Nota bedoelde wijzigingen, het tot stand komen van verbeteringen mogelijk te maken, gewigtig voor de toekomst van het Nederlandsche Volk.

⁂ Den 2 Mei 1850 sprak ik in de openbare beraadslaging aldus:

Het is altijd hagchelijk voor eene talrijke en tevens aanzienlijke en achtbare Vergadering het woord te voeren, maar het is nog moeijelijker, wanneer de bevoegdheid om te spreken welligt aan sommigen twijfelachtig voorkomt.

Ik wensch te spreken, enkel tot ontwikkeling van hetgeen door mij, in de *Nota* bij het Verslag, vooruitgezet en onder het oog van u allen gebragt is..... Maar ik lees in het Verslag:

„dat het overbodig kan worden geoordeeld, zich te dezer gelegenheid uit te laten over de meerdere of mindere wenschelijkheid eener poging tot gedeeltelijke Grondwetherziening, die uit haren aard tot den werkkring der gewone wetgevende magt, niet tot dien van deze vereenigde vergadering behoort."

En ik lees in de Memorie van Beantwoording:

„Het gevoelen van een enkel lid in ééne der afdeelingen voorgestaan en in eene bij het verslag gevoegde Nota breeder ontwikkeld, kan ook naar het inzien der Regering geen onderwerp van behandeling in deze vereenigde zitting uitmaken."

Alzoo: „kan geen onderwerp van *behandeling* in deze Vergadering uitmaken." Wordt met deze woorden bedoeld, dat hieromtrent geene *beslissing* kan worden genomen, dan vereenig ik mij gereedelijk daarmede. Maar bedoelt men dat deze geheele zaak hier niet ter sprake mag gebragt worden, omdat zij ligt geheel buiten den werkkring van deze Vergadering, dan moet ik mij tegen deze opvatting vrijwaren. Dan bevind ik mij ongeveer in denzelfden toestand, als tien jaren geleden, in de Dubbele Kamer. Ook toen had ik mij verzet tegen het beweren dat de Dubbele Kamer het regt van amendement had. Ook toen waren er enkele leden, die

in naauwgezetheid nog verder meenden te gaan: die meenden dat de discussie bepaald moest blijven tot punten, in regtstreeksche betrekking staande tot hetgeen waaromtrent *beslissing* te pas kwam, tot de ontwerpen van wet; zoodat de behandeling der hoogste aangelegenheden van het Vaderland, al zou de aard en strekking der ontwerpen daardoor in het regte licht worden gesteld, wanneer men niet tot eene stemming *voor* of *tegen* kon geraken, met zorg moest worden geweerd. Dit denkbeeld heeft destijds geen opgang gemaakt, en ik geloof dat het ook in deze Vergadering op bijval weinig kans heeft.

Wat is hier eigenlijk de vraag? ik meen aan de Regering te moeten zeggen: ik vereenig mij gaarne met uwe wet; zij komt mij goed voor, zoo goed als zij volgens de Grondwet kan zijn; maar diezelfde wet kan, ten gevolge juist van een artikel in de Grondwet, gevaarlijk voor het Vaderland worden. En wanneer nu dit bezwaar is gerezen, dan vraag ik of dit onderwerp niet, bepaaldelijk in deze Vergadering, welke bezig is met de overweging der wet, behoort ter sprake te worden gebragt? Of de beschouwing zelve juist is, doet niets ter zake; de vraag is of het onderzoek omtrent die juistheid, of althans de kennisneming der zaak, bij deze Vergadering behoort. Indien nu de geachte Voorzitter, of een der leden, of een der Ministers, van oordeel mogt zijn, dat behandeling, ook in dien zin, niet te pas komt; wanneer men overtuigd mogt zijn dat de behandeling gereedelijk kan worden gemist, niet behoort, niet behoeft te geschieden, dan geloof ik dat het op dit oogenblik tijd is om daartegen op te komen. Dan onderwerp ik mij aan de meerderheid dezer Vergadering. Indien zij beslist dat ik op de behandeling geen regt heb en dat mij de toestemming niet kan worden verleend, dan ben ik ontheven van hetgeen ik als pligtbetrachting beschouw, en dan zal de discussie bekort worden. Indien dit het geval niet is, zal ik overgaan tot de ontwikkeling van hetgeen ik in mijne Nota gemeend heb te moeten voorstellen, tevens al datgene ter zijde latende wat niet regtstreeks tot het onderwerp behoort.

Nemine contradicente ging ik dus voort:

Ik zal geenszins in eene uitvoerige behandeling treden van de gronden welke in mijne *Nota* zijn aangevoerd. Bovendien zie ik, kortheidshalve, al aanstonds af van de geheele quaestie omtrent art. 41, nopens de wenschelijkheid dat altijd de naaste Agnaat Regent zij. Ik zie er geheel van af; niet omdat ik dit punt niet van het grootste gewigt acht, maar omdat hieromtrent geen *periculum in morâ* bestaat; omdat het, vergelijkenderwijs, ik zou bijkans zeggen, tot nietsbeduidendheid verlaagd word. Ik zal dus alleen het woord voeren omtrent het ééne punt, het beginsel van *niet-herzienbaarheid der Grondwet gedurende het Regentschap.*

De Voorzitter zeide, dat de wet op het Regentschap aan de orde was, en alzoo het woord niet kon gevoerd worden omtrent punten, welke niet daartoe betrekking hebben.
Ik antwoordde:

„Inderdaad het bezwaar bevreemdt mij. Wel verre van misbruik te maken van mijn regt, maak ik slechts *gedeeltelijk* van het *verleende verlof* ter behandeling mijner Nota gebruik. De Nota handelt over de artt. 41 en 198 der Grondwet, en nu bepaal ik mij, ter bekorting, bij het éene art. 198. Ik meen dat ik regt heb, maar wil mijn gevoelen niet opdringen. Indien dus de Voorzitter de Vergadering raadplegen wil, zal ik mij gereedelijk aan haar beslissing onderwerpen."
De Voorzitter merkte hierop aan, dat wanneer ik mij bepaalde bij de behandeling van het in beraadslaging zijnde onderwerp, ik in mijne rede niet zou gestoord worden.

Ik herhaal dus: het is enkel over de niet-herzienbaarheid van de Grondwet gedurende een Regentschap, dat ik, als over een onderwerp, naar mijn inzien, in deze beraadslaging van het uiterste gewigt, voor weinige oogenblikken het woord heb gevraagd.

Ik zal reeds veel voor mijn oogmerk gewonnen hebben, wanneer men de voortreffelijkheid van een ander artikel, namelijk van art. 196, waardeert. Dit artikel, waarbij men een eenvoudiger wijs van herziening aangenomen heeft, is niet eene op zich zelf staande bepaling, maar de afkondiging van een geheel nieuw systema omtrent de natuur eener Grondwet. Daarbij heeft men aan het beginsel eener *traps- en stuksgewijze herziening* hulde gebragt, waarbij telkens, zonder al te buitengemeenen toestel en omslag, op geleidelijke wijze, die verbeteringen worden aangebragt, waarvan telkens òf de noodzakelijkheid òf de wenschelijkheid openbaar wordt. Ik geloof den aard van het artikel niet beter te kunnen uitdrukken dan in de volgende regels uit het voorloopig verslag der rapporteurs over de Grondwetherziening in 1848:

„Wanneer het wijzigen der grondwettige instellingen aan al te veel vormen wordt verbonden, door al te veel voorzorgen wordt bemoeijelijkt, huivert men om de hand aan zulk een bezwaarlijk werk te slaan, — wordt daardoor uitstel, ook met opzigt tot veranderingen omtrent welker noodzakelijkheid allen het eens zijn, geboren, en hoopt zich ten laatste al wat tot deze zaak betrekking heeft, zoodanig op, dat de gebreken, welker bestaan de ondervinding heeft aan het licht gebragt, niet zonder schokken of ten minste niet zonder het ontstaan van algemeene spanning, uit den weg kunnen worden geruimd. Veel beter schijnt het daarom, telkens het gunstige oogenblik voor het tot stand brengen van noodzakelijke verbeteringen te baat te kunnen nemen. Ook hier weder kan men zich op het voorbeeld van Engeland beroepen, waar men, wel altijd zonder overijling, maar toch ook langs den gewonen weg, de bestaande instellingen met de behoeften van den tijd in overeenstemming weet te brengen."

Nu zeg ik: is de voortreffelijkheid van artikel 196 blijkbaar, dan is evenzeer duidelijk dat art. 198 eene jammerlijke anomalie is.
Ik voeg er bij, het is een *anachronisme*. De drie redenen welke men ter verdediging van het verbod, naar mij toescheen, zou

kunnen bijbrengen, zijn allen uit verwarring van vroegere begrippen met den toestand onzer dagen ontleend. Ik moet tevens doen opmerken dat deze drie redenen, in de Nota opgenoemd, *gezochte* redenen zijn: dat ik ze met moeite opgezocht heb, en dat ik eigenlijk, openhartig gesproken, onderstel dat de bepaling, zonder veel overleg, als een traditioneel voorschrift uit de vroegere staatsregelingen in die van 1848 overgebragt is.

Men heeft mij gezegd dat de wijsheid van den grondwetgever door mij miskend werd, dat er nog eene geheel andere reden bestond. Dat namelijk het artikel niet *tegen* maar *ten behoeve* van den Regent was gemaakt, bepaaldelijk om hem te beschermen tegen het gevaarlijk en toenemend overwigt der Democratie.

Ik antwoord: de beveiliging is overtollig. De Regent maakt, zoo hij goedvindt, van het koninklijk *veto* gebruik, en zoo die bepaling niet genoegzaam is, zoo de eerbied voor dit regt ter zijde gesteld wordt, zal in elke andere beveiligende bepaling der Grondwet evenmin kracht zijn. Wilt ge een voorbeeld? Ik vraag u wat de eisch van *noodzakelijkheid* ter Grondwetherziening, wat dit tegen den stroom der driften bij uitnemendheid beveiligende woord, in Maart 1848, den Koning gebaat heeft? Neen, het is geene bescherming die ge den Regent geeft; maar, onder dien schijn, behoudt gij in uwe Grondwet een artikel waardoor de Regent zeer spoedig in onoverkomelijke moeijelijkheden kan worden gebragt.

Het Gouvernement, in de Memorie van beantwoording, zegt: de zaak is *voor velerhande beschouwing vatbaar*. Het zij mij vergund op de waarschuwing te wijzen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ik meen in de voorrede zijner *Aanteekening op de Grondwet*, waar hij, zeer te regt, ons wijst op het nadeel dat deze geliefde spreuk der Nederlanders bij de interpretatie der Grondwet gesticht heeft. — Zou nu inderdaad ook dit onderwerp vatbaar zijn voor *velerlei* beschouwing? of is het veeleer ontegenzeggelijk dat, door het verbod van verbetering, ook wanneer iedereen van de onmisbaarheid der verbetering overtuigd is, welligt gedurende eene reeks van jaren! een jammerlijk zaad van onrust en verdeeldheid in de Grondwet gelegd wordt?

Zooveel wat *de zaak zelve* betreft. Zij heeft naauwelijks tegenspraak ontmoet. Maar sommige leden dezer Vergadering, aan wier waarschuwende stem ik gaarne gehoor geef, meenden dat het te berde brengen daarvan op dit oogenblik *ontijdig* moest worden gekeurd.

Ook *ontijdig* is een der geliefde woorden waarmede men in Nederland voorzigtig behoorde te zijn. Aan de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie werd dit, bijkans ter zelfder tijd, in 1845, door eigen ervaring bekend. De eerste had, met acht zijner medeleden, bij de Tweede Kamer eene algeheele Grondwetherziening verlangd; zij werd door de Kamer allezins *ontijdig* geacht. Daarna kwam de Minister van Justitie, en wenschte dat

er, ten minste op één enkel punt, eene stuksgewijze herziening mogt zijn; ook dit voorstel werd door de Kamer, als evenzeer en allezins *ontijdig*, ter zijde gesteld. Door dergelijke voorbeelden geleerd, zal het, wanneer men *ontijdigheid* voorwerpt, vergund zijn te vragen,

Waarom?

De redenen, zegt men, zijn voor de hand.

Welk een vermeten op nieuw al den omslag en toestel eener *Grondwetherziening* te willen!

Ik antwoord: gij vergeet dat die omslag en toestel niet meer vereischt wordt; dat de verandering thans op eenvoudige wijze geschiedt; gij vergeet dat juist hierom art. 196, en met dit artikel een geheel nieuw systema van herziening, in de Grondwet gebragt is.

Wilt ge dan, zegt men, geen *rust* en geene *stabiliteit?*

Voorzeker, ik begeer ze; maar de vraag is: welke rust en welke stabiliteit? en op hoedanige wijs zijn ze verkrijgbaar?

Welke rust? Gij verlangt immers geen doodsche rust? geen slaperige en droomerige en vadzige rust? geen rust der onbewegelijkheid? geen bedriegelijke, geen verderfelijke rust? geen rust die de voorbode en de voorbereiding is van den storm? geen rust gelijk gij in September 1827, of gelijk gij in Januarij 1848 gehad hebt? Ik verlang eene rust, waarmeê ik op goede gronden kan gerust zijn. — Ziedaar juist waartoe art. 196, dat telkens de oorzaken van onrust kan doen ophouden, in de Grondwet gebragt is.

Gij wilt stabiliteit; ik ook: maar *welke?*

Eene stabiliteit, dunkt me, waarin zich groei en levenskracht openbaart. De stabiliteit, van den boom waar de vastheid ligt in de wortels; ik wensch de Grondwet in Nederlandschen bodem geworteld te zien; dan meen ik, waar het op veranderingen aankomt, in het oog te mogen houden dat in den boom de stevigheid van de wortels met eene zekere mate van *flexibiliteit* gepaard is; dat, in de buigzaamheid zelve, een waarborg ligt tegen de gevaren van den storm. Waar het aan buigzaamheid ontbreekt, waar de onbewegelijkheid zich tot de takken uitstrekt, is de boom dood en dor, en ten gevolge dezer overdreven stabiliteit zelve, tegen den stormwind niet meer bestand.

Ik ontveins niet dat de stabiliteit, waarvan men, bij zooveel schroom voor de minste verandering, met eenigen ophef gewag maakt, mij van zonderlinge natuur schijnt. — Zij geeft mij het denkbeeld van eene bouwvallige woning, waarin men niets hoegenaamd verbeteren durft, omdat, door de pogingen om te verbeteren, het geheele gebouw ineenstort. Het is met die stabiliteit als met een persoon die geen schrede durft vooruitgaan, en die u toeroept: raak mij niet aan, of ik val omver!

Deze vergelijking acht ik niet dat op Nederland toepasselijk zij. Ik heb van mijn Vaderland, ook thans nog, betere gedachte.' Ik meen dat er nog grondslagen voor de vastheid van het Staatsge-

bouw zijn in de overgebleven of terugkeerende gehechtheid aan de eigenaardigheden der Natie, aan het Vorstelijk Stamhuis dat ons regeert; in de niet uitgedoofde gehechtheid, ook thans nog onder alle gezindheden en standen, aan godsvrucht, zedelijkheid, verkregen regt; en, waar dergelijke grondslagen nog bestaan, ben ik niet met angstvalligheid voor elke verandering, ook waar die op zich zelve heilzaam en onmisbaar geacht wordt, beducht.

De Voorzitter verzocht mij andermaal mij bij het onderwerp te bepalen.

Ik meende andermaal te mogen opmerken dat ik mij, met naauwgezetheid bij het onderwerp bepaalde. „Ik ben echter volkomen bereid om van het woord af te zien, indien de Vergadering, door eene stemming te dien opzigte, mij hetgeen ik meen pligtbetrachting te zijn, onmogelijk maakt."

De Voorzitter zeide de Vergadering te zullen raadplegen.

Het voorstel werd in hoofdelijke stemming gebragt en met 50 tegen 48 stemmen beslist dat mij vergund zou worden mijne reden te vervolgen in den geest als door mij was aangevangen.

Het zal de Kamer niet bevreemden, indien ik mij thans zeer bekort, slechts aanduid wat ik gaarne eenigzins zou hebben ontwikkeld, en dus welligt, tegen wil en dank, in gebrek aan zamenhang en duidelijkheid verval.

Ik had gewenscht voornamelijk de onjuistheid te betoogen van hetgeen tegen mijn voorstel door de Regering ingebragt is; dat zij namelijk, zoolang de *gemaakte veranderingen* in de Grondwet niet volkomen ten uitvoer gelegd zijn, op geen *toekomstige veranderingen* haar aandacht vestigen kan.

Ik ben van een tegenovergesteld gevoelen. Ik acht, voor eene behoorlijke redactie der organieke wetten, noodig dat de aandacht, ook onder het werk, op de mogelijkheid van veranderingen in de Grondwet gerigt zij.

Een enkel woord slechts, om tegen misverstand, ten minste eenigzins, gevrijwaard te zijn.

Eerst en bovenal, volgens eed en pligt, naauwgezette inachtneming der *Grondwet.* Betuigingen hieromtrent reken ik overtollig.

Voorts zamenwerking om, ter goeder trouw, de *organieke wetten* tot stand te brengen *volgens de Grondwet;* dat is, naar de bepalingen en den zin der Grondwet, niet naar hetgeen door sommigen de ziel en de geest der Grondwet genoemd wordt. Dit is raadzaam. Die zamenwerking mag worden verwacht, ook van hen die sommige der gemaakte veranderingen niet met ingenomenheid, en zelfs met eenigen weerzin, hebben aanschouwd. Over en weêr, in hetgeen ons lief of leed is, moet er zijn hetgeen de Engelschen noemen *fair play.* Geen bezwaren buiten de wet: daarom hebben wij terstond een goedkeurend votum aan de begrooting verleend. Geen bezwaren met opzet ter bemoeijelijking van de redactie der wet. Maar wanneer, te midden van het werken en sloven en zwoegen, de onvruchtbaarheid van het werk, en het onvermogen der werklieden openbaar wierd; wanneer het bleek dat men aan de wortelen van den boom geraakt had; wanneer bij de voortgezette

Grondwetherziening (want als zoodanig kan de bearbeiding der organieke wetten worden beschouwd) de schadelijkheid, de verderfelijkheid van een artikel aan het licht kwam, moet stuksgewijze herziening *mogelijk* zijn. Er is geen onvoorwaardelijke band. Het onderzoek is niet gesloten. De vrijheid der discussie moet bij voortduring voor alle partijen bestaan volgens eene Grondwet, voor verbetering vatbaar, volgens eene Grondwet *waarin*, niet enkel voor de leus, maar ter gebruikmaking, *ook art.* 196 *gebragt is.*

Naar de redenering van het Gouvernement, men gelieve dit niet uit het oog te verliezen! zou eigenlijk, reeds op dit oogenblik, een supplement op art. 198 worden gemaakt. Art. 196 zou, *tot aan de afdoening der organieke wetten*, *worden geschorst.* Dit mag niet. Ook in 1848 kan de Grondwetgever gefeild hebben. De herstelbaarheid eener voor het Vaderland verderfelijke dwaling, de herstelbaarheid, *langs de vormen die de Grondwet bepaald heeft*, mag nooit worden betwist.

En nu keer ik de objectie der Regering om, en maak er, ten mijnen behoeve, een krachtig argument van. De vrijheid van onderzoek moet nimmer, jaren achtereen, door het onvoorwaardelijk beletten van verbetering, worden gestremd. En elke reden waarom, in de tegenwoordige gesteldheid van Nederland, de niet-herzienbaarheid der Grondwet dubbel gevaarlijk wezen zou, geldt evenzeer in volle kracht, *wanneer er een Regent is.*

Ik heb bij mijne voordragt niets te voegen, dan alleen het verzoek dat de Kamer zich de *mogelijkheid* voorstelle van datgene, wat, zoo ons aller wensch verhoord wordt, door hooger zorg, zal worden verhoed. Veel, dat thans luttel bezwaar schijnt te hebben, zou zich op geheel andere wijs vertoonen, zoo onverhoopt, morgen welligt, het Regentschap dààr was. Ik wensch dat de Vergadering zich voorstelle wat het gevolg zijn zou, indien, voor twee, vier, zes, acht jaren, eene volstrekte onmogelijkheid van de minste verbetering der Grondwet bestond.

Nog ééne aanmerking, omtrent het al dan niet gepaste eener *verdere behandeling* in deze discussie. Niet uit eigenliefde of eigenwijsheid, maar om de zaak, zou ik die wenschelijk achten. Om de zaak, waarvan de nuttige of schadelijke werking der wet afhangt, en die alzoo èn met de wet in onafscheidelijk verband is, èn in gewigt, naar mij voorkomt, de geheele wet op het Regentschap overtreft.

Ik herinner mij dat een onzer geachte medeleden, wiens wenken en voorbeeld ik mij gaarne ten nutte maak, in 1849, toen er een punt ter sprake gebragt was, waarin door hem groot belang gesteld werd, en waarover geen besluit, geen stemming nog te pas kwam, zijne medeleden verzocht heeft, te dier gelegenheid, met een woord, hun gevoelen kenbaar te maken aan het Gouvernement [a]. Ik doe hetzelfde, met dit onderscheid evenwel dat, zoo

a Duymaer van Twist, den 19 Mei 1842.

geen enkel lid mij kan ondersteunen, ik (ten bewijze, zoo het moet zijn, van de onjuistheid mijner bezwaren) tegenspraak verlang.

Om *mij zelven*. Wanneer een lid dezer Vergadering een bezwaar aan de Kamer onderwerpt, waarin hij voor de welvaart van het Land gevaar ziet, mag hij vertrouwen dat, indien men van zijne meening verschilt, teregtwijzing en inlichting hem niet zal worden ontzegd.

Voor de *Natie*. Wanneer een dergelijk vraagpunt, dat haar dierbaarste belangen betreft, ter sprake gebragt is, kan de voordragt der wederzijdsche argumenten niet als overtollig worden beschouwd.

Eindelijk — en dit zij met nadruk gezegd — voor *den toekomstigen Regent*. Met genoegen hebben wij vernomen dat de Vorst zich tot eventuële aanvaarding van het Regentschap bereid heeft verklaard. Nu is het in dubbele mate voor deze Vergadering pligt met de meeste naauwgezetheid te zorgen dat elk bezwaar, waardoor zijne moeijelijke taak schijnt te kunnen worden belemmerd, althans met aandacht overwogen, en, zoo het grond heeft, uit den weg worde geruimd. Daarom meen ik te kunnen verwachten dat de aandacht van de Kamer en van het Ministerie eenigzins zal worden gevestigd op hetgeen ik beweer: „Zoo art. 198 blijft bestaan, bindt gij den Regent aan eene Grondwet waarmeê, welke voor het overige haar deugdelijkheid moge zijn, *op het oogenblik dat hij de regering aanvaardt*, *het regeren naar de behoefte der Natie* (althans zoo het systema van Art. 196 met de waarheid overeenkomt), *onmogelijk wordt.*"

Niemand, noch der leden van de Kamer, noch van de Ministers, sprak over Art. 198 een enkel woord.

In het Voorberigt der afzonderlijke uitgaaf van dit Advies schreef ik:

De niet veranderbaarheid der Grondwet tijdens een Regentschap is, naar mij voorkomt, eene bepaling waarvan men de strekking niet genoeg overdacht heeft.

Art. 198 is onvereenigbaar met het zoo teregt bij Art. 196 aangenomen stelsel eener stuks- en trapsgewijze herziening, eener met de behoefte der Natie voortlevende Grondwet. In verband hiermede mag het Art. 198, dunkt me, ongerijmd heeten, en is het bovendien eene ongerijmdheid van de meest gevaarlijke natuur. Gevaarlijk, en in 't algemeen, en om den aard der Grondwetherziening van 1848, eene herziening, in sommige opzigten althans van nog zeer twijfelachtige waardij. Het schorsen, gedurende een aantal jaren, van een Artikel, waarin voor alle partijen de waarborg eener behoorlijke vrijheid van onderzoek omtrent de gewigtigste aangelegenheden van het Vaderland ligt, zou alleen door volkomen uitdooving van al wat naar burgerzin of nationale veêr-

kracht gelijkt, dat is, zou alleen op de meest schadelijke wijs, onschadelijk kunnen zijn. Hoe! nadat de Grondwet in Art. 196 de onmisbaarheid van wasdom, ontwikkeling, zelfvolmaking, nadat ze een levensbeginsel op den voorgrond gesteld heeft, wordt straks in Art. 198 de eventuele levenloosheid, gedurende een welligt veeljarig Regentschap, gedecreteerd. Zonder eenigen grond, worden het Vaderland en de Regent in een exceptionelen toestand gebragt die, bij de minste spanning, een revolutie of een *coup d'état*, dat is, ook een soort van revolutie, onvermijdelijk maakt.

Nog iets. Men heeft dan, zoo het heet, in Art. 198 een bolwerk opgeworpen ter beveiliging van den Regent. Ofschoon ik acht dat men veeleer een bron van verdrietelijkheden en bezwaren, zoo niet gevaren, voor hem ontsluit, wil ik voor een oogenblik echter aannemen dat de voorzorg wel uitgedacht en allezins voor den Regent geruststellend zij. Doch is men, bij de uitvaardiging van het verbod, ook aan hetgeen, bij het ten einde loopen van het Regentschap, den meerderjarig geworden Koning te wachten staat, gedachtig geweest? Heeft men berekend dat, ten gevolge juist van het uitstel, de regering van den jeugdigen Vorst, bij den aanvang reeds, met de Grondwetherziening naar welke men gedurende zijne minderjarigheid reikhalzend uitgezien heeft, bedreigd wordt? met eene Grondwetherziening, niet meer traps- en stuksgewijze, doch waarbij bevrediging op eens der sedert lang ten onder gehouden wenschen, met ongeduld en met heftigheid, zal worden begeerd.

Doch ik moet mij bedwingen: het voorberigt zou weldra uitvoeriger worden dan het werk. De oorzaak dezer evenredigheid en zonderlinge verhouding zal niet raadselachtig zijn voor hen die in de Vergaderzaal tegenwoordig zijn geweest. Voor anderen is een woord van toelichting niet overtollig.

Bij de plegtige overweging der Wet op het Regentschap dacht ik dat het te berde brengen van een vraagstuk, zoo gewigtig, met het Regentschap in zoo regtstreeksche betrekking, bij uitnemendheid te pas kwam; dat het wijzen op eene bepaling der Grondwet, met de behoorlijke inrigting van het Regentschap onvereenigbaar, niet buiten den kring der beraadslaging lag; dat, juist in deze Vereenigde Zitting, tot een aanvankelijk gemeen overleg van Gouvernement en Volksvertegenwoordiging desaangaande, de meest natuurlijke gelegenheid en aanleiding bestond. Tweemaal, desniettemin, ben ik, als of de aard der beraadslaging door mij miskend wierd, tot de orde geroepen; weinig, ééne stem slechts, heeft er aan gefaald, of het stilzwijgen zou mij, door een besluit der meerderheid, opgelegd zijn. Van waar dit? Ik vlei mij dat een onbevangen lezing, welligt ook den een of ander die tegen mij gestemd heeft, zal overtuigen dat, zoo het woord mij was ontnomen, men de vrijheid van spreken zou hebben geregeld en beperkt, met een naauwgezetheid, waarvan mij althans in andere Rijken geen voorbeeld bekend is. — Ik vermoed dat er misver-

stand geweest is. Bij het hooren van verandering der Grondwet heeft men (ofschoon ik voor die gedachte tot dus ver geen aanleiding gaf) gevreesd dat ik eene Grondwetherziening, soortgelijk aan die van 1848, verlang; terwijl ik veeleer het behouden, onder alle omstandigheden, van een voorbehoedmiddel tegen zoodanige herziening bedoel....

*** Nog voeg ik hierbij de aanteekening in 1840, achter de uitgaaf mijner Adviezen in de Dubbele Kamer. Daaruit blijkt dat ik niet *ultra conservatief* was.

Het was eene uiteenzetting der gronden waarom ik voor de *tweejarige begrooting* en voor de behandeling *hoofdstuksgewijs* gestemd had; ofschoon ik vroeger, bij handhaving van het eenjarig budget, veeleer, voor een gedeelte, bestendiging der Staatsinkomsten zou hebben gewenscht.

Vroeger verbeeldde ik mij nog dat onze regeringsvorm, in tegenoverstelling met den revolutionairen Staat, in veler oog, in het oog der Regering, eene *getemperde Monarchie* was; eene alleenheersching, doch eene alleenheersching over Nederland door het Huis van Oranje; dat is, eene alleenheersching gewijzigd en beperkt in den geest van een vrijheidlievend Stamhuis en van een vrijheidlievend Volk. Ik veronderstelde dat men, met die bedoeling, het Stadhouderschap in de Souvereiniteit veranderd en, in plaats van een Eminent Hoofd, een Vorst en Koning ingehuldigd had. Ik dacht, dat men, op grond van historische en antirevolutionaire beginsels, wel is waar geen alvermogend, misschien zelfs geen veelvermogend, maar toch een Vorstelijk en, in den kring zijner eigene regten, onafhankelijk en niet-verantwoordelijk gezag had gewild. In Nederland dus geen patrimonieel Rijk, geen onbeperkte Souvereiniteit, geen revolutionair albeheer; maar, door de zamenwerking van erfregt en opdragt, een magt „voor wier vrije „uitoefening de Koning aan God verantwoordelijk is; overigens „gehouden aan de algemeene wet van regt en billijkheid, aan de „eerbiediging van hetgeen zij daargesteld heeft, en, hier te lande, „bepaaldelijk aan de zorgvuldige inachtneming der regels en vor„men die in de Grondwet opgeteekend en vastgesteld zijn.”

Ik geloof nog dat de oprigting van zoodanige Monarchie, bij het ontwerpen van onze Staatsregeling, ter goeder trouw veler doel is geweest. Ik beroep mij ten overvloede op het getuigenis van twee mannen die bevoegd en geroepen waren om den aard van den nieuwe regeringsvorm te doen kennen. Van de Grondwet van 1814 schreef de Graaf *G. K. van Hogendorp:* „Zij herstelt een „Souverein Vorst, zoo als die van ouds was, met alle de ge„woonten, regten en privilegien die dezelve bezwoer voor dat hij „ingehuldigd werd.” En de Graaf *de Thiennes*, toen de zitting van de Presidenten der Notabelen in Belgie geopend werd, verklaarde, met betrekking tot de Grondwet van 1815, dat men „nu

„weder een Souverein had, *zoo als de provinciale Constitutiën dien* „*verzekerden*, en met denzelven eene Grondwet waarin men de „aloude vrijheden en *de wijze combinatiën van de gewestelijke Con-* „*stitutiën* terugvinden mogt." Het Nederlandsche Staatsregt werd dus, en te regt, op den voorgrond gesteld. De wederoprigting van den Nederlandschen Staat naar de behoeften des tijds verbeterd en gewijzigd. Uit de puinhoopen van het Bondgenootschappelijk gebouw trad het Vorstelijk Bewind te voorschijn, waardoor de regelmatige werking van het hoog gezag, de regten van het Volk, en de eendragt van den herboren Staat tegen de aanmatigingen van Steden en Gewesten, en tegen de herleving van vroeger twisten in veiligheid zou worden gesteld.

Maar deze goede bedoelingen zijn verijdeld door de noodlottige verwarring van *Vorstelijk gezag* met *eenhoofdig revolutionair bewind.* De overblijfsels van vroegere begrippen, aan den wortel van vroeger beginsels ontscheurd, dreven, dat ik het dus uitdrukke, op revolutionairen stroom; zij waren, met betrekking tot het heerschend en overheerschend gevoelen, als een beek waarvan het water, opgenomen in de breedgezwollene rivier, een korte wijl zijne kleur nog behoudt, om spoedig vermengd, onkenbaar, en vergeten te worden. Zelfbegoocheling duurt niet altijd. Ik kon mij eindelijk niet ontveinzen dat de Regering sints lang, hoewel voorwaar niet ongezind om zich, ten haren voordeele, ook op historisch-monarchale regten te beroepen, desniettemin, door den drang der algemeene denkwijs medegesleept, onder de benaming van *getemperde Monarchie*, een revolutionair Staatswezen, in een monarchalen vorm en met representative fictiën, verstond. Ook hier is men, zonder helder bewustzijn welligt, maar is men echter, in den grond, uitgegaan van het denkbeeld der Volkssouvereiniteit en der onmisbaarheid van een algemeen gezag hetwelk, namens de meerderheid, belast *is*, of *heet*, met de zorg voor de regten en belangen van elk lid der maatschappij, een algemeene zaakwaarnemer dus, maar die welhaast een algemeene oppergezagvoerder wordt. Ook hier heeft men, door eene *liberale* Grondwet, met ter zijdestelling van het vroegere Nederlandsche Staatsregt, als eenigen grondslag van een nieuwen Staat te willen scheppen, de kiem van *nationalen* tegenstand gelegd; ook hier is, door de zamenstelling van een revolutionair geheel, het behoud der revolutionaire instellingen onvermijdelijk geworden. „En suggérant „au Roi l'idée de constituer le pays..., on viciait la restaura- „tion à son début; on plaçait une volonté d'hommes en guerre „et en contradiction avec la volonté des siècles; on rendait néces- „saire toute cette organisation administrative, cette centralisation, „cet immense budget et toute cette puissance artificielle inventée „pour conserver les Gouvernements que les lois de la nature ne „conservent pas." (*Appel à la France contre la division des opinion:* Paris, 1831). Ook hier heeft men, ter regeling en matiging der revolutionnaire magt en heerschappij, haar in drie

magten, de uitvoerende, de wetgevende, de regterlijke, en in drie takken van wetgeving, een Vorst, eene Eerste, en eene Tweede Kamer, gesplitst. De Britsche regeringsvorm, die men niet begreep, is, voor zoo ver zij zich naar buiten vertoont, met geheele miskenning van haar wezen en innerlijke kracht, nagebootst geworden; en ook wij hebben aldus dat zonderlinge zamenstel verkregen hetwelk men te regt heeft genoemd; „assem- „blage incompréhensible de personnes inégales par leur pouvoir, „diverses par leur origine, contraires par leur volonté; consti- „tution bizarre où l'on prétend trouver l'élément dans l'amalgame, „l'harmonie dans l'antagonisme, la vérité dans la fiction, le mou- „vement dans la résistance et la vie dans la mort:" (*Cormenin*, *Orateurs Parlementaires*). Ook hier heeft men, toen de ongerijmdheid dezer combinatie, door dagelijksche ervaring, te voorschijn getreden was, in het vernietigen van allen regtmatigen invloed van het Volk, in het centraliseren van het Bestuur, en in het onvermogend maken van de Staten-Generaal, dat soort van onbedwongen oppergezag aan de Regering willen schenken waarin men, zoo het heette, bevestiging van de regten der Kroon en versterking der monarchale beginselen zocht. Eene krachtige administratie, in plaats van zelfstandig aanzijn van Gemeenten en Gewesten; een gedienstig toestemmen in plaats van gemeen overleg; vaardig uitvoeren of lijdelijk aanschouwen, in plaats van vrijmoedig beoordeelen en werkzaam handhaven van vrijheid, billijkheid, en regt; voor drie magten, voor drie takken van wetgeving slechts één, het Vorstelijk gezag. Voeg er bij dat, door overdrevene, ofschoon liefderijke zucht om, met eigen oog en eigen hand, zelfs in de geringste bijzonderheden te voorzien; dit gezag, op de meest letterlijke wijs, zonder eenige zelfstandigheid van Ministerie of Minister, in één persoon geconcentreerd is geweest, die aldus, met vrij wat meer regt dan een Lodewijk XIV, *l'État, c'est moi!* heeft kunnen zeggen.

Dergelijk gezag te versterken kan mijn verlangen niet zijn. Ik acht dit revolutionair alvermogen noodlottig, ook wanneer het in gemeenschap met constitutionele Vergaderingen uitgeoefend wordt; maar ik sidder nog het meest bij de gedachte dat één mensch erfelijk, zoo niet *jure*, dan toch *facto*, een magt, waarbij geen vroeger absolutismus te vergelijken is, zou bezitten. Ik heb, in mijne *Bijdrage tot herziening der Grondwet* en ook in de Dubbele Kamer, mijne denkbeelden opengelegd omtrent de wijs waarop het Vorstelijk gezag, te gelijk met de vrijheden der Natie, zou kunnen worden hersteld en bevestigd. Doch, zoolang wij niet terugkeeren tot betere beginsels, verlang ik waarborg te hebben tegen de geleidelijke uitbreiding eener magt, waarbij, ook onder behoud van den constitutionelen vorm, het wezen der vrijheid te niet zou kunnen gaan. Daarom heb ik nu in het tweejarig budget, in de behandeling hoofdstuksgewijs, in het *contreseing*, in de verantwoordelijkheid der Ministers, verordeningen goedgekeurd die ik vroeger, òf niet, òf althans niet zoo gaaf en gereedelijk, aangenomen zou

hebben. Daarom heb ik, zelfs ten aanzien van een Verantwoordelijk Ministerie [1], verklaard dat ik deze hoogstbedenkelijke wijziging zou verkiezen boven hetgeen ik *revolutionaire autocratie* heb genoemd.

---

[1] „Een verantwoordelijk Ministerie gelijk in Engeland en Frankrijk" — *Bijdrage tot herziening der Grondwet.*

AARD EN GANG

DER

STAATKUNDE VAN HET GOUVERNEMENT.

⁎ Deze Adviezen zijn meerendeels uitgesproken bij het *Adres van Antwoord* of bij de *algemeene beschouwingen over de Begrooting.* Naar onze usantiën is er bijkans dan alleen (en somtijds ter naauwernood) gelegenheid een ernstige toetsing te doen plaats hebben der beginselen volgens welke het Land geregeerd wordt; een onderzoek naar hun aard, waardij, en werking. Dan kan eenigermate geschieden (overeenkomstig de roeping der Tweede Kamer tot een gestadig toezigt op den aard en gang der Staatkunde van het Bewind) wat in Engeland, telkens naar gelang der omstandigheden gedaan wordt, door een voorstel ter overweging van den toestand van het Rijk. (*a motion to take into consideration the State of the Country, the State of the Nation, the distress of the Nation,* etc.)

1849.

In de Zitting van 1849, de eerste na de Grondwetherziening, was bijkans de geheele Tweede Kamer *oppositie*. Het Ministerie *Donker-Curtius-de-Kempenaer* moest weldra bezwijken. Omdat *a*. teleurstelling, onmiddellijk na schitterende vooruitzigten, dubbel misnoegen te weeg brengt; *b*. elke praktische verloochening der vrijzinnige beginsels bij de eerste vergadering van meer populairen oorsprong aanvankelijk veel tegenstand vond; *c*. de onbillijkheid jegens *Thorbecke*, in 1848 èn uit het Ministerie èn uit de Dubbele Kamer geweerd, aan den schranderen meester en leidsman der liberalen, nu enkel tot kritiek geroepen, onweêrstaanbare kracht gaf.

Mijne Adviezen in deze Zitting, tot speciale onderwerpen betrekkelijk, zullen beter onder de latere rubrieken worden verdeeld. Doorgaans was ik genoodzaakt het Ministerie te bestrijden. Nooit evenwel heb ik, die in beginsel tegen allen gekant was, deel kunnen nemen aan hetgeen men, welligt ten onregte, eene *Coalitie* genoemd heeft.

Voorts zij de herinnering vergund dat ik vertoogen, onder den titel, eerst *Grondwetherziening en Eensgezindheid*, daarna *Verscheidenheden over Staatsregt en Politiek*, (30 Dec. 1848—13 April 1850) in het licht heb gegeven *ook ter toelichting van mijn parlementair gedrag.*

1849-1850.

Adres v. antwoord. (26 *September* 1849.)

*** De bijeenkomst, der Kamers was doodelijk voor het Kabinet.

Het Concept Adres onder den indruk eener aanstaande en reeds toegezegde verandering van Ministerie ontworpen, scheen al te zeer het merk te dragen van hooggespannen verwachting eener zegevierende partij. — § 5 luidde aldus: „Tot behartiging dezer stoffelijke belangen, tot nieuwe regeling van ons finantieel huishouden, tot opbouw der instellingen welke de gewijzigde Grondwet vordert, roept Gij, Sire, onze bezadigde en eendragtige medewerking in. Nooit vond eene vorstelijke stem williger ooren en harten, dan de uwe bij ons. Zoo de uitkomsten van de werkzaamheid der vorige zitting zijn gebleven beneden hetgeen wij wenschen en de grondwet verlangt, wij vleijen ons, dat eene hoofdrede dier teleurstelling, gebrek aan overeenstemming tusschen de verantwoordelijke raadslieden der Kroon en deze kamer, nu zij weggenomen, om te worden vervangen door eene eenparigheid, welke het onderpand zal zijn eener krachtige en spoedige bereiking Uwer hooge volk- en vaderlievende bedoelingen. Het wenschelijke, dat de tegenwoordige onzekerheid niet zonder noodzaak worde verlengd, het groote belang, dat de Kroon in ons midden zoodra mogelijk worde vertegenwoordigd op eene wijze, welke de zamenwerking aller takken der wetgevende magt waarborge,

behoeven wij niet aan te dringen; wij behoeven ons slechts op Uw Koninklijk gevoel en oordeel te beroepen." Ik stelde voor op de twee eerste zinsneden te laten volgen: „Zoo de uitkomsten van de werkzaamheden der vorige zitting, grootendeels door gebrek aan overeenstemming tusschen het verantwoordelijk Ministerie en deze Kamer, zijn gebleven beneden hetgeen wij wenschten en de Grondwet verlangt, wij meenen thans, vertrouwend op uw Koninklijk gevoel en oordeel, te mogen verwachten, dat de Kroon zoodra mogelijk in ons midden zal worden vertegenwoordigd met die eenheid en zedelijke kracht, welke, voor eene behoorlijke zamenwerking aller takken der wetgevende magt onmisbaar, aan den invloed der Regering een eigenaardig en grondwettig overwigt geeft."

.... Het woord *eenparigheid* is niet juist. Ik wil nu eens mijne ingenomenheid tegen het Ministerie veel grooter maken dan zij werkelijk is; ook dan kan ik niet aannemen, dat, wanneer dit Ministerie zijn ontslag mogt hebben ontvangen, er eenparigheid bij Ministerie en Vertegenwoordiging zal zijn. Wanneer ik hoofd voor hoofd aan de leden dezer Kamer vroeg of zij, wanneer een nieuw Ministerie zal zijn daargesteld, eenparigheid verwachten, ik geloof niet dat een enkel lid die vraag met ja beantwoorden zou. Maar, zoo niemand onzer die eenparigheid zou durven hopen, moet zoodanige verwachting niet worden uitgedrukt. Ik zal mij ongemeen verheugen, wanneer er een Ministerie zal worden benoemd dat *de meerderheid* in de Kamer heeft. Zelfs twijfel ik of eenparigheid goed is. Ik zou ongaarne in een constitutionneel Gouvernement de stelselmatige oppositie missen, welke in zoodanigen staatsvorm vereischt wordt. Ik verklaar mij verder tegen de uitdrukking: „krachtige en spoedige bereïking uwer hooge volk- en vaderlandlievende bedoelingen." De Commissie, in haar welmeenendheid, maakt zich eenigzins illusie. Welke zijn de vaderlandlievende bedoelingen die bereikt zullen worden? In verband met de vorige zinsnede, de opbeuring van de stoffelijke belangen der Natie; in verband met het eerste gedeelte der 5de paragraaph, de nieuwe regeling van ons finantieel huishouden, de opbouw der instellingen welke de gewijzigde Grondwet vordert. Nu vleijen wij ons, indien we deze paragraaph aannemen, met de krachtige en spoedige bereiking van al hetgeen bedoeld wordt, zonder eene enkele uitzondering. Dit alles zal krachtig en spoedig bereikt worden, als het Ministerie wegvalt, als er een ander Ministerie komt. Is dit niet eenigzins illusie?

Men ziet de moeijelijkheid der onderwerpen die ons zullen bezig houden, voorbij. Zal de daarstelling van eene kieswet, van eene provinciale en gemeente-wet, van eene wet op het onderwijs, nu krachtig en spoedig bereikt worden? Ik twijfel er aan. Zal nu die regeling van het finantieel huishouden, die opbeuring der stoffelijke belangen van de Natie, zal dat alles bereikt worden, zoodra slechts het Ministerie wegvalt? Wat mij betreft, ik kan in die verwachting niet deelen — ik zal mij reeds zeer verheugen, wanneer in de zitting van 1849—1850 bereikt wordt hetgeen in de vorige zitting had moeten bereikt worden; wanneer wij het toen

onafgedane in deze zitting goed kunnen afdoen, — want door krachtige en spoedige bereiking zal men toch ook bedoelen dat wij de zaken tot een goed en behoorlijk einde brengen — wanneer wij, zeg ik, in deze zitting goed kunnen afdoen de wetten die in de vorige zitting hadden moeten zijn daargesteld, en indien wij dan, behalve de begrootingswetten, nog tot stand brengen, niet eene wet op het onderwijs — die zal in deze zitting niet daargesteld worden, daar zou ik u bijkans borg voor durven staan — maar transitoire bepalingen, waarbij voor de vrijheid van bijzonder onderwijs worde gezorgd. — De Commissie heeft nog een ander bezwaar voorbijgezien, gelegen in de zamenstelling van deze Kamer. Ik moet met vrijmoedigheid spreken en met voorzigtigheid. Daarom begin ik met, ten aanzien van de vorige zitting, te wijzen op de uitnemendheid die men in de houding van de Tweede Kamer — ik stel mij zelven daar natuurlijk buiten — heeft kunnen opmerken. Die Kamer heeft, in meer dan één opzigt, eene zeer goede rigting geopenbaard. Zij heeft zich afkeerig betoond van hetgeen men in ongunstigen zin reactie noemt. Ik wil niet in beschouwingen treden omtrent de regtmatigheid of onregtmatigheid der afkeuring van sommige wetsontwerpen; ik zeg alleen dat de Kamer afkeerig was van reactie. Het was genoeg, als de Kamer het denkbeeld opvatte dat deze of gene wet reactionnair was, om haar te verwerpen met eene groote meerderheid. De Kamer heeft ook overtuigend getoond dat zij prijs stelt op de ware vrijheden van het volk; niet echter op die vrijheden welke men ons in dezen tijd wel eens, als de ware, voorspiegelt. De Kamer heeft bij elke gelegenheid getoond prijs te stellen op de banden die de Natie hechten aan het Vorstelijk Stamhuis. Zij heeft eene buitengemeene en inderdaad zeldzame werkzaamheid en ijver in het behandelen der zaken aan den dag gelegd. Maar wanneer ik dit alles opgenoemd heb, en hetgeen er nog bijgevoegd zou kunnen worden, dan zoude ik altijd nog in bedenking geven, of men van deze Kamer mag zeggen dat zij voor de Regering eene bij uitnemendheid handelbare Kamer was. Ziedaar wat ik niet heb kunnen opmerken. Men zal niet ligtelijk kunnen zeggen dat het voor de Regering buitengemeen gemakkelijk is om ons tot eene meerderheid te brengen. Men kan niet met zekerheid zeggen: indien dit Ministerie aftreedt, zal elk ander Ministerie, — daarmede durven wij ons vleijen, dit kunnen wij den Koning verzekeren, — eenparigheid van denkwijze of wel de meerderheid in de Kamer hebben. Inderdaad, hoe gunstig de uitzigten mogen zijn, meen ik toch dat de innerlijke toestand dezer Kamer voor het toekomstig Ministerie bezwaren zou kunnen opleveren. Ik wil aannemen dat het Ministerie de meerderheid zal verkrijgen, en, met die meerderheid gewapend, vele zaken met kracht en spoed zal daarstellen. Ook dan moeten wij in het oog houden dat er, vooral in den laatsten tijd, veel met kracht en spoed is daargesteld dat niet altijd onder het beste kan geteld

worden. Vleit men zich dat, door verandering van personen, de toestand van het vaderland, in vele opzigten ongunstig, plotseling zeer gunstig worden zal? De uitdrukking van dit vertrouwen komt niet overeen met het gevoelen van de geheele Kamer; wel van een gedeelte der Kamer. Wij moeten dus, willen wij opregt zijn, het verschil erkennen dat in deze Kamer bestaat. Wij mogen uitdrukkingen kiezen die voorzigtig zijn, wij mogen niet loochenen wat in het oog valt.

Ieder zal toegeven dat er in de Kamer eene meer *conservatieve* rigting is, en eene rigting welke iedereen noemt die van *vooruitgang*. Ik behoor tot geen der beide rigtingen onvoorwaardelijk, en gevoel voor beide veel sympathie. Ik hoop dat de tijd zal geboren worden, waarop, niet door tegenstelling, maar door vereeniging van hetgeen in beide elementen goed is, zal tot stand gebragt worden wat tot de wezenlijke welvaart van het vaderland zou kunnen strekken. Thans bestaat die vereeniging niet, en op deze omstandigheid meen ik opmerkzaam te mogen maken, in verband met hetgeen in deze paragraaph gezegd wordt. Mij is het voorgekomen dat de conservativen wat te zeer neêrgedrukt zijn, terwijl de mannen van vooruitgang het hoofd wat al te moedig opwaarts heffen. — Nu wil ik eerst constateren dat ik in de orde der discussie ben, tot mijne gerustheid. Men heeft gelieven te zeggen, dat ik een gevaarlijk lid voor den Voorzitter ben. Wanneer iemand, die zooveel crediet heeft als mijn vriend [a], dit gezegd heeft, kan het den Voorzitter niet ten kwade geduid worden, zoo hij op mij, meer dan op eenig ander lid, zijne aandacht vestigt. Ik wil dus eerst toonen waarheen ik wil, daar ik anders gevaar zou loopen op bloot vermoeden te worden behandeld, als of ik reeds op heeter daad betrapt wierd. Ik meen dat te veel zich openbaart een toon van vertrouwen der mannen van vooruitgang; en nu wilde ik doen uitkomen dat dit zelfvertrouwen, die opgewondenheid, juist bij hen niet behoorde te bestaan. Indien ik het geheele revolutionaire tijdperk wilde overzien, zou ik hen welligt tot neêrslagtigheid kunnen brengen. Doch ik acht het niet wenschelijk hen alzoo in een tegenovergesteld uiterste te doen vallen. Ik maak daarom slechts van de twee laatste jaren gewag. Het is wenschelijk dat wij in 1848 iets hebben geleerd; er is leergeld genoeg betaald. Wat hebben de revolutionairen in Frankrijk gedaan? Daar kwam de vrijzinnige partij aan het bewind; wat bragt ze tot stand? Doch ik kom tot een ander land; want in Frankrijk is vooral gebleken wat middelmatigheid tot omverwerping vermag. Treffender voorbeeld van het onvermogen der revolutionaire leer heb ik in Duitschland. Het Duitsche Parlement bestond uit eene vereeniging van de uitstekendste mannen, wier wijsheid niet te berekenen viel. Wanneer men nu nagaat wat die wijzen tot stand gebragt hebben, schijnt de uitkomst niet heilrijk en eervol te zijn geweest. Nog een enkel woord van ons eigen land. Ik

a THORBECKE.

gebruik niet gaarne het woord *partij*, maar ik moet het dikwerf en ook nu duidelijkheidshalve doen. De partij der Grondwet-herziening, die aan de herziening eene rigting heeft gegeven, welke ik, even als de conservatieve, heb afgekeurd; die in 1848, zal ik zeggen? aan den Koning en de Staten-Generaal de wet stelde, dit ware als parlementaire uitdrukking welligt te sterk; die den boventoon gevoerd en een zedelijken dwang uitgeoefend heeft, of, wil men een nog zachter woord, die de eensgezindheid van 1848 heeft bewerkt, deze partij is sedert achttien maanden aan het bewind; groot waren de verwachtingen die menigeen van haar koesterde, en wat heeft zij gedurende dien tijd uitgerigt? heeft zij aan de verwachtingen beantwoord? Nu zeggen de opgeruimde politieke geloofsgenooten en echter thans politieke tegenstanders der bijkans afgetreden Ministers, „ja, dit is gebeurd, maar wij zullen nu een ander Ministerie zien optreden, en nu zullen wij krachtig en spoedig het voorgestelde doel bereiken." Ik zeg, het is mogelijk; ik zal het gelooven wanneer ik het zie; maar ik vraag tevens, waarop is die bewering gegrond? Ik wenschte wel dat zij, die zoo opgeruimd zijn, mij verklaarden welke de reden is dat voorstanders van vooruitgang, eenmaal in het bewind gekomen, niet meer kunnen voldoen aan hetgeen door hen die van hunne partij niet in het Gouvernement zijn opgenomen, wordt verlangd? Wanneer zij mij dit verschijnsel op voldoende wijze oplossen kunnen, zal ik welligt niet ongenegen zijn de begrippen te omhelzen die ik nu afkeur. Inmiddels doe ik opmerken dat de partij van vooruitgang zoo niet *de* bekwaamsten van haar vertegenwoordigers (ik zal mij wachten daarover eenig oordeel te vellen), ten minste *van de* bekwaamsten in het bewind gebragt heeft. Onedelmoedig zoude het zijn, indien men niet erkende dat de tegenwoordige raadslieden der Kroon mannen van verdiensten en talent zijn. En wanneer nu deze mannen, volgens het oordeel hunner vroegere politieke vrienden, gedurende achttien maanden niets te weeg gebragt hebben, waarop steunt dan de gerustheid en de blijdschap der tot dusver buiten het bewind gebleven voorstanders van vooruitgang? welken waarborg kunnen zij geven, dat het in de toekomst beter zal gaan? Ik kan dit gevoelen niet onderschrijven, omdat dergelijke toon, naar mijn oordeel, niet voegt: omdat deze Kamer bij de Natie geen overdreven verwachtingen moet opwekken, en omdat zij op dit Ministerie geen zoodanige blaam behoort te werpen, als of elk volgend Ministerie zal kunnen tot stand brengen waartoe dit niet in staat was. — Ik heb bezwaar tegen de laatste woorden: „*hooge volk- en vaderlandlievende bedoelingen.*" Ook hier weder heerscht hetzelfde gebrek, overvloed van adjectiva. Ik breng gaarne hulde aan het denkbeeld dat men de individualiteit des Konings zoo min mogelijk moet ter sprake brengen; daarom zal ik, ook waar dit onvermijdelijk is, omzigtig en kort, eenvoudig en opregt zijn. Met genoegen heb ik opgemerkt zoowel de uitdrukkingen bij gelegenheid van de inhuldiging door den Koning

uitgesproken, als de wijs waarop de Regering aanvaard werd; maar vooral ook in een Adres der Kamer komt niets wat naar overdrevenheid zweemt, te pas. Men heeft wel eens de opmerking gemaakt dat de liberalen in het brengen van hulde aan den *persoon* van dezen of genen Koning zeer mild waren, terwijl de instelling van het Koningschap, in haar wezenlijke beteekenis en kracht, door hen ondermijnd werd. Zorgvuldig moeten we ons wachten voor al wat, al ware het ook slechts in schijn, aanleiding zou kunnen geven tot dergelijk verwijt. Ik acht de uitdrukking te sterk. Met gerustheid meen ik te mogen zeggen dat de Koning nog niet in de gelegenheid geweest is te toonen wat hem door de Commissie toegeschreven wordt. Met de bedoelingen der Commissie minder dan wij allen bekend, zou iemand het hier gezegde kunnen opnemen, hetgeen niet zou voegen, als vleitaal, of, hetgeen nog minder zou voegen, als ironie. Voor ons is die uitlegging ongerijmd; doch men behoort zich te wachten voor elke uitdrukking welke, ofschoon verkeerdelijk, op die wijze zou kunnen uitgelegd worden. — Eindelijk heb ik tegen de laatste zinsnede bedenkingen. Daarbij is, onder betuiging dat men geen aandrang bezigt, te veel aandrang. De reden, waarom wij ons in een moeijelijken toestand bevinden, is niet genoeg gepreciseerd. Men noemt hier gebrek aan overeenstemming tusschen de takken der wetgevende magt, als de hoofdreden dat de uitkomst der werkzaamheden gebleven is beneden hetgeen de Grondwet verlangt. Die bewering is niet juist. De reden moet, dunkt mij, eenigzins dieper worden gezocht, namelijk in de omstandigheid dat hier geen Ministerie, in den constitutionelen zin des woords, bestond; daarom was overeenstemming, in echt-gouvernementalen zin, niet slechts niet aanwezig, maar ondenkbaar. Daarom was er in deze Kamer zelfs geene ministeriële partij. Dit verschijnsel is bij uitnemendheid opmerkenswaard. Is de reden in het gebrek aan bekwaamheden bij de leden van het tegenwoordige Ministerie? Ik geloof het niet; wel in de omstandigheid, dat het Ministerie geen beginsel, met hetwelk sommigen althans zich zouden vereenigd hebben, geformuleerd heeft. Indien men harmonie wil hebben, is het noodig den toon aan te geven, en daaraan heeft het Ministerie niet voldaan. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft mij, bij gelegenheid mijner interpellatie omtrent de homogeneïteit van het Ministerie, gezegd dat ik niet te vreden was met de zamenstelling van het Ministerie. Daarin heb ik echter de oorzaak van het leed waarin wij verkeeren, niet gezocht; wel in de omstandigheid dat het Ministerie geen *zamenstel* was, gelijk in onzen staatsvorm verlangd wordt. Ik heb niet geklaagd over het personeel of over de strekking van het bewind, maar dat het geen bewind was, geene politieke strekking had. Mijn oogmerk was toen het bewind te verlevendigen; dit doel heb ik niet mogen bereiken.

Na deze bezwaren te hebben opgesomd, heb ik te gelijk de toelichting geleverd van mijn amendement. Nog een woord. Het heeft een aantal negatieve voordeelen. Het is niet zoo lang als de

bestreden zinsneden. Het geeft noch overdreven blaam, noch buitensporigen lof; het wekt geene verwachtingen die voor verwezenlijking niet vatbaar zijn, op. En wat de stellige voordeelen betreft, ik bepaal mij bij de opmerking dat de ware hoofdoorzaak van den moeijelijken toestand, waarin wij ons bevinden, kenbaar gemaakt wordt.

De heer LOTSY stelde een sub-amendement voor, waarbij het denkbeeld van *grondwettig overwigt der Kroon* wegviel. Ook aldus gewijzigd werd het amendement verworpen met 32 tegen 24 stemmen.

BEGROOTING. (11 *December* 1849.)

⁂ Mijn oordeel over de natuur van het Ministerie van 1 November bleek onmiddellijk uit het vertoog: „de Ministeriën *de Kempenaer* en *Thorbecke* in hun politieke verwantschap beschouwd." (*Verscheidenheden*, p. 1—52).

Dit Bewind scheen, minder nog dan het vorige, ter openbaarmaking van beginselen en grondslagen der ministeriële zamenwerking gezind. Daarom waagde ik de poging om den aard van het Kabinet te schetsen uit de antecedenten der twee Staatslieden [a] die bij uitnemendheid als politieke mannen bekend waren. Dit werd mij zeer ten kwade geduid. Zie mijne verdediging *Verscheidenheden*, p. 283—295.

Ik geloof thans van mij zelven te kunnen zeggen dat ik *vrij ministerieel* ben. Ik deel geheel en al in de inzigten van het Ministerie om deze begrooting eenigermate als *crediet-wet* te beschouwen. Een uwer heeft den aard van het votum dat men van ons verlangt, gepreciseerd, toen hij zeide dat het niet een votum van vertrouwen, maar een votum van noodzakelijkheid was. Dat wij de begrooting als zoodanig aanzien, kan men ons niet toerekenen als toegeeflijkheid voor het Ministerie; want, indien wij het niet deden, zouden wij aan de Kamer en aan het Vaderland groote moeijelijkheden veroorzaken.

Een onzer medeleden [b] heeft opgemerkt, in de vergelijking tusschen het vorige en dit Ministerie, dat wij op dit Bewind geen vat hebben. Ik moet erkennen dat ik niet zooveel waarde als hij hecht aan het Verslag van 13 November 1848. Ik verheug mij integendeel dat, noch het slechten van eene onzer vestingen, noch het slechten van eene onzer hoogescholen, als eene besliste zaak kan beschouwd worden. Ik heb gevolgd hetgeen omtrent de vestingen is in het midden gebragt. Ik wensch dat de Minister van Oorlog het antwoord uitstelle tot aan het Xde hoofdstuk: alsdan zal hij zich de strategische lessen van ons medelid kunnen ten nutte maken, en welligt de reden doen kennen waarom bij hem (die toch ook in het vertrouwen van den held van Quatre-Bras en Waterloo gedeeld heeft, en, welligt meer dan een met het oorlogsvak niet bij uitnemendheid bekenden Jurist, in staat was de meening van Zijne Majesteit regt te vatten) sommige punten nog

a THORBECKE en NEDERMEIJER VAN ROSENTHAL. b DONKER CURTIUS.

niet boven allen twijfel zijn verheven die bij onzen regtsgeleerden ambtgenoot uitgemaakt zijn.

Hetzelfde geëerde medelid heeft ons zijne denkbeelden medegedeeld omtrent het gevaar dat er in gelegen is, aan het Ministerie te vertrouwen hetgeen hij noemt eene speelbeurs. Ik acht dit eene gevaarlijke zaak, wanneer zij niet binnen zekere grenzen beperkt wordt; het is echter wenschelijk aan het Ministerie de gelegenheid te geven om zich, wanneer er onvoorziene uitgaven moeten gedaan worden, met eenige ruimte te kunnen helpen. Zelfs is het volstrekt noodig het Ministerie niet zoozeer aan banden te leggen dat het bijna niets zou kunnen verrigten. Er zijn altijd middelen om die kluisters te ontduiken en wij zouden naderhand het Ministerie moeten dank weten dat het dergelijke middelen had te baat genomen om uit de ongelegenheid te geraken. Ik zal op dit punt evenwel gaarne afwachten hetgeen de Minister van Finantiën zal goedvinden mede te deelen, maar ik bevind mij op dit oogenblik nog niet in die soort van geanimeerde gemoedsstemming waarin ons medelid uit Almelo verkeert.

Een ander lid uit Zuid-Holland[a] heeft met veel nadruk gesproken van de zelfstandigheid der Tweede Kamer. Hij zou zoo gaarne gezien hebben dat wij ons deze beraadslaging hadden ten nutte gemaakt om een zelfstandig oordeel omtrent alle punten van de staatshuishouding te resumeren en aan het Ministerie voor te leggen. Het weinige dat mij uit de beraadslaging in de afdeelingen bekend is, doet mij vreezen dat de verwezenlijking van dit denkbeeld wel eenig bezwaar zou vinden. Bovendien zou men de roeping van deze Kamer uit het oog verliezen; want de verwezenlijking van dit denkbeeld zou hierop nederkomen, dat niet de Kamer haar werkzaamheden onder leiding van het Ministerie zou verrigten, zoo als de meeste leden verlangen, maar dat het Ministerie zou loopen aan den leiband van de Tweede Kamer, een leiband die door 68 leden zou worden vastgehouden.

Er is een ander bezwaar tegen het Ministerie ingebragt. Men heeft gezegd: wat hebt gij gedaan; wat hebt gij geleverd; welke zijn uwe plannen, waar is uwe organisatie? Zes weken zijt gij reeds aan het bewind, en wij hebben tot dusverre niets hoegenaamd gezien van al het schoone, van al het heerlijke dat voorspeld is en verwacht wordt! Men heeft zelfs gesproken van een *esprit organisateur*, en gevraagd waar men dan nu het bewijs had van dergelijken geest, in hetgeen door het Ministerie verrigt werd? Ik weet niet, Mijne Heeren! welk denkbeeld men zich maakt van een organiserend hoofd; maar ik acht dat men van een zoogenaamd organiserend hoofd hetwelk binnen zes weken eene nieuwe organisatie van den Staat in zijne gewigtigste deelen voorlegde, zonder onbescheidenheid, zou mogen zeggen, dat hij, òf een politieke toovenaar, òf een politieke kwakzalver was. De eerste voorwaarde is bedaard overleg. Men moet van een organiserend hoofd verwachten dat hij zich de eerste zes

a WINTGENS.

weken in zijn kabinet, in het studeervertrek, met overwegen bezig houde. Dit is voor mij het bewijs dat hij handelt zoo als het behoort. Ik verheug mij juist hierin, dat het Ministerie met omzigtigheid te werk gaat en niet met spoed eene nieuwe organisatie te voorschijn brengt; ik zie daarin het voorteeken dat wij te doen hebben met een Ministerie veêrkracht zich vereenigt met bezadigheid.

Deze en dergelijke verwijten komen niet overeen met de welwillendheid waarop het Ministerie, in den buitengewonen toestand waarin het verkeert, aanspraak heeft, ook ten behoeve van het Vaderland zelf.

Zoo ooit, dan in den tegenwoordigen tijd, komt oppositie uit naijver, eerzucht, vooringenomenheid, represaille, gehechtheid aan het vorige Bewind, weêrzin tegen personen of verschil van individuële meeningen, niet te pas. Geen oppositie dan die met beginselen in verband staat; eene, als ik het woord gebruiken mag, stelselmatige oppositie. Wij weten allen, dat, gelijk de Voorzitter bij eene vroegere gelegenheid zeide, de vorming van het tegenwoordig Ministerie door een groot deel der Natie met welgevallen te gemoet werd gezien, maar dat ook een groot deel der Natie de optreding van dit Ministerie met bezorgdheid te gemoet zag; eene bezorgdheid gegrond op de politieke beginselen van hen die in het Ministerie zitting hebben. Moet nu — en dit is de groote vraag — het Ministerie ondersteund worden door dat deel der Kamer hetwelk bezorgd is ten aanzien van *de politieke beginselen, inzonderheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken?* Die vraag wensch ik te behandelen. Niemand zal mij verwijten, dat ik van het onderwerp afdwaal; want van de beantwoording hangt ten deze alles af, alles wordt daardoor gedomineerd.

Ik zal eene voorloopige opmerking maken, van polemischen aard; ter pligtmatige zelfverdediging. Al het overige mijner rede zal conciliatoir zijn. Deze preliminaire opmerking raakt den weêrzin tegen *stelselmatige oppositie.* Het komt mij beklagenswaard voor dat omtrent den zin van die uitdrukking nog misverstand kan bestaan. Men heeft van stelselmatige oppositie gesproken, alsof daardoor verstaan moet worden eene oppositie uit persoonlijke voorkeur of afkeer. Het denkbeeld dat ik er aan hecht, is, dat men geen oppositie maakt naar luim of eigenbelang, maar naar vaste beginselen, en in dien zin zullen er, namelijk in theorie, niet vele vijanden zijn van stelmatige oppositie. Er is vroeger wel eens met ingenomenheid gewezen op Duitschland en Frankrijk. Ik geloof niet, dat daar stelselmatige oppositie afgekeurd wordt. Men heeft herinnerd dat een lid van het vorig Ministerie, ons medelid,[a] in deze Vergadering *reactionair* genoemd is. Ik erken dat ik de schuldige ben. Ik heb dien afgetreden Minister herhaalde malen reactionair genoemd, ook in geschriften; maar hoe? in verband met mijne stelling, dat de mannen van liberale beginselen altijd ge-

a Donker Curtius.

noodzaakt zijn voor de toepassing hunner eigen beginselen terug te deinzen. Ook in de laatste jaren, is dit door vele voorbeelden, zoo hier als elders, gestaafd. Er is gezegd dat wij hier slechts kleuren, geene partijen hebben. Ik heb altijd gedacht dat kleur het teeken eener partij is. Gaarne intusschen wil ik, als euphémisme, het woord *kleur* bezigen, mits er van de zaak met vrijmoedigheid melding worde gemaakt. Met ernst en nadruk is er gewezen op het verderfelijke van tweedragt tusschen personen van dezelfde beginselen. Ons medelid zal eene groote dienst aan het Vaderland bewijzen, of althans aan de voorstanders der liberale begrippen, indien hij de beginselen, waaromtrent men, naar zijn inzien, overeenkomt, voor ons allen, of (gelijk hij waarschijnlijk bedoelt) voor de vrijzinnigen formuleert.

Ik kom nu tot de groote vraag: kan *onze kleur*, kunnen zij, die niet gerust zijn omtrent de beginselen van het Ministerie, ondersteuning schenken aan *dit* Bewind? En ik antwoord: ja, voor alsnog kunnen en moeten wij dit doen. Ik wensch dit eenigzins te ontwikkelen; want dit raakt onze verhouding tot het Gouvernement, en de Natie heeft regt daaromtrent ingelicht te worden. De verhouding van het Gouvernement tot hen die niet bezorgd zijn ten aanzien der beginselen van het Ministerie is duidelijk: wat hen betreft die wel bezorgd zijn, is uitlegging noodig. Ik kom hier als van zelf tot de quaestie van het ministerieel programma. Ik behoor tot hen, die van het Ministerie gaarne een programma zouden hebben ontvangen. De Regering *geeft* ons haar programma niet, maar zij *heeft* er toch een. Immers men mag niet onderstellen dat de Minister van Binnenlandsche Zaken met zijne ambtgenooten ging zitten, gelijk hij zelf het eenmaal spottenderwijs uitgedrukt heeft, als of het was om een partijtje te maken. Het Ministerie heeft dus een programma, en nu moeten wij zien hoe we dit magtig worden.

In de zitting van den 13den November jl. heeft het Ministerie de redenen ontwikkeld, waarom het geen programma zou geven. De eerste reden was, dat de Regering zich niet over alle bijzonderheden van 's Lands bestuur kon uitlaten. Dit was onze bedoeling niet; wij verlangden dat het Ministerie zich zou openbaren omtrent de hoofdtrekken, niet van administratief beheer, maar van Staatsregt en Politiek. Eene tweede reden, die het Gouvernement opgaf, was dat men zich bij dergelijk programma somwijlen in algemeenheden verliest. Het is waar, de ondervinding heeft dit in andere landen geleerd en hier ook; maar wij meenden dat hetgeen een ander Ministerie minder goed had gedaan, door het tegenwoordige beter zou worden verrigt. Men heeft ook gezegd: gij verlangt toch niet een *tafereel* van onze toekomstige daden? Zeker niet; alleen den *regel* voor uwe toekomstige daden verlangen wij te kennen. Wanneer ik mij in een vaartuig of rijtuig ga plaatsen, verlang ik van hem die het bestuurt te weten, naar welke regels hij besturen zal: anders weet ik niet of

ik, door zijne daden, niet in verlegenheid zou kunnen worden gebragt. Deze redenering schijnt eenvoudig. Anders heeft men altijd een antwoord dat ons weinig baten zal, gereed. *Nu* zal men zeggen: „wij kunnen geen tafereel geven van toekomstige daden;" en *later* zal het zijn: „gedane zaken hebben geen keer;" en dan vervallen wij in het systeem der *faits accomplis*. Er is nog een argument, dat hun die een programma verlangden door anderen werd tegengeworpen. Hoe kunt gij in dit geval een programma vragen? hebt gij nooit de *Aanteekening op de Grondwet* gelezen van den Minister van Binnenlandsche Zaken? Ik antwoord: zeker, dit werk ligt op mijne tafel; maar ik hecht er zeer veel aan om de denkwijze te kennen, niet van den Minister persoonlijk, maar van hem *in vereeniging met zijne ambtgenooten*, van het geheele *Ministerie*. De redeneringen die men gebezigd heeft, zijn dus zwak en, daar wij niet gewoon zijn zwakheid te ontmoeten bij hem die aan het hoofd staat van het Ministerie, zal er wel iets moeten zijn dat ons daaromtrent licht geeft. Dit licht vind ik in het slot der bedoelde rede van den Minister. „Aanvaardende — zoo zeide hij — hebben wij gehandeld, elk onzer, tegen zijn eigen belang. Wij hebben ons bereid verklaard niet dan met aarzeling, maar ons eens bereid verklaard hebbende, aanvaarden wij met moed, en dien moed geeft ons bovenal het gevoel *dat wij*, *in gedachte en in wil*, *homogeen zijn met de Vertegenwoordiging*." Ik geloof dat in deze zinsnede het geheele stelsel van het Ministerie te vinden is. De Minister zegt tot de Kamer: onderzoekt wat gij zelve zijt, en gij zult weten wat het Ministerie is. Raadselachtig woord; want de Kamer was tot heden toe, naar veler oordeel, eer polygeen, dan homogeen. Laat ons evenwel de uitspraak nader beschouwen. Het Ministerie is homogeen met de Vertegenwoordiging. Wij hebben dus niet te doen met een zuiver Ministerie THORBECKE; want nooit heeft de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken in deze Kamer eene meerderheid voor zijne politieke grondbeginselen gehad. Ik herinner mij daarvan geen voorbeeld, en het was eene kleine onnaauwkeurigheid toen hij van eene meerderheid sprak, waarvan bij het laatste adres van antwoord gebleken was. Er is geene gelegenheid meer ongeschikt om eene meerderheid te openbaren dan een adres van antwoord, wegens de altijd verschillende nuances die in de Commissie aanwezig zijn, terwijl ieder lid zich voor het gezamenlijk gearresteerde concept-adres solidair voelt. Nog eene andere reden is er, waarom ik niet kan aannemen dat bij het adres van eene meerderheid, nu in het Ministerie vertegenwoordigd, gebleken zou zijn. Het is deze, dat onder degenen, die tegen het adres gestemd hebben, behoorde de tegenwoordige Minister van Justitie. Daarom zegt de Minister van Binnenlandsche Zaken te regt: *wij* zijn organen van de meerderheid der Kamer; *wij*, dat is, niet wij-*ik*, maar wij-*wij*. Wij hebben dus geen zuiver Ministerie THORBECKE, en ik zeg den Minister van Binnenlandsche Zaken dank, dat hij ongehoorzaam geweest is aan

den eisch zijner strenge vrienden, die verlangden dat hij geen deel zou nemen aan een Ministerie, niet geheel in zijn geest zamengesteld. — Zien wij nu verder wat het zegt, dat het Ministerie homogeen is met de Kamer. Er is eene aanmerking die ons nog nader tot oplossing brengt. Was de Kamer in geenerlei opzigt homogeen? zij was het in zekeren zin. De Kamer was het eens omtrent hetgeen zij *niet* wilde; dit is reeds veel; het is een middel om den goeden weg te vinden, wanneer men met den weg dien men *niet* moet inslaan, bekend is. De homogeneïteit der Kamer bestond daarin dat zij noch revolutie, noch reactie gewild heeft. Ik herinner mij zelden eene uitdrukking gehoord te hebben, die naar revolutie of reactie zweemde. De Kamer heeft dus gehad eene *negative* homogeneïteit en, indien nu het gegeven programma juist is, dan zal ook bij het Ministerie die *tweeledige negative homogeneïteit* zijn.

Hier moet ik komen tot de personen die het Ministerie uitmaken, en dan meen ik, dat de Minister van Finantiën, de Minister van Oorlog, die van Marine en die van Koloniën specialiteiten zijn, die uit hoofde van bijzondere bekwaamheden, elk in zijn vak, als hoofden van departementen van algemeen bestuur optreden; zij geven geene *politieke kleur* aan de Regering. Ik doe hun geen onregt; zij zouden misschien niet zoo voortreffelijk in hun vak zijn, indien zij zich meer met politiek hadden bezig gehouden, en ik verheug mij dat zij hunne bekwaamheden aan de vorming van dit Ministerie dienstbaar hebben willen maken, opdat men niet later zou kunnen zeggen dat de proefneming mislukt was uit gebrek aan specialiteiten. Wat den Minister van Buitenlandsche Zaken betreft, het is mij niet mogelijk den sluijer op te ligten, die zijne latere politieke denkwijze in den Raad van State, uit den aard der instelling, bedekt heeft. Er blijven alzoo twee Ministers over, die aan het Ministerie eene politieke kleur geven, twee parlementaire notabiliteiten, die door oppositie tot het bewind gekomen zijn. De verhouding van deze twee Ministers tot elkander, ziedaar, naar mij voorkomt, het geheim, het problema, de knoop, *le noeud de la situation.* En die verhouding is eenvoudig; zij lost zich op, gelijk ik reeds aangeduid heb, in eene tweeledige negative homogeneïteit. De Minister van Justitie waakt tegen het inslaan van den weg der revolutie, en de Minister van Binnenlandsche Zaken tegen het inslaan van den weg der reactie. Wij hebben dus twee Ministers, te zamen niet de organen eener meerderheid, maar *van de geheele Kamer*, en zoo heeft men verkregen die *eenparigheid*, waarop in het adres van antwoord reeds gedoeld werd.

Nu vraag ik: is dit genoeg? Neen, genoeg is het niet, maar het is veel; want men heef een waarborg tegen beginselen, waarvoor men beducht is. De Kamer zal mij vergunnen dat ik dit met een enkel woord toelicht, en vooraf mijne dankbaarheid betuig aan de beide Ministers voor hunne tegenwoordigheid *simul*

et semel in dit Ministerie; eene gelijktijdige tegenwoordigheid die ik hoog waardeer. Laat ons eerst zien welke diensten de Minister van Justitie tegenover den Minister van Binnenlandsche Zaken bewijst. Vraagt men, of ik eenigzins bezorgd ben omtrent de strekking der beginselen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dan antwoord ik: ja, maar ik ben gerust, omdat ook de Minister van Justitie zitting heeft in het Kabinet. Ik zal dit met eenige voorbeelden duidelijk maken. Een eerste voorbeeld vind ik in de quaestie omtrent de *Souvereiniteit van het Huis van Oranje*, omtrent de beteekenis van art. 11 der Grondwet. Het betreft hier de historisch-grammatische uitlegging van het grondwettelijke: *de Kroon is en blijft opgedragen.* Ik beschouw dit artikel, zoo als ik het opvat, als den hoeksteen van ons staatsgebouw. Zoo het denkbeeld van den Minister van Binnenlandsche Zaken dat van het Ministerie was, zou ik het met het lid uit Almelo eens zijn dat wij door de optreding van het nieuwe Ministerie veel verloren hebben. Wat toch heeft het vorig Ministerie gezegd? In het programma van 13 Mei 1848 — een van die stukken, welke ik gaarne altijd bij de hand heb, waarmeê wij, gelijk men zeide, vat hadden op het vorige Ministerie, — leest men: „De Natie gevoelt diep, dat, even als zij hare zelfstandigheid verschuldigd is aan het regerend Geslacht, die zelfstandigheid gehecht blijft aan het behoud der Souvereiniteit in dat Huis." Maar nu behoef ik het verlies van het vorig Ministerie niet te betreuren, omdat de Minister van Justitie zitting heeft in het Kabinet. Hij toch weet hoeveel zijn geachte leermeester KEMPER, wien hij ook in dit opzigt gevolgd heeft, aan het begrip der Souvereiniteit van het Huis van Oranje hechtte en hoe ook deze daaraan niet het denkbeeld van absolutisme verbond, toen hij in de uitroeping van den Souvereinen Vorst den schoonste van zijne politieke levensdagen begroet heeft. — Een tweede voorbeeld is de aard en de natuur van het *Koningschap.* Ik spreek niet van de verhouding van den persoon des Konings tot het Ministerie; ik spreek van de *Kroon* in haar zelfstandigheid en onafhankelijkheid tegenover de Vertegenwoordiging. Wanneer ik de schriften van den Minister van Binnenlandsche Zaken met oplettendheid naga, dan meen ik dat hij het Koningschap beschouwt bijkans uitsluitend als *de eenheid der uitvoerende magt;* dat hij het beschouwt, zoo als een uitstekend regtgeleerde [a] nog dezer dagen gedaan heeft, als eene, zoo het heet, verbeterde editie van het uitvoerend bewind van 1798. Ik durf evenwel niet met zekerheid zeggen dat ik zijn denkbeeld wel gevat heb; want, in de opgaaf der politieke grondbeginselen van den Minister, heb ik niet altijd de duidelijkheid aangetroffen die over 't algemeen in zijne schriften niet gemist wordt. Zooveel evenwel durf ik zeggen, dat zijne beschouwing omtrent de Regering niet overeenkomt met hetgeen men noemt de *getemperde Monarchie*, die door den Minister van Justitie zoo dikwijls verdedigd

a H. W. TYDEMAN.

is geworden. Waar nu de een zich laat wegslepen door de opvatting van Koningschap als de eenheid der *uitvoerende magt*, zal de ander daarin de eenheid der *oppermagt* blijven zien, even als zij die twee denkbeelden in 1845 over en weder tegen elkander hebben voorgestaan, bij welke gelegenheid de Minister van Justitie eene beleefde (ik spreek uit het standpunt van zijn ambtgenoot) teregtwijzing gehad heeft. — Het derde voorbeeld levert het vraagpunt der *regtstreeksche verkiezingen.* Ik heb tegen de regtstreeksche verkiezingen thans, nu de Grondwet ze aangenomen heeft, niets, wat den vorm betreft. Nu zij eenmaal zijn ingevoerd, zal ik mij niet kleingeestig betoonen omtrent den *census.* Ik vrees niet eene betamelijke uitbreiding van het kiesregt. Ik ben niet wantrouwend omtrent onzen burgerstand. Ik zou wel durven aannemen, wanneer het daarom te doen is, altijd nog *één* gulden te blijven beneden den Minister van Binnenlandsche Zaken. Maar wat ik wel vrees, is eene uitbreiding van dat regt in verband met de beginselen welke door sommigen daaraan worden gehecht. Ik heb hier op het oog het denkbeeld van een *algemeen staatsburgerschap*, zoo als het door den Minister van Binnenlandsche Zaken is voorgesteld als een beginsel van onzen tijd. Het is een gevolg van de regtmatige vermaardheid, in verband met de tegenwoordige hooge betrekking en magtigen invloed van dien Minister, dat wij verpligt zijn na te gaan uit zijne vroegere geschriften welke de strekking is van zijne politieke denkwijs. En in dit opzigt hecht ik veel waarde aan eene verhandeling, door hem in 1844 in het Koninklijk Instituut van Wetenschappen en Kunsten voorgedragen. Ik hecht daaraan zooveel waarde, dat ik reeds daarom alleen, indien ik niet zelf lid was, geneigd zou zijn op eene aanmerkelijke verhooging van het subsidie aan te dringen voor eene instelling waar dergelijke mededeeling plaats heeft. Wij vinden in die verhandeling het politiek systeem van den Minister op eene verwonderlijke wijze binnen weinige bladzijden geconcentreerd. Niet alles is mij even duidelijk, ik ben bezig het stuk te bestuderen; maar het kwam mij voor alsnog voor dat die theoriën van 1844 niet geheel vreemd zijn aan de theoriën die, in 1848, een noodlottigen invloed in Europa hebben uitgeoefend. Ik meen dat het inslaan van dezen weg, al geschiedt het voorzigtig, altijd een halsbrekend experiment is, en dan vraag ik of het voor ons, die desaangaande eenige bezorgdheid koesteren, niet vertroostend is dat naast den Minister van Binnenlandsche zaken de Minister van Justitie gezeten is, die blijkens zijne antecedenten deze theoriën verwerpt. De Minister van Justitie is hier in eenen anderen toon, dan die welken de Minister van Binnenlandsche Zaken den grondtoon onzer eeuw genoemd heeft. Hoe nu die beide toonen zich in één accoord zullen oplossen, weet ik niet. Ik verheug mij hier te vermoeden hetgeen de Latijnsche dichter noemt eene *concordia discors.* — Ik zal geene meerdere voorbeelden noemen. In het algemeen zeg ik: de Minister van Binnenlandsche Zaken is meer progressief,

de Minister van Justitie meer conservatief hervormer. Dit zien wij in hunne geheele politieke loopbaan. In 1845, toen door den Minister van Binnenlandsche Zaken het voorstel tot Grondwetherziening gedaan werd, hooren wij den Minister van Justitie met ernst en nadruk waarschuwen van toch niet over te gaan op eenmaal tot eene geheele herziening der Grondwet. Hij verlangde eene stuksgewijze herziening en wenschte dat men niet te veel zou toegeven aan denkbeelden van het studeervertrek, die in de praktijk soms zoo hoogstgevaarlijk zijn. Zoo wij het jaar 1848 nemen, zien wij, aan de eene zijde den Minister van Binnenlandsche Zaken met het Rapport der Commissie van 17 Maart waarvan hij president was; aan den anderen kant den Minister van Justitie, voorstander van het verslag der Kamer van 16 Maart; voorstander van het Ministerie van Graaf Schimmelpenninck (men begreep toen dat de begaafdheden van den Minister van Binnenlandsche Zaken onverdeeld aan de hoogeschool te Leiden toegewijd moesten blijven); voorstander, bij de discussie over de Grondwetherziening, doorgaans van hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken niet zou hebben gewild. Ook zien wij aan de eene zijde de door het tijdelijk Ministerie voorgedragen wetsontwerpen tot Grondwetherziening, waarbij de eischen van het Rapport der Commissie van 17 Maart reeds werden verzacht, en daartegenover de merkwaardige nota van den Minister van Justitie van 24 Junij, waarin deze desniettemin het gemeen overleg tusschen de Kamer en Regering bijkans onmogelijk achtte, en op dien grond stelde hij voor om tot de Grondwetherziening slechts in zooverre mede te werken, als ter bijeenroeping eener nieuwe en anders zamengestelde Kamer zou worden vereischt. Het verschil betrof, zeide hij, beginselen van maatschappelijke inrigting, grondslagen van het staatsverdrag. Hij scheidde zich toen af van den Minister van Binnenlandsche Zaken, uit vrees van met hem in den afgrond te geraken. Thans volgt hij een systeem van meer menschlievende politiek; hij wil zijn ambtgenoot ondersteunen en tegenhouden, opdat ook deze tegen het vallen in den afgrond worde behoed.

Ik heb nu reeds zooveel gezegd van de eigenaardige diensten, die de Minister van Justitie in het Kabinet bewijst, dat ik ook een enkel woord moet zeggen van de diensten, die wij weêrkeerig van den Minister van Binnenlandsche Zaken te verwachten hebben. Ik zal mij bepalen tot één punt, het *onderwijs*. Als men vraagt of ik, ten aanzien van het onderwijs, mij gerust verlaten zou op den Minister van Justitie, moet ik zeggen: neen, niet in alle opzigten. De Minister van Justitie heeft behoord tot de zeer weinige leden der Tweede Kamer, die ons zelfs het gewijzigd art. 194 der Grondwet niet gegund hebben. Ik ben volkomen overtuigd dat het hem ernst is de Grondwet loyaal ten uitvoer te leggen, maar vooringenomenheid zal ligt eenigen invloed hebben. Nu wordt mijne bezorgdheid weggenomen door den Minister van Binnenlandsche Zaken, die reeds twintig jaren de vrijheid van het *bijzonder* on-

derwijs heeft voorgestaan. Doch vooral in het *openbaar* onderwijs is de wederkeerige kracht der waarborgen die men in de twee Ministers heeft, treffend. Laat ons stellen dat de Minister van Binnenlandsche Zaken hetzelfde wil wat door het vorige Bewind is voorgedragen; weering van alle godsdienstige begrippen uit de openbare scholen, dan zal de Minister van Justitie zich daartegen verzetten en aandringen op de handhaving van het godsdienstig beginsel, in den zin zoo als velen verlangen, van een, zoo als het heet, algemeen christelijk beginsel. Maar dan zal de Minister van Binnenlandsche Zaken zeggen: neen, dat kan niet, want dan worden de regten der gezindheden niet geëerbiedigd. Aldus is er kans, wanneer wij op elken dwaalweg gestuit worden, te komen op het goede pad. Eveneens zal het in zoovele andere vraagstukken zijn. Als motto zou ik voorstellen: *contraria contrariis*, of, wil men eenvoudiger spreuk, „het eene mes houdt het andere in de schede."

En nu vraag ik: welke moet de houding zijn van deze Kamer tegenover dit Ministerie? eenvoudig deze, dat elke wet worde aangenomen, overeenkomstig met die tweeledige negatieve homogeneïteit. Zoo eene wet wordt voorgedragen in den geest van revolutie of reactie, dan blijkt het dat het overwigt in het Ministerie geweest is waar het niet behoort te zijn. En indien wij dan verwerpen, handhaven wij slechts het programma, dat het Ministerie, onder den sluijer eener raadselachtige zinsnede, gaf. De verwerping zelve is dan ondersteuning. Nu moet ik evenwel erkennen dat bij dergelijke deugdelijkheid er groot bezwaar is. Wordt er niet iets meer positiefs gevorderd? ja. Doch de vraag of zoodanige negative homogeneïteit op den duur genoeg is voor het bestaan van een Ministerie; of wij daaraan genoeg hebben voor het heil van het land; wil ik liever op dit oogenblik niet beantwoorden. Ik wil alleen eenige woorden aanhalen dezer dagen door den President der Fransche republiek gesproken, toen hij het bewind eenigzins meer aan zich trok. „Au lieu — zeide hij — d'opérer une fusion de nuances (de President spreekt ook niet van *partijen*, zelfs niet van *kleuren*, slechts van *schakeringen*) je n'ai obtenu qu'une neutralisation de forces." Ziedaar wat ik vrees; ik vrees dat die wederkeerige ondersteuning, of dit wederzijdsch dwarsboomen, zou kunnen uitloopen op neutralisatie van krachten. Maar dit is een bezwaar van latere zorg. De vraag is alleen wat wij thans te verrigten hebben. Er wordt door sommigen eene soort van wapenkreet aangeheven. Men spiegelt gevaren voor, en zou wenschen dat een deel der Kamer tegen het Ministerie in het harnas gejaagd wierd. Dit is zeer verkeerd. Indien men ten aanzien van sommige beginselen van één Minister ongerust is, men wachte zich voor kleingeestigheid en onbillijkheid. Men vergete niet dat, wanneer die Minister in de toepassing dezer beginselen bij het Ministerie zelf tegenkanting ontmoet, hij als lid der Regering, door de uitnemendheid zijner kunde en talenten hoogst nuttig kan zijn. Ik zal steeds opkomen tegen de vergui-

zing, waaraan hij nu en dan ten doel heeft gestaan. Onze tegenwoordige positie is dus afwachten, hoewel niet zorgeloos. Ons standpunt is *speculatief;* speculatief in den zin van een *met beginsels gewapend op de wacht staan;* niet in dien zin dat door ons op den val van het Ministerie zou worden gespeculeerd.

Ik eindig; dat is, volgens parlementairen stijl, ik heb nog ééne opmerking. Gisteren heeft men het vorige met het tegenwoordige Bewind vergeleken. Men heeft gesproken van de zonderlinge houding van hen, die tegen het vorige Ministerie waren en het nieuwe zouden ondersteunen. Wat mij zelven betreft, ik word beschuldigd van medepligtigheid aan den val van het vorig Ministerie. Ik weet niet of zoodanige medewerking een misdrijf was; in elk geval meen ik dat de verantwoordelijkheid eer bij de erfgenamen ligt. Men heeft gezegd dat de vroegere oppositie, die thans aan het hoofd van het Gouvernement is, in de teugels van het bewind gegrepen heeft. Ik laat aan dit Ministerie de verdediging tegen dit verwijt. Ik acht dat het vorige Ministerie gevallen is meer uit eigen zwakheid. Er is over de Verslagen der Kamer geklaagd. Hieraan, dunkt mij, is in verband met de ministeriële crisis te veel waarde gehecht. Zoo de Rapporteurs der afdeelingen den val bewerkt hebben, hoe voorzigtig zouden wij dan niet moeten zijn in de keuze van Rapporteurs, en hoe zouden wij niet huiveren ons het Rapporteurschap opgedragen te zien! Wat mij aangaat, ik heb voor het afgetreden Ministerie, als ware het, eene andere diëet, meer voedsel aan beginselen ontleend, raadzaam gekeurd. Ik ben dus in het geval van den geneesheer die een raad gaf welke men niet gevolgd, een geneesmiddel voorschreef dat men niet gebruikt heeft; de patient is bezweken en de verantwoordelijkheid rust niet op mij. Dat ik nu ministerieël ben, duide men mij niet ten kwade. Ik zie geen gevaar, zoolang de beide Ministers, die van Binnenlandsche Zaken en van Justitie, aan hunne eigenaardige roeping getrouw blijven; zoolang de Kamer zich zelve gelijk blijft en, waar die Ministers hunne roeping vergeten, intervenieert. Ik herhaal dus, dat wij dit Ministerie ondersteunen moeten, zooveel en zoolang mogelijk. De gesteldheid van Nederland en van geheel Europa is van dien aard, dat wij niet langer in den voorloopigen toestand moeten blijven, waarin het gemis van organieke wetten ons houdt. Als ik bereken wat het Ministerie te doen heeft, als ik de behoefte der Natie aan zoo vele belangrijke wetten naga, vraag ik of niet eenige afdoening en regeling wenschelijk is en of dan het Ministerie wel, om redenen van ondergeschikt belang, aangevallen of niet-ondersteund mag worden. — Ik heb verscheiden uitdrukkingen gehoord die voorzeker vele leden met leedwezen hebben vervuld. Ik heb hooren spreken van ondragelijke lasten, van klimmend misnoegen, van het geduld der Natie dat tot de uiterste grenzen gekomen zou zijn, van pauperisme en van een afgebedeld stuk brood. Alleen dit wil ik zeggen, dat die uitdrukkingen mij hoogst onvoorzigtig schijnen. Ik betreur ze;

eensdeels omdat zij niet juist zijn; anderdeels, omdat, al waren ze juist, de behoedzaamheid, die wij altijd moeten betrachten, verbieden zou ze hier op die wijs en op dien toon te gebruiken. Ik zou wenschen aan een geacht lid[a], die van de weelde der residentie gesproken heeft, de overtuiging te geven dat men ook hier een geopend oog en oor voor het lijden zijner natuurgenooten heeft. Veel is er in deze dagen in Europa dat groote bekommering wekt en uit aanmerking waarvan geen onderlinge vernieling, veeleer toegeeflijkheid in bijzaken vereischt wordt. Er is gesproken van een bijna zinkend schip. Welnu, dan komt er geen noodeloos bemoeijelijken, maar veeleer bemoediging van hen die aan het roer zijn, te pas. Ik werp mij niet op als verdediger van het Ministerie, maar dit moet ik met ernst zeggen, dat voorbarigheid in het aanranden meer dan ooit ongepast is, dat eene zware verantwoordelijkheid rust op hen die zich daaraan schuldig maken, èn uit hoofde van de omstandigheden waarin wij verkeeren, èn uit hoofde van de begaafdheden der personen, die thans in het Gouvernement zijn. Men zoeke niet hoe dit Ministerie ten val gebragt zou kunnen worden, maar integendeel hoe de instandhouding daarvan door gemeen overleg vereenigbaar is met het behoud der grondslagen van het Nederlandsche Staatsregt en van de Constitutionele Monarchie.

12 *December* 1849.

⁂ Genoodzaakt tot repliek, zeide ik o. a., wat de algemeene beschouwingen betreft:

.... Het zij mij geoorloofd te protesteren tegen een denkbeeld van leden op wier kennis en talenten ik hoogen prijs stel; een denkbeeld, naar mij voorkomt, zeer gevaarlijk; namelijk dat het stemmen over de begrooting kan beschouwd worden als het uitbrengen van een votum van vertrouwen. De parlementaire gewoonte brengt mede dat bij de behandeling van het budget al de groote aangelegenheden van de Staatkunde worden ter sprake gebragt, maar het zou zeer nadeelig voor de wezenlijke belangen van het Vaderland zijn, indien men in praktijk wilde brengen het denkbeeld: „point de redressement de griefs, point de subsides." Een spreker die dit dezen morgen heeft verdedigd, heeft zich ten aanzien van het Ministerie in eene moeijelijke positie gebragt; als zijnde hij op dat punt een gevoelen toegedaan, waarvan de Minister van Binnenlandsche Zaken, in de zitting van 1845, op overtuigende wijze het verkeerde heeft aangetoond.

Ik kom tot mijn geachten vriend, den spreker uit Dordrecht.[b] Hij heeft mij in verlegenheid gebragt door blaam en lof. Mijne rede was, zeide hij, uitnemend en voortreffelijk, zij had slechts één gebrek: voor de ware belangen van het Vaderland was zij ver-

a Westerhoff. b Lotsy.

derfelijk. Hij vergunne mij, evenzeer als ik de loftuiting niet aanneem, het verwijt te mogen afwijzen. Op den voorgrond stel ik dat mijne opregtheid niet worde in twijfel getrokken. Het kan zijn dat ik mij heb uitgedrukt op eene wijze, die aan ernst ironie gepaard heeft; ik heb duidelijk genoeg gesproken, om het onderscheid kenbaar te doen zijn. De pijnlijkste verdenking raakt de opregtheid van het karakter. Ik ondersteun dit Ministerie met opregtheid en ter goeder trouw; ik werp van mij af de toepassing van het hier ter sprake gebragte: „ils périront à la tâche.” Die verachtelijke gedachte huisvest niet in mijn hart. Op dit oogenblik ondersteun ik het Ministerie. Ik acht in 't belang van het Vaderland wenschelijk, gelijk ik gisteren zeide, dat alle oppositie ter zijde worde gesteld die niet op verschil van beginselen steunt. Naar mij voorkomt, is alleen die oppositie vergund. Ieder lid van de Kamer moet erkennen dat, wanneer men beginselen is toegedaan in sommige opzigten regtstreeks in strijd met die, welke door een voornaam lid van het Ministerie zijn opengelegd, en wanneer men dat Ministerie wenscht te ondersteunen, men verpligt is rekenschap te geven waarom men zoo handelt. De publieke en groote aangelegenheden van het Land moeten met openhartigheid en cordaatheid worden behandeld. Hetzelfde dat ik gisteren gemeend heb te moeten zeggen omtrent een verschil van gevoelen tusschen twee leden van het Ministerie, zegt iedereen in vertrouwelijk gesprek. Het is beter dat dergelijke meeningen openlijk worden geuit, opdat zij hier, voor het oog der Natie, worden tegengesproken of beaêmd.

De spreker heeft gewaagd van praktijk en theorie. Wij leven in een tijd waarin minachting van theorie weinig te pas komt. Men behoeft de geschiedenis van Europa, gedurende de laatste zestig jaren, slechts met een oplettend oog gade te slaan, om zich te overtuigen dat praktijk aan theorie is ondergeschikt geweest, en dat, waar verkeerde theorie werd toegepast, de praktijk door de theorie op de meest schrikwekkende en meest verderfelijke wijze is verstoord.

Ons geëerd medelid uit Gelderland[a] heb ik met groote belangstelling, ik mag er niet bijvoegen met groot genoegen, gehoord. Ik dank hem voor de vriendelijke wijze waarop hij mij heeft toegesproken; ik dank hem dat hij mijne tegenwoordigheid in deze Kamer wenschelijk geacht heeft; maar hij heeft gevraagd hoe het mogelijk is dat iemand die in theorie zooveel waarde hechtte aan het gezag en het afleidde van een hooger beginsel, het zoo bestrijdt en ten toon stelt. Tentoonstelling van het Bewind heb ik zekerlijk niet bedoeld; of ik later ten toon gesteld ben, is eene andere vraag. Ik geef het geëerde lid in bedenking of wij, wanneer er sprake is van het verband tusschen het gezag en het goddelijk regt der overheid, niet allereerst moeten vragen: waar ligt het gezag, wat is het gezag, wat maakt in ons Land het gezag uit?

a VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

En dan berust in Nederland het gezag niet alleen bij het Ministerie, maar bij de grondwettige inrigting, waartoe ook de Vergadering der Staten-Generaal behoort, de Vertegenwoordiging des Volks, wier pligt het is vrijmoedig en rondborstig haar gevoelen open te leggen. Het gezag is de organieke eenheid der staats-instellingen, de grondwettige inrigting in Nederland, en niet een geïsoleerd Gouvernement, buiten verband met hetgeen de Grondwet daaraan onafscheidelijk verbindt. Dezelfde spreker heeft mij in tegenspraak met mij zelven willen brengen ten aanzien van de homogeneïteit van het Ministerie. Ik heb het vorige Bewind aangevallen omdat het niet homogeen was, en nu zou ik dit Bewind ondersteunen, ofschoon ik heb aangetoond dat het insgelijks niet homogeen is. Het geachte lid heeft de strekking van mijne rede in zoover niet begrepen. Mijn denkbeeld is geweest te toonen dat bij het tegenwoordig Bestuur eene soort van homogeneïteit bestaat; wel is waar, negatief, maar die toch waarborgen tegen reactie en revolutie geeft; en, al had ik nog grootere bezwaren wat de beginselen betreft, zou ik evenwel in het oog houden dat het Vaderland in buitengewone omstandigheden verkeert, waaruit te regt de noodzakelijkheid der ondersteuning voor alsnog afgeleid wordt.

Hetzelfde lid heeft gezegd dat hij gaarne wilde onderzocht zien of het individueel standpunt waarop iemand zich bevindt, regt geeft om alles tegen te spreken hetwelk niet met zijne gevoelens en met die van eenige weinige zijner vrienden overeenkomt. Sommige mijner beginselen hebben tot dus ver geene algemeene sympathie gevonden, maar voor vele instellingen welke ook ik in deze Kamer verdedig, is bij de Vergadering en bij de Natie ondersteuning en sympathie, en ik zou op mijne beurt durven vragen wie op zijn individueel standpunt de meeste ondersteuning en de meeste sympathie bij de Kamer en bij de Natie aantreft, het lid uit Gelderland of een ander lid uit die provincie, wiens individueel standpunt hij bestrijdt?

Ik heb met eenige warmte hierover het woord gevoerd, omdat de zaak van gewigt is voor mijn standpunt in deze Kamer, en van belang voor de beraadslaging over de groote aangelegenheden van den Staat. Hetgeen wij heden gehoord hebben, zou gevaarlijk kunnen worden voor de vrijheid van spreken in deze Kamer. Wanneer ik let op de antecedenten van de leden van het Ministerie, wanneer ik de publiciteit op het beoordeelen van Staatslieden toepasselijk maak, moet dit niet euvel worden geduid, en het zou, tegen het oogmerk van ons medelid, aanranding van behoorlijke vrijheid kunnen worden, wanneer men tegen de vrijmoedige beoordeeling van het Ministerie opkwam op zoodanige wijze, als inzonderheid hij gedaan heeft.....

De Postwet. (6 *Maart* 1850.)

*** De behandeling der *Postwet* waaraan ik, ook als Rapporteur, deel nam, was van ondergeschikt belang, vergeleken met de constitutionele quaestie waarvan het ter sprake brengen door mij bedoeld werd. Met het oog op eene spoedige voordragt der *organieke wetten* was de begrooting aangenomen als crediet-wet. Ter afdoening van al het werk waardoor de behandeling van *die* wetten later zou kunnen worden gestremd, was de Kamer tegen 15 Januarij verdaagd. Men wilde, zooveel doenlijk, aan het Gouvernement, ter voldoening aan het 5de der addit. artikelen, de hand bieden. Men verwachtte inlichtingen omtrent het voornemen en het vooruitzigt der Regering, met betrekking tot een regelmatig afwerken der bij de Grondwet opgelegde taak; mededeeling van Gouvernementswege nopens den vermoedelijken gang van het gemeen overleg. Wat gebeurt er? niets gebeurt er. De Kamer wordt, als of er overvloed van tijd en gebrek aan werk ware, eerst tegen 29 Januarij, toen tegen 14 Februarij, verdaagd. Bijeengekomen, wordt ze met de Postwet, de Muntwet, het wijzen op de scheepvaartwetten, bezig en attent gehouden. Februarij gaat voorbij, en nu verneemt men, van de organieke wetten? niets, maar dat de Kamer eerstdaags wederom, tot na Paschen, uiteengaat. Het was als of Art. 5 (bij de Ministers, toen ze opposanten waren, op den voorgrond) geenerlei drijvende kracht behield. — Het kwam mij voor dat, op die wijs, *schennis der bezworen Grondwet* onvermijdelijk werd.

.... Nog een woord; in verband met de omstandigheden waarin wij verkeeren en het eigenaardig karakter van de wet. Uit hoofde van den bijzonderen toestand waarin de Kamer zich bevindt, moeten wij aannemen wat eenigzins aannemelijk is: anders zou men over de Kamer spreken op eene wijze die den schijn van een welverdiend verwijt zou hebben. Men zou kunnen zeggen dat deze Kamer, en dat nog wel eene Kamer volgens het nieuwe stelsel van verkiezing gevormd, een ontzettend vermogen heeft, maar enkel en alleen negatief; dat zij vooral groote interpellerende kracht heeft; dat men echter tot heden weinig vrucht van het gemeen overleg tusschen de Kamer en de Regering ontwaart; dat er, ten gevolge der Grondwetherziening, nog weinig voortgang van zaken gezien wordt. Een Ministerie dat de zinspreuk „wacht op mijne daden," bijkans tot een blijvend motto schijnt gekozen te hebben, en eene Kamer die, wanneer het Ministerie nu en dan blijk van leven en werkzaamheid geeft, wanneer het waarlijk goede wetten of althans verbeteringen aanbiedt, de voorstellen altijd met strengheid en scherpheid afkeurt en verwerpt.

Een argument is er, waarvoor elke redenering zwicht. Indien deze wet niet aangenomen wordt, blijft alles gelijk het is. Hier wordt voorgesteld *verbetering*, dit zal niemand kunnen ontkennen; wordt deze wet verworpen, dan blijft de Fransche wet bestaan, dan verkrijgen we geen verlaging van briefport, geenerlei hervorming van het postwezen; dan blijft alles in *statu quo*, alle moeijelijkheden, alle bezwaren, blijven bestaan. De vraag is niet, of alle wenschen bevredigd zullen worden, of alle bezwaren zullen wegvallen; de vraag is, of niet de verwerping dezer wet aan erger

toestand, bestendigheid geeft. Er zullen misschien amendementen voorgesteld worden, waarvan ik de aanneming zou verlangen; maar, al wordt geen enkel amendement aangenomen, ook dan wensch ik de aanneming van het ontwerp. Men kan niet genoeg in het oog houden dat hier verbetering is, die naar verdere verbetering leidt. Omdat men het volmaakte wil, vergete men niet dat, door de niet-aanneming, men het betere verwerpt en het slechtere houdt.

Nog ééne aanmerking. Genoodzaakt geweest eenige dagen uit de stad te gaan en gisteren teruggekeerd, las ik heden in de nieuwspapieren het berigt, dat de Staten-Generaal, na de behandeling dezer wet, uit elkander zullen gaan tot na Paschen. Ik erken dat de waarschijnlijkheid, de mogelijkheid, mij verbaasd heeft. Indien het berigt waar is, zal welligt spoedig van deze Kamer, die men wel eens voor al te partijdig tegen het Bewind hield, gezegd worden dat zij nu al te partijdig voor het Gouvernement, al te toegeeflijk, onverschillig en lijdelijk wordt. Maar ik wil niet buiten de orde gaan, en spreek in verband met deze wet. Dan zeg ik: laat ons aannemen wat aannemelijk is; geen moeijelijkheden voor het Gouvernement doen ontstaan; zooveel doenlijk de bezwaren wegruimen, opdat de Regering spoedig de altijd aanstaande organieke wetten indiene; opdat, zooveel van ons afhangt, aan het Gouvernement de onbezorgdheid, de opgeruimdheid worde verleend, die het ter voortzetting van het gewigtige werk der organisatie behoeft.....

*** **Deze zijdelingsche vraag naar de organieke wetten, den 7. Maart regtstreeks door den heer Duymaer van Twist aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gerigt, werd met eene mededeeling enkel omtrent de *kies-* en *provinciale* wetten beantwoord. Dit veelbeteekenend zwijgen omtrent de overige wetten, die *in allen geval* niet later dan in *deze* zitting ter tafel mogten worden gebragt, stond bijkans met ter zijdestellen van Art. 5 gelijk. Ik trachtte dit te doen uitkomen aan het einde mijner repliek.**

..... Er is nog eene overweging die voor de wet pleit. De Kamer moet, zooveel doenlijk, den schijn vermijden als of van haar kant, door dwarsbooming van het Gouvernement, de indiening der organieke wetten vertraagd wierd. Ik breng hulde aan de verdiensten van den Minister van Financiën, in beide Ministeriën een kundig en ijverig lid. Maar het is mij voorgekomen dat, wanneer hij aan de Staten-Generaal arbeid geeft, hiermede somtijds, ten gunste zijner ambtgenooten, met veel krijgskundig overleg, eene afwending gemaakt wordt. Daarvoor waren, in het vorige jaar, ontwerpen als de macaroni-wet en de Pharmacopoea Neerlandica genoegzaam; nu neemt hij belangrijker wetten, over munt- en postwezen, te baat. De Kamer toone, waar het mogelijk is, door aanneming der ontwerpen waarmeê de behandeling der organieke wetten eenigzins ter zijde geschoven wordt, dat zij bespoe-

diging, zooveel doenlijk, vän dit voornaamste en bij de Grondwet voorgeschreven gedeelte van haar taak, begeert. Om die reden zou ik ~~deze wet misschien~~ goedkeuren, al was daartegen grooter bezwaar. Ik beroep mij op het oordeel van den geachten afgevaardigde uit Kampen [a], bij de behandeling der begrootingswetten. Ook toen drong hij aan op de indiening der organieke wetten. Heden deed hij het ook, ofschoon niet met die kracht waarmede hij het toen deed. Ik veroorloof mij hetgeen hij nu gezegd heeft, aan te vullen met hetgeen hij toen in het midden bragt. Er was sprake om, in plaats van de begrooting, een credietwet te willen. Ons medelid rekende het plan, om slechts voor drie of zes maanden autorisatie te verleenen tot het doen van uitgaven, het meest van alle strijdig met het waarachtig belang des Vaderlands. Hij zeide:

„Het karakteristieke van het tegenwoordig oogenblik is de behoefte aan de organieke wetten. De Grondwet moet in het leven treden, daarmede mag geen dag langer worden gedraald. En al ware de begrooting oneindig slechter dan zij nu is, ik zou haar nog aannemen, wanneer zij werd voorgedragen door een Gouvernement, waarvan men het tot stand brengen der organieke wetten met grond mag verwachten. Het vorige Gouvernement heeft, mijns inziens, de dringende behoefte aan de organieke wetten niet genoeg ingezien, en ik voor mij heb daarin steeds gezien eene der eerste oorzaken van deszelfs val. Ik hoop dat het tegenwoordig Gouvernement zich voor die klip zal wachten, en ik dring er met den meesten ernst op aan, dat ze zoo spoedig maar mogelijk worden ingediend, opdat wij niet onder anderen ten tweeden male het schouwspel beleven, dat in Julij 1850 de oude Provinciale Staten, op de oude wijze verkozen, vergaderen, als of er in 1848 niets gebeurd ware. Ik hoop daarom dat het gerucht onwaar zal zijn, dat deze Kamer eerlang tot half Februarij of Maart uit een zal gaan. En hoogst aangenaam zal het mij zijn van de Regering de verklaring te ontvangen, dat daartoe, althans van hare zijde, geene aanleiding zal worden gegeven."

Ook ik hoop niet, dat het gerucht van het aanstaande reces zich zal bevestigen; wij zouden alzoo, van uitstel op uitstel, wel eens zonder organieke wetten September bereiken.

Dit brengt mij op hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken heden ochtend gezegd heeft. Het doet mij leed dat hij zich thans niet in de vergadering bevindt. Waarschijnlijk is hij verhinderd te blijven, of heeft geen antwoord verwacht. Evenwel is het wenschelijk dat, wanneer een Minister zoodanige verklaring heeft afgelegd, hij in de vergadering blijve, opdat er ter beantwoording gelegenheid zij. De verklaring, in verband met den toestand waarin wij ons bevinden, komt mij ongenoegzaam voor. De Minister heeft veel gezegd dat juist en waar is: over den tijd, dien hij noodig had om zich met den gang van het bestuur bekend te maken; over de noodzakelijkheid om andere organen voor de zamenstelling der organieke wetten te scheppen; over de bijzonderheid, dat men hier te lande niet snel werkt. Doch wist men dit alles niet bij de vaststelling van het vijfde der additionele artikelen, overgenomen uit het voorstel der Staats-commissie, waarvan de Minister president was? De Minister heeft gezegd dat

a Duijmaer van Twist.

hij nooit op spoedige aanbieding van wetsontwerpen aangedrongen had, op onbehoorlijke overhaasting voorzeker niet. Zoo mijn geheugen mij niet bedriegt, heeft de Minister, toen hij nog niet Minister was, zich een warm voorstander betoond van betamelijken spoed. Nog een vraag: waarom heeft de Minister gewezen *enkel* op de kieswet en de provinciale wet? Ik wil niet wijzen op de lange lijst van wetten, die het uitvloeisel der gewijzigde Grondwet zullen moeten zijn: ik bepaal mij bij het artikel waar een termijn bepaald wordt. Daar is sprake, niet alleen van de kies- en provinciale- en gemeentewet, maar van de wetten op de ministeriële verantwoordelijkheid, op het onderwijs, de regterlijke organisatie, het armwezen, het regt van vereeniging en vergadering. Voeg hierbij de evenzeer spoedeischende wetten op het Regentschap en de Voogdij. Kan de mededeeling van den Minister, in verband met de bij de Grondwet voorgeschreven taak, volledig worden genoemd?

Ik eindig met een woord van deelneming aan het Ministerie en van opbeuring voor de Kamer en het Bewind.

Van deelneming in den toestand van het Ministerie. Dat ook Ministeriën sterfelijk zijn is overbekend; hetzij ze aan eene slepende ongesteldheid of door een plotseling toeval bezwijken. Doch verbeeldt u de mogelijkheid dat er op den grafheuvel van een bewind niet anders dan het: „wacht op mijne daden" kon worden gesteld! Zou dit, bij het tragische van het tafereel, niet eenigermate een komische tint zijn?

Een woord tot opbeuring van allen. Men vergete niet dat dit Ministerie in November geboren is; het had te strijden met al de onaangenaamheden van het barre saizoen. Laat ons hopen dat, te midden van de liefelijkheid der lente, ook dit organiek gewas welig zal uitbotten, en verblijden we ons dat dit jaar, om den datum der invallende feestdagen, het niet mogelijk is de Kamer bijeen te roepen tegen den *eersten April.*

⁂ De heer Duymaer van Twist beklaagde zich eenigermate over hetgeen ik van zijne rede gezegd had. Ik greep gaarne deze gelegenheid aan om, door het woord te vragen voor een *persoonlijk feit*, het onderwerp nogmaals op den voorgrond te brengen. Het was mij schier onverklaarbaar dat de Kamer door het antwoord van den Minister, in zijn onvolledigheid zoo veelbeduidend, schijnbaar althans, te vrede zou worden gesteld. Om het late uur werd de voortzetting der discussie bepaald op den volgenden dag (8 Maart).

De Kamer heeft onberekenbaar verloren dat mij gisteren niet onmiddellijk het woord is verleend; niet aan hetgeen ik zou gezegd hebben, maar om hetgeen ik *niet* zou hebben gezegd, Toen ware de gansche zaak met een enkel woord afgedaan; thans heeft ze, indien ik mij zoo mag uitdrukken, eene meer statige houding. Ook ben ik nu verpligt en in de gelegenheid geweest het terrein te recognosceren; en ik heb gezien dat uitdrukkingen gebezigd zijn

die ik moet opnemen, omdat ze, vereenzelvigd met de persoonlijke quaestie, inbreuk maken op de vrijheid der discussie en de behoorlijke behandeling van hetgeen nu voor het Vaderland van het meeste gewigt is. Ik heb, daar ik het woord voer krachtens art. 27 van het Reglement van Orde, onderzocht hoever het regt en hoever dus de pligt gaat van dengene, aan wien het woord voor een persoonlijk feit verleend is; hij moet *volledig* beantwoorden wat, naar zijne overtuiging, antwoord verdient en behoeft. Ik blijf evenwel bij de woorden van den geachten spreker. Terwijl hij ten kwade duidt de wijze waarop ik sprak over hetgeen hij gezegd heeft; neemt hij ook zelf eene offensive houding aan; *vooreerst* op eene afgedane zaak, mijne interpellatie van verleden zomer[1]; *ten tweede* op hetgeen ik over de organieke wetten, bij gelegenheid van de postwet, in het midden gebragt heb. Hierdoor heeft hij tevens gepraejudicieerd de gewigtige quaestie of op de mededeeling, gisteren door den Minister gedaan, van wege de Kamer het stilzwijgen kan worden bewaard. Elk dezer punten zal ik kortelijk moeten behandelen; omtrent het laatste zal ik toonen: *vooreerst* dat de mededeeling van den Minister niet volledig geweest is; *ten andere* dat de Kamer daarover het stilzwijgen niet mag bewaren; *ten derde* dat, zoo men aan ons geachte medelid gehoor gaf, pligtbetrachting in dezen voor de Kamer onmogelijk zou worden gemaakt. Deze eenvoudige expositie reeds zal bij enkele leden weêrzin verwekken; omdat zij, zegt men, de orde verbreekt en tijdverlies berokkent. Ik kan dit niet toegeven; indien wij misschien 4 en 5 dagen besteden aan de postwet[2], is het niet te veel een halven dag te wijden aan de groote aangelegenheden des Lands. Het zal eene soort van verpoozing tusschen de algemeene beraadslaging en de behandeling der artikelen zijn. Voorts beroep ik mij op hetgeen de Minister gezegd heeft, dat het onderwerp, in engeren zin niet aan de orde, in onbekrompen zin altijd en bovenal moet gerekend worden aan de orde te zijn. Verwacht niet dat ik mijne zienswijze aan de Vergadering wil opdringen. Wel is waar, ik vraag geen verlof: want ik meen dat ik in mijn regt ben. Ik zou evenwel wenschen te weten of de Vergadering dit regt erkent. Zoo sommige leden hierover anders denken, zal het mij aangenaam zijn eene beslissing te kunnen uitlokken. Ik zeg meer: het zal mij genoegen doen wanneer de Kamer vindt dat ik geen regt heb en dus niet verpligt ben de quaestie te behandelen. Dan evenwel zal men hebben geconstateerd: 1°. dat bij een personeel feit volledige beantwoording niet te pas komt; 2°. dat mij het woord ontzegd is over eene zaak, die ik het meest belangrijke incident sedert de opkomst van het nieuwe Gouvernement noem.

---

[1] „Het lag niet in mijne bedoeling", zeide de heer DUYMAER VAN TWIST, „het Ministerie met eene uren lange interpellatie te bemoeijelijken, de strekking hebbende om het Ministerie òf openlijk te bestrijden òf bedektelijk te ondermijnen."

[2] De discussie heeft van 6 tot 14 Maart geduurd.

De tweespraak, toen met den Voorzitter ontstaan, is in het *Bijblad* aldus opgeteekend.

De Voorzitter doet den spreker opmerken, dat thans aan de orde is de voortzetting van de beraadslaging over de algemeene strekking van het ontwerp der postwet, en dat aan hem alleen het woord is vergund ten einde te beantwoorden een personeel feit.

De spreker zegt dat hij zijne overtuiging heeft medegedeeld omtrent regt en pligt. Is de Kamer van oordeel dat hij geen regt heeft, dan zal hij zich beperken binnen de grenzen door den Voorzitter aangewezen, maar hij vreest dat alzoo zou worden verkort het regt bij art. 27 van het Reglement van Orde gegeven tot *volledig* antwoord op een personeel feit.

De Voorzitter zegt dat het eenige regt dat het Reglement van Orde geeft, is het beantwoorden van een persoonlijk feit, en niet het regt om een onderwerp te behandelen dat vreemd is aan de beraadslaging die aan de orde is gesteld.

De spreker wenscht met alle mogelijke bescheidenheid te doen opmerken, dat het juist de vraag is: *hoever* gaat het regt van antwoord op een personeel feit?

De Voorzitter merkt op, dat de spreker thans kan aantoonen dat hem ten onregte of verkeerdelijk het een of ander feit is te laste gelegd, maar dat hij zich daarbij moet bepalen.

De spreker zegt dat, indien hem niet vergund is een beroep op de Vergadering te doen, hem niets anders rest dan zich aan de zienswijze van den Voorzitter te onderwerpen. Spreker wenscht dan alleen te constateren dat het *van den Voorzitter afhangt* te bepalen, *in hoever* op een persoonlijk feit mag geantwoord worden.

De Voorzitter merkt op, dat het Reglement van Orde voorschrijft dat men zich moet bepalen tot het onderwerp in discussie, hetgeen hier is het wetsontwerp betrekkelijk de brievenposterij. Indien te dier gelegenheid aan den spreker feiten zijn toegeschreven, welke hij wenscht te wederleggen, dan zal hem daartoe de gelegenheid verschaft worden: maar, indien hij wenscht te spreken over zaken die niet betreffen het tegenwoordige ontwerp, dan kan hem daartoe geen verlof worden verleend.

De heer VAN DAM VAN ISSELT: „Ik deel het gevoelen van den geachten Voorzitter, en tevens deel ik het niet. Ik geloof dat de geachte Voorzitter met juistheid omschreven heeft wat eigenlijk is een persoonlijk feit, maar ik meen dat de geachte spreker, afgevaardigde uit Harderwijk, in zijn regt is wanneer hij beweert dat, indien er een verschil bestaat tusschen den Voorzitter en een der leden van de Kamer, niet de Voorzitter ingevolge zijne discretionnaire magt, maar de Kamer vonnis velt. Ik ben bereid te stemmen voor de zienswijze van den Voorzitter, maar tevens ben ik er ook voor dat het bijzonder regt van de leden om een beroep op de Kamer te kunnen doen, worde gehandhaafd. De spreker uit Harderwijk heeft zijne meening ontwikkeld, en nu geloof ik met hem, dat aan niemand dan aan de Kamer het regt toekomt, om te zeggen of hij wezenlijk is in de termen van het Reglement van Orde. Ik ondersteun dus zijn verzoek, dat de Voorzitter de Kamer raadplege of zij van oordeel is dat de spreker goed omschreven heeft hetgeen is een personeel feit; maar ik geloof tevens dat, wanneer men handelt zoo als de spreker uit Harderwijk, dit het middel is om, onder den schijn van een persoonlijk feit, onderwerpen ter sprake te brengen, die vreemd aan de beraadslaging zijn."

Het was blijkbaar dat de uitwerking van de schets mij niet zou worden vergund. Ik trok mij onverwijld terug binnen de meest enge perken van het incident.

Daar het eenige lid dat mij eenigermate ondersteunt, te kennen geeft dat hij zich niet vereenigt met mijn voorstel, wil ik onnoodig tijdverlies besparen en kom onmiddellijk tot de quaestie, zoo als zij door den Voorzitter is beperkt.

Ik zal zeer kort zijn in het beantwoorden van ons geacht medelid. Ik vraag hem geen vergeving, dit heb ik misschien, om des lieven vredes wille, reeds te dikwijls in deze Vergadering gedaan. Hetgeen mij het smartelijkste was in zijne opvatting, is dat ze *thans* heeft plaats gehad. Voor een jaar, toen hij mij niet kende, had zij mij niet verwonderd; maar nadat ik, bij elke gelegenheid, van de bijzondere hoogachting die ik hem toedroeg, heb doen blijken, heeft het mij leed gedaan dat hij in mijne uitdrukkingen eene beleedigende strekking vermoed heeft. Zoo men de woorden niet eenigzins in verband met de overbekende inzigten en bedoelingen der sprekers opneemt en uitlegt, zal er ieder oogenblik misverstand plaats grijpen. De Minister van Finantiën bijv. had tienmaal meer reden om mij aan te vallen, indien hij letterlijk had willen opvatten hetgeen ik sprak. Ik heb gezegd dat de Minister ons, door het telkens inschuiven van onverwacht werk, van de organieke wetten afleidt. Dit is waar; iedereen weet, dat de positie van het Ministerie niet gemakkelijk is; dat het in de redactie der organieke wetten bezwaren ontmoet, en nu komt telkens de Minister van Finantiën en maakt een tusschenbedrijf, en brengt gedurig weêr eene wet ter tafel, telkens belangrijker, naar mate de verlegenheid zijner ambtgenooten krachtiger afleiding bij de Kamer behoeft; eindelijk draagt hij er voor die het gansche Vaderland in rep en roer brengen [1]. Wanneer nu de Minister mij had willen beschuldigen dat ik hem slinkschen toeleg te laste leg; wanneer hij daaruit allerlei gevolgtrekkingen had willen maken, het ware hem niet moeijelijk geweest. Waarom doet hij het niet? omdat hij mij kent; omdat hij nooit over mij te klagen heeft gehad; omdat ik prijs stel op zijne rondborstige verklaring, dat hij hooger verantwoordelijkheid kent dan die, welke volgens de Grondwet op hem rust; omdat ik gaarne als een ijverig voorstander van zijne ontwerpen optreed; omdat hij mijne bedoelingen kent en mijne woorden begrijpt.....

Misschien zegt men: is ook dit ernst, of is het ironie? En nu zeg ik dat de ironie waarmede men over mijne ironie begint te spreken, mij smartelijk is. Het is inderdaad als of ik geen ernstig woord spreek; overal wil men zinspeling en toespeling, overal spotternij zien. Wat zal het gevolg wezen? dat men erkentelijk is aan iedereen die te midden van moeijelijke beraadslagingen nu en dan de rimpels ontplooit, en dat ik alleen genoodzaakt zal zijn mijne gedachten in de meest stroeve vormen te brengen; ieder bloem, op het doornige pad, te vertrappen; al wat kleur en leven geeft, te vermijden en ten laatste u met dorre geraamten te verschrikken, waardoor alle leden, behalve de ongelukkige voorzitter en de nog ongelukkiger spreker, naar een naastbij gelegen vertrek zullen worden gejaagd.

Het geachte lid uit Overijssel verzoek ik, naar de warmte waar-

[1] De scheepvaartwetten.

mede ik heb gesproken, de waarde te willen afmeten die ik hecht aan hetgeen door hem gezegd wordt. Ik ben niet voornemens ten gevalle van eenig lid dezer vergadering iets te verzwijgen, waaromtrent vrijmoedig spreken mij betaamt. Ook ligt het, noch in mijne gewoonte, noch in mijn karakter, aan iemand mijne vriendschap te willen opdringen; maar ik zal blijven waarderen de diensten die ons geacht medelid aan het Vaderland bewijst; ik breng hulde aan zijne bekwaamheid en het zal mij tot genoegen en eer strekken, hem niet slechts mijnen hooggeachten ambtgenoot, maar ook mijn hooggeachten vriend te mogen noemen.

De heer DUIJMAER VAN TWIST gaf mij zoo vriendelijk antwoord dat daarmede het personeel incident verviel. Toen verzocht ik verlof om, in verband met de mededeeling door den Minister van Binnenlandsche Zaken gedaan, eenige meer volledige inlichtingen aan den Minister te vragen nopens *de mogelijkheid der ten-uitvoer-legging van het 5de der additionele artikelen der Grondwet.*

Dit verlof werd geweigerd met 39 tegen 24 stemmen.

*** Alleen het levendig besef van het gewigt der zaak en van de verantwoordelijkheid der Kamer, gaf mij den moed om het onderwerp nogmaals (den 9 Maart) ter sprake te brengen.

.... Ik vraag verlof om, op den eersten dag, na dien waarop de behandeling der postwet zal zijn afgeloopen, *mijne bezwaren kenbaar te maken tegen de mededeeling van den Minister van Binnenlandsche Zaken.* Zij is niet enkel onvolledig; in de onvolledigheid zelve ligt eene voor de rust en welvaart van het Vaderland hoogst nadeelige strekking.

Ik zal aan de Kamer een schema geven van den eigenlijken loop mijner gedachten, ten einde met kennis van zaken over het al dan niet geven van verlof worde beslist. De Vergadering gelieve in het oog te houden dat ik *nu* niets ontwikkel of bewijs.

Ik neem mijn steunpunt in het besluit der Kamer, waarbij het verlof tot interpellatie is geweigerd, en wel in zooverre het met reden van wetenschap is genomen. De Kamer vergeve mij deze bijvoeging. De wijs waarop somtijds eene hoogst belangrijke en gewigtige zaak in een oogenblik wordt afgedaan, brengt in de verpligting eene beslissing te nemen zonder genoegzame reden van wetenschap. Sommigen onder die 39 leden welke het verlof tot interpellatie geweigerd hebben, zullen zelven, vertrouw ik, erkennen dat zij het votum — trouwens er was geen uitstel mogelijk, er moest onverwijld worden gestemd — niet rijpelijk hebben overdacht. Anderen deden dit wel. Er is nu in deze Kamer eene ministeriële partij; dit verheugt mij. Het verblijdt mij dat die partij mannen van uitmuntende talenten bezit. Ik heb nooit gewenscht eene zwakke tegenpartij. Iedereen moet wenschen dat eene zaak welke hij voor verkeerd houdt, op de best mogelijke wijze worde verdedigd. Dit

is altijd voordeelig. Ik althans ben de gehechtheid aan mijne beginselen voor een groot gedeelte aan de menigvuldigheid en bekwaamheid der wederpartijders verpligt. Wel nu! er is eene ministeriële partij. Zij weigert de interpellatie. Zij begaat eene politieke fout. Waarom? Om twee redenen: Vooreerst omdat het altijd in Nederland, en vooral tegenwoordig, eéne fout is wanneer men de beraadslaging smoort: men wordt van zwakheid en onbillijkheid verdacht; ten anderen, omdat deze weigering partijdigheid verraadt tegen het vorige Ministerie.

Nu is dit de loop mijner gedachten; wanneer zoovele bekwame menschen, zoovele mannen, wien het aan parlementaire taktiek niet ontbreekt, eene schijnbaar zeer groote politieke fout begaan, is daarvoor eene reden, misschien aan sommigen van de medestemmende leden onbekend en waarop zij, als ware het, instinctmatig hun votum gegrond hebben. Die reden meen ik gevonden te hebben in het onberekenbare voordeel van het door den Minister gekozen terrein. Let op het *isoleren* van de provinciale- en kieswet uit het zamenstel der organieke wetten; let op het inslaan van een *langeren weg* dan ter verkrijging eener aannemelijke kieswet vereischt wordt. Het geldt de *regtstreeksche verkiezingen.* Op welke wijze is dit gewigtige punt ter sprake gebragt bij de Grondwet-herziening, en in de Grondwet gevoegd? Er was groot verschil van gevoelen. Twee partijen hebben eene transactie aangegaan: de partij van het behoud en de partij der Staatscommissie van 17 Maart, aan wier hoofd, in en buiten de Kamer, de Minister gestaan heeft. De geest der transactie was, dat de eene partij zich aan de regtstreeksche verkiezingen onderworpen heeft, met tegenzin, als aan een *gedeelte* van de Grondwetherziening, en als aan een *staatsvorm*, zonder toe te geven het *beginsel* van algemeen stemregt en staatsburgerschap, zoo als het door de tegenpartij geïdealiseerd werd. Wij laten ons dit kiesregt, als gewijzigden kiesvorm, ter goeder trouw gevallen; wij willen het zien uitgebreid over een aanmerkelijk deel der bevolking; doch wij willen niet toegeven, en dit heeft de eene partij in de Tweede Kamer nooit willen toestaan, dat het zich oplosse in de volks-souvereiniteit.

Nadat ik aan den zin der transactie heb herinnerd, wijs ik op het isoleren van deze wetten. Men neemt *enkel* de kieswet en de provinciale wet. Ik klaag, niet dat men de kieswet spoedig wenscht aan te bieden, want het is inderdaad eene der belangrijkste wetten; ik klaag dat de Minister in zijne mededeeling enkel van die twee wetten spreekt; dat voor dit dominerend element alle andere elementen vallen; dat men de overige belangrijke organieke wetten vergeet. Ik wil de kieswet beschouwen als *prima inter pares*, maar de *pares* moeten mede worden geteld. Die uitsluitende voordragt noem ik gevaarlijk. De transactie gaat aldus te loor en de Grondwet wordt aanvankelijk geïnterpreteerd en toegepast in den zin van ééne partij. Ik twijfel er niet aan of de andere *voordragten* zullen inkomen, maar er zal uitstel der behandeling wezen, en van

uitstel komt afstel. *Principiis obsta!* Indien wij toegeven aan hetgeen in de mededeeling van den Minister ligt opgesloten, zullen vele onderwerpen gelijk wel eens meer gebeurd is, jaren achtereen provisioneel blijven; weet ge wat welligt alleen *definitief* zou zijn? de triumf van eene partij.

Let ook op den *langeren weg*, dien de Minister bij de zamenstelling der kies- en provinciale wet heeft ingeslagen. Wat drong hem tot dien omweg? het systema zijner partij. Wij willen eene kiesbevoegdheid die *de wet geeft*, niet eene bevoegdheid om te kiezen, die aan ieder staatsburger *inhaerent* is. Dit laatste kiesregt wordt door den Minister bedoeld. Hierin ligt de reden tot het volgen van den omslagtigen weg. Liever eene betrekkelijk slechte wet, die ons in staat stelde aan de overige belangen van het Vaderland gedachtig te zijn, dan eene volmaakte kieswet, waardoor nog vele maanden de behandeling van zoo menig werk, dat der Kamer bij de Grondwet opgelegd is, ter zijde geschoven wordt. Waarom heeft de ministeriële partij dit niet gevoeld; waarom althans heeft de overtuiging hiervan op haar en op den Minister geen indruk gemaakt? Het is, omdat hij, door den aard zijner leer, tot schijnbaar overdreven, maar in zijn systema noodwendige en consequente, naauwgezetheid gebragt wordt. Volgens ons, geeft of onthoudt de wet de kiesbevoegdheid, naar mate zij dit in het belang van goede keuzen wenschelijk acht. Volgens de tegenpartij, is de kiesbevoegdheid een regt van den staatsburger, waaraan de wetgever ondergeschikt is. Het kan de bedoeling der Kamer niet zijn aan dit gevaarlijke stelsel hulde te brengen.

De Voorzitter vroeg of ik mijne motie van orde genoegzaam ontwikkeld had, in welk geval hij mijn voorstel aan eene stemming zou onderwerpen. Ik zeide dat ik, tot nadere toelichting, bij het gesprokene nog eenige opmerkingen wenschte te voegen. De Voorzitter verzocht mij bij de ontwikkeling mijner beschouwingen de kortheid te willen in acht nemen.

De moeijelijkheid der positie van den Voorzitter, en ook van de mijne, gevoel ik, maar het belang der zaak dient op den voorgrond te staan. Dikwijls is over breedvoerigheid geklaagd; maar indien ik ook thans, nu ik niets ontwikkel en slechts punten van behandeling opgeef, het verwijt van breedvoerigheid verdien, zal ik liever van het woord afzien. Op den duur is het niet doenlijk met het horologie in de hand, over aangelegenheden als deze, het woord te voeren, en wanneer men telkens in den loop zijner beschouwingen gestoord wordt, den draad der redenering, als of er niets gebeurd ware, telkens te hervatten. Ik zal nu zeer kort zijn, en zoo ik mij van te sterke uitdrukkingen bedien, men wijte dit aan den wensch om in zeer weinige woorden, wat nog overblijft, zamen te dringen. — Mijn denkbeeld is, dat wij van November 1849 terugkeeren tot Maart 1848; dat wij in het Kabinet hebben een revolutionnair beginsel zonder reactie die het eerste in toom houdt; dat wij niet hebben een gemengd Ministerie, maar een, in den geest van den Minister van Binnenlandsche Zaken, homogeen be-

wind. Men ziet nu het gewigt van een ministerieel programma. Elders wordt de wijziging van een Ministerie, als eene zaak van het grootste belang, in de volksvertegenwoordiging ter sprake gebragt. Hier, omdat het stelsel van het Ministerie niet gepreciseerd is, kunnen wij, van lieverlede, gelijk de Franschen het zouden uitdrukken, met een *tour de passe passe*, een nieuw Ministerie erlangen, zonder dat iemand het bemerkt heeft, en terwijl de wijziging misschien aan de meeste leden van het Kabinet onbekend bleef. Zij wier bedoeling het was aan een Ministerie *de coalition* ondersteuning te verleenen, moeten zich afvragen of zij onder den uitsluitenden invloed van den Minister van Binnenlandsche Zaken begeeren te staan. Uit dit oogpunt wensch ik de mededeeling van den Minister te beschouwen. Zal mij nu, door weigering van verlof, de mond worden gesnoerd? Ik kan het niet onderstellen. Indien de Kamer het verlof verleent, zal geene discussie worden vereischt. Niet dat ik discussie vrees, verre van daar; maar noodig acht ik ze niet. Ik wil slechts de Vergadering op deze aangelegenheid doen letten. Ik wil niet dat er eene verandering plaats hebbe in het Kabinet buiten ons weten, en zonder te vernemen waarin die verandering bestaat. — Mij is het wel, indien het verlof geweigerd wordt; de Kamer neemt de verantwoordelijkheid op zich. Evenwel, om de waardigheid der Kamer en in het belang van het Vaderland, zou ik het tegendeel verlangen. Mij dunkt dat, wanneer het enkel om behoorlijke toelichting van gewigtige aangelegenheden te doen is, alle verschil van partijen ter zijde moet worden gesteld.

Bij niemand vond ik steun; bij meer dan één bestrijding. Eene laatste bijkans wanhopige poging werd door mij beproefd.

Nog een enkel woord....

Naauwgezette trouw aan de bepalingen en aan de instellingen der Grondwet verpligt niet om, bij de interpretatie en toepassing, ons te voegen naar de beginselen van deze of gene partij.... Art. 97 van het Reglement van Orde, waarbij voor het interpelleren van de Ministers plegtige vormen worden vereischt, toont dat men met *gewone* mededeelingen geene zoodanige statelijkheid verlangt. Ook heeft de Kamer, wanneer zij het noodig oordeelt, ieder oogenblik regt tot wijziging of aanvulling, of exceptionele ter zijdestelling van een artikel uit het Reglement. Dit Reglement is geene wet waaraan de Kamer onvoorwaardelijk ondergeschikt is. De Kamer is niet om het Reglement, maar het Reglement om de Kamer. Zoo het thans van belang is iets meer omtrent de mogelijkheid der afdoening van eene bij de Grondwet voorgeschrevene taak te vernemen, mag het Reglement geen beletsel zijn. Anders zouden wij in het geval komen van een Koning in Spanje, die te midden zijner hovelingen verbrandde, niet dewijl hij niet kon worden gered, maar om de afwezigheid van hem, die, volgens het Reglement van Orde, alleen tot redden bevoegd was....

De heer DUIJMAER VAN TWIST zeide: .... „Het geldt hier de vraag of wij den afgevaardigde uit Harderwijk het verlof zullen geven zijne denkbeelden verder te ontwikkelen. Naar het mij voorkomt, is dit reeds eene besliste zaak. Ons geacht medelid heeft onder een anderen vorm, en, ik beken het, onder een zeer aardigen vorm, dezelfde zaak, die eigenlijk reeds beslist was, weder weten ter sprake te brengen, en tevens van die gelegenheid gebruik gemaakt, om zijne denkbeelden te uiten omtrent eene zaak, waaromtrent de Kamer reeds beslist had dat niet meer zou gesproken worden.

Ofschoon naar mijne overtuiging, hem zijn verzoek, op verleden Vrijdag gedaan, niet had behooren geweigerd te worden, eerbiedig ik te zeer de beslissing der Kamer, om aan een lid de bevoegdheid te kunnen geven tegen een besluit van de Kamer op te komen."

Stemmen zou nutteloos tijdverlies geweest zijn. — Ik eindigde daarom aldus: „Blijkens de discussie, sta ik alleen. Mij schiet alzoo niet over dan aan de Natie te laten beslissen, of, in verband met het 5de additionele artikel, de door den Minister van Binnenlandsche Zaken gegeven inlichting omtrent de organieke wetten als genoegzaam kon worden beschouwd [1]."

1850-1851.

ADRES VAN ANTWOORD. (17 *October* 1850.)

*** De Oppositie deed zich vooral gelden tegen de 9e § omdat daarin van de niet- ten uitvoerlegging van het *vijfde additionele artikel* werd gezwegen.

„Door Uwe Majesteit is de aanbieding toegezegd zoo van deze als van andere gewigtige wetsontwerpen. Wij vertrouwen dat tijdig aan ons zullen worden voorgelegd al die wets-ontwerpen, waarvan de Grondwet de aanbieding hetzij in eene vroegere, hetzij in deze zitting voorschrijft.

Gewigtig en veelomvattend is voorzeker de taak die ons wacht, daar wij zullen worden geroepen om de grondwettige instellingen verder in het leven te brengen, het finantieel huishouden te regelen en de zedelijke en stoffelijke belangen van het Volk te bevorderen.

Sire! wij verwachten, dat de eendragtige zamenwerking van Regering en Vertegenwoordiging het mogelijk zal maken om alles wat ons te behandelen zal gegeven worden, tot stand te brengen. De goede uitkomsten, welke in de afgeloopene zitting verkregen zijn, versterken ons in de hoop, dat wij, met Hooger bijstand, zullen volbrengen hetgeen het Vaderland van ons wacht."

Deze paragraaph is, voor een groot gedeelte dezer Kamer althans, onaannemelijk.

Reeds de eerste alinea is, om de niet- ten uitvoerlegging van het vijfde additionnele artikel, te zacht.

Een lid der Commissie heeft gezegd dat zij gemeend heeft zich zoo sterk mogelijk over die verkeerdheid uit te moeten laten.

Ik erken dat ik de woorden niet in dien zin had opgevat; ik dacht eer dat men het verzuim in de schaduw had willen plaatsen: evenwel zal ik dit eerste bezwaar ter zijde kunnen stellen; om-

[1] Zie *Verscheidenheden over Staatsregt en Politiek*, bl. 298—310.

dat de schuld van het gepleegde verzuim niet enkel bij het Ministerie heeft gelegen, maar (het zij met allen eerbied voor de afgestorvene Kamer gezegd) de Kamer zelve daaraan deel had, van het oogenblik af dat zij het antwoord van den Minister betrekkelijk de *kies-* en *provinciale* wetten aannam, als of het omtrent ten-uitvoerlegging van het artikel genoeg licht gaf. Ik ben te meer tot toegeefelijkheid gezind om de positie die ik bij voortduring wensch aan te nemen jegens dit Ministerie; ik wensch het te ondersteunen, waar dit naar mijne beginselen vergund is; ik wensch de zinspreuk, volgens haar tweeledige rigting, in toepassing te brengen: *ce qui résiste soutient.* Ik wensch dus over dit bezwaar heen te stappen, wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken ook hier herhaalt hetgeen in de Eerste Kamer werd gezegd, dat het Ministerie er niet aan denkt om de wet op het onderwijs in deze zitting niet voor te dragen, en wanneer hij tevens de verzekering geeft dat er eindelijk tegen de *vexatoire* uitlegging van *bestaande verordeningen*, in een afdoenden maatregel, een waarborg der vrijheid van bijzonder onderwijs zal worden verleend.

Over een tweede bezwaar mag ik niet heenstappen. Het geldt de laatste alinea: „Wij verwachten, dat de eendragtige zamenwerking van Regering en Vertegenwoordiging het mogelijk zal maken, om alles wat ons te behandelen zal gegeven worden, tot stand te brengen." In die verwachting kan ik niet deelen. Zoo ik mij over het niet ten uitvoer leggen van art. 5 beklaag, omdat het een *integrerend deel der bezworen Grondwet* uitmaakt, dit artikel zelf acht ik een jammerlijk artikel, dat bij geene mogelijkheid tot nut van het Vaderland ten uitvoer gelegd kan worden. Gij verwacht dat *alles*, wat u in deze zitting zal worden voorgelegd, tot stand zal worden gebragt, — al die wetten; ik vraag u, hoe zult gij die tot stand brengen? Want de bedoeling zal toch zijn goede wetten tot stand te brengen, wel overdacht, na rijp beraad; in één woord zóó dat zij tot heil en voordeel van het Vaderland kunnen werken. *Al* die wetten, al *die* wetten, wetten van zoodanige moeijelijkheid, van zooveel gewigt en omvang, betrekkelijk onderwerpen van zoo strijdige beschouwing, zult gij in deze zitting, met de begrooting en al hetgeen er verder verrigt worden moet, zoo tot stand brengen, dat er behoorlijk overleg tusschen de Kroon en de Vertegenwoordiging plaats grijpe? Wanneer men vraagt of die wetten tot stand kunnen komen, of dit mogelijk is; wanneer men vraagt of eene meerderheid, die van overmagt misbruik zou willen maken, hetgeen de meerderheid in deze Kamer, vertrouw ik, „*nous aimons à le croire*," niet doen zal, maar wanneer eene meerderheid dit zou willen doen, en bij voorbeeld eene hoogst gewigtige wet slechts éénmaal in de sectien zou willen onderzoeken, en haar eigen Reglement van Orde niet eerbiedigen; wanneer zij bij de discussie eene soort van zwijgende houding aannam, waarbij zij de argumenten der wederpartij ter zijde laat liggen, eene houding die men wel eens *magnifieke* houding genoemd heeft, —

dan is het onberekenbaar binnen welken korten tijd wetten, die men in den beginne meent voor het Vaderland heilrijk te zijn, tot stand kunnen gebragt worden[1]. Maar al die wetten, die opgenoemd zijn, met wezenlijk overleg tot stand te brengen, vooral nadat men steeds elke gelegenheid om zich over de hoofdbeginselen uit te laten, verzuimd heeft, acht ik onmogelijk.

Mijn derde bezwaar betreft het slot: „De goede uitkomsten, welke in de afgeloopene zitting verkregen zijn, versterken ons in de hoop, dat wij, met Hooger bijstand, zullen volbrengen, hetgeen het Vaderland van ons verwacht." „*De goede uitkomsten.*" Deze woorden, in verband met het geheele adres, ademen te zeer dien toon van overdreven blijdschap waarop sommige leden ons reeds aandachtig hebben gemaakt. Een lid der Commissie heeft gezegd dat die blijdschap niet zoo groot is als in de troonrede doorstraalt. Ik moet erkennen, dat ik over de *nuances* der in beide stukken doorstralende blijdschap niet gaarne een vergelijkend oordeel zou vellen, maar in dit adres zie ik den geest van blijdschap, vertrouwen, onbezorgdheid, ik wil niet zeggen van opgewondenheid, op onderscheidene wijzen geformuleerd, gelijk, in de 2de paragraaph, „*wij verheugen ons*," in de 4de, „*het verheugde ons*, in de 7de, „*wij verblijden ons*," en zoo is het ook hier: „*de goede uitkomsten.*" Ik kan mij voorstellen dat een groot deel dezer Kamer zich verheugt over sommige uitkomsten der afgeloopene zitting, maar zij moet, in haar eigen belang, met voorzigtigheid te werk gaan, omdat de uitdrukkingen ligt zouden contrasteren met hetgeen, een jaar geleden, ten aanzien van een ander Ministerie heeft plaats gehad, omdat men ze ter toetse zou kunnen brengen, aan hetgeen de Commissie zelve erkent omtrent *het niet voldoen aan de Grondwet.* Er is nog iets. Velen kunnen, in het waarderen van hetgeen in ons land plaats heeft en van de uitkomsten der ministeriele politiek, dit Ministerie niet op zich zelf beschouwen; zij vergeten niet dat er twee Ministeriën in de laatste jaren hebben bestaan, die, ofschoon zij tegen elkander vrij fellen strijd hebben gevoerd, een familie-trek hebben en uit denzelfden stam zijn gegroeid: dat zij, te zamen, de gewijzigde voortzetting zijn van hetgeen in Maart 1848 begon. Een groot gedeelte der Natie vraagt: wat hebben de voorstanders van hetgeen in dien tijd gebeurd is, wat hebben de twee afzonderlijke corpsen, tot voordeel en heil van het Vaderland in twee jaren verrigt?

Ik heb een laatste bezwaar, in mijn oog, het voornaamste. Ik heb gestemd voor de algemeene strekking van het adres, omdat het antwoord op eene troonrede niet van het begin tot het einde een *polemiek* stuk moet zijn; evenwel de polemiek mag niet ontbreken. Deze paragraaf is niet scherp genoeg in den zin en geest der ministeriele partij geformuleerd; zij is *te onschuldig;* men heeft te veel

---

[1] Zinspeling op het doordrijven van de kieswet.

ontweken de *question des principes.* Dit punt is te ernstiger en verdient te meer de aandacht, ten minste van een gedeelte dezer Vergadering, omdat dit ontwijken overeenkomt met de staatkunde die het Ministerie, van zijne optreding tot op den huidigen dag toe, gevolgd heeft.

Ter zijde stellen van de beginselen, zwijgen omtrent de groote punten van staatsregt, omdat men, zoo het heet, practisch is, omdat men zich niet gaarne met klinkende woorden en onbeteekenende phrasen ophouden wil, behoort tot de taktiek van het Ministerie; het ontwijkt de discussie over hetgeen bovenal onderwerp van discussie behoorde te zijn.

Nu vraag ik niet of dit ontwijken *constitutionneel* is; of het overeenkomt met de vereischten eener *Nederlandsche* politiek, of de *waardigheid der Kamer* er altijd bij in het oog gehouden is; ik acht het eene schrandere taktiek, die tevens voor ons eene waarschuwing behoort te zijn. Hetzelfde belang dat het Ministerie heeft om de discussie over beginsels te ontwijken, hebben wij om ze in discussie te brengen.

Het zij mij vergund te zeggen, wat mij op het hart ligt: ik heb hooren beweren dat de *conservatieve* partij in de vorige Kamer, van lieverlede, en aan het einde der zitting bijna geheel in de ministeriele partij zamengesmolten en onzigtbaar geworden, en, als het ware ook in deze Kamer zoek was geraakt.

Ik geloof dergelijke berigten maar half; doch, al is dit slechts ten halve waar, dan nog verdient het opmerking, en ik durf als mijn eigen oordeel uitspreken, dat de conservatieve partij (wanneer ik naga haar getal, talenten, verdiensten, vaderlandsliefde, overtuiging dat het Ministerie niet de rigting volgde die zij wenschelijk achtte voor het heil des Vaderlands) in de vorige zitting niet heeft vervuld de rol welke haar betaamde en die voor het Land wenschelijk ware geweest.

Dit behoort te worden gevoeld; er wordt eene andere houding, meer aansluiting, meer zamenwerking, meer vasthoudendheid tegenover het Bewind vereischt.

Daar ik tot dusver daartoe geene poging heb bemerkt, wil ik eene bijdrage leveren door een amendement.

Ik zou de paragraaph aldus sluiten:

„Wij zijn, Sire! levendig doordrongen van het gewigt der taak, die ons wacht. Het gemeen overleg van de Kroon en de Vertegenwoordiging van het Nederlandsche Volk ter naleving en ontwikkeling van de in 1848, met behoud der eigenaardigheid van haar beginsel, gewijzigde Grondwet, moge, onder Hoogeren zegen, aan de zedelijke en stoffelijke belangen van het dierbaar Vaderland bevorderlijk zijn.”

„Wij zijn, Sire! levendig doordrongen van het gewigt der taak, die ons wacht”: dit behoeft geene opheldering.

„Het gemeen overleg van de Kroon en de Vertegenwoordiging van het Nederlandsche Volk.” — *Van de Kroon.* Het zal welligt

eenigen, misschien velen uwer verwonderen, dat ik hier spreek van *de Kroon* en niet van *de souvereiniteit van het Huis van Oranje*, dat ik die niet op de eene of andere wijs in het amendement heb ingelascht. Ik heb dit niet gedaan, omdat ik de inlassching als overtollig beschouw. Wij zouden, in een strijd over de beteekenis van het woord *souvereiniteit*, misschien nog veel moeite hebben om te bewijzen dat wij niet bedoelen de souvereiniteit, zoo als in Japan, in China, of wel in Rusland; dat wij bedoelen de souvereiniteit, zoo als ze in Nederland bestaat, in den zin van Falck en Kemper, in den zin van 1813, in den zin van eene oppermagt, strekkende ten waarborg voor de vrijheid der natie en tot beteugeling van de overmagt der factien: maar de historisch-grammaticale quaestie houd ik voor uitgemaakt, dat het woord *Kroon* in art. 11 uitdrukt de Souvereiniteit van het Huis van Oranje; dat aan dit Huis in 1815, na de lauweren van Waterloo en Quatre-Bras, de oppermagt, in 1813 door de geheele Natie opgedragen, niet werd ontroofd. Gemeen overleg van *de Kroon* en de Vertegenwoordiging van het Nederlandsche Volk „ter naleving en ontwikkeling van de in 1848 gewijzigde Grondwet." Het woord *ontwikkeling* ware eigenlijk genoeg; ontwikkeling van hetgeen men naleeft en vasthoudt. De eerste voorwaarde van ontwikkeling is *behoud;* in ontwikkeling ligt ook *vooruitgang;* ligt ook het denkbeeld van *verbeteren*, van *zuiveren*, het *wegwerpen* van hetgeen verwerpelijk is. Wanneer men *verwerpt* hetgeen berispelijk en hinderlijk is, wanneer men de Grondwet *verbetert*, met gemeen overleg, op de manier die de Grondwet zelve aanwijst, dan is er waarlijk ontwikkeling en vooruitgang.

Tot dusver is mijn amendement onschuldig; niemand uwer, die, tot dusver, het niet zou willen aannemen als het zijne. Maar nu komen wij aan hetgeen, ik weet en ik bedoel het, verdeeldheid, teekening der partijen zal te weeg brengen; „de in 1848, met behoud der eigenaardigheid van haar beginsel, gewijzigde Grondwet." De Grondwet is *gewijzigd;* wij hebben geene *nieuwe* Grondwet; zij is gewijzigd *met behoud der eigenaardigheid van haar beginsel.*

Dit is de kapitale quaestie van het oogenblik. Van alle zijden wijst men elkander naar den eed, op de Grondwet afgelegd, en op grond van dien eed zou men van ons verlangen, hetgeen niet *mag* worden gevergd; de wijzigingen der Grondwet in verband te brengen met hetgeen men wel eens genoemd heeft: *lessen uit Parijs!* — met theorien waarvan het uiteinde is — wij hebben het meermalen gehoord in de laatste dagen — dat het volk (natuurlijk! wanneer het souverein is) *gehoorzaamt zoolang het wil!*

Hiertegen wil ik woorden aanhalen, welke meer crediet hebben dan de mijne.

In de troonrede van den 16den October 1848 werd gezegd:

„Hier te lande bleef bij de herziening der Grondwet het staatsgebouw op dezelfde grondslagen gevestigd."

Ik wil u verder doen hooren eenige regels uit een voortreffelijk

geschrift, dat bijkans door alle partijen goedgekeurd wordt: de *Handleiding tot de kennis van het Nederlandsche staatsregt en staatsbestuur*, door DE BOSCH KEMPER. „De Grondwet van 1848", schrijft hij, „heeft de grondbeginselen behouden, waarop het Nederlandsche volk, gedurende bijna drie eeuwen, getoond heeft den hoogsten prijs te stellen." Gedurende *bijna drie eeuwen;* dit gaat verder terug dan 1848, verder dan 1795; wel niet tot op de *Batavieren*, maar verder dan de *Bataafsche Republiek.*

Dus gaat hij in het opnoemen dezer nationale beginselen voort:

„Het opperste gezag bij een afstammeling uit het Huis van Oranje-Nassau, — het bestuur, geregeld door wetten, en de individuele vrijheid van personen krachtig beschermd. Deze grondbeginselen hebben in hunne ontwikkeling en bijzonderheden in de Grondwet al die verbeteringen erlangd, die door de ondervinding waren aangewezen, zoodat het geheele nieuwe, dat is ingevoerd, onder den invloed der politieke gebeurtenissen, zich bepaalt tot het kiesstelsel, de zamenstelling der Eerste Kamer, het onbeperkt regt van amendement en eenige andere bepalingen van minder gewigt."

En ik mag hier ook wel de woorden herinneren van onzen Voorzitter; de hulde aan de wijsheid des Konings en de gematigdheid zijner raadslieden en het gezond verstand der Natie, die, te midden van de stormen des jaars 1848, zonder omverwerping van beginselen, onze staatsinstellingen op dezelfde grondslagen hebben bevestigd; eene hulde, waarmede ik mij vereenig, mits ze niet op de maand *Maart* toepasselijk zij.

Hetgeen ik voorstel is niets anders dan hetgeen met zooveel kracht en klem door het lid uit Utrecht [a] is voorgedragen, dat de Grondwet op de geheele geschiedenis van Nederland rust. Maar, dit moet niet in eene enkele rede, niet als individueel gevoelen door een lid van deze Vergadering worden voorgedragen: dit moet gezamenlijk, *collective*, worden verklaard. Men toone dat men beginselen heeft die tot steun en onderlinge vereeniging strekken. Dan zal de conservative partij weder gevonden worden in haar waarde en kracht; dan zal men weten wat zij verlangt; dan zal men haar eene andere politiek toeschrijven dan om alles tot 1848 terug te brengen, en om, in alles en ten allen tijde, het tegenwoordig Ministerie heimelijk en zijdelings te wederstreven. Men zal weten dat zij het Ministerie wil ondersteunen, waar het, volgens haar beginselen, mogelijk is; maar tegenstand biedt, waar eene staatkunde, wier strekking zij verkeerd acht, moet worden gestuit. Dan zal het blijken dat er twee partijen tegenover elkander staan, de eene met het merk van hetgeen men wetenschappelijk en ook historisch de *Revolutie* noemt, de andere met den stempel van het *Nederlandsche volk.*

Het ontbrak niet aan gelegenheid tot repliek.

Het is mij aangenaam geweest te ontwaren dat dit amendement

a VAN GOLTSTEIN.

door sommigen met gunst is bejegend. Evenwel het is vreemd dat in deze Kamer zooveel afkeuring, zooveel tegenstand ontmoet wat in andere constitutionnele landen als levensbeginsel beschouwd wordt.

Ik zal het eerst antwoorden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, omdat ik altijd wensch dat de geschillen met hem het eerst worden afgedaan. De Minister heeft gezegd dat, indien het ontwijken van discussie over groote beginselen van het Nederlandsche staatsregt een strategische taktiek moest worden genoemd, het was eene taktiek *om iets te doen.* Nu heb ik sedert lang geweten dat ook deze Minister, wiens uitnemende theoretische bekwaamheden ik nooit miskend heb, practicaal verlangt te zijn, maar tusschen zijne positie en de onze is eenig verschil. *Iets doen*, beteekent, op zijn standpunt, ontwerpen van wet maken. Nu spreekt het van zelf dat hij, die de overmagt heeft, die aan het bewind is, wiens beginselen autoriteit hebben verkregen, niets te doen heeft dan op dien grond voort te bouwen. Wij hebben vooraf iets anders te doen; wij hebben te onderzoeken of de beginselen waarop de wetten gebouwd worden waar en juist zijn. Wanneer wij dit beproeven, is het onaangenaam voor de andere partij, die dit als tijdverspillen beschouwt; bij ons is het tijdbesteding; we zijn ook dan werkzaam, wanneer wij onderzoeken of er op goeden bodem gebouwd wordt.

De Minister heeft zich ongemeen verblijd dat, buiten zijn weten, het geschil omtrent de souvereiniteit van het Huis van Oranje beslist was. Ik betwijfel of er voor die tevredenheid grond is. Ik heb doen opmerken dat de historisch-grammaticale beteekenis van art. 11 der Grondwet, door den Minister telkens wedersproken, in deze Kamer en ook bij de Natie zooveel weêrklank had ontmoet, dat hierop terug te komen overtollig scheen. Wanneer de Minister aldus van lieverlede vernam dat de beginselen die wij verdedigen, buiten zijn weten, de beginselen van de meerderheid der Natie waren geworden, zou dit voor hem zoo bijzonder aangenaam niet kunnen zijn.

Ik kom thans tot het lid uit Gouda [a]. De Kamer zal het niet noodig achten dat ik in al de bijzonderheden wederleg de karakterschets van mijn amendement; hij acht het onnut, schadeloos en gevaarlijk; ook omdat ik verwachte dat *hij* het aldus zou beschouwen, heb ik het ter tafel gebragt.

Maar ik zal de gelegenheid niet voorbij laten gaan zonder te danken voor de uitnemende beleefdheid der aanmerking dat het reeds veel was wanneer de Kamer mij aanhoorde, te veel, wanneer ook antwoord gevergd wierd. Zoolang de Kamer het mij veroorlooft en we niet aan den leiband gaan van een gedeelte dezer Kamer, maar onder de leiding van een onpartijdigen Voorzitter zijn, zoolang wensch ik met nadruk en bescheidenheid, de beginselen voor te dragen en te verdedigen, waarin ik het heil van mijn Vaderland stel.

a VAN DER LINDEN.

Ik wensch, volgens hem, *discussie* in deze Kamer over groote beginselen van staatsregt. Neen; ik wensch hier thans geene *discussie* te voeren over volkssouvereiniteit en dergelijke punten, ik wensch dat wij onze bedoelingen *formuleren*. Ik wensch niet de Kamer te veranderen in een dispuut-collegie, maar ik acht dat eene Kamer waar over den betwijfelden aard der grondslagen van het staatsgebouw het stilzwijgen bewaard wordt, eene constitutionnele overtolligheid is.

Een lid der Commissie [a] zeide, dat ik thans mijn individueel standpunt scheen te beschouwen als het standpunt geworden van iedereen. Ik heb evenwel, toen ik beweerde dat een beginsel vroeger door mij verdedigd weêrklank vond, aan de uitkomst der verkiezing te Arnhem niet gedacht. Over deze uitkomst heb ik mij verheugd, ik behoef dit niet te verzekeren; er zijn verschijnselen in de uitkomst en in den loop der verkiezingen geweest, waardoor wij worden bemoedigd, maar ik ben niet gewoon een triumfzang aan te heffen bij het begin van den strijd.

Hetzelfde lid heeft mij verweten dat ik de souvereiniteit van het Huis van Oranje in het amendement, binnensmokkel. Is dit verwijt billijk?

Ik spreek enkel van het eigenaardige der Grondwet, en omdat ik daaronder ook tel de souvereiniteit van het Huis van Oranje, zou ik ze hebben binnengesmokkeld, en zou het amendement voor ieder die ze niet volkomen in mijn zin en geest opvat, onaannemelijk zijn? Naar dergelijke regels van interpretatie, zou het moeijelijk zijn twee menschen te vinden, die eene zinsnede beiden goedkeuren.

Ons geacht medelid uit de hoofdstad [b] heeft veel bezwaar tegen mijn amendement, omdat hij wars is van al wat naar staatkundigen twist in een adres van antwoord gelijkt. Ik ben echter dankbaar voor zijn getuigenis dat het amendement goed is geredigeerd en zijne beginselen uitdrukt; de beginselen, mag ik er bijvoegen, die een aantal leden der Vergadering beschouwt als noodzakelijk steunpunt eener Nederlandsche politiek.

Het lid uit Tiel [c] wenscht geen *stempel* te hebben, zeide hij, zoo als anderen zeiden dat zij tot geene *partij* wenschen te behooren. Deze wenschen zijn moeijelijk te vervullen. Zoo men geen stempel kiest, zal men er een ontvangen, het merk der neutraliteit, het minst vereerend in den tegenwoordigen tijd. Hij zou wachten of het Gouvernement ook deed een stap buiten de Grondwet; al let hij nog zoo naauwkeurig op, dit zal hij niet bespeuren; na eenigen tijd zal hij in de practijk eene geheel andere soort van grondwet in het land zien, en er zal, tegenover de leerstellingen van staatsregt die ook hij waardeert, eene soort van *prescriptie* verkregen zijn.

Ik meen hem en de andere leden te kunnen aantasten in de hartader van hun argument. Men komt altijd te berde met: *de*

a VAN ZUYLEN VAN NYEVELT. b VAN HALL. c VAN DAM VAN ISSELT.

Grondwet; ik ben een man van de Grondwet; ik ben een Grondwetsgezinde; ik houd mij aan de Grondwet. Hij zal zich herinneren dat in 1848, bij de quaestie over de homogeneïteit de Minister van Binnenlandsche Zaken, wanneer men naar de beginselen vroeg, ten antwoord gaf, dat het Ministerie niets wilde dan de Grondwet, alleen de Grondwet, niets meer dan de Grondwet. Ondertusschen wenschte de Kamer iets meer te vernemen dan hetgeen zij wist, dat namelijk het Ministerie niet met opzet buiten de vormen en tegen de voorschriften der Grondwet zou te werk gaan. Neen, het verschil van denkwijze moet bekend worden; uwe grondwettige gezindheid moet in haar beteekenis en kracht tegenover die van anderen, die zich evenzeer op de Grondwet beroepen, worden *gekarakteriseerd;* anders is de Grondwet een ijdel woord; de kenbaarwording van uwe denkwijze omtrent de Grondwet, daaraan hebben wij behoefte.

Wat is de zin van het amendement? Wij wenschen eene Nederlandsche staatsregeling niet op bloote theorien gebouwd; wij jagen naar geene idealen; wij willen een waarborg tegen volkssouvereiniteit en volksregering. Wij willen de Grondwet, in verband met de beginselen zonder welke er geen rust of heil of behoud of ontwikkeling is voor Staat en maatschappij.

Dit amendement heeft gewigt, om de omstandigheden waarin Nederland met Europa verkeert. Wij hebben een blijmoedig adres opgesteld, een adres dat onbezorgdheid kenteekent, maar juist die spoedig terugkeerende onbezorgdheid maakt mij bezorgd. Ons wordt een tijd van verademing gegund; de vraag is: hoe wordt die besteed? Die tijd zal welligt van korten duur zijn, en wanneer wij geen steun hebben in beginselen welke weêrklank vinden bij de Natie, kunnen er oogenblikken komen, waarin, niettegenstaande al het maken van wetten, en de taktiek *om iets te doen*, men even radeloos, even magteloos zal zijn als in Maart 1848. Daartegen een waarborg te zoeken is het oogmerk van de staatkunde, die ik formuleer in het amendement.

Het amendement (poging om de *conservatieve* partij te vereenigen rondom de hoofdgedachte van haar eigen politiek) werd verworpen met 52 tegen 8 stemmen. *Vòòr* hebben gestemd de heeren: van Goltstein, Baud, Taets van Amerongen, Groen van Prinsterer, Mackay, Hoffmann, Boreel van Hogelanden en Gevers van Endegeest.

Begrooting. (10 *December* 1850.)

⁂ Vier dagen zijn aan de algemeene beschouwingen besteed. Het Ministerie werd scherp bestreden door sommige conservatieven vrienden van het Ministerie, ofschoon teleurgestelde voorstanders van groote bezuinigingen, verklaarden de begrooting te zullen aannemen om den exceptionelen en gevaarlijken toestand door het opkomen en veldwinnen der anti-revolutionnaire partij. Mijne rede volgde schier onmiddellijk op het schitterend advies van

den heer VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, met het, naar men beweerde, veelbeteekenend slot: „geene volkssouvereiniteit, geene democratie, geen algemeen stemregt; de constitutionnele monarchie, overeenkomstig de Grondwet; niets meer, niets minder!"

Ik wensch ditmaal te zijn, en geloof dat ik het zal kunnen wezen, hetgeen de Kamer gaarne wil: een *practisch* man. Ik ben dit verschuldigd aan mijne beide medeleden uit Arnhem [a], die in algemeene beschouwingen de inzigten hebben doen uitkomen van de partij waartoe ik behoor. Zij hebben onze rigting gekenmerkt tegen de revolutionnaire, conventionele begrippen, welke aan ons Vaderland geschonken hebben de Bataafsche republiek, de Fransche overheersching, de vrijzinnige autocratie van onzen eersten Koning, het systema van volharding, dat van behoud, de grondwet-herziening van 1848, het ministerie dat we hebben zien bezwijken en eindelijk het Ministerie waarover, al naar verschil van meening, in meerdere of mindere mate, Nederland zich nu bedroeft of verblijdt.

Wij zijn jegens het Ministerie uitermate vredelievend; anti-revolutionnair, zijn we niet *altijd* anti-ministerieel tegen een revolutionnair bewind. Ons is slechts de keuze overgelaten tusschen de verschillende rigtingen van hetzelfde systema: wij geven dus, terwijl wij het stelsel misprijzen, aan de eene der rigtingen de voorkeur; zoodat we somtijds vergelijkenderwijs vrij ministerieel worden. Nu weet ik niet of het politiek is — ik zou het niet gedacht hebben — tegen ons aanvallen te rigten zóó sterk, zóó hevig als ik ze in deze Vergadering nog niet had gehoord. Ik bedoel bepaaldelijk het lid uit Zeeland [b] en het lid uit Ruurlo [c]. Ik kan niet in vele bijzonderheden treden, maar zal enkele punten op nemen.

Het lid uit Zeeland sprak van den *constitutionnelen zin* van het Ministerie. Hij sprak er van vóór de rede van het lid uit Arnhem [d]; anders zou hij welligt hebben gesproken van den *conventionelen* zin der Regering; behoort tot den constitutionnelen zin het *gebrek aan publiciteit?* Hij heeft gezegd dat dit Bewind gedragen wordt door de *meest nationale* partij van het land. Hij heeft het gezegd: hij heeft niet getracht het te bewijzen; het is een brevet kortweg aan zijne partij geschonken. Ik beschouw *onze* partij als de meest nationale; ja er zijn er die de partij waartoe ons medelid uit Zeeland behoort, als minder nationaal, als anti-nationaal beschouwen, omdat reeds de eerste leering van die partij is de natie te vernietigen, door ze in gelijke en vrije individuën op te lossen, waaruit dan het souvereine volk oprijst, hetwelk al wat der Natie dierbaar is, bestrijdt.

Hij is moede van de politiek; moede van theoriën en algemeene beschouwingen. Het is een algemeen verschijnsel dat, zoodra eene partij meesteres is van het bewind, zij afkeerig is van theoriën. Zij wil geene algemeene beschouwingen meer hooren: zij verlangt

a VAN LYNDEN en MACKAY. b BACHIENE. c ZUYLEN VAN NYEVELT. d MACKAY.

alleen *die* particuliere beschouwing, welke met haar eigen zienswijze overeenkomt en waarin zij door de meerderheid ondersteund wordt.

Ons medelid is in dezelfde stemming als thans de geheele vrijzinnige partij èn hier èn elders. Na de rampzalige gevolgen van haar theorien, daar ze voor de ontwikkeling beducht is en geen ander beginsel kent, zoekt ze troost en afleiding in de stoffelijke belangen, zonder te bedenken, dat ook die belangen goeden grondslag behoeven, en dat, zonder dien grondslag, al het werk op nieuwe revolutie uitloopt.

Ik kom tot het lid uit Ruurlo; met huivering, na het uitnemend talent zoo even aan den dag gelegd.

De redenaar, terwijl hij veel zorg besteedt aan zijne apologie, heeft ook, als bekwaam veldheer, den aanval op het vijandelijke terrein overgeplaatst en een krachtige afleiding gemaakt. Hij is tegen ons, anti-revolutionnairen, onbillijk en onregtvaardig geweest. Er is vooral een punt dat ik niet kan ter zijde leggen. Hij deed het voorkomen, als of wij met sluwheid de Grondwet willen ondermijnen, wij die hebben gezworen aan de Grondwet trouw te willen blijven. Dit was welligt niet parlementair; het was zeker onverdiend. Men mag ons veroordeelen, men mag met ons in gevoelen verschillen, men kan ons de eer niet ontnemen dat wij opregt en openhartig, met open vizier, wenschen te strijden. Wij wenschen naleving van de Grondwet, getrouwe naleving, maar ook ontwikkeling van het goede en verbetering van hetgeen verkeerd is; revisie volgens de Grondwet. Wij wenschen dat art. 196 geen doode letter blijve. Dezen wensch naar verbetering, met bedaard overleg en volgens de constitutionnele vormen, noemt men een strijd tegen de Grondwet, tegen de staatsinstellingen van 1848, tegen de bestaande orde van zaken, sluwe ondermijning der grondslagen van den Staat.

De spreker heeft beweerd dat onze beginselen in geen enkelen Staat toegepast zijn. Dit is eene magtspreuk. Indien hij zich de moeite had gegeven ons systeem na te gaan, onze beginselen te onderzoeken, zoude hij bemerkt hebben dat wij die eenvoudige waarheden aanprijzen, welke ten allen tijde en op alle Staten der wereld toegepast zijn geweest, tot aan de opkomst van de revolutie-begrippen, en dat, bij de latere ter-zijde-stelling dezer waarheden, men tot dusver in de voortreffelijkheid en bestendigheid der revolutionnaire kunstgewrochten nog geen bewijs van haar overtolligheid gehad heeft.

Hij heeft zich eenigzins vrolijk gemaakt over onzen veranderden titel. De partij was plotseling van anti-revolutionnair *constitutionneel* geworden, dit bevreemdde hem zeer.

Zin en geest van den nieuwen titel verschilt niet van de uitlegging, die wij ten allen tijde gaven aan het woord *anti-revolutionnair*. Ik verwijs u naar de omschrijving die ons medelid uit Arnhem nu aan de woorden *conventionneel* en *constitutionneel* gaf.

Omtrent één beweren zou ik wenschen den spreker te vragen of hij dit, bij nader overleg, voor loyaal houdt? Hij heeft gezegd, dat een orgaan van onze partij aangeraden had verandering der Grondwet door een *coup d'état*. Hij weet dat dergelijke uitdrukkingen, in dagbladen en brochures gebezigd, door ons zijn gedesavoueerd. Maar, zegt hij, wij vrijzinnigen desavoueren de radicalen ook. Dit is zoo; doch er is tusschen uwe leerstellingen en het radicalisme natuurlijke verwantschap. Welaan! toon dat onze leerstellingen noodzakelijk leiden tot omverwerping der Grondwet.

Die spreker wijst op Hessen, waar, volgens hem, met het volk wordt gehandeld als hier onder de Spaansche dwingelandij; hij heeft ons verweten dat wij de voorstanders van die dwingelandij in bescherming hadden genomen. Hij bedoelt den minister Hassenpflug. Wij hebben geene lofrede op dien minister gemaakt, maar eenig nader onderzoek verlangd, eer men voor goede munt aannam al hetgeen door de revolutionnaire drukpers in Duitschland tegen hem in het midden is gebragt. Den strijd in Hessen vergelijkbaar met den strijd tegen Spanje! Ik moet met bescheidenheid vragen of hij den toestand onderzocht heeft, of hij met het personeel der oppositie in Hessen bekend is? Ik beroep mij bij voorraad op zijn eigen oordeel, wanneer de ontwikkeling der Duitsche aangelegenheden zal hebben getoond welke soort van oppositie in dat land bestaan heeft. Hij zelf zal erkennen dat zijne vergelijking eene — ik wil een zacht woord gebruiken — verregaande miskenning van de verdiensten, van de eer van ons voorgeslacht is.

Hij heeft vooral op den voorgrond gesteld den *fellen tegenstand*, den geest van *insubordinatie* tegen dit Bewind. Het is mij niet regt duidelijk waar die geest van insubordinatie geweest is. In het Kabinet zelf? in de Kamer? geest van insubordinatie in de Kamer tegen het Ministerie? Mij heeft veeleer het ontbreken van, ik zeg niet *fellen* maar *allen* tegenstand bevreemd.

Hij was niet bevreesd voor *radicalisme*. Ik antwoord met den Franschen redenaar: *vous marchez sur des cendres à peine éteintes et vous ne croyez déjà plus aux volcans.*

Hij is verheugd over den afloop der verkiezingen in Augustus 1850: de Natie heeft het zegel gedrukt op zijne politiek. Ik zal niet onderzoeken in hoever de ministeriele partij bij de verkiezingen gewonnen of verloren heeft, maar de anti-revolutionnaire partij is geklommen van 1 tot 3: eene kleine minderheid, het is zoo, maar afnemende meerderheid en toenemende minderheid geeft een niet ongunstig verschiet.

Ik kom nu tot de begrooting en, als practisch man, vraag ik: wat heeft het Ministerie Thorbecke verrigt?

Het Ministerie Thorbecke; — ik herhaal die uitdrukking, omdat ik anders vreezen zou, wanneer ik bezwaren tegen den Minister van Binnenlandsche Zaken op zijne ambtgenooten toepasselijk maak-

te, onbillijk te zijn. Een jaar geleden hield ik *vijf* en nu, om redenen die de Minister van Justitie zal begrijpen, *zes* Ministers, voor uitnemende specialiteiten, ieder in zijn departement, die uit liefde voor het Vaderland voortreffelijke bekwaamheden dienstbaar gemaakt hebben aan eene proefneming of de theorien van den Minister van Binnenlandsche Zaken vereenigbaar zijn met de ware belangen van het Vaderland. Wij hebben, niet *in naam* maar *inderdaad*, een minister-president. Dit behoort misschien tot hetgeen een geacht medelid gisteren noemde de Eleusinische mysterien, van die soort echter welke ook aan niet-ingewijden overbekend zijn.

Wanneer men weten wil wat dit Ministerie verrigt heeft, is de beknopte opgaaf, wat begrooting en ten-uitvoer-legging der Grondwet betreft, deze: Het heeft de kies- en provinciale wet gemaakt, eene hoogere begrooting geleverd, en het 5de der additionnele artikelen ter zijde gesteld.

Ik kan niet in bijzonderheden treden omtrent het *contrast* van December 1850 met December 1849, door een aantal leden op afdoende wijze getoond. Er is gesproken van *beloften* van het Ministerie, en een spreker meent dat er van geene beloften sprake kon zijn; hij liet zich over het wijzen op die beloften het woord *van kwade trouw* ontvallen. Ook naar mijn inzien zijn er beloften geschied. Niet volgens een notarieel contract, dit is zoo; doch ook hier geldt: het is *onbewijsbaar* en tevens *onbetwistbaar*. Wij herinneren ons allen wat in de laatste maanden van 1849 heeft plaats gehad; de veelbelovende leus waaraan ook dit Ministerie getrouw zoude zijn: *bezuiniging door vereenvoudiging;* het vreugdevuur, dat bij het adres van antwoord de oppositie ontstak, toen zij het toekomstig Ministerie in het verschiet ontwaarde; de redevoeringen der nieuwe ministeriele partij over het toekomstig *eldorado* en hoe het Ministerie zich dit alles liet aanleunen; het *parool:* „wacht op onze daden, wij nieuwe ministers zullen zooveel verrigten, dat woorden overbodig zijn: *ubi rerum testimonia adsunt non opus est verbis;*" de vergelijking met het beklagenswaardig vorig Ministerie, waarop men uit de hoogte nederzag; men schaamde zich bijna met de begrooting van dat oude Ministerie voor den dag te komen; het kon niet anders: de begrooting lag er eenmaal, er was geen tijd eene nieuwe te maken, maar, ik herhaal het, men was verlegen over dergelijk budget. Er waren wel geene stellige beloften, maar men leefde in een atmospheer van belofte. In die dagen was alles belofte: een land van belofte, men had een ministerie van *belofte*, gelijk men nu een ministerie van *teleurstelling* heeft.

Wat het 5de additionnele artikel aangaat, het is een integrerend deel der bezworene Grondwet. En wat die belofte betreft, er is geen ander alternatief, dan van twee bastaardwoorden, echter, wat de zaak aangaat, inheemsch geworden, *illusie* of *deceptie;* ik verkies het eerste.

Wat staat ons nu te doen met de begrooting? Zullen wij ze verwerpen; eene poging aanwenden om dit Ministerie te doen val-

len? neen. Al streed eene verwerping, op dergelijke gronden, niet met onze beginsels, hetgeen wij aan het Ministerie verwijten, is niet, dat het zijne beloften niet nagekomen is, maar dat het die beloften *gedaan* heeft. Wanneer men beloften doet, zonder waarschijnlijkheid ze te kunnen vervullen, is er billijke klagt en regtmatig verwijt. Wij zouden bij de omverwerping van het Ministerie niets winnen. Al kon het bewezen worden, hetgeen ik niet aanneem, dat het vorig Ministerie beter geweest is, wij kunnen bezwaarlijk het oude Ministerie weder op die bank plaatsen. En welk Ministerie dan? Daarenboven de verandering die wij in dit Ministerie opmerken, is *verbetering*. Te regt (wanneer wij op geen antecedenten letten) heeft het Ministerie zich tegen overdreven bezuinigingen verklaard. Ook wij wenschen bezuiniging; verbetering van het lot der lagere standen; ook wij achten dat ijverig behartigen van die onderwerpen allermeest in de tegenwoordige omstandigheden te pas komt. Maar wij prijzen het Ministerie, wanneer het zich verzet tegen bezuinigingen niet vereenigbaar met de waardigheid, de eer, het wezenlijk welzijn, de zedelijke ontwikkeling der natie; al zouden ook de voorstellen dienaangaande met onbekookte plannen en met heftige diatriben worden ondersteund.

Wij hebben ons beklaagd dat het Ministerie het vijfde der additionnele .artikelen niet heeft nageleefd, noch ook toen de vervulling onmogelijk bleek, in overleg met deze Kamer is getreden omtrent gedeeltelijke ten-uitvoerlegging; wij hebben nooit overhaasting verlangd in het maken van gewigtige wetten. Wij keuren integendeel bedachtzaamheid goed. In het algemeen; de conservatieve, anti-democratische, anti-radicale, ik durf niet zeggen anti-revolutionnaire tint, die het Ministerie aanneemt, is mij welkom. Wij keuren goed het breken met *l'extrême gauche;* het kan zijn dat een deel aan het Ministerie vastkleeft en dat sommige banden onverbreekbaar zijn, het Ministerie heeft gedaan wat, om de breuk volkomen te maken, vereischt werd.

Toegeeflijkheid voor het verledene; maar bedachtzaamheid voor de toekomst. De Kamer zal gewis verlangen dat de begrooting niet aangenomen worde, zonder uit een *finantieel* oogpunt behoorlijk onderzocht te zijn. De Kamer zal verlangen na te gaan of er, na zoovele teleurstellingen omtrent de organieke wetten, middel is om nieuwe teleurstelling te ontgaan. Is de begrooting, uit een finantieel oogpunt, aannemelijk? uit het onderzoek der hoofdstukken zal het blijken, tot dusver *non liquet.* Het heeft ontbroken aan die soort van inlichtingen welke noodig zijn om met reden van wetenschap een oordeel te vellen.

Men heeft ons overstelpt met *détails.* Uit de memorien van toelichting der verschillende departementen blijkt dat het Ministerie in dit opzigt homogeen is; alleen de Minister van Buitenlandsche Zaken heeft zich aan insubordinatie schuldig gemaakt. Hetgeen vooral opmerking verdient is, dat bij Binnenlandsche Zaken het *stelsel* zich openbaart. De Minister zegt: Ik ben gedwongen door

eenige punten die zeer belangrijk zijn, eene memorie van toelichting te geven, eigenlijk is dit anormaal, de normale toestand lost zich op in staten en tabellen. Het ideaal van dit systeem is de jaarlijksche inlevering van eene ontzagchelijk groote tabel in zeven compartimenten. Dan zullen ook de algemeene aanmerkingen, die de Kamer gewoon is te maken, vervallen, althans indien zij in een geest van subordinatie te werk gaat. Algemeene discussie zal niet te pas komen. Wij zullen, zoodra de begrooting in de afdeelingen onderzocht is, eene fraaije contra-tabel maken, en onverwijld tot de artikelsgewijze behandeling overgaan. Dit is zeer systematisch, maar strijdt tegen de Grondwet.

Ook het verslag van de Kamer is uitvoerig geweest, tot in de kleinste kleinigheid; daarop volgde eene memorie van beantwoording. Een uitmuntend stuk. Daar herkent men een Gouvernement dat zijne waardigheid gevoelt. Het Gouvernement is niet een *bedelaar*, die aan de Volksvertegenwoordiging jaarlijks een aalmoes komt vragen. Hier is ook niet eene *bede*, als in de Grafelijke tijden. De Regering vraagt, in naam der Natie, hetgeen de Staat behoeft.

Die memorie bevat een aantal kernachtige spreuken, ten dienste van alle volgende Ministerien; eene keurige en belangrijke collectie zou hiervan kunnen worden gemaakt. Ja, wanneer ik openhartig mijne meening mag zeggen, ik acht dat de Kamer door die memorie geslagen is geworden, eene volkomene nederlaag ondergaan heeft. Ter verontschuldiging van de Kamer zeg ik dat het Ministerie, met uitnemende taktiek, de Kamer op een terrein heeft gebragt waarop zij noodwendig geslagen moest worden. Men heeft ons voorgelegd al wat wij niet konden beoordeelen; wat voor onze beoordeeling vatbaar was, heeft men ter zijde gesteld. Zeer kunstig! Ik zou gaarne aan de Ministers zeggen: ik bid u, geen staten, geene tabellen meer. Ik ben reeds in het onderzoek van de medegedeelde stukken zeer ten achtere. De discussie over de begrooting zal lang geëindigd zijn, eer ik alle stukken, ik zeg niet overwogen, maar gelezen zal hebben.

Geene tabellen meer, geen verder indringen in specialiteiten, geen meerdere splitsing; als men met *splitsen* niet ophoudt, zou men in *haarkloverij* vervallen. Men geve wezenlijke inlichting omtrent de grondslagen der uitgaaf, omtrent de praemissen, waarvan de speciale posten de gevolgtrekking zijn.

Ik kom tot de *organieke wetten*: kan er iets gedaan worden om nieuwe en toenemende teleurstelling te vermijden?

Het lid uit Ruurlo heeft gezegd dat wij, anti-revolutionnairen, geene teleurstelling hebben gehad; wij zouden, zeide hij, verlangd hebben dat het Ministerie niets verrigt had. Voorzeker zouden wij gewenscht hebben dat sommige wetten, of niet, of anders geredigeerd, ter tafel waren gebragt; maar meent hij welligt dat wij, door het achterblijven van de wet op het onderwijs of op het armbestuur, niet te leur gesteld zijn?

Als eerste aanmerking stel ik op den voorgrond, dat het ge-

weldig aandringen op het indienen van wetten weinig zal baten. Wanneer men het verslag van de Kamer en de periodieke drukpers raadpleegt, zou men misschien tegenover 127 wetten die in den Raad van Ministers behandeld zijn, kunnen stellen 127 wetten die van het Ministerie gevorderd worden, en wel zoodra mogelijk, met den meesten spoed, onverwijld. De Provinciale Staten zijn met adressen voor eene wet op den waterstaat in aantogt. Nog onlangs werd door een lid dezer Kamer de Minister van Binnenlandsche Zaken vermaand, met ter-zijde-stelling van alles, zich onmiddellijk met de wet op het onderwijs bezig te houden. Wat zal het gevolg zijn? Een van beiden; òf het Ministerie zal door die menigvuldigheid van aandrang duizelig worden gemaakt, òf wel het zal de mondelinge of schriftelijke verzoeken met beleefdheid aannemen en met kalmte, misschien met een glimlach, ter zijde leggen.

Eene tweede aanmerking is, dat het voor het ontwijken van teleurstelling wenschelijk ware, in afwachting der algemeene organisatien, *partieel* te verrigten wat partieel voor afdoening vatbaar is. Het 5de additionnele artikel zal, vooral thans, niet zeer hinderlijk zijn. Ik had de wegneming daarvan uit de Grondwet (onlangs bij de ontbinding der Staten-Generaal zoo gemakkelijk) verlangd. Het lid uit Zeeland stelt op dat artikel ook nu nog hoogen prijs als op een *prikkel;* doch het is een prikkel, na het gebeurde, met een afgebroken punt. Dit artikel is bij uitnemendheid van revolutionnairen aard. Van grond af opbouwen, van meet af beginnen, alles omverwerpen en alles vernieuwen; maar de treurige ondervinding heeft ons nu reeds de waarschijnlijkheid geleerd van hetgeen vòòr een jaar spotternij scheen, dat men, voortgaande in dien zin en geest, voor de organieke wetten minstens eene halve eeuw noodig zal hebben. Partiele verbeteringen zullen geene vertraging, maar de onmisbare voorbereiding eener deugdelijke algemeene organisatie zijn.

Een derde aanmerking betreft *den arbeid van de Ministers* in de redactie der wetten. Het is onmogelijk (gelijk zulks ook in de memorie van beantwoording aangeduid wordt), bij de menigvuldigheid der loopende zaken, bij de overstelping met werkzaamheden, den tijd te vinden, welke voor dien moeijelijken en gewigtigen arbeid vereischt wordt. Dit is boven het bereik van menschelijke kracht, in gewone tijden; hoeveel te meer in tijden gelijk wij beleven, nu er wetten in het leven moeten geroepen worden over de gewigtigste onderwerpen, die met de geheele inrigting van Staat, Kerk en maatschappij in verband zijn. Ik weet niet hoe dit veranderen zal: door eene gewijzigde inrigting van den Raad van State, door de benoeming van commissien (waarvan ik geen ijverig voorstander ben), of door eene verbeterde inrigting der bureaux (waarop ik, indien zij hieraan dienstbaar kan worden gemaakt, niet bezuinigen zal); maar, zoo er geen verandering plaats heeft, gaan wij nieuwe teleurstelling te gemoet.

Eene laatste aanmerking geldt de houding van het bewind *tegen-*

over deze Kamer. Het is een ongelukkig denkbeeld, dat aan deze Vergadering van den aard, de strekking en den geest der wet nooit iets mag worden bekend gemaakt, eer zij afgewerkt ter tafel verschijnt. Zoo men goede wetten verlangt, zoo men waarlijk *gemeen overleg* en niet enkel goedkeuring begeert, is het wenschelijk dat, even als in alle constitutionnele landen, het meest belangrijke niet eenmaal in het jaar, als op eene groote *parade*, maar gestadig, ter sprake worde gebragt; dat men daartoe elke gelegenheid aangrijpe en opzoeke, niet studieuselijk ontwijke. Aldus eerst vormt, ontwikkelt, verbetert zich alhier eene opinie omtrent de publieke zaak. Aldus kan er *constitutioneel* overleg en, door zamenwerking van deskundigen ook buiten de Kamer, *nationaal* overleg zijn. En daaruit kan ook door het Ministerie, terwijl het de leiding behoudt, kracht, licht en steun worden ontleend. *Wetten maken* kan men ook op andere wijs; vele wetten, binnen weinig tijds, met eene gesloten meerderheid, doordrijven, dit kan men. Ik wil niet ontkennen de mogelijkheid om dan in één jaar, vooral als er vele vreemdelingen te naturaliseren zijn, 127 en zelfs 1270 wetten in rekening te brengen. Dit slechts herhaal ik; als men voortgaat in den ouden sleur, zal er geen wezenlijk gemeen overleg zijn; de Staten-Generaal zullen beschouwd worden als lastig toevoegsel, het vragen van goedkeuring als lastige formaliteit; weest verzekerd dat ook de Tweede Kamer nimmer een schijn of schaduw zal wezen van hetgeen, voor de kracht, de ontwikkeling, en de eer der Natie, het Engelsche parlement geweest is.

Het zal mij aangenaam zijn, zoo aan deze opmerkingen eenige waarde gehecht wordt. Waarheen gaan wij anders en wat zal het gevolg zijn? Ook de crisis van 1848 wordt, in hetgeen zij goeds had, onvruchtbaar. Ik heb in sommige punten grondwet-herziening begeerd. Ook ik ben, jaren achter een, naar vermogen en, zoo ik hoop, met bedachtzaamheid, daaraan bevorderlijk geweest. Ik heb grondwet-herziening begeerd, maar de partij die nu de ministeriele partij is, en die reeds ten tijde der grondwet-herziening bestond, heeft de grondwet-herziening bedorven, even als haar revolutionnair beginsel elke crisis in ons Vaderland, die ten goede had kunnen gekeerd worden, bedierf. Zij heeft het werk van 1848 bedorven, door de geweldige wijze, waarop zij de grondwet-herziening doordreef. Zij heeft het gezag des Konings en het constitutionneel gezag der Kamers doen zwichten, door de dreigende houding, die zij aannam; zij heeft in de gewijzigde en in sommige opzigten verbeterde Grondwet jammerlijke bestanddeelen gebragt. Wat is nu ons verlangen? dat zich, bij getrouwe naleving van de Grondwet, genoegzame veerkracht bij de Natie ontwikkele om, in verband met de beginsels die velen met ons deugdelijk achten, het goede te ontwikkelen en de uitzuivering van het verkeerde op regelmatige, grondwettige wijs, door vrij en naauwkeurig onderzoek, in en buiten de Kamer te bewerken.

Dit wil onze vrijzinnige tegenpartij niet. Zij beseft het ge-

vaar eener voortgaande ontwikkeling van haar beginsel, en wat doet ze? Zij is voor ontwikkeling van veerkracht en leven buiten den kring dien zij, voorzigtigheidshalve, om ons heen zou willen trekken, beducht; zij wil ons ketenen aan den band der Grondwet van 1848, als of geen titel of jota daarin veranderd mogt worden, als of art. 196 niet bestond; zij streeft naar de neutralisering van haar eigen beginsel; zij wordt, na wegneming, zooveel doenlijk, van het tusschenbedrijf van 1848, voorstanderes, met eene gewijzigde Grondwet, van een *gewijzigd revolutionnair behoud.* Ons geacht medelid uit Ruurlo riep uit, aan het slot zijner rede: ik wil geene volksregering, geene democratie, geen algemeen stemregt, ik wil de constitutionnele monarchie en niets meer. De vraag is niet wat gij wilt, maar waarheen, blijkens de ervaring ook van onzen tijd, die zoo luide spreekt, gij door uwe beginselen geleid wordt? Ge kunt ons geene constitutionnele monarchie geven, enkel den schijn. Aldus voortgaande, zal het tegenwoordig Ministerie en de geheele ministeriele partij een bewijs te meer zijn, dat met de revolutionnaire of vrijzinnige theorie, vrijheid, vooruitgang, hervorming, ontwikkeling, alles beloofd, en geen enkele belofte vervuld wordt.

***** Den vierden dag (12 December), nadat vele leden en ook de Ministers het woord gevoerd hadden, mogt ik mij niet onttrekken aan de pligt der repliek.**

Ik ben afgemat, ook gij; ik wenschte te mogen zwijgen en ik voel evenwel dat ik, na den loop der beraadslagingen, en vooral na de redevoeringen der Ministers, zonder pligtverzuim niet nalaten kan eenige woorden, als bij resumtie, ook uit naam mijner vrienden, in het midden te brengen; vooreerst over de *begrooting;* ten tweede over de *anti-revolutionnaire partij;* ten derde over de *ministeriele* partij, in verband tot haar gehechtheid aan de Grondwet en tot haar ondersteuning van dit Gouvernement.

I. Over de *begrooting.* — Ik zeide dat de Kamer door de memorie van beantwoording geslagen was in de *détails;* laat ons zien of het Ministerie nu op de *hoofdpunten* de overwinning behaald heeft. Over de begrooting zelve is bijkans geen verschil; verwerping wordt door bijna niemand verlangd, doch twee punten van beklag zijn er geweest: het *vijfde additionnele artikel* en de *beloften* van het bewind.

Ik heb de rede van den Minister van Justitie gevolgd; niets vond ik ter ontzenuwing van de billijke klagt. Wij beklagen ons dat een artikel der bezworene Grondwet, stellig en ondubbelzinnig, niet ten uitvoer is gelegd; dat men, zoo de onuitvoerlijkheid was gebleken, de gelegenheid ter wegneming van het bezwaar, bij de ontbinding der Kamers, voorbij heeft laten gaan; dat men, om-

trent gedeeltelijke uitvoering, met de Volksvertegenwoordiging niet te rade gegaan is; en dat, toen er verlof om een Minister op dat punt te interpelleren gevraagd werd [1], de ministeriele partij heeft beweerd dat zij genoegzaam ingelicht was.

Omtrent de *beloften* van het bewind was de verdediging zwak. Wat de *finantiele* toezeggingen aangaat, heeft de Minister van Finantien zich bepaald bij de betuiging dat door het vorig Ministerie het gras voor de voeten weggemaaid was. Ik breng daarvoor aan het vorig bewind mijn dank; doch waarom heeft de Minister dit niet reeds een jaar geleden gezegd? Waarom kwam hij niet op tegen het toenmalig beweeren dat er nog veel te maaijen overig bleef? En wat de *politieke* beloften aangaat, de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft niet ontkend dat wij toen in een atmosfeer van belofte hebben geleefd. Hij heeft mij de uitlegging die ik aan het vermaarde „wacht op onze daden" gaf, ten kwade geduid; dit was, zeide hij, een bij uitnemendheid bescheiden woord. Ik heb het zoo niet opgevat. Ik dacht dat, uit de menigvuldigheid der toekomstige daden, de overtolligheid van woorden afgeleid werd. Ook is het wijzen op de *daden* aan het weigeren van inlichting omtrent *beginsels* dienstbaar gemaakt.

De Kamer beslisse of het Ministerie gezegevierd heeft. Ik ben tot het aannemen der begrooting gezind. Ik wensch echter meer inlichting. Ik vrees ook dat aanmerkelijke bezuinigingen op eens thans niet mogelijk zijn. Ik zal evenwel hieromtrent behoedzamer zijn, nadat ik de uitmuntende rede van het lid uit Rotterdam [a] gehoord heb. Ik ben geen financier; maar zooveel heb ik begrepen dat in een onbegrensd uitzettings-vermogen, waarbij op even grenzenlooze uitzetting van de beurzen der contribuabelen rekening gemaakt wordt, groot gevaar ligt. De ministeriele partij is in hare definitiën van bezuiniging niet gelukkig geweest. Het lid uit Almelo [b] zeide dat bezuiniging *doeltreffend besteden* is. Wanneer uw rentmeester zeide: al wat ik heb uitgegeven, heb ik doeltreffend besteed; ik heb uw vermogen verteerd en schulden gemaakt tot wier betaling gij onvermogend zijt, maar ik heb alles uitgegeven op eene wijs die doel getroffen heeft, dan zou dergelijk eene uitgaaf door u niet onder de rubriek der *bezuinigingen* worden geteld. Ik wensch groote behoedzaamheid te gebruiken. Ik wensch, opdat ik mij bediene van de uitnemende fabel van ons geacht medelid uit Groningen [c], te behooren tot de wijze muizen, die niet aan de wortels der boomen knagen; maar ik acht dat de vraag wie de wijze en wie de dwaze muizen in deze Vergadering zijn, door hem evenmin als door mij mag worden beslist.

De rede van den Minister van Justitie moet aangenaam geweest zijn voor de vrienden van het Ministerie; voor mij was zij het minder. Ik zal niet terugkomen op hetgeen men over mijne ont-

---

[1] Zie blz. 102

a Baud. b van Hoevell. c Westerhoff.

leding van het Ministerie, in December 1849, gezegd heeft. Ik heb gelegenheid gehad elders verwijten van dien aard te wederleggen. Een punt slechts moet ik opnemen; gemoedelijken ophef van gehechtheid aan de Grondwet. Men erkent thans, dacht ik, vrij algemeen, dat betuigingen van ingenomenheid met de Grondwet en met de constitutionnele monarchie, hoe fraai, eigenlijk nietsbeteekenend zijn, eene ingewikkelde beschuldiging jegens anderen bevatten, en, onder den schijn van verklaring, aan het ontwijken van verklaring dienstbaar worden gemaakt.

Ik zal nu niet op de politieke antecedenten van het Ministerie komen. Somtijds heb ik getwijfeld of mijn geheugen mij bedroog. Bijv. bij het hooren van het lid uit Gouda [a], en ook van den Minister van Binnenlandsche Zaken, over de geschiedenis van het vorig bewind. Ik moet aannemen dat het vorig bewind in deze Kamer met uitstekende bescheidenheid, billijkheid en zachtheid, vooral in vergelijking van dit Ministerie, behandeld is geworden? De Minister is op dit terrein niet sterk; ik wensch niet hem in moeijelijkheden te brengen.

De Minister zegt dat zij die het meest klaagden over het weinige dat er verrigt is, het langst datgene wat men gedaan heeft, hadden willen ophouden. Nu ja; het is niet ongerijmd, te klagen dat er weinig verrigt wordt, en tevens zich tegen hetgeen men afkeurt te verzetten.

Aan het Ministerie zal, bij het aannemen der begrooting, worden verleend, een votum niet van *vertrouwen*, maar, wanneer ik mij herinner de woorden van vrienden en niet-vrienden, van alle sprekers bijna, van *verregaande toegefelijkheid.*

II. Ik kom tot de *anti-revolutionnaire* partij. Daar is zooveel over gesproken, dat er nog wel iets van mag worden gezegd. Vooraf een woord aan den afgevaardigde uit Ruurlo [b]. Was zijne aanhaling van een zoogenaamd orgaan onzer partij [1] billijk? Het bevreemdt mij dat iemand die zich zooveel met politiek en staatsregt heeft bezig gehouden, het onderscheid niet kent van *contra-revolutionnair* en *anti-revolutionnair.*

Een ander orgaan zou, zeide hij, door ons niet gedesavoueerd worden: *de Nederlander.*

Ik vrees niet openhartig te zijn. Wij beamen de beginselen van dat dagblad, omdat het onze beginselen beaamt, omdat het die op den voorgrond gesteld heeft. Het amendement *Tinguy* is in Nederland nog niet ingevoerd; niemand heeft het regt, zoolang wij omtrent deelgenootschap aan dit blad niets kenbaar gemaakt hebben, ons verantwoordelijk te stellen. Ons medelid heeft herhaaldelijk gezegd dat in dit orgaan de naam van den Minister van Binnenlandsche Zaken met verachtelijke namen was gekoppeld. Die

[1] *Het Goudsch Kronykske.*

a VAN DER LINDEN. b VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

aanklagt was niet edelmoedig. Ik herinner mij wat de spreker bedoelt. Ik ben bereid tot onderteekening van het artikel[1]. Zoo de namen van THORBECKE, ZYLKER, OPZOOMER en nog een welken ik hier niet noemen wil, vereenigd vóorkwamen, uit het verband bleek dat het was enkel in betrekking tot de grondslagen onzer geheele politieke beschouwing; de eenzelvigheid der rigting waardoor men, bij logische ontwikkeling, van het liberalisme naar het communisme gevoerd wordt. Hier was geen schampere taal maar wetenschappelijke beschouwing; even gelijk men te regt beweert dat de mannen van 89 in logische verwantschap met de mannen van 93 hebben gestaan. De aanklagt was niet edelmoedig, omdat ik den Minister nooit ik zeg niet beleedigd, maar in zijne bekwaamheden en verdiensten miskend heb. Niet edelmoedig tegen een dagblad, dat de betamelijkheid der vormen en de billijkheid jegens elke tegenpartij in acht neemt.

Hier moet ik opnemen wat de Minister gezegd heeft omtrent de persoonlijke aanvallen waaraan hij menigwerf, meer dan anderen, ten doel heeft gestaan. Zoo hij bedoelt onbehoorlijke personaliteiten, niemand is daarvan afkeeriger dan ik. Maar zoo het niet geoorloofd is over beginselen en antecedenten te spreken van iemand die bij uitnemendheid een politiek persoon is, jaren achtereen invloed op het wijzigen van de instellingen des Lands gehad heeft, en thans aan het hoofd van het Ministerie staat, begrijp ik niet wat parlementaire discussie in een constitutionneel gouvernement beteekent.

Is het niet opmerkenswaardig dat we ons thans bijna vier dagen grootendeels met politieke beschouwingen bezig hebben ge-

---

[1] Zie hier de zinsneden welke mij ten kwade werden geduid. „Dat we niet vijandig zijn tegen de Grondwet, dat de verbindende kracht der Grondwet door ons op den voorgrond gesteld wordt, dat ze ons, in menig opzigt gebrekkig, evenwel bruikbaar toeschijnt, dat we geen verandering begeeren dan volgens het grondwettelijk voorschrift, na rijp beraad en gemeen overleg; dat wij, in het naleven eener bezworen Grondwet, meer naauwgezetheid verlangen dan een vrijzinnig Ministerie, ten aanzien bijv. van het 5de der additionele artikelen, betoont; dat wij, meer dan zij, ijveren voor de Grondwet; ziedaar wat bovenal aan de tegenpartij ergernis geeft. Geen wonder. Zij gevoelt dat, juist dien ten gevolge, het beginsel dat wij voorstaan, eene prakticale rigting verkrijgt..... Behoort de toelichting en uitlegging der Grondwet enkel uit de herinneringen van Maart 1848, de normale maand van het normale jaar, te worden ontleend? Is alleen 1795 en 1848 in eer? Is 1813 in vergetelheid geraakt? Kan men enkel naar radicalen trant en volgens de denkwijze bijv. van OPZOOMER, aan de Grondwet gehecht zijn? Hebben wij eene nieuwe Grondwet? Voor de Grondwet van VAN HOGENDORP, KEMPER en FALCK de Grondwet van THORBECKE, OPZOOMER, ZIJLKER, en . . .?" *de Nederlander n°.* 90. Ik laat ook hier, om de genomen ergernis, den naam niet herdrukken; de ergernis zelve is even ongegrond als die der vrienden van NECKER over deze zinsneden in *Ongeloof en Revolutie:* „Dezelfde gradatiën zijn er in het bederf van de Godsdienst, in de misvorming van het Staatsregt, en in de voortwandeling der praktijk. In de Godsdienst een Voltaire, een Diderot, een La Mettrie; in het Staatsregt een Montesquieu, een Rousseau, een Condorcet; in de praktijk 1789 door 1793 gevolgd; NECKER, Mirabeau, Robespierre, MARAT."

houden? Slechts *één* redenaar[a], zoo ik mij wel herinner, heeft ze dor en onvruchtbaar genoemd, dezelfde die het *jus divinum* met het *pantheïsme* gelijkgesteld heeft. Is het niet opmerkenswaard, nu de tijd dubbel kostbaar, nu er reeds sprake is of de Eerste Kamer een genoegzaam tal dagen overig heeft? Van waar dit? zou het zijn omdat men meer dan vroeger het belang van dergelijke beschouwingen erkent; omdat men, bij het gewigt der begrooting zelve, overtuigd is dat in deze onderwerpen voor de toekomst van het Vaderland nog meer gewigt is? Hoeveel is er niet veranderd in de laatste jaren! Thans erkent men *partijen;* vroeger plag de Minister van Binnenlandsche Zaken, lid dezer Kamer, te zeggen: mijn vriend uit de residentie ziet partijen, ik niet. Zoo hij ze thans niet ziet, zal hij moeten erkennen dat ze door de meerderheid, waarmeê hij homogeen is, worden gezien. Eene *anti-revolutionnaire* partij wordt in haar eigenaardigheid erkend; ja, wat meer is, men *antwoordt* aan die partij. Enkel uit beleefdheid welligt? of ook omdat men gevoelt dat zij eenige kracht heeft, zoo al niet in de zeer weinige leden van deze Kamer, in de Natie, waar de verhouding der partijen met de evenredigheden in deze Kamer welligt niet volkomen gelijk is? Weinigen wenschen den toestand van voor 1848 terug. Doch velen worden allengskens overtuigd dat noch de vroegere, noch de tegenwoordige toestand tot heil van het vaderland strekt; en zoo onze denkwijze meer dan te voren veld wint, het is dewijl men daarin eene, met waardering van al hetgeen behoudenswaard is, *nieuwe rigting erkent.*

Het lid uit Almelo[b] beweert dat, toen ik op de progressie van *één* tot *drie* wees, ik bijna eene lofrede op de *kieswet* en dus op het Ministerie heb gehouden. De kieswet (het is nu welligt duidelijker nadat wij met de provinciale en gemeentewet bekend zijn) behoort tot een stelselmatig geheel, waarbij belangrijke minderheden aan de meerderheid eener politieke partij ten offer worden gebragt.

Niet de kieswet heeft voor ons goede resultaten opgeleverd; het is de veerkracht onzer vrienden die over eene anti-nationale kieswet gezegevierd heeft.

Men antwoordt ons, doch men antwoordt *zonder naar ons te hebben gehoord.* Men antwoordt niet op hetgeen door ons beweerd wordt. Men plaatst onze stellingen in een ander licht, zij worden verwrongen en aldus tot ongerijmdheden gemaakt. Een voorbeeld zal ik nemen uit de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Het viel hem ligt een belagchelijk voorkomen te geven aan hetgeen mijn geachte vriend[c] over het despotisme der meerderheid gezegd heeft. Wilt gij dan welligt dat bij minderheid worde gekozen en beslist? neen! maar wij vreezen voor het *revolutionnair alvermogen* eener meerderheid, waarbij de regten der minderheid eigendunkelijk ter zijde worden gesteld.

De Minister, een man der wetenschap, zou, meende ik, de be-

a JONGSTRA. b VAN HOEVELL. c MACKAY.

doeling gevat hebben. Het is te meer verwonderenswaard dat men aan onze rigting en beginselen een karakter van zonderlingheid en onverstaanbaarheid gelieft te hechten, daar wij in de politiek-wetenschappelijke wereld overbekend zijn, en in de meeste landen van Europa merkbaar veld hebben gewonnen. Dagelijks moeten wij, bij hetgeen men ons te gemoet voert, zeggen: *„gij begrijpt ons niet.”* Dit is somtijds eene zeer ongelukkige verdediging, thans evenwel niet omdat velen hetgeen door ons gezegd wordt, verstaan. Ik maak dit toepasselijk op de onbillijke verwijten, ook nu aan ons gedaan. Wanneer het lid uit Gouda [a] zegt: Ik weet niet *waarheen* gij wilt; gij verzwijgt het altijd; ik weet niet of het u te doen is om elke vrijheid uit de Grondwet te ligten; wanneer het lid uit Almelo [b] spreekt van eene souvereiniteit bij de gratie Gods, die willekeurig grondwetten octroijeert en afschaft; wanneer het lid uit Groningen [c] mij ten laste legt dat ik al de belangrijke tijdperken van onze geschiedenis vergeet, den tachtigjarigen krijg, den worstelstrijd tegen Lodewijk XIV, de afschudding van het Fransche juk, dan verdedig ik mij niet; dan ben ik op de vrijspraak van de meerderheid dezer Kamer en van het meerendeel der Natie gerust. Laat ons hopen dat eenmaal men ons niet alleen zal antwoorden, maar antwoorden, na ons *gehoord* te hebben.

Ik heb nog een punt dat reeds, met edele eenvoudigheid en met edele verontwaardiging, door een lid uit Arnhem [d] beantwoord is; namelijk dat wij niet wenschen zouden *de opregte en eerlijke uitvoering van de Grondwet.*

Ik zal in geene herhaling vallen; maar — ook de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft het gedaan — met een enkel woord van mijne politieke antecedenten die op *schrift* gebragt zijn, gewag maken. Verwijzen naar eigen geschriften acht ik hier doorgaans ongepast, maar ter zelfverdediging wordt het pligt, wanneer men ons eene beschuldiging voorlegt die de naauwgezetheid van het geweten en de eerlijkheid van het hart raakt.

Er zijn drie tijdperken in de laatste twintig jaren in ons Vaderland geweest, waarin, om buitengewone omstandigheden, de naleving der Grondwet meer bepaaldelijk ter sprake gebragt werd. In 1829, toen bij velen, om de bezwaren waarin zich het Gouvernement bevond, het denkbeeld oprees daaraan een einde te maken door een *coup d'état.* Ik behoorde onder degenen die zich daartegen, ook openlijk, verzet hebben, het is *zwart op wit* bewijsbaar. [1] In het jaar 1840 is de geheele strekking mijner *Bijdrage tot Grondwet-herziening* geweest trouwe en eerlijke naleving der Grondwet, en sedert twee jaren strekt al wat ik geschreven heb in *Grondwet-herziening en Eensgezindheid*, in de *Verscheidenheden*, om opregte en eerlijke naleving van de Grondwet op den voorgrond te stellen. En wanneer nu iemand zegt dat dit is geschied om

---

[1] Uit *de Nederlandsche Gedachten.*

a VAN DER LINDEN. b VAN HOEVELL. c WESTERHOFF. d MACKAY.

mij hier eene vrije positie te geven, dan beroep ik mij op uwe overtuiging dat ik, om hier eene plaats te verkrijgen of te behouden, tot geene verzaking mijner beginselen in staat ben.

Wij zijn tot opregte en eerlijke naleving van de Grondwet door ons systema zelf verpligt, omdat we, volgens onze beginselen, aan *de bestaande orde van zaken* en, *met* die bestaande orde van zaken, aan *hoogere beginselen* ondergeschikt zijn.

III. Ik kom tot de *ministeriele partij*, in verband met haar gehechtheid aan de Grondwet en haar ondersteuning van dit Gouvernement. Ik zal spreken van haar algemeene rigting, van haar beginselen, en verzoek, wanneer mij eenig hard woord ontvalt, dat het niet tot de categorie van personele feiten worde gebragt.

Gij, die zoo gedurig spreekt van de naleving van de Grondwet, wat zijn daaromtrent *uwe beginselen?* Ik wijs op het systeem dat gij aankleeft en dat telkens vrijheid geeft om het *pouvoir constituant* te doen werken, hetwelk de bestaande orde niet eerbiedigt, maar volgens conventionneel goedvinden wijzigt of omverwerpt. Ik wijs op uwe *historie* van jaren her, en vraag of, sedert de opkomst van de revolutionnaire begrippen, de geheele geschiedenis iets anders is geweest dan eene aaneenschakeling van grondwetten, telkens vernietigd door een *coup d'état?* Dit ligt in de eigenaardigheid van uw systeem.

Ik wijs u, die roemt over naleving der Grondwet, op Maart 1848. Wat hebt gij met de vorige Grondwet gedaan? Er was toen ook eene bezworen Grondwet, die niet herzien mogt worden indien de *noodzakelijkheid* niet gebleken was door *vrije* beraadslaging van den Troon en de twee Kamers der Staten-Generaal? Waar bleef toen de eerlijke en getrouwe naleving van de Grondwet? welke *noodzakelijkheid* deed men ontstaan? welke *vrije* beraadslaging was er? wat is de geschiedenis van die dagen anders geweest dan een doorloopend *coup d'état?* — Nog een woord over uwe *sympathiën?* waarmede hebt gij niet al gesympathiseerd? en hoe dikwijls zijt gij in uwe sympathiën niet bedrogen geweest? hebt gij sedert 1848 niet gesympathiseerd, bijv. met LAMARTINE? bijv. met de redenaars van de Paulus-kerk te Frankfort? Wees voorzigtig met uwe sympathiën, eer gij aan anderen sympathiën verwijt! En uwe *beloften?* Inderdaad uw hooge toon bevreemdt mij. Wat uwe beloften aan Nederland gebaat hebben, is thans weder openbaar. Doch wij leven niet op een eiland, wij zijn met de algemeene gebeurtenissen in Europa niet onbekend. Wat hebt gij aan *Frankrijk* beloofd? hervorming, ontwikkeling, vrijheid; waar is die? Wat hebt gij aan *Duitschland* beloofd? eenheid, broederliefde welligt, en waar is die eenheid van Duitschland?

Ons geacht medelid uit Rotterdam [a] heeft, in verband met het 5de additionnele artikel, eene uitdrukking gebezigd, zeer opmer-

a BAUD.

kenswaard. Hij heeft gezegd dat de handelwijze van het Gouvernement *geringschatting* toonde van de Grondwet.

Gij spreekt veel van gehechtheid aan de Grondwet; is het de Grondwet zelve die men lief heeft? wordt zij welligt (nu men over eene meerderheid die eigen theorien in de organieke wetten verlangt te leggen, beschikt) als *vehikel* en middel van overgang gewaardeerd? zou misschien daaruit de gelijktijdige liefde en geringschatting kunnen worden verklaard?

En nu de ministeriele partij in verband met haar ondersteuning van dit Gouvernement! Is het niet opmerkelijk geweest dat vrienden van het Gouvernement gezegd hebben: wij zijn teleurgesteld, wij keuren de handelwijze van dit Gouvernement af, wij achten gebrek aan bezuiniging schadelijk voor het land; desniettemin ondersteunen wij uit hoogere politiek. Zou die ondersteuning *quand même* niet in verband staan met hetgeen ik zoo even zeide van de Grondwet als voertuig ter doordrijving eener theorie, waaraan, is het nood, elk belang ten offer gebragt wordt? Wij wenschen instandhouding van dit Gouvernement op andere wijs. Wij wenschen die. De Minister van Binnenlandsche Zaken is onbillijk jegens ons geweest. Onze bedoeling is, met getrouwheid aan eigen beginselen, conciliatoir. Er is veel gesproken over partijen. Naar mijn inzien, is er hier te lande, thans even als in Frankrijk, *un grand parti de l'ordre.* En waarin ligt, in verband hiermede (de Minister zal dit met zijne gewone scherpzinnigheid erkennen) op dit oogenblik de kracht van dit Gouvernement? zou zij gelegen zijn in de ministeriele partij? ligt de kracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken daarin dat hij jaren achtereen aan het wijzigen der Grondwet in zijn zin en geest bevorderlijk geweest is? dat hij aan het hoofd stond der negen mannen die in 1844 het voorstel tot wijziging gedaan hebben? dat hij het rapport van 17 Maart 1848 gesteld heeft? Ligt daarin op dit oogenblik zijne kracht? Ik ontken het. De Minister, daarmede aan het hoofd van het beheer gekomen, wordt staande gehouden door eene tegenovergestelde kracht. De wensch der Natie naar rust en orde, haar afkeer van verandering op nieuw, ziedaar wat den Minister ondersteunt. Zoo kwam ook de Minister DONKER CURTIUS aan het hoofd van het bewind, en vond weldra (tot in Februarij 1849) zijne kracht in de partij tegenovergesteld aan de rigting die hem in de hoogte gevoerd had.

Er is *toenadering* tusschen het Ministerie en ons; *van het Ministerie tot ons;* er is een *revirement politique.* De Minister van Binnenlandsche Zaken is nu, uit den aard der omstandigheden, conservatief; dit bleek reeds uit de keuze zijner ambtgenooten; ook hieraan werd het niet geven van een programma dienstbaar gemaakt; het is zeer wel gezien dat de Minister aanvankelijk met zijne politieke vrienden en politieke antecedenten breekt. Ik ben overtuigd dat hij voor *anarchie* zoo beducht is, dat hij nog liever zou hebben eene *dictatuur.*

Maar ook wij behooren tot *le grand parti de l'ordre* en wenschen als zoodanig erkend te worden, en te kunnen medewerken, niet tot verandering van bewind, maar tot wijziging der maatregelen van het bewind. Dit is de rigting van onze politiek. Is het voor drie leden te stout? *Il en est jusqu'à* trois *que je pourrais compter*. Maar zouden wij zoo geheel op ons zelven staan in deze Vergadering? zouden we niet, gelijk door een deel der natie, ook door sommige leden dezer Kamer beter worden verstaan! Indien het blijkt dat wij niets anders bedoelen dan vereeniging van vrijheid en orde op de grondslagen van godsdienst, zedelijkheid en regt; indien bij de voordragt van organieke wetten, bijv. op het *onderwijs* en het *armwezen*, de strekking naar die suprematie van den Staat openbaar wordt, welke zich boven de regten van individuën, gemeenten, provincien, gezindheden verheft, dan zal het welligt blijken dat er in deze Kamer meer anti-revolutionnaire elementen bestaan. Dan zal de taak der verdediging over meerderen worden verdeeld. Inmiddels zal door de Kamer, zoo wij te veel van haar welwillende aandacht gevergd hebben, om het gewigt der zaak en om de heftigheid der aanvallen die wij verduurd hebben, een vrijbrief aan het drietal worden verleend.

Bijkans eenparig werd de begrooting ook van Binnenlandsche Zaken goedgekeurd. Niet in de *Begrooting*, maar in de wetten op *Armbestuur* en *Onderwijs*, lag voor het Ministerie, wanneer het aan zijne beginselen getrouw bleef, een bijkans onoverkomelijk bezwaar.

1851-1852.

Begrooting. (17 *November* 1851.)

⁂ De verwantschap der vrijzinnigen, in de rigting, hetzij van behoud, hetzij van vooruitgang, werd ook aan verflaauwing van oppositie blijkbaar. Des te meer poogde ik de onvruchtbaarheid en de gevaarlijkheid der beginselen in het licht te stellen. Onvruchtbaar, met het oog op de ware behoeften der Natie; gevaarlijk om de strekking naar Staatsalvermogen ook in Kerk en School; gebleken uit de concept-wet op het *Armbestuur*

Ik bepaal mij, naar den aard dezer algemeene beschouwingen, tot een zeer algemeene vraag: „wat heeft de ervaring, sedert de vorige begrooting, geleerd omtrent het vermogen van dit Ministerie om te voldoen aan de eischen der Grondwet en aan het regtmatig verlangen van het Nederlandsche Volk?" Ik wensch niet onbillijk, niet ondankbaar te zijn. Ik kan evenwel niet doen gelijk bij enkelen aan de orde van den dag schijnt, en zeggen: in 1848 werden wij door tooverwoorden medegesleept, thans zijn we niet meer betooverd, wij zijn te vreden, alles is wel. Onder de rede

van het lid uit Zeeland[a] heb ik mij afgevraagd, ben ik dan zoo onaandoenlijk, dat ik tegen een ministerie waarvan een zoo schitterend tafereel wordt opgehangen, nog bezwaar heb? Bij nader overleg ben ik gekomen tot eene andere vraag: Zou het kunnen zijn dat hij, financier bij uitnemendheid, door den voordeeligen toestand van onze geldmiddelen te gunstig gestemd was, en de les uit het oog verloor dat, om het goede te doen uitkomen, men niet alles even fraai afschilderen moet? Maar ik herhaal het, ik wensch niet onbillijk, niet ondankbaar te zijn, ik wensch mij met u te verheugen over den voordeeligen stoffelijken toestand. Gaarne wil ik dien niet alleen aan een zamenloop van gunstige omstandigheden toeschrijven; gedeeltelijk ook aan zuinigheid, bekwaamheid, vereenvoudiging der administratie. Doch op vele der tegenwoordige baten kan geene vaste rekening worden gemaakt, en vooral mogen wij, op grond van tijdelijke welvaart, omtrent het *politiek* systema niet zorgeloos zijn.

Ook vòòr 1830 ging men, in niet ongunstigen materielen toestand, grootendeels door verkeerde politiek, eene wijziging der zaken te gemoet, die ons op vermeerdering van schuldenlast met eenige honderde millioenen te staan kwam.

Evenzoo kan ik mij niet onvoorwaardelijk verblijden in de kalmte en rust waarvan men dikwerf gewag maakt. In 1848 is minder energie dan opgewondenheid geweest, en thans is men ook hier in die soort, ik zou bijna zeggen van neêrslagtigheid en moedelooze berusting, welke na dergelijke schokken overal openbaar is. De meer of min gegronde tevredenheid over het een en ander mag dus, indien wij een juist oordeel verlangen, geen invloed hebben op de beantwoording der vraag: „Wat is er gebleken van het vermogen om te voldoen aan de Grondwet en aan het Nederlandsche Volk?"

Men heeft van tooverwoorden gesproken; er is in de Grondwet een tooverartikel: het overbekende vijfde artikel additionneel. Het bedoelt, zoo als de Minister van Binnenlandsche Zaken te regt opgemerkt heeft, niet alleen de *indiening*, maar de *tijdige* indiening der wetten; ik voeg er bij: het denkbeeld is geweest, dat door den invloed van het Ministerie de tijdig ingediende wet inderdaad *tot stand komen zou.* Is er aan dit artikel voldaan? Aan de letter, aan den *termijn*? Wij hebben de *gemeentewet* ontvangen. Ik heb hooren beweren — en daarover is veel te zeggen — dat men reeds dankbaar behoorde te zijn, wanneer een Minister van Binnenlandsche Zaken in een jaar tijds eene goede gemeentewet geeft; maar het komt mij twijfelachtig voor, of het in den geest der Grondwet is, wanneer het gezamenlijk Ministerie in een jaar uit het bij art. 5 voorgeschrevene enkel levert de gemeentewet. Met het oog op het *tot stand komen* van wetten is het onvermogen nog meer blijkbaar; want het tot stand komen der reeds ingediende wetten komt telkens meer speculatief voor. De wet op de *regterlijke organisatie* is eer een kader van wetten dan eene

[a] Bachiene.

wet, en indien men niet groote wijziging in dat ontwerp brengt, zal Nederland welligt niet in deze eeuw door min kostbare regtsbedeeling worden verblijd.

Ik wil niet al de wetten opnoemen, maar ik wijs naar de reeds voor de tweede maal ingediende wet op het regt van *vergadering*, welke, na lotgevallen waarvan in deze Kamer nog geen antecedent was, zoek geraakt is; niemand weet wat er van geworden is, wat er van worden zal! En nu de wet waarnaar wij allen verlangen: de wet op het *onderwijs*. Wij mogen niet betwijfelen dat er aan die wet bij het Ministerie vlijtig wordt gewerkt; doch het vorderen van het werk schijnt in omgekeerde verhouding tot den arbeid dien men er aan besteedt. — Hetgeen bij de vraag naar het vermogen om de Grondwet ten uitvoer te leggen, vooral in aanmerking komt, is de *aard* van de wetten die ingediend zijn. Waaraan is het te wijten dat wij nog geene wet op het regt van vergadering hebben? Ik laat de vorige wet rusten; maar zou de wet van 1851 (volgens welke het Gouvernement over eene vereeniging van drie personen toezigt verlangt, en de kantonregter in een bijzonder huis waar 14 personen te zamen gekomen zijn, naar goedvinden intervenieert), aan deze Kamer zoo ongevallig geweest zijn, indien ze eene minder reactionnaire tint had? Ziedaar wat ik in meer wetten terugvind. Ik ben zoo vrij geweest aan het vorig Bewind te zeggen wat ik aan dit Bewind herhaal: het is bij u en uwe geloofsverwanten altijd orde *of* vrijheid, in plaats van orde *en* vrijheid. De ervaring leert dat het alternatief tot den aard van uw systeem behoort: het is evenwel te bejammeren dat aldus, gelijk onze voormalige President[a] het eenmaal aangeduid heeft, de geschiedenis onzer dagen in slingering tusschen revolutie en reactie bestaat.

Ik kom tot een misschien nog gewigtiger punt: voldoet dit Ministerie aan de Grondwet, wanneer op den aard van *regering* en staatsvorm gelet wordt? In 1848 werd ons voorgespiegeld de verwezenlijking van een echt-parlementair gouvernement, terwijl toen voorzeker door de Staten-Generaal bedoeld is hetgeen, in eene voor sommigen misschien ouderwetsche taal, *getemperde monarchie* genoemd wordt. Nu ontwaar ik dat bij toeneming alles wordt geconcentreerd op één punt, de *ministeriele verantwoordelijkheid*. De Minister van Justitie beschouwt ze als den hoeksteen van het parlementair gouvernement. Maar wanneer wij letten op sommige voordragten en ook op hetgeen wij, nu en dan, in de Kamer hebben gehoord, wat is er geworden, wat zal er worden van die ministeriele verantwoordelijkheid waarop men het oog had? en wanneer de hoeksteen nietsbeteekenend wordt, welk lot dreigt het geheele gebouw? En hoe is het met de *getemperde monarchie?* Ik voeg er bij, ik moet er bijvoegen, daarover is de eerste twist tusschen den Minister van Binnenlandsche Zaken en mij in deze Kamer gevoerd: — hoe is het met de *souvereiniteit van het huis van Oranje?* hoe met de onafhankelijk-

a Duymaer van Twist.

heid der *Kroon* in eigen zelfstandigen werkkring, zonder welken er geen koninklijk gezag is? Wanneer ik naar de rigting vraag welke de politiek van het Ministerie aan de practijk geeft, zie ik in ter-zijde-stelling van die souvereiniteit het *primum verum* van constitutionneel staatsregt; dan weet ik niet wat getemperde monarchie beteekent. De *tempering* is dan zoo sterk dat de hoogleeraar [a], die het aanzijn hier te lande van eene *getemperde democratie* beweert, welligt zoo groot ongelijk niet heeft. Ik raak aldus in zoodanige onzekerheid, dat ik mij bijna de vraag voorstel, of niet, onder een zoo gewijzigd staatsregt, de menigwerf door mij bestreden spreuk: *point de redressement de griefs*, *point de subsides*, regtens toepasselijk wordt.

Met het oog op den geest en de bedoeling der Grondwet heb ik tegen de *politische* rigting van het Ministerie, zoo mogelijk, nog erger bezwaar. Ik bedoel een denkbeeld, dat meer en meer op den voorgrond geraakt, het denkbeeld van *staats-alvermogen*, van alvermogen der wet; een wanbegrip, dat ik, volgens de les van den Minister van Binnenlandsche Zaken niet eerbiedig, maar bestrijd. Dit denkbeeld komt hierop neder, dat alle vrijheden en regten door den Staat *geabsorbeerd* worden. Hierin ligt hetgeen de Minister plag te noemen, de *grondtoon der eeuw.* Het was reeds in vroeger eeuwen bekend; ik behoef den schrijver niet te noemen, die zich den Staat onder het liefelijk beeld voorstelde van den Leviathan, een gedrocht, welvarend en krachtig, omdat alle zelfstandigheden daarin te niet gaan. Zou er van een streven naar dergelijk staatsalvermogen ten onzent in het laatste jaar geen blijk zijn? Ik laat thans de gemeentewet daar, en onderzoek niet of de autonomie der gemeenten onder de zelfstandigheden welke het ondier verzwolgen heeft, behoort. Ik acht met twee voorbeelden, uit de laatste weken ontleend, te kunnen volstaan. Het eerste ligt in hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd heeft in de, door zijne rede vooral, merkwaardige zitting van den 24sten September. Ik spreek thans niet van het onderwijs; ik wensch dat later deze gewigtige aangelegenheid met den ernst worde behandeld welken zij verdient. Nu wijs ik, ter toelichting van het gevaarlijke systema, slechts op eene uitdrukking van den Minister. Hij sprak, in tegenoverstelling der *gemengde* school, van *secten-scholen.* Dus *gezindheids-scholen* zijn, volgens den Minister, *secten-scholen. Gezindheden*, zijn *secten;* hebben, volgens den Minister, geen publiek karakter, zijn enkel *private* genootschappen. Ook in het onderwijs wordt gelet op de behoeften, niet van de *Natie*, gelijk zij *uit de gezindheden* zamengesteld is, maar van *een Staat buiten en boven de Natie.* En die Staat, jegens de particuliere genootschappen tolerant, vormt zich voor de behoeften der publiekregtelijke algemeenheid eene godsdienst van Staat; volgt eene *godsdienstige* of, waar het pas geeft, *godsdienstlooze* rigting, welke naar de omstandigheden wijziging ondergaat, en, niet gebonden aan de verkregen regten en het geloof der

a JONCKBLOET.

gezindheden, zich plooit naar de behoeften en de denkwijze van den tijd, naar hetgeen de meerderheid, bij monde van een Minister of van een onzer geachte medeleden, in naam der verdraagzaamheid, voor allen goed vindt. Aan den Staat wordt het *jus in sacra* verleend. Wij spreken over de noodzakelijkheid van scheiding tusschen Kerk en Staat; over sommige bevoegdheden, ten onregte nog aan het Gouvernement verbleven, en terwijl wij over die bijzonderheden bezorgd zijn, maakt de Staat zich in de volksopvoeding meester van hetgeen de levensvoorwaarde der gezindheden is. Ik zou meer kunnen zeggen; ik bepaal mij bij de opmerking, dat in dit systema de vrijheid van particulier onderwijs aan de secten bij vergunning ten deel valt; voor alsnog, en zoolang die gunst met de eischen *der publieke dienst* overeen kan worden gebragt.

Een tweede voorbeeld heeft een ieder uwer op de lippen: de voordragt op het *armbestuur*. Wie erkent niet, dat eenheid en zamenwerking van alle krachten, in stede van versnippering en misbruik der liefdegaven, wenschelijk is. Maar volgt hieruit, ten ware men in het onvoorwaardelijk staatsalvermogen een steun heeft, dat de Staat eigendunkelijk bij maatregel van dwang, die zich tot particuliere en kerkelijke liefdadigheid uitstrekt, tot het daarstellen der gewenschte eenheid bevoegd is? Ik wil niet herhalen de qualificatien, die ik reeds aan dergelijke wet heb hooren geven, en die evenwel, wanneer men let op de verwantschap der begrippen, op de aaneenschakeling der denkbeelden, niet onjuist zijn. Ik wil mij van elke harde uitdrukking onthouden; maar in deze voordragt komt het systema onmiskenbaar voor den dag.

De vrijheid om liefdadig te zijn zal voor alsnog worden *gegund*, maar van het liefdebetoon zal *rekenschap* worden gevraagd, de weldadigheid zal onder *het toezigt der hooge politie* worden gesteld. De Grondwet, zegt men, veroorlooft vrij wat meer. De geheele armenzorge zou als *publieke dienst* kunnen worden beschouwd. Is dit zoo? volgt dit misschien uit hetgeen de Regering, in 1848, met toejuiching van de Staten-Generaal, sprak: „het armbestuur zal door de wet worden geregeld? doch zeker niet zoo, dat de bijzondere instellingen van weldadigheid worden aangetast. Dit zoude een middel zijn om de weldadigheid, eene der schoonste deugden van ons volk te vernietigen, daartoe kan geene Nederlandsche regering de hand leenen." Neen, het is niet de Grondwet die het verlangt, maar het is de eisch van uw systeem dien gij in de Grondwet verlangt te brengen. Ik heb thans, in uwe *daden*, het *programma* uwer politieke strekking; een programma dat ik niet onderschrijf.

Indien de Grondwet zoodanigen dwang gewild had, indien ze bij artikel 195 elke liefdadige instelling van de Regering afhankelijk gemaakt, of in art. 194 een openbaar schoolwezen voor alle gezindheden onbruikbaar ingesteld had, dan zou niet de Natie naar de Grondwet, maar de Grondwet naar de Natie wijziging moeten ondergaan. Daarom heb ik niet alleen gevraagd: is het Ministerie

vermogend om te voldoen aan de Grondwet, maar ook, kan het voldoen aan het regtmatig verlangen van het Nederlandsche Volk?

De Minister heeft van mij gezegd: „De geachte spreker meent in het uitsluitend bezit te zijn van de kennis van hetgeen nationaal en niet nationaal is." O neen! maar ik acht dat wij, omtrent hetgeen op dezen bodem nationaal is, niet in onzekerheid zijn. Nationaal is hier altijd geweest vrijheid, verdraagzaamheid, eerbiediging van hetgeen de godsdienst betreft; en wanneer eene politieke rigting daarmede niet vereenigbaar is, beweer ik dat ze anti-nationaal is. Zij is het, omdat zij aan de Natie ontneemt hetgeen voor de ware vorming en de veerkracht der Natie vereischt wordt. Zij is het, omdat ze ons, door den invloed der meest gevaarlijke theorien, prijs geeft aan de gevaren die wij te gemoet gaan. Ik zal mij niet wagen aan politieke gissingen omtrent de gesteldheid van Europa en de eventualiteiten van 1852; maar onbetwistbaar is het dat nieuwe uitbarsting, zoo niet onder de waarschijnlijkheden, onder de mogelijkheden behoort; dat het goed is daarop voorbereid te zijn, en dat de verwaarloozing der hoogste belangen van het volk, evenmin als de theorie van het staats-alvermogen, onder de behoedmiddelen behoort. — Nog iets. Dergelijke strekking is dagelijks meer in strijd tegen hetgeen door een aanmerkelijk deel der Natie verlangd wordt. Ik heb hier een middel om mij tegen al wat naar grootspraak zweemt, in veiligheid te stellen. Herinnert gij u de discussie over de begrooting van het vorige jaar? wat toen grootendeels invloed heeft gehad op de aanneming met overgroote meerderheid? hoe verscheidene leden en daaronder de zoodanigen die grooten invloed hebben, bevreesd waren voor de toenemende kracht der anti-revolutionnaire partij? O! wat gevaren duchtten zij daarvan! Alle hunne menigvuldige argumenten ter verwerping vervielen voor die ééne consideratie: de anti-revolutionnaire partij is in aantogt; wij kunnen niet doen wat wij anders zouden verrigten; onze vaderlandlievende scherpzinnigheid verbiedt het; wij stemmen voor de begrooting die door ons afgekeurd wordt. Het schouwspel was te treffend, om reeds in vergetelheid te zijn geraakt. En nu zeg ik, aan hen die zoo beducht voor ons waren: weest thans (vermits wij sedert verleden jaar niet verloren hebben) niet al te gerust. Neen, het geachte lid uit Tiel[a] had in zijne veelzins uitnemende rede, op den 24sten September, wel gelijk. Of we gevaarlijk zijn, weet ik niet, maar, als wij het zijn, dan is het hoog tijd dat wij worden gestuit.

Het Ministerie, de ministeriele partij, zij die in het Ministerie belang stellen (en ook ik stel belang in het Ministerie en waardeer het, schoon ik de hoofdgedachte van zijne politiek niet beaêm) kunnen tamelijk gerust zijn. Aan ministeriele krisis wordt niet gedacht. Doch men kan al te gerust zijn. De meerderheid der Kamer, *le pays légal*, is op de hand van het Gouvernement. Zou ik het niet weten, die nog onlangs een mijner amendementen door

a VAN DAM VAN ISSELT.

vier stemmen, de mijne daaronder gerekend, ondersteund zag? Er is toenadering en eensgezindheid tusschen hen, die in 1850, ik wil niet zeggen van elkander verwijderd waren, maar toch niet zoo digt bij elkander hebben gestaan. Denkt eens aan verleden jaar. Reeds door het verslag, bij de eerste schermutseling, scheen het als of drie Ministers zouden worden geveld, en leden, die thans voorzeker niet tot de tegenstanders van het Ministerie behooren, waren op sommige punten uitermate gestreng. Nu daarentegen is bijkans alles toenadering, eensgezindheid, welwillendheid, en wat dies meer zij. En toch! somtijds is de hemel zoo helder, dat men zou zeggen, kan het zijn dat er nog wolken bestaan? en weldra ondervindt men dat alles met nevelen bedekt is. Ik veroorloof mij eene waarschuwing. Het Ministerie, voortgaande naar het programma dat het omtrent onderwijs en armbestuur geeft, zou gevaar loopen dat het met de meerderheid van deze Kamer niet homogeen bleef. Het is stout gesproken, maar ik heb twee voorbeelden, waarmede ik aan mijne waarschuwing kracht geef. Weinige dagen geleden werd het voorstel van het geachte lid uit Zeeland [a] ter tafel gebragt. Nooit heb ik den Minister van Binnenlandsche Zaken, dien ik zoo dikwerf met genoegen en zelfs met bewondering gehoord heb, beter hooren spreken dan ter bestrijding van het voorstel; en evenwel is het aangenomen met eene groote meerderheid. Waarom? omdat men bevreesd was, dat er eenigzins geraakt mogt worden aan dat groote beginsel van openbaarheid, van publiciteit, hetgeen de Kamer beschouwt als onmisbaar voor een constitutionneel Gouvernement. Het andere voorbeeld is nog sterker; het was bij de behandeling der gemeente-wet. Zoo er ooit geweest is overeenstemming der Kamer met het Ministerie, bepaaldelijk met den Minister van Binnenlandsche Zaken, dan is het *toen* geweest. Toen is het gemeen overleg tot eene ongekende hoogte van vertrouwelijkheid gebragt; zoodat de amendementen voorgelegd werden aan den Minister ter gezamenlijke redactie: voorzeker het *nec plus ultra* van gemeen overleg. En, te midden van zoodanige beraadslaging, wordt door het geachte lid uit Nijmegen [b] een amendement voorgesteld omtrent het armwezen, omtrent eene der voornaamste quaestien van de aanstaande wet; en het wordt aangenomen met 37 tegen 25 stemmen. Daarom zeg ik aan het Ministerie: „wees voorzigtig," en ik herhaal de woorden die ik in het vorige jaar sprak: „Indien het blijkt, dat wij, anti-revolutionnairen, niet anders op het oog hebben dan vereeniging van vrijheid en orde op de grondslagen van godsdienst, zedelijkheid en regt; indien bij de voordragt van organieke wetten, bijv. op het *onderwijs* en het *armwezen*, de strekking naar die suprematie van den Staat openbaar wordt, welke zich boven de regten van individuen, gemeenten, provincien, gezindheden verheft, dan zal het welligt ook blijken dat er in deze Kamer meer anti-revolutionnaire elementen bestaan."

---

a VAN ECK. b DOMMER VAN POLDERSVELDT.

*** Ditmaal meende ik, op den derden dag (19 November), ter repliek de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken niet te moeten afwachten. Aldus toch vreesde ik dat mij de gelegenheid zou ontvallen om mijne medeleden te beantwoorden; vooral den heer van Hoevell, volgens wien de anti-revolutionaire partij zeer was afgenomen in innerlijke kracht; want, zeide hij: „*a.* de mysterieuse, de magische, de tooverkracht, welke die partij uitoefent is in het laatste jaar zeer afgenomen; *b.* er begint inwendige verdeeldheid te ontstaan in het vijandelijke leger; *c.* de sympathie voor die partij, zoo ze al bestaan heeft, is aanmerkelijk verminderd."

Ik ben niet voornemens, indien ik daartoe geene buitengewone aanleiding ontvang, aan de Kamer verlof te vragen om het woord te voeren na den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik wensch dus dat hij ditmaal mij zachtkens behandele, indachtig dat hij het laatste woord heeft; vooral ook dat systeem tegen systeem staat; dat het onze, ook in andere landen, vele verdedigers heeft, en dat wij nu, niet zonder reden, meer dan gewoonlijk bezorgd zijn, vermits hetgeen ons in het systeem der wederpartij meest gevaarlijk voorkomt, de *onvoorwaardelijke suprematie van den Staat*, zich schijnt te zullen openbaren in twee verordeningen, op het *onderwijs* en op het *armbestuur*, welke in de teederste en heiligste belangen der Natie ingrijpen. Zes leden hebben mij door tegenspraak belangstelling betoond: drie in het voorbijgaan, twee meer opzettelijk, één had eene redevoering *ad hoc*, ten betooge dat de anti-revolutionnaire partij zich in een deerniswaardigen toestand bevindt; opmerkelijk is het, dat de aanmerkingen niet zijn gerigt geweest tegen het belangrijke punt van staatsregt, onderwerp van mijn betoog, maar tegen eene of twee uitdrukkingen, die ik mij aan het einde mijner rede heb laten ontvallen.

De afgevaardigde uit Dokkum [a] verzekert dat hij zijne stem gegeven heeft aan het voorstel omtrent het *Bijblad*, zonder *politieke bedoeling*. Ik wil hem gaarne een vrijbrief geven dat hij niet met *anti-ministeriele* inzigten is te werk gegaan; de voorsteller ook niet. Maar toch het is zoo, en het strekt den ministerielen leden tot eer, dat, wanneer het om een beginsel te doen is, hunne stem aan den Minister ontvalt.

De afgevaardigde uit Heerenveen [b] was verbaasd dat men dit Ministerie te gelijk *revolutionnair* en *reactionnair* genoemd heeft. Ik acht zeer *natuurlijk* hetgeen hij als *onzin* beschouwt. *Revolutie* en *reactie* zijn twee takken op één stam. Ik acht een *axioma* wat hij minstens voor een *paradox* houdt. Deze tweederlei vorm der vrijzinnigheid is het kenmerk en kort begrip der geschiedenis van onzen tijd.

De afgevaardigde uit Steenwijk [c] heeft getracht mij in verlegenheid te brengen. Het Ministerie had, in de finantien, voldaan aan de eischen der Grondwet. Ik heb het niet *ontkend;* ik heb mijne dankbaarheid op den voorgrond gesteld. Men zal mij niet ligt in strijd brengen met den Minister van Finantien. Wanneer ik de *politieke strekking* van dit Ministerie bestrijd, spreek ik niet van den Minister van Marine, niet van den Minister van Oorlog,

a Ter Bruggen Hugenholtz. b Jongstra. c de Fremery.

niet van den Minister van Buitenlandsche Zaken, niet van den Minister van Kolonien, dan spreek ik van de Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken; eigenlijk alleen van den laatsten, omdat ik het *dualisme* in het Kabinet niet meer bespeur. — Ik maak hiervan aan den Minister van Justitie geen verwijt; het is dezelfde toenadering als in de Kamer. Het Kabinet was vroeger met de Kamer homogeen; die homogeneïteit bestaat nog, slechts is ze veranderd van natuur.

Ik gaf mij nooit uit voor financier. Evenwel weet ik dat somtijds, te midden van voordeeligen materielen toestand, groote finantiele onheilen voorbereid zijn. Ik wijs, wat ons land betreft, op 1781, 1795 en 1830.

Indien waarlijk dit Ministerie eene verkeerde politiek volgt, zal het kunnen gebeuren dat hetgeen men met zooveel moeite bezuinigt en door zoo ongedachten zegen verkrijgt, verloren ga op dezelfde wijze waarop de Oost-Indische baten jaren achtereen te niet gingen in den afgrond der *volharding*.

Ik kom tot den spreker uit de hoofdstad[a], in wien ik, die van de finantien niets weet, zooveel vertrouwen heb, wanneer ik denk aan een finantielen maatregel, in het buitenland, meer nog welligt dan ten onzent, gewaardeerd, en aan de menigvuldige diensten, welke nog heden de Minister van Finantien met cordaatheid vermeld heeft. Eene aanmerking *van hem* verblijdt mij, omdat ik altijd in de wijze waarop hij ze voordraagt, welwillendheid, en, gelijk hij het noemt, onze oude vriendschap, herken. Hij houdt niet van *politieke* beschouwingen; hij vindt ze niet gepast bij het adres, evenmin bij de begrooting. Wanneer dan? Ik heb vroeger gedacht dat hij een vijand van *politieke* beschouwingen was, omdat hij gaarne voor finantiele beschouwingen veel beschikbaren tijd had. Maar neen! hij zegt nu dat wij vermijden moeten *alle* quaestien die tot verbittering, tot tweedragt aanleiding *kunnen* geven. Ik heb wel eens gehoord dat sommige leden de strekking hadden om deze vergadering te herscheppen in eene soort van *Synode;* wij moeten ze ook niet herscheppen in eene *afdeeling van de maatschappij tot Nut van 't Algemeen.* Haar Reglement van Orde over te nemen, komt met onze roeping niet overeen. Het Gouvernement werpt voorbedachtelijk, en met het oog op die roeping, ieder ontwerp als een *twist*appel in ons midden. In de wijs der behandeling, niet in het ontwijken van teedere vraagstukken, is het middel om verbittering te ontgaan. Indien ik niet bevreesd ware tot misverstand aanleiding te geven, zou ik zeggen dat, om onzen pligt met blijmoedigheid in acht te kunnen nemen, ieder lid van de Kamer iets behoort te hebben van den salamander, die zich het genoegelijkst bevindt te midden van het vuur.

Ik had van *toenadering* gesproken, die in deze Kamer plaats had; het geachte lid zegt: „toenadering was niet noodig, er is mijnerzijds geen tegenstand geweest." Ik sprak niet van tegenstand,

a van Hall.

maar van *verwijdering*, en verwijs hem naar zijne eerste rede bij de begrooting in 1850. Daarin is vrij wat over het vijfde additionnele artikel, over den duursten Minister van Binnenlandsche Zaken, en wat dies meer zij. Ik had het voornemen in mijne rede van eergisteren eenige fragmenten der zijne te vlechten; ik heb er van moeten afzien, omdat het, bij de meerdere harmonie waarin wij ons verblijden, een te sterke dissonant was. Er is geene toenadering onzerzijds, heb ik hooren zeggen; *wij* zijn blijven staan. Dit te beweren is niet wel; er is *wederzijdsche* toenadering geweest. Ook keur ik de eensgezindheid niet af, wanneer men meent eensgezind te *kunnen* zijn. Ik acht ze verderfelijk, wanneer zij voortvloeit uit ondergeschiktheid aan een zegevierend beginsel, dat men afkeurt. Hier moet veeleer het gevolg eener *verwantschap van beginselen* worden erkend. Ik verblijd mij daarin; ook omdat het eigenaardige onzer beginselen meer uitkomt; zamensmelting der *nuances* moge er zijn, de *kleuren* houde men uiteen. Die toenadering is ook goed om de tijden die wij te gemoet gaan; het is goed dat er geen onoverkomelijk bezwaar zij om het Ministerie te versterken met hen die zich jegens het Vaderland, in welk vak of tijdvak ook, hebben verdienstelijk gemaakt.

Ik moet aan het lid uit Tiel [a] dank betuigen voor hetgeen hij gezegd heeft omtrent het ministerie van Oorlog. Eene waardige houding voegt ook aan een klein volk. Klein was Nederland in vroeger dagen — toch groot, en het zou dit nog kunnen zijn, door terugkeering tot de beginselen, welke de kracht der Natie hebben uitgemaakt en die, helaas! dat ik het zeggen moet, het geachte lid, met zooveel ijver en volharding bestrijdt.

Hij weet eigenlijk niet wat ik *wil*. Van waar dit? Dagelijks meer verneem ik van velen dat zij inzien wat ik wil. Maar het geachte lid uit Tiel niet. Van waar dit? Er kan meer dan ééne oplossing van het raadsel zijn. Wanneer ik niet met hem in eenigzins gespannen toestand geraakt was, zou ik herhalen dat ik twijfel of hij in zijne politieke beginselen *met zich zelven homogeen is;* ik zou er bijvoegen dat men, om te weten wat een ander wil, beginnen moet met te weten wat men zelf wil. Maar ook nu zou ik velerlei kunnen bijbrengen, al ware het slechts de overbekende en onwaardeerbare anecdote van Prinses Anna. „Kunt gij, dit niet begrijpen? Ja, Mevrouw! wij heeren van Amsterdam *kunnen* het wel begrijpen, maar wij *willen* het niet begrijpen." Men weet dikwerf niet wat een ander wil, wanneer men niet *wil* wat hij *wil*. Ik weet maar al te goed wat de spreker uit Tiel wil.

Hij heeft gezegd dat hij voor mij niet bevreesd is. Dit geloof ik waarlijk wel: hij heeft zoowel op het militaire als op het parlementaire slagveld zoo dikwijls van moed bewijzen gegeven, dat ik niet zou denken hij voor mij vervaard was, *zoo hij zelf het niet gezegd had.* Zijne *fameuse* rede — ik zal nu voorzigtig zijn, het is een woord van dubbele beteekenis — van 24 September, begon met een uitroep,

a VAN DAM.

dat het waarlijk hoog tijd werd mij te stuiten. Door zoo ernstig op te nemen hetgeen ik van het *veelzins uitnemende* zijner rede gezegd heb, noodzaakt hij er op terug te komen; anders zou men kunnen meenen dat ik mij voor den geheelen inhoud verantwoordelijk stel. Die rede is uitnemend geweest, door stijl, vorm, levendigheid, *animatie*. Ik kan begrijpen (ik heb het niet gezien, maar las het in de dagbladen) dat verscheidene leden, nadat hij had uitgesproken, hem de hand hebben gedrukt; zoo ik van zijn gevoelen geweest ware, ik zou het ook hebben gedaan. Ik moet nu ook zeggen wat ik afkeur. Vooreerst de vermelding van Cousin als den grootsten lofredenaar van het Nederlandsche schoolwezen. Ik zou kunnen begrijpen dat hij gesproken had van den zoek geraakten O'Malley, of van den in 1848 dubbel, naar ik vermeen, fameus geworden Ramon de la Sagra, of dat hij ons, eenmaal nog aan de ingenomenheid van Cuvier en Noël, veertig jaren geleden, met den liefelijken indruk eener Nederlandsche volksschool had herinnerd. Maar Victor Cousin, die, ofschoon het land rondgereisd hebbende onder onafgebroken toezigt van onze schoolopzieners, evenwel zelfstandigheid van oordeel bewaard heeft; Victor Cousin, voorstander van vrije bijzondere scholen, die zich vrolijk heeft gemaakt met het onergerlijke Christendom, waarmede het geachte lid zooveel op heeft, — Victor Cousin te noemen den grootsten lofredenaar van het Nederlandsche schoolwezen, dit gaat te ver. Ten andere, heeft mij bevreemd de onjuiste voorstelling van hetgeen door ons op de bijzondere scholen der 1ste klasse begeerd wordt. Evenzeer de betuiging eener *verdraagzaamheid*, die ik in de politieke houding van ons geacht medelid niet terugvind. Ik heb mij afgevraagd — en de spreker zal mij toelaten dat ik, nu die soort van verdraagzaamheid zooveel invloed heeft, geheel openhartig spreek, terwijl ik niet hem persoonlijk, maar onze *aldus verdraagzame* landgenooten op het oog heb — ik heb mij dikwijls gevraagd: wat kan de definitie van *die* verdraagzaamheid zijn? welligt deze: *verdraagzaam*, zoolang ik niets dat mij *onverdragelijk* is, ontmoet?

Gij wilt bijv. den afgescheidenen vrijheid gunnen in het heiligdom hunner woningen godsdienst uit te oefenen, huisselijke godsdienstoefening te houden; tegen hunne onderlinge bijeenkomsten ijvert gij; maar ge zijt verdraagzaam! Gij wilt aan uwe landgenooten beletten — en interpelleert den Minister wanneer hij het vergunt; — gij wilt aan uwe landgenooten, bij wie tegen het openbaar schoolwezen gewetensbezwaar is, beletten eigene scholen te hebben; maar ge zijt verdraagzaam! Gij laat aan degenen, die, in welke gezindheid ook, met uwe godsdienstbegrippen niet overeenstemmen, de keuze om te zijn dweeper of huichelaar; maar ge zijt verdraagzaam! — Waarlijk, indien dit uwe verdraagzaamheid is, o! mogt er in die verdraagzaamheid een weinig onverdraagzaamheid worden gemengd.

Uit de rede van het lid uit Almelo [a] zou men opmaken, dat ik

[a] VAN HOEVELL.

mij aan verregaande grootspraak omtrent onze vermeerderende kracht had schuldig gemaakt. De verdediging is eenvoudig. Indien — het zij mij nog eenmaal vergund het aardige beeld van het lid uit Groningen te gebruiken — indien in 1850 de *wijze muizen* aan hunne *dwaze broederen* toegeeflijkheid hebben betoond, waar het gold de ontworteling van den boom, de ondermijning van het finantiele staatsgebouw, en indien ze dit gedaan hebben enkel, gelijk zij luide verkondigd hebben, met het oog op den verontrustenden aangroei der anti-revolutionnaire partij, volgt dan niet òf, hetgeen ik niet mag aannemen, dat men een voorwendsel gezocht heeft om zich aan pligtmatige verwerping van het budget te onttrekken, òf dat men inderdaad voor ons bevreesd was: te meer, daar, in eene uitmuntende, blijkbaar tegen de anti-revolutionnairen gerigte rede (men heeft ze toen *verpletterend* genoemd) ons medelid uit Zutphen [a] verklaarde dat er nooit zooveel behoefte was aan eensgezindheid ter ondersteuning van het Ministerie. Is het nu te veel gezegd: „indien gij in 1850 bevreesd waart, weest in 1851 niet onbezorgd, want wij gingen sedert niet achteruit". Maar hoe bewijs ik dit? ik spreek niet van de kracht onzer beginselen en de vastheid onzer overtuiging; van hetgeen *wij* gezegd of gedaan hebben; maar men kan op tweederlei wijze vooruitgaan; men wint veld, ook omdat de tegenpartij achteruitgaat. In 't algemeen en, bij toeneming in het verloopen, jaar is (men neme mij de vrijmoedigheid niet euvel) het licht der vrijzinnigheid aan het tanen geraakt. Houdt in het oog hoe buitengemeen ongunstig telkens het oordeel der vrijzinnigen zelven is over hetgeen andere vrijzinnigen verrigt hebben. Let op de geschiedenis van ons land; de ministers onder den vorigen Koning waren vrijzinnig; ook die onder onzen eersten Koning; Willem I zelf was vrijzinnig, werd als model van een vrijzinnig Koning in Europa geroemd; in vroeger jaren zijn wij lang onder het gebied der vrijzinnigen, die toen een anderen naam droegen, geweest. Bezwaarlijk is het zich tegen den grondtoon der eeuw te verzetten; toch valt de zaak eenigzins ligter, omdat men, bij de veroordeeling van ieder tijdperk, sedert de vrijzinnigen heerschappij hebben gevoerd, de vrijzinnigen tot bondgenoot heeft. Elk vroeger tijdperk, *volharding* en *behoud* niet uitgezonderd, wordt door de vrijzinnigen zelven verguisd. Men voege daarbij den magtigen indruk van hetgeen elders, in en sedert 1848, gebeurd is; de *vrijheid* was *anarchie*, de *orde* was *dwang*. En wat zagen wij in ons vaderland, in en sedert 1848? Eerst hetgeen door de vrijzinnigen het *burgerzinnig* Ministerie genoemd werd. Naderhand een eensgezindheid, verheugend in menig opzigt, maar die, in grondbeginsel, naar denzelfden toestand als vóór 1848 terugbrengt. En thans wordt de meest gevaarlijke strekking van dit beginsel, met ongekende veerkracht, in het aantasten of bedreigen van die vrijheden en regten openbaar, waarop onze Natie ten allen tijde prijs gesteld heeft.

a VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

Nog een oogenblik vraag ik gehoor, in naam van de *parlementaire wellevendheid.* Ik mag niet zwijgen op het drieledig betoog, hetwelk het lid uit Almelo met zooveel zorg uitgewerkt heeft; eene lijkrede, waarop ik het motto schrijf: „Les gens que vous tuez, se portent assez bien." Ik heb die rede, waarom zou ik het verheelen? met eenig leedwezen gehoord. Wat kan de oorzaak wezen van den toon van verbolgenheid, waarop het geachte lid zich, zoo dikwerf hij van onze partij spreekt, uitlaat? Ik wil niet denken aan het „manet altâ mente repostum;" ik heb ook al gedacht of welligt het ongeloofelijke misverstand van 24 September nog bestond, toen hij, omdat ik in wetenschappelijken zin sprak van *godsdienstlooze* scholen, mij te gemoet voerde dat ik hem en alle leden die voorstanders der gemengde school zijn, voor atheïsten uitgekreten had. Maar ik zal mij niet langer aan gissingen wagen, en de rede toeschrijven alleen aan zuivere vaderlandsliefde en belangstelling in het algemeene welzijn.

Het geachte lid had drie punten; het eerste ten betooge dat veel van onze mysterieuse, magische kracht (ik wist niet, dat ze ons vroeger te beurt was gevalllen) is verloren gegaan. En waarom? Omdat nu door ons wordt toegegeven, dat de souvereiniteit van het Huis van Oranje dagteekent van 1813; dat het *droit divin* geene buitengewone, onmiddellijke tusschenkomst van Boven beteekent, en dat de Grondwet de regeling der souvereiniteit bevat. Indien ik de eer kon genieten eener lezing van hetgeen ik voor twee, voor tien, voor twintig jaren, over dit punt gezegd heb, zou hij erkennen dat er in deze punten geenerlei verandering van gevoelen bij mij plaats gehad heeft.

Een woord over de souvereiniteit welke *door de regeling te niet zou zijn gegaan.* Het geachte lid is bestendig lezer eener courant, niet zonder reden ook bij andere leden gunstig bekend, en die hij genoemd heeft: de *Arnhemsche Courant.* Ik twijfel, of het goed is couranten-polemiek in deze Kamer over te brengen, maar nu moet ik vragen: kleeft gij het denkbeeld aan van die courant, dat de souvereiniteit *door regeling te niet gaat?* Maakt gij het welligt ook toepasselijk op de *vrijheden* die ons beloofd zijn: zoodat ze *bij regeling te niet gaan?* Is er geene keus dan tusschen *ongeregelde* vrijheid of vrijheid welke zich *in regeling oplost?* Beschouwt ge, bij de redactie ook van de organieke wetten, de vrijheid als eene *tegenpartij*, en, om eene aanhaling ook uit een treurspeldichter in het midden te brengen, zou waarlijk de *regeling* onzer vrijheden uitloopen op het welbekende vers: *J'embrasse mon rival, mais c'est pour l'étouffer.*"

De spreker zeide verder: „ziet de verdeeldheid tusschen de *orthodoxen*, die *gescheiden* en die *niet* gescheiden zijn. Om het argument te compléteren, had er nog de eene of andere zinspeling op de synode van Dordrecht bij moeten worden gevoegd. De spreker heeft zich van eene, tegen ons zeer gewone, kunstgreep bediend. Volgens hem, bestaat onze partij enkel uit een klein getal over-

regtzinnige leden van de hervormde kerk: volgens ons, uit allen die, in welke gezindheid ook, op grond der Openbaring, strijden tegen rationalisme en neologie in Kerk en Staat. Zonder te vragen in hoe ver de uitdrukking van *orthodoxen* en *vromen* en *niet-vromen* in deze vergadering te pas komt, ben ik niet ongenegen hem even op het gekozen terrein te volgen. De verscheidenheid van gevoelens waarop hij doelt, heeft bestaan van het begin der afscheiding; maar men is en blijft gezamenlijk aan de hervormde belijdenis gehecht en verontwaardigd over de wijze waarop de regten van de Kerk miskend worden; vooral over de valsche voorstellingen, welke door sommigen, die het beter schenen te kunnen weten, omtrent den aard der verschilpunten worden gemaakt.

Het laatste bewijs van verval was toenemende *antipathie*. En hoe bewees hij dit? door een aardig argument, ontleend weder uit de zitting van 24 September. Ik had gezegd dat ik benieuwd was te vernemen, hoe sommigen mijner medeleden over het amendement dachten; zij hadden gezwegen: *ergo*. De spreker vraagt: is het niet laakbaar, wanneer men hier gewag maakt van roomsche en niet roomsche leden? Dan zullen wij ook, omdat wij de geheele Natie vertegenwoordigen, voortaan niet mogen spreken van het lid uit Zeeland, uit Holland, uit Friesland, of uit deze of gene stad. Ik leg mijne individualiteit, in de Godsdienst vooral, niet aan de deur der vergaderzaal af. Laat ons komen met eene sterk gekleurde individualiteit, maar dat ze, waar opoffering van belangen vereischt wordt, aan pligt en vaderlandsliefde ondergeschikt zij. Ik heb, sprekende over het alvermogen van den Staat, gewezen op een bekend schrijver over het staatsregt, die den Staat met zeker *dier* of *ondier* vergelijkt. Het bezwaar van het geachte lid is eenigzins in den smaak der staatkunde van *ineensmelting*, der *Leviathansche* politiek. En nu ter zake. Ik eerbiedig het regt ook van zwijgen; maar ik mag niet onderstellen dat bij de leden welke men bedoelt, tegen ons *antipathie* zou zijn geboren, omdat wij de vrijheid van onderwijs voorstaan. Het schijnt den spreker, die nog al op de hoogte is der periodieke drukpers, te zijn ontgaan dat in de Roomschgezinde bladen hulde aan onze pogingen is gebragt, zoodat in eene veel gelezen courant (naauwelijks, door den spreker genoodzaakt, durf ik het uiten) gestaan heeft dat ik mij „den moedigsten kampvechter der vrijheid van onderwijs" getoond had. Voorts heb ik vele blijken van zamenstemming mijner geloofsgenooten ontvangen. De spreker meent dat ik, door een gevoel van *isolement* in verlegenheid raak; het tegenovergestelde is waar. Wilde ik parlementaire tactiek gebruiken, ik zou trachten, door dergelijke (gelijk men het zeer ten onregte genoemd heeft) *sommatien*, op een welgekozen terrein telkens met weinigen alleen te worden gezien. Eene partij, hoe gering ook, die men in de verdediging van de dierbaarste regten der Natie laat alleen staan, wordt vroeg of spâ, al zou het zijn, gelijk zoo menigmaal gebeurt, door de impopulariteit heen, in Nederland populair.

Ik besluit met drie vragen, ter beantwoording, niet in deze Kamer, niet in de warme atmospheer der beraadslaging, maar in het reces, in de binnenkamer.

De eerste is eene soort van *represaille*-vraag: Hebt gij na 24 September, nadat gij van de scholen die door velen uwer landgenooten ter positief-christelijke opvoeding zijn opgerigt, gezegd hebt dat daarin *godsdiensthaat*, *tweedragt* en *sectengeest* gekweekt wordt, ondervonden dat de *sympathie* voor uwe denkwijs verhoogd is?

De tweede vraag is: Was niet de geheele aanleg van uwe rede in strijd met de bedoeling? Men zal de opmerking maken: indien de anti-revolutionnaire partij te niet gaat, waartoe een opzettelijk betoog? waartoe, te midden van deze beraadslaging, misbruik van den kostbaren tijd?

De derde vraag is ook *personeel:* Zou het niet kunnen gebeuren dat de *sympathie* voor ons bij de Natie en zelfs in deze Kamer toenam, door de wijze waarop men telkens *antipathie* verraadt?

—

⁂ De Minister van Binnenlandsche Zaken verklaarde niet te weten „wat men moet verstaan onder de souvereiniteit van een Huis:" het *publiek* karakter der Gezindheden werd door hem ontkend. Voorts liet hij zich ontvallen: „De geachte spreker uit de residentie heeft de voorgestelde wet op het armbestuur op zijne wijs aangevallen. Dat, wat hij bij die gelegenheid deed, zou men, op den vorm ziende, in den gewonen omgang — ik wensch dat de geachte spreker het niet als een hard woord aanmerke — deloyaal noemen."

Het woord verkregen hebbende voor een persoonlijk feit („dat de Minister mij van *deloyauteit* beschuldigt, en mij uitdrukkingen toeschrijft waardoor, volgens hem, alle discussie onmogelijk wordt,") beriep ik mij op den aard van parlementaire discussie en op de usantiën van elk constitutioneel Gouvernement.

Ik heb gesproken over de wet op het *armbestuur;* volgens den Minister was dit onbillijk, eene verregaande onbillijkheid, verbreken van de parlementaire orde; het was — hij hoopte dat ik het geen *hard* woord zou vinden, ik vind het een *zeer hard* woord — *deloyaal.* Ik antwoord: wanneer van gouvernementswege eene zoodanige wet ingediend is; wanneer zij publieke notoriëteit heeft; wanneer zij in de dagbladen is behandeld; wanneer daartegen verzoekschriften zijn ingekomen, — is het niet alleen niet deloyaal, maar geoorloofd, in de orde, nuttig en noodig dat bij de begrooting, waar een overzigt van 's Lands aangelegenheden vereischt wordt, ook eene zoo notabele omstandigheid, welke zooveel invloed op den Staat kan hebben, niet onvermeld zij.

Ik werp de beschuldiging van mij af, en beweer niets anders te hebben gedaan dan hetgeen met de usantien van parlementaire vergaderingen overeenkomt.

27 *November* 1851.

⁂ Mijne opmerkingen over de toenadering der conservatieven tot het Ministerie (den 19 November) liet de heer van Hall niet onbeantwoord. „Indien er wederzijdsche toenadering plaats heeft, wat ik echter niet stel of beaam, ik zal er mij over verheugen. Er bestaat toch niet alleen verwantschap, maar zelfs eenzelvigheid van beginselen tusschen het Ministerie en de groote meerderheid der Kamer, in dien zin dat wij allen behooren tot degenen die de constitutionnele beginselen zijn toegedaan. Wanneer ik spreek van die groote meerderheid, dan mag ik daarvan alleen drie leden uitzonderen, die voorstanders zijn van een regt dat zij ons voorspiegelen, maar dat wij met ons verstand niet kunnen begrijpen, noch in zijn oorsprong, noch in zijne gevolgtrekkingen. In dit opzigt bestaat tusschen de overgroote meerderheid van deze Kamer en het Ministerie niet alleen verwantschap, maar ook eenzelvigheid van beginselen; het is door mij althans nimmer geloochend; ik heb dat altijd vooruitgezet en ik ben in de gelegenheid geweest het meer dan eens aan den geachten spreker te herinneren of te doen opmerken."

Na gesproken te hebben over het *onderwijs*, antwoordde ik hierop:

.... Nog een enkel woord aan den geachten afgevaardigde uit de hoofdstad. Hij die zulk een werkzaam aandeel heeft genomen aan de politiek in ons Vaderland, blijft afkeerig van politieke beschouwingen en citeert Guizot: *la politique ouvre l'abîme, qu'elle prétend combler* [1]. Guizot heeft zich nog al met politieke beschouwingen bezig gehouden; ik onderstel dus dat hij eene slechte politiek bedoelt. Men moet, verneem ik, zich van politieke beschouwingen onthouden, *vooral nu.* Ik heb, zoo dikwijls ik de eer had in deze Vergadering geroepen te zijn, het *altijd* ongelukkig getroffen; *altijd* waren de omstandigheden van dien aard, dat ik soortgelijke vermaning ontving. In 1840 bij de toenmalige grondwet-herziening was, volgens menigeen, om den toestand van Nederland en Europa, het zwijgen aan de orde van den dag. In 1848.... dit laat zich begrijpen, en in 1851 mogen wij niet spreken, omdat 1852 nabij is. Ik acht dat, naar evenredigheid der gevaren van den toestand, des te meer in deze Kamer het behandelen der politiek vereischt wordt; het wijzen op beginselen, waarin de kracht van Nederland en van elken Staat ligt, en waardoor alleen eene Vertegenwoordiging zedelijken invloed op de Natie behoudt. Het geachte lid, wijzende op mijne vrienden en mij, heeft onze begrippen in tegenstelling gebragt met het constitutionnele beginsel. Ik weet niet in hoever hij regt heeft ons telkens tot het getal van drie te beperken; maar ik betwist het regt te ontkennen dat wij het *constitutionnele* beginsel prijzen als een vooruitgang der eeuw, ofschoon we niet dulden dat het met *vrijzinnige* beginselen worde vermengd.

---

[1] De zinsnede, door mij niet wel verstaan, was: „*La polémique creuse les abîmes qu'elle prétend combler.*

29 *November* 1851.

*** Na mijne repliek den 19 November, had de Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd: „Ik hecht veel aan de taak, mij opgedragen; ik hecht veel aan deze hooge betrekking van wege haar gewigt, van wege het goede dat daarin kan worden gedaan. Maar ik hecht er niet het minst aan, dat die taak door mij worde verrigt. Weet de geachte spreker, of weten anderen iemand te noemen, die meer en beter kunne dan ik, ik zal met eerbied en met blijdschap ter zijde gaan. Buitendien, ik wil de magt niet zonder de zedelijke kracht." Deze en soortgelijke uitdrukkingen kwamen mij voor, ook waar de Minister het niet bedoelde, te kunnen leiden tot eene *intimidatie*, ten gevolge waarvan de Kamer, zoo mogelijk, nog volgzamer zijn zou. Daarom dacht ik ze te moeten opnemen, aan het slot eener rede over het *lager onderwijs.*

.... Ik kom tot uitdrukkingen van den Minister, nadeelig voor deze gewigtige discussie, en waarbij het zal te bezien staan of de Kamer, ondanks zijnen wenk, het karakter van *urgentie* zal handhaven hetwelk de Grondwet aan de wet op het onderwijs toegekend heeft.

Ik bepaal me bij drie punten.

Het eerste, en dit doet mij leed, raakt *mij zelven;* het tweede de *houding der Kamer;* het derde de *betrekking van de Kamer tot den Minister.*

Mij zelven. Hetgeen door den Minister, over den aard mijner oppositie vooral in de laatste dagen, te kennen gegeven werd, heeft de strekking om krachteloos te maken al wat ik zeg.

Ik kom niet terug op eene uitdrukking, dubbel beleedigend omdat de Minister de gelegenheid ter verzachting ongebruikt liet.[1] Vooral treed ik niet in de vraag of een Minister buiten het bereik is van art. 47 van ons Reglement, en of de handhaving der orde niet is opgedragen enkel aan onzen Voorzitter. Volgens den Minister, handel ik deloyaal, verbreek de orde, maak van vergunning tot spreken misbruik, en houd een politischen cursus. Wat zal ik antwoorden? niets. Ik zou kunnen vragen, heeft de Minister in het oog gehouden dat ik geruimen tijd in deze Kamer alleen stond? Zou het kunnen zijn, dat hem in mijne politieke beschouwingen misvalt, niet dat zij een *politischen cursus* uitmaken, maar dat ze niet overeenkomen met den *politischen cursus* dien hij, jaren achtereen, met zooveel talent en kunde gedoceerd heeft, vooral niet met den *practicalen cursus*, waarvan nu de grondslagen door hem worden gelegd?

De Voorzitter: Mag ik den heer Groen doen opmerken, dat naar het mij voorkomt, hij thans afwijkt van het onderwerp in behandeling, namelijk van de discussie over het onderwijs?

De heer Groen: Mag ik in bedenking geven of ik niet juist nu behandel het meest onmisbare gedeelte van mijn vertoog? Ik ben reeds genaderd tot de tweede opmerking: over de *houding van de Kamer.*

De Voorzitter: Ik meen dan toch den heer Groen te mogen doen

---

[1] Zie p. 145.

opmerken dat hij, betrekkelijk de houding van de Kamer sprekende, afgaat van het onderwerp thans in behandeling.

De heer Groen: Het algemeen karakter van hetgeen ik zeg, is met de speciale quaestie die wij behandelen in onmiddellijk verband. Ik moet in bedenking geven, of, wanneer ons Reglement verlangt dat geen spreker tot de orde worde geroepen dan wanneer hij geheel van het onderwerp afwijkt, het oogmerk niet geweest is, dat de leden welke improviseren, niet ligt zouden worden gestoord. Ik althans, wanneer ik, onder het improviseren, telkens in discussie moet komen of dit en dat volkomen in de orde is, zou niet kunnen voortgaan. Ook doe ik een beroep op de onpartijdigheid van den President, die onlangs aan den heer van Dam van Isselt een geheele redevoering, ik mag wel zeggen persoonlijk tegen mij liet rigten, op geen anderen grond dan omdat ons geacht medelid geene andere gelegenheid zag, ofschoon die nog wel bestond, om op te nemen hetgeen ik, verscheidene dagen te voren, gezegd had.

De Voorzitter: Ik zal den heer Groen herinneren, dat toen de heer van Dam van Isselt sprak over hetgeen op 24 September is voorgevallen, ik den heer van Dam juist in zijne rede gestoord heb, en dat ik dus op dezelfde wijze handel ten aanzien van den heer Groen, als toen ten aanzien van den heer van Dam. Ik zal alsnu den heer Groen verzoeken, zijne rede te willen vervolgen.

De Minister acht de Kamer geroepen, voornamelijk en bijna enkel tot *handelen.* Ik ben nu in de orde voorwaar; want hier is eene *levensvraag* voor *deze* discussie, die wel niet op handeling uitloopen zal. Zou door het gezegde van den Minister, tegen zijne bedoeling, het parlementair gouvernement niet worden bedreigd? Is daarin niet het voornaamste, *wat aan het handelen voorafgaat;* de discussie, de openbare discussie, het aldus opgewekte nationaal overleg? De Vergadering moet *handelen.* Let op hetgeen in Frankrijk gebeurt. Daar was het ook eerst: *handelen* is het wat der Vergadering betaamt. Daarna kwamen de velerlei schimpscheuten over *les parleurs* et *les bavards*, en nu de Vergadering wil handelen, doch niet enkel als *werktuig van de uitvoerende magt;* nu ze wil handelen uit eigen regt en kracht, nu zegt men: wacht u te ontmoeten *l'épée immobile du Président!* — Handelen met weinig voorafgaande discussie, is altijd de wensch en leus van elke partij, die, aan het bewind gekomen, haar eigene beginselen niet volgt. Er is een tijd geweest dat de Minister geen tegenstander van uitvoerige discussien was. Wanneer men in het oog houdt dat hij jaren achtereen van vele vrienden alhier omringd was, komt het weinige dat ik geleverd heb, niet in aanmerking bij het vele dat door hem, met de zijnen, in het midden is gebragt. Indien de Minister vindt dat door ons de naam van *ideologen* verdiend wordt, ach! laten wij ons troosten met de gedachte dat hij een *ideoloog* was, eer hij aan het bewind kwam.

De laatste aanmerking betreft de *betrekking van de Kamer tot den Minister.* In een zoo kiesch en teeder onderwerp moet de meeste vrijheid van spreken worden gelaten; en ik vrees, dat er eene uitdrukking van den Minister geweest is, weinige dagen geleden, waardoor die vrijheid merkelijk kan worden belemmerd.

Hij heeft gezegd: bij het minste blijk dat mijne overtuiging met die van de Vertegenwoordiging niet meer overeenstemt, is het, geloof ik, mijn pligt, aanstonds den Koning te verzoeken mij te ontheffen." Is dit niet aanjagen van vrees? De Minister geeft te kennen, niet slechts dat hij *casu quo* zijn ontslag zal nemen, maar, na van de ministersbank bijna alle batterijen tot zwijgen te hebben gebragt, voortaan van zijne vroegere zitplaats het levendig — ik mag wel zeggen vernielend — kruisvuur zal heropenen, dat hij tegen andere gouvernementen gerigt heeft. Is dàt niet schrikverwekkend? Ik zou zoodanige demonstratie in andere omstandigheden verklaarbaar achten, maar hier is niemand, die aftreding mogelijk, of, ware zij mogelijk, wenschelijk acht. Het tegendeel is waar. Iedereen is overtuigd dat de Minister op dit oogenblik een onmisbaar persoon is, door onderscheidene oorzaken, waaronder ik gaarne tel de zeer zeldzame vereeniging van uitmuntende begaafdheden in eene dergelijke hooge betrekking vereischt. De Franschen noemen zoo iemand te regt *l'homme du moment;* eigenaardige uitdrukking, die te gelijk de kracht van den eenigen man toont en de aandacht vestigt op de onbestendigheid van alle aardsche dingen: *l'homme du moment!* Ik vraag dus, om de vrijheid der discussie, wat wilt ge? Uwe wetten worden met overgroote meerderheid aangenomen; mij dunkt dat ge naauwelijks tegenstand ontmoet. Wat bedoelt gij met het *minste blijk* eener afwijking van uwe overtuiging, met die *zedelijke kracht* welke gij onmisbaar rekent? vergeet ge dat er noodig is zedelijke kracht *ook voor de Kamer?* is deze kracht niet met haar onafhankelijkheid van beraadslagen in verband? Het is daarmede — opdat ik eene botanische vergelijking gebruike — als met die teedere planten, waaraan, wanneer men ze even aanroert, onmiddellijk fletschheid bespeurd wordt. Laat ons voorzigtig zijn; want aan velen, althans buiten deze Kamer, komt het duidelijk voor dat; in dit gewigtig onderwerp, de Grondwet *niet nageleefd wordt;* niet omdat naleving onmogelijk is, maar omdat ze voor den Minister, in zijn beginsel, niet te pas komt.

De Minister heeft gezegd: „weet de heer Groen, of weten anderen iemand te noemen, die meer en beter kunne dan ik, ik zal met eerbied en met blijdschap ter zijde gaan." Deze fijne spotternij mist haar doel. Voor de weinigen die met mijne lotgevallen bekend zijn, levert mijn geheele levensloop het bewijs dat, zoo dikwerf ik door omstandigheden gebragt werd waar de baan tot aanzienlijke betrekkingen scheen geopend te zijn, — ik zeg niet dat ik ze had kunnen bereiken, — maar dat ik, om getrouw aan mijne beginselen te zijn, altijd gedaan heb wat noodig was om ze *niet* te bereiken. Welligt is het mij onmogelijk geweest aan de uitnoodiging te voldoen, omdat ik naauwelijks begrijp hoe men, bij de inrigting van onze ministerien, bij de dubbele administrative en politieke verantwoordelijkheid, de zoodanigen vindt die te gelijk bekwaamheid en genegenheid hebben tot het torschen van een on-

dragelijken last. Men zal mij wel zooveel kennis van den politieken toestand en van de onderscheidene partijen toekennen, als aan iedereen, die dagelijks een paar dagbladen „bijv. de *Haarlemsche* en de *Arnhemsche Courant*, leest. Indien ik beoogde dit Ministerie en bepaaldelijk dezen Minister te doen vallen, waarheen is dan, bij eigen onvermogen, mijne berekening gerigt? Ik had waarlijk den veelbeduidenden wenk van het lid uit de hoofdstad niet noodig om te weten dat er tusschen zijne beginselen en die van dit Gouvernement, niet alleen *verwantschap*, maar *eenzelvigheid* bestaat.

Mijne vrienden en ik waarderen den Minister van Binnenlandsche Zaken als waarborg tegen revolutie, omdat we zien dat hij, hoe langer hoe meer, *conservatief* wordt, en, bij gebrek aan *anti-revolutionnaire* staatkunde, voor *reactie* minder dan voor *revolutie* beducht zijn. In moeijelijke oogenblikken kan op de trouw van degenen, die met ons eensgezind zijn, rekening worden gemaakt, niet enkel uit eigenbelang, maar omdat onderwerping, om der conscientie wille, een opschrift is onzer banier. Met die onderworpenheid is echter, uit den aard van haar beginsel, wanneer de dierbaarste en heiligste regten en vrijheden der Natie en der gezindheden bedreigd worden, onverzettelijkheid van weêrstand gepaard. Vastheid van wil is een karaktertrek van den Minister dien ik hoog waardeer, maar indien vastheid van wil zich daarin moest openbaren, dat gevaarlijke beginselen in wetten wierden geformuleerd, wensch en vertrouw ik — en het zal gebeuren, indien wij niet van het voorgeslacht ontaard zijn — dat zijne veerkracht breke *op de veerkracht van het Nederlandsche Volk!*

1852-1853.

Begrooting. (18 *November* 1852.)

⁂ Mijne rede bij het *Adres* betrof, even als in 1851, vooral het *onderwijs*. Eenige wenken schenen mij nu niet overtollig omtrent de *ministeriële*, de *conservatieve*, en de *anti-revolutionaire* partij; de laatste bepaaldelijk in verband met het praktische nut der vasthouding aan het Goddelijk regt der Overheid, met de verhouding tot de Ultramontanen, in hun toegenomen overmoed, en met de behoefte aan nationale veerkracht.

Ook ik wensch te erkennen, dat er in de materiele en finantiele gesteldheid van ons Vaderland veel is waarvoor wij, in eene zekere mate, ook aan het Ministerie behooren dankbaar te zijn, maar wanneer al dat gunstige opgenoemd is, kunnen wij evenwel niet ontveinzen dat het Vaderland, hetzij we op ons zelven zien, hetzij het oog over de grenzen worde gerigt, in zorgwekkenden toestand verkeert. Eendragt verlangt men. Is ze onmisbaar? ja. Bestaat ze? neen. Is ze bereikbaar? misschien. Niet door te ontkennen dat er

partijen zijn, vooral niet door die partijen in een verkeerd daglicht te stellen. Daarom wil ik, aan het politiek karakter dezer algemeene beschouwingen gedachtig, eene poging wagen om sommige min juiste denkbeelden uit den weg te ruimen omtrent den aard en de onderlinge verhouding van de drie partijen, die nog onlangs door een lid uit Utrecht [a] eenigzins gekarakteriseerd zijn: de ministeriele, de conservatieve en de antirevolutionnaire.

I. De *ministeriele*. Zij deelt in het lot van elke overheerschende partij; zij wordt door velen, en vooral door zich zelve, *te gunstig* beschouwd. Ik zal hieromtrent kort zijn, na hetgeen ik ten vorige jare heb getracht te betoogen, dat namelijk dit Ministerie, dat de Minister, welke de politieke kleur geeft aan dit kabinet, getrouw aan zijne beginselen, onvermogend is te voldoen aan den eisch der Grondwet en aan de verwachtingen der Natie. Dit is niet gelogenstraft door hetgeen naderhand is gebeurd; ook niet wanneer ik het oog vestig op het onderwijs, waaraan *nog steeds* ijverig voortgewerkt wordt; of op het armbestuur, waarvan onlangs de Minister zeide dat er, omtrent de beginselen noch van de wet, noch — indien ik wel heb begrepen — van de memorie van toelichting, zal worden getransigeerd. Indien het mijne roeping ware dit Ministerie behulpzaam te zijn, ten einde de voor ieder behartigenswaardige spreuk: *ken u zelven* in toepassing te brengen, zou ik mij veroorloven nog enkele vragen te doen. Bij voorbeeld: wat dunkt u van het vijfde additionnele artikel der Grondwet, voor zoover den wensch naar regeling bij algemeene organisatie betreft? moeten de drie wetten, waarmeê men de politieke organisatie des volks voltooid acht, niet veeleer als fragment eener organisatie, waaraan nog veel ontbreekt, worden beschouwd? Wanneer ik op de staatsbegrooting in de hoofdtrekken let, welke is de betrekking — ik vraag niet tusschen den *Koning* en het Ministerie — maar tusschen het Ministerie en de Kroon? welke tusschen het Ministerie en de Staten-Generaal? wat is, onder den invloed uwer begrippen, de Tweede Kamer in betrekking tot de Natie? is er ooit minder geweest wat gij vroeger gewenscht hebt: een *Ministerie?* Hoe is het met uwe leerstellingen? hebt gij zelf niet meermalen getoond dat veel, waarop gij vroeger hoogen prijs steldet, onder de rij der illusien door u gebragt wordt? Zijn niet wetten, vroeger hoogstbelangrijk, thans bijna onder de rubriek van *constitutionneel speelgoed* geraakt? Ik wil geene vragen aanroeren van meer teederen aard; ik wil niet vragen of, volgens de beginselen van dit Ministerie, het een *nationaal* Gouvernement kan zijn? Dit meen ik zonder partijdigheid te kunnen zeggen, dat de ministeriele partij in den aanvang wat veel *zelfvertrouwen*, sedert eenigen tijd wat veel *zelftevredenheid* getoond heeft. Ik doel niet op den Minister van Binnenlandsche Zaken; hij zelf heeft doorgaans ongemeene *sobrieteit* van uitdrukking aan den dag gelegd; maar zijne woorden hebben dikwerf, onder de bewerking zijner vol-

a van Goltstein.

gelingen, en hieronder versta ik ook hen die wegens verdiensten en bekwaamheid tevens leiders zijn, eene geheel andere beteekenis verkregen. Denkt aan de zoo dikwijls aangehaalde zinsnede [1], toen het Ministerie liever geen programma wilde geven, eigenlijk niet anders dan een bescheiden verzoek om eenig geduld, maar die men, onder die bewerking, tot eene hoogmoedige voorspelling herschiep. Ik klaag niet over te veel zelftevredenheid nu in deze Kamer; gisteren nog heeft men kunnen bemerken dat de toon lager gestemd is. Maar buiten deze Kamer — iedereen zal mij begrijpen — is wel eens te veel zelftevredenheid — althans de schijn daarvan — geopenbaard. Ik wil dit niet te zeer ten kwade duiden; zou ik niet gevoelen dat onder schijn en ophef van blijdschap, verlegenheid, ook over de weinige vruchten der afgeloopen zitting, gehuld was? O ja, ik voel het; maar het was toch een gevaarlijk spel, waardoor ligt de groote menigte in verkeerde denkbeelden gebragt wordt. Niet in Engeland, het land ook van politieke vertooningen [2], waar iedereen weet welke waarde er aan moet gehecht worden; maar in ons land zou het kunnen gebeuren dat de goê gemeente alles voor goede munt opnam.

Wel verre van de verdiensten der ministeriele partij te miskennen, wensch ik die op den voorgrond te stellen; ook uit eigenbelang, omdat daardoor mijne argumenten in kracht winnen. Indien gij, met uwe bekwaamheden die onmiskenbaar zijn, door de omstandigheden veelzins begunstigd, zoo weinig hebt kunnen uitrigten, hoedanig is dan de gehalte van uwe beginsels? Komen wij nu, met het oog op de geschiedenis van dit bewind, tot een practisch resultaat. Wij hebben, ik ten minste, onlangs het derde jaarfeest van dit Ministerie gevierd. Wat kwam er in drie jaren tot stand? Hier voegt geen juichtoon, maar veeleer, met driedubbele kracht, de klaagtoon, drie jaren geleden hier tegen een ander ministerie aangeheven; men is gebleven verre beneden hetgeen de Grondwet voorschrijft en verlangt [3].

II. Ik kom tot de tweede partij, gewoonlijk de *conservatieve* genoemd.

Met schroom, en toch ook met opgeruimdheid, omdat ik kan zeggen: zij is niet te gunstig beoordeeld, men is *onbillijk* jegens haar geweest.

Dit in bijzonderheden te ontwikkelen zou ongepast zijn. Zij heeft zoovele bekwame woordvoerders, dat zij daartoe elk oogenblik zelve in de gelegenheid is.

Alleen moet ik opmerken dat de ministeriele partij haar ten onregte *reactionnair* genoemd heeft. In den zin, als of zij wenschte terug te keeren naar den toestand van zaken vóór 1848, is dit verwijt onbillijk, onwaar. Zij heeft dikwerf genoeg, in deze Kamer en daar buiten, de onwaarheid er van getoond.

Ik durf hier bijvoegen dat ze, vergelijkenderwijs met de eerste, *nationaal* mag heeten. Schoon er verscheidenheid is van beginsel,

---

[1] „Wacht op onze daden.” [2] Ook van *ovatien*. [3] Zie p. 76.

zijn er gewigtige punten waarin we eensgezind zijn. Zij hecht, met ons, aan de grondwettige en in 1813 (als voldongen en met de geheele historie in verband staande feit) daargestelde *Souvereiniteit van het Huis van Oranje.* Zij wil met ons die soort van band tusschen Kerk en Staat, waardoor men heeft, zoo als Guizot het uitdrukt, een *Etat laïque*, niet een *Etat athée*, niet een Staat die de Gezindheden als bijzondere corporatien beschouwt en onderwijs en opvoeding van een scheurt; zij let, met ons, op de historische aaneenschakeling der Natie, zoodat de wetgever niet uit vroegere tijden ontleent enkel wat hem gevalt, maar zich onderwerpt aan de eenheid die voor- en nageslacht verbindt.

Ik heb dit te eer in het midden gebragt, omdat men in den laatsten tijd tegen die partij een *exclusivisme* aangenomen heeft, sterker dan tot dusver; en ook omdat ik gaarne mijne vrienden regtvaardigen wil voor den ijver waarmeê zij tot de verkiezing van leden dezer rigting hebben medegewerkt.

III. Ik kom tot onze eigene partij. Met levendige overtuiging beweer ik: zij is te ongunstig beschouwd; men is zeer onbillijk jegens haar geweest. De Kamer zal zich herinneren dat, niet lang geleden, hier nagenoeg twee dagen over de vaderlandsche aangelegenheden gesproken is geworden, als of door de kiesvereeniging *Nederland en Oranje* het Vaderland in gevaar gebragt wierd. Ik kom hierop niet terug, omdat de Kamer zich bij overgroote meerderheid met de verkregen uitkomsten voldaan verklaard heeft; maar, nu de zaak gezuiverd is van het persoonlijk element, wil ik regtstreeks antwoorden op hetgeen ons toen zijdelings voorgeworpen werd: het *droit divin* en de voorkeur bij de uitoefening van het kiesregt aan den geloofsgenoot verleend.

Het *droit divin.* Ik kom in geen theoretischen strijd. Ik breng dit op het practicale terrein van eerbied voor de bestaande Grondwet. Ik wijs op hetgeen ons geheele stelsel medebrengt, namelijk getrouw te zijn aan de spreuk: *praesentem reipublicae statum tueri*, en te beweeren tegen ieder die het ontkent, dat de Grondwet, als de eerste der landswetten — *prima inter pares* — in verband met de voortzetting van het nationale leven, verbindende kracht heeft. En daar men zoo dikwerf mijne meeningen, en mijne dwalingen welligt, op rekening van de geheele partij stelt, mag ik vragen: wanneer heb ik, sedert een veeltal jaren dat ik mij rondborstig over de politieke aangelegenheden heb uitgelaten, reden gegeven om te onderstellen dat ik over de Grondwet dergelijke opinien als mij toegeschreven worden door sommigen, aankleven zou? De vrijzinnigen staan in dezen strijd op een voor hen gevaarlijk terrein. Het spreekt van zelf dat ik geen twijfel over de bedoelingen opper; ik spreek van *de uitkomsten der theorie.* Als de theorie van den volkswil consequent wordt opgevolgd, leidt ze tot den eigenaardigen sleur om, in verschillende gouvernementen, hetzelfde vaderland te dienen onder gewijzigden vorm. Hoe is het sedert de opvolging van vrijzinnige beginselen met de eerbiediging

der constitutien geweest? wat werd er onder dien invloed van den politieken eed? Laat ik twee voorbeelden mogen bijbrengen uit den jongsten tijd. Ik wijs, met een enkel woord slechts, op hetgeen in Maart 1848 is gebeurd. Weest vooral aan den *tweeden December* gedachtig. Waarin verschilt de politiek van 2 December van hetgeen steeds ieder in verlegenheid geraakte liberaal, tot behoud van het vaderland, gelijk hij meende, verrigt heeft? Wat is het anders dan de politiek van Lodewijk Philips? dan de politiek van Cavaignac? Het eenige onderscheid is dat de veerkracht der reactie met de uitgestrektheid van het veronderstelde gevaar in verband en in evenredigheid gebragt wordt.

Ik kom tot het tweede punt; de *voorkeur*, bij de uitoefening van het kiesregt, aan een geloofsgenoot. Ik wensch dit teedere punt te behandelen, omdat ik begeer, ondanks de pogingen die men doet om het tegendeel te bewerken, ook bij de meeste verscheidenheid van inzigten en geloof, met alle mijne landgenooten in goede verstandhouding te zijn. Men is onbillijk bovenal op dit punt. Wij doen niet anders dan hetgeen met het *regt* van den kiezer, die vrij en onafhankelijk te werk gaat, overeenkomt. Iedereen (men legge de hand op het hart) zal in het geheim minstens hetzelfde doen, hetgeen wij in het openbaar verrigten. Minstens, want — en dit vooral schijnt men te hebben vergeten — de stelregel: ik geef, alles gelijkstaande, de voorkeur aan een geloofsgenoot, laat zich ook aldus uitdrukken: den geloofsgenoot stel ik ter zijde als hij minder geschikt is dan een ander, van wien ik in geloofsovertuiging verschil. Wanneer wij het zoo ver kunnen brengen, dat iedereen in waarheid dien regel volgt, zullen wij het *non plus ultra* der electorale verdraagzaamheid hebben bereikt. Maar men werpt mij tegen dat de geheele verhouding, althans van een gedeelte onzer vrienden, tot sommigen onzer landgenooten, aanmerkelijke wijziging ondergaan heeft. Ik ontken en ik erken het. Ik ontken dat wij van *beginsel* veranderd zijn. Wij willen, even als vroeger, zoo ver in de verdraagzaamheid gaan, als met vasthouding van eigen geloof mogelijk is. Ik erken dat, onder de veranderde omstandigheden en de wijziging van den aanval, wijziging ook van de geoorloofde taktiek der zelfverdediging te pas komt. Het zij mij geoorloofd openhartig te zijn in eene vergadering, waar wij, niet als kinderen, niet als hartstogtelijke personen bijeen zijn, maar als volksvertegenwoordigers, wien het om bedaarde behartiging van de wezenlijke belangen van het Vaderland te doen is. Ziehier wat vooral op velen in de laatste maanden grooten indruk gemaakt heeft. De zeer merkwaardige, door iedereen erkende, en vergelijkenderwijs tegen het ongeloof gewenschte aanwas der Roomsch-katholieke Kerk. De vrees, dat in Nederland eene *exceptionnele* politiek gevolgd wordt; een vrees verklaarbaar door een uit Belgie overgewaaid berigt, dat iedere schrede voorwaarts van het *liberalisme*, in Nederland, is ten voordeele van de Roomsche Kerk. Het door vele omstandigheden gewettigd vermoeden dat de gelijkstel-

ling der gezindheden wel eens enkel begeerd wordt als middel om meer dan gelijkstelling te verkrijgen. Nog iets, dat ik met te meer vrijmoedigheid vermeld, dewijl ik vertrouw dat ieder lid dezer Vergadering handhaving van de gelijkstelling der gezindheden begeert en afkeer van gewetensdwang heeft. Verontwaardigd zijn wij over hetgeen in andere landen gebeurt; over de vervolgingen om der godsdienst wille, die met ondersteuning der wereldlijke magt plaats heeft. Ik wijs op twee voorbeelden; het eerste zeer, het andere minder bekend. Op het groothertogdom *Toscane* en op een berigt van den graaf de Montalembert, in zijn onlangs uitgekomen geschrift [1]. Hij vermeldt daar, en hij verbergt zijne verontwaardiging niet, dat in Frankrijk reeds met maatregelen als de herroeping van het Edict van Nantes gedreigd wordt. Is het te verwonderen, dat we bij dergelijke teekenen des tijds niet onbezorgd zijn? Doch onze houding tegenover andersdenkenden is niet veranderd in *beginsel*. Onzerzijds wenschen wij, even als te voren, in toenadering zóó ver te gaan, als, met vasthouding aan eigen regt en vooral aan eigen geloof, mogelijk is.

Ik eindig met eene laatste opmerking; zij is deze. Ik heb eene poging aangewend om over den aard en de onderlinge verhouding der verschillende rigtingen in ons Vaderland eenig licht te verspreiden; vooral in zoover de verscheidenheid van inzigt met belangrijke punten van staatsregt in verband is. Misschien is de poging mislukt; ook dan meen ik te mogen zeggen: het is wenschelijk dat dergelijke zaken hier ter sprake worden gebragt. Het is een onheil voor ons Land, dat men hier een bijkans nooit afgebroken stilzwijgen over de meest gewigtige politieke quaestien bewaart. Om rust te behouden welligt? gij zelven die thans dergelijke tegenwerpingen maakt, hebt vroeger menigwerf betoogd dat rust, verkregen door het smooren van den strijd der begrippen, verderfelijk voor de natien is. Van waar uw veranderde zienswijs? gij keurt onze beginselen áf, en voor de ontwikkeling uwer eigene beginselen zijt gij beducht, daarom verlangt gij dat er van geen beginselen spraak zij. Het is een gevaarlijk overleg. Laat ons niet vergeten, dat de tijden, waarin wij leven, *buitengewoon* zijn. Wij vieren thans de gedenkdagen der verlossing, die aan het Vaderland, door den val van NAPOLEON, te beurt viel. Wij vieren ze, terwijl de Napoleontische zetel herrijst. Is dit eene zaak die weinig beteekent? Ik zal mij met de meeste omzigtigheid uitlaten. Dit evenwel mag ik zeggen; dezelfde berekening waardoor de tweede December voorbereid werd, dezelfde verrassing en overrompeling, die op het gebied van het staatsregt plaats gehad heeft, is ook op het gebied van het volkenregt denkbaar. Spoedig zal misschien behoefte aan nationale kracht worden gevoeld. Ik bedoel niet alleen een mogelijken oorlog. Neen, bovenal zal er behoefte zijn aan *nationale veerkracht*, om onze politieke vrijheden en regten — ik zal er slechts ééne noemen:

[1] *Des Intérêts Catholiques.*

de vrijheid van drukpers — te handhaven, *als de vrede ongestoord blijft.*

Die veerkracht zullen wij niet verkrijgen, wanneer wij telken jare de behandeling uitstellen van hetgeen met de zedelijke en godsdienstige belangen in verband is; wanneer wij, door stilzwijgen, de Natie in den waan brengen dat het Vaderland in gewone tijden verkeert; wanneer wij eene toekomst, in donkere nevelen gehuld, als of er geen enkel wolkje aan den gezigteinder ware, te gemoet gaan!

*** Ditmaal had ik slechts één, doch een altijd geduchten wederpartijder, den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Het zij mij vergund nog eenig antwoord te geven op hetgeen door den Minister is gezegd; indachtig èn aan den verklaarbaren en billijken wensch om de beraadslaging te bekorten, èn aan het gewigt van hetgeen door den Minister is te berde gebragt.

De Minister heeft, als gewoonlijk, met zijne uitstekende begaafdheid, de repliek moeijelijk gemaakt. Het was, zeide hij, mijne bedoeling over belangrijke punten van staatsregt licht te verspreiden. Ik vrees dat dit, buiten den zamenhang, een voorkomen van onbescheidenheid heeft; mijn streven was verkeerde voorstellingen te bestrijden omtrent den aard en de verhouding der rigtingen, waarin deze Kamer is verdeeld. — Nooit was, volgens hem, uit mijne parlementaire loopbaan de zucht gebleken naar eendragt. Van mijn standpunt heb ik steeds gewenscht eensgezindheid, die mij gevaarlijk scheen, te verstoren, om tot heilzame eendragt te geraken. Ik heb mij veroorloofd eenige vragen in het midden te brengen, met veel beknoptheid, somtijds met *een enkel woord*, en waarom? omdat ik sprak tot deze Vergadering en tot den Minister, en de spreuk in het oog hield: *verbum sapienti.* Maar dit is mij, naar het schijnt, zoo deerlijk mislukt, dat van geen enkele mijner vragen de Minister de beteekenis gevat heeft; zij waren allen even onduidelijk en raadselachtig. Begint, zeide ik, het Ministerie niet eenigen twijfel te voeden omtrent de wenschelijkheid van *algemeene organisatie?* Ik bedoelde dat men, na menige teleurstelling in veelomvattende ontwerpen, het raadzame zou ontwaren van *partiele* voorziening. De Minister begreep niet, omtrent hetgeen hij de politieke organisatie van de natie genoemd heeft, de aanmerking dat *aan die wetten* wel iets zou ontbreken. Dit heb ik niet gezegd, maar wel dat, wanneer men, met het oog op de Grondwet, spreekt van hetgeen tot stand is gekomen, en telkens wijst, eerst op de kieswet, de provinciale wet en de gemeentewet, en *vice versâ* op de gemeentewet, de provinciale wet en de kieswet, men dan te zeer vergeet dat er nog andere wetten zijn waardoor de politieke organisatie eerst zal worden *voltooid.*

Al wat ik zeide van *het Ministerie* bleef den Minister duister. Mij dunkt, het is duidelijk, zoodra men in het oog houdt wat vroeger in deze Kamer is geschied. De Minister, ofschoon zelden, heeft zich nu en dan omtrent de inrigting van den Raad van Ministers het een en ander laten ontvallen. In deze Kamer heeft nu en dan de verhouding der Ministers aanleiding gegeven tot de vraag: bestaat er *een Ministerie?* Dikwerf is beweerd dat door het ontbreken van een Ministerie, van de organisatie van den Raad van State, de Tweede Kamer was herschapen in een *comité van redactie* met een individuelen Minister. Met hetgeen ik verder omtrent de verhouding van den Minister en de Kamer, van de Kamer en de Natie gezegd heb, gaf ik te kennen dat de Tweede Kamer meer invloed op de Natie zal verkrijgen, naar mate zij tot het voldoen aan haar meer eigenaardige roeping in de gelegenheid zal zijn.

De Minister begreep volstrekt niet wat ik bedoelde met *leerstellingen* die *illusien* waren geworden. Wil men een voorbeeld? de *autonomie* week voor *autocratie.* Ook dacht ik aan de vrijheid van vereeniging, van Kerk, van onderwijs, in verband met voorgedragen wetten en met hetgeen omtrent voor te dragen wetten bekend is.

De Minister zeide, ook wij wenschen de historische aaneenschakeling der Natie, ook wij wenschen het verleden met het tegenwoordige te verbinden. Ik ontken het niet, maar op eene andere wijze. U zal het altijd, niet om hervorming, maar om *herschepping* te doen zijn.

De Minister dacht niet dat wij gebonden waren aan den regel *praesentem reipublicae statum tueri.* Ik zal thans niet uiteenzetten hoe dit tot ons systema behoort. Welligt leest de Minister in de spreuk *praesens ministerium tueri*, en hoezeer ik geene scherpe anti-ministeriele oppositie voer, kan ik mij aan die variant niet onderwerpen.

De Minister heeft mij met ernst gevraagd waarom, indien ik begeerde handhaving van de Grondwet, ik daarin wilde mengen wat er niet in stond: de *Souvereiniteit van het Huis van Oranje.* Die Souvereiniteit, zegt hij, is niet in de Grondwet; die Souvereiniteit, zeggen mijne vrienden, is wel in de Grondwet. Men zal op dit oogenblik wel geen uitvoerig betoog verlangen dat *Kroon* in art. 11 der Grondwet volgens de *historisch-grammaticale* beteekenis geen anderen zin kan hebben, dan de in 1813 opgedragen *Souvereiniteit.*

De Minister is blijven stilstaan bij een punt dat ik vlugtig had aangeraakt[1]. Ik zal daarop niet terugkomen. Anderen laat ik oordeelen of ik niet van zucht naar elke verkrijgbare eendragt het

---

[1] De verhouding van Protestanten en Roomsch-Catholijken. De Minister had gezegd: „Wij houden hier geene kerkvergadering; wij hebben niet over geloofsbelijdenis te handelen: de Grondwet zelve verbiedt het ons; daar, waar over aangelegenheden van regering wordt gehandeld, kent zij geen onderscheid van geloofsbelijdenis. De geachte spreker had, bij eene staatsregtelijke discussie, dit punt althans moeten ter zijde laten."

bewijs gaf. Meermalen is dit punt hier ter sprake gebragt. De Minister van Buitenlandsche Zaken (dien ik zoo gaarne, nu wij in zijne politieke rigting zijn, in dezen zetel aanschouw, en toch ook ongaarne, omdat hij een van de weinigen is die, als lid der Kamer, niet geschroomd heeft de meest gewigtige quaestien ter sprake te brengen) heeft ten vorigen jare zelfs eene toespraak tot sommige zijner medeleden gerigt, die, gelijk doorgaans hetgeen van hem kwam, veel indruk heeft gemaakt[1]. De Minister vergunne mij zijne bedenkingen hiertegen onder de *loci communes* te tellen. Iedereen weet, dat eene *parlementaire* vergadering niet in eene *synode* moet worden herschapen. Het doet mij leed dat de Minister noodig heeft geoordeeld dit wapen weder te gebruiken. Iedereen gevoelt dat, wanneer dergelijke vraagstukken ingrijpen in de geschiedenis onzer dagen, in het staatsregt, in den geheelen actuelen toestand, eene vergadering, die, om geen synode te worden, dergelijke quaestien niet zou durven aanroeren, zich schuldig zou maken aan een wanbedrijf, dat de Minister zelden begaan heeft, miskenning van het *qui bene distinguit bene docet.* Zijn weerzin hangt welligt zamen met eene belangrijke mededeeling, die hij ons eenigen tijd geleden gedaan heeft. „Het is mij steeds voorgekomen (de Minister sprak van onze partij), dat hare beginselen zoo algemeen, zoo hoog, zoo verheven zijn, dat de aanvoerders zelve den overgang daarvan tot de practijk niet weten te vinden. Ik kan mij des noods voorstellen, dat ik in den Ministerraad zou zitten met een lid van die partij, en dat zulk een lid, zoo er niet soms tijd over was, gedurende een gansch jaar geene gelegenheid zou hebben om zijne beginselen ter sprake te brengen." Dit komt vrij wel overeen met het *aperçu* dat hij ons ook vroeger van den Ministerraad gaf. Ik laat daar hetgeen tegen ons persoonlijk gerigt is: maar ik doe opmerken, dat deze beginselen èn ons land èn de geheele beschaafde wereld verdeeld houden, en dat, indien er ooit een tijd geweest is waarin het niet te pas kwam om met minachting op theorien neder te zien, het *onze* tijd is. Ik dacht dat het noodig was in het Ministerie voor of tegen die beginselen eensgezind te zijn. De Minister zegt: *de toepassing* wordt althans niet in een Ministerraad gevraagd. Dit is de veroordeeling van uw Gouvernement. Dit leidt tot politiek *materialisme.* Ik herinner mij dat, ongeveer een jaar geleden, de Minister aan mij en mijne vrienden de vraag gerigt heeft: *Kunt gij regeren?* een *indiscrete* vraag, waarop de Minister geen antwoord zal hebben verwacht. Vraagt men of met onze beginselen kan worden geregeerd? dan zeg ik *ja.* De Minister veroorlove mij, bij regt van wedervergelding, de vraag: Kunt *gij* regeren? kan er, volgens uwe beginselen *geregeerd* wor-

---

[1] Den 29 November 1851 zeide de heer van Zuylen van Nyevelt, in eene beraadslaging over het onderwijs: „En hier zij het mij vergund een woord te rigten tot u, mijne *Katholieke* ambtgenooten, mijne *Katholieke* landgenooten."

den? geregeerd in den eigenlijken zin van het woord? Wat bedoelt gij met *regeren?* Napoleon zeide: „Je ne veux pas de la métaphysique" (geene verhevene, hooge beginselen) „mais de l'obéissance." Heeft hij, de dwingeland, *geregeerd?* Van Koning Willem I (in vele opzigten, ook nu, ook door hen die vooral dit niet behoorden te doen, miskend) heeft men te regt beweerd dat hij *administreerde*, en eigenlijk niet *regeerde.* En wanneer gij met *wetten* doet wat hij met *besluiten* gedaan heeft, zal dit, terwijl de zoogenaamde verheven beginselen worden ter zijde gesteld, *regeren* genoemd worden? daaromtrent bestaat bij mij eenige twijfel. Men *regeert*, noch bij wetten, noch bij besluiten alleen, maar door *beginselen, die weërklank vinden bij het volk.* Ik heb de Vergadering sedert lang niet lastig gevallen met een citaat. Ik ontleen er nu een aan een Christen-wijsgeer, wiens geschriften, naar het oordeel van bevoegde regters, tot de nakomelingschap zullen overgaan, Vinet. Na gesproken te hebben van de noodzakelijkheid om het *zedelijk* element op den voorgrond te stellen, schrijft hij: „Et qu'est-ce encore que l'élément *moral*, avec son ressort incalculable, ses mouvements imprévus, ses caprices apparens (car il n'en a point de réels) auprès de l'intérêt des *questions religieuses?* Celles-çi dominent en secret toutes les autres; leur action mystérieuse et profonde trompe tous les calculs; tour à tour elle reste en-deçà ou passe au-delà des craintes et des espérances." En dan volgt, waarop ik de aandacht, kon het zijn, ook die van den Minister, vestig: „Elle tend le piège le plus invisible et le plus inévitable à la politique mondaine;" dat is, aan die politiek, waarbij men de beginselen, die wij belijden, beschouwt als zóó verheven, dat zij niet in practijk zijn te brengen.

De Minister schijnt voor dergelijke verrassing niet beducht. Hij zeide, ten slotte: meer dan ooit wordt onze zelfstandigheid en onafhankelijkheid tegenover het buitenland bewaard; zoo het anders mogt zijn, weest verzekerd, dat de tegenwoordige Ministers liever hunne zetels zullen ontruimen, dan toegeeflijkheid betoonen in hetgeen de eer en de waardigheid der Natie betreft. Ik heb het gehoord met genoegen en met weemoed. Met genoegen, omdat ik daarin herken de veerkracht en de onverzettelijkheid van karakter, die tot zijne uitstekende hoedanigheden behoort. Met weemoed, omdat hij zich omtrent de genoegzaamheid van dien waarborg vergist. Er kunnen omstandigheden geboren worden, waarin persoonlijke invloed, ook van den bekwaamste, te kort zou schieten, zoo die geen steun vindt bij de Natie; in zoodanige omstandigheden zou, door het vertrek van den Minister en van zijne ambtgenooten, het Vaderland weinig gebaat zijn.

*** Eenige opmerkingen van den heer Poortman noodzaakten mij nogmaals het woord op te nemen.

De geachte afgevaardigde uit Schiedam, heeft zich, welligt ook uit naam van anderen, aangetrokken wat ik zeide over *den tweeden December*. Dit was onnoodig, omdat ik op den voorgrond heb gesteld, dat ik enkel van de uitkomst der theorien sprak, zonder goede bedoelingen in twijfel te trekken; dat ik over de gevolgen sprak van het *stelsel der vrijzinnige begrippen.*

Hij vraagt vooreerst: is het billijk, wanneer een of enkelen iets verkeerd doen, dit aan allen te wijten? Neen, het is onbillijk. Doch daarop liet hij volgen, dat, indien zulks billijk kon worden geacht, hij aan de anti-revolutionaire partij zou verwijten, dat zij het geweldig verbreken van de Grondwet niet afkeurt. Wat hij bedoelt, geloof ik te vatten [1]. Ik zou uit het veld zijn geslagen, indien hij wegcijferen kon het onderscheid, dat op het gebied van het staatsregt in andere landen vrij algemeen, en ook in ons Vaderland door velen erkend wordt, tusschen *anti-revolutionair* en *contra-revolutionair.*

Hij vraagt ten tweede: Bij wie kan men meer onderstellen de bedoeling van de Grondwet te willen handhaven, bij hen die daarin hunne beginsels vinden, of bij hen die de Grondwet als revolutionair schetsen? Nogmaals moet ik opmerken dat wij de Grondwet niet beschouwen als *revolutionair.* De Grondwet, in haar tegenwoordigen vorm, is ontstaan in een tijd, toen er veel gebeurde dat naar revolutie geleek; maar, in ons oog, is de Grondwet van 1848 niet anders dan de Grondwet van 1815, van 1840, *gewijzigd, met behoud der eigenaardigheid van haar beginsel.*

Als men uit een vraagstuk van geschiedenis en staatsregt personele quaestien maakt, zal de behandeling moeijelijk, zoo niet onmogelijk zijn. Vijftig jaren lang had het systeem der vrijzinnigheid onverdeelde heerschappij. En wat heeft men in dat tijdperk gezien? Constitutien telkens omvergeworpen, nu eens door een *coup d'état populaire*, dan weder door een *coup d'état gouvernemental.* Hetgeen ik van den *politieken eed* aangeduid heb, is zoo onbetwistbaar, dat men in Frankrijk, bij de constitutie van 1848, den eed enkel aan den President opgelegd heeft. Thans, zoo nog eerbied voor de heiligheid van den eed in Frankrijk bestaat, zal die verpligting wel *voor iedereen* ter zijde worden gesteld.

1853.

Al hetgeen, na de aftreding van het Ministerie Thorbecke, in de zitting van 1853 door mij gezegd werd, had regtstreeks of zijdelings tot het regt en den strijd der Gezindheden betrekking. Het behoort bij de rubriek: *verhouding tot de Roomsch-Catholijken.*

---

[1] De heer Poortman had gezinspeeld op uitdrukkingen eener Courant tegen wier m. i. contra-revolutionaire stellingen ik mij ook in *de Nederlander* telkens verklaard had.

1853-1854.

ADRES. (20 *September* 1853.)

*** De vraag: is het Ministerie v. Hall een *nationaal* bewind, of eene gewijzigde uitgaaf van het *vrijzinnig conservatisme?* was eigenlijk sedert Junij geen vraag meer. Evenwel was het nog mogelijk, dat door het Ministerie, aan den wil des Konings en het gevaarlijke van een spelen met beginsels gedachtig, ook uit behoefte aan ondersteuning, op de billijkheid onzer wenschen zou worden gelet.

De laatste § van het Adres luidde: „Evenzeer als wij met innige vreugde Uwe Majesteit weder te midden der Volksvertegenwoordiging zagen verschijnen, om de zitting der Staten-Generaal te openen, verheugen wij ons over de ondubbelzinnige bewijzen van genegenheid en gehechtheid, die Uwe Majesteit telken reize van de zijde der Natie ontvangt. Wederkeerig vertrouwen tusschen Vorst en Volk kan niet dan bevorderlijk zijn aan de goede werking onzer staatsinstellingen." — De bedoeling van het *telken reize* was blijkbaar. Aldus zou aan de onlangs, vooral te Utrecht, ontvangen bewijzen van gehechtheid alle beteekenis worden ontnomen in verband tot eene, zoo men dacht, gewijzigde politiek. De heer van Lynden stelde voor de twee woordekens te doen wegvallen.

Ik beaêm volkomen dit amendement. Ik denk over de eerste paragraaph van de troonrede gunstiger dan mijn geachte vriend. De troonrede is doorgaans niet met de omstandigheden waarin het Vaderland verkeert, in verband: maar het komt mij voor dat nu, al is het op zeer behoedzame wijze, gezinspeeld wordt op hetgeen onlangs plaats gehad heeft. Het zou mij leed doen, indien hetgeen in de laatste maanden geschied is, te zeer opgerakeld wierd; veel behoort met den mantel der liefde en vergevensgezindheid te worden bedekt. Daarentegen zou ik het bejammeren, indien men op geheele uitwissching bedacht was. *Gesloten tijdvakken* kan ik mij in werken over de geschiedenis voorstellen, in de geschiedenis zelve niet. Men vergelijkt dikwijls — en te regt — den loop der tijden bij een stroom; ik heb wel gezien dat geographen eene afscheiding maken van *boven-* en *benedenrivier*, maar niet dat hierdoor de invloed van het boven- op het benedenwater belet werd. Indien er mogelijkheid ware een algemeen stilzwijgen te bedingen, zou ik mij welligt vereenigen met het denkbeeld om in deze Kamer te zwijgen. Maar dit stilzwijgen is niet verkrijgbaar; buiten de Kamer althans is men er, van den kant onzer wederpartij, gedurig op bedacht om de gebeurtenissen der laatste maanden in een verkeerd, ongunstig, veelzins valsch licht te plaatsen. Daarom is het wenschelijk en noodig dat we niet den schijn hebben van verschooning te vragen, van niet te durven uitkomen voor hetgeen geschied is. Ik waardeer dus de zijdelingsche toespeling van het Ministerie op de luisterrijke ontvangst. Het Ministerie kan de stelling die het met ons heeft ingenomen, niet verlaten zonder zich bloot te stellen aan de thans geheel onverdiende verwijten, die van meer dan één kant tegen het Ministerie gerigt

worden. Wanneer het die stelling verloochent, zou de beschuldiging gelden dat het voor eene soort van revolutionaire beweging gezwicht had; dan zou gelden het oordeel in deze Kamer uitgesproken, en hetwelk, vertrouw ik, evenmin door den nakomeling als door den tijdgenoot zal worden bekrachtigd; dat de Regering en de Volksvertegenwoordiging zich vernederd hebben tot gedienstige slavinnen van een volkswaan van den dag; dan zou het Ministerie gevaar loopen, van een anderen kant, te hooren dat het zich aan *mystificatie* schuldig heeft gemaakt. Handhaving van het standpunt, hetwelk ik bedoel, is wenschelijk voor ons allen. Dit komt overeen, ik zeg nu niet enkel met de hoofdgedachte van de April-beweging, ontdaan van hetgeen ook ik niet goedkeur, maar met de hoofdgedachte der beraadslaging in deze Kamer over de wet op de kerkgenootschappen. Als men op hetgeen van weêrskanten gezegd is, acht geeft, juist dan zal men komen tot de staatkunde die *nationaal* mag heeten. Aan den eenen kant hebben onze Katholijke medeleden gezegd — ik erken het dankbaar — „ook wij verlangen de onafhankelijkheid van het wereldlijk gezag, ook wij verlangen handhaving van gewetensvrijheid; ook wij hebben sympathie voor hen die om des geloofs wille vervolgd worden; ook wij waarderen, ofschoon wij niet altijd de drijfveren goedkeuren, hetgeen in onze geschiedenis roemvol en luisterrijk is." En daarentegen hebben wij, voorstanders der wet, gezegd: wij verlangen godsdienstvrijheid en regt voor allen. Welnu! wij kunnen van weêrskanten in de toepassing gedwaald hebben; maar neem de van weêrskanten op den voorgrond gestelde verklaringen bijeen, en gij zult het steunpunt hebben eener Nederlandsche politiek, gelijk ze door de Kamers en door de welgezinden uit alle gezindheden verlangd wordt.

Let nu, uit dit oogpunt, op het amendement. Geen *oprakeling*, ook geen *ter-zijde*-stelling. Handhaving der behoedzaamheid, waarmeê de troonrede gesteld is. Daarentegen door het *telken reize* geeft gij aan de zinsnede een bedenkelijk karakter. Dan wordt het adres, tegen de bedoeling der Commissie, de banier eener partij. Daartegen moeten wij allen waken en het is in dien geest, dat ik het amendement, als gewigtig voor de staatkunde van het Ministerie, met nadruk ondersteun.

Op de aanmerking van den heer van Rappard dat er geen verkeerde voorstelling der gebeurtenissen van de laatste maanden *in de Kamer* geschied was, repliceerde ik:

Ik hecht in een constitutioneel gouvernement veel aan de publieke opinie, ook aan hetgeen buiten de Kamer gezegd wordt. Laat ons, eer wij het amendement verwerpen, niet uit het oog verliezen, hoe de aanneming van § 1 buiten de Kamer zal beoordeeld worden. Het Ministerie had in de troonrede, ofschoon met groote behoedzaamheid, gezinspeeld op hetgeen in de laatste weken plaats heeft. En wat doet de Kamer? Het adres is niet *weêrklank*,

maar *weërspraak;* door het „telken reize" gaat het karakter van *buitengewoonheid* verloren dat in de troonrede ligt.

Het amendement werd met 30 tegen 13 stemmen verworpen.

*** Ook voor dit Ministerie had het vijfde der additionele artikelen, in het bepaaldelijk aanwijzen van sommige wetten, verbindende kracht. Dit scheen bijkans vergeten in de achtste §: „Uwe Majesteit opent ons het uitzigt, dat aan de Staten-Generaal de gelegenheid zal worden geschonken, om in deze zitting belangrijke onderwerpen van wetgeving tot afdoening te brengen. Ongetwijfeld zullen onder de hier bedoelde voorstellen ook de zoodanige behooren, bestemd om aan gewigtige bepalingen der gewijzigde Grondwet uitvoering te geven. Gaarne verzekeren wij, dat wij, van het gewigt onzer roeping doordrongen, al onze krachten aan de naauwgezette overweging van die voorstellen zullen wijden."

Ik had gewenscht eenig toespelen op de verklaring van 26 April. Aan die verklaring — ik zou ze *programma* kunnen heeten, maar dit woord gebruik ik liever niet — hecht ik veel gewigt: vooral omdat het Ministerie daarin gewag maakt, niet enkel van de *incidentele* quaestie, die *aanleiding* heeft gegeven tot verandering van zaken, maar ook van eene, indien ik mij de uitdrukking wel herinner — *tegenovergestelde rigting* in de interpretatie der Grondwet. Het doet mij leed dat die verklaring, vroeger op den voorgrond, langzamerhand op den achtergrond geraakt is. Ook dat opstel, waarin veel mij zeer aangenaam was, is vatbaar voor verscheidenheid van uitlegging; daarom zou ik nu gaarne, zoowel als vroeger, gezien hebben dat men op het uitlokken van eenige toelichting bedacht ware geweest. Nu dit niet geschied is, zal ik mij niet veroorloven een amendement voor te stellen. Ik acht het wenschelijk dat de Ministers inlichting geven omtrent het rigtsnoer hunner daden; ik zou ongaarne aandrang gebruiken. Ik vrees, om mijne houding tegen het vorige Ministerie, het verwijt van, bij veranderde omstandigheden en gewijzigd personeel, tweederlei maatstaf te gebruiken. Ik vrees echter niet te verklaren dat, wanneer ik, om getrouw te blijven aan beginsels, genoodzaakt ben dit Ministerie te bestrijden, ik het doe *met weërzin:* gedachtig dat door dit Ministerie, ondersteund door een aanzienlijk deel der Natie, in een belangrijk tijdsgewricht, eene rigting die, ondanks de voortreffelijkheid van haar leidslieden, mij voor het Vaderland bedenkelijk scheen, in hare overmoed gestuit is.

Ik veroorloof mij een amendement voor te stellen van anderen aard. Ik wensch dat er gelezen worde in het midden: „Ongetwijfeld zal daarbij ook gelet worden op het voorschrift der Grondwet, waarbij de onverwijlde indiening van bepaaldelijk opgenoemde voordragten van wet verlangd wordt."

In elk geval wordt wijziging vereischt.

De Commissie, evenzeer als wij doordrongen van de verbindende

kracht van het vijfde additionele artikel, schijnt, door de algemeenheid van haar wensch, te verlangen dat, buiten de voordragten van wet in het artikel opgenoemd, andere gewigtige bepalingen der gewijzigde Grondwet tot uitvoering zullen worden gebragt.

Dit is *te veel* gevraagd; te veel met het oog op *dit* Ministerie, dat nog zoo weinig tijd had om de ontwerpen voor te bereiden. Te veel, met het oog op het *vorige* Ministerie; als of nu, in ééne zitting, meer dan toen in vier zittingen, tot afdoening zou worden gebragt. Te veel met het oog op *deze Kamer*, door wie eene zoodanige mate van zelfvertrouwen niet aan den dag behoort te worden gelegd.

De Commissie vraagt te veel en ook te weinig, want zij vraagt niet bepaaldelijk *wat de Grondwet eischt*. Ik kan, hier evenmin als bij § 1, aannemen dat men de kracht van iets vermeerdert wanneer men daaraan, door vermenging, het eigenaardig karakter ontneemt. Dit geschiedt hier met het vijfde additionele artikel. Het is nu, door de algemeenheid eener uitdrukking, waarin het met andere voorschriften gelijkelijk omvat wordt, van kracht en beteekenis beroofd. Het distinctive der opgenoemde wetten, de eisch van *voorrang*, het karakter van *urgentie* vervalt. Een amendement wordt dus in elk geval vereischt.

Het mijne is, naar ik acht, met voorzigtigheid gesteld. Ik vraag geen indiening van één enkel ontwerp; ik vraag, met het oog naar de bezworene Grondwet, dat op het artikel worde gelet, dat men niet vergete den verleenden *voorrang*. Ik heb nog eene *arrière-pensée;* ik wenschte dat, in verband met dit artikel, men zich afvroeg welke soort van voordragten ter tafel behooren te worden gebragt. Het vorige Gouvernement was van oordeel dat de Grondwet *algemeene organisatien* eischt en het voordragen van *partiele* wetten niet vergunt. Misschien mogen wij van dit Gouvernement, hetwelk eene *tegenovergestelde rigting* is toegedaan, *partiele* verbetering te gemoet zien. Zoo niet, zullen, om de verscheidenheid van beginsels en de moeijelijkheid der zaak, de meest gewigtige onderwerpen misschien nimmer tot afdoening worden gebragt.

***** De Minister van Binnenlandsche Zaken verklaarde dat hij voornemens was vóór het nieuwe jaar de armwet, dat hij wenschte vóór het einde der zitting de wet op het onderwijs ter tafel te brengen.**

Ik zal mijne gelofte gestand doen en niet aandringen op eenig licht omtrent de verklaring van 26 April; ofschoon ik niet toegeef dat dit tot *doellooze* discussien zou hebben geleid.

Ik dank den Minister voor zijne toezegging: waarlijk, het zou onbescheiden zijn de indiening van meer ontwerpen te verlangen. Ik durf mij vleijen, dat mijn amendement zal worden aangenomen,

daar noch de Regering, noch de meerderheid van de Commissie het bestrijdt.

Ik verwonder mij somtijds over onze kalmte en onbezorgdheid bij de vergelijking van onzen toestand met hetgeen men bij de grondwetherziening te gemoet zag. Het is geene geringe zaak, dat wij, bij den aanvang der *zesde* gewone zitting sedert 1848, slechts een zoo gering gedeelte der taak hebben afgewerkt; dat op regeling van het hooger en middelbaar, van het lager onderwijs, hetwelk in zoo zonderlinge gesteldheid verkeert, zelfs na de toezegging van heden, wanneer men op den strijd der meeningen acht geeft, zoo weinig uitzigt bestaat. Het is geene geringe zaak, dat er, om uit vele voorbeelden nog een te noemen, na zoo veeljarigen aandrang, geen uitzigt bestaat op afschaffing van art. 291 van het *Code Pénal.* Daarom zou ik gaarne vernomen hebben, of ook dit Ministerie van oordeel is dat het vijfde additionele artikel tot *algemeene organisatien* verpligt.

De paragraaph, gelijk ze nu luidt, zou voorspiegelen, omtrent deze zitting, hetgeen niet verwezenlijkt kan worden. Na hetgeen in de laatste jaren in deze Kamer is gebeurd, zijn we tot meer vastheid van politieke tijdberekening geraakt. Wat zal er in *deze* zitting gebeuren? Wanneer wij onmiddellijk aan het werk gaan der begrooting, zullen we hiermede en met de toegezegde finantiele wetten het einde van het jaar bereiken. Een winter-reces is onmisbaar. Wordt er geene wet op de kerkgenootschappen voorgedragen, dan heeft de Kamer op eene academische zomervacantie van ongeveer drie maanden regt. Berekent nu wat er in den overschietenden tijd tot stand zal worden gebragt, en of gij u niet zult behooren te verheugen over de afdoening van *ééne* wet, als die op het *armbestuur* of over het *Oost-Indisch regeringsreglement.*

Ik blijf beweeren de *ongrondwettigheid* van de paragraaph. De Commissie vraagt of ik door het amendement andere wetten wil *uitsluiten.* Neen, ik niet; maar ze zullen uit den aard der zaak, door hetgeen ook de Minister omtrent den voorrang heeft gezegd, uitgesloten zijn.

Men heeft zich beroepen op het gezag van de Eerste Kamer. Wat heeft zij in het jaar 1852 bij het adres gezegd? „De ontwerpen van wet, op nieuw door Uwe Majesteit aan de Vertegenwoordiging voor te dragen, worden met andere, wier indiening de Grondwet *zoo bepaald voorschrijft* of het belang des Vaderlands vordert, *met toenemend verlangen* te gemoet gezien."

Ook op de vorige *Tweede* Kamer wijs ik. De Tweede Kamer, gelijk ze nu zamengesteld is, is een steunsel van het Gouvernement. Ook daarom is het wenschelijk, dat zij, in de naleving van de Grondwet, minstens even naauwgezet zij als de vorige Tweede Kamer geweest is. In het jaar 1852 heeft de Tweede Kamer in het adres gezegd: „*Inzonderheid* stellen wij hoogen prijs op de aanbieding der wetsvoorstellen, *in de eerste plaats* door de Grondwet verlangd."

Hierop zeide de heer van Rappard: „De Commissie wenscht den laatsten spreker bepaaldelijk af te vragen, of hij volgens zijn amendement verlangt, dat de Regering de wetten bij het 5de van de additionele artikelen van de Grondwet voorgeschreven, met uitsluiting van andere voordrage? De Commissie laat de al of niet ondersteuning van het amendement van het antwoord van den geachten voorsteller afhangen." Mijn re- of tripliek was: „Ik verlang bij mijn amendement geen enkele wet; ik vraag alleen dat *gelet worde* op het vijfde additionnele artikel, waarbij onverwijlde voordragt van sommige wetten verlangd wordt. Ik wensch dat dit artikel in zijne eigenaardige kracht worde gehandhaafd en die kracht gaat verloren door de wijze waarop de zinsnede gesteld is." Dit scheen der Commissie niet te voldoen; zij verklaarde zich eenstemmig tegen het amendement, dat met 23 tegen 20 stemmen aangenomen werd.

Begrooting. (24 *November* 1853.)

*** In verband met den historischen oorsprong van het Kabinet trachtte ik sommige punten op den voorgrond te brengen waaromtrent wij ons, dacht ik, met de conservatieve rigting op praktisch terrein konden verstaan.

Ik wensch eene kleine bijdrage te leveren, om zoo mogelijk te helpen bewerken dat aan de *algemeene beschouwingen over de begrooting* ten minste *één* dag worde gewijd. Wij beleven heden in de geschiedenis van ons constitutioneel Gouvernement een merkwaardig verschijnsel. Vroeger zijn aan dit preliminaire werk drie of vier dagen met levendige en warme gedachtenwisseling besteed: in 1852 hebben wij eenigzins kunstmatig de discussie tot den tweeden dag gerekt; thans — het is ongehoord — was niemand ingeschreven bij het openen der zitting. Is dit goed, is het wenschelijk, is het een bewijs van de levenskracht en deugdelijkheid van een constitutionelen Staat? Zoo ooit, dan nu had men een warmen strijd mogen te gemoet zien. Althans eenmaal 's jaars zij er een overzigt van de politieke gesteldheid van het land; bovendien de omstandigheden zijn niet gewoon; het is de *zesde* zitting na de afkondiging der gewijzigde Grondwet, en nog is de grondwetherziening in verscheidene hoofdtrekken door het achterblijven der gewigtigste wetten onvoltooid gebleven. Er is eene verandering van Ministerie, en omtrent die gewigtige gebeurtenis is in deze Vergadering, uit een politiek oogpunt, nog nooit opheldering geschied.

Ik bepaal mij bij ééne enkele vraag: *Wat mag door ons van dit Ministerie worden verlangd?* Ik antwoord: *het erkennen en het bevestigen van de overwinning, door voortzetting van den strijd.*

Ik ben verpligt een zijdelingschen blik te werpen op het *gevallen Bewind.* Het is en blijft eene politieke partij, die uit den aard der zaak er naar streeft om hetgeen zij verloren heeft te herwinnen. Geene ontwikkeling, slechts opgaaf van enkele historische punten. Ik begrijp dat door sommigen thans geene politieke discussie wordt begeerd; ik zal het niet als parlementaire onbeleefdheid opnemen, wanneer ik geen antwoord ontvang.

Als eerste historische aanmerking zij herhaling vergund van hetgeen ik, ten einde daarvan nota te nemen, jaar op jaar in deze Vergadering gebragt heb: dat het vorig Ministerie, niet voorzeker dewijl het den leden aan bekwaamheid ontbrak, maar uit den aard zijner beginselen, onvermogend is geweest te voldoen aan den eisch der Grondwet en aan de behoeften van het Nederlandsche volk. Ik heb voorzeker, toen ik beweerde dat het is *te kort geschoten* in zijne taak, mij niet aan laatdunkendheid schuldig gemaakt en de werkzaamheid en veerkracht vergeten waarmeê vele nuttige zaken onder dat Ministerie tot stand gebragt zijn; ik heb alleen gezegd dat het, om de politieke rigting, in de hoofdtrekken niet heeft kunnen bereiken waarop het altijd gedoeld had. In het *finantiele* wijs ik naar de eigen bekentenis in het voorjaar van 1852, toen de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken in deze Kamer de onmogelijkheid erkende van die hervorming in het systeem van belastingen, welke door zijne partij telkens begeerd en op den voorgrond gesteld was. In het *politieke* bepaal ik mij bij het vijfde additionele artikel, waarin het supplement en complement der Grondwet, de organieke wetten, is zamengetrokken. Het vorige Ministerie heeft verwezenlijkt enkel hetgeen in de Grondwet, ten jare 1848, eigenlijk meer als het werk van *ééne* partij gebragt is, niet algemeen gewenscht werd; niet als ontwikkeling van nationaal overleg was opgenomen; de politieke organisatie des volks naar het regtstreeksche kiesregt; al het overige bleef onvoltooid of zelfs onbegonnen en in een verwijderd verschiet.

Eene tweede aanmerking is: het vorig Ministerie was niet *nationaal*. Waarom niet? Geenszins, als of het niet eenigen tijd door de groote meerderheid der kiezers is ondersteund; maar omdat het de beginselen volgde waaraan de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken, de eerste maal dat ik het genoegen had hier in woordenwisseling met hem te treden, de benaming van *grondtoon der eeuw* gaf. Deze grondtoon, in haar kosmopolitischen aard, raakt telkens in strijd tegen hetgeen tot de historische eigenaardigheden van elke Natie behoort.

Eene derde aanmerking is: het Ministerie is gevallen, door hetgeen men gewoon is te noemen de Aprilbeweging, als *aanleiding*, niet als *oorzaak* van zijn val. Het is gevallen door het *historisch-Christelijk beginsel*, dat — en men lette hier wel op — door de omstandigheden toen eene *algemeen Protestantsche* tint had.

Aldus hebben wij eene belangrijke overwinning behaald in naam van de dierbaarste belangen van het Nederlandsche Volk; niet alleen op dat Ministerie — eigenlijk waren wij nooit *anti-ministerieel* — maar op de vrijzinnige rigting.

En nu herhaal ik: wat mogen wij van dit Ministerie verlangen? Het constateren, het consolideren, door voortzetting van den strijd, van de overwinning, die wij, met dit Ministerie, hebben behaald.

De vraag is of het Ministerie eene banier heeft opgeheven en

blijft opheffen, die door ons kan worden gevolgd. Ik behoor tot die *enkele* leden — in drie afdeelingen — die gewenscht hebben *nadere inlichtingen te ontvangen omtrent de beginselen, die het Ministerie voornemens is met opzigt tot de wetgeving en het staatsbeheer in het algemeen te volgen.* En nu antwoordt het Ministerie: wat verlangt ge meer? wij hebben in April eene verklaring gegeven: is dat stuk u niet bekend? daarin zijn duidelijk en volledig de hoofdtrekken vervat. Ik zal gaarne de redenen openleggen waarom ik iets meer verlang; met het oog op de verklaring zelve, op den oorsprong van dit Ministerie, en op zijne geschiedenis tot op den huidigen dag.

Met het oog op de verklaring zelve; een uitnemend stuk, een voortreffelijk opstel, voor *dat* oogenblik; in anti-ministerielen zin tegen het vorig Ministerie: om te verzamelen allen die, om welke oorzaak ook, tegen *dat* Ministerie gestemd waren. Eene leus voor het verkiezingswerk. Een stuk, om algemeenheid van uitdrukking, allezins vatbaar om door elk onderdeel van het vereenigd leger uitgelegd te worden naar eigen zin. Dergelijke redactie moet ook uit overhaasting worden verklaard. Het is in spoedvereischende omstandigheden niet mogelijk te leveren, met genoegzame juistheid althans, hetgeen men gewoon is een *programma* te noemen. Het was een *electorale krijgsmachine.* Uit dit oogpunt reeds mag ik opheldering vragen omtrent een aantal punten, die, ik moet het bekennen, mij nog duister zijn. Bijna zou ik durven zeggen dat, omtrent die onderwerpen welke ons het meest ter harte gaan, geene enkele zinsnede of regel in het stuk voorkomt.

Let voorts op den *oorsprong* van het Ministerie. Het is ongeveer drie jaren geleden, dat in deze zaal een der tegenwoordige Ministers [a] — ik hecht altijd veel aan de woorden van een vorig Minister, vooral wanneer hij wederom Minister is — toen het Ministerie naauwelijks was opgetreden (niet zoo als nu zeven maanden daarna, maar in dezelfde maand, in November, of misschien in de eerste dagen van December), dit zeide:

„Ik had wel eens willen weten wat de plannen, wat de bedoelingen van het Ministerie zijn. Maar men zegt mij: dat Ministerie is pas opgekomen, het kan zich nog niet uitlaten, het is nog niet met de zaken bekend, het is nog te jong. Ik antwoord daarop: dat Ministerie is toch niet uit een ander werelddeel gekomen, dat Ministerie is geweest oppositie; *die oppositie, die tot de Regering is gekomen,* en die moest weten, wat ze anders doen zoude dan het vorige Ministerie gedaan heeft, die moest ons zeggen *waarin het onderscheid bestaat tusschen dit en het vorige Ministerie, en waarin dit laatste zijn pligt heeft verzaakt.*"

De Minister houde het mij ten goede; welligt ging hij toen eenigzins te ver; juist omdat het toenmalig Ministerie was *de aan het Bewind gekomen oppositie* en dus, uit haar antecedenten, haar stelsel eenigzins kon worden opgemaakt. Hetzelfde kan van *dit* Ministerie niet gezegd worden, want ik zou niet durven zeggen

a DONKER CURTIUS.

dat in April de *oppositie* aan het bewind kwam. Er is een Fransch vers dat mijne bedoeling misschien ophelderen kan:

„Ah, doit on *hériter* de ceux qu'on *assassine*?"

Dit is in een constititutionelen Staat gewoonlijk het geval; men erft van hen die men vermoordt; maar nu is de speciale toestand van deze Ministers, dat niet zij — ik durf hen hiervan volkomen vrijspreken — het vorig bewind hebben vermoord. Integendeel, men was op tamelijk goeden voet; zamenwerking ware niet ondenkbaar geweest; men heeft het stervensuur afgewacht en de nalatenschap aanvaard. Daarom mogen we, met vrij wat meer regt dan in November 1849, vragen, op welken voet en naar welk rigtsnoer?

Let daarbij op de geschiedenis van het Bewind tot op dezen dag: vooral op de bekende wet die ik liever niet noem, op de discussie over het adres, en nu op de memorien van antwoord. De wet is, zoo ver ik uit de discussie heb kunnen opmaken, bij het Ministerie geweest, niet het steunpunt van eene gewijzigde *politiek*, maar eene eenvoudige *politie*-wet op de kerkgenootschappen; zelfs hebben sommigen gemeend dat ze enkel gediend heeft om, zonder te groote ergernis voor de Protestanten, tot stand te doen komen wat de handelwijs van het vorig Ministerie, die ik nu niet ter toetse wil brengen, onvermijdelijk had gemaakt. Bij het adres heeft men openlegging van denkbeelden ontweken; nu verwijzen de memorien van antwoord enkel naar eene verklaring welke door ons duister gekeurd wordt.

Ik zou over dit alles kunnen zwijgen, indien niet dezelfde indruk van onzekerheid en behoefte aan meer licht bij zeer velen in het Vaderland bestond; ja velen gaan verder en koesteren mistrouwen. Wij hebben onlangs gehoord de belangrijke aanhaling van mijn vriend achter mij gezeten [a] omtrent een *levensteeken* dat reeds als *ziekteverschijnsel* beschouwd wordt, uit een geschrift van iemand die gerekend kan worden te vertegenwoordigen een zeer aanzienlijk getal van onze medeburgers [b]. Ook behooren wij niet onopgemerkt te laten dat in de periodieke drukpers een groot deel der dagbladen, vroeger zeer vijandig tegen dit Ministerie, allengskens over den gang der zaken nog al vergenoegd is. Wij wenschen het Ministerie te ondersteunen, maar moeten wederkeerig steun hebben aan een Ministerie, hetgeen in beginselen kracht heeft. Zou het niet mogelijk zijn dat, indien men niet met meer duidelijkheid zijne denkwijze openbaart, van lieverlede ontviel waarop men rekening maakt, en men tevens aan de ontwerpen van de tegenpartij bevorderlijk was?

De minst aangename taak is afgedaan. Na het lezen van alle de memorien van antwoord, voed ik nog deze hoop; bij de onderdeelen der begrooting zal het blijken dat we, al is er verschil in beginsel, evenwel in *practische uitkomsten*, zoo niet volkomen — dit woord zou te sterk zijn, — eenigermate homogeen zijn. Neem het *Staats-alvermogen*; ook het Ministerie heeft tegen den Leviathan een vrij

a VAN DER BRUGGHEN. b VAN OOSTERZEE.

gepron onceerden weerzin. Neem *partiele* verbeteringen; hierover heb ik veel met genoegen gelezen, en verlang te vernemen hoe dit met het vijfde der additionnele artikelen in verband en overeenstemming gebragt wordt. Neem het *publiek regt* der gezindheden; het Ministerie keurt met nadruk af hetgeen het vorig Ministerie daaromtrent gezegd heeft; het beschouwt de gezindheden niet enkel als *particuliere* genootschappen; ik zie met weetgierigheid verdere toelichting te gemoet. Neem *het regt van de Hervormde gezindheid*; hieromtrent ben ik nog niet gerust. Ik vrees evenwel niet dat dit Ministerie, als de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken [1], mij te gemoet voeren zal: ik begrijp u niet, ik weet niet wat het woord beteekent. Zelfs durf ik mij vleijen van dit Gouvernement te zullen verkrijgen het eenige wat ik steeds van de Regering begeerd heb: neutraliteit, geen leggen van haar gewigt telkens in de schaal van ééne partij. Neem het *onderwijs*. De gelegenheid zal bij het vijfde hoofdstuk daar zijn om de denkbeelden van den Minister te vernemen.

Éene *exceptie van niet-ontvankelijkheid*, indien ze soms gemaakt wierd, moet ik afweren: „Wij zullen u inlichting geven, wanneer de wet voorgedragen wordt." Neen, reeds nu hebben wij op inlichting regt. Wenschelijk is niet alleen een algemeen overzigt van het stelsel van wetgeving en bestuur, maar ook, in gewigtige onderwerpen, de opgaaf van hoofdtrekken der ministeriele beschouwing aan de Kamer en aan de Natie. Vooral is het een ongelukkig denkbeeld dat, bij de optreding van een nieuw ministerie, alles wat door overleg van de Kamer en van de Natie, zekeren graad van gewisheid bereikt heeft, weder in het onzekere gesteld wordt. In Engeland is het thans bijv., in de vraag naar vrijen handel of protectie, als een nieuw ministerie optreedt, niet denkbaar dat het stelsel van bescherming, met al zijn verouderden toestel, weder in overweging worde gebragt. Nog minder zou men het begrijpelijk achten, wanneer een minister, en nog wel de minister van handel of van kolonien, optrad en zeide: „omtrent dit vraagstuk heb ik nog geene bepaalde meening; ik kan ze nog niet mededeelen; wacht tot ik mijne *wetten* heb zamengesteld."

Wij zijn reeds genoeg van politieke beschouwingen wars. Niets kan dien afkeer meer versterken, dan wanneer, al wat jaren achtereen hier en elders omtrent een gewigtig onderwerp gezegd is, bij de optreding van een nieuw Ministerie vervalt, en men zich verbeeldt te werk te kunnen gaan, als of geen enkel punt tot vastheid ware gebragt. Men vergete niet dat warsheid van politieke beschouwingen na verwant is aan *weerzin tegen een constitutioneel Gouvernement*.

Ik eindig met éene opmerking. Dit Ministerie verlangt niet het spoor te volgen van het vorig Bewind. Het vorig Ministerie, toen het optrad, zeide: „wacht op onze *daden*". Wat zijn de daden van

---

[1] Zie p. 145.

een Ministerie? voornamelijk de *wetten.* Wanneer dit Ministerie zegt: „wacht op mijne *wetten*", is het met het vorig Ministerie homogeen.

⁂ Van hetgeen door den Minister van Justitie met vrij algemeene bewoordingen gezegd werd, maakte ik in conciliatoiren geest gebruik.

Een woord van repliek aan den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken, van dank aan den tegenwoordigen Minister van Justitie. Ik had naauwlijks durven rekenen op antwoord, en zal, zoo min mogelijk, noodzaken tot dupliek.

De geachte spreker uit Maastricht [a] heeft gezegd dat door het *historisch-Christelijk beginsel*, in verband tot den val van het Ministerie, niets anders kon verstaan worden dan het *Protestantsch*-Christelijk beginsel. Hij heeft het tegendeel begrepen van hetgeen ik de eer had te zeggen: de *aanleiding* lag in de omstandigheden waarbij het historisch-Christelijke beginsel, in eene Protestantsche rigting, zich krachtig betoond heeft; de *oorzaak* van een onvermijdelijken val lag in den strijd tegen het historisch-Christelijk beginsel in zijne algemeenheid. Dat Ministerie heeft, door de beginselen die het volgde in de wetten omtrent armwezen en onderwijs, de regten niet van éène gezindheid, niet enkel van de Protestanten, maar van alle gezindheden aangerand.

De spreker vraagt — wat hebt *gij* en uwe vrienden gedaan? Het verheugt mij met dankbaarheid te kunnen verwijzen naar hetgeen vóór eenigen tijd een lid uit Zeeland [b] ter onzer verdediging gezegd heeft: hij zou dergelijk verwijt niet doen aan die partij, om de eenvoudige reden dat zij niet in de gelegenheid is geweest iets te verrigten. Eene veelzins aangename positie en waarvan geen misbruik moet gemaakt worden om anderen te berispen, doch waarin men ontrefbaar is voor de pijl die de spreker uit Maastricht nu tegen mij afschoot. Wanneer hebt gij ooit *aanleiding* gegeven om iets te verrigten? vraagt de geachte spreker. Aanleiding gaven wij misschien; doch het vorig Ministerie zou van die aanleiding niet ligt in onzen geest gebruik hebben gemaakt. Ook hadden wij zoo veel te doen met het afweeren van wetten, die ons nadeelig schenen, dat er voor het ontwerpen van wetten geen tijd was. Hij heeft mij eenigzins ten kwade geduid, als eene verkeerde gewoonte, dat ik spreek van *onze partij;* hij sprak nooit van zijne *partij.* Dit is zoo; die *partij* — uit de geschiedenis ook van vroegere vrijzinnige gouvernementen blijkt het — heeft van *partij*-regering een afkeer; het is haar om een *nationaliseren* van de partijen te doen; namelijk aldus dat ze allen wegsmelten in éène partij: de hare, welke dan geene partij meer, maar de Natie *genoemd* wordt.

Hij verwacht dat, al is door de kerkelijke beweging ter zijde

a THORBECK. b VAN ECKE.

gesteld, verduisterd en miskend het goede, dat onder het vorige Ministerie verrigt is, dit evenwel niet zal verloren gaan. Ik hoop, met hem, dat *het goede* niet worde miskend; dat het worde bewaard; ik wensch alleen dat de werking van verkeerde beginselen worde gestuit.

Ik heb aan den geachten spreker nog eene *pligtpleging*, die ik tevens als *wapen* gebruik.

Ik ben dikwijls in de noodzakelijkheid geweest tegen hem strijd te voeren, maar hoe? als tegen den vertegenwoordiger bij uitnemendheid — niet enkel sedert den eersten November 1849, maar sedert lang — van eene rigting die ik schadelijk voor het Vaderland keur. Ik heb altijd zijne bekwaamheden en talenten hoog gewaardeerd. Ik heb uit die waardering zelve een bewijs te meer tegen zijne beginselen ontleend. In 1849, eer hij aan het Bewind kwam, toen hij, volgens zijne eigene meening — wist ik niet hoe sterk zijn geheugen is, ik zou vermoeden dat hij zich vergist had, — geen opposant was, ben ik medepligtig gerekend aan de oppositie waardoor de geachte afgevaardigde aan het Bewind geraakt is. Inderdaad, ik heb somtijds wenschelijk geacht dat hij eenige jaren aan het hoofd van het Ministerie mogt zijn. Ik dacht dat er geene meer afdoende proefneming geschieden zou dan wanneer *hij* in de gelegenheid was om, onder begunstiging der omstandigheden, ondersteund door de meerderheid der beide Kamers, te doen wat hij oorbaar achtte voor het land. Hierdoor is nu de nederlaag volledig geweest. Wie toch onder zijne vrienden en medestanders is er die zou durven beweren te kunnen verrigten wat aan hem niet gelukt is?

Nog een woord van dank aan den Minister van Justitie, voor de nadere verklaring die hij, met uitnemende beknoptheid, zoo even gaf. Ik waardeer ze dubbel, omdat ik ze als vervolg op eene vroegere en als begin en voorteeken van volgende verklaringen beschouw. Ook gaat er, als bij weêrkaatsing, wel eenig meerder licht over de verklaring van 26 April voor mij op. Ik waardeer nu dit opstel, niet alleen als voor de behoefte van het oogenblik nog al doeltreffend, maar ook als aanvang van hetgeen we nog te gemoet zien. Er zijn dus reeds gewigtige punten waaromtrent wij eensgezind zijn, de *Souvereiniteit van het Huis van Oranje*: het *monarchaal* gezag; de Ministers zijn dienaren der Kroon, de Koning niet de naamteekenaar der besluiten, hetzij van één Minister, hetzij van het Kabinet; *geleidelijke verbetering*, geen codificatie; ontwikkeling door behoud; toetsing, gelijk de Minister zeide, van hetgeen het vorig Bewind tot stand gebragt heeft, met de onbevangenheid eener waarheidlievende critiek. Geen *reglementair albeheer;* niet bij besluiten, *en evenmin bij de wet*. Eindelijk — en ook hieromtrent is allezins goede verwachting — zorg voor de *finantien*, zorg dat niet andermaal eene rentebelasting ter tafel worde gebragt; zorg, terwijl men de belangen van alle standen, inzonderheid van *de minvermogenden* in het

oog houdt, dat niet, door een onvoorzigtigen greep in het belastingstelsel, geschiede hetgeen gevaarlijk voor het Vaderland zou kunnen zijn.

26 *November* 1853.

*** Na de verklaring van den Minister van Justitie omtrent de *regten der Kroon* scheen mij een woord over de *vrijheden der Natie* niet overtollig.

Ik wedijver in dankbaarheid met mijn vriend uit Gorkum [a], voor hetgeen door den Minister van Justitie omtrent *partiele* wijziging is gezegd; maar ik zou gaarne vernemen hoe hij dit denkbeeld in overeenstemming brengt met het vijfde additionnele artikel van de Grondwet? Ook ondersteun ik hetgeen door verscheidene leden is gezegd, omtrent de ontwerpen over de *ministeriele verantwoordelijkheid* en over het *regt van vereeniging.*

Het gebiedend voorschrift is in de *Grondwet;* telken jare daarvan gewag hebbende gemaakt, wil ik niet van inconsequentie en verregaande partijdigheid verdacht worden; ongaarne zou ik zien dat het spoor van niet-naleving gevolgd wierd. Ik wijs op deze wetten, ook, omdat de Minister aldus eene uitmuntende gelegenheid heeft het programma van eergisteren tot meerdere volledigheid te brengen. Eergisteren heeft hij vooral melding gemaakt van het *souvereine gezag des Konings* en van de *regten der Kroon;* nu zouden wij iets kunnen hooren over de *vrijheden der Natie* en over den eisch van een *constitutioneel* Gouvernement. De Minister van Justitie bevindt zich hier op zijn eigen terrein, waar hij populariteit verwierf. Wanneer het hem gelukt het *monarchaal* programma van eergisteren met een *parlementair* programma van heden in overeenstemming te brengen, zal hij, theoretisch althans, datgene waarnaar ook hij sedert lang gezocht heeft, *de vereeniging van vrijheid en orde*, hebben bereikt.

De afgevaardigde uit Amsterdam [b] heeft zich een woord laten ontvallen, of misschien (hetgeen ik liever niet onderstel, omdat ik zoo gaarne met hem eensgezind ben) *opzettelijk* in de discussie geworpen: *wij zijn in deze Kamer niet gewoon met het Gouvernement over de beginselen eener toekomstige wetgeving te strijden.* Niet gewoon? hij heeft er niet bijgevoegd of die ongewoonte onder de goede of kwade gewoonten behoort.

Er zijn usantien, waarin het wenschelijk is, dat, bij verandering der zaken, wijziging worde gebragt. Zoo hij het spreken over beginselen van *toekomstige* wetten afkeurt, doe ik een beroep op zijn geheugen en vraag: of het hem in zijne parlementaire loopbaan nooit gebeurd is, dat hij met de Regering gestreden heeft niet enkel over beginselen, maar zelfs over *bijzonderheden* eener aanstaande

a ELOUT. b GODEFROI.

wet? Zoo ver wensch ik niet te gaan. Maar wij moeten het regt behouden inlichtingen te vragen, zoo niet omtrent de *beginselen der wetten*, omtrent die *hoofdlijnen* van de ministeriele beschouwing, waaraan èn het maken der wetten, èn het maken van andere verordeningen, èn de geheele handelwijze van het Ministerie ondergeschikt is. Ook hij is altijd geweest voorstander van *een homogeen Ministerie;* in elk geval kan ditmaal zijn woord geen indruk maken op de leden van het Kabinet, omdat de Minister van Justitie, in naam ook van zijne ambtgenooten, gezegd heeft dat men voornemens is de Grondwet na te leven, in den geest waarin zij in 1848 wijziging heeft ondergaan.

Telkens poogde ik in deze zitting te wijzen op de gevaarlijkheid van het overleg der Regering, die, na met ons gebroken te hebben, op den vrijzinnigen stroom, onder schijn en ophef van zelfstandigheid, afdreef. Vooral verhief ik mij tegen deze taktiek bij de discussiën over *onderwijs* en *belasting.*

1854-1855.

Ook deze zitting heeft eene treurige belangrijkheid gehad. Daarin kwam telkens meer de taktiek aan het licht, alleen uit gemis aan eigen beginsel verklaarbaar, waarmeê, om het Ministerie tot elken, ook (denk aan het *Gemaal*) zeer duren prijs, te behouden, de overmagt aan de rigting van het vorig Ministerie in handen gespeeld werd.

Uit de Kamer geweerd, achtte ik mij des te meer, in *de Nederlander*, tot vrijmoedig getuigen verpligt. Reeds half Januarij gaf ik deze karakterschets: „Een Ministerie hetgeen, ook en vooral door medewerking onzer vrienden, althans onder den invloed van onze beginselen gekomen aan het bewind, zijn historischen oorsprong bijkans als ware het een schandvlek, verloochent; onze beginselen te keer gaat, onze regten miskent, op onze belangen, alleen ter tegenwerking, acht geeft; een Ministerie dat, door de politiek van *apaisement*, met de wet op de Kerkgenootschappen als gedenkteeken, ware en duurzame bevrediging, op Christelijk-historischen grondslag belet heeft; een Ministerie waardoor, èn het oogenblik ter toepassing eener *nationale* Staatkunde verzuimd, èn de parlementaire meerderheid, onder den indruk van omstandigheden en programma-beloften verkregen, verspeeld is; een Ministerie hetgeen, onder de leus eener *tegenovergestelde* rigting, onmiddellijk in het *spoor*, en thans, onder den schijn van „een vrij en krachtig initiatief," bijkans aan den *leiband* van het vorig Kabinet geraakt is." — Tegen het einde der zitting deed ik opmerken: „Ook nu weder is het gebleken dat het *conservatisme*, zelfs onder den schrandersten en behendigsten welligt zijner leidslieden, op *vrijzinnig* terrein, magteloos wordt; onder den schijn van te behouden, bederft, en langs velerlei verrassende wendingen van politieken en financiëlen aard, met de beste bedoelingen welligt, het Land *overlevert aan zijne wederpartij.*"

1855-1856.

Begrooting. (15 *November* 1855.)

⁂ In de Kamer, door het vertrouwen mijner stadgenooten, wedergekeerd, gaf ik, ter aanwijzing van mijn standpunt een overzigt der Politiek van *apaisement* en *zelfbehoud*.

De weinige opgewektheid ook heden voor *algemeene*, inzonderheid voor *politieke* beschouwingen, noem ik een bedroevend kenteeken van den toestand waarin het Vaderland verkeert. Door zoodanig stilzwijgen doen wij zelf wat, niet eerst nu, maar sedert jaren, door een groot deel der Kamer in de handelwijze van het Gouvernement bij het voordragen der begrooting is afgekeurd. Zelf doen wij, in veel sterker mate, hetgeen wij misprijzen in de dorheid der memorien van begrooting. Wij vallen in de verkeerdheid, zoo uitnemend door ons medelid uit Amsterdam [a] aangetoond. Wij komen op een gevaarlijk spoor. Terzijde-stelling van hetgeen tot een algemeen overzigt der beginselen van het Ministerie behoort, neutraliseert de Kamer in haar eigenlijken werkkring. Zij verkrijgt een schijnbaar aandeel in hetgeen ons niet toekomt — de *administratie;* zij verliest wat ons inderdaad toekomt — invloed op het *Gouvernement.*

Ons geacht medelid uit Arnhem [b], aan wien wij dezen morgen uitstekende finantiele beschouwingen te danken hadden, heeft gezegd: „ik begeef mij niet op *politiek* terrein; de begrooting is eene *finantiele* wet." Ik vraag: is zoodanige scheiding denkbaar? Is het betoog onjuist van het lid uit Amsterdam dat eene genoegzame toelichting gegeven wordt niet door cijfers alleen? Herinnert u ook het gezegde van een Fransch minister van finantien aan zijne ambtgenooten: „Je vous ferai de bonnes finances, si vous me faites de la bonne politique." Indien wij de politiek niet nu ter toetse mogen brengen, wanneer dan? — Niet bij het adres, zegt men; van interpellatie heeft men een afkeer; zoo de politieke toetsing ook bij de begrooting wegvalt, heeft de ontwikkeling van het constitutionele volksleven in Nederland zonderlingen vooruitgang, en de Kamer wordt belemmerd in de uitoefening van regt en pligt.

Of is er dezer dagen niets hetgeen in de Volksvertegenwoordiging met ernst en vrijmoedigheid behoort ter sprake te worden gebragt?

Wij weten wat buiten de Kamer geschiedt [1]. Ik verlang geen suprematie der periodieke drukpers, maar wel tusschen drukpers en Vertegenwoordiging eenig verband. Men wachte zich voet te geven aan het vermoeden, als of men, ter naamlooze bestrijding van het Gouvernement buiten de Kamer bereid, in de Kamer den moed

---

[1] Zinspeling op de heftige bestrijding van het Kabinet door eene Courant die gerekend werd onder de leiding van sommige leden der Tweede Kamer te staan.

a Bosscha. b van Rappard.

ter openbaarmaking van zijn gevoelen niet heeft; aan het vermoeden, als of elders meer dan hier belangstelling ware in de gewigtige vraagstukken die aan de orde van den dag zijn. Misschien zou iemand vragen, of wij vervallen in hetgeen de Montalembert noemt: *l'idolâtrie du silence*, en of ook dit welligt onder de kenmerken der tegenwoordige *Westersche beschaving* moet worden geteld?

Ik zal mij, evenmin als sommigen onzer medeleden, laten weêrhouden om uit te komen voor hetgeen mij op het hart ligt: gedachtig dat het volk regt heeft van zijne vertegenwoordigers te verwachten, dat hetgeen het wenscht en gevoelt, indien het met waarheid en regt overeenkomt, in deze Kamer ter sprake worde gebragt. Nu vooral, bij de tegenwoordige, als ik het zeggen mag, desorganisatie dezer Kamer, is het noodig het standpunt te constateren, waaruit elke rigting de gesteldheid van het Vaderland, van het Ministerie, beschouwt.

Mijne inleiding is waarschijnlijk langer dan mijn betoog. Ik bepaal mij tot eene historische schets. Ik lok geene weêrspraak uit, en herinner dat, indien ik uitdrukkingen bezig die scherp zijn, dit geschiedt ter kenschetsing van *theorien;* dat ik geene *personen*, of althans dat ik ze enkel als vertegenwoordigers van beginselen, bestrijd.

De hoofdgedachte van ons geheele systeem, of laat mij liever zeggen van onze gansche historie-beschouwing, is nog onlangs verkondigd door Guizot [1]. De hoofdtrek van het revolutie-tijdperk, dat ook wij nog beleven, ligt in eene Godverzaking en menschvergoding, ten gevolge waarvan men jaagt naar idealen en telkens het tegendeel verkrijgt. De vruchten van die leer hebben zich telkens in Europa geopenbaard; in 1789, in 1830, in 1848. De afgrond der revolutie kan alleen worden gesloten door terugkeer tot die Christelijke beginselen, waarin het fundament van duurzamen bouw ligt. De nadeelige en verderfelijke werking dezer omwentelingsleer kan ook uit de geschiedenis van Nederland, van de opkomst dier begrippen tot op onze dagen, worden getoond.

Onze denkbeelden hebben in Nederland langen tijd weinig weêrklank ontmoet. Evenwel in het laatste zevental jaren had er merkbare wijziging plaats. Gedeeltelijk door den loop der gebeurtenissen in het buitenland, waar zoo spoedig op revolutie reactie is gevolgd; waar zoo spoedig een regeringsvorm, die vroeger verontwaardiging en afschuw zou hebben gewekt, met dankbaarheid als geschenk der Voorzienigheid gewaardeerd is. Gedeeltelijk door den loop der omstandigheden in ons eigen land, omdat, onder de leiding van staatslieden van de meest uitnemende begaafdheden, de toepassing van geliefkoosde begrippen, naar het oordeel althans van een groot gedeelte der bevolking, weinig heeft kunnen te weeg brengen van hetgeen met de behoeften der Natie, met haar regten en vrijheden, overeenkomt.

Zoodanige gewijzigde gemoedsstemming, zonder onderscheid van

---

[1] In het geschrift: *Nos mécomptes et nos espérances.*

gezindheden, bestond in het voorjaar van 1853. De vrijzinnigheid was, eenigermate althans, in discrediet geraakt.

Toen had het *incident* plaats, waaraan dit Ministerie het aanzijn ontleent; het bekende *laissez faire* van het vorige Kabinet. Toen ging, bij het overige bezwaar tegen de vrijzinnige rigting, een kreet op: zoo wordt door het liberalisme de weg aan het (ik gebruik de terminologie der April-beweging) ultramontanisme gebaand. Te meer dewijl gelet werd op de uitlatingen in het buitenland, nopens het exceptioneel en onberekenbaar voordeel door de vrijzinnige theorien, in Nederland, voor de ultramontaansche rigting verkrijgbaar [1]. Van daar verontwaardiging, bovenal omdat, zoo men meende, onder de leus van „regt voor allen," het regt der Protestantsche bevolking miskend werd.

Wat werd er dus toen van een nieuw Ministerie verlangd? Dit ééne: met handhaving van de Grondwet en van regt voor allen, bescherming tegen eene rigting wier theorien (bedoelingen laat ik dáár), in het finantiele, in het politieke, in het godsdienstige gevaarlijk werden gekeurd.

Dit was de ware zin en beteekenis der Aprilbeweging, dit is althans de oorzaak (*la raison d'être*) van dit Ministerie geweest: handhaving van de Grondwet in Christelijk-historischen zin. Ook het in zoo vele opzigten opmerkenswaardige programma van 26 April 1853 is in het algemeen tegen de politiek van het vorig Kabinet gerigt. Zoodanig was de vorming van dit Bewind; ik durf mij op u allen, ik durf mij op de Natie beroepen. Het is voor alle rigtingen, voor allen die eene opregte politiek verlangen, wenschelijk dat de feiten in hun waren zin en beteekenis blijven staan. Ziedaar de roeping van het Ministerie, den zin, waarin de verkiezingen geschied zijn; de politiek ook van het Ministerie, tot dat de verkiezingen waren afgeloopen. Na de verkiezingen viel de algemeene tegenstelling, de *tegenovergestelde politiek* weg, en bleef er niets over dan het *incident*. Ook bleef het niet als regtmatig beklag; het werd *gekwetst gevoel*, opgewondenheid, ligtgeraaktheid, voorbijgaande gemoedsstemming, waartegen de politiek ontstond, enkel, zoo als de Minister van Buitenlandsche Zaken ze gekarakteriseerd heeft, van *apaisement;* aangeduid ook met het eenvoudig en treffend' zinnebeeld van eene *spons;* waarschijnlijk om te kennen te geven dat uitwissching, zooveel mogelijk, der vlek van den historischen oorsprong begeerd werd. Wat was er nu, in den zin dezer politiek, veranderd? Het *personeel*, met behoud, zoodra het apaisement scheen tot stand gekomen, in de hoofdbeginselen althans, van hetzelfde vrijzinnig-conservatisme, waartegen wij dachten te zullen worden beschermd. Zoo moest, uit den aard der zaak, eene politiek, niet van eigen beginsel, maar van *zelfbehoud* ontstaan, zoo moest, om de onmisbaarheid hiervan, ook voor het vaderland, te doen gevoelen, de vrees voor erger, bepaal-

---

1 Zie p. 154.

delijk, naar mij wel eens toescheen, de vrees voor *één persoon*, eene soort van *ostracisme*, aan de orde van den dag zijn.

De gevolgen dezer na de verkiezingen van 1853 gewijzigde politiek kunnen wij in drie tijdperken nagaan: in de buitengewone zitting van 1853, in 1853 tot 1854, en in de laatste zitting.

In de buitengewone zitting werd die staatkunde terstond geconstateerd. Bij het adres bleek, dat het Gouvernement weêrzin had tegen de minste uitdrukking, die weêrklank op de hartelijke toespraak des Konings zou geweest zijn. Deze ter-zijde-stelling behoorde tot de politiek van *apaisement*.

De zitting van 1853—1854 is gekenteekend, vooral door den strijd tegen onze rigting. En op welke wijze? Wij hadden nooit afkeuring verbloemd van eene Protestantsche rigting, bij uitnemendheid fel tegen de Roomsch-katholijken, maar door wie tevens hetgeen ons dierbaar is en heilig aangerand wordt. Van daar dat spoedig tegen ons van dien kant groote verbolgenheid openbaar werd. Zoo kon aan het Gouvernement ligt vallen, daar het meer last dan nut uit het voortduren van ons bondgenootschap te gemoet zag, te breken met onze rigting. *In schijn* enkel met onze rigting, inderdaad met den geheelen historischen oorsprong van het Bewind. Zoo was er, reeds in de zitting van 1853 op 1854, tusschen dit en het vorig Kabinet weinig verschil. Evenwel, gelijk een mijner vrienden het uitgedrukt heeft, er scheen nog in de personen een waarborg voor meer monarchale toepassing van de Grondwet en ook, zeide hij, tegen een roekeloozen greep in de belastingen te zijn.

De verkiezingen van Junij 1854 hadden plaats. Ik heb altijd van den afloop met kalmte kunnen gewag maken. Nu vooral, omdat ik er aan dank tijdelijke verademing en het vereerend blijk van vertrouwen, dat mij van stadgenooten ten deel viel. Ook durf ik vermoeden dat de aard der bestrijding de ongerijmdheid van menig vooroordeel en van menig verwijt in het licht gesteld heeft. Ik kan dus spreken over den afloop geheel uit een *objectief* standpunt. En dan meen ik dat de slag, die ons toegebragt werd, ook voor het Ministerie — ik durf niet zeggen dat de Regering het toen zoo begrepen heeft, — een verlies geweest is; in zoo ver daaruit bleek, dat, ten gevolge van het antagonismus, — niet bij de verkiezing, daarvan gewaag ik niet, maar gedurende de gansche zitting tusschen het Kabinet en onze rigting, — aan het Ministerie een steun was ontvallen, die het in een niet geheel onaanzienlijk deel der Natie had, en tevens omdat uit de stembus te voorschijn kwamen, door eene verrassende wending, de namen van twee der meest uitstekende leden eener rigting, die men *versleten* achtte [a] en die echter tot verjeugdiging scheen te zijn geraakt.

Zoo kwam men tot de laatste zitting. Verlegenheid lag in den aard der zaak. Wat te doen? op welke wijze gezorgd voor de handhaving van het grondbeginsel van zelfbehoud? Om het gewigt, misschien het overwigt der tegenovergestelde rigting, was de

a VAN ZUYLEN VAN NYEVELT en DULLERT.

gedachte, bij de verwantschap der politiek, zoo vreemd niet; „welke reden van omverwerping kan er vrijzinnigen! voor u zijn wanneer ik, in dezelfde rigting, doe, niet enkel wat gij verlangt, maar meer zelfs dan door u begeerd wordt?" Uit de ontwikkeling van dit denkbeeld alleen is het verklaarbaar dat de maatregel, in het begin der zitting als onverantwoordelijke roekeloosheid uitgekreten, naderhand als meesterstuk van finantiele wijsheid aan de Kamer is voorgelegd. Van daar die politiek — twee woorden drukken het eigenaardige der zaak uit — van *zwichten* en van *concurrentie;* die *wedren.* Van daar het breken ook met die partij, welke bij uitnemendheid de *ministeriele* geacht werd. Daaraan hebben wij te danken de tegenwoordige onzekerheid en verwarring, het gemis aan eenheid en leiding, die soort van regeringloosheid onder een administratief beheer, welke naauwelijks aan den eisch althans van een constitutioneel gouvernement, gelijk de meesten onzer zich dien voorstellen, beantwoordt. Leiding ontbreekt, ten ware wij reeds geraakt zijn onder de leiding en het toenemend overwigt van den begaafden staatsman, tegen wien het ostracisme gerigt werd, en die, niet ten onregte, reeds vóór eenige maanden in deze Kamer te kennen gaf: *de oppositie is geworden regerende partij.*

Ik heb van bedroevende verschijnselen gesproken. Het woord is niet te sterk. Wij leven in een tijd waarin, bij voorkeur en door velen bij uitsluiting, finantiele en materiele welvaart gewaardeerd wordt; ook hooger belangen zijn er. Wanneer gij de voordeelen uitzondert die onze Indische bezittingen over het vaderland in de laatste jaren hebben gebragt, de gevolgen die zij op onzen uiterlijken toestand hebben, — is u dan menig verblijdend verschijnsel bekend?

Ik durf althans daaronder niet rangschikken hetgeen wij zoo even van een geacht medelid uit Groningen [a] hebben gehoord; dat hij, zelfs om vier redenen, afkeerig is van strijd tegen dit Kabinet. In elk geval reken ik de verklaring gewigtig, te meer omdat zij, met het oog op het overleg zijner vrienden, naauwelijks als verklaring van één lid kan worden beschouwd. Het is eene verklaring die gunstige vooruitzigten geeft aan de politiek van levensverlenging; eene verklaring waarin dankbaarheid openbaar is voor den afloop der vorige zitting, aansporing vooral om in deze zitting soortgelijk offer, finantieel of politiek, te brengen.

Ik heb getracht het oogpunt te doen kennen waaruit zich de gesteldheid van het Ministerie aan mij voordoet. Ik wensch dat de loop dezer beraadslaging, dat de loop dezer zitting het bewijs geve, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken in zijne tegenovergestelde beschouwing gelijk heeft; dat de Regering ook in de vorige zitting genomen heeft een *vrij en krachtig initiatief;* dat inderdaad haar tegenpartij in *verslagenheid* geraakt is; dat men, met bevordering der ware belangen van het land, het doel van *apaisement* en *zelfbehoud* bereikt heeft.

a ZIJLKER.

***** Een heftig antwoord van den Minister van Buitenlandsche Zaken noodzaakte mij (16 Nov.) tot repliek.**

Ik mag niet zwijgen op de uitvoerige rede, waarmede ik gisteren door den Minister van Buitenlandsche Zaken vereerd ben. Ik vraag verlof om te antwoorden met beknoptheid, evenwel zonder die overhaasting welke het gewigt en de ernst van het onderwerp verbiedt. Na de meer dan gewone levendigheid der houding van den Minister, is een woord van bevrediging, van *apaisement*, niet overtollig. De bedoeling was niet oorlogsverklaring tegen *de* Ministers. Er zijn verscheidene hoofdstukken, waarop deze algemeene beschouwing geenerlei invloed heeft. De aanval — zoo er aanval geweest is — was gerigt tegen *la pensée politique du cabinet*, die in den Minister van Buitenlandsche Zaken haar voornamen, haar uitstekenden vertegenwoordiger en woordvoerder heeft. Het was ook geene oorlogsverklaring tegen dien Minister. Integendeel ik waardeer menige handeling in de laatste jaren door hem geschied. De Minister heeft te weinig op de doorgaande strekking en de slotsom van mijn historisch betoog gelet. Wat was het hoofddenkbeeld? bij het Ministerie zelf is allengskens, is zeer spoedig reeds, de historische oorsprong van het Kabinet in vergetelheid geraakt; deze vergeetachtige politiek heeft het Ministerie gedurig meer onder het overwigt, ik zou bijna zeggen onder den *druk*, van de tegenpartij gebragt. En wat was nu het gevolg, dat ik daaruit trok, in den geheelen inhoud van mijne rede blijkbaar? Er moet voortaan steun gezocht worden, niet in eene meerderheid *hoedanig ook*, maar in beginselen, welke met het geloof en de geschiedenis eener *Christelijke* natie overeenkomstig zijn.

Ik stel liefst ter zijde het meeste van hetgeen mij in den toon min of meer hinderlijk voorkwam. Gedachtig evenwel aan de waardigheid van een volksvertegenwoordiger, moet ik er iets van opnemen. Het heeft mij verwonderd dat de Minister het deed voorkomen, als of ik met dwaze eigenliefde in het gemis van mijn persoon een slag voor het Ministerie gezien had. Het heeft mij ook verwonderd dat hij sprak van eene kleine partij met kundige of, zoo hernam hij, *kunstige* sprekers. De Minister, gedachtig aan zijne gewone welwillendheid jegens mij, zal erkennen dat ik zoodanige schimpscheuten niet verdien, dat zij, hier ter plaatse en vooral in den mond van een Minister, niet bij uitnemendheid voegzaam kunnen worden gekeurd.

De Minister, en dat gedeelte zijner rede was bijzonder indrukmakend, heeft een schrikbeeld opgehangen van de verderfelijke gevolgen die eene rede als de mijne, nu, met het oog op het buitenland heeft. Zelfs wees hij, met vervaarlijken ernst, op het jaar 1453, als of, volgens de jongste berigten, de Turken aan den Moerdijk waren.

Misschien kan ik den Minister en de Kamer geruststellen door te wijzen, niet naar 1453, maar naar 1851, toen na den *tweeden December*, door den Minister van Buitenlandsche Zaken, toenmaals

lid der Kamer, bij het vernemen der onverwachte tijding, voorgesteld is onmiddellijk de discussie der begrooting te sluiten en tot stemmen over te gaan. De Kamer, minder onthutst, heeft geoordeeld dien raad niet te mogen volgen. De verdere bedaarde, soms ook niet bedaarde, discussie, heeft ons geenerlei buitenlandsche interventie berokkend, en ik vlei mij ook thans dat geen der oorlogvoerende of ook der neutrale mogendheden het ons ten kwade zal duiden, indien wij met bescheidenheid, maar ook met eenige kracht, de politiek van het Ministerie en zelfs de politiek van den Minister van Buitenlandsche Zaken, meenen ter toetse te mogen brengen.

Ik heb mij veroorloofd ons meermalen onder de *bondgenooten* van het Ministerie te tellen. De Minister geeft, met eenige scherpheid, te kennen dat hij met dergelijke bondgenooten niet gediend is. Evenwel zou hij met meer zachtmoedigheid zich hebben uitgedrukt, indien hij in het oog had gehouden dat wij, te midden van menigvuldige verkeerdheden, ééne eigenschap bezitten, die ons voor elk Ministerie als bondgenooten, zoo niet geliefd, althans gewild maakt. Deze eigenschap: wij breken niet met het Ministerie, ook wanneer het met ons breekt. Reeds op 20 Junij 1853, bij het adres, was het duidelijk dat het Ministerie eenigermate onze tegenpartij werd. Later hebben wij, wat onze rigting aangaat, althans even weinig aan dit als aan het vorig Kabinet te danken gehad. En nu vraag ik hoedanig is, desniettegenstaande, onze houding geweest, in 1853? in 1854? de houding mijner vrienden in de laatste zitting? Is er één voorbeeld van eene stemming, waar politieke rancune invloed gehad heeft?

Ik kom tot enkele der *historische rectificatien* die de Minister op mijn betoog gemaakt heeft. Ik had gesproken over de roeping van dit Ministerie, volgens zijn historischen oorsprong, ter handhaving van de Grondwet in *Christelijk-historischen* zin. De Minister meent dat ik op de speciale zienswijze van geloofsverwanten gedoeld heb. Aan de onpartijdige geschiedenis zij het overgelaten of, al dan niet, bij de April-beweging (geenszins in de buitensporigheid der eischen, die zich daarmede kunnen hebben vermengd, maar bij de April-beweging, *gelijk de Koninklijke goedkeuring daarop het zegel gedrukt heeft*) een Ministerie verlangd, verwacht, en, naar het scheen, gevormd is, waardoor aan de politiek die wij jaren achtereen voorgestaan hadden, althans tegemoetkoming zou worden verleend. Aan de historie, aan haar onpartijdig oordeel, zij het overgelaten of het denkbeeld toen geweest is personen aan het hoofd van het Bewind te brengen, die zich beroemden *vrij* van die beweging te zijn? Of niet veeleer, al wierd de gedachte niet uitgesproken, de voorstelling toen was: Eilieve, wat belet dat ik Minister word, zoo *ik* doe hetgeen *gij* begeert? Maar ik heb die merkwaardige toedragt der gebeurtenissen niet in herinnering gebragt. Ik heb, blijkens den geheelen zamenhang van mijn betoog, sprekende van *Christelijk-historischen* zin, de uitdrukking gebezigd

in den meest algemeenen omvang: handhaving der Grondwet, met den eerbied voor het gezag der geopenbaarde en historische waarheid, ook op politiek terrein, welke door alle gezindheden tegenover de vrijzinnige leerbegrippen verlangd wordt.

De Minister heeft mij euvel geduid dat ik gezwegen heb over de wet op de *kerkgenootschappen*. Ik zweeg met opzet. Ik zweeg, omdat het een der geliefkoosde maatregelen is van den Minister, een van die maatregelen waarop hij het meest in zijne politieke loopbaan roem draagt. Ik zweeg, omdat ik niet zonder noodzaak hem op dit teedere punt zou hebben willen kwetsen. Deze wet, ook bij nader overleg, is mij steeds voorgekomen, eerst, gelijk zij aan de Kamer voorgelegd werd, alle gezindheden te zeer onder het bereik der hooge politie te brengen; naderhand geen beter opschrift te kunnen dragen dan *much to do about nothing*. Zelfs is nu en dan het vermoeden bij mij opgekomen of niet het oorlogsrumoer, schijnbaar ten gevalle van ééne rigting, eene afleiding was om middelerwijl met de andere rigting den vrede te kunnen treffen.

De Minister was tegen mij vooral fel over de politiek van *apaisement*. Hij heeft gemeend — het is mij onverklaarbaar — dat ik aanblazing der driften zou verlangd hebben. Wie is er, die geen *apaisement* begeerd heeft; maar de vraag was: *hoe?* Langs den door u gevolgden weg kon wezenlijke en duurzame bevrediging niet worden bereikt. Zoo even is herinnerd dat wij niet behoorden te zien enkel op hetgeen *in* deze Kamer plaats heeft. Welnu! draagt misschien de tegenwoordige gesteldheid ook van een tot stand gekomen *apaisement*, van de uitnemende vruchten uwer politiek, blijk? En waarom niet? Omdat, als voorbijgaande opgewondenheid, is behandeld wàt sedert eene reeks van jaren onder de voorname oorzaken van telkens herlevende spanning mag geteld worden. Ik heb dit te meer bejammerd en bejammer het nog, omdat ik de hoop niet van mij afwerp dat goede verstandhouding tusschen Protestanten en Roomsch-katholijken kan worden bereikt. Wanneer door een krachtig gouvernement en door overeenstemming der welgezinden, elk streven naar suprematie, van welken kant ook, ongerijmd wordt; wanneer, onder zoodanigen invloed, wederzijdsche billijkheid en welwillendheid zich openbaart; wanneer wederzijdsche kwelling, ook die voor eigen regt en belang geen doel heeft, ophoudt; wanneer in bestuur en wetgeving op eisch en behoefte van elke gezindheid gelet wordt; wanneer, en dit vooral, het *liberalisme*, noch gelijk vroeger in Belgie tegen de Roomsch-katholijken, noch gelijk later welligt in Nederland, tegen de Protestanten misbruikt wordt.

De Minister heeft op verscheidene punten van staatsregt gewezen, onder andere op de waardigheid van het *Koningschap*, naar mij voorkomt, zonder verantwoordelijk Ministerie ondenkbaar; voorts op de *praktische resultaten* aan zijne rigting en aan de onze gemeen; op zijne vasthoudendheid aan de grondslagen van het programma van April 1853 en wat dies meer zij. Ik acht het over-

bodig de Kamer met de wederlegging op te houden, omdat ook hiervoor veel, bijkans alles, afhangt van de juistheid of onjuistheid der laatste historische rectificatie, die ik van den Minister ontving. Zij betrof het gewigtig onderwerp, dat op het einde der vorige zitting bij de Kamer in behandeling gebragt is.

Den maatregel beoordeel ik niet; ik vraag niet of zoo aanmerkelijk verlies van 's lands inkomsten inderdaad, gelijk wij zoo even van den Minister van Finantien gehoord hebben, althans nu geregtvaardigd wordt; ik vraag niet of de Natie op andere wijze meer had kunnen worden gebaat; ik vraag ook niet of bij behoorlijke inlichting, wanneer de belasting was blijven bestaan, datgene waarop de Minister gedoeld heeft, vermijdelijk geweest ware; ik wil erkennen dat ik op dit oogenblik overhel tot het gevoelen van den Minister, te meer omdat geen der bekwame financiers, die de afschaffing van het gemaal hebben bestreden, voor zoover ik gehoord heb, gerepliceerd heeft. Dit gaat mij niet aan; ik sprak niet over den maatregel, maar over den *modus quo*, de wijze waarop de afschaffing tot stand is gekomen, in verband met den aard en gehalte der ministeriele politiek.

Het is hier geen noodeloos en doorgaans, naar mij voorkomt, schadelijk oprakelen eener afgedane zaak; iedereen gevoelt dat de toekomst met het verleden, deze met de vorige zitting, de politiek die van dit oogenblik af zal worden gevolgd, met die welke tot op dit oogenblik gevolgd is, in verband staat. Daarom is en blijft het eene hoogst gewigtige vraag: heeft het Ministerie, in de voordragt van dien maatregel, al dan niet, *ondergeschiktheid* aan de oppositie betoond?

De Minister wees op de redevoeringen, waarin hij betoogd heeft, dat sinds jaren de afschaffing van het gemaal zijn doel geweest is, zoodat de maatregel, *proprio motu* genomen, in zijn politiek leven het best zou worden aangeduid met het latijnsche motto: *finis coronat opus*. Ik heb die redevoeringen gelezen en herlezen en moet op mijne beurt den Minister verwijzen naar alle de overige adviezen, die bij deze gelegenheid uitgebragt zijn. Ik zeg alle: er was geen verschil; alle rigtingen kwamen hierin overeen dat het voorstel het gevolg was van de voorstellen der oppositie; dat de politiek van het Ministerie aldus van den invloed der oppositie afhankelijk gemaakt was. Voorts werd door zeer velen verklaard dat deze afhankelijkheid betreurenswaard was; dat daaraan een einde moest worden gemaakt; dat er op geheel andere wijze tegen eene herlevende overmagt bescherming kon worden verleend; dat bij de vrees voor erger, het ergste zijn zou voort te gaan op dergelijk spoor. Dit alles is erkend door eene *zeer groote partij*.

Eene *groote* partij. Ik eindig, naar aanleiding hiervan, met de opmerking dat de Minister is, ik zeg niet een *kunstig* spreker, maar een bekwaam diplomaat, die ongemeene fijnheid van tact en overleg ook op parlementair terrein brengt. Wat heb ik gisteren gedaan? ons gevoelen omtrent het Ministerie opengelegd; ja, maar

zoo dat onze zienswijze homogeen bleek te zijn met eene zeer talrijke partij in deze Kamer. De Minister heeft dit gevoeld; dit betoog is hem niet aangenaam geweest. En wat doet hij? verbolgen (zou de verbolgenheid niet meerendeels schijnbaar zijn geweest?) rigt hij een aanval tegen den vertegenwoordiger der *kleine* partij, op het oogenblik dat hij de tolk is der *groote* partij.

De *kleine* partij. Ik onderzoek thans niet of de partij met welke wij meer bepaaldelijk eensgezind zijn, klein of groot is. Ik erken (zoo men evenwel eenige mededeeling mijner denkwijze hieromtrent begeert) dat zij in sommige opzigten, en, zoo ze het mij niet ten kwade duidt, ik zou er bijvoegen, *grootendeels door eigen schuld*, klein en zwak is. Zij legt evenwel eenig gewigt in de schaal; heeft eenigen weêrklank bij het volk; ik beweer zelfs dat zij, om den aard der beginselen, waardoor zij met een talrijk deel van het volk in verband is, somtijds groot en sterk wordt. Doch ik laat dit ter zijde; ik wil althans niet vergeten dat ditmaal vooral de groote partij mij in de Kamer gebragt heeft. Ik zie daarin een blijk, niet van volkomen overeenstemming, voorzeker neen, maar van welwillendheid, van billijkheid, van eenige sympathie, van het besef dat er tusschen de kleine en groote partij een natuurlijk bondgenootschap is, hetwelk op Christelijk-historische begrippen, in tegenstelling met vrijzinnige theorien, berust. Nu vooral hebben wij in deze Kamer tweederlei roeping. Vooreerst, trouw aan eigen denkwijs, ook in het kenmerkend verschil; trouw, met gematigdheid, zonder overdrijving, zonder te willen of te bedoelen wat in den tegenwoordigen stand der maatschappij ongerijmd is; onverzettelijkheid evenwel — en dit zal de Kamer goedkeuren — met betrekking tot regten voor het gedeelte der Natie, dat, in welke gezindheid dan ook, met naauwgezetheid aan de godsdienst is gehecht, ter Christelijke pligtbetrachting onmisbaar. Ten tweede, aankweeken, voor zoover het mogelijk is, eener wenschelijke verstandhouding, overtuigd dat verschil ook somtijds door vooroordeel en misverstand grooter in schijn dan inderdaad is; dat er met menigeen meer toenadering zijn zal, wanneer de aard en strekking van hetgeen wij belijden en bedoelen meer in het licht gesteld wordt, en dat men, bij het verbreken van valsche eensgezindheid, aan het verkrijgen van ware eendragt bevorderlijk moet zijn.

Ook dit voeg ik er bij. Ik zal nimmer, in of buiten deze Kamer, de bestrijder *quand même* van eenige rigting, vooral niet van één persoon zijn. Ik zal nimmer voorbijzien dat, bij groot verschil van politieke rigting, op overeenstemming in liefde tot het Vaderland des te meer prijs moet worden gesteld. Dit vooral kan waarborg zijn tegen te veel warmte van parlementaire debatten, waarborg voor goede uitkomst van parlementair overleg.

De Minister — hiermede besluit ik — heeft mij herinnerd (en ik geloof dat de opmerking juist is) dat het antagonisme tusschen het Ministerie en ons, merkbaren invloed op de verkiezingen van 1854 gehad heeft. Ik vat den veelbeduidenden wenk. Het

bevreemdt mij, dat iemand, die mij zoo vele jaren welwillendheid betoond heeft, zoo weinig met mijn karakter bekend is. Door dergelijke wenken alleen, zou ik tot eene weêrbarstigheid, die anders voorzeker niet in mijne bedoeling ligt, worden gestemd. Ik herinner aan een trek uit de Grieksche oudheid, u allen bekend. Een Koning vroeg den raad van een wijsgeer; de raad beviel niet; de raadgever werd naar de galeijen gebragt. Evenwel, na eenigen tijd, werd hij terugontboden: de Koning vroeg wederom raad. Het antwoord was: „Breng mij naar de galeijen weêr."

Ik hoop, zoo dikwerf mij in den loop dezer zitting in de voordragten van het Ministerie iets afkeurenswaard voorkomt, dit voorbeeld in het oog te houden; al is het dat ik, zelfs niet in de verte, òf mij zelven met een wijsgeer, òf de aangenaamheden van het ambtelooze leven met galeistraf gelijkstel.

De eenzelvigheid van dit en het vorig Ministerie, in *vrijzinnig conservatisme* en dus ook in miskenning van het regt en de behoefte eener *Christelijke* Natie, deed ik uitkomen, zoo dikwerf de hoofdaangelegenheid der geheele Zitting, het *Onderwijs*, ter sprake gebragt werd.

---

30 *April* 1856.

*** Bij eene beraadslaging, wie zou het vermoed hebben! over de *Emancipatie der slaven*, deed zich eene gunstige gelegenheid op om nogmaals te wijzen op den jammerlijken aard eener Politiek, die enkel in het voeden van vooroordeelen tegen wederpartijders een steunpunt bezit.

... Vermits wij den Minister van Buitenlandsche Zaken in ons midden zien, die de politiek van het Kabinet vertegenwoordigt, terwijl de Minister van Kolonien onder die uitnemende *specialiteiten* mag worden geteld, waaraan, ten allen tijde en onder alle omstandigheden, waarde gehecht wordt, wensch ik nog even op te nemen den gewigtigen wenk dien mijn vriend, afgevaardigde uit Arnhem [a], ons gaf; met te meer vrijmoedigheid, omdat de Minister van Buitenlandsche Zaken zelf zal ontwaren dat mij geen antiministerieel woord (ik weet naauwelijks in hoe ver ik anti-ministerieel ben) ontvalt. In dit onderwerp, zeide mijn vriend, is geen zweem van oppositie; de vraag van ondersteuning of tegenwerking van het Ministerie moet, indien zij er in gelegd wordt, er uit worden geligt. Inderdaad, dit is een wenk èn nu èn bij menige gelegenheid van het hoogste belang. Reeds te dikwijls heeft in gewigtige onderwerpen het denkbeeld grooten invloed gehad: „wij moeten het Ministerie sterken, niet uit ingenomenheid met hetgeen het voordraagt, maar omdat het zwak is." Ook is die onderstelling onjuist. Het is niet zwak, maar sterk: in vermeende zwakheid ligt zijne kracht. Wat is de kunst van het

a MACKAY.

Ministerie? tusschen twee zeer uiteenloopende rigtingen geplaatst, schildert het, om zich te handhaven, elke dezer rigtingen af als verderfelijk voor het land, twee monsters, Scylla en Charybdis; zoodat de ministeriele zinspreuk zou kunnen zijn *medio tutissimus ibis.* Daardoor is het Ministerie, ook ten gevolge van onzen landaard, die voor hetgeen men als uitersten voorspiegelt, dikwerf zonder genoegzaam onderzoek bevreesd is, sterk. Hoe zwakker het schijnt, des te meer kan op hulp rekening worden gemaakt. Elders hebben wij soortgelijke toestanden aanschouwd. Frankrijk gaf hiervan in onzen leeftijd meer dan één, ook een bij uitnemendheid merkwaardig, voorbeeld. Het uit de omwenteling van 1830 opgerezen Bewind scheen uitermate zwak; maar het stond tusschen liberalen en legitimisten, en vond een steunpunt in den afkeer, die tegen beide, dikwerf door overdrevene voorstellingen, gevoed werd, zoodat het gouvernement, dat schier dagelijks in levensgevaar geacht werd, even hierdoor eene verbazende levenskracht verkreeg. Dit is niet eene, op den duur, proefhoudende politiek; de geschiedenis van Frankrijk heeft het tegendeel geleerd; maar een tijdlang, zelfs een langen tijd, kan ze doeltreffend zijn. In elk geval, dit is mijne conclusie: hoe meer we van deze eigenaardige sterkheid overtuigd zijn en daarin berusten, hoe beter voor de Kamer en voor het Ministerie, bij elk gewigtig vraagstuk. De Kamer loopt minder gevaar geïnfluenceerd te worden door vrees van het Ministerie te doen wankelen; het Kabinet zelf zal niet in onbevangen overleg worden gestoord door een vergeeflijk toegeven aan den wensch naar *zelfbehoud.*

*** Na eene niet malsche rede van den Minister van Buitenlandsche Zaken wees ik op de regeling van het lager onderwijs, waarvan hij, voor ons ter goeder ure! melding gemaakt had, als op de levensvraag, ook naar mijn inzien, voor het Gouvernement.

De rede van den Minister zou mij, had ik den sleutel niet van het raadsel, eenigzins hebben bevreemd. Ik meende zacht geweest te zijn, de rede van den Minister was scherp. Ook hierdoor heeft hij een uitmuntend bewijs geleverd der juistheid van mijn betoog. Ik zeide: het Ministerie steunt op den weerzin dien het tegen twee zeer verschillende rigtingen opwekt, en nu heeft hij, niet alleen tegen de twee monsters vernieuwde waarschuwing laten uitgaan, maar in onze zamenspanning den toeleg ontdekt om de wet op het onderwijs te doen vallen. Ik wist niet dat ook het andere monster tegen die wet zoo fel was. Ik dank den Minister van Buitenlandsche Zaken, doorgaans zeer au fait van het geen in het binnenland omgaat, voor de aangename tijding.

De Minister heeft, op hoogen toon, herinnerd aan mijne betuiging, naauwelijks te weten in hoe ver ik ministerieel of anti-minis-

terieel ben; betuiging, riep hij uit, van hen die den Koning zouden aanraden zijn vertrouwen aan de Ministers te onttrekken, om eene wet, waarvoor het Ministerie als één man zal pal staan. Dus keuren al de leden van het Kabinet de wet goed! dus zouden allen de verantwoordelijkheid op zich nemen? Ik zou, op gevaar af van het verwijt eener inquisitie in den Ministerraad, durven zeggen dat de verzekering te sterk is. De Minister heeft, getrouw aan het systeem van krijgslist dat ik beschreef, ook nu weder de aanneming der wet op het onderwijs voorgesteld als ter levensverlenging van dit bewind onmisbaar. Het Ministerie zal voor de wet, zoo als ze nu voorgedragen is, *pal staan?* natuurlijk in den geest en zin van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Doch ziet, deze Minister zelf zal niet pal staan. Ik herinner dat hij althans niet pal gestaan heeft; ik houd mij overtuigd, wanneer ik let op het wegvallen van de bekende vierde alinea[1] en op meer dan ééne opmerkelijke zinsnede in de Memorie van Toelichting, dat de Minister ook nu gezind is, zoodra de meerderheid het duidelijk begeert, veranderingen in de wet (veranderingen waarvoor dan het Ministerie ook zou *pal staan*) te brengen. Éene verklaring wil ik geven; indien de hoofdgedachte blijft: *uit de openbare volksschool moet, naar den eisch eener* ALGEMEENE *opvoeding, het Christendom, als eenzijdig en sectarisch, worden geweerd,* dan ben ik, zoo het Ministerie voor de wet blijft *pal staan*, stellig *antiministerieel.*

De Minister heeft *gezegd* dat het Ministerie niet volgt eene politiek de *bascule.* Dit Ministerie, zoo wordt door den Minister van Buitenlandsche Zaken verzekerd, zal niet ondersteunen, nu de eene, dan de andere partij. Het zal niet ondersteunen; zou het nooit ondersteuning beurtelings bij verschillende partijen hebben gezocht? Die politieke kunst, zeide ik, is wel berekend naar onzen landaard. Dit is een lof, zegt de Minister; wij steunen dus op den geest der Natie. Neen; de zin mijner woorden is niet dat gij op den *geest* der Natie steunt, maar dat gij op een *gebrek* der Natie speculeert.

Het bleek weldra dat de hoofdgedachte der voordragt op het onderwijs, hoewel (volgens het Voorloopig Verslag) door *de groote meerderheid* der Kamer beaêmd, doodelijk voor dit Bewind was.

Ministerieel of *anti-ministerieel?* reeds op 10 December 1853, toen de heer van Hoevell ons onder de *ministerielen* scheen te willen tellen, meende ik niet te mogen zwijgen: „Men zou welligt spoedig verhalen dat wij met zwijgend welgevallen en dankbare vreugde den titel hadden aangenomen ons door het lid uit Almelo verleend. Evenwel, het zou ligt vallen te bewijzen dat wij, getrouw aan de beginselen die wij voorstaan, nooit in den eigenlijken zin, hetzij *ministerieel,* hetzij *anti-ministerieel* zijn geweest. Dit althans gelieve het geachte lid, zoo hij soms bezig is met de opmaking eener statistieke

---

[1] In het Ontwerp van 1854, waarbij eenige vrijheid van afzonderlijke scholen scheen te worden verleend.

tabel, in het oog te houden, dat, zoo wij nu ministerieel zijn, wij nog niet, zelfs na de laatste discussien, onder de *onvoorwaardelijk* en ook niet onder de *zuiver* ministeriele leden kunnen geteld worden."

De *anti-revolutionairen*, zegt men, zijn *altijd* in de *oppositie*.

Met evenveel regt zou kunnen beweerd worden dat ze *altijd ministerieel* zijn.

Slechts één gedragslijn is er, wanneer het, noch om Vorsten, noch om Volksgunst, niet om *personen*, maar om een *beginsel* te doen is.

Ondersteuning of *bestrijding* van een Ministerie, naarmate hetgeen de Regering voordraagt, met het beginsel waaraan men zelf uit overtuiging ondergeschikt is, *strookt* of *strijdt*.

Bij de Uitgevers dezes is mede te bekomen:

Mr. G. Groen van Prinsterer. De Tweede Kamer en de Verzoekschriften of de beraadslaging van 28 April 1856 met Bijlagen en Aanteekeningen toegelicht. *f* 1,00.

——————— Narede van Vijfjarigen Strijd. (Overgedrukt (bijkans onveranderd) uit *de Nederlander*, N°. 1525-1539). „ 1.25.

——————— Over het verband der Openbare Volksschool en de Godsdienst. Advies in de Tweede Kamer der Staten-Generaal den 30. November 1855. „ 0.30.

——————— aan G. Graaf SCHIMMELPENNINCK, over de vrijheid van Onderwijs. „ 0.95.

Adres aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, over Formulieren, de Academische opleiding der Predikanten, het Onderwijs en het Kerkbestuur. Derde druk. „ 0.25.

1837 en 1853. Zelfstandigheid der Kerk of alvermogen van den Staat? „ 0.50.

Nederlandsche Gedachten. „ 5.00.

Vaderlandsche Zangen, verzameld door Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER. Tweede druk. „ 0.75.

Dr. L. A. Warnkönig. Regtswijsgeerte of Natuurlijke Regtsleer. Uit het Duitsch vertaald en met eenige Bijvoegsels voorzien, door Mr. C. B. A. MOERKERK VAN STEEL. „ 3.80.

M. van Dijk. Précis des Négociations du Congrès de Rastadt (1798). „ 1.90.

☞ Ten einde aan het oogmerk eener algemeen verkrijgbare uitgaaf te beantwoorden, wordt de prijs van ieder blad op slechts 10 Cents berekend.

Daar het getal bladen bezwaarlijk vooruit is te bepalen, zal de inteekening niet verder verbinden dan voor 50 vel, dus *f* 5,—; terwijl de Uitgevers, zoo er meer is en begeerd wordt, tot levering daarvan tegen denzelfden prijs van 10 Cents verpligt zijn.

Waarschijnlijk met de tweede Afdeeling (*Souvereiniteit van het Huis van Oranje*, *Ministerie en Volksvertegenwoordiging*) is het Eerste Deel compleet en wordt de prijs verhoogd.

Aan het einde der verzameling wordt eene chronologische opgaaf der Adviezen gevoegd.

KEMINK EN ZOON.

ADVIEZEN

IN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL

VAN

M^r. G. GROEN VAN PRINSTERER.

EERSTE DEEL.

TWEEDE AFLEVERING.

I. SOUVEREINITEIT VAN HET HUIS VAN ORANJE, MINISTERIE, EN VOLKSVERTEGENWOORDIGING. II. ORGANIEKE WETTEN.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1856.

☞ Zie de binnen- en achterzijde van den Omslag.

SOUVEREINITEIT VAN HET HUIS VAN ORANJE,

MINISTERIE,

EN VOLKSVERTEGENWOORDIGING.

*** Om ook hier, zooveel doenlijk, het geheel mijner beschouwing van onzen Staatsvorm te doen uitkomen, heb ik *Koning*, *Ministerie* en *Staten-Generaal* te zamen gevoegd. Geen Koning ondergeschikt (naar liberale voorstelling) aan het *Souvereine Volk* of (schijnbaar op Engelschen trant) aan een *alvermogend Parlement;* het *Nederlandsche* en *grondwettige Koningschap* begeer ik [1]. Een *Koning* uit het Huis van *Oranje*, wiens oppergezag door de Landswetten, al behoeft hij, binnen den kring zijner regten voor niemand te zwichten, op velerlei wijs beperkt is, die door en met een eensgezind *Ministerie* regeert en in de veerkracht der *Staten-Generaal* het steunpunt en telkens ook een grens zijner magt heeft.

Nooit heb ik eene andere Souvereiniteit van het Huis van Oranje [2] gewild dan „de slotsom der Volkshistorie in Staatsregtelijken zin.” In 1813, als een voor de toekomst voldongen feit, in de Grondwet opgenomen, om de reeds tot stand gekomen opdragt, door eene dankbare Natie aan dat Huis geschied, zoowel *opdat* het haar regten zou handhaven, als *omdat* het die zoo dikwerf gehandhaafd en de vrijheid, waar ze verloren scheen, gered had.

Nooit heb ik vergeten dat het Koningschap hier wortelt in een historie die telkens èn van behoefte aan een Eminent en erfelijk Hoofd, èn van republikeinschen zin en geest getuigenis geeft. Meer dan elders, valt hier, in verband met dezen nationalen oorsprong, het *openbaar* karakter van den Staat, tegenover patrimoniele monarchiën of Vorstendommen, in het oog. Hier vooral is (van den invloed der vrijzinnige begrippen ontdaan) het wonderspreukig gezegde juist: ook onder het Koningschap moet de Staat, niet *une république déguisée*, maar een *res publica*, een Gemeenebest zijn.

---

1 *Grondwetherziening en Eensgezindheid*, p. 182—186.
2 *Verscheidenheden van Staatsregt en Politiek*, p. 43—100.

SOUVEREINITEIT VAN HET HUIS VAN ORANJE.

24 *Februarij* 1849.

*** De eerste gelegenheid (het Adres) nam ik te beurt om op te komen tegen de miskenning van dezen historischen hoeksteen der Grondwet.

Ik heb een amendement in den geest der Commissie. Zij vestigt uwe aandacht op het ongewone der omstandigheden; ook het amendement heeft betrekking tot den buitengemeenen toestand.

Ik moet de Vergadering verzoeken alle vooringenomenheid tegen mijne bijzondere gevoelens ter zijde te stellen. Als burger van den Staat, als afgevaardigde des Volks, wil ik beproeven of niet de Vergadering zich, aan het einde van het adres, in het uitspreken van eenige wenschen vereenigen kan, die ons allen ter harte gaan.

Vooraf een paar opmerkingen ten bewijze dat ik niet vrees, waar het noodig is, in de Vergadering te herhalen wat ik daar buiten gezegd heb.

Het lid uit Leiden [a] oordeelt dat hier te lande eene *revolutie* plaats gehad heeft. Zoo dit enkel beteekent dat het constitutioneel Staatsregt gewigtige veranderingen heeft ondergaan, kan de uitdrukking juist zijn. Zij moet evenwel met groote voorzigtigheid worden gebezigd; Nederland verkeert in een gewijzigden, maar voorzeker niet geheel nieuwen toestand. Van daar dat, in het ontwerp van antwoord, over *hervorming* (het tegenovergestelde van *revolutie*) wordt gesproken. Ik houd mij overtuigd dat, indien aan deze Vergadering wierd voorgesteld *hervorming* in *revolutie* te veranderen, dit bij niemand bijval zou vinden.

Een lid uit Overijssel, de Minister van Justitie, zegt „dat Nederland geen voet op het revolutionair terrein gezet heeft." Het is waar, de veranderingen hebben plaats gehad met inachtneming der parlementaire vormen. In zoo ver is de uitdrukking bruikbaar. Ik ben bereid alle questiën van personen daar te laten, als met de omstandigheden niet genoeg bekend, en bovendien niet overtuigd dat de behandeling van het onderwerp in de Vergadering thans noodig of wenschelijk is. Ik laat de verantwoordelijkheid der gebeurtenissen van Maart 1848 op hen berusten, wie dan ook, die daarvoor aansprakelijk zijn. Maar ik meen te moeten opmerken, dat men, om de hervorming tot stand te brengen, *revolutionaire*

a THORBECKE.

middelen gebruikt, de *zedelijke vrijheid* der staatsmagten niet geëerbiedigd, en eene overtuiging omtrent de *noodzakelijkheid* van Grondwetherziening gepoogd heeft te doen ontstaan, voorzeker niet in den zin door de Grondwet bedoeld.

Ik wensch aan het einde van het adres te voegen:

„Wij ontveinzen ons den omvang en den aard niet der gevaren, waarin de beschaafde wereld verkeert. Eene krachtige regering, wordt door ons, gelijk door U, Sire! vooral in dezen tijd, als eene eerste behoefte beschouwd; eene Regering, die de kracht waardeert, welke hier te lande haar, in de onbetwistbare wettigheid van het gezag en in de eigenaardigheid van het volkskarakter, te beurt valt. Nederland zal, onder opzien tot den Goddelijken zegen, veilig kunnen zijn tegen de rampen, die omwentelingsgeest en factiezucht over een groot deel van Europa hebben gebragt, wanneer het, onder de Souvereiniteit van het Huis van Oranje, bij het onbekrompen genot zijner regtmatige vrijheden, naar den eisch der Constitutionele monarchie en der grondwettelijke verordeningen, beschermd wordt."

—

⁂ Volgens Thorbecke en naar het oordeel der Commissie, was de wijziging, wat vorm zoowel als inhoud betreft, onvereenigbaar met de strekking van het Adres. „Noch de tegenwoordige, noch de vorige Grondwet noemen den Koning, veel min een Huis, Souverein."

Ik meen dat het amendement de kortheid en kracht in het oog houdt, waardoor zich het concept-adres onderscheidt; vooral wanneer men in aanmerking neemt de gewigtige punten, die ter sprake worden gebragt.

Onnoodig is het uit te weiden over *de gevaren waarin Europa verkeert.* Men denke bijv. aan het *pauperisme.* Er zijn, in het begin van 1848, ook in deze Vergadering belangrijke beraadslagingen gehouden over den nood der armen; hoe heilzaam, in sommiger oog, de Grondwetherziening moge geweest zijn, deze kwaal heeft zij nog niet geheeld. Voeg hierbij de verderfelijke *theoriën*, die te berde worden gebragt, en de voortduring eener algemeene *onzekerheid*, en het zal genoeg zijn ter regtvaardiging van hetgeen over den *omvang* en *den aard der gevaren* gezegd wordt. Zal het noodig zijn, daaromtrent, na al hetgeen men in 1848 heeft zien gebeuren, in verdere ontwikkeling te treden? Voorts wordt te kennen gegeven, dat *eene krachtige regering, vooral in dezen tijd, als eene eerste behoefte wordt beschouwd.* Als nadere uiteenzetting volgt: *eene regering die de kracht waardeert, welke hier te lande haar, in de onbetwistbare wettigheid van het gezag en in de eigenaardigheid van het volkskarakter, te beurt valt.* Ik bedoel dus niet *elke krachtige regering* [1], ik geef te kennen van

[1] In de Troonrede was gezegd: „Ik verwacht van de Vertegenwoordiging dat zij, waar hare medewerking gevorderd wordt, die zal verleenen onder den indruk der overtuiging, dat eene *krachtige Regering*, vooral in dezen tijd, eene eerste behoefte is."

welken aard de krachtige regering zijn moet. Laten wij het ons niet ontveinzen, de revolutie-begrippen hebben ook hier te lande invloed gehad. Het is te vreezen dat men hier, gelijk elders, na revolutionaire *beweging*, in revolutionairen *tegenstand* vervalle. Ook dit stelsel is gevaarlijk. Reeds worden kenteekenen bespeurd dat menigeen, op Nederlandschen bodem, nadat men aan de beginselen der Volkssouvereiniteit voet gaf, thans gaarne tot terugwerkende kracht de toevlugt zou willen nemen. Ik ben voorstander van de vrijheden en regten der Natie, en daarom ook tegenstander van die *Volkssouvereiniteit*, waardoor eene stille, rustige, trouwe Natie onder het juk der factiën gebragt wordt. Ik vrees dat men thans, na te veel aan die begrippen toegegeven te hebben, kracht zoekt enkel in willekeurig bedwingen van beginselen, waaraan men schijnbaar hulde bewijst. Indien dit het geval ware, het zou voor het Vaderland hoogst bedenkelijk zijn. Wij hebben reeds in andere Staten den aard van dergelijke krachtige Regeringen gezien! Niet ongelijk aan een dam, die men (zoo het mogelijk ware!) dwars door eene onzer rivieren zou hebben gelegd. Voorwaar dat zou eene krachtige dam zijn! Maar zou er wel reden wezen tot onbezorgdheid? als het water al hooger en hooger klom, zou men zeer gerust blijven? en als het gevaarte voor het stroomgeweld bezweek, zoudt gij de wijsheid prijzen van den bouwmeester die zoodanig waterkeerend wonderwerk gemaakt had? Dit is het beeld van een krachtig Gouvernement naar nieuwerwetschen trant. Ik wijs op het voorbeeld van Frankrijk. Daar bestond ook eene krachtige Regering; jaren lang heeft zij zich met ijver en kracht verdedigd tegen de revolutionaire pogingen. Met geldboeten, met gevangenisstraf, gewapenderhand, heeft zij die pogingen gefnuikt; wetten, kamers, leger, alle middelen stonden haar ten dienste. En welk was het einde der krachtige Regering? In één oogwenk was zij verdwenen; zij stond geheel alleen, verlaten van een ieder. Op soortgelijke wijze is het in Nederland gegaan. Ik behoor niet tot hen die op een gevallen Bewind met hooghartige waanwijsheid neêrzien; die het goede miskennen dat gesticht werd. Maar ik mag niet verzwijgen dat, ook hier, jaren lang dergelijk stelsel gevolgd is; dat, ook hier, een plotselinge overgang van vermeende kracht tot volkomen magteloosheid plaats gehad heeft. Al kon de Regering ook thans in het verkrijgen van zoodanige kracht door de Vertegenwoordiging worden ondersteund, het voorbeeld van Frankrijk is weder daar, om te bewijzen dat op den dag des gevaars én Regering én Parlement als door een tooverslag weggevaagd, en de grondvesten van den Staat in een oogenblik ten onderste boven worden gekeerd.

Daarom wensch ik eene Regering die kracht ontleene uit *de onbetwistbare wettigheid van het gezag en de eigenaardigheid van het volkskarakter*. Het wettig Bewind, hoe ook gewijzigd, heeft bij ons stand gehouden. Een ander groot voorregt is de eigenaardigheid van het volkskarakter. Niet als of ik de Regering zou

geluk wenschen bewind te voeren over een volk, eenigzins loom en vadzig, dat men ligt in slaap wiegen en in slaap houden kan. Neen, geheel iets anders bedoel ik. Wel is waar, men gaat in nationale zelfverheffing menigmaal te ver; men geeft te weinig op toenemende verbastering acht; maar ook aan den anderen kant vergeet men dat er nog goede eigenschappen van het volks-karakter zijn overgebleven. Er bestaat nog bij velen sympathie voor hetgeen goed, waar en regt is; er is nog afkeer van onregt, van onrust, vooral van onruststokers; er is eene bedaardheid die met veerkracht kan gepaard gaan, wanneer de Natie opgewekt en geleid wordt. In het besef hiervan heeft de Regering een steunpunt waaruit wezenlijke kracht kan worden ontleend.

De *Souvereiniteit van het Huis van Oranje.* Het woord is niet in de Grondwet te vinden, maar in het 1ste artikel der Grondwet van 1814 leest men:

„*De Souvereiniteit der Vereenigde Nederlanden is en blijft opgedragen* aan Zijne Koninklijke Hoogheid Willem Frederik, Prins van Oranje-Nassau, om door Hem en Zijne wettige nakomelingen te worden bezeten erfelijk, overeenkomstig de na te melden bepalingen."

Bij de Grondwet van 1815 zijn de eerste woorden veranderd als volgt:

„*De Kroon der Nederlanden* is en blijft opgedragen aan Zijne Majesteit Willem Frederik, Prins van Oranje-Nassau" enz.

Deze woorden staan onveranderd in de gewijzigde Grondwetten van 1840 en 1848. Nu is de uitdrukking *Souvereiniteit*, in 1815, met de uitdrukking *Kroon* niet verwisseld om te verzwakken de regten, in 1814 aan het Huis van Oranje-Nassau verleend. En vreest men het woord, omdat het menigwerf misbruikt is, dan roep ik in het geheugen terug welke soort van Souvereiniteit door de Natie aan het Huis van Oranje-Nassau is opgedragen; met den wezenlijken volkswil en volksaard, met geschiedenis en zeden, in verband. Ik wijs op de Souvereiniteit van 1813, omdat het nationaal gevoelen en het nationaal gevoel toen uitgedrukt is door mannen die niet onder verdenking liggen van den geest der tijden of den vrijheidszin der Natie te hebben miskend; mannen die met eerbied genoemd worden; Hogendorp, Kemper, Falck.

„*Onbekrompen genot van regtmatige vrijheden, naar den eisch der Constitutionele Monarchie.*" Ik spreek aldus van *regtmatige vrijheden*, om te doen gevoelen dat er ook vrijheden zijn welke voor ons niet dagteekenen van 1848 of 1795, maar die van oudsher in Nederland inheemsch zijn geweest. Zij moeten evenwel thans genoten worden *naar den eisch eener Constitutionele Monarchie.* Hiermede wil ik te kennen geven dat er geen terugkeer wezen moet tot *verouderde vormen*, en ook niet *halve aanneming* van hetgeen tot de eigenaardigheid van het Constitutionele Staatsregt behoort. Men heeft

ten onzent eenige brokstukken daarvan in de Grondwet reeds in 1813 en 1815 opgenomen; doch het zou moeijelijk zijn te bepalen welken Staatsvorm gedurende 30 jaren Nederland eigenlijk gehad heeft.

Over de *grondwettige verordeningen* wil ik niet uitweiden. Ik herinner slechts dat wij allen den eed op de Grondwet hebben afgelegd; dat aan de daarbij erkende regten eerbied en onderwerping moet worden betoond, en dat de Grondwet aan geen zoogenaamde Volkswil en Volksmagt, die zich boven haar zou pogen te verheffen, ondergeschikt is.

Ik verheug mij ten slotte dat de woorden: *onder opzien tot den Goddelijken zegen*, in geen Nederlandsch Adres kunnen worden gemist.

Na de vraag van Thorbecke: „of de Vergadering zou kunnen besluiten, een artikel in de Grondwet op te nemen, waarbij aan iemand, in plaats van de Kroon, de *Souvereiniteit* over Nederland wierd opgedragen?" werd de wijziging verworpen met 56 tegen 7 stemmen.

Ministeriële Verantwoordelijkheid.

13 *Maart* 1849.

*** Deze *Nota* werd bij het Voorloopig Verslag der Kamer over de concept-wet op de ministeriele verantwoordelijkheid gevoegd.

De ondergeteekende vermeent dat, om het veelvuldige misbruik hetwelk van het woord *ministeriële verantwoordelijkheid* gemaakt is, eene juiste opgaaf van aard en omvang vereischt wordt. Indien ze wenschelijk, nuttig en, naar den geest en eisch ook der gewijzigde Grondwet, onmisbaar mag worden genoemd, men behoort evenwel, bij de ontwikkeling van het aangenomen beginsel, om aan schadelijke dwaling geen voedsel te verschaffen, met naauwgezetheid de denkbeelden te bepalen welke, volgens de eigenaardigheid van het Nederlandsche Staatsregt, ook naar de hedendaagsche constitutionele instellingen, aan de Ministeriële verantwoordelijkheid moeten worden gehecht.

Vooreerst schijnt er, behoudens de grondslagen waarop ieder welingerigte Staat en bepaaldelijk het Rijk der Nederlanden is gevestigd, geen sprake te kunnen zijn van eene verantwoordelijkheid der Ministers, gelijk zij door de radicale of, wil men, liberale voorstanders der volkssouvereiniteit verlangd wordt; waarbij een zoogenaamde Koning de bevelen ontvangt en onderschrijft van een Ministerie, hetwelk aan de Volksvertegenwoordiging, gelijk deze op haar beurt aan het oppermagtige Volk, ondergeschikt is; terwijl de eenige daad van den Vorst, de benoeming van het Minis-

terie, neêrkomt op het constateren van hetgeen de volkswil, regtstreeks of door het orgaan van haar representanten, begeert.

Evenmin zou hier te lande, zonder voorbijzage der kenmerkende trekken van den Nederlandschen Constitutionelen Staat, onder de leus der Ministeriële verantwoordelijkheid, een *Parlementair Gouvernement*, naar Engelschen trant, kunnen worden overgebragt. De voortreffelijkheid der Engelsche Staatsregeling is, ook om haar eigenaardigheid, onnavolgbaar. Boven en behalve het constitutioneel prerogatief, is de Kroon, èn op haar zelve, èn in verband met den invloed der Aristocratie, eene reële magt in den Staat; en de Staatsregeling zou, bij gelijkheid der vormen, in het wezen der zaak aan de Staatsregeling van Engeland zeer ongelijk zijn, wanneer ook hier de Koning, ten gevolge der zamenstelling van een verantwoordelijk Ministerie, aan de meerderheid der Staten-Generaal, in elken maatregel en tot in de keus zijner Ministers, wierd ondergeschikt.

Aan den anderen kant is de uitlegging onaannemelijk, waarmeê, naar het schijnt, sommigen onzer staatslieden de ministeriële verantwoordelijkheid nietsbeteekenend hebben gemaakt; als of daardoor aangeduid wierd enkel de betrekbaarheid in regten van een Minister, ook wanneer hij, op wezenlijken of voorgewenden last van den Koning, zich aan een gewoon misdrijf zou hebben schuldig gemaakt. Geen opteekening in de Grondwet is noodig voor de onbetwistbare waarheid, dat op Nederlandschen bodem een Minister geen privilegie bezit om wat strafbaar is straffeloos te verrigten.

Na de aanwijzing van hetgeen, volgens de Nederlandsche Grondwet, de ministeriële verantwoordelijkheid *niet* is, zal het min bezwaarlijk zijn te ontdekken welke beteekenis en kracht zij uit den aard onzer instellingen ontleent.

De ministeriële verantwoordelijkheid, in de Grondwet opgenomen, is tweederlei, naar mate zij tot *regterlijke vervolging* of tot *politieke rekenschap* aanleiding geeft.

In Nederland is er, zoolang de Republiek niet openbaar of bedektelijk ingevoerd wordt, een zelfstandig en onafhankelijk vorstelijk gezag; een Koning die regeert over, niet onder het Volk; een Koning, aan wien, in verband met de Volkshistorie, door de vrije volkskeuze, in het wel begrepen belang der vrijheid, *de Souvereiniteit opgedragen is en blijft;* dat is, een gezag, waarvan de aard, in den aanhef der wetten, door het veelbeteekenend woord: „bij de gratie Gods" kenbaar gemaakt wordt.

Tegen het misbruik nu dezer veelzins beperkte oppermagt geeft, in het Constitutioneel Staatsregt, de ministeriele verantwoordelijkheid een, voor den Koning evenzeer als voor de Natie begeerlijken, waarborg aan de hand; omdat elke daad van den Vorst, door het *contreseing* tot ministeriële handeling gemaakt, zonder de onschendbaarheid der Kroon in de waagschaal te stellen, in het bereik der wet valt.

Eene geheel andere soort van ministeriele verantwoordelijkheid

is die welke het gansche beleid der Regering omvat; niet het geoorloofde, maar het raadzame der maatregelen betreft; niet tot judiciëel, maar tot politiek onderzoek leidt. Deze verantwoordelijkheid, die een homogeen Ministerie onderstelt, ligt evenzeer in art. 73 der Grondwet, als in de behoefte van onzen tijd. Om haar te verwezenlijken is de omslagtigheid van wetten en reglementen overtollig zoowel als ongenoegzaam, en wordt (zoo niet beide, althans een van beide) veerkracht bij het Gouvernement, veerkracht bij de Volksvertegenwoordiging vereischt.

Deze twee soorten van verantwoordelijkheid zijn dikwerf èn verward, èn als uitvloeisel eener onvoorwaardelijke Volksoppermagt beschouwd. Daarom is het wenschelijk deze wet tot haar eigenaardig onderwerp te beperken; is het voor het belang en de rust van den Staat noodig, in de wet zelve het beginsel aan te wijzen waarop deze *judiciële* verantwoordelijkheid berust. De ondergeteekende meent dat dergelijke aanwijzing in onze wetten over het algemeen te zeer gemist wordt; dat men alzoo met den vorm der verordeningen bekend is, en omtrent het wezen in onzekerheid verkeert; het ligchaam, niet de ziel, van de wet kent, en de meest gewigtige vraagstukken onbeslist laat, tot dat zij, op geheel andere wijs dan door vrije beraadslaging en gemeen overleg van Koning en Staten-Generaal, worden beslist.

Derhalve, om in de behandeling van dit onderwerp zooveel mogelijk verwarring voor te komen en eenigermate althans den invloed van verkeerde voorstellingen tegen te gaan, zou de ondergeteekende wenschelijk achten, dat in het ontwerp weggelaten wierd wat niet tot de strafbaarheid der Ministers en de daarmede in verband staande regtspleging behoort; dat de zeer algemeene bewoordingen in art. 1 (zóó algemeen, dat ze, naar het schijnt, niet voegen in het ontwerp, wanneer het enkel de judiciële verantwoordelijkheid der Ministers betreft) tot de daden of verzuimen in art. 2 opgegeven wierden beperkt, en dat het considerans, wel verre van de eenvoudige aanhaling der artikelen van de Grondwet te zijn, het standpunt mogt openbaren waaruit de ministeriële verantwoordelijkheid door den wetgever beschouwd wordt. Dit laatste oogmerk zou welligt bereikt worden, wanneer de volgende zinsnede ingelascht wierd:

„Overwegende dat de Ministers zelfstandige dienaars zijn van den Koning ter uitoefening van het Vorstelijk gezag; dat geen beroep op Koninklijk bevel kan vrijwaren tegen de gevolgen eener overtreding van de wet, en dat, naar den aard der grondwettelijke instellingen, ook de Staten-Generaal, als Vertegenwoordigers der Natie, tot een naauwkeurig toezigt over de getrouwe ten uitvoerlegging der wetten bevoegd en verpligt zijn."

22 *Mei* 1849.

*** Deze rede, bij de algemeene beraadslaging over de wet, was bepaaldelijk gewijd aan het verband der ministeriele verantwoordelijkheid tot *de Souvereiniteit van het Huis van Oranje.* — Daarom zou later een amendement met wijziging van het bij de Nota voorgestelde, gestrekt hebben om in de considerans vóór artt. 53 en 159 der Grondwet te plaatsen *art.* 11, en de volgende cursief gedrukte woorden op te nemen: „Alzoo de verantwoordelijkheid der ministers, hoofden der ministeriële departementen, *als waarborg voor de grondwettelijke uitoefening van het souverein gezag des Konings*, moet worden geregeld bij de wet."

Mijn oordeel over de aannemelijkheid van dit ontwerp is nog niet volkomen bepaald. Voor 's hands echter kan ik verklaren, dat door den Minister van Justitie veel is gezegd waarmeê ik mij vereenig. Regeling der staatsregtelijke verantwoordelijkheid voor ambtsdaden der ministers vatbaar om onder eene strafwet te vallen, is het onderwerp der wet. Politieke verantwoordelijkheid is voor wettelijke regeling niet vatbaar. De waarborg hiervoor ligt in de veêrkracht der Staten-Generaal en der Natie, in de veêrkracht ook bij de uitoefening van het kiesregt.

Deze wet, gelijk alle organieke wetten, moet met de Grondwet in verband worden gebragt. Ik heb de wet op het regt van Vereeniging verwerpelijk geacht om de regten der *Natie*; op deze wet zal ik een amendement voorstellen in verband met de regten der *Kroon.*

Er moet, ten gevolge van de Grondwetherziening, geen misverstand bestaan. De ministeriële verantwoordelijkheid moet het merk dragen van den *Nederlandschen Staat.* Artikel 53 der Grondwet mag niet de wegcijfering van art. 11 zijn.

Vrijheid van *terminologie* is onmisbaar. Daardoor zal alle misverstand omtrent mijne meening worden voorgekomen, en ik zal den schijn ontgaan eener scherpheid, die buiten mijne bedoeling ligt, met mijn karakter niet overeenkomt, en beneden de waardigheid van het onderwerp en van deze Vergadering zijn zou. Bepaaldelijk twee woorden heb ik noodig, als ik van het staatsregt onzer dagen gewag maak. Het eene, dat vroeger eenigen aanstoot heeft gegeven, is *Reactie*, het andere is *Revolutie.* Onder die twee woorden versta ik de hoofd-rigtingen, die Europa sedert zestig jaren verdeeld houden, de partijen welke uit de wijsgeerte der achttiende eeuw voortgekomen zijn, en overal moeten ontstaan, waar men zich van Openbaring en geschiedenis losmaakt, om in willekeur en conventie te berusten. Een onzer medeleden [a] heeft eene uitdrukking gebezigd, die het eene stelsel karakteriseert. Hij sprak van orde en vrijheid, en zeide dat hij de *vrijheid* op de tweede lijn stelt. Ziedaar het systema van *reactie;* daartegenover staat de rigting die *orde* op de tweede lijn wil, de rigting van *revolutie.* De Minister van

a van Hall.

Justitie beweert dat van de vrijheid zooveel moet worden opgeofferd als de orde verlangt. Ziedaar weder het systema van reactie. Is dit niet het systema van elken despoot? ook een Napoleon zou gaarne de vrijheid in zoover gehandhaafd hebben als zij met de orde, welke door hem op de eerste lijn gesteld werd, vereenigbaar was. De tegenstelling is wederom blijkbaar. Want, gelijk er zijn die zooveel noodig is van de vrijheid, aan de orde prijs geven, zijn er ook die de orde aan de vrijheid, voor zooveel noodig, en des nood zijnde geheel, ten offer willen brengen. Ziedaar het antagonisme. Waar Ledru Rollin triumfeert, komt Cavaignac; waar Robespierre gewoed heeft, staat Napoleon op; na de reactionnaire politiek van Louis Philippe en Guizot, volgt revolutie. Dat uit den toestand waarin Duitschland nu verkeert, tyrannen zullen te voorschijn komen, is openbaar. De verheven taak der hedendaagsche politiek is niet orde of vrijheid op de tweede lijn te plaatsen, maar na te gaan hoe beide op *ééne* lijn, ter wederzijdsche ondersteuning, niet ter beurtelingsche omverwerping, kunnen worden gesteld. Ik heb vroeger eene uitdrukking gebezigd, die misschien door sommigen verkeerd uitgelegd is. Ik heb gezegd dat het mij tamelijk onverschillig was wie zich op de ministeriële banken bevond. Ik heb bedoeld dat, zoolang men geen middel gevonden zou hebben om orde en vrijheid te vereenigen, men het, bij verschil van nuance, niet verder brengen zou dan tot een gewijzigd systema van behoud, dat vroeg of laat weder tot revolutiën leidt. — Ik verlang vrijheid ook van *redenering*. Iemand [a], met beleefdheid het zuur en het zoet dooreenmengende, heeft mij verweten dat ik een allergevaarlijkst spreker was voor een President die de orde zou willen handhaven; ik wist zaken in de discussie te brengen, die niet bij het onderwerp te pas komen. Men gevoelt dat er geene gevaarlijker beschuldiging kan zijn; er is geen vergadering waar meer dan hier het *à la question*, het *ad rem* mag worden verlangd. Doch vergeet niet dat er eene orde der *discussie*, niet enkel eene orde van het onderwerp, is. Wanneer in het midden gebragt is wat niet tot het onderwerp behoort, is hij, die antwoordt, aan de orde getrouw. Hoe schadelijk aan eene wenschelijke discussie overdreven naauwgezetheid zou kunnen zijn, blijkt, wanneer men, naar aanleiding der uitdrukking zelve *parlementaire taktiek*, op eenvoudige vergelijkingen acht geeft aan de *krijgskunde* ontleend. Als eene afwijking omweg is om te beter het doel te bereiken, zal men den spreker die aldus de tegenpartij overvleugelt, niet berispen als of hij gedivageerd had. Wanneer men eene vesting aantast, begint men niet met zich bij den muur te plaatsen; op een afstand vangt het werk aan waarmeê men den vijand nadert en tot overgaaf dwingt. Het is voor deze Kamer een voorregt dat de Voorzitter orde en vrijheid op *ééne* lijn plaatst en de beraadslagingen met onbekrompenheid leidt. Inderdaad voor de eerste maal twijfel ik, ten opzigte eener politieke

a THORBECKE.

betrekking, of ons medelid met genoegzame mate der voor die roeping bepaaldelijk vereischte begaafdheid toegerust is. Hij zou, zoo ik het verwijt in goeden ernst moet opvatten, een allergevaarlijkst president zijn voor ieder die in de beraadslagingen vrijheid verlangt. Wij zouden met altijd opgeheven hamer worden bestuurd. Die opgeheven hamer zou een zwaard van Damocles zijn, hetwelk den spreker, wel niet den hals, maar de rede doorsnijdt.

Ik heb eene aanmerking van ernstiger natuur. Wat verlangt men in het oog te doen houden bij de behandeling eener wet? wil men zich alleen met de *détails* bezig houden, niet met de beginsels? wil men zwijgen over de begrippen van historie en staatsregt, waaraan de oeconomie en de geest der geheele wet ondergeschikt is? Onlangs een van die dagbladen lezende, waarvoor ik een betamelijken, dat is, steeds voorwaardelijken, steeds van de wijze waarop zij hun roeping vervullen, afhankelijken eerbied gevoel, las ik omtrent mijne Nota over de ministeriële verantwoordelijkheid, dat men door dergelijke bespiegelingen de Vergadering jammerlijk in strikvragen, vreemd aan het onderwerp, wikkelt. Dergelijke afdwalingen zijn evenwel onmisbaar. Of zal men, bij de gemeentewet, zich alleen met de bijzonderheden bezig houden, en een spreker, die het centralisatie-stelsel aantast, toeroepen dat hij buiten het ontwerp gaat? Zal men bij het regt van enquête, alleen de *détails* nagaan, en de deugdelijkheid der wet niet mogen toetsen aan de verhouding dezer Kamer tot de Kroon? Zal men alleen de afzonderlijke bepalingen eener wet op het onderwijs overwegen, buiten betrekking tot de regten van de ouders, van de gezindheden en van den Staat? Er zijn vele bedaarde en bedachtzame mannen, die hetgeen de beginsels raakt, liever verzwijgen, en zeggen: „Het is eene teedere zaak, roer ze niet aan, wie weet in welke moeijelijke discussie gij de Kamer wikkelt!" Alles hangt af van het denkbeeld, dat men zich omtrent den invloed en de kracht van theoriën vormt. Meent gij dat ze geen gevaar kunnen aanbrengen, laat ze rusten; zijn ze gevaarlijk, meent niet dat het gevaar door zwijgen verdwijnt. Als wij hooren dat het gebouw ondermijnd wordt, voegen we ons niet naar de vermaning der bedachtzamen, die, voor den mokerslag doof, ten kwade duiden dat men in het voortbouwen, ook op hetgeen onder den grond gebeurt, let. Door het beperken van den gezigteinder binnen den materiëlen kring van de wet, zou men vallen in dezelfde fout welke men aan de Regering verweet, dat zij *administreerde*, maar niet *regeerde*. Er is een mede-regeren, een gebruik maken van den invloed die in den Constitutionelen Staat aan de Vertegenwoordiging toegekend is, dat inzonderheid tot pligtbetrachting behoort. De groote vraagstukken van Staatsregt kunnen wij ontduiken, maar wij mogen, wij behooren het niet te doen. Welke is onze roeping? wetten te maken? voorzeker. Als acht en zestig scherpe recensenten op te treden van al hetgeen door het Ministerie gedaan wordt? ik geloof dat die

collective recensie nut heeft. Maar de wezenlijke kracht der Kamer bestaat hierin, dat ze, eenigermate, en soms in ruime mate, door zedelijken invloed mederegeert, en door het werken op de publieke opinie gewigt heeft. Daarin bestaat voor de Natie en, als de Vertegenwoordiging haar pligten kent, ook voor de Kroon, het grootste voorregt van den Constitutionelen Staatsvorm. Dit geldt vooral bij de organieke wetten, waarmede de Grondwetherziening voltooid wordt. Indien we alleen op den vorm, niet op de beginselen acht geven, zullen wij een kader hebben zonder inhoud, een ligchaam zonder ziel, maar dat ligtelijk door een geest zal bezield worden waarvoor de Kamer geen sympathie heeft.

Nu kom ik tot het wetsontwerp. In de Memorie van Toelichting is gezegd dat het beginsel van de verantwoordelijkheid der Ministers bij de Grondwet uitdrukkelijk is aangenomen. Van *welke* ministerieëele verantwoordelijkheid? Ik wil ze in volle kracht, in haar gansche uitgestrektheid; ik wil ze overeenkomstig de behoeften van den tijd en in overeenstemming met de bepalingen der Grondwet. Ik wil niet dat, door misverstand, een artikel der Grondwet, in verband met de beginselen door sommigen bij de Grondwetherziening opengelegd, eene uitlegging ontvange waardoor de hoeksteen van het Nederlandsche Staatsregt zou worden ter zijde gelegd. Ik wil niet dat de onschendbaarheid des Konings eene constitutionele fictie, maar dat zij een heilig regt en eene historische realiteit zij. De ministeriële verantwoordelijkheid is niet de voorwaarde eener conventionele onschendbaarheid des Konings, maar het gevolg der historische en grondwettige Souvereiniteit. Ik wensch eene ministeriële verantwoordelijkheid voor dezen tijd. De Minister van Justitie beweert dat ik de historie der laatste tijden als niet geschreven beschouw en zestig jaren achteruit wil gaan. Inderdaad, dit zou in volle kracht een individueel gevoelen mogen heeten; het mijne is het niet. Ik waardeer de geschiedenis ook van den laatsten tijd. Ik zou vooral geen afstand van de leerrijke jaren 1848 en 1849 willen doen. Als ik de voorstanders der revolutie-begrippen, bijv. een Odillon Barrot (hier te lande behoeft geen persoon door mij te worden genoemd) aan denzelfden reactionnairen geest, welken zij in anderen fel bestreden hebben, ondergeschikt zie, ken ik geen krachtiger aanprijzing der beginselen die ik, tegenover den Minister van Justitie, belijd. Ik wil de geschiedenis in haar ganschen omvang. Ontwikkeling van vrijheid, regt en waarheid, hervorming is ook mijn wensch. De vraag is op welke wijze het regt gehandhaafd, en de hervorming tot stand gebragt wordt. Naar mijn inzien, moeten de denkbeelden welke de Revolutie, en niet zonder reden, met opgetogenheid vermeldt, om heilzaam te kunnen werken, worden losgemaakt van het anarchiek beginsel waaraan zij die denkbeelden gehecht heeft. Ook ik wil de ministeriële verantwoordelijkheid volgens de bepalingen der bezworene Grondwet. En hier ben ik aan een zeer teeder punt, dat ik met de meeste rondborstigheid ter sprake zal brengen.

Wij hebben allen de Grondwet ter goeder trouw bezworen. Maar we hebben dit gedaan, niet opdat we ons door dien eed gebonden zouden achten, met de Grondwet, de verkeerde denkbeelden aan te nemen, die sommigen daarin gelieven te leggen; niet opdat we voet zouden geven aan de wanbegrippen die deze of gene daarmeê verbindt. Als ik art. 165 der Grondwet, waarbij het verleenen van gelijke bescherming aan alle Kerkgenootschappen wordt toegezegd, niet ongaarne eerbiedig, voeg ik mij niet bij hen, die door gelijke bescherming gelijke verdrukking verstaan, en algemeene suprematie van den revolutionairen Staat. Ik onderwerp mij aan het stelsel van regtstreeksche verkiezingen bij art. 76 bepaald. Moet ik daarom het stelsel goedkeuren, als *nec plus ultra* van politieke wijsheid? wordt mijne bewondering gevergd, wanneer men, telkens met lossen greep, uit het finantieel vermogen der bevolking tot de politieke vatbaarheid der ingezetenen besluit? Hoe zal men art. 54 der Grondwet, waarbij bepaald wordt dat de uitvoerende magt bij den Koning berust, hoe zal men dit groote, valsche woord [1] anders opvatten dan in een zin waarbij het niet onuitvoerbaar en ongerijmd is; zoo dat, onder de regten der Kroon, ook de eenheid der uitvoerende magt geteld wordt! Wij nemen de uitkomsten der Grondwetherziening aan, hetzij ze goed of slecht zijn, hetzij ze ons al dan niet bevallen; wij begeeren niet dat de Grondwet aan een geest van reactie of van revolutie ondergeschikt zij.

Zoo is het ook met art. 53, handelende over de onschendbaarheid des Konings en de verantwoordelijkheid der Ministers. Ook hier komen geene uitheemsche begrippen of radicale voorstellingen, maar de beginselen van eigen Staatsregt te pas. Wanneer wij de bepaling vergelijken met het artikel der Belgische Constitutie: *le Roi est inviolable*, *les Ministres sont responsables*, en iets verder: *tous les pouvoirs émanent de la nation*, ziet men dat de uitdrukking niet dezelfde beteekenis heeft. In beide landen is een *Constitutionele Koning*, doch het is noodig, dat de zin en kracht van dezen titel met juistheid worde bepaald. Ik heb mij vereenigd [2] met de opvatting van den eed der officieren in een zin waardoor de Grondwet niet ter zijde gesteld wordt. Des te belangrijker is de vraag, wat *constitutionele Koning* in Nederland beteekent. Aan welk een Koning wordt de eed gedaan? Men heeft zich over die vraag bijkans geërgerd, als of er, zeide men, meer dan *één* Koning bestond. In den zin eener verschillende opvatting van den aard der koninklijke magt, zou ik vreezen dat er thans ten onzent een aantal constitutionele Koningen zijn. Ik vermeen dat ook door de Kamer, zooveel mogelijk, voor het ophouden van zoodanige verwarring moet worden gezorgd. Dat ik niet te veel zeg, blijkt, wanneer wij het oog vestigen op de verschillende opiniën die kenbaar gemaakt zijn. Zoo beweert men dat de Koning niet zelf moet regeren, dat hij alleen de koninklijke sanctie geeft, of, gelijk Hegel het uitdrukt, de punten op de i's

---

[1] Uitdrukking van Thorbecke. [2] Beraadslaging van 18 Mei 1849.

zet. Het geachte lid uit Leyden[a] maakt in de *Bijdrage tot de herziening der Grondwet* gewag van hen „volgens wie het beginsel aller Staatsregelingen van onzen tijd volksregering, en monarchie, waar zij bestaat, niet meer dan een vorm van volksregering is, een vorm slechts nog als overgang geduld; voorts zinspelende op de spreuk: *le Roi règne et ne gouverne pas*, vraagt hij wat er aan den Koning, indien hij (zoo als in 1848 reeds eenigermate geschied is) de zamenstelling van het Ministerie aan een President moet overlaten, en alzoo ook de keus der Ministers hem wordt ontnomen, voor het *règner* overig blijft? — Ik wil de aanhalingen niet noodeloos vermenigvuldigen. Eén punt stel ik, als historisch en grondwettig feit, ter wegneming of vermindering althans dezer verscheidenheid van begrippen, op den voorgrond; een feit waarvan de aard der ministeriële verantwoordelijkheid en het karakter dezer wet afhangt: namelijk dat aan het Huis van Oranje de *Souvereiniteit* opgedragen is en blijft. Bij de discussie over het Adres, heb ik voorgesteld dit denkbeeld in te lasschen. Het voorstel is ter zijde gelegd, omdat het als een geheel stelsel van *individuële begrippen*, beschouwd werd. De Voorzitter der Commissie zeide:

„Van eene *Souvereiniteit van het Huis van Oranje* te gewagen komt niet juist voor. Ik zou ongaarne het woord *volkssouvereiniteit* in de Grondwet of in het adres zien bezigen; ik vraag of de souvereiniteit van een huis of van eene dynastie helderder en gepaster zij. De Grondwet van 1814 zeide: de souvereiniteit der Vereenigde Nederlanden is en blijft opgedragen aan Zijne Koninklijke Hoogheid Willem Frederik; dit strookte met den toenmaligen titel van Souvereinen Vorst; maar ik vraag of deze Vergadering zou kunnen besluiten, een artikel in de Grondwet op te nemen, waarbij aan iemand, in plaats van de Kroon, de *Souvereiniteit* over Nederland wierd opgedragen.”

De vraag is, niet of er een nieuw of gewijzigd artikel in de Grondwet behoort, maar of art. 1, door wegcijfering der Souvereiniteit van het Huis van Oranje in den waren zin uitgelegd wordt. Het vraagpunt is historisch. Indien ik parlementaire taktiek wilde te baat nemen, zou ik beginnen met het woord *Souvereiniteit* te ontdoen van de verkeerde begrippen waarmeê men het hatelijk en belagchelijk maakt; maar ik heb zoo onbepaald vertrouwen in de waarheidsliefde dezer Vergadering, dat ik, bij dit historisch onderzoek, terstond en zonder voorbereiding, u de vraag onderwerp, of in art. 11: *Kroon der Nederlanden* niet moet opgevat worden in den zin van art. 1 der Grondwet van 1814, dat van *Souvereiniteit van het Huis van Oranje* gewaagt.

Wie verlangt men, voor dit historisch feit, als getuigen te doen optreden? De *Mogendheden?* in het Tractaat van Parijs leest men:

„La Hollande, placée sous la *souveraineté* de la maison d'Orange.”

In de bekende Nota van den Minister Verstolk van Soelen aan het Oostenrijksch Gouvernement wordt te regt opgemerkt:

a THORBECKE.

„On parle du titre et de l'exercice de cette *souveraineté* comme établis, et la seule stipulation nouvelle, c'est que les Pays-Bas ne pourront appartenir à un prince portant ou appelé à porter une couronne étrangère, et que la Hollande recevra un accroissement de territoire."

In dezelfde Nota, die weêrklank bij de Natie gehad heeft, acht ik ook de volgende zinsnede behartigenswaard:

„Quant à cette *souveraineté*, le Roi la doit, après la Providence, au sang versé par ses ancêtres pour la patrie, à la gloire qu'elle a acquise et au bien-être dont elle a joui sous leurs auspices, aux rapports intimes établis dans le cours des siècles entr'eux et la nation, aux anciens droits de sa maison, et à la confiance ainsi qu'au choix spontané d'un peuple libre."

Wil men liever hooren de Commissie tot herziening der Grondwet, in 1815?

„De wet had den *Souverein* (in de Grondwet van 1814) bekleed met al het gezag en de magt, welke geschikt is om zijne hooge waardigheid allerwege te doen eerbiedigen. Zij had de wetgevende magt geplaatst in de zamenstelling van den Vorst met de Staten-Generaal. In zulk een welingerigt zamenstel van wetten en inrigtingen erkenden de leden der Commissie uit de zuidelijke provincien spoedig de gronden hunner aloude gesteldheid, de beginselen hunner aloude vrijheid en onafhankelijkheid."

Verlangt men den *Koning* zelven te hooren, men leze de proclamatie van 16 Maart 1815.

„Naauwelijks had de eenstemmige wil der Mogendheden, op het congres van Weenen vergaderd, zich voor de vereeniging van alle de Nederlanden onder hetzelfde gemeenschappelijk gebied, verklaard, of de ingezetenen der Belgische provincien betuigden Ons om strijd hunne vreugde over dien gewigtigen maatregel, en hun verlangen, dat *tot hen wierde uitgestrekt dat souverein gezag*, hetwelk de liefde der Hollanders Ons bevorens opgedragen had."

Bij de opening van de buitengewone Vergadering der Staten-Generaal den volgenden dag, zeide Hij:

„Het vredestractaat, in den verleden zomer te Parijs gesloten, had aan dezen Staat *onder mijne souvereiniteit* eene vergrooting van grondgebied toegezegd."

Verlangt men het gevoelen der *Staten-Generaal?* zie het antwoord van den President:

„Het volk van Nederland had, bij het vaststellen eener Grondwet, geen gewag gemaakt van den *titel* van den Souvereinen Vorst, wel wetende dat eene bepaling daaromtrent meer afhing van de overeenstemming der Mogendheden, dan van zijne beslissing: doch de wensch en de verwachting van alle brave Nederlanders is steeds geweest, dat wanneer zij, tot welzijn van het algemeen, het opperste gezag aan Uwe Majesteit opdroegen, Hoogstdezelve ook eene plaats zoude innemen onder de gekroonde hoofden van Europa."

Koning was voortaan *de titel van den Souvereinen Vorst*. Verder leest men:

„Een vrijwillige opstand, de hulp van alle zijden toegesneld, de *souvereiniteit in het Huis van Oranje gevestigd*,.... en heden *alle* deze weldaden *bevestigd* door een verdrag van geheel Europa; wie erkent niet in dit alles de zigtbare hand des Almagtigen?”

Vraagt men naar het denkbeeld der *Natie* zelve, die in 1813 de Souvereiniteit aan het Huis van Oranje had opgedragen, haar gemoedsstemming zal, om Quatre-Bras en Waterloo, geen ongunstige verandering hebben ondergaan. En wil men een getuigenis uit den allerlaatsten tijd, dan beroep ik mij op den Minister van Justitie, die met zijne ambtgenooten in de discussie over het Adres het stilzwijgen bewaard heeft, doch op wiens ondersteuning ik nu ten minste rekening maak. In het Programma van 13 Mei 1848 zegt hij:

„De natie gevoelt diep, dat, even als zij hare zelfstandigheid verschuldigd is aan het regerend geslacht, die zelfstandigheid gehecht blijft *aan het behoud der souvereiniteit in dat Huis.*”

En bij de Grondwetherziening:

„Wij moeten hier niet twisten van waar het *souverein gezag* afkomstig is. Genoeg, *het bestaat;* wij hebben een *Koning* en een Koninklijk Huis, dat naauw verbonden is met den roem van ons land.”

Vraagt men wat die Souvereiniteit is? geen geconcentreerde volkswil, geen revolutionaire autocratie, geen wegcijfering van den Koning. Vraagt men wat van die Souvereiniteit *gemaakt is?* men heeft er alles van gemaakt. Door de schuld van Ministers, Vorsten en Natie is dit geschied. Men heeft er een revolutionair absolutismus van gemaakt, eene omgekeerde Volkssouvereiniteit, zoodat de Vorst, naar de leer van Napoleon, eerste representant van het volk, krachtens deze theorie, op bijkans onvoorwaardelijk alvermogen regt scheen te hebben; en dit revolutionaire koningschap heeft men in de herinneringen uit vroegere tijden gehuld; den nieuwerwetschen troon gedrapeerd met de sieraden der legitimiteit. Dit systema heeft onberekenbaar nadeel aan het vorstelijk gezag gedaan; de terugwerking is gebleken in de omstandigheden die wij hebben betreurd. En welke is de invloed daarvan op de positie der Ministers geweest? dat ze commiesen waren, beurtelings van den Koning en van de Staten-Generaal. Ziedaar den toestand waarin wij sedert dertig jaren door verwarring van begrippen hebben verkeerd. We moeten terug naar het historische denkbeeld van 1813 en 1815, naar de twee gedachten die Hogendorp, Falck en Kemper bij de opdragt der Souvereiniteit voor den geest hebben gestaan. De eerste; er moet zijn eene *onverdeelde*, niet onbeperkte oppermagt; de getemperde Monarchie, de vroegere constitutie, ontwikkeld en gewijzigd naar de behoeften des tijds. De tweede; oppermagt des Konings wordt, blijkens de ervaring, vereischt tot handhaving der vrijheden en regten van het volk. De ministeriële verantwoordelijkheid, niet in radicalen of liberalen zin; geene ministeriële verantwoordelijkheid

naar Engelschen trant, geen Parlementair Gouvernement; de ministeriële verantwoordelijkheid waarvan de hoeksteen is het zelfstandig en onafhankelijk vorstelijk gezag.

De Souvereiniteit is en blijft opgedragen aan het Huis van Oranje-Nassau. Met dit beginsel moet elke organieke wet in verband zijn. De Souvereiniteit van het Huis van Oranje is de grondzuil van het Nederlandsche Staatsgebouw. Ook nu moet gelden het groote denkbeeld van 1813; een koningschap, vrucht van de geheele ontwikkeling der tijden, met vrijheid gepaard, door vrijheid sterk, en waaraan wij, om der vrijheids wille, gehecht zijn. De door mij aangeroerde snaar vindt weêrklank bij het Nederlandsche volk. Van waar de opgetogenheid dezer dagen bij de troonbeklimming van den nieuwen Vorst? is die hulde gebragt aan het hoofd eener uitvoerende magt, aan een Koning of Constitutionelen Koning in 't algemeen? aan den persoon, zonder een blik op vroegeren tijd, enkel aan den persoon die nu de Kroon draagt? Neen, zij is aan Willem van Oranje, aan den afstammeling van het Nederlandsche Stamhuis gebragt. Het Huis van Oranje is onafscheidelijk verbonden aan de glorie van ons Volk: dit voorregt is onwaardeerbaar. Wij maakten niet, gelijk in België, eene Constitutie *in blanco*, waarin naderhand de naam van den Koning ingevuld werd. Vraagt men of het mogelijk is, bij de gevaren die overal in Europa zich voordoen, uit de desorganisatie te geraken waarin ook Nederland verkeert, ik meen dat het èn zeer moeijelijk èn niet onmogelijk is. Maar wij hebben een kompas noodig; de vereeniging van *Oranje en Vrijheid;* verkrijgbaar alleen door het handhaven eener *Souvereiniteit bij de gratie Gods*, welke in Nederland historisch, nationaal en constitutioneel is.

Interpellatie over het al dan niet bestaan van een Ministerie.

17 *Julij* 1849.

⁂ Sedert 1829, (*Nederlandsche Gedachten* I. 100, II. 16, III. 7 en *passim*) heb ik telkens de onmisbaarheid betoogd van een homogeen Ministerie; van zamenstemming en zamenwerking der hoogste ambtenaren op eenheid van beginselen en inzigten gegrond. Een Ministerie uit eensgezinde personen gevormd die, onmiddelijk onder den Koning werkzaam, zijne handelwijs toelichten en ontvouwen, met de kracht die alleen innige overtuiging verleent. Interpellatie scheen mij in 1849 pligtmatig, nu, na zooveel belofte, meer dan ooit eenheid en leiding gemist werd.

Een geacht lid heeft verlof bekomen om over een belangrijk punt eene vraag tot de Ministers te rigten. Ik hoop even gelukkig te zijn voor eene vraag die mij zeer ter harte gaat. Ik wensch verlof om aan de Ministers inlichtingen te vragen omtrent beteekenis en toepassing van de artt. 53 en 73 der Grondwet; ik wensch inlich-

tingen omtrent het *al dan niet bestaan van een homogeen Ministerie, in verband met de werkzaamheden der Kamer.*

Ik vind daartoe aanleiding in hetgeen verleden week is voorgevallen; in de wederkeerige beschuldigingen, ik geloof geen zachter woord te kunnen gebruiken, in de wederkeerige verwijten van eenige leden dezer Kamer en een Minister, omtrent traagheid, als oorzaak dat er in de Kamer zoo weinig afgedaan werd. Het feit is aan geen wederspraak onderhevig. Dat er weinig verrigt is, dat er weinig verrigt wordt, is een geconstateerd feit, en ook ik meen dat het niet lang kan duren of er zal bij de Natie zeer ernstige klagt deswege ontstaan. Ik versta door Natie, niet hen die in den laatsten tijd ongeroepen zich tot organen der Natie hebben opgeworpen, maar die kern der bevolking, welke de kracht der maatschappij uitmaakt en waarvan ik hoop en verwacht dat zij eindelijk haar aandacht zal vestigen op de wezenlijke belangen en regten van het Volk. De vraag, in de afgeloopen discussie, was: welke is de oorzaak van dit weinig verrigten? de traagheid van de Ministers of de traagheid van de Kamer?

De traagheid van de Ministers? Daargelaten of eenig ontwerp of antwoord van de Regering te laat zij ontvangen, in het *algemeen* kan ik geen dergelijk verwijt aan een der Ministers doen. Ik twijfel niet aan hun gestadigen ijver. Ik begrijp de gevoeligheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken over dergelijk verwijt; ik beaêm gaarne wat onlangs door hem gezegd werd, dat van niemand het onmogelijke mag worden gevergd. Het komt niet te pas van een Gouvernement te vorderen dat het in onderwerpen van wetgeving werke op de klok. Een Ministerie behoeft niet zijne gewigtige en moeijelijke taak af te werken, als een kind op school, dat, ter afdoening, in een dag of week, een *pensum* ontvangt.

Ligt dan de schuld bij de Kamer? is aan ons traagheid te wijten? Ik betuig niet te weten wat van de Kamer meer verlangd wordt. Wij zijn, onmiddelijk toen er ontwerpen inkwamen, bij elkander gekomen. Met den meesten spoed die vereenigbaar is met overweging geëvenredigd aan de belangrijkheid der zaak, zijn ze in de sectiën behandeld.

Er wordt veel gesproken van een *negatief* vermogen der Kamer; men zegt dat zij niets positiefs verrigt. Beschuldiging hierover is onverdiend. Wij bewijzen even groote dienst aan het land, wanneer wij een slecht ontwerp verwerpen, als wanneer een goed ontwerp aangenomen wordt. Trekt men de opregtheid van onze overtuiging in twijfel? of verlangt men dat wij slechte wetten aannemen, om werkzaam te zijn?

Dikwijls heeft men zich over de vorige Kamer beklaagd, dat menigeen wetten aannam, waarvan hij de afkeurenswaardigheid betoogd had; dit voorbeeld mag niet worden gevolgd. Maar zou men dan begeeren dat wij ter bespoediging gebruik maakten van het regt van initiatief? Ik wensch dit regt niet ter zijde te stellen. Bij zoodanige behandeling of niet-behandeling van zaken zal de Kamer

zich welligt gedrongen zien het te gebruiken. Maar wanneer wij dit reeds nu gedaan hadden, en wanneer dan menigvuldige bezwaren geopperd waren, die eene afstemming ten gevolge hadden, of wanneer het voorstel door de Eerste Kamer verworpen wierd, en het bleek dat veel omslag niets tot stand gebragt had, dan zouden wij beschuldigd worden van het initiatief voorbarig en schadelijk gebruik te hebben gemaakt.

Ik acht dat die verwijten ongegrond zijn, weinig nut hebben, en veeleer nadeel kunnen stichten. Groot nadeel, ook omdat zij doen voorbijzien de *ware* oorzaak van het kwaad.

Ik vind ze in den aard en de zamenstelling van het Ministerie. In de zamenstelling, in zoover die niet overeenkomt met den aard van een homogeen Ministerie. Ik stel alle personele quaestiën ter zijde; ik vraag niet of de beginselen der Ministers overeenkomen met de beginselen die ik verdedig; evenmin is er quaestie van het opdringen van een Ministerie of van Ministers aan de Kroon. De vraag geldt enkel *den aard en het wezen van een homogeen Ministerie.*

Ik wensch te blijven in den geest van art. 97 van het Reglement van Orde. Wij hebben daaromtrent nog geen ervaring, maar het schijnt dat men in geen *uitvoerige* ontwikkeling moet treden bij het vragen van verlof; dan zou men, op indirecte en slinksche wijze, reeds datgene doen, waarvan het twijfelachtig is of het door de Kamer zal worden vergund. Maar art. 97 verlangt toch *eenige* ontwikkeling; eene schets der redenering waaruit de vraag ontleend wordt; anders zouden de ministers onvoorbereid moeten antwoorden, waartegen men juist waarborg begeert. Ik bepaal mij dus bij eene korte opgaaf. — Een homogeen ministerie is *onmisbaar* in een constitutionelen Staat. Door homogeen ministerie versta ik een bewind hetwelk, op grond van *eenheid van beginselen*, naar een vast beraamd *plan* te werk gaat, en den invloed verkrijgt en behoudt, die met de roeping en waardigheid van een Gouvernement overeenkomt. Zoodanig homogeen Ministerie is onmisbaar, in verband met de *regten der Kroon*, met de werkzaamheden der *Staten-Generaal*, met de beloften bij de *Grondwetherziening* gedaan, met de duidelijke bepalingen en onmiskenbaren geest der *Grondwet.* Zoodanig homogeen ministerie, in ieder Constitutioneel Bewind en bepaaldelijk hier te lande onmisbaar, bestaat in Nederland *niet.* Ook dit is een historisch feit. Althans de homogeneïteit is niet kenbaar geworden, indien ze bestaat; en er zijn een aantal verschijnselen waaruit het tegendeel schijnt te kunnen worden ontleend. Opheldering is voor de Kamer niet overtollig. Ten gevolge van het gemis van zoodanig onmisbaar Ministerie, zijn wij in groote ongelegenheid geraakt; vermits er geen voortgang, geen afdoening plaats heeft.

Ziende op hetgeen tot dusver verrigt *is*, vraag ik: wat *zal* er nog worden verrigt?

Bijna zeker is het dat noch de kieswet, noch de provinciale wet, noch de gemeente-wet, noch de wet op het onderwijs, zal tot stand

komen. Als ons gevraagd wordt wat wij eigenlijk gedaan hebben, zullen wij moeten antwoorden: *niets*, *niets*, *niets!* Aldus zullen wij met weinig aangename en inderdaad onaangename herinneringen van deze zitting huiswaarts keeren. Napoleon zeide, toen hij, na den eersten glansrijken veldtogt, het leger van Italie ontbond: „Soldats! vous pourrez dire un jour: et moi aussi, j'étais à l'armée d'Italie." Wij zullen ons beroemen dat we leden waren der Kamer, in de merkwaardige zitting toen er eene wet gemaakt is voor de *vermicelli- en macaroni-fabrieken*, en over de *Pharmacopoea Neerlandica* of *Nederlandsche Apotheek.*

Deze zaak heeft eene belagchelijke zijde en, naar gelang van die belagchelijkheid, ook een meer ernstigen kant. De verantwoordelijkheid rust niet enkel op het Ministerie, ook op ons. Het is niet genoeg, zoo wij met ijver en getrouwheid ontwerpen nagaan. Wanneer iemand gemoedelijk rekenschap afvraagt, en wij zeggen: ik ben trouw in de sectiën geweest, ik was op elke vergadering present, ik heb menigwerf het woord gevoerd, ik heb het constitutioneel geduld tot vervelens toe in beoefening gebragt, — hij zal ons te gemoet kunnen voeren: Ik vraag naar geene bijzonderheden, ik vraag naar den gang der zaken en de groote belangen van het Land. Wist gij dan niet dat in den Staat de springveêr van het Bewind ontbrak? wist gij niet dat de spoortrein niet in beweging komt, als er geen locomotief is?

Het is meer dan tijd dat de aandacht van de Kamer, van het Ministerie en van de Natie op deze aangelegenheid worde gevestigd. Ik vraag verlof om aan de Ministers inlichtingen te vragen omtrent *de beteekenis en toepassing van artt.* 53 *en* 73 *der Grondwet*, *nopens het bestaan van een homogeen Ministerie*, *in verband vooral tot de werkzaamheden dezer Kamer.*

Daar niemand bedenkingen in het midden bragt, werd het gevraagde verlof toegestaan.

27 *Julij* 1849.

⁂ **Deze dag was voor het doen der Interpellatie bepaald.**

Ik moet op dit oogenblik een levendig besef hebben van de uitgestrektheid der pligten en regten van den vertegenwoordiger van het volk; ik moet doordrongen zijn van het gewigt dat een, met algemeene stemmen en onmiddelijk, door de Kamer verleend verlof aan mijne interpellatie bijzet, om niet eenigermate verlegen te zijn, nu ik, niet aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, maar aan het Ministerie, eene vraag rigt, die de teederste en gewigtigste belangen van het Vaderland omvat. Indien de keuze aan mij stond, veel liever dan die vraag in den plegtigen vorm van

eene constitutionele interpellatie te formuleren, zou ik aan de leden van het Ministerie vertrouwelijk de vraag, de bescheidene vraag om inlichting en om teregtwijzing rigten. Dit zal voor mij eene dubbele reden zijn om den eerbied in acht te nemen, welke mij jegens de vertegenwoordigers der Kroon betaamt, en ik verheug mij er reeds terstond te mogen bijvoegen dat ik alles, wat, in min gunstigen zin, personaliteit is, ter zijde zal stellen. Ook is het mij niet, zoo als men dit gewoonlijk opvat, om een levensquaestie voor het Ministerie, maar veeleer om verlevendiging te doen. Het geldt eene levensquaestie voor den Nederlandschen constitutionelen Staat.

Volgens de bedoeling van art. 97 van ons Reglement, zal ik nader ontwikkeling geven aan de denkbeelden die ik in eene vorige zitting op den voorgrond heb gesteld. Ik zal mij met naauwgezetheid daaraan houden. De strijd, indien er tusschen mij en het Ministerie strijd is, zal op loyale wijze worden gevoerd. Ik heb daargelaten het kaliber van mijn geschut, geen enkele gemaskeerde batterij.

Iemand die de gaaf bezit om in een eenvoudige vraag een behartigenswaardigen wenk neêr te leggen, heeft mij gevraagd, onmiddelijk nadat ik de gronden der interpellatie had aangegeven, of ik, ter ontwikkeling, niet wel een uur zou noodig hebben. Ik heb geantwoord; ik weet het niet. Nu voeg ik er bij: ik zal trachten zoo kort, zoo beknopt mogelijk te zijn, ik zal al wat tot het onderwerp in geen onmiddelijk verband is, afsnijden, en, aan den anderen kant, zal ik trachten te doen blijken dat ik, met het oog op de waardigheid van de Kamer en van het Ministerie, de vraag opzettelijk en naar vermogen heb bestudeerd.

Ik begin met de definitie van een *homogeen Ministerie*. Een homogeen Ministerie is een bewind gegrond op eenheid van politieke denkwijs; ziedaar het levensbeginsel. Van die eenheid uitgaande, heeft het een vast plan, een stelselmatig ontwerp in de maatregelen die het voordraagt; ziedaar de openbaarwording. Eindelijk, dit eensgezind Ministerie, te werk gaande naar een vast en welberaamd plan, verkrijgt en behoudt den invloed die met de roeping en de waardigheid van elk Gouvernement overeenkomt; ziedaar de vrucht.

Nu snijd ik af al wat niet tot het onderwerp behoort. Vooreerst, de zeer belangrijke vraag of het voor een homogeen Ministerie noodig, althans wenschelijk is aan het hoofd daarvan geplaatst te zien één persoon, een *minister-president*. In de *Bijdrage* van het lid uit Leiden[a] leert men dat het bestaan van een minister-president tot een aantal moeijelijke vraagpunten aanleiding geeft. — Er is eene andere quaestie die ik afsnijd, en die evenwel op velerlei wijze met mijn onderwerp in verband is; de vraag of wij tot dusverre in den constitutionelen zin *Ministers* gehad hebben; of niet onze Ministers te veel geweest zijn admi-

a THORBECKE.

nistrateurs, te weinig staatslieden, te veel — indien ik mij zoo mag uitdrukken, — *chefs de bureau?* Ik wil daarmede niet in het minst ongelijk doen aan zoovele bekwame mannen die bij ons in het Ministerie geweest zijn; zij zouden zelf erkennen dat de inrigting hier te lande, de routine waarin men is vervallen, hun dikwijls het ontwikkelen der talenten van Staatsman belet heeft. Ik vraag en ik vraag dit alleen: is het noodig dat in Nederland besta een homogeen Ministerie, een bewind dat, door eenheid van beginselen, naar een welberaamd plan te werk gaande, den invloed uitoefent, die met de waardigheid en de roeping eener Regering overeenkomt?

Ik heb gezegd zoodanig Ministerie is *onmisbaar*. Vooreerst om *de regten van de Kroon.*

Ik wil hier weder eene moeijelijke, teedere vraag afsnijden, de betrekking van een homogeen Ministerie tot den *persoon* des Konings. Indien ik daaromtrent, met openhartigheid en bescheidenheid, mijne denkbeelden in het midden brengen mag, geheel theoretisch, volgens den aard van een Constitutioneel Bewind, dan is de voortreffelijkheid van een homogeen Ministerie, in betrekking tot den persoon des Konings, hierin gelegen, dat, indien de Vorst niet wenscht zich persoonlijk met de regering bezig te houden, het Ministerie hem eenigermate vervangt; indien hij verder gaat dan de constitutionele bevoegdheid, het Ministerie tegen de overschrijding een dam vormt, en dat eindelijk, wanneer aan een land een Koning te beurt valt die kracht en talenten heeft om zelf te bestieren, het Ministerie dergelijken Vorst in staat stelt zijne roeping te volbrengen, en ook dan een uitnemend orgaan is voor den regtmatigen invloed van de Kroon. Ook deze vraag laat ik ter zijde, en, om te toonen hoe ik mij beijver beknopt te zijn, wil ik nog eene vraag afsnijden, die, indien ik ze aanroerde, tot vele en strijdige beschouwingen aanleiding zou kunnen geven; de vraag omtrent den aard en de uitgestrektheid van art. 11 der Grondwet, en wat dies meer zij. Het geachte lid uit Leiden [a] heeft de goedheid gehad mij te berigten dat mijne denkbeelden over Souvereiniteit die waren welke in de Duitsche Monarchiën vóór 1848 bestonden. Ik zal dit in het midden laten; intusschen ben ik dank schuldig aan deze Kamer voor de moeite die zij aan mijne constitutionele vorming heeft te koste gelegd. Zes weken geleden heeft het lid uit Almelo [b] beweerd dat ik zestig jaren ten achteren was; nu ben ik één jaar ten achter; er is derhalve voor mij nog mogelijkheid te geraken op de hoogte van den tijd. Maar al die quaestiën omtrent de uitgestrektheid van het koninklijk gezag laat ik daar. Ik spreek immers tot eene Vergadering waarin geen enkel lid niet de instandhouding verlangt van het koninklijk gezag. Iedereen wil, bij toezigt en *veto* der Staten-Generaal, eenige leiding, eenigen invloed, eenige magt ook van de Kroon. Ieder lid verlangt ten minste eene *uitvoerende magt;* eene uitdrukking

a Thorbecke. b van Hoëvell.

waardoor het denkbeeld van ondergeschiktheid vervalt. Magt zonder zelfstandige werking, magt die werktuig is geworden, is geene magt meer.

Nu vraag ik: hoe zal de Kroon invloed uitoefenen op de Kamer, indien er geen homogeen ministerie bestaat? Dit is hiervoor het eenig orgaan, het eenig intermediair. Ik spreek niet van materiëlen invloed, van het indienen van voorstellen van wet; ik spreek van morelen invloed, is het mogelijk, is het denkbaar dat het Koningschap zedelijke kracht uitoefene op de Kamer en de Natie, wanneer het eenig werktuig, het eenig orgaan, het eenig intermediair van kracht beroofd is? Wij hebben dezer dagen aangenomen — en ik verheug mij daarover — zeer belangrijke wetten [1], maar laat ons niet vergeten dat, indien wij spreken van *prestige* van de Kroon in een goeden en redelijken zin, de uiterlijke luister nooit mag strekken om magteloosheid te verbergen, maar enkel ter verhooging van zedelijke kracht. Laat ons niet vergeten — ook de laatste jaren hebben het geleerd — dat de vastheid der troonen niet ligt in het goud, ook niet in het staal, alleen in zedelijke kracht. En nu kan de Koning, ik spreek niet van den Koning als individu, maar de Koning als vertegenwoordiger van het Koningschap, de Koning als *persona moralis*, als hoofd van het constitutioneel Bewind, kan geen zedelijke kracht uitoefenen zonder een homogeen ministerie. Het niet bestaan van een homogeen ministerie is aan de wegcijfering van het Koningschap gelijk.

Een tweede reden der onmisbaarheid van een homogeen Ministerie ontleen ik uit het verband dezer instelling tot de *werkzaamheden en roeping der Kamer*.

Hier stel ik alweder eene belangrijke quaestie ter zijde; namelijk of een Ministerie altijd de meerderheid in deze Kamer moet hebben; of, naar het constitutionneel beginsel, een Ministerie, *zoodra* het geen afdoende meerderheid heeft, aftreden moet. Ik zou dit zoo onbepaald niet aannemen, doch laat de quaestie in het midden. Hetgeen ik aan een niet-homogeen Ministerie verwijt, is niet dat het de meerderheid niet heeft, maar dat het zich in de onmogelijkheid stelt de meerderheid te verkrijgen. Ik spreek niet van de meerderheid voor deze of gene wet, maar van den zedelijken invloed waardoor het Ministerie eene meerderheid heeft in de Kamers, ter behoorlijke regeling en afdoening van de groote aangelegenheden des lands.

Ziedaar het kenmerk van een homogeen Ministerie; niet dat het altijd de meerderheid heeft, maar dat het naar de meerderheid streeft; naar die meerderheid, welke den boventoon, de overhand, het overwigt in de Kamers aan het Bewind geeft. Om te regeren, moet het Ministerie in de Kamers hebben eene meerderheid die het regelmatig ondersteunt; eene meerderheid die, met de beginselen van het Ministerie bekend en eensgezind, aan dit Ministerie

---

[1] Omtrent het inkomen van de Kroon.

kracht en bijstand verleent; eene partij die, in zaken van mindere aangelegenheid, somtijds individuële begrippen en meeningen (nooit beginselen), die eigenliefde of bedilzucht althans, ten offer brengt aan de instandhouding en waardigheid van het Gouvernement. Nu weet ik zeer goed — de ondervinding heeft het in menig land geleerd — dat die meerderheid door slechte middelen kan worden verkregen; geen lid dezer Vergadering zal vermoeden dat ik dergelijke middelen goedkeur; ik zeg alleen dat het ondenkbaar is op den duur een land naar de eischen van een constitutioneel Gouvernement te bestieren, wanneer het Bewind den boventoon en het overwigt in de Kamers niet bezit. — Ziedaar de uitnemendheid van het constitutioneel Gouvernement. Er is eene meerderheid en eene minderheid; de minderheid bepleit, en de meerderheid beslist, en als de minderheid over de meerderheid klaagt, zeg ik: zie wederom de uitnemendheid der constitutionele Monarchie, in de weldaad der openbaarheid; zoo de meerderheid beslist, zij doet het ten aanhoore der Natie, en de minderheid van heden kan morgen de meerderheid zijn.

Wanneer geen meerderheid in de Kamer het bewind ondersteunt, wat gebeurt er? wanneer, door het gemis van een homogeen Ministerie, ook een ministeriële partij gemist wordt, welke is de toestand van Gouvernement en Kamer? hoedanig de houding van den Minister die in de Kamer verschijnt om ontwerpen van wet te verdedigen? Dan is hij niet meer het hoofd van eene ministeriële partij, — in goeden zin genomen — dan is hij individu. Verbeeldt u eene vergadering van 68 leden, — toevallig neem ik dit getal, want ik beschouw de zaak in het algemeen, — verbeeldt u eene vergadering van 68 leden, waar de Minister de ontwerpen van wet als individu voorbrengt, en bedenkt de moeijelijkheid van zijne positie. Nu is de Kamer veranderd in een dispuutcollegie, waar alle 68 personen gelijk zijn, geen middelpunt hebben, en de Minister is een 69^{e} buitengewoon lid, zelfs niet aan de anderen gelijk. Zijn toestand is veel moeijelijker; hij komt als auteur, de 68 leden staan tegen hem over als recensenten. Hij is de man der Regering en dit geeft, waar geene ministeriele partij aanwezig is, wantrouwen tegen hetgeen door hem in het midden gebragt wordt. Verbeeldt u dergelijke vergadering; dit aantal leden zonder vereenigingspunt, zonder eenheid, over de moeijelijkste aangelegenheden beraadslagende; houdt in het oog de eigenliefde die ieder in mindere of meerdere mate bezit; voegt daarbij voor allen de gelijkheid der kansen op triumf van eigen meening. Vergeet niet dat het *variis modis bene fit*, waar men in de keus niet geleid wordt, onzekerheid en weifeling verdubbelt. Berekent, zoo gij kunt, hoe nadeelig ook dit zal werken. Als eene zienswijze door de meerderheid ondersteund wordt, gaat het wèl; maar alle die zienswijzen, op zich zelve welligt goed, worden in beraadslaging gebragt, en het gebeurt ligt, wanneer wij tusschen vele zaken te kiezen hebben, dat de keus zich, na lang overleg, juist

op het minst goede bepaalt. Verbeeldt u de verwarring die op den duur uit dit een en ander ontstaat. Er is geen Bewind, geen Bewind in den gouvernementalen zin van het woord, en, omdat men geen vat op het Bewind heeft, is er ook geene oppositie. En wat zal het gevolg zijn, wat zal de Kamer doen? Eindelijk misschien, van telkens meer verwarde beraadslaging afgemat, zal zij, *de guerre lasse*, in een tegenovergesteld uiterste vallen, en, in plaats van alle wetten te verwerpen, alle wetten aannemen om tot uitkomst te geraken. Maar, zoolang men zoo diep niet is gevallen, zoolang er leven, energie is, wat zal de Kamer doen? zij zal wijziging brengen in haar Reglement; zij zal trachten zelfstandige Rapporteurs te hebben; zij zal het regt van amendement gebruiken om geheel nieuwe wetten daar te stellen; zij zal het wapen van haar initiatief laten blinken; en, als ze nog verder wil gaan, zal ze het gemis van een homogeen Ministerie aanvullen; zij zal streven om een homogeen Ministerie te hebben, niet door de Kroon gegeven, maar door de Kamer opgelegd. Zoo vereenigt mijne tweede aanmerking zich met de eerste; want ook aldus is er ter zijdestelling van den invloed en van de regten der Kroon.

De derde reden voor de onmisbaarheid van een homogeen Ministerie is: alleen hierdoor wordt voldaan aan *de bij de Grondwetherziening gedane beloften.*

Ik behoor niet tot hen die eischen zullen dat elke toen gedane belofte vervuld worde: maar onder die beloften zijn er zeer goede, en op de vervulling daarvan dring ik aan; te meer, omdat we leven in een tijd waarin alles mogelijk is; het zou kunnen gebeuren dat men, in weerwil van de Grondwetherziening, geheel andere gevoelens omhelsde dan bij de vrijgezinden (met vrijzinnigen niet te verwarren!) op den voorgrond hebben gestaan. In de Grondwet komen zeer wenschelijke veranderingen voor, en daaronder vind ik er geen uitnemender dan de belofte van een homogeen Ministerie. Vooreerst, omdat zoodanige instelling overeenkomt met den aard van een Constitutioneel Bewind. Ten tweede, omdat wij de zaak zelve hier altijd gemist hebben, en niet bezaten wat in een constitutionele regering behoort te bestaan. Ik zal niet lang spreken over de regering van Willem I. Het is eene erkende zaak, dat de Ministers niet anders waren dan commiesen en advocaten des Konings. De wil des Konings was de eenige grond der homogeneïteit. Zal ik spreken over de Regering van Willem II? ik wil liefst niet veel zeggen, alleen met een enkel woord opmerken dat er in dien tijd veel gesproken is van een homogeen Ministerie: maar het is mij niet mogelijk geweest homogeneïteit, in den door mij opgegeven zin, te ontdekken. Ik heb hoogstens gezien overeenstemming in een negatief beginsel: wil men nu karakterloosheid ook karakter, kleurloosheid ook eene kleur, beginselloosheid ook een beginsel noemen, dan, ja, is er homogeneïteit geweest, niet degene welke ik bedoel als voorwaarde van eenheid en kracht. Ik heb die belofte in de Grondwet, ten derde, uitnemend gevonden, omdat

de droevige gevolgen van het gemis, vooral ook in de moeijelijke tijden van 1830, 1840 en 1848, zigtbaar geweest zijn. Ten vierde, acht ik de belofte noodig en goed, omdat het gemis zoo zeer is gevoeld, dat de wenschelijkheid telkens op den voorgrond is gesteld. Behalve door de gewone periodieke drukpers, vooral door twee welbekende tijdschriften *de Noordstar* en *de Tijdgenoot.* En, indien men zich beroepen wilde op hetgeen in deze Kamer is gezegd, zou het gemakkelijk vallen een boekdeel zamen te stellen van klagten over het niet bestaan van een homogeen Ministerie, en van wenken over hetgeen verlangd werd en nu nog gemist wordt.

Daarom, bij het ontwerp regelende de ministeriële verantwoordelijkheid, vroeg ik mij dikwijls: indien het den Minister van Justitie mogt gelukken, ondersteund door de amendementen der Kamer, de wet tot stand te brengen, zou hij aan de belofte der Grondwetherziening voldaan hebben? het antwoord was: volstrekt niet; het groote punt dat te regelen valt, is niet de betrekbaarheid in regten der Ministers, maar de vorming van een constitutioneel bewind; met andere woorden, van een Ministerie, handelende naar éénheid van beginselen en naar een vast beraamd plan.

Een laatste reden voor de onmisbaarheid van een homogeen Ministerie ligt in de *Grondwet.*

Ik zal kort kunnen zijn. Ik ben het eens met hen die meenen dat een homogeen Ministerie in eene Grondwet minder beschreven wordt dan ondersteld; maar ik voeg er bij, dat de Grondwet in 1848, in verband met de noodzakelijkheid van zoodanig Ministerie, wijziging ondergaan heeft. Art. 73, alinea 2 luidt: „De hoofden der ministeriële departementen zorgen voor de uitvoering der Grondwet en der andere wetten, voor zooverre die van de Kroon afhangt." Die alinea is nieuw. Nu stelle men daarnaast de woorden van het lid uit Leiden [a], die een zoo groot en onmiskenbaar aandeel heeft gehad in het werk der Grondwetherziening. Hij beklaagt zich dat in art. 75 der Grondwet van 1840 niet geschreven stond: „de Ministers zijn verantwoordelijk voor de uitvoering der Grondwet en andere wetten." „Want, zegt hij, de uitvoering der Grondwet en andere wetten eischt een geheel systeem van instellingen, gestadige ontwikkeling, toezigt en handhaving, waarin geen schakel mag ontbreken, of de uitvoering is onvolledig. Het is over dit gansche verband, zoowel als over elk deel, zooverre het van de Kroon afhangt, dat de ministeriële verantwoordelijkheid zich moet uitstrekken." De voorgestelde bijvoeging wordt in de tegenwoordige Grondwet aangetroffen; nu mag ik mij, ook op grond hiervan, over dit Ministerie beklagen; niet dat het aan de Grondwet op sommige punten niet getrouw is, maar dat het zich, door gemis aan homogeneïteit, in de onmogelijkheid bevindt de Grondwet, volgens art. 75, ten uitvoer te leggen.

Ik ben aan het moeijelijkste deel mijner rede genaderd. Tot dus ver heb ik geredeneerd in de onderstelling dat er geen homogeen

a THORBECKE.

Ministerie bestaat. Maar, zullen de Ministers zeggen, als ge dit niet kunt bewijzen, is uwe geheele rede nutteloos. Eigenlijk geloof ik het reeds betoogd te hebben; want de toepasselijkheid der redenering over het beginsel, de kracht, den invloed van een Ministerie was onmiskenbaar. Ik vraag het den Ministers: hebt ge het gemis van eenheid en kracht niet tegenover de Staten-Generaal gevoeld? hebt ge inderdaad het bewustzijn dat ge in deze Kamer door zedelijken invloed gedaan hebt wat met uwe roeping overeenkomt? Doch ik wil den schijn niet hebben dieper onderzoek te ontduiken, en zal dit Ministerie toetsen aan hetgeen ik gezegd heb.

Dit Ministerie is het *Ministerie van Mei* 1848; na het Ministerie Schimmelpenninck, dat zich te veel in Engelsche atmospheer bewoog, opgetreden, als de meer zuivere uitdrukking van den Maartschen dampkring, van de Maartsche buijen. Eerst tijdelijk, naderhand definitief, heeft het, tot op den huidigen dag, ten minste historische eenheid gehad. En nu moet ik, bij de verdere behandeling, de welwillendheid der Vergadering inroepen; daar ik, zonder in personaliteiten te vallen, evenwel van personen moet gewag maken. Persoonlijke beleediging ligt voorzeker niet in mijne bedoeling; en ik verzoek den Voorzitter, die zooveel bewijzen geeft van groote naauwgezetheid omtrent de handhaving van orde en het niet overschrijden van parlementaire vormen, mij te waarschuwen, zoodra ik, tegen mijn oogmerk, den schijn mogt hebben iemand te kwetsen. Daarenboven, ik toon slechts dat er in het Ministerie verscheidenheid is van elementen; ik spreek over het verschil der bestanddeelen, niet over hun waardij. Er is goud, zilver, ijzer, en zoo voorts; ik vermeet mij niet te bepalen wat goud is, wat zilver, wat ijzer; ik beoordeel althans niet de soorten, ik zeg slechts dat de bestanddeelen heterogeen zijn. Ik begin met den Minister van Binnenlandsche Zaken. Die taak valt mij zeer ligt. Het is overbekend dat hij, jaren achtereen, met buitengemeen talent verdedigd heeft de milde en vrijzinnige begrippen, in tamelijk gepronònceerde kleur. Nu moet ik verder gaan en eene uitweiding maken over den afgetreden Minister van Justitie. Deze was een der meest invloedrijke leden van het Ministerie, en met hem heb ik een punt te vereffenen. Hij meent dat ik hem, omdat hij voor de gevolgen zijner eigen vroeger geliefkoosde denkbeelden terugtreedt, van onopregtheid beschuldig, en duidt mij ten kwade, niet dat ik uitkom voor mijne beginsels, maar dat ik dubbelhartigheid in hem onderstel. Dit is de zin niet van mijn verwijt: laat de Kamer oordeelen. Als iemand klatergoud gevonden heeft, en meent dat het goud is, en maakt ophef van zijn vondst, is dit onopregtheid? Als iemand die licht heeft willen opsteken, wanneer de vlam in het huis slaat, ontstelt, is dit onopregtheid? Als iemand te laat erkent dat een rietstaf, die hij als stevig steunsel beschouwde, hem de hand doorboord heeft, is dit onopregtheid? Zeer merkwaardig zijn de woorden van Thiers aan het einde van

eene zijner laatste redevoeringen: „Vous pouvez arriver au gouvernement! eh bien, ce jour-là, vous seriez dans la plus cruelle des situations; car, impuissants, vous seriez accusés d'avoir été des imposteurs, en promettant ce que vous n'aviez pas." Ziedaar het lot van al degenen, die, vooringenomen met milde en vrijzinnige beginselen, vroeger daarvan grooten ophef maakten, maar, terugdeinzen reeds bij de intrede der door en voor hen geopende baan. Dan worden ze beschuldigd, zeer ten onregte, van kwade trouw en onopregtheid, waar enkel *zelfbedrog* was. Zoodanige beschuldiging kan in mij niet opkomen, omdat ik niet in personen, maar in wanbegrippen de oorzaak eener onvermijdelijke weifeling en palinodie vind, en hulde breng aan iemands karakter, al keur ik zijne beginselen af. Neen, op het terrein van opregtheid kunnen het lid uit Almelo en ik wederkeerig elkander de hand reiken. Ik zal voortgaan met zijne talenten hoog te schatten, maar beoordeeling of veroordeeling van beginselen moet vrij blijven. Zoo hij dit niet met mij eens is, zal ik moeten zeggen dat hij aan anderen de vrijheid niet gunt, waarvan hij zelf zoo dikwerf en ruimschoots tegen anderen gebruik heeft gemaakt.

Omtrent de overige leden van het Ministerie zal ik in geen ontwikkeling treden. Ik heb voor mij personen, wien ik alle achting toedraag, met uitnemende talenten voorzien, maar .... welke is de band die hen zamenhoudt, welke is de *pensée politique* van hun Bewind? Ik zal mij niet in bijzonderheden verdiepen, mij slechts enkele opmerkingen veroorloven. Een homogeen Ministerie spreekt zich niet tegen. En dat dit hier het geval is geweest, zou ik met voorbeelden kunnen bewijzen. Ik herinner aan het gebeurde in 1848 bij de behandeling van de wet over de verstrekkingen; in 1849, toen van de Commissie voor het hooger onderwijs gewag werd gemaakt. Doch ik heb niet vele voorbeelden; natuurlijk, want het is gemakkelijk zich niet tegen te spreken, wanneer men zwijgt. Een homogeen Ministerie spreekt en dit Ministerie zwijgt. Bij de opening der Kamers wachtte ik in gespannen verwachting, wat door een homogeen Ministerie (omtrent welks bestaan ik nog in illusie verkeerde) in de troonrede zou gezegd worden. Ik heb al veel teleurstelling, vooral bij het tegemoet zien van troonredenen, gehad; nooit grooter dan toen. Ik verwachtte dat het Ministerie althans op eenige punten zijne hoofddenkbeelden in groote trekken zou bekend maken aan de eerste na de Grondwetherziening opgekomen vergadering; maar de rede behelsde niets dienaangaande, zelden was een staatsstuk zoo kleurloos als dit. Bij de beraadslagingen over het Adres heeft zich hetzelfde verschijnsel opgedaan. Ik had mij gevleid dat het Ministerie zich omtrent het een en ander zou verklaard hebben. Dit is niet geschied, evenmin als bij de verdediging van wetten, en ik herinner mij niet dat men omtrent gouvernementale quaestiën eenigzins heeft mogen te weten komen de meeningen, het doel, de in- en uitzigten van het Gouvernement. — Wat erger is: een homogeen Ministerie

moet spreken, vooral wanneer de grondslagen van het Staatsregt worden aangerand: dit Ministerie heeft altijd het stilzwijgen bewaard. Ik wil de quaestie omtrent de Souvereiniteit van het Huis van Oranje niet ophalen, maar slechts dit zeggen: de gewezen Minister van Justitie heeft in zijn programma, en bij andere gelegenheden, die Souvereiniteit den hoeksteen van ons Staatsgebouw, onafscheidelijk van ons volksbestaan, genoemd. Ik zeg hem dank; maar toen de hoeksteen werd aangevallen, dacht ik dat het gansche Ministerie als één man zou zijn opgestaan, om te protesteren. Dit is niet gebeurd; het Ministerie zwijgt dus bij de meest vitale quaestiën, ook wanneer het de grondslagen van ons Staatsgebouw betreft. Meer voorbeelden wil ik uit vroegeren tijd niet bijbrengen; nog heden hebben wij gezien hoe weinig de Ministers, ook in gewigtige zaken, met elkanders gevoelen bekend zijn. Men heeft uit de antwoorden van den Minister van Binnenlandsche Zaken kunnen ontwaren dat er bij hem volkomen onzekerheid bestond over het gevoelen van het Ministerie omtrent de afkoopbaarheid der tienden. Bij het gewigt van het onderwerp in de tegenwoordige omstandigheden, vooral na de aangekondigde interpellatie, was ook dit eene quaestie, welke bij het Ministerie had moeten worden ter sprake gebragt.

Ik heb dit deel mijner taak met eenvoudigheid afgehandeld; nu moet ik ook van de Ministers verzoeken dat zij geen gebruik maken van oratorische wendingen, waardoor de aandacht geboeid, maar de Vergadering wordt afgeleid van het punt waar het vooral op aan komt. Zoo zouden ze kunnen zeggen: „Wat wilt ge nu toch? wij zijn vrienden van Oranje en Nederland; wij staan den gematigden vooruitgang voor; wij zijn vijanden van revolutie en reactie, verdedigers der constitutionele monarchie: wat verlangt ge meer, wat kunt ge bovendien eischen?" Me dunkt dat we hierdoor niet verder worden gebragt. We zijn allen *vrienden van Oranje en Nederland*, wij beminnen allen de vrijheid en de verlichting, de Natie is in dit opzigt homogeen. Zou het iets meer beteekenen, dat men den *gematigden vooruitgang* bemint? de uitdrukking is relatief; ieder verkondigt dat hij dezen vooruitgang lief heeft en overdreven vooruitgang afkeurt. Hetzelfde geldt van de verklaring dat men, noch *revolutionnair*, noch *reactionnair* is; juist dit heeft de gewezen Minister van Justitie in het programma van 13 Mei 1848 gezegd: het heeft hem weinig gebaat; sommigen althans beweeren desniettegenstaande dat hij, tegen wil en dank, het een en het ander geweest is. Niet minder algemeen is het gezegde dat men de *constitutionele* monarchie wil; het blijft de vraag wat men daaronder verstaat. Wat is Monarchie? wat is Constitutie? wat is van beide de aard niet slechts, maar het verband? Men zal mij toevoegen dat ik ons voorregt misken; dat nu, na de Grondwetherziening, alle onderscheid van gevoelens in de gewijzigde Grondwet te niet gaat. Ik herinner aan hetgeen, voor en na 1830, in Frankrijk is gebeurd. Daar zeide, daar riep men

luidkeels: „la charte, toute la charte, rien que la charte;" en welke zijn de gevolgen van de zoogenaamde eenstemmigheid geweest? Ook in Nederland zal men, welke kleur men ook voorsta, zich algemeen op de herziene Grondwet beroepen. Maar die Grondwet is slechts een stuk papier, dat ieder op zijne wijze kan verstaan en uitleggen. Ik blijf dus vragen; waar is de homogeneïteit van het Ministerie? waar is de leiding welke gij, Ministers! in de voorname aangelegenheden, aan de Kamers en aan de Natie gaaft? waar is uw grondslag en waar zijn uwe beginselen? waarin werden zij openbaar? Het is mogelijk dat er homogeneïteit bestaat, maar zeker niet in constitutionelen zin. Die homogeneïteit is dan wel een goed bewaard geheim, want niemand in het land, en zelfs niemand in deze Kamer, weet het. Dit blijkt vooral uit de eenstemmigheid waarmede het doen dezer interpellatie vergund is. Indien een enkel lid in deze Vergadering van dat geheim kennis had gedragen, zou hij het mij gezegd hebben, op het oogenblik dat ik verlof tot het doen der vragen verzocht. En indien die homogeneïteit werkelijk bestond, dan zou de gewezen Minister van Justitie mij hebben ingelicht; hij toch zou daarvan kennis hebben gedragen. Indien er een homogeen Ministerie bestaat, dan bestaat het als of het niet bestond; het leeft, als of het dood was. Men zegt misschien „beoordeel mij naar mijne daden;" daar ligt juist de klagt: de daden worden niet gezien, en om die reden zijn wij onzeker. Het is genoeg op te staan, ten blijke dat men zich kan bewegen en leeft. Wanneer het homogeen Ministerie in werking raakt, zal zijn bestaan niet in twijfel worden getrokken. Het behoort een stelsel te openbaren, een gouvernementaal systeem te ontwikkelen, en de uitkomsten daarvan te doen zien.

Ik zal mij veroorlooven, in de uitkomsten, *van de niet-homogeneïteit* het bewijs te geven dat mijne voorstelling juist is.

Ik kom aan een zeer moeijelijk gedeelte van mijne taak. Ik zal beknopt zijn en mij voor overdrijving wachten. Door de niet-homogeneïteit zijn wij in groote ongelegenheid geraakt. Of zou het geen ongelegenheid zijn, wanneer eigenlijk geen regering in het land is? vooral wanneer men op de gesteldheid zoo van Europa als van Nederland let? Gebeurtenissen, als in de twee en drie laatste jaren, beleeft men niet zonder dat de toestand bedenkelijk blijft. Wanneer wij het oog slaan op ons land, is er veel waarover wij ons mogen verblijden: reden tot onbezorgdheid is er niet. Zien wij op Europa, dan ontwaren wij veel dat vergelijkenderwijze geruststelt, het gevaar is niet voorbij. Met reden heeft dezer dagen de Montalembert gezegd: „la société elle-même, la société entière, est à la merci d'un coup de main." Die woorden karakteriseren den toestand niet van Frankrijk alleen. Is het nu, in dergelijken toestand, niet van het hoogste gewigt zich af te vragen, of bij ons een Gouvernement in constitutionelen zin bestaat? en, indien het niet aanwezig is, zou het dan geen pligt zijn voor het bestaan daarvan zorg te dragen, opdat wij, ten gevolge van buitenland-

sche schokken, niet verder gesleept worden dan wij begeeren, even als in Maart 1848. — Doch ik wil mij bepalen bij de ongelegenheid waarin *de Kamer* door het niet bestaan van een homogeen Ministerie geraakt is? Men had de grootste verwachtingen van de nieuwe, voor het eerst regtstreeks gekozene Kamers. Alle de leden kwamen bijeen met de loffelijkste zucht tot verbetering van de zaken des Lands. Treffend zou de schildering kunnen zijn van het contrast tusschen hetgeen men zich voorgespiegeld heeft en hetgeen verrigt is. Men lette slechts op het Adres dat deze Kamer den Koning aanbood, waarin gesproken werd van onverwijlde ontwikkeling der vrijheden en regten, regeling van het bestuur, herziening van het stelsel van uitgaven en van belastingen, enz. Voor het eerst was er eene regtstreeks gekozene Kamer. Wij gevoelden onze verantwoordelijkheid; wij stelden ons voor veel in orde te brengen, en niet terug te treden voor de moeijelijkheden op onzen weg. Doch ik gewaag niet van hetgeen men had willen doen, maar van hetgeen volgens de Grondwet had *moeten* worden verrigt. De voorstellen van wet, regelende het kiesregt en de benoeming van afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer, en van provinciale en gemeente-wet worden voorgedragen in de eerste zitting der Staten-Generaal, volgende op de afkondiging der veranderingen in de Grondwet. Er staat: *worden voorgedragen.* De Regering zou kunnen zeggen: wel, deze zitting zal niet worden gesloten, of ze zullen zijn *voorgedragen.* Ik geloof het gaarne, doch moet het woord opgevat worden enkel in letterlijken zin? werd niet een voordragen bedoeld waarbij afdoening mogelijk ware geweest? Het kan niet de bedoeling van den grondwetgever zijn, dat de Regering op den laatsten dag der zitting voordrage de ontwerpen van wet, waarmeê de Kamer zich onverwijld had behooren bezig te houden. De slotsom blijft, dat de Kamer gedurende deze zitting, door gebrek aan leiding, niets heeft tot stand gebragt, en dat ook nu niets zal worden verrigt.

Er is ook niets *voorbereid.* — Voorbereiding moet plaats hebben, lang eer de wetten worden ter tafel gebragt. Een homogeen ministerie moet in de hoofdtrekken weten wat het wil; dan kan het met vrucht voorbereidend werken. Dit denkbeeld is treffend uitgedrukt door het geachte lid uit Leiden [a]: „het *initiatief der schepping* moet zijn bij het Gouvernement." Onder de vele krachtige wenken van den geleerden schrijver in zijne veelvuldige geschriften, is er geene meer behartigenswaard. Neem eene der belangrijkste wetten, die op het onderwijs. Ik klaag niet dat ze nog niet ter tafel is gebragt, maar dat ik de hoofdbeginselen der Regering omtrent het regelen van dit onderwerp niet ken. Wij weten niet of de vrijheid van *bijzonder* onderwijs, na zoo menige teleurstelling, in waarheid zal verleend worden; wij weten omtrent het *openbaar* schoolwezen niet wat het Gouvernement verstaat onder *eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen:* wij weten niet hoe de regten van den Staat

a THORBECKE.

met die der ouders en der gezindheden zullen overeen gebragt worden. Lang vóór het inbrengen der wet, moesten die algemeene trekken zijn bekend gemaakt. De openbaarmaking zou aanleiding geven tot het overwegen, onder den indruk van het voorloopig resultaat der Gouvernementsbeschouwing. Daardoor zou de Regering zich den weg banen om het overwigt te verkrijgen. Dan zou zij den regel volgen die bij een waarlijk constitutionelen regeringsvorm voegt. De heilzame invloed hiervan zou blijken ook in de verlevendiging der periodieke drukpers. Met grond mag men vragen of onze dagbladen zijn wat ze behoorden te wezen? Ik wil niet te kort doen aan belangrijke hoofdartikelen, die men nu en dan aantreft; maar worden doorgaans, met kennis van zaken, de aangelegenheden onderzocht, wier behandeling bij de Kamers men te gemoet ziet? Ook hier zou de leiding kunnen en moeten komen van boven af; ook hier zou een Ministerie rigting aan de denkbeelden geven: aldus zou met voordeel wat men *public spirit* noemt, worden gewekt. Dan zou de overweging der ontwerpen van wet op goede gronden voorbereid zijn. Wat gebeurt nu? ieder ontwerp komt eensklaps in de Vergadering: zoodat het, in plaats van de uitkomst eener reeds langdurige en algemeene en veelzijdige beschouwing te zijn, twistappel en begin van eindelooze discussiën wordt.

Er is niet alleen niets afgedaan en niets voorbereid, de aandacht werd *afgeleid* van hetgeen te doen stond. — Men heeft ons bezig gehouden met zaken, vergelijkenderwijs onbeduidend. Men heeft den regelmatigen gang van zaken verbroken; onderwerpen ter tafel gebragt, die niet in deze zitting behoefden behandeld te worden, het regt van vereeniging en de ministeriële verantwoordelijkheid. Voorts heeft men verzuimd wat zeer wel doenlijk ware geweest. Bijv. het zal nog langen tijd onmogelijk zijn eene volledige wet op het onderwijs tot stand te brengen. Waarom dan niet een *tijdelijken* maatregel, waardoor vele moeijelijkheden zouden weggevallen zijn?

De Kamer zou aldus, door gebrek aan leiding, *onbekwaam* worden ter behartiging van de groote belangen des Lands. — Let nu op de volgende zitting. Alles wat had behooren te zijn afgedaan, zal dan nog moeten worden behandeld. Voorts al de overige in het additioneel artikel opgenoemde wetten, de verantwoordelijkheid der Ministers, de nieuwe regterlijke inrigting, het onderwijs, het armbestuur, het regt van vereeniging en vergadering. Daarbij komt de begrooting. Nog lette men op het mogelijke gebruik van drie regten aan de Kamer verleend of toegezegd, *initiatief*, *interpellatie*, *enquête*. Bij dit alles komt het adres, welligt andere adressen enz., enz. Wanneer we nu dit alles bijeen nemen, mogen we met regt vragen, wat zal er gebeuren? Vooral wanneer wij de opeenstapeling van werk in verband brengen met de wijze waarop de Kamer arbeidt. Wij hebben aan de pharmacopoea *drie*, aan de heffing van opcenten in Noordbrabant *twee*, aan de toelating en

uitzetting van vreemdelingen *vijf* dagen gewijd. Denk nu aan begrooting en organieke wetten, en bereken, zoo gij kunt hoeveel tijds er noodig zal zijn om de behandeling ten einde te brengen. Trouwens, dat in ons land wetgeving tijd vordert, is niet onbekend. *Drie en twintig* jaren had men noodig om de nieuwe regtspleging tot stand te brengen, *vier en dertig* zijn niet voldoende geweest voor een wetboek van strafregt. De Engelschen, toen het van stapel loopen van *de Atlas* eerst acht dagen na de eerste proefneming gelukte, zeiden: de Nederlanders maken stoombooten zóó lang, dat zij acht dagen behoeven om het water te bereiken. Met meer regt, vrees ik, zullen zij eenmaal kunnen zeggen dat wij organieke wetten maken zóó volmaakt, dat ze altijd in de maak zijn. Ik heb in 1848 geschreven dat ik aan de gewijzigde Grondwet geene levensverzekering durfde geven van één jaar. De uitdrukking kwam sommigen gewaagd voor. Nu ducht ik veeleer, indien door de organieke wetten de Grondwet in het leven wordt geroepen, dat de uitdrukking niet stout genoeg was, en dat, bij zoodanige wijze van werken, aan de gewijzigde Grondwet nimmer leven zal worden vergund.

Nog een woord ten slotte.

Ik heb geen persoon of iets persoonlijks op het oog; ik heb eene algemeene quaestie van constitutioneel Staatsregt ter sprake gebragt.

Het vraagstuk is van dubbel gewigt, onder het eerste Ministerie na de herziening der Grondwet. Dubbel gewigtig het feit, dat noch de Regering, noch de Kamer eenige belangrijke werkzaamheid hebben volbragt. Om het deel dat dit voortgezette Ministerie van Mei of Maart 1848 aan de Grondwetherziening heeft genomen, rust vooral op sommige der Ministers eene groote verantwoordelijkheid. Ik doe door deze herinnering hun geen ondienst. Al hun bedrijvigheid, zonder eenheid van plan en beginsel, beteekent niets. Het Vaderland raakt in groote ongelegenheid en de wonden, die daarvan het gevolg kunnen zijn, worden niet altijd door de aftreding van een Minister of van een Ministerie geheeld.

Het is mijne bedoeling niet de Ministers met werk te overladen, en hun geen rust te gunnen. Neen, ik acht veeleer, dat zij, door verbeterde inrigting der Departementen van algemeen bestuur, door meer zelfstandigheid der ambtenaren, van vele werkzaamheden moeten worden bevrijd. Ik verlang niet dat ze zwoegen van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. Dit is nadeelig. Ik wensch dat zij, gelijk ieder ander, behoorlijk tijd hebben tot rust, tot uitspanning; ook voor hen, al is het onder koeler luchtstreek, is het *dolce far niente* somtijds, als voorwaarde van veerkrachtige werkzaamheid, onmisbaar. Deze overlading met werkzaamheden bewijst dat de Staat in anormalen toestand verkeert.

Ik verlang aan het Ministerie te geven wat het in de troonrede vraagt. Ik verlang dat er eene *krachtige Regering* besta. Maar

om haar krachtig te doen worden, moet er eerst eene Regering, een Gouvernement zijn. Het tegendeel is er. Ik wil niet zeggen dat er in het Kabinet geen kiem ligt voor een constitutioneel Gouvernement; mijn betoog strekt integendeel om te bewijzen dat er bij het Ministerie bestanddeelen voor meer dan één Gouvernement zijn: doch wij kunnen er niet twee gebruiken te gelijk.

Om de vragen aan het Gouvernement te formuleren, volg ik het beloop mijner rede:

Is een homogeen Ministerie onmisbaar?

Zijt ge een homogeen Ministerie?

Zoo ja, welke zijn uwe beginselen?

Zoo ge beginselen hebt, waar is uw plan, uw programma?

Zoo ge een plan hebt, hoe zult ge het in werking brengen, om daardoor kracht te verkrijgen, overeenkomstig de roeping van een Gouvernement?

Of liever, om de Ministers in de beantwoording meer vrij te laten, herhaal ik de algemeene vraag:

„Welke beteekenis hecht gij aan artt. 53 en 73 der Grondwet, in het bijzonder nopens het bestaan van een homogeen Ministerie, in verband tot de werkzaamheden der Kamer?"

Na eene rede van den heer Donker Curtius, gewezen Minister van Justitie, werd, op verzoek van den Minister van Binnenlandsche Zaken, de beantwoording uitgesteld tot 30 Julij.

30 *Julij* 1849.

⁂ Namens het Ministerie werd nu door den Minister van Binnenlandsche Zaken geen ander beginsel van homogeneiteit kenbaar gemaakt dan *naleving der Grondwet*. Voorts werd ik, bijkans in den vorm eener plegtige sommatie, uitgenoodigd om van de stemming der Kamer, door het provoceren van een Adres aan den Koning, te doen blijken.

Ik heb eene taak op mij genomen, welligt te zwaar voor mijne krachten. Gaarne zoude ik niet twee, maar, kon het zijn, acht dagen uitstel vragen om den Minister te beantwoorden. Daar dit niet mogelijk is, zal ik, met beknoptheid, opnemen eerst hetgeen de Minister heden gezegd heeft, daarna hetgeen in de vorige zitting het lid uit Almelo gezegd heeft. Voorts zal ik opgeven wat, naar mijn inzien, het gevolg van de interpellatie behoort te zijn. Ik zeg, naar mijn inzien; niet naar het inzien van hen die mij willen voorschrijven wat ik behoor te verrigten.

Ik heb den eerbied in acht genomen, welke jegens de vertegenwoordigers der Kroon betaamt. Onbescheidenheid, had ze bestaan, dan zou ze haar oorsprong hebben in den aard van de interpellatie zelve; in het betwisten, betwijfelen althans, van het aanzijn van een homogeen Ministerie; in het onderwerp zelf; dan

is de schuld bij de Kamer, die tot de interpellatie verlof gaf. Het kan bij mij niet opkomen de talenten, de bedoelingen, de verdiensten der Ministers te miskennen. Het zij verre van mij een weêrklank te zijn der onbetamelijke aanvallen, welke òf tegen de Ministers in het algemeen, òf tegen een Minister, tot leedwezen van ons allen, buiten de Kamer geschied zijn. Ook heb ik mijne afkeuring niet gerigt tegen de maatregelen van het Ministerie; de eenige vraag is: kan het Ministerie den naam dragen van homogeen Ministerie? Deze geheele interpellatie is voor den onpartijdige het bewijs dat ik slechts een onderzoek omtrent een zeer gewigtig constitutioneel punt heb willen uitlokken; om de verantwoordelijkheid die op ons allen rust, als leden van de Vertegenwoordiging der Natie. Zoo als er, of liever zoo als er *niet* in de laatste maanden gewerkt is, kan het onmogelijk voortduren; indien ik deze interpellatie thans niet gedaan had, binnen kort zou een aantal leden hebben verrigt wat nu door mij geschied is.

Ik ben nog onder den indruk der welsprekendheid die wederom heeft doorgestraald in de rede van den Minister, doch ik moet erkennen — ik weet niet in hoever de leden dezer Kamer in dit gevoelen met mij deelen, — dat ik van het bestaan van een homogeen ministerie nog geen overtuiging erlangd heb.

De Minister zou het bespiegelend gedeelte van mijne rede ter zijde leggen, ook het lid uit Almelo zou niet treden in al de theoriën waarmede ik deze Vergadering had bezig gehouden. Ik dacht, althans nu, nog al practicaal te zijn geweest; het bespiegelend deel heeft zich bepaald tot eene definitie van een homogeen ministerie. Indien men nu zelfs geene definitie wil voorop stellen, wordt discussie moeijelijk, omdat het punt van uitgang ontbreekt. Het verwijt omtrent het stilzwijgen der Ministers bij vele gelegenheden, heeft de Minister beantwoord, met te zeggen: dat deze Vergadering niet bestemd is om, gelijk welligt sommige redenaars doen, over alle onderwerpen, ten allen tijde, bij elke gelegenheid, uitvoerig te spreken; dat het Ministerie zich met naauwgezetheid beperkt tot de onderwerpen die aan de orde van den dag zijn, om ze zoo kort mogelijk te behandelen en af te doen. Inderdaad het is zeer wenschelijk zoo kort en beknopt mogelijk de zaken te behandelen, en niet ten allen tijde alle onderwerpen te berde te brengen; maar toch zijn er grondstellingen van zoo groot belang, die zoo zeer ingrijpen in het leven van den Staat, dat ze, wanneer ze betwist worden, door een homogeen Ministerie behooren te worden gehandhaafd.

Ik heb gevraagd: bestaat er een homogeen Ministerie? de Minister antwoordt: „er bestaat een Ministerie, zoodanig als de Grondwet vordert." Welke zijn de beginselen van dat Ministerie? de Minister zegt: „gij leest ze in uwe Grondwet." Nu geschiedt juist wat ik zoo gaarne had willen vermijden; wij vallen in algemeenheden waardoor we niet worden gebaat. De Grondwet, en alweder

de Grondwet. Zij is het middelpunt van ons allen. Niemand betwist het, maar de Grondwet bevat veel dat op velerlei wijze kan uitgelegd worden. Men had dus niet op de Grondwet moeten wijzen, zonder tevens aan te toonen naar welke beginselen de Grondwet door de Regering wordt verklaard. Het is duidelijk dat algemeene verwijzing naar het charter, naar de Grondwet, niets beteekent. Verwijzing naar de Grondwet, het strijdperk van al de partijen, is dit niet een uitvlugt, een ontduiken van mijne vraag? Gij doet u zelven onregt, moet ik tot de Ministers zeggen, als gij meent dat iemand hier van gevoelen is dat gij willens en wetens de Grondwet ter zijde stelt. Ik geloof niet dat bij een enkel lid der Vergadering, evenmin als bij het Ministerie, opkomt de Grondwet uit het oog te verliezen, maar wij wenschen te weten hoe de Grondwet wordt opgevat en welk denkbeeld de Ministers daaromtrent hebben.

De Minister heeft een kort overzigt gegeven van historische feiten in het laatste jaar voorgevallen, en zich beroepen op het Ministerie van Maart dat beginselen geformuleerd had. Is er ongelukkiger voorbeeld denkbaar? Het Ministerie van Maart, met Graaf Schimmelpenninck aan het hoofd, heeft beginselen geformuleerd; het is zoo, maar weinige weken later bleek dat de ministers elkander niet kenden en dat er geen homogeneïteit bestond; er kwam scheuring en het Ministerie ging uiteen. Waarlijk het lid uit Leiden heeft het Ministerie van Maart zeer juist gekarakteriseerd; men nam plaats in het Ministerie, als of het om het maken van een partijtje te doen was. — De Minister heeft gewezen op het programma van 13 Mei. Dit is, van het begin tot het einde, niet dan zamenvoeging van die nietsbeteekenende uitdrukkingen, gehechtheid aan de Grondwet, aan de constitutie, aan de constitutionele monarchie, en dergelijke meer. — De Minister heeft gewezen op het verslag van 13 November 1848. Voorwaar een heerlijk programma: bezuiniging door vereenvoudiging! Maar het is bekend dat juist in dit verslag meer dan ooit doorstraalt gebrek aan beginselen: dat het eenvoudig was eene compilatie van punten waarop zou knnnen bezuinigd worden, zonder eenheid in strekking en doel. Wanneer dan de Minister zegt: er was *derhalve*, toen het tijdelijk Ministerie definitief werd, geene politieke geloofsbelijdenis meer noodig, keer ik het om en zeg: *derhalve* was politieke geloofsbelijdenis onmisbaar.

En het plan van het Ministerie, wat zegt dit? de Grondwet getrouw ten uitvoer te leggen, de banden tusschen Vorst en Volk naauwer toe te halen, en de stoffelijke en zedelijke belangen des Volks te bevorderen. Is er iemand die zich niet met dit programma vereenigen zou! zijn dit kenmerkende beginselen van een Ministerie? is daaromtrent niet homogeneïteit bij alle mogelijke Ministers? zal niet ieder onzer het met die punten eens zijn? de vraag is op welke wijze men aller doel meent te bereiken? Het antwoord van den Minister is, zoo als ik het had verwacht: oratorische

wendingen, kunstig en nietsbeduidend, waarvan ik verzocht heb verschoond te mogen blijven.

Nu kom ik aan hetgeen ik met leedwezen heb gehoord. Men heeft mij bedoelingen toegeschreven waarvan ik dikwerf genoeg, zoo in als buiten de Kamer en ook nog in mijne vorige rede, afkeer en weêrzin betoond heb. Men zegt, één van beide: er is bij den spreker afkeuring van het stelsel der Regering, door den grondwetgever aangenomen, en derhalve bedekte bestrijding van de Grondwet zelve; of afkeuring van de zamenstelling van het Ministerie, en dus meer openlijke strijd tegen alle of sommige der Ministers. Ik meen genoeg te hebben getoond dat ik wensch, overeenkomstig mijn eed, getrouw te blijven aan de Grondwet; dat ik geene afwijking begeer, noch in den zin van reactie, noch in dien van revolutie. Wat de tweede onderstelling aangaat, ik heb mij onthouden de maatregelen van het Ministerie ter toetse te brengen; ik heb mij bepaald bij de aanwijzing dat het Ministerie niet is een homogeen bewind, naar den aard der Grondwet. — Nog moet ik vragen, of de Kamer veel gewigt kan hechten aan algemeene uitdrukkingen, zoo als wanneer men de leden van het Ministerie van inconsequentie vrijwaart; wanneer de Minister ontkent dat zij, die vroeger milde en vrijzinnige beginselen hebben verkondigd, naderhand, in de uitlegging en toepassing daarvan zijn afgeweken? wanneer hij mij te gemoet voert of ik wil dat negen Ministers in alle zaken even bekwaam zijn. Meent hij dat de Kamer niet opgemerkt heeft dat over de verstrekkingen — een punt dat ik ter loops heb aangestipt — zeer uitvoerig is geantwoord; terwijl de niet-verdediging der Souvereiniteit van het Huis van Oranje, toen dat beginsel in deze Kamer werd aangerand, in 't geheel niet aangeroerd werd? Meent hij dat de Kamer er veel aan kan hechten, als het Ministerie op overleg en overeenstemming roem draagt?

Het beste bewijs voor gebrek aan homogeneïteit is het uitstel ter beantwoording van de interpellatie gevraagd. Ik had bijna kunnen zeggen: *habemus reum confitentem.* Het gold een kardinaal punt, een levensbeginsel. Ik heb niets in het midden gebragt dan hetgeen ik verscheidene dagen te voren gezegd had. En heeft dan een homogeen Ministerie nog uitstel noodig om te overleggen hoe het van zijn aanzijn bewijs leveren zal?

Ik duid den spreker uit Almelo niet ten kwade dat hij optreedt als verdediger van het bewind waarvan hij lid was: maar ik moet bij eene door hem gebezigde uitdrukking stilstaan. Hij had *zijn aandeel* zoo spoedig mogelijk willen leveren in de wetten, die het uitvloeisel zijn der Grondwet. Zijn aandeel; ziedaar het bewijs van gebrek aan zamenwerking. Het ter tafel brengen door een Minister van zijn aandeel, zonder overleg of niet andere wets-voorstellen de voorkeur verdienen, komt niet overeen met de homogeneïteit. Hij had, zeide hij, slechts te zoeken gehad naar een beginsel om het vervolgens uit te werken. Dit is met iedere wet het geval. Het komt er slechts op aan een beginsel te hebben en dit uit te

werken. Dat dit echter niet zoo gemakkelijk is, blijkt uit hetgeen met de door den Minister van Justitie ingediende wetten voorviel. Hij zeide verder, dat de Regering met werk overladen, begeerig was *iets* tot stand te brengen, en sprak van een niet edelmoedig beantwoorden van die poging. Doch er kan hier geen sprake zijn van *iets*, maar van *iets goeds* tot stand te brengen; weshalve het van de Kamer niet gevorderd kan worden aan te nemen wat zij niet goedkeurt. Hij heeft vervolgens over het regt van vereeniging uitgeweid, als of dit weder in discussie was gebragt. Hij is met veel ijver opgekomen tegen het uitgebragte verslag, of liever tegen den steller. Ik begrijp wie bedoeld wordt; dit geeft mij aanleiding te vragen of het hem bekend is hoe de woorden *bijkans* en *eenigermate*, waarover hij bepaaldelijk klaagt, in het rapport zijn gekomen. Wanneer hij dit onderzoekt, zal hij ontdekken dat zijn misnoegen tegen den steller onverdiend is. Het terugtreden voor de ten uitvoer legging van vroeger voorgestane beginselen, heb ik gestaafd met stukken waaraan hij niet vreemd is; het rapport der Commissie van 17 Maart 1848 en het programma van 13 Mei. Heeft de Kamer door de voordragt af te stemmen verkeerd gehandeld? ik geloof het niet. Ik herinner dat de hoofdreden was: dat elke vergadering van politieken aard, ook binnen gebouwen, van Gouvernementswege kon worden geschorst. Een gevaarlijk beginsel; het kon ook bij andere wetten in toepassing worden gebragt; het was het begin van een reactionair systema...

De Voorzitter verzocht mij de vriendelijkheid te hebben van het onderwerp der interpellatie niet te willen afwijken.

Ik gaf te kennen dat ik mij daartoe bepalen zou, maar vergunning moest vragen te antwoorden op hetgeen door het lid uit Almelo tegen mij was aangevoerd.

De Voorzitter verklaarde dat, zijns inziens, dit punt genoegzaam was toegelicht, weshalve hij mij uitnoodigen moest tot het onderwerp in beraadslaging terug te keeren.

Eene uitdrukking moet ik nog opnemen. De spreker uit Almelo heeft onder de verdiensten van het Ministerie geteld, dat de rust in het vaderland bewaard is, zonder wet van bedwang, zonder maatregelen tegen de drukpers. Ik wil aan het Ministerie den lof niet onthouden dien het verdient, maar geen lof geven waarmede men te na komt aan de eer der Natie. Men waardeert niet genoeg de eigenaardigheid van het Nederlandsche Volk. Men doet het voorkomen, als ware in 1848 veel energie noodig geweest om de rust te handhaven. Neen, die veêrkracht was niet noodig. Handhaving van orde en rust lag minder in de verdienstelijkheid van het Ministerie dan in de geaardheid van het volk. De opgewondenheid in Maart 1848 is grootendeels kunstmatig geweest; eene opgewondenheid niet doorgedrongen tot de kiem der Natie. — Waartoe zouden wetten van dwang gediend hebben? uw eigen partij kwam aan het bewind, en de Natie schaarde zich in die oogenblikken

om elk bewind. Zij ondersteunde het Ministerie, in zoover het, voortzetting van het conservatief Gouvernement, een gewijzigd stelsel van behoud voorstond. De eervolle melding welke het Ministerie verlangt, kan ik niet geven, omdat ze voor de Natie beleedigend is.

Wij hebben aan een homogeen Ministerie behoefte, om de leiding te hebben, welke de Natie verlangt. Men moet de Natie niet aan banden leggen, maar ook niet aan zich zelve overlaten. Leiding, of liever opleiding moet er zijn. Een Ministerie moet, om kracht te oefenen, weten waar de bron van wezenlijke kracht ligt. Zonder homogeen Ministerie is er geen leiding, en zonder die leiding zal het gevolg zijn, òf dat het volk door verkeerde beginselen afgeleid, dat is verleid wordt, òf dat het tot apathie, onverschilligheid, vervalt; zoodat bij de eerste crisis het Bewind, niet door de magt zijner vijanden, maar door eigen magteloosheid andermaal bezwijkt.

En nu, wat te doen? De Minister eischt dat ik de Kamer oproepe om aan den Koning te doen kennen dat het Ministerie haar vertrouwen niet bezit. Ik zal mij door geen vriendelijke uitnoodiging van mijn doel laten afbrengen. Men miskent daardoor den zin en geest der interpellatie; ik zal blijven doen wat ik mij, bij eene vroegere gelegenheid, heb voorgesteld, en hetgeen met mijn pligt en roeping overeenkomt. Ik verlang noch adres aan den Koning, noch *ordre du jour motivé*. Indien een ander het zou willen voorstellen, ik zou er mij tegen verzetten, omdat het tegen mijn oogmerk strijdt. Mijne bedoeling was alleen, en ik geloof dat dit ook de bedoeling der Kamer was, toen zij het verlof verleende, het gewigtig onderwerp in overweging te brengen; te doen uitkomen dat zij de verantwoordelijkheid voor de vertraging in de werkzaamheden van zich afwerpt, en aan het Ministerie tijd van beraad te geven wat te doen.

Zal mijne interpellatie verder aanleiding geven tot discussie? Daaromtrent bestaat bij mij tweestrijd. Ik zou het gaarne willen; misschien evenwel is het raadzamer de beraadslaging te sluiten. Ik ben voorzeker niet voldaan over het antwoord, maar ik heb reden van te vredenheid over den afloop der zaak. In het openen eener algemeene beraadslaging zie ik bezwaar. Het lid uit Almelo zal veel kunnen repliceren; ik zou tot dupliek verpligt zijn, en wanneer zich vele leden in de discussie mengen, en doen wat het lid uit Almelo heeft gedaan, die eene interpellatie in de mijne mengde, dan is het einde niet te voorzien. Zoodanige behandeling zou ligt tot hartstogtelijkheid aanleiding geven, die ik gaarne vermijd. Mijn oogmerk is bereikt. Het is duidelijk geworden welke de oorsprong der stagnatie in de werkzaamheden der Kamer is, en deze is ontheven van verantwoordelijkheid. De Kamer heeft, door het verlof, van haar gevoelen doen blijken, en ik houd mij overtuigd dat wanneer de leden op het door den Minister aangevoerde zwijgen, dit stilzwijgen door niemand als goedkeuring aangemerkt

wordt. De beslissing kan nu gerustelijk aan de Natie overgelaten worden. Het Ministerie heeft van de Kamer eene waarschuwing ontvangen. Er is tijd van beraad. Het Ministerie is *en demeure* gesteld, en zoo er niets is *afgedaan*, ik acht dat er iets *voorbereid is.*

Hiermede werd, op voorstel van den Voorzitter, de zaak als afgedaan beschouwd.

---

26 *September* 1849.

*** In de discussie over het Adres zeide de Minister van Binnenlandsche Zaken: „Het Ministerie mogt zich zelfs in de laatste dagen verheugen blijken van overeenstemming met deze Kamer aan te treffen. Toen een uwer tot de Ministers vragen rigtte omtrent de homogeneïteit van het Ministerie, is de uitkomst dier interpellatie zoodanig geweest, dat wij bevonden, dat de voorsteller van die vragen terugdeinsde voor onze uitnoodiging, om u lieden te doen uitspreken, dat het Ministerie uw vertrouwen had verloren; dat hij, in tegenstelling daarvan, eenen behendigen terugtogt insloeg; en dat niemand uwer hem het minste blijk van overeenstemming, veel minder van goedkeuring schonk, en dat stilzwijgen van allen voor algemeene afkeuring gold.”

Dit zonderling verhaal noodzaakte mij de toedragt der zaak in herinnering te brengen.

Ik ben, hoe ongaarne ook, verpligt, de aandacht der Vergadering in te roepen tot rectificatie van een historisch feit. Namelijk omtrent het gebeurde bij de interpellatie omtrent de homogeneïteit van het Ministerie, in verband tot de werkzaamheid der Kamer. Ik meen (welligt werd ik door eigenliefde misleid) dat het Ministerie toen eene beslissende nederlaag gehad heeft. Ik zou hierop niet terugkomen, indien de Minister niet uit het toenmalig stilzwijgen der Kamer, misprijzing der interpellatie afgeleid had. De opvatting, als of de Kamer toen de door hem gegeven inlichtingen goedkeurde, is onjuist. Aan het einde van het door mij op de rede van den Minister gegeven antwoord heb ik zelf het stilzwijgen der Kamer, ook als bewijs van instemming met mijne gevoelens, verlangd. En daarop heeft de Kamer gezwegen. Ik heb toen, omdat mijne interpellatie geenszins verzwakking van *het* Ministerie, maar verkrijging van *een* Ministerie ten doel had, veel omzigtigheid en terughouding gebruikt, maar nu zal ik met vrijmoedigheid den stand der partijen in die zitting aanwijzen. De Minister heeft mij toen uitgenoodigd, ja bijna uitgetart door de Kamer te doen verklaren dat het Ministerie haar vertrouwen verloren had. De uitnoodiging berustte op een verkeerd inzigt van de zaak. Mijne interpellatie heeft aan het einde eener reeks, zoo niet, van nederlagen, althans niet van overwinningen van het Ministerie gestaan. Daarbij kwam, ten overvloede, het eenstemmig verleende verlof. Het was dus niet aan

mij om een voorstel te doen in den geest als door den Minister werd voorgedragen; integendeel, door het Ministerie, indien het werkelijk eindbeslissing gewenscht had, moest een *ordre du jour motivé* worden gevraagd. De Regering was hiertoe bij magte; één der Ministers[a] was lid der Kamer, en had kunnen voorstellen, bijv.: „De Kamer, na de gegeven inlichtingen van den Minister vernomen te hebben, en verklarende dat er een homogeen Ministerie bestaat, gaat over tot de orde van den dag," of wel: „De Kamer, na de rede van den Minister gehoord te hebben, overtuigd zijnde dat er een Ministerie volgens de Grondwet bestaat, gaat over tot de orde van den dag," of iets dergelijks. Zoodanig was de stand der partijen; de Minister, keert haar om.....

16 *Julij* 1851.

*** Bij de wet op het regt van *vereeniging* stelde de heer van Hoëvell voor eene geheele reeks wijzigingen van den heer Poortman naar de Afdeelingen te verzenden.

Ik trachtte te doen uitkomen hoe misbruik van het regt van amendement de grondwettige *ministeriële verantwoordelijkheid* wegcijfert en strijdig is met de waardigheid van het Gouvernement.

Tevens moest ik opkomen tegen de verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken: „Men moet het ten laatste, zelfs wanneer men zich niet kan vereenigen met het hoofdbeginsel van het voorstel, in den regel overlaten aan den betrokken Minister het voorstel gelijk hij goedvindt, namens den Koning aan de Staten-Generaal te doen."

Ik zal stemmen *tegen* de motie.

De Vergadering is in zonderlingen toestand. Velen, met mij gedachtig aan hetgeen in 1849, op voorstel van den Minister van Binnenlandsche Zaken en met goedkeuring ook van den Minister van Justitie, toen leden der Kamer, geschied is,[1] hadden eene *stoute* motie van orde, thans eigenlijk niet meer *stout* te noemen, verwacht. In stede daarvan ontvangen wij eensklaps eene *stoute* voordragt van amendementen, die, bij oppervlakkig onderzoek, voortreffelijk schijnt, doch inderdaad van constitutionnelen overmoed getuigenis draagt.

Het geldt hier eene gewigtige vraag: hoever strekt het regt van amendement zich uit?

Het geachte lid uit Schiedam ijvert voor hetgeen door ons allen begeerd wordt: het spoedig tot stand komen van eene goede wet. De Minister van Justitie verklaart in het voorstel niets te zien wat niet met de waardigheid van het Gouvernement zou

---

[1] Na de afstemming van Art. 1 werd toen, op voorstel van den heer Thorbecke, overgegaan tot stemming over het geheel. Eigenlijk had hij, terstond na de sluiting der algemeene discussie, stemming over de wet verlangd.

[a] Mutsaers.

strooken. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft ook geen bezwaar. Hier komt nog bij, dat, naar het gevoelen van sommigen, ook zelfstandige rapporteurs de bevoegdheid zouden hebben aan de Kamer, in eene reeks van amendementen, een nieuw voorstel van wet te onderwerpen. Ik ben dus van wederpartijders omringd; hierin komen wij echter overeen dat de zaak van hoog gewigt is. Wij verlangen allen *gemeen overleg*, maar gebonden aan regelmatigen vorm. Het regt van amendement kan nooit zoo ver gaan dat er eene herschepping van de wet zij, dat er een nieuw beginsel of (gelijk een onzer medeleden heeft gezegd) een nieuwe *geest* in de wet worde gebragt, dat men zich veroorlove eene geheele omwerking van de wet. Zie; gisteren was dit ontwerp eene erger dan Napoleontische wet, met die van Draco (de doodstraf uitgezonderd) vergelijkbaar; nu daarentegen zal het eene wet zijn, die in het belang der vrijheid niets te wenschen overlaat.

Hoe ver gaat het regt van amendement? Het omvat punten dikwerf zeer belangrijk, maar niet de beginselen en grondslagen eener wet.

Weet iemand uwer een voorbeeld van eene vergadering, die in aard en bevoegdheid met onze Tweede Kamer overeenkomt, en waar in tijden van rust — ik spreek niet over oogenblikken van woeling — eene wet zoo tot stand gekomen is, als men nu van ons verlangt? Letten wij op Engeland. Ik ben met het Engelsche staatsregt welligt minder dan aan een volksvertegenwoordiger betamen zou, bekend; maar ik meen dat in Engeland, wanneer het om gezamenlijk redigeren der wet in de bijzonderheden te doen is, dit geschiedt in comité. Gewigtige amendementen of motien van orde worden voorgedragen, waarin het geheele systeem der oppositie zich concentreert, niet om eene wijziging in de wet te brengen, maar om de wet te doen vallen. In Engeland zou over eene gedaantewisseling der wet, zoo als die waarvan hier sprake is, de verwondering groot zijn. En nu onze eigen antecedenten. De wet op de *wachtgelden*, waarvan men gesproken heeft, is mij niet levendig voor den geest. Maar wel herinner ik mij, in 1849, bij de ministeriele verantwoordelijkheid, het amendement *opzettelijk* en de intrekking van de wet. Bij belangrijke wetten gaf de Minister van Binnenlandsche Zaken een treffend voorbeeld; vrijgevig in bijzaken, onverzettelijk in beginsel. Wanneer de oeconomie der wet onaangeroerd bleef, was hij tot toegefelijkheid en zelfs tot zamenwerking gereed. Maar zoo men bijv. uit de kieswet het beginsel der groote kiesdistricten en twee, drie, dergelijke punten geligt had, zou die wet zijn ingetrokken of niet? Eene belangrijke wijziging is geweest het amendement onlangs omtrent het armwezen in de gemeentewet gebragt; doch zij betrof een onderwerp dat nog niet regtstreeks in beraadslaging was. Wanneer bij de wet op het armbestuur inlassching van hetgeen wij begeeren, door soortgelijke amendementen, gelukt, twijfel ik of dezelfde lijdelijkheid zal worden betoond. Laat ons de waarborgen in het oog houden, die het

zamenstel der grondwettige instellingen ons geeft. Onderzoek bij den Raad van Ministers, onderzoek bij den Raad van State, voorbereidend onderzoek bij de Kamer. En wanneer men van het initiatief gebruik maakt, met hoevele moeijelijkheden gaat, ook volgens ons Reglement van Orde, de uitoefening gepaard? Te regt; want de deugdelijkheid van het voorstel moet ook hierin blijken, dat men over moeijelijkheden de zege behaalt. En nu zou het regt van amendement een middel worden ter ontduiking van alle die waarborgen, waarvan het nut en de onmisbaarheid voor goede behandeling van zaken niet kan worden ontkend!

Een geacht medelid [a] heeft gezegd, dat het regt van *amendement* en het regt van *initiatief* uit dezelfde bron voortspruiten. Dit is geene reden om de beide regten in omvang en strekking gelijk te stellen en te verwarren. Ongeoorloofd en gevaarlijk is het dat, door plotseling overleg van de Kamer met een of twee Ministers, eene wet, niet in bijzonderheden wijziging, maar in hoofdzaak en wezen omwerking onderga. Dit *kan* geschieden, maar *mag* het? het is ongeoorloofd, omdat wij aldus de ministeriele verantwoordelijkheid wegcijferen, welke de Grondwet verlangt; omdat het strijdt tegen de waardigheid van de Regering, en in geenerlei opzigt met de regels van onzen staatsvorm overeenkomt.

Hier kom ik op moeijelijk terrein. Vermits ik, wat de ministeriele verantwoordelijkheid betreft, met herhaalde verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, wat de waardigheid van het Gouvernement aangaat, met herhaalde verklaring van den Minister van Justitie in tegenspraak ben.

Ik begin met de verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Het overleg in den Raad van Ministers, dat ik een belangrijken waarborg genoemd heb, wordt, zoo de verklaring doorgaat, onbeduidend. Ik ben er van verbaasd en vraag inlichting, teregtwijzing. Indien een ander Minister de verklaring afgelegd had, ik zou het anti-constitutionneel, ik zou het een ministerieel wanbegrip, ja wanbedrijf, noemen. Het geldt eene organieke wet; den geest eener organieke wet; of zij al dan niet despotiek is, al dan niet met den geest der Grondwet overeenkomt; en nu zegt de Minister: ik weet niets van de wet; ik heb in den Raad van Ministers over het beginsel hooren spreken; verder heb ik er niets van gehoord; verslag en memorie van beantwoording zijn mij onbekend; ik heb aan den Minister van Justitie moeten vragen wat eigenlijk behandeld werd, ik weet er niet van.

Ik zoude dit begrijpen bij eene wet van ondergeschikt belang, het is mij onverklaarbaar bij eene organieke wet, ter uitvoering van de Grondwet. Ik zou mij dit verklaren, indien wij een anderen Minister hadden, die, vermits dit ontwerp ongunstig bij de Kamer is ontvangen, zich in verlegenheid bevond; die dacht, ik wil mij niet gaarne blootstellen, een ministeriele zetel is wankelbaar, en wat dies meer zij.

a DE MAN.

De Minister zegt, naauwkeurig onderzoek, zelfs van belangrijke wetten, door ieder Minister, is onmogelijk; de tijd ontbreekt. Wat zou er van de vrijheid en van de zelfstandigheid van ieder Minister, in zijn departement, worden? Men is, ook als men een hoofdbeginsel afkeurt, wel verpligt aan den ambtgenoot, wien het bepaaldelijk aangaat, te zeggen: dien de wet bij de Kamer in en overleg wat er te doen is.

De Minister heeft de zaak zelfs belagchelijk gemaakt. Op die wijze moest dan elk Minister, nu eens de regten, dan administratie, marine, oorlog bestuderen; *vice versâ*, telkens Minister zijn van ieder buiten zijn werkkring gelegen departement; aldus is geen homogeen ministerie denkbaar. Dit zou juist zijn, wanneer er sprake was van eensgezindheid in het minste artikel van iedere wet; maar ik dacht dat, in alle constitutionnele landen, omtrent hoofdbeginselen overleg en zamenstemming der leden van het Ministerie gerekend werd te bestaan. Voorzeker, ik heb inlichting noodig, want alle mijne denkbeelden omtrent eenheid van het Ministerie zijn aan het wankelen geraakt.

De Voorzitter: „Het woord wordt gevoerd over de motie van orde van den heer van Hoëvell. Indien de spreker zich daarbij wilde bepalen, zouden de beraadslagingen zeer bekort worden.”

De heer Groen: Ik zal afbreken, zoo de Voorzitter het verlangt; maar ik moet opmerken dat ik van de motie van orde niet afwijk. In de verzending naar de afdeelingen zie ik den eersten stap op een ongeoorloofden weg: misbruik van het regt van amendement. Dit misbruik betoog ik op grond dat men de ministeriele verantwoordelijkheid wegcijfert en de waarde van het Gouvernement niet in het oog houdt, en nu is het noodig, ter verdediging van mijn eerste argument, dat ik de verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, waardoor het vervallen zou, bestrijd. Indien de heer Voorzitter het verlangt, zal ik afbreken....

De Voorzitter: Ik wensch den spreker alleen uit te noodigen, zich zooveel mogelijk te bepalen tot de thans in behandeling zijnde zaak.

De Minister zegt: ik heb geen tijd; maar, wanneer de Grondwet moet worden nageleefd, kan men dan volstaan met te beweren: de tijd ontbreekt? is het, wanneer de Ministers omtrent de gewigtigste organieke wetten niet in onderling overleg treden, genoeg te verklaren: de tijd ontbreekt? moet er niet naar middelen omgezien worden om tijd te vinden voor hetgeen de Grondwet voorschrijft? Zoo zeer als iemand, ben ik overtuigd dat men niet het onmogelijke mag vergen. Reeds dikwerf heb ik doen opmerken, dat de Ministers, om te voldoen aan hetgeen van een goed ingerigt Ministerie mag worden verwacht, moeten ontheven worden — en gaarne zou ik daartoe medewerken bij de begrooting — van eene menigte werkzaamheden in de bureaux, waardoor zij inderdaad worden overstelpt. Bureau-werkzaamheden mogen niet beletten het gezamenlijk overleg over een ontwerp waarin blijkbaar collective verantwoordelijkheid is betrokken. Anders vervallen wij in dezelfde fout als vroeger; *Ministers*, geen *Ministerie*. Ik zou den Ministers niet hard willen vallen. Integendeel; ik verlang voor hen

dagelijksche ontspanning; ten minste twee maanden vacantie in het jaar. De oeconomist schrikt er van, en zegt: het is een zuiver verlies van een zesde van het tractement; de Ministers moeten meer worden geutiliseerd. Ook hier zou, met berekening van tijd en werk, plaats kunnen hebben wat in materie van belasting gebeurt; dat twee maal twee niet altijd vier is. Wij kennen het gezegde van den staatsman: „numquam se minus otiosum quam cum otiosus esset;" dat hij dan vooral *veel* verrigtte wanneer hij *niets* te doen had. Ook Ministers moeten, in het belang van hun meest gewigtige taak, dikwerf zonder werk zijn. Van nabij heb ik den ijver en de naauwgezetheid gezien, waarmeê een Vorst, wiens naam door mij steeds met eerbied genoemd wordt, zich met die soort van arbeid, waarvan ik de Ministers grootendeels zou willen bevrijden, bezig gehouden heeft. Voor het geluk van het Vaderland zou het beter geweest zijn, indien hij zich meer met de groote aangelegenheden van den Staat bezig had kunnen houden. Ditzelfde geldt ook wetgevende vergaderingen, ook Ministers. Wanneer men dit uit het oog verliest, vervalt men ligt in een dubbel kwaad. Men tracht, om onder den menigvuldigen last niet te bezwijken, de administratie te centraliseren en vergeet dat *administreren* niet met *regeren* gelijk staat; dat een Gouvernement niet regeert, wanneer het zich niet in verband stelt met de Natie, en dat dit onmogelijk is, wanneer de eigenaardigheid van onze staatsvormen niet geëerbiedigd wordt in haar beteekenis en kracht. Het bewijs omtrent misbruik van het regt van amendement, uit de homogeneïteit van het Ministerie ontleend, kan dus niet op eenvoudige verklaring van den Minister ter zijde worden gesteld. Ik acht veeleer dat, wanneer de wet op de ministeriele verantwoordelijkheid zal worden voorgedragen, de *collective* verantwoordelijkheid in dubbele mate behartiging verdient.

Nog een enkel woord over het strijdige van dergelijk amenderen met de waardigheid van den *Minister*, van het *Gouvernement*. Van den Minister. Men zal mij de spreuk tegenwerpen: *être plus royaliste que le Roi.* Het is eene van die spreuken met welke men veel nadeel aan het Vaderland heeft berokkend. Ik vrees niet meer ministerieel te zijn dan de Minister. Een Minister, hoofd van een departement van algemeen bestuur, lid van het Ministerie, mag zich niet dergelijke omwerking zijner voordragt lijdelijk laten gevallen. Vooral komt dit met de waardigheid van het *Gouvernement* niet overeen.

Een ontwerp aan de Kamer voorgelegd is het ontwerp niet van één Minister, maar van het Gouvernement; het heeft de trappen van voorloopig onderzoek doorgestaan; dit beteekent meer dan wanneer het afkomstig ware van één individu. De Minister die een ontwerp voordraagt, heeft beginselen en grondslagen niet ter zijner beschikking; als of hij bevoegd ware ten gevalle van de Tweede Kamer daarin, naar willekeur, verandering te brengen. Dergelijke handelwijs is met den aard en zin der grondwettige voorschriften

in strijd. Daarom gaat reeds de motie van orde, verzending naar de afdeelingen, te ver. Misschien zouden wij eene aannemelijke, eene goede wet verkrijgen, dóch de Grondwet verlangt eene wet, niet enkel goedgekeurd door de Tweede Kamer in overleg met een Minister, maar door den Ministerraad, in overleg met den Raad van State beraamd.

En nu is er rust en orde: maar verbeeldt u dagen van onrust en spanning, en berekent hoe, in zoodanige omstandigheden, verwerping van alle vormen aan het verkrijgen van ergerlijke concessien dienstbaar zou worden gemaakt. Indien er spoedig eene wet op het regt van vereeniging vereischt wordt, indien er is *periculum in morâ*, kan zij tot stand komen in weinig tijd langs den regelmatigen weg. Maar wij mogen niet vergeten dat hier zijn zou niet slechts overtreding van een enkel artikel der Grondwet, maar veronachtzamen van al de bepalingen die zij voor goede en doeltreffende behandeling vastgesteld heeft.

De motie werd aangenomen met 33 tegen 26 stemmen. Doch, na het onderzoek der afdeelingen, werd den 19. Julij, op voorstel van den heer van Hoëvell, met 41 tegen 17 stemmen, de nadere beraadslaging uit- en afgesteld.

8 *Julij* 1852.

⁂ Een gebleken verschil van inzigten tusschen de Ministers van Koloniën en Financiën omtrent de wet op *het Indische muntwezen* werd door mij aan den eisch en de beteekenis van *ministeriële verantwoordelijkheid* ter toetse gebragt.

..... Ik blijf bij de incidentele quaestie; zoo belangrijk, dat daarvan welligt voor niet-deskundigen aanneming of verwerping der wet afhankelijk is. Mogt verschil van partijen ter zijde worden gesteld bij een onderwerp waaromtrent, voor het Gouvernement en voor de Kamer, met het oog op de ontwikkeling van het constitutionnele staatsregt, ernstig overleg wenschelijk is!

Wie verdedigt in de Staten-Generaal eene wet? *de Regering* of *een Minister?* de Regering, en dus ieder Minister tot wiens departement òf de wet in haar geheel, òf een gewigtig vraagstuk hetwelk daarin gemengd is, behoort. Daarom was het bij het ontwerp op het bouwen in de nabijheid van vestingen vreemd dat de Minister van Oorlog, waar zooveel *juridieke* quaestien voorkwamen, alleen stond. Hij verlangde de hulp zijner ambtgenooten niet; doch, wanneer men, uit onbekendheid met den aard der moeijelijkheden, de behoefte aan hulp het minst gevoelt, is zij het meest onmisbaar. Voor deze wet wordt verdediging ook door den *Minister van Finantiën* vereischt. Zij ontbreekt. Welke oplossing geeft de Minister van Koloniën hiervan? In den Ministerraad wordt het voordragen van een ontwerp *bij meerderheid* beslist. Is met dien regel bestaan-

baar òf de homogeneïteit van het Ministerie, òf de zelfstandigheid van den Minister in eigen werkkring? *De meerderheid* beslist. De beslissing zal dus welligt afhangen van hem die met de gewigtige zaak het minst bekend is. Let vooral op den regel als er *connexiteit* is. Dan kunnen twee of drie Ministers, die, om speciale kennis, eigenijk alleen regt hebben te beslissen, dan kunnen deskundigen door vergelijkenderwijs onkundigen overstemd worden. Doch is het denkbaar; is niet, om het *ascendant* der deskundigen, hun meesterschap gewis? het is niet alleen denkbaar, maar, wanneer, gelijk hier, verschil is tusschen de Ministers die gezamenlijk tot verdediging zijn geroepen, zal het schier onvermijdelijk zijn. Vergunt mij ter verduidelijking te onderstellen, dat wij Ministers van Eeredienst hebben. In de vraagstukken van teederen aard, zal het verschil worden uitgemaakt, bijv. tusschen Binnenlandsche Zaken en Justitie over een moeijelijk punt van politie, door Marine; tusschen Marine en Oorlog, over de verdediging van het land, door Justitie; tusschen de Ministers van Eeredienst, over het regt der gezindheden, door den Minister van Oorlog.

Mogen wij, hetzij we op algemeene beginselen van constitutionneel regt, of op dit speciale onderwerp zien, eene voordragt aannemen waarbij dergelijke scissie en overstemming openbaar is? Herinnert u het welligt niet genoeg opgemerkte woord van den afgevaardigde uit Haarlem [a] „de werkeloosheid der Kamer is van dien aard dat zij gevaarlijk zou kunnen worden voor de orde van zaken", waarbij hij de spreuk, door welke ik een weinig ontsteld werd, gevoegd heeft: „quos Jupiter perdere vult, prius dementat." De *werkeloosheid* der Kamer? hiertegen protesteer ik; vooral thans, in *Julij*, na schier onafgebroken arbeid, nu bijkans iedereen vacantie heeft, en voor ons alleen het tijdstip van uitkomst, van uitvlugt, nog niet berekenbaar is. Zou welligt het kwaad gelegen zijn, niet in onze werkeloosheid, maar in de wijs van werken? ook in misvatting omtrent den aard van het gemeen overleg; misvatting waardoor men welligt vroeger nooit zoo ver van het regte spoor is afgeweken als bij deze wet. Ik bedoel dat men *het Gouvernement individualiseert*, dat *in naam de Regering*, *inderdaad* een *individu-Minister* optreedt. Ik herhaal niet wat meermalen is gezegd over inrigting der bureaux, Raad van State, regt van amendement enz.; of liever ik neem het alles te zamen en voeg er bij hetgeen ons nu omtrent den *Raad van Ministers* bekend is; daaruit trek ik het gevolg: de verantwoordelijkheid wordt van het *Gouvernement* op *één persoon* overgebragt; de Kamer treedt in overleg met *den Minister*, niet met *het Gouvernement*. Dit is wegcijfering van het eigenaardig overwigt van het Gouvernement; ontnemen aan het Land van een onmisbaren waarborg. De waarborg van goede wetten ligt niet in de uitwerking door de Staten-Generaal van een ontwerp hetgeen door een Minister voorgelegd wordt. De Kamer kan *contrôle* uitoefenen op wetgeving en bestuur;

a VAN VOORST.

grove misbruiken, schennis van beginselen beletten; voor de *redactie* van de wetten moet de waarborg liggen in beraadslagingen, welke aan de voordragt in deze Kamer voorafgaan. Door de Kamer in overleg te brengen *enkel met een Minister*, miskent men ook — wij gevoelen het dubbel bij eene zoo gewigtige wet — het regt en de behoefte van de leden der Kamer die geene speciale kunde van het onderwerp hebben. Wat moeten, bij verschil tusschen Regering en oppositie, zij doen? Ik ga ver, maar niet te ver, wanneer ik beweer dat zij, in gewone omstandigheden, zich behooren te rangschikken aan de zijde van het Gouvernement. Naauwelijks kan er een regelmatige gang van zaken zijn, wanneer zoodanig *praejudicium* ten gunste van de Regering ontbreekt. Word ik aldus voor de *oppositie* onbillijk? neen; de taak der oppositie moet zwaar zijn, ook in haar eigen belang; naar mate het Gouvernement zijn eigenaardigen steun heeft, zal de oppositie tot die regelmatigheid en veerkracht geleid worden, waardoor zij in een constitutioneel gouvernement wezenlijke waarde verkrijgt. Doch wanneer de Kamer met *den Minister*, niet met *de Regering* te doen heeft, moeten wij, niet-deskundigen, òf een vertrouwen schenken, hetgeen ons in de categorie der *jabroërs* zou doen vallen, òf tegen wil en dank deel nemen aan een *hazardspel*, want zoo noem ik het, indien wij onze stem geven volgens den afwisselenden indruk, dien deze of gene rede op ons maakt.

Ik acht niet de parlementaire bescheidenheid te hebben vergeten, maar wel aan de regten en pligten der volksvertegenwoordiging gedachtig te zijn geweest. Wat is er gebeurd? De geachte spreker uit Leyden [a] en de Minister van Kolonien hebben, indien ik mij niet vergis, den Minister van Finantien *en demeure* gesteld zich omtrent deze wet te verklaren; de Minister heeft het stilzwijgen bewaard. Daaruit mag ik afleiden dat hij de wet niet goedkeurt; ik druk mij zacht uit, wanneer ik zeg dat ik dit *vermoed*. Zullen wij ons niet verzetten tegen dergelijk antecedent? Zoo zal eenmaal kunnen gebeuren, dat een Minister niet enkel door zwijgen, maar door teekenen en gebaren afkeuring kenbaar maakt en dat de *oppositie* een openbaren bondgenoot heeft in het *Kabinet* [1].

Zijn wij, *leden der Kamer*, met het oog op een *constitutioneel Gouvernement*, wij *niet-deskundigen*, met het oog vooral op *eene wet als deze*, ter aanneming bevoegd, wanneer strijd is tusschen de twee Ministers wier zamenwerking vereischt wordt? Indien ik hieromtrent niet wordt ingelicht, zal ik welligt daarom alléén mijne stem uitbrengen tegen de wet.

De wet werd met 38 tegen 22 stemmen verworpen.

---

[1] Een lid schroomde niet te gewagen van de blijken van goed of afkeuring (een *gebarenspel*) die hij meende van den Minister van Financien te hebben waargenomen.

a GEVERS VAN ENDEGEEST.

28 *September* 1852.

*** De heer Forstner van Dambenoy was Minister van Oorlog geworden; eene benoeming, naar het vroeger aangenomen begrip van homogeneïteit, vooral ook om zijn lidmaatschap der kiesvereeniging *Nederland en Oranje* onverklaarbaar. Mij scheen ze overeen te komen met hetgeen ik reeds in Dec. 1849 (zie p. 86) zeide van hoofden van ministeriele departementen, bekwame specialiteiten, maar buiten verband tot de politieke kleur van het kabinet. Bij de discussie van het Adres werd verklaring omtrent des Ministers al dan niet gehecht-zijn aan de beginselen der kiesvereeniging gevraagd. Na eene algemeene betuiging van liefde voor Nederland en Oranje door den Minister, zeide ik o. a.:

.... Wat de beginselen der 's Gravenhaagsche kiesvereeniging *Nederland en Oranje*, waarvan ik medelid ben, aangaat — ofschoon ik natuurlijk niet op dit oogenblik in een aanprijzend vertoog over die beginselen kan treden — is en blijft het mijne overtuiging, evenzeer als van den Minister van Oorlog, dat *alleen* volgens die beginselen naleving en ontwikkeling der Grondwet mogelijk is. De intrede van den Minister in het Kabinet (men dwingt mij nu het met een enkel woord te zeggen) heeft ook mij eenigzins bevreemd. Evenwel zij werd mij verklaarbaar uit de omstandigheid, dat sedert de optreding van dit Ministerie, er ook naar mijne meening, geweest is één politiek persoon, ondersteund door bekwame specialiteiten, maar zoo dat die specialiteiten (en we hadden en hebben daarvan meer dan één voorbeeld) aan hetgeen het kenmerkende der politieke beginselen van den Minister van Binnenlandsche Zaken uitmaakt, niet ondergeschikt zijn. Misschien kan in de tegenwoordige omstandigheden dergelijke combinatie wenschelijk zijn.

—

*** De heer v. Dam van Isselt verlangde nadere verklaring van den Minister van niet te behooren tot de anti-revolutionaire rigting en, zeide de heer v. Hoevell, dat hij „met warmte de beginselen belijdt die het Ministerie voorstaat." Een *politiek examen* aldus onverhoeds van een Minister af te nemen kwam mij niet parlementair voor.

Ik doe eene motie, die met den geest en de strekking van het Reglement van Orde overeenkomt. Bij een adres van antwoord kunnen en mogen alle onderwerpen ter sprake worden gebragt; evenwel het denkbeeld van art. 80 van het Reglement van Orde is geweest, dat men een Minister niet met eene moeijelijke en ingewikkelde vraag overrompelt; ik acht dat de wijze waarop deze vraag in het midden gebragt is, gelijkenis met overrompeling heeft. Het is in den geest van het Reglemet van Orde dat men eenen anderen weg insla, verlof vrage om den Minister te interpelleren, zoodat voor het gewigtige punt een afzonderlijke dag bepaald worde. Reeds het weinige dat over en weder gezegd is, toont dat wij anders plotseling zullen vervallen in eene moeijelijke, ingewikkelde, onaangename discussie, waarvan het einde niet te voorzien is, en

waardoor wij geheel en al afwijken van het adres. Het onderwerp is voor opzettelijke behandeling gewigtig genoeg; het raakt de belangrijkste punten van staatsregt, inzonderheid den aard en de homogeneïteit van het Ministerie. De discussie af te snijden verlang ik voorwaar niet; maar dat ze voortgezet worde onder meer doeltreffenden vorm.

Hierop viel de Voorzitter in: „Is het voorstel van den heer Groen dat de discussie over dit onderwerp gesloten worde, en de Vergadering *hem* verlof geve tot het interpelleren van den Minister van Oorlog op een nader te bepalen dag?" Waarop ik antwoordde: „Eene interpellatie, Mijnheer de Voorzitter — bij den glimlach van sommige leden, zult ge het gevoeld hebben — kan niet van mij verwacht worden. Ik ben te zeer in de gelegenheid om met den Minister te spreken over de beginselen, die het hier geldt, dan dat eene interpellatie mijnerzijds zou te pas komen. Ik heb slechts voorgesteld deze discussie te sluiten; in de verwachting dat een ander lid eene interpellatie doen zal, die ook van mijn standpunt wenschelijk geacht wordt.

De motie vond tegenstand. „Welnu," zeide ik, „daar de motie zooveel tegenspraak ontmoet, trek ik ze in. Mijn doel was alleen eene bedaaarde en uitvoerige discussie te provoceren, liever dan eene beraadslaging die op dit oogenblik tot verwarring en ongelegenheid zou kunnen brengen."

Nadat er nog menig woord was gewisseld, werd den 29 Sept. de strijd hernieuwd, en werd, met 35 tegen 18 stemmen aan den heer van Hoevell verlof verleend om aan den Minister te vragen: „of hij zich vereenigt met de beginselen der zich noemende anti-revolutionnaire partij? — De Minister van Binnenlandsche Zaken gaf te kennen dat men dikwijls, zonder veel over de uitdrukkingen na te denken, een lijst teekent die men ontvangt van eene bevriende hand en dat de Minister van Oorlog met mij *nooit* in gesprek was geweest. Daarop hernam ik:

.... Ik heb doen opmerken dat het ongepast zijn zou, wanneer ik eene interpellatie rigtte aan een Minister, met wien ik, medelid van de kiezers-vereeniging *Nederland en Oranje*, meermalen heb *kunnen* spreken over de beginselen van staatsregt. Ik heb de ongerijmdheid doen gevoelen dat ik een Minister naar zijne politieke zienswijze zou vragen, die dezelfde beginselen van staatsregt met mij heeft onderteekend.

Gaarne wil ik aannemen met den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat men zich dikwijls niet alle gevolgtrekkingen eener uitdrukking voorstelt. Dit slechts wil ik er bijvoegen: het was onmogelijk, dat de Minister van Oorlog voor het verkrijgen eener portefeuille politieke beginselen zou hebben verzaakt; het is onmogelijk, dat hij ze prijs geve, om eene portefeuille te *behouden*. Evenwel de grondtrekken van *Nederland en Oranje* zijn in strijd met de beginselen van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Dit leidt tot eene andere gewigtige quaestie, omtrent *den aard der homogeneïteit van het Ministerie*. Wordt iemand, wanneer hij in het Ministerie komt, gerekend de hoofdtrekken te beâmen der politieke denkwijze van den Minister van Binnenlandsche Zaken? Ik heb steeds gedacht, — en menig voorbeeld sedert de optreding van dit Ministerie heeft mij daarin bevestigd, — dat er is *één* politiek Minister, ondersteund in iederen tak van bestuur door uitmuntende

capaciteiten. Die beschouwing is wenschelijk voor den Minister van Binnenlandsche Zaken en welligt voor het Land.

Men herinnert zich wat Koning Willem II vóór de grondwetherziening zeide over het moeijelijke van in dit kleine land over te brengen al de staats-instellingen van groote Rijken. De heer Bosscha, in het uitmuntend Leven van dien Vorst, wijst op de gelijkenis van Vader Cats, van den man met het *flodderkleed*, die zich in al te ruim omhangsel had gedoscht en er geen raad mede wist. Niet telkens heeft men hier, als in groote Rijken, een volledig stel van ministers beschikbaar. Het is dus misschien wenschelijk dat de Minister van Binnenlandsche Zaken vast houde aan het stelsel om op de politieke beginselen zijner ambtgenooten niet te letten. Meer dan één lid van het Ministerie zou misschien, in het belang van goede verstandhouding, niet gaarne aldus worden geïnterpelleerd: „Bewijst uw deelgenootschap aan het Ministerie dat gij in de hoofdtrekken de politieke denkwijze van den Minister van Binnenlandsche Zaken goed keurt?"

9 *December* 1853.

*** De Ministers van Oorlog, Marine en Koloniën waren overgegaan uit het Ministerie Thorbecke in het Ministerie v. Hall. Deze permanentie (verdedigbaar alleen naar het systeem van een homogeen Ministerie te vormen uit een Staatsman door specialiteiten omringd) was telkens oorzaak van hevig verwijt, ook bij de begrooting van Oorlog.

.... Ik betwist niet in het minst het regt om bij eene gelegenheid als deze, interpellatien aan den Minister te rigten, ofschoon men daarvan misbruik kan maken. Eenmaal heb ik hier, zoo ik mij wel herinner, gedurende twee dagen een *politiek examen* van een Minister des Konings bijgewoond; ik acht het niet raadzaam dat dit weder geschiedt.

De verwondering over den overgang van drie Ministers uit het vorige in dit Ministerie was natuurlijk. Wil men dit beoordeelen naar de strenge eischen van een homogeen kabinet, en, van dat standpunt, den Minister rekenschap vragen, het einde der discussie is niet te voorzien. En toch, het gedrag der drie Ministers is verklaarbaar, zoodra men op personen en op omstandigheden acht geeft. Zij zijn *bekwame specialiteiten*, niet *politieke mannen*. Dit is meermalen gebleken; nog dezer dagen in eene uitdrukking van den Minister van Marine, ter vergelijking van dit met het vorig Kabinet, en misschien nog meer door de rectificatie, welke hij aan de uitdrukking gaf. In de tegenwoordige omstandigheden is het goed, dat in het Kabinet *permanente* bestanddeelen zijn, dat er aan het hoofd van departementen, gewigtig voor de verdediging en welstand van het Vaderland, personen staan, onafhankelijk van de politieke wisselingen in het Gouvernement; genoeg

wanneer zij van harte gehecht zijn aan *Nederland*, aan *Oranje* en aan de *Grondwet*. Te regt heeft de Minister van Oorlog, bij zijne intrede in het Kabinet, de verzekering, ofschoon bijkans overtollig, begeerd dat aan geene verandering van de Grondwet dan volgens de legale vormen van art. 196 der Grondwet zou worden gedacht: zijnde elke verandering op andere wijs meineed of verraad. Dit is ons genoeg; wij mogen ons verblijden dat aan het hoofd van het Departement van Oorlog een man is van uitnemende bekwaamheden, ijverig ter bescherming van den vaderlandschen bodem, onder de leus van *Nederland en grondwettige Souvereiniteit van het Huis van Oranje*,

November 1854.

*** Bij de begrooting werd tusschen de heer Thorbecke en de Kempenaer de vraag behandeld: Of de Koning regeert enkel *door* of *met* zijne Ministers. Geen lid der Kamer zijnde, nam ik in het dagblad *de Nederlander* deel aan den belangrijken strijd.

Belangrijk is de herhaalde en levendige woordenwisseling in de Tweede Kamer geweest over vele onderwerpen van wetgeving en bestuur.

Inzonderheid over de *verantwoordelijkheid der Ministers*.

De Minister van Justitie heeft de wederzijdsche kritiek aldus, kort en zakelijk, geformuleerd:

„Ik houd het er voor, dat de ministeriele verantwoordelijkheid, waarvan zekere partij oordeelt dat zij naar onze beschouwing een veel te dun floers is om de onschendbaarheid van den Koning te dekken, dat die partij dat floers zoo dik wil maken, dat men den Koning in het geheel niet meer ziet, dat Hij geheel en al verdwijnt."

Het kan zijn dat elke partij, in de voorwaar niet zachte berisping, geen ongelijk heeft. Hoe dit zij de Ministeriële verantwoordelijkheid *behoort* opgevat te worden in zoodanigen zin en geest dat de Kroon *gedekt*, maar niet *bedekt* zij.

Laat ons zien wat, omtrent het gewigtig onderwerp, vooral ook door den heer Thorbecke, tot klaarheid gebragt is.

Het dringen in het *persoonlijk* deelgenootschap des Konings aan de regering is ongepast.

In den aard der zaak ligt dat de Besluiten, niet door den Koning aan de Ministers, maar door de Ministers aan den Koning, ter onderteekening worden voorgelegd.

Er is geene constitutionele werkzaamheid van den Koning, althans in het voordragen van wetten en in het uitvaardigen van Besluiten, dan *door het orgaan van den Minister*.

De Minister is een orgaan; maar geen lijdelijk, een *zelfstandig* en *zelfwerkzaam* orgaan.

Bezwaarlijk zou het tot dusver aangehaalde worden ontkend. Maar we zijn thans genaderd tot een punt waarop Thorbecke ernstige tegenspraak ontmoet heeft.

De Koning is het hoofd van den gezamenlijken werkkring; hij regeert *door* en *met* de Ministers; hij regeert niet *alleen*.

„De taak van den Koning is verheven boven de taak van de Ministers, de Koning is het hoofd van de Regering. Eene onbetwistbare, ik merkte het reeds aan, door allen erkende waarheid. Maar de vraag is deze: moeten wij treden in eene anatomie van dien gezamenlijken werkkring van het Hoofd en van de leden der Regering? Dat is hetgeen ik niet wil; daartegen heb ik mij steeds verklaard.”

„De Minister van Buitenlandsche Zaken heeft meermalen in deze Vergadering gezegd, — hetgeen ik op alle wijzen bestrijd, hetgeen ik bestrijd in het belang van de constitutionele monarchie en van de vrijheid, dat de Koning *alleen* regeert. Ik zou kunnen vragen: En *gij* noemt u Regering?”

Dit woord „de Koning regeert niet *alleen*” is met warmte opgenomen en weêrsproken door den heer de Kempenaer.

We wenschen nader met bescheidenheid naar het al dan niet aannemelijke ook van zijn gevoelen onderzoek te doen.

De uitdrukking van Thorbecke, een zeldzaam verschijnsel in hetgeen hij zegt! is welligt niet juist en waarschijnlijk onvoorzigtig geweest.

Doch we vreezen dat in de kritiek, bij handhaving van het *Monarchaal* beginsel, niet genoeg op den eisch van een *Constitutioneel* Gouvernement, in hetgeen er inzonderheid waarde aan geeft, gelet is [1].

De heer de Kempenaer gaf, in de zitting van 30 November, aan Thorbecke, naar het scheen althans, eene ernstige teregtwijzing.

De Koning regeert niet *alleen*, zegt Thorbecke; er is een gezamenlijke werkkring. Hij regeert *met* de verantwoordelijke Ministers.

Neen, zegt onmiddellijk de heer de Kempenaer, bijkans verontwaardigd over het *anti-monarchale* denkbeeld: de Koning regeert *door*, hij regeert niet *met* zijne Ministers.

We vreezen eenigzins dat de heer de Kempenaer, in zijn *monarchalen* ijver, hoe prijsselijk op zich zelf, den aard en de uitnemendheid van het *Constitutionele* Koningschap, in verband met de *Ministeriële verantwoordelijkheid*, miskend heeft.

Zou de geachte spreker wel in het oog hebben gehouden dat een Constitutioneel Gouvernement, ook het onze, niet zoo zuiver en eenvoudig-monarchaal is? dat er, naast den Troon, ook eene Volksvertegenwoordiging gezien wordt; een Ligchaam dat op de geheele wetgeving regtstreekschen, op de geheele administratie zijdelingschen invloed heeft? dat, ter verzekering van het overwigt des Konings, zedelijk overwigt en leiding van wege den Koning, van wege de Kroon, ook en vooral in dit *Nederlandsche Parlement*,

[1] *De Nederlander*, 1376.

niet kan of mag worden gemist? Dat dergelijk overwigt zonder vastheid van beginselen, zonder eenheid van stelsel, zonder de meerderheid (het *ascendant*) niet van ministeriële betrekking, maar van karakter en bekwaamheid, is onverkrijgbaar? dat uit dien hoofde de Koning behoefte heeft aan personen, niet enkel „die bereidvaardigheid toonen om datgene te doen, waarvoor Hij tot nog toe onbereidvaardigheid had aangetroffen," niet enkel die tot teekenen van een, en welligt van elk, Besluit gereed zijn, maar wier regtmatig crediet bij de Vertegenwoordiging *en* het Volk, bij de Vertegenwoordiging *of* het Volk, hoop geeft op die overeenstemming van Koning en Natie, zonder welke er niet dan leed en jammer voor beiden te voorzien is?

Zou hieruit niet volgen dat in zoodanig Gouvernement de Minister wel voorzeker *dienaar* der Kroon, maar nog iets meer is?

Zou het niet openbaar zijn dat de Koning, niet enkel den Minister als *werktuig*, maar ook de *medewerking* van den Minister behoeft?

Zou niet de Vorst, met het oog op de onmisbaarheid van het grondwettig gemeen overleg, van zelven worden geleid tot die soort van *eenhoofdigen* regeringsvorm, waarin, al kan hij niet worden overstemd, de Koning echter, als blijvend *Hoofd*, met de afwisselende leden der Regering een *gezamenlijken werkkring* heeft?

Zou men niet aldus in den aard van de Constitutionele Regering, gelijk ze ook in Nederland bestaat, den oorsprong niet slechts van de *Ministeriële verantwoordelijkheid*, maar van een *verantwoordelijk Kabinet* zien?

Voorzeker; en we hopen nader te toonen hoe dit gevoelen, in de laatste jaren een weinig op den achtergrond geraakt, door de lessen der historie ook van ons Land, sedert 1815, en door het gezag ook van den heer de Kempenaer, althans in 1847, gestaafd wordt [1].

Nederland wordt niet geregeerd door een *Ministerraad*, waarvan de Koning, *primus inter pares*, President is.

Indien Thorbecke, hetgeen wij voorzeker niet onderstellen, dit bedoeld heeft, dan ware de teregtwijzing door den heer de Kempenaer een regtmatig protest geweest tegen de wegcijfering van het Koninklijk gezag.

De Koning *regeert*. Hij *alleen* beslist.

Maar we zouden vreezen te ver te gaan door het beweeren dat de Koning niet *met* de Ministers, enkel *door* hen regeert, dat hij geen *gezamenlijken werkkring* met hen heeft; dat het ontslaan van de Ministers, wanneer het verlangen des Konings geen uitvoering door hen kan verkrijgen, gelijk het is eene grondwettige bevoegdheid, ook eene hoogsteenvoudige zaak is.

Wat zijn de Ministers in een Constitutioneel Gouvernement?

Niet enkel de *dienaren*, ook de *vertegenwoordigers* der Kroon.

---

[1] *De Nederlander*, 1377.

Ze zijn geene Gouvernements-boden door wie de bevelen of voordragten van den alleenheerscher in de Volksvertegenwoordiging worden overgebragt. Zij komen gezamenlijk voor *de Kroon* op. *Het Ministerie regeert in naam des Konings;* terwijl de administratieve aangelegenheden door elken Minister, in het hem bepaaldelijk aangewezen Departement, worden bestuurd.

Zoodanig *verantwoordelijk Ministerie* is, in een Constitutionelen Staat, voor het zedelijk overwigt der Kroon en voor de handhaving van het Vorstelijk gezag, onmisbaar.

De geschiedenis ook van het Vaderland, sedert 1815, heeft die onmisbaarheid getoond; meer dan één onzer Staatslieden, ook de heer de Kempenaer, in 1847, was er van overtuigd.

Koning Willem I heeft, met voorbeeldeloozen ijver tot in de minste *détails*, geregeerd *door* zijne Ministers.

Wat was het gevolg?

Dat eerst de Vertegenwoordiging lijdelijk tegenover den Koning; later, zoodra de revolutie-storm weder opkwam, de Koning tegenover de Vertegenwoordiging magteloos werd.

Wanneer in een Constitutioneel Gouvernement een homogeen Ministerie ontbreekt; wanneer dien ten gevolge — gelijk zoo ligt plaats zou kunnen hebben — de Koning op het drijven, *door* Ministers die ter teekening bereid zijn, enkel van persoonlijk goedvinden bedacht is, zal het alternatief zijn; òf dat de Koning, *door* gehoorzame dienaars van de Kroon en *door* volgzame vertegenwoordigers der Natie, inderdaad *alleen* regeert; òf dat het regeren, door Ministers zonder zelfstandigheid en door een Koning zonder kracht, in handen van behendige leiders eener Kamer of van eergierige menners eener bedriegelijke openbare meening geraakt [1].

---

4 *December* 1855.

⁂ Bij de begrooting van Marine werd het geoorloofde eener Commissie ter benoeming van officieren, in verband met de *ministeriële verantwoordelijkheid*, onderzocht.

.... Ik kan mij de wenschelijkheid voorstellen (de geachte spreker uit Gorinchem [a] heeft verleden jaar dit punt opzettelijk ter sprake gebragt) van een raad van defensie, gelijk bij het Ministerie van Oorlog, om te adviseren over gewigtige punten en de Natie te behoeden tegen te groote veranderlijkheid van inzigten der opvolgende Ministers. Doch eene commissie voor de benoeming van officieren, komt ook mij voor weinig te strooken met de ministeriele verantwoordelijkheid. Ik kan mij zeer wel vereenigen met de *formule*, door het geachte lid uit Maastricht [b] ge-

---

[1] *De Nederlander*, 1378.

a Elout van Soeterwoude. b Thorbecke.

bezigd: Het Koningschap regeert *met* verantwoordelijke Ministers; men verzwakt het Koningschap wanneer men die ministeriele verantwoordelijkheid miskent. Een krachtig Koningschap is in een constitutioneel gouvernement, ook volgens het Nederlandsche staatsregt, ondenkbaar zonder verantwoordelijk Ministerie; ik zeg niet enkel *verantwoordelijke Ministers*, maar *verantwoordelijk Ministerie.*

De Minister van Buitenlandsche Zaken zegt omtrent de onderhandeling met den aanstaanden Minister over het aanvaarden van zijn gewigtig ambt; er is niet gevraagd: kunt gij met een millioen meer volstaan? er is gevraagd: hebt gij een stelsel? er is geantwoord: ik *heb* een stelsel; er is gerepliceerd: wij wenschen ons geluk met onzen ambtgenoot. Ik geef in overweging of op het: *hebt* gij een stelsel? niet had moeten volgen: *welk* stelsel hebt gij? of het genoeg was te zeggen: wij kunnen het niet beoordeelen; voor ons is, als de aanstaande ambtgenoot zegt: ik heb een stelsel, de zaak afgedaan? Neen; om de connexiteit van Marine en Oorlog, had het systema in de hoofdtrekken aan laatstgenoemd departement moeten worden medegedeeld. Wanneer dáár het systema, na overleg met den raad van defensie, goedkeuring had ontmoet, was de natuurlijke loop, onderwerping, in de hoofdlijnen, aan den Raad van Ministers, aan het *verantwoordelijk Ministerie.* Het Ministerie kon zich niet van de zaak afmaken door te beweren: „het is eene technische, eene speciale zaak, ter beoordeeling waarvan alleen militairen bevoegd zijn." Vroeger en later werd hier te lande een systema van defensie, na raadpleging van deskundigen, onder het oog der politieke overheid gebragt. En waarom? omdat daarbij de behandeling niet enkel van militaire, maar evenzeer van politieke vraagstukken, ten aanzien van binnen- en buitenland, te pas komt.

Ik heb te meer vrijmoedigheid deze bedenking ook aan den Minister van Buitenlandsche Zaken te onderwerpen, omdat ook bij deze Regering (schier had ik gezegd, *vooral* bij deze Regering) de strekking openbaar is, om zich los te maken van alle gewigtige quaestien (ook van die, welke gewoonlijk gelden voor *kabinetsquaestien*), en den kring der verantwoordelijkheid te beperken tot één Minister.

Dit acht ik gevaarlijk voor den eisch van een constitutionneel Gouvernement. Aldus voortgaande cijfert men het denkbeeld van *Regering* weg. Niets verzwakt meer dan wanneer de Kamer, zoodra verdediging van een maatregel noodig is, ook in hoofdvragen, nooit het Gouvernement, altijd een Minister ontmoet, somwijlen zelfs niet een Minister, maar eigenlijk, al is hij in de Kamer niet zigtbaar, achter den Minister een hoofdambtenaar van het Departement. Sedert 1848 gaan wij niet vooruit. Ik twijfel of er niet vóór 1848 nog meer dan nu op het wenschelijke en pligtmatige van gemeenschappelijk overleg gelet wierd. Ik hecht er te meer aan, omdat het verlangen naar een *verantwoordelijk Ministerie* niet van de ondeugende of deugdzame[1] beweging van 1848 dagteekent. In

---

[1] Zinspeling over hetgeen van „de ondeugende Aprilbeweging" gezegd was.

dat verlangen werd en wordt gedeeld, vóór en na 1848, door elk wien het te doen is, niet om den schijn, maar om het wezen van een constitutioneel Gouvernement.

22 *April* 1856.

*** Moet niet van de Ministers, bij het geven van verklaringen wier juistheid op technieke kennis rust, groote behoedzaamheid worden verlangd? Deze vraag werd bij de voordragt over *het dok te Willemsoord* ter sprake gebragt.

Ik wensch ook te spreken over het dok. Niemand heeft meer dan ik aanspraak op den titel van leek. Ik lever geene bijdrage tot de technieke discussie; ik heb het woord gevraagd omdat het mij somtijds is voorgekomen dat een Minister omtrent de gemoedsstemming eener Kamer zich illusie maakt en ik het beter acht te spreken dan een doodvonnis uit te brengen, zonder voorafgaanden considerans.

Ik twijfel wat mij te doen staat. Op zich zelf zou ik overhellen tot aanneming, gedachtig aan hetgeen dezer dagen werd herinnerd: doe iets dat niet volkomen goed is, maar doe iets. Ik heb geen bepaalde opinie tusschen een drijvend en een vast dok, maar indien, zoo als ons geacht medelid uit Amsterdam [a] meent, door gebrek aan behoorlijke inrigting groote sommen verloren gaan; indien de Memorie van Beantwoording omtrent de hooge noodzakelijkheid van spoedige voorziening gelijk heeft, dan zeg ik: geef mij òf een vast òf een drijvend dok, maar geef mij een dok. Ofschoon leek, beweer ik dat ook hier twee spreuken van toepassing zijn; op de keus tusschen het vaste of het drijvende dok: *variis modis bene fit;* op het dok in het algemeen: *dum Romae deliberatur*, *perit Saguntum*.

Doch ik stel mij de vraag voor, na de discussie in de afdeeling, na hetgeen ik heden heb vernomen: heeft er in dit onderwerp, waarvoor eene aanzienlijke som gevraagd wordt, behoorlijk onderzoek plaats gehad? Ik doe geen uitspraak, maar het belang dezer vraag is voor mij verdubbeld door hetgeen heden omtrent de antecedenten gemeld is. Het ware onbillijk en ongerijmd daarvan een verwijt te maken aan dezen Minister. Ik hel over om hetgeen *door hem* wordt voorgesteld aan te nemen. Maar bij de neiging om hem ter zijde te staan, mag ik niet vergeten wat een volksvertegenwoordiger betaamt en welke verantwoordelijkheid mij opgelegd is. Indien hetgeen door den afgevaardigde uit Hoorn [b] is medegedeeld juist is, indien niet éénmaal, maar herhaaldelijk, niet alleen hier maar ook in de andere Kamer der Staten-Generaal, niet alleen met verwijzing naar deskundigen, maar op grond van eigen overtuiging, zonder aarzeling door Ministers van Ma-

a VAN FRANCK. b VAN AKERLAKEN.

rine, die als deskundigen bij uitnemendheid moeten worden beschouwd, stellig, herhaaldelijk en plegtig verklaringen zijn afgelegd, ten gevolge waarvan beide Kamers eene uitgave hebben toegestaan van anderhalve ton; indien deze verklaringen volkomen onjuist zijn bevonden; indien, mits de gevraagde som toegestaan wierd, voor het drooge dok te Willemsoord eene onbezorgde toekomst van tien, zoo niet twintig jaren, voorgespiegeld is en evenwel, kort daarna, dit dok is bevonden in onherstelbaren toestand, dan vraag ik: wat maakt men aldus van de leden der Volksvertegenwoordiging? op welken grondslag zal hun verantwoordelijkheid berusten? wat kunnen wij, die, buiten enkele specialiteiten, geene deskundigen zijn of kunnen zijn, bij dergelijke belangrijke aanvrage doen? Dit raakt niet een dok alleen, maar het Nederlandsche staatsregt. Welken waarborg geeft Volksvertegenwoordiging aan de Natie, indien op dergelijke verzekeringen in de beide Kamers der Staten-Generaal zoo weinig rekening kan worden gemaakt?

De voordragt werd met 38 tegen 14 stemmen verworpen.

Volksvertegenwoordiging.

24 *Februarij* 1849.

*** De Volksvertegenwoordiging moet, om nuttig voor het Volk te zijn, blijven in haar sfeer. Ik wenschte in 1849, lid der Tweede Kamer geworden, te waarschuwen tegen het misbruik waarvan ik in 1829, tijdens de vereeniging met Belgie gezegd had: „De Staten-Generaal zijn niet slechts van mede-wetgevers, mede-regenten geworden: de Tweede Kamer regeert alleen, door den Vorst en in zijne plaats.”

.... In de laatste dertig jaren is te veel uit het oog verloren welke eigenlijk de roeping is van het Ministerie en van de Kamer. Een Ministerie moet de vereeniging wezen van de meest uitstekende en talentvolle mannen van den dag; die op hunne beurt bekwame, verdienstelijke personen rondom zich weten te scharen; mannen, die, met ijver werkzaam en alzoo ondersteund, de meerderheid in de Kamer trachten te erlangen, en voor wie, derwijze te werk gaande, de meeste kans is de meerderheid te verkrijgen. Zelden werd de Regering ondersteund door een zamenwerkend en organisch geheel van ambtenaren dat aan het bewind kracht en zedelijk overwigt geeft; het gevolg was dat de Kamer, behalve in jaren toen zij zich onvoorwaardelijk volgzaam en lijdelijk betoonde, in een tegenovergesteld uiterste verviel, meesteres werd van het bewind, zich met alle *détails* inliet, en de ministers beschouwde als de werktuigen der Vergadering, bijkans als klerken met de voorloopige redactie der wetten belast. Het was de Kamer die *de wetten maakte*, en het gevolg was het ontstaan van langdurige beraadslagingen, het vaststellen van gebrekkige

wetten. De roeping van een homogeen en verantwoordelijk Ministerie in een Constitutionelen Staat is van hoogeren aard. Aan het Ministerie de *leiding* der zaken; aan de Kamers *toezigt*, en *veto*. Geen maatregel van buitengewoon belang ten zij door de Kamers beaêmd. Zoo worden de belangen van het volk behartigd, het welzijn van den Staat bevorderd. Zoo niet, dan wordt het wezen onzer instellingen miskend tot nadeel van den Staat.....

18 *November* 1853.

***** Bij het ontwerp ter bekrachtiging eener met de Nederlandsche Handelmaatschappij gesloten overeenkomst werd door den heer Rochussen een amendement voorgesteld ten waarborge dat de verkoop der producten in het Moederland zou ophouden, alleen ten gevolge eener *wet*. De heer v. d. Brugghen vreesde dat het amendement ingreep op den werkkring der uitvoerende magt.**

Ik wensch eene bijdrage te leveren tot wegneming van de bezwaren tegen het amendement. Ik word hiertoe vooral genoopt, omdat iemand wien ik — ofschoon hij somtijds zelf aan zijne politieke regtzinnigheid twijfelt — voor *orthodox-anti-revolutionair* houd, iets in het midden gebragt heeft, dat welligt zal worden uitgelegd in een zin, waardoor de hoofdtrek van het anti-revolutionnair systeem ter zijde zou worden gesteld. Mijn vriend uit Zutphen heeft gewaarschuwd tegen het misbruik, dat parlementaire vergaderingen van haar magt maken. Ook ik vrees dergelijk misbruik; ook ik verlang waakzaamheid tegen inbreuk op de regten der Kroon; ik protesteer tegen de *willekeur* der vergaderingen, maar — en dit ligt bij uitnemendheid in onze leer — ik wensch beveiligd te zijn ook tegen de willekeur, ik zeg liefst niet van de *uitvoerende magt*, maar van de *Regering*. Dit is een hoofdbeginsel van het constitutionele staatsregt, gelijk ik het opvat. Geene gewigtige verandering in de bestaande orde van zaken kan, hetzij door de Regering alleen, hetzij door de Volksvertegenwoordiging alleen, tot stand worden gebragt. Hier is een beginsel, de handhaving van de Nederlandsche markt, hetwelk de bestaande orde van zaken in de Oost-Indische bezittingen beheerscht. Dit beginsel kan niet worden verlaten dan bij de *wet*. Dit komt met het wezen van het constitutionele Gouvernement overeen. Zonder goedkeuring door Regering en Volksvertegenwoordiging beide, geene verandering in de hoofdtrekken van 's Lands bestuur.

Het amendement werd met 34 tegen 29 stemmen verworpen.

9 *Februarij* 1856.

*** **Door de Commissie voor de verzoekschriften werd, op een adres wegens inlijving bij de Nationale Militie, voorgesteld „dat de Kamer besluite dit verslag te verzenden aan de Ministers van Oorlog en van Binnenlandsche Zaken, met de verklaring dat, naar haar oordeel, de wet ten opzigte van A. W. de Rooij verkeerd is toegepast, en met verzoek van mededeeling der te nemen maatregelen van herstel." De Minister van Binnenlandsche Zaken verzette zich tegen deze Conclusie, vermits de grondwettige grenzen der bevoegdheid van de verschillende magten in den Staat werden miskend.**

Welke is, in deze zaak, die mij zeer gewigtig voorkomt, de verhouding van de laatste zinsnede der conclusie tot de grondslagen van ons staatsregt? Een woord hierover acht ik niet overtollig. Het is wenschelijk dat men van verschillende kanten, ook na de uitmuntende aanmerkingen van den Minister, opkome tegen de hoofdgedachte. Ik bestrijd de conclusie, niet in den zin, die er aan gegeven is door den spreker uit Gelderland [a]. Wel beaêm ik den regel: unusquisque optimus suorum verborum interpres; maar terwijl ik de opregtheid van den geachten spreker niet betwijfel, meen ik dat de toepassing ook van deze spreuk binnen zekere grenzen beperkt is. Ik bestrijd de conclusie, in den zin en geest waarin ik ze bij eenvoudige lezing met vele andere leden opvat. Ik lees: „de Kamer, ook al is zij ten volle verzekerd dat te goeder trouw is gedwaald bij de toepassing eener wet, is echter verpligt hare overtuiging, dat er te kort is gedaan aan het regt van hem die zich bij haar daarover beklaagt, bij de Regering te moeten *doen gelden*." Niet „hare overtuiging met vrijmoedigheid, met kracht uit te spreken en aan de Regering en de Natie bekend te maken," maar „te *doen gelden*," met andere woorden: „te zorgen dat door de Regering overeenkomstig de overtuiging der Kamer gehandeld worde." Dit komt nog duidelijker uit in hetgeen volgt: dat de Kamer besluite dit verslag te verzenden aan de Ministers, met de verklaring dat, naar haar oordeel, de wet verkeerd is toegepast, en met verzoek van mededeeling der *te nemen maatregelen van herstel*." Hier wordt niet twijfelachtig gelaten of er onregt begaan is; neen, het onregt dat is begaan, moet worden hersteld; voor het oordeel der Kamer behoort de Regering te zwichten. Het eenige waarvan mededeeling gevraagd wordt, is de *modus quo* der pligtbetrachting. Nu vraag ik: komt notificatie van het bevel der Kamer met ons staatsregt overeen? Ik stel op den voorgrond het verschil tusschen *invloed* en *magt*. Ik hecht veel aan den invloed van de Tweede Kamer, ook de Minister; aan den zijdelingschen en zedelijken invloed, die niets gemeen heeft met regtstreekschen dwang. De Kamer heeft toezigt en contrôle. Een toezigt ook wederkeerig; ook de Kroon heeft toezigt op de Volksvertegenwoordiging; ook de Eerste Kamer op de Tweede en op de Kroon. Ongelukkig de Regering die op het oordeel van een ligchaam als de Tweede Kamer in onzen Staat niet let;

a SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE.

ongelukkiger nog wanneer zij er op let, maar om zich, ook waar het strookt met de belangen der Natie, daartegen te verzetten. Maar we komen op een ander terrein, bij het onderzoek naar het verband tusschen de Conclusie en de *magt* die aan de Tweede Kamer bij de Grondwet toegekend is. Met den Minister beweer ik dat, wanneer men de Ministers, vertegenwoordigers der Kroon, poogt te noodzaken om in een speciaal geval te verrigten hetgeen de Tweede Kamer, in strijd met hun gevoelen, oordeelt en beveelt, dit is ingrijpen in de attributen der *uitvoerende magt* regtstreeks tegen art. 54 der Grondwet; een verheffen van de Kamer tot eene opperste uitvoerende magt, die de magt des Konings domineert. Evenzeer vereenig ik mij met den Minister ter afwering van den eisch dat het oordeel van de Kamer omtrent de beteekenis eener wet rigtsnoer van het Gouvernement zij. Het eerste was wegcijfering van de uitvoerende magt der Kroon, met het tweede gaat de wetgevende magt van den Koning en van de Eerste Kamer te niet. Straks zal de Kamer oordeelen dat eene judiciele beslissing verkeerd is; dan accapareert ze in haar teregtwijzing ook de regterlijke magt en wordt in bestuur, wetgeving en regtspraak omnipotent. Dit is omkeering van den regeringsvorm, volgens de Grondwet, ook na 1848.

Ik ga een stap verder. Ik huldig, voor een oogenblik, de meest democratische begrippen: de Kamer zij omnipotent. Welnu, ook dan zou zij haar alvermogen, in het belang eener geregelde behandeling van zaken, moeten beperken. Volgens de juiste aanmerking van den Minister, is uitoefenen van administratief oppergezag door een vergadering ongerijmd. Neem dit geval; ook deze conclusie is bij meerderheid vastgesteld, en we weten dat minderheid somtijds meerderheid wordt. Een Minister, zoo hij de zwakheid had den last van den huidigen dag ten uitvoer te leggen, zou morgen een voorschrift kunnen ontvangen in tegenovergestelden zin. Is dergelijke regeringsvorm denkbaar? zullen er Ministers gevonden worden, om, als scholieren onder de tuchtroede telkens eener meerderheid van de Tweede Kamer, het dagelijksch werk te verrigten?

Ik bestrijd de conclusie, omdat daarin ligt omkeering van het grondwettig staatsregt en miskenning der voorwaarden van elk welgeregeld Gouvernement.

⁂ Op de weêrspraak van den heer Thorbecke gaf ik ten antwoord:

Het geachte lid uit Maastricht noodzaakt mij tot een tweetal aanmerkingen.

Hij beschuldigt mij van *overdrijving*, van *buiten de grenzen* te drijven, van aan de Commissie *op te dringen* hetgeen zij niet bedoeld heeft. Ik stel tegen die verwijten, met den Minister, de eenvoudige herlezing van de eindperiode der conclusie; vooral de woorden: *te doen gelden* en *de te nemen maatregelen van herstel*.

Ik wees op het onderscheid van *invloed* en *magt*. Dit was weêr, volgens het geachte lid, in den zin en geest van den spreker uit de residentie, veel spreken en weinig doen. Ik acht dat men dikwerf door invloed meer dan door magt tot stand brengt en beroep mij op de uitlegging, die de geachte spreker uit Maastricht zelf gisteren gaf aan het zinrijke woord: „de *oppositie* is geworden *regerende partij*."

De Conclusie werd verworpen met 30 tegen 18 stemmen. Aangenomen met 27 tegen 21 stemmen de motie van den heer van Rappard: „de Kamer verklaart zich niet te vereenigen met het voorstel in het verslag vervat; doch in aanmerking nemende dat er verschil van gevoelen bestaat over de toepassing eener wettelijke bepaling, en het wenschelijk is dat deze zaak in nadere overweging worde genomen, ook ten einde bij de te verwachten wet op de nationale militie alle twijfel worde weggenomen, besluit dit verslag te verzenden aan de Ministers van Oorlog en van Binnenlandsche Zaken."

---

23 *April* 1849.

*** Het voorname punt, in de langdurige overweging van het Reglement van Orde, was de *zelfstandigheid der Rapporteurs*, ook in vorige jaren, met groot verschil van opinie, bij de Tweede Kamer ter sprake gebragt. Dat de gang der discussiën bij de vorige Kamer veel te wenschen liet, was ook mij niet onbekend; doch lag in het Reglement of in de Kamer zelve de schuld? dit was mij twijfelachtig. Daarom heb ik mij gevoegd bij hen door wie, ook na de toekenning van het regt van amendement, proefneming met het vorige stelsel begeerd werd; eene proefneming echter waarbij leiding en invloed van het Ministerie, als voorwaarde eener goede behandeling van zaken, ondersteld werd.

Ik betuig aan de Commissie, welke belast is geweest met wijzigingen in het Reglement van Orde, mijnen dank voor de uitnemende wijze waarop zij zich van de taak heeft gekweten. Door de kracht en juistheid, waarmede zij bepaaldelijk omtrent de bevoegdheid der Rapporteurs, haar systema verdedigt, heeft zij ook de andersdenkenden tot ernstig onderzoek gedrongen; zoodat zij lof verdient voor de voortreffelijkheid ook van hetgeen ter bestrijding van haar gevoelen gezegd is. Na al hetgeen in het midden is gebragt, zou ik zwijgen, indien ik niet achtte dat, in zoo belangrijke zaak, de meest geringe bijdrage niet behoort achtergehouden te worden. Het hoofddenkbeeld der Commissie is geweest eenheid en zamenhang in de verslagen der Kamer te brengen. Dit moet ik toejuichen, en de Commissie heeft het, in de Memorie van toelichting en in die van beantwoording, kernachtig ontwikkeld. Ik vrees evenwel dat de eenheid welke zij wil, niet de ware is, maar dat men tot eene verkeerde, gedwongen eenheid, niet tot *eenheid*, maar tot *eenzijdigheid* zal worden geleid. Bij de invoering van zelfstandige Rapporteurs hier te lande, ben ik beducht dat een klein aantal leden te groot overwigt zal erlangen. In eene zoo talrijke Vergadering als in Frankrijk, is zulk eene praeponde-

rantie minder schadelijk. Zij is er een noodzakelijk kwaad, dat evenwel minder wordt, omdat de talrijkheid genoegzamen waarborg oplevert tegen het exclusieve van den invloed. Daarenboven moet men den landaard van het Fransche Volk in aanmerking nemen. Het bezit in groote mate geest van tegenspraak, zoodat de minste poging om overwigt te verkrijgen, terstond weêrstand ontmoeten, en het tegenwigt spoedig gevonden zou zijn. Niet dat ik mij verzet tegen den invloed der capaciteiten. De bestrijders van de zelfstandigheid der Rapporteurs zijn daarom nog geene Socialisten en Communisten die, met toepassing der spreuk: *Vrijheid*, *Gelijkheid*, *Broederschap*, het *collectief* aandeel der Kamer aan de wetgeving in 68 gelijke onderdeelen wenschen te splitsen. Ik vrees niet den invloed van deskundigen; ik acht dien integendeel wenschelijk en bij de overweging van wetten onontbeerlijk. Maar ik verlang voorbeeld en raad met vrijheid van beweging te volgen; het is *leiding*, geen *leiband*, wat ik begeer. Ik ben huiverig geweest over deze zaak, waarbij veel praktijk en menschenkennis behoort, het woord te voeren: maar de gedachte dat zij, die eerst onlangs in deze Kamer zitting hebben genomen, meer welligt dan de anderen, onpartijdig oordeel kunnen vellen, en de bewustheid dat ik niet alleen sta, maar door mannen van theorie en praktijk, die mij te regt kunnen wijzen, omringd ben, heeft mij deze beschroomdheid doen overwinnen. — Ik acht de eenheid welke het voorstel der Commissie te weeg brengen zou, schadelijk, en met haar eigen oogmerken en het Nederlandsche Staatsregt in strijd. De eenheid welke men behoort te verlangen is die, welke zich uit het geheel der Kamer *ontwikkelt* en het *uitvloeisel* van gezamenlijk overleg is. Volgens het voorstel der Commissie, zal de ontwikkeling door partiëlen *invloed* worden gestoord. Er zal geen voortzetting zijn van het werk, in verband met de impulsie welke van de Kamer zelve uitgegaan is. De eenheid, welke in het voorloopig onderzoek te pas komt, zal niet bereikt worden; want er zal bij het Verslag *afwijking* kunnen plaats hebben van de lijn, welke de Kamer in de afdeelingen gevolgd heeft. Tot nadere toelichting beschouw ik de zaak van de praktische zijde. Het lijdt geen twijfel, of tot zelfstandige Rapporteurs zullen gekozen worden vijf leden, die voor de bekwaamste *ad hoc* bekend zijn. Deze mannen van talent, op welke nu tiendubbele verantwoordelijkheid rust, zullen alle hunne krachten inspannen om de opgelegde taak naar eisch te vervullen. Zij zullen het onderzoek in de afdeelingen bijwonen, maar onafhankelijk te werk gaan; niet, gelijk de Commissie gezegd heeft, het *gezuiverd*, maar het *zuiverend orgaan* der gevoelens in de afdeelingen zijn. Tweeledige zuivering zal er plaats hebben. De eerste betreft de opgaaf van hetgeen in de afdeelingen gezegd is. In dit retrospectief gedeelte van het Verslag zal, als men aan het scheiden en schiften gaat, uit den aard der zaak, bij voorkeur worden opgenomen wat naar de zienswijze der Commissie het meeste gewigt heeft; het overige

zal, als onbruikbare massa, worden ter zijde gesteld. De tweede zuivering betreft het gedeelte van het Rapport, waarbij eigen beoordeeling en omwerking verlangd wordt; *naar aanleiding* van het onderzoek in de afdeelingen, maar met volkomen zelfstandigheid, door Rapporteurs die (gelijk men het vrij naïf uitgedrukt heeft) *tegenover* hunne afdeelingen staan. Aldus hebben wij te strijden tegen de kunstgrepen waarmeê de scheikunde somtijds een geheel uit bestanddeelen weet te vormen welke niemand herkent. Alles welligt zal in het Verslag *opgenomen*, maar het meeste zal daarin *opgelost* worden; en, als of het niet erg genoeg ware! wanneer gij klaagt, zal de chemicus u bewijzen dat hij alle ingrediënten gebruikt heeft. Dit zal aan de Rapporteurs evenmin ten kwade kunnen geduid worden als aan de magneet dat zij enkel de ijzerdeelen aantrekt. *Sympathie* is, in het gebied der geesten, wat men in de stoffelijke wereld *affiniteit* noemt. De invloed der Rapporteurs op de discussie zal groot zijn. Nemen wij de voor hen minst gunstige hypothese; stel dat ze, bij het Verslag, slechts *eigen* denkbeelden volgen en zich weinig of niets aan de gevoelens van anderen laten gelegen liggen. Die omstandigheid kan zich voordoen. Het onderzoek in de afdeelingen is slechts voorloopig, en zal oppervlakkiger worden, naar mate aan de Rapporteurs, mannen van groote bekwaamheden en op wie voortaan eene grootere verantwoordelijkheid rust, meer magt en meer vertrouwen verleend wordt. In het geval dat dezen, met hunnen arbeid bijzonder ingenomen, een weldoordacht Verslag uitbrengen, waarin zij hunne stelling met talent verdedigd hebben, zal ongetwijfeld het gevolg zijn dat dit verslag voor velen een *point de ralliement* wordt. Bij de openbare beraadslaging moge hunne taak moeijelijk zijn; men houde evenwel ook de uitnemendheid der positie in het oog. Zij vormen een kiem, een kern, in eene Vergadering waarin de meeste leden geïsoleerd zijn. Zij bevinden zich op een verheven bolwerk, dat sterk gepalissadeerd is, en met vereenigde krachten zullen zij een hevigen uitval op de overige in gevoelens verdeelde leden der vergadering doen, en dikwerf, meestal welligt, de overwinning behalen.

Het voorstel strijdt tegen de oogmerken der Commissie zelve. Deze heeft een tweeledig doel, de *openbare beraadslaging* belangrijker te maken; bevorderlijk te zijn aan behoorlijke uitoefening van het regt van *amendement.* Zij zal echter, in de voorgeslagen bepalingen, wanneer ze ten uitvoer gelegd worden, de krachtigste tegenwerking ondervinden. Wat de openbare beraadslaging betreft, zoo is de Commissie van het beginsel uitgegaan, dat het onderzoek in de afdeelingen strekt om, door wisseling van denkbeelden, de leden met het onderwerp beter bekend te maken en licht daarover te verspreiden; zonder dat het lot van iedere voordragt reeds *in de afdeelingen zoo goed als beslist zij*, en de openbare beraadslaging van belangrijkheid beroofd worde. Maar zoo het voorstel wierd aangenomen, zou het lot wel niet in de afdeelingen, maar

doorgaans vóór de openbare beraadslaging, bij de Rapporteurs, *beslist zijn*. De discussie, in plaats van belangrijker, zal schier van belang ontbloot zijn. — En het regt van amendement! Met reden wil de Commissie waarborg tegen het overhaast aannemen van wijzigingen, die naderhand zouden blijken met de oeconomie der wet niet te strooken: er moet geamendeerd worden, naar een bepaald stelsel en niet naar individuële gevoelens. Zeer wel; maar het oordeel hierover is subjectief, de praktijk zal neêrkomen op amenderen naar het stelsel door de Commissie bepaald. De Commissie wil het vooraf indienen veel liever dan het inleveren onder de beraadslaging. Zeer wel, als behoedmiddel tegen onoverdachte amendementen; maar men kan tegen overhaasting zooveel waarborgen nemen, dat men het voorregt van vrije beweging niet in het oog houdt en het regt van amendement niet *in verband met de openbare beraadslaging* waardeert. De vrucht der discussie, het nut van de wrijving der denkbeelden, wordt somtijds juist in den lichtstraal van een amendement openbaar. Door het voorstel der Commissie wordt het stelsel van amendement in den hartader gekwetst. Ook vroeger was er gelegenheid vòòr de discussie, op indirecte wijs, door mededeeling aan het Gouvernement, wijzigingen te verkrijgen. De waarde van het regt van amendement ondervindt men eerst in vereeniging met de publieke discussie. Naar het voorstel der Commissie zullen, in den regel, bijkans alle amendementen, ten gevolge van de overmagt der zelfstandige Rapporteurs, worden geëcarteerd. Deze overmagt is proefondervindelijk gebleken bij het Adres. Twee dagen is er getobd en gezwoegd om hier en daar een amendement te doen inlasschen. Te vergeefs werden telkens tegen het Concept nieuwe aanvallen gerigt. De Commissie heeft elke wijziging afgewezen, op grond dat er naar een bepaald stelsel en niet naar individuële gevoelens moest worden geamendeerd. Aan den laten avond van den tweeden dag had ik zelf het voorstellen van een amendement gewaagd: ik had, met ter zijdestelling van alle individuële beschouwing, bij de slotparagraaph de warme uitdrukking van eenige gevoelens, waarin voorzeker door velen gedeeld werd, begeerd. Doch een van de leden der Commissie [a] heeft ook toen de Vergadering overreed dat in het amendement een geheel stelsel van individuële gevoelens vervat was. Eene bijzonderheid welke te meer opmerking verdient, omdat in het geheele Adres de individualiteit juist van dat lid der Commissie zich in inhoud en uitdrukking vertoont. Ik verwijt hem dit niet; ik spreek van de zaak, ten bewijze hoe de amendementen zullen worden geweerd. Voorzeker, ik verzet mij niet tegen den regtmatigen en onmisbaren invloed der capaciteiten, ik vergelijk ze bij den zuurdeesem, tot wiens eigenaardige werking het behoort overal door te dringen en nergens te worden geproefd. — Men heeft de Commissie van Rapporteurs bij het openbaar Ministerie, dat de regters voorlicht, vergeleken. De vergelijking is niet juist; de Com-

a THORBECKE.

missie zal, na praeadvies uitgebragt te hebben, haar taak niet als afgedaan beschouwen, maar, door de talenten der leden waaruit zij is zamengesteld en door gedurig oppertoezigt, groot ascendant behouden. Dan eerst ware de vergelijking juist, wanneer men de kleine phalanx kon disloqueren; wanneer men, door eene soort van ostracisme, hen uit de vergaderzaal kon bannen; onder beleefde dankbetuiging voor de genomene moeite, met verzoek om thans de Vergadering zelve te laten oordeelen over de uitnemendheid van het Advies. — Hoe schadelijk het voorstel der Commissie in gewone en rustige tijden werke, veel nadeeliger zal de werking in moeijelijke oogenblikken zijn. Men roeme over de bedaardheid van onzen landaard; het ontstaan van partijen in eene wetgevende Vergadering, ook hier, laat zich bewijzen uit hetgeen in deze zelfde zaal voorviel. Ik ga verder en betoog de wenschelijkheid van partijen. Om den aard der tijden die wij beleven. De rust is in Europa niet hersteld; er is over beginselen strijd. Nu kan men in deze Vergadering zich aanstellen, als ware ontwikkeling of botsing der begrippen ons onverschillig. Men kan voortgaan met wetten te maken, waarin men zich, dewijl de *beginselen* onaangeroerd zijn gebleven, omtrent de *vormen* verstaan heeft. Men kan zich verbeelden dat, wanneer binnen deze wanden niet over de quaestiën van den dag, noch over de beginselen van het Staatsregt gehandeld wordt, daarbuiten, althans in het vaderland, geen gedachtewisseling plaats vindt. Maar wanneer dit evenwel het geval is en hetgeen niet in de Kamer geschiedt, daarbuiten plaats heeft, en partijen zich vormen, zal het kunnen gebeuren, gelijk het gebeurd is, dat deze Kamer overschaduwd en overvleugeld wordt. Eene Vergadering als deze, moet partijen door zedelijke kracht beheerschen of wordt daaraan ondergeschikt. Veel is er gesproken en geschreven over de koortsachtige aandoening, wier invloed in de overige Staten van Europa op noodlottige wijs openbaar was; ik laat in het midden of Nederland de koorts gehad heeft; eene vermaning hebben wij voorzeker gevoeld; eene *vermaning;* laten wij dan, gewaarschuwd, waken tegen de koorts. Daarenboven behooren, ook in normalen toestand, partijen (systematische verscheidenheid van politieke beschouwing) onder de eigenaardigheden van een Constitutioneel Rijk. Partijen zullen ook in deze Vergadering zijn; zoo niet, zou òf onweêrstaanbare oppermagt van één gevoelen, òf beklagelijke onverschilligheid moeten ontstaan. Geen van beiden is wenschelijk, en wanneer nu zich partijen opdoen, welke uitwerking zou het voorstel der Commissie hebben, indien het ten uitvoer wierd gelegd? Men stelle zich het vijftal Rapporteurs, door de afdeelingen gekozen, voor, behoorende tot eene partij die de meerderheid in de Kamer bezit. Welke zal de toestand der minderheid zijn, die het geduchte ligchaam der Rapporteurs ontmoet? zij zal naauwelijks, of alleen uit vriendschappelijke inschikkelijkheid of hooghartig medelijden, worden gehoord; de geopperde bedenkingen zullen geen ingang

vinden; zij zal door de blijkbare onvruchtbaarheid van haar ijver, reeds eer zij het woord vraagt, *ad terminos non loqui* zijn gebragt. Ziedaar de nadeelen uit het voorgedragen stelsel ten opzigte der minderheid. Schadelijk vooral zal het der meerderheid zijn. Waarom? omdat deze in den krachtigen weêrstand eener minderheid een onwaardeerbaren, ofschoon doorgaans ganschelijk niet gewaardeerden, steun vindt. Wij zwakke menschen hebben tegenkanting noodig, om voor vallen te worden behoed.

Ook uit het oogpunt van ons Staatsregt, zie ik gevaar in het voorstel. Het onderzoek der ontwerpen in de afdeelingen zou grootendeels te niet gaan. Men zal voortgaan met in de afdeelingen te overwegen; maar het onderzoek zal niet plaats hebben in den constitutionelen zin; het zal niet meer strekken tot een fundament waarop voortgebouwd wordt. Niet dit onderzoek alleen zal daardoor lijden, het *gemeen overleg* van Vertegenwoordiging en Regering zal vermindering ondergaan. Het verlangen naar gemeen overleg, in de beteekenis van onderling en welwillend raadplegen, is een der eigenaardige voortreffelijkheden van onzen Regeringsvorm; het blijkt dat Regering en Vertegenwoordiging gerekend worden niet als partijen tegenover elkander te staan, maar elkaâr de hand te geven tot bevordering van het algemeen welzijn. Met het gevoelen van een lid der Commissie [a] kan ik mij niet vereenigen; dat gemeen overleg niet anders is dan goede verstandhouding, en dat deze, wanneer Gouvernement en Kamer elk in hun afzonderlijke sfeer blijven, het best zal worden bevorderd; even als men somwijlen in het dagelijksche leven menschen ontmoet, voor wie, om in goede harmonie te leven, vereischt wordt dat zij met elkander niet omgaan. De Commissie heeft te kennen gegeven dat, alleen volgens haar voorstel, de Kamer kan geraken tot het doel, waarnaar zoo lang te vergeefs is gestreefd: het tot stand brengen van wetten, waarin niet slechts het goede het gebrekkige overtreft, maar die, zoowel in de algemeene strekking als in de bijzonderheden, den toets eener gestrenge kritiek kunnen doorstaan. De Commissie heeft uit het oog verloren dat de Kamer niet geschikt is om wetten te *maken*. De verhouding tusschen Kamer en Regering zal op die wijze niet worden wat zij behoort te zijn. De leden van het Ministerie moeten als bondgenooten der Kamer beschouwd worden tot bevordering van het algemeen welzijn; de Kamer niet tegenover het Ministerie staan. Wanneer de Kamer het werk der Ministers corrigeert en deze onder de correctie der Kamer staan, is hun lot niet te benijden, en wordt het Staatsregt miskend. Ik wil niet onderzoeken of dit Ministerie bij de Kamer en bij de meerderheid der Natie ondersteuning vindt; maar ik acht dat, voor elk Bewind, de zoo moeijelijke pligtvervulling nog moeijelijker wordt, zoo de zelfregering der Ministers moet voortduren, waardoor zij, in plaats van leiding te geven aan hun Departement, genoodzaakt zijn alles zelf te verrigten. Daardoor worden zij onder den last der werkzaam-

a Backer.

heden, ook die aan anderen konden worden overgelaten, bijkans overstelpt; daardoor staan zij tegenover de Kamer als *individus*. Die stelling is alleen tegenover eene volgzame Kamer houdbaar. Is de Kamer niet volgzaam, dan zal, uit den aard der zaak, het Ministerie volgzaam moeten zijn. Dan zal de leiding niet meer bij het Bewind blijven; dan zal de redactie der wetten bij de Kamer worden overgebragt; dan wordt de toestand anormaal.

Een lid uit Friesland [a] heeft te kennen gegeven dat door de vorige Kamer zoo weinig was gedaan; dat zij zoo langzaam had gewerkt, en slechts een dertigtal wetten jaarlijks had tot stand gebragt. Indien spoedige afdoening de verdienstelijkheid eener Kamer bewijst, heeft hij onwillekeurig den schoonsten lauwerkrans op het graf der vorige Eerste Kamer gelegd. Gaarne geef ik toe dat er in vorige jaren niet veel door de Tweede Kamer is uitgerigt; maar de reden moet niet gezocht worden in de meer of min goede werking van het Reglement, maar veeleer hierin dat een Gouvernement, zonder veerkracht in eigen beginselen, geen impulsie aan de Staten-Generaal gaf.

Maar nu! de verbetering welke in deze verhouding van Gouvernement en Vertegenwoordiging wenschelijk is, zou door het invoeren der voorstellen van de Commissie bezwaarlijker zijn. Aldus zou in de Kamer een ligchaam tegen het Gouvernement worden georganiseerd. Het stelsel der zelfstandige Rapporteurs zou ligt aanleiding geven tot het vormen, in elke quaestie, van de kern eener oppositie *quand même*, welke zeer schadelijk zou kunnen zijn.

Ik zie in het voorstel der Commissie een laatste bezwaar. Ik vrees dat de Kamer zich te veel magt aanmatigen zal. Er bestaan twee systemas van regering, het monarchale en het parlementaire. Ik vrees niet dit woord *monarchaal* te gebruiken. Langen tijd heeft men vermoed dat ik, zoo niet een Oostersch despotisme, voor het minst eene regering als die van Lodewijk XIV, voor Nederland wenschelijk achtte; thans word ik meer als revolutionair, en door sommigen als vertegenwoordiger van *l'extrême gauche*, beschouwd; zoodat ik, ten gevolge van velerlei oscillatiën, gevaar loop van, waar ik het meest voor beducht ben, onder de voorstanders van een naar omstandigheden wisselend *juste milieu* te worden geteld. Te midden der Kamer ben ik tegen misvattingen gerust. *Verbum sapienti*. De Koning regeert, of de Kamer regeert; de Souvereiniteit is bij den Koning, of wordt uitgeoefend door de Vertegenwoordiging van het Volk. Ik vrees dat het voorstel der Commissie eene parlementaire Regering in de hand werkt. Het voorstel zelf kan reeds tot een voorbeeld strekken dat die Regering juist niet aan de vrijheid van allen bevorderlijk is. Men wil dat de Kamer regere, en, als voorbereiding hiertoe, legt men de Kamer aan band. Voor als nog schijnt dit onnoodig. *Anarchie* der Kamer is niet wenschelijk; maar, vóór dat het vermoeden daaromtrent is gewettigd, behoeft men zoo krachtig behoedmiddel niet. Hoe hoog

a ALBARDA.

ik de orde waardeer, kan ik ze echter niet boven de vrijheid stellen; daarom heb ik met bevreemding in de beantwoording van het Verslag over het regt van vereeniging opgemerkt dat „de Regering altijd en alom de orde boven de vrijheid gesteld heeft." Ik onderzoek niet of er een tijd was toen door den Minister van Justitie, die deze verklaring namens de Regering aflegt, vrijheid boven orde gewaardeerd werd. Beide moeten vereenigd zijn; de orde, waar ze niet in willekeurig organiseren ontaardt, vindt in de vrijheid een steun.

De voorgestelde wijziging van het Reglement zou ligt aanleiding geven tot willekeur en tot *vijfhoofdige dictatuur;* een ligchaam vormen waardoor de Kamer in vrije ontwikkeling van gevoelens belemmerd, de Regering bijkans van invloed beroofd, het gemeen overleg in vijf personen, zoo niet in *één* persoon, geconcentreerd wierd.

—

*** Vooral door den President der Commissie (den heer Nedermeyer van Rosenthal) en den heer Thorbecke werden tegen mijne voorstelling bezwaren in het midden gebragt. Door den laatste werd het zamenstel mijner beginselen als *politiek anachronisme* beschouwd; als *individuele opinie* onvereenigbaar met den *grondtoon des tijds.*

Zoo ik de aandacht der Vergadering iets langer bezig houd, is het omdat, vooral in eene zaak van zooveel gewigt, met de repliek niet mag gebeuren hetgeen in Frankrijk *étrangler la discussion* heet. De repliek is het belangrijkste gedeelte; de eigenlijke slag. De eerste ontwikkeling van gevoelens is het zich scharen in slagorde, de repliek is het gevecht. Het is regt en pligt de repliek te gebruiken, niet om op het systema zelf terug te komen, maar om uit den weg te ruimen datgene waardoor de tegenpartij het in een onjuist daglicht gesteld heeft. — Ik heb het woord gevraagd onmiddelijk na het lid uit Leyden; niet omdat ik zijne rede terstond wil beantwoorden; neen, zijne redevoeringen zijn niet van dien aard dat ik ze gaarne onmiddelijk beantwoord. Ik verlang aan medestanders tijd te geven om, terwijl ik spreek, na te gaan welke punten uit de rede van den vorigen spreker nog opgenomen moeten worden. Het is de taktiek die men in den oorlog dikwerf gebruikt; met een klein corps den vijand ophouden, tot de hoofdmagt bijeen is.

Één enkel punt evenwel wil ik opnemen; een punt in verband tot de tegenstelling van oud en nieuw, welke zoo menigwerf te berde gebragt wordt. Er is in alle landen, ook in ons land, eene partij die zich het monopolie aanmatigt van fraaije woorden; bij uitsluiting voorstanderes van vrijheid, vooruitgang, verlichting. Dit privilegie, ten gevolge waarvan voor de tegenpartij weinig goeds zou overblijven, moet worden betwist. Het lid uit Leyden heeft opgemerkt dat er onderscheid is tusschen individuële opiniën;

de mijne vallen niet in den grondtoon van den tijd, hebben geene vastheid; hechten zich, even als de klimop, aan alles vast, maar hebben zelve geen kracht. Ik heb alzoo mijn stelsel van opiniën in den wortel zien aantasten; zij hebben, is het gezegde juist, geen de minste waarde meer. Ik zou kunnen antwoorden dat zij behooren tot den grondtoon, niet alleen van dezen tijd, maar van alle tijden[1]; doch meen dat men, door zoodanige uitspraken, waar tijd ter ontwikkeling ontbreekt, in magtspreuken valt. Zoo het Adres van Antwoord de uitdrukking eener individuële opinie geweest is, het was, gaf hij te kennen, omdat de opinie zelve met den grondtoon des tijds overeenkwam. Maar, blijkens de discussie, had de Kamer moeite den grondtoon van haar tijd te vatten; want de algemeene strekking is bijkans verworpen, en, eerst aan het einde van den tweeden dag, is het Concept, onder de vlag van het lid uit Deventer[a] (die het opstel met een behoorlijken aanhef voorzien en alzoo tot een Antwoord gemaakt had) in veilige haven gebragt. — Ik gevoel behoefte om een woord te rigten tot den Voorzitter der Commissie, omdat ik vrees dezen welligt zonder opzet gekwetst te hebben. Hij heeft de Commissie verdedigd met gevoel, met warmte en, in den goeden zin des woords, met hartstogtelijkheid. Ik wensch balsem in de wond te gieten; een weinig, want ik geloof niet dat de wonde diep is. *Partijschap*, gelijk die waarvan men gewag gemaakt heeft, kan ook mijn verlangen niet wezen. Wanneer ik geen *juste milieu* wil, versta ik daardoor dat men, ten onregte, wanneer de een het er voor houdt dat twee maal twee vier, de ander dat twee maal twee zes is, als *terme moyen* zegt: neen, twee maal twee is vijf[2]; of wel, bij verschil van gevoelen of het zwarte wit zij, aanneemt dat het grijs is. Aldus is men voor de uitersten, ter linker- en ter regterzijde, beveiligd; conciliatie, bemiddeling heet het; men is voorstander van vrede, liefde en eensgezindheid. — Kunnen partijen ontbreken in een Constitutionelen Staat? Indien men, krachtens het regt van *enquête*, Engelschen kon laten overkomen, om te vernemen of er partijen moeten zijn, zij zouden vragen: wat meent gij Nederlander? gij zoudt immers niet een ligchaam verlangen zonder ziel? zoo gij geene partijen wilt, laat dan, naar uw geliefkoosde leus „bezuiniging door vereenvoudiging," het Gouvernement de Kamers ont-

---

[1] „*C'est par l'esprit des siècles que l'esprit du siècle doit être jugé*" Laat ons niet vergeten dat, zoo wij, tegen den geest onzer eeuw geïsoleerd zijn, die eeuw zelve, tegenover alle de eeuwen, alleen staat en, door de zeldzaamheid van haar rigting, als uitzondering op den geheelen omvang der wereldgeschiedenis, in den volsten zin des woords, geïsoleerd is.

[2] Maar, als de een beweert dat twee maal drie en de ander dat twee maal twee vijf is, zou dan twee maal twee is vier zoo afkeurenswaard zijn? Voorzeker niet: ik heb niet het aanzijn ontkend van een loffelijk *juste milieu;* ik verhef mij tegen de zienswijze van hen door wie de waarheid *altijd* in een middenterm der strijdige beginsels gezocht wordt.

a DUYMAER VAN TWIST.

binden en, kan het zijn, niet meer bijeenroepen. Eene Vertegenwoordiging, waar zich geen verscheidenheid van gevoelens en vastheid van overtuiging openbaart, is minstens overtollig. — Men beklaagt zich over het Reglement van Orde, als of het werken met den vereischten spoed belet had. Ik zal niet vragen of evengemelde leus, waaronder de Grondwetherziening met zooveel ophef werd doorgedreven, in de toepassing niet groote bedachtzaamheid vereischt? of er veel kans is op verwezenlijking van het geopende vooruitzigt? of de bezuiniging, door het wijzigen van den Staatsvorm, zich ver uitstrekken zal? of niet de Grondwetherziening, daar zij het oog afleidt van de groote sociale quaestiën, duur te staan zal komen? of het niet beter geweest ware bedacht te zijn op handhaving en ontwikkeling der Grondwet? Alleen antwoord ik op den wensch naar wettenmakerij met meerderen spoed. Wanneer men de geschiedenis bij de hand neemt, zullen er vergaderingen van volksvertegenwoordigers gevonden worden, wier leverantie van wetten oneindig grooter was dan ooit van deze Kamer; maar dan zal men ook bevinden dat zoodanige vergaderingen het Vaderland dikwijls, met ongemeenen spoed, in verwarring en ellende gestort hebben. Heeft men, bij dit bezwaar, gedacht aan hetgeen in het afgeloopen zittingjaar verrigt is? In dat jaar is, buiten de behandeling van een vrij aanzienlijk getal wetten, de geheele Grondwet herzien. Wat kan men meer verlangen? nog meer stoom in de machine? Als een voorbeeld van spoed, zoo al niet van voorbeeldigen spoed, wijs ik op het Verslag van 16 Maart 1848. Jaren lang had men over de quaestiën, die bij eene wijziging van Staatsvorm beslist zouden moeten worden, gesproken, zonder ooit tot eenstemmigheid te komen. En nu was men, onder het nog bestaande Reglement, in drie dagen, van 13 tot 16 Maart, gereed. — Evengemeld Verslag leidt nog tot eene aanmerking, welligt niet ongegrond. Het geachte lid uit Leiden zegt: de Commissie van Rapporteurs zou zijn, niet het gezuiverd, ook niet het zuiverend, maar het *ontwikkelend* orgaan. De vergelijking van het Verslag van 16 Maart, in handen gesteld der Commissie van den volgenden dag, met hetgeen zij heeft voortgebragt, kan licht geven omtrent hetgeen die ontwikkeling zijn zou. De Commissie van 17 Maart was eene Commissie van zeer zelfstandige Rapporteurs; verlangt ge eene ontwikkeling, gelijk zij aan het Verslag van 16 Maart gaf? — Door den Voorzitter der Commissie is gezegd dat het voorstel de individuëele meeningen eerbiedigt, vermits aan iedereen het inzenden van amendementen vrijstaat. De vraag is of een ingezonden amendement kans zal hebben om indruk te maken; zoo men vooruit het tegendeel weet, zal men het amendement terughouden. Stel dat voor het regt van vereeniging eene Commissie van Rapporteurs benoemd zij, die de volkomene vrijheid van vereeniging voorstaat, en dat iemand een met dit denkbeeld strijdig amendement inbrengt. Zal niet de waarschijnlijkheid eener onpartijdige beoordeeling, als men de Commissie tegen zich heeft,

gering zijn? De Commissie, zegt men, kan geen amendementen in tweederlei zin formuleren, en moet van een vast beginsel uitgaan. Ziedaar eene *petitio principii;* de Commissie mag op geen enkel punt een eindvonnis formuleren; zij treedt dan buiten haar werkkring, die geheel *praeparatoir* is. Rapporteren is haar taak; zij heeft enkel te doen met de instructie van het proces. — Er is gesproken van geïmproviseerde amendementen, als schrikbeeld. Hiertegen zijn waarborgen denkbaar. Het gevaar zou vervallen door eene bepaling dat, tusschen den afloop der beraadslaging en de stemming, een dag verloopen moet; eene bepaling die in België bestaat. Wanneer men verder wil gaan, miskent men de bedoeling van het regt van amendement; dat de openbare discussie in nut en levendigheid winne; wanneer een amendement, als vonk uit de botsing, licht geeft. Het geachte lid uit Leiden gaf te kennen, dat ook ik mij schuldig gemaakt had aan eene republikeinsche hebbelijkheid; een gevoel van jaloerschheid had opgewekt tegen hen die gerekend worden uitstekende bekwaamheden te bezitten. Ik haalde slechts aan wat een ander gezegd had, en voegde er bij dat ik mij nooit tegen de aristocratie van talenten en bekwaamheden verzetten zou; een voor elke vergadering doodelijk verzet. Ik gaf te kennen dat ik in de Commissie van Rapporteurs den grond zag tot eene oppositie *quand même* van te grooten invloed; ook mag de *praeparatoire* instructie niet uitloopen op eene *definitive* beslissing. — Ook het gemeen overleg zal schade lijden. Dit kan plaats hebben, door schriftelijke mededeelingen of door mondeling onderhoud van de Ministers met de Commissie van Rapporteurs. De laatste wijze wil men thans. Er is met kieschheid gewezen op de nadeelige gevolgen die daaruit kunnen voortvloeijen [1]. Wanneer de schriftelijke antwoorden der Regering ter zijde geschoven worden, komt zij in eene valsche positie en de instructie wordt eenzijdig. — De taak der Rapporteurs zal, ook zonder aanneming van het voorstel, belangrijk genoeg blijven en de bekwaamste leden, tot Rapporteurs gekozen, niet verstoken zijn van wenschelijken invloed. — Nog een enkel woord aan hen, die, even als ik, kort geleden in de Vergadering zitting namen. Wat moeten wij doen? wij die geen ondervinding hebben ter beoordeeling van de zaak. Ik zie op de oudere leden der Kamer: ik ontwaar hoe dezen tegen elkander overstaan. De een zegt dat het hem niet mogelijk is te begrijpen hoe de Commissie er toe heeft kunnen komen dergelijken twistappel in de Vergadering te werpen; de ander begrijpt niet hoe zijn geacht medelid dit niet begrijpt. Onder zoodanige omstandigheden komt voor de nieuwe leden de opgeworpen *dilatoire* exceptie uitnemend te pas. Blijkt later dat de tegenstanders gedwaald hebben, dan zal men komen

---

[1] „Is het zoo ondenkbaar dat in de Commissie menschen zitting kunnen hebben, die er niet zoo geheel blind voor zouden zijn, indien de Minister bij zulk eene gelegenheid een gordijn opligtte, waar achter zich een heerlijk verschiet vertoonde voor hen en de hunnen?”

tot hetgeen den anderen aanbevelenswaard schijnt. Het is veel gemakkelijker van het thans bestaande tot hetgeen de Commissie wil, over te gaan, dan om van hetgeen zij voorstelt, is het eenmaal ingevoerd, te keeren tot het oude. Dit uitstel zou overeenkomen met bedachtzamen vooruitgang, het voorstel is een gewaagde sprong. — Indien de Commissie (zij is aan zelfstandige Rapporteurs gelijk) nu triumfeerde, zou hierin het bewijs gelegen zijn der gevaarlijkheid van haar voorstel. Herinnert u hoe het denkbeeld der Commissie in de afdeelingen door eene overgroote meerderheid ten stelligste afgekeurd werd. Bijkans eenparig verklaarden zich alle afdeelingen daartegen. Wordt het nu des niet te min aangenomen, dan hebben wij van de onweêrstaanbaarheid der kleine phalanx overtuigend blijk; dan ligt in dezen intellectuëlen triumf der Commissie het bewijs dat zij de nederlaag verdiend had; dat de redeneringen tegen haar aangevoerd, gegrond waren; dat de schets der gevolgen van het systeem, in plaats van schrikbeeld, realiteit is.

Het voorstel werd verworpen met 39 tegen 25 stemmen.

7 *Mei* 1851.

*** Het Reglement van Orde werd herzien. Eene proefneming met *zelfstandige Rapporteurs*, gelijk ze door den heer Lotsy voorgesteld werd, kwam mij nu, ook om gebrek aan genoegzame leiding door het Gouvernement, wenschelijk voor.

Ik heb in dubbele mate behoefte aan de welwillende aandacht van de Kamer. Ik heb mij te vrijwaren van het verwijt mij zelven ongelijk te worden. Ik heb te spreken over eene zaak die mij, die ons allen voorkomt van het uiterste gewigt te zijn, en in te grijpen in verscheidene deelen der practijk van het Nederlandsche staatsregt. Deze moeijelijke discussie is eenigzins onverwacht. Doorgaans kunnen wij over iedere wet drie dagen na het drukken van het algemeen verslag onze gedachten laten gaan, en weinige wetten zijn zoo moeijelijk te beoordeelen als het punt dat ons nu bezig houdt. Vooral het lid uit Utrecht [a] heeft doen uitkomen het verkeerde van overhaasting. Evenwel het geldt hier eene *proefneming*; de zaak is vroeger opzettelijk en uitvoerig onderzocht, en onderzoek in de afdeelingen is nagenoeg gelijk aan ter-zijde-stelling van het voorstel. Het is niet denkbaar dat de Kamer artikelsgewijze beraadslage gelijk in 1849, toen alleen aan het punt van zelfstandige rapporteurs vier of vijf dagen zijn besteed. Maar het voorname punt moet met ernst worden overwogen.

Bestaan er tegen *de zelfstandigheid der Rapporteurs* bezwaren zoo groot, dat zelfs eene proef te gevaarlijk geacht wordt? Ik hel over tot het nemen eener proef.

a VAN GOLTSTEIN.

Hoedanig was onder het tegenwoordig Reglement de toestand van de Kamer? Is het zoo dat de Kamer behoefte aan een geneesmiddel heeft? zoo ja, welke zijn de oorzaken der kwaal? liggen zij in het Reglement van Orde? en, indien ook dit beaamd wordt, is proefneming met het aangeboden geneesmiddel vergund?

Is de Kamer, in een toestand die verbetering eischt?

Ik zou het niet wagen als recensent van de Kamer op te treden; ik resumeer slechts wat ik van recensenten heb gehoord. Velen zijn, met het lid uit de residentie [a], van oordeel dat het *Verslag* der Kamer weinig geschikt is om aan de Natie en aan de Regering een klaar denkbeeld te geven omtrent het gevoelen van de meerderheid. Doch men gaat verder en keurt de wijze van discussie af. Somwijlen zijn de beraadslagingen te lang; langwijlig, uitgerekt, omslagtig; bij voorbeeld, toen wij, schoon onbevoegd in bijzonderheden te treden, drie volle dagen hebben beraadslaagd over de Nederlandsche Apotheek. Bij andere gelegenheden was de beraadslaging te kort. Het tweederlei verwijt bewijst, zegt men, dat de Kamer niet altijd de verhouding tusschen uitvoerigheid der beschouwing en gewigt der zaken in het oog houdt. Somtijds werden punten, tot wier beoordeeling speciale kundigheden vereischt worden, in het breede behandeld, ofschoon het onmogelijk was dat de meerderheid zich, ook na langdurige beraadslagingen, een goed denkbeeld daarover kon vormen; bijv. bij de wet op het *Nederlanderschap*, en bij die omtrent *drukpersdelicten*. Door amendementen, sub-amendementen en wijzigingen op sub-amendementen, is wel eens de Kamer in zoodanige verwikkeling en perplexiteit gebragt dat sommigen niet meer wisten waarvan spraak was. In één woord, men beweert dat de discussie niet altijd gehad heeft het lumineuse, verkrijgbaar alleen door het op den voorgrond stellen van de voorname punten, wier geleidelijke ontvouwing, met afsnijding telkens van het overtollige, de duisterheden opklaart en het bereiken van een goed en helder resultaat mogelijk maakt.

Ik heb ook hooren zeggen — het is een teeder punt, maar men mag het niet onopgemerkt laten — dat onder dit Reglement de Tweede Kamer niet gehad heeft eene *eigene politiek*. Men meende — de uitdrukking moge misschien niet parlementair zijn — dat de Kamer te zeer, nu eens *halstarrig*, dan weder *buigzaam* is geweest. Ziedaar de voornaamste aanmerkingen die ik nu en dan gehoord heb. Zonder ze afzonderlijk ter toetse te brengen, meen ik echter dat het gevoel van ongesteldheid, van onwelzijn, hetwelk den voorsteller tot het doen van zijne voordragt geleid heeft, vrij algemeen is.

Waaraan is dit toe te schrijven? aan het Reglement? ook misschien; maar ik wil terstond zeggen, wat *mij* voorkomt de voornaamste oorzaak van de kwaal. In 1849, toen ik gewenscht heb eene *proefneming*, heb ik ondersteld, dat er zoude wezen *eene*

[a] Schooneveld.

behoorlijke leiding door het Gouvernement. Leiding door het Gouvernement tot bevordering van het gemeen overleg; van een veelzijdig onderzoek, tot ontwikkeling van de veerkracht welke in de Tweede Kamer en in elk delibererend ligchaam wenschelijk is. Hebben wij die leiding gehad? Bij het vorige Ministerie, een iegelijk zal het mij toegeven, zonder eenigzins te willen te kort doen aan den ijver en de bekwaamheid van de leden — ontbrak ze. Er was toen in de Kamer eene volkomene anarchie, de individuele meeningen hadden geen ander vereenigingspunt dan wederstreving tegen het Bewind. Wij hebben toen ook dikwerf — en dit laat zich verklaren bij de moeijelijkheid der tijden en bij de menigte der werkzaamheden — ontwerpen ontvangen, die men te regt genoemd heeft eene soort van *brouillon*, ter *correctie* van de Kamer. Hoe is het onder dit Ministerie? Het zij mij vergund met openhartigheid over eene zaak van zoo veel gewigt te spreken. Ik laat daar, of wij ook thans nog, nu en dan, wetten ontvangen, waaraan noodige bearbeiding en voorbereiding ontbreekt; volgaarne erken ik dat er ontvangen worden uitnemend geredigeerde ontwerpen van wet; maar uitnemend in het stelsel van den Minister, die ze voordraagt, en zoo dat *al* de pogingen van den Minister strekken om de wet te doen *aannemen.*

„Hoe? wenscht ge dat des Ministers pogingen strekken, om de wet die hij voordraagt, te doen verwerpen?” Neen, maar om goede wetten, en wetten die in het Vaderland wortel schieten, tot stand te kunnen brengen, moet het doel van een Minister zijn, niet enkel het doen aannemen van de wet, als of dit eind-resultaat genoeg ware, maar het doen aannemen, nadat zij het onderwerp van behoorlijk en veelzijdig onderzoek uitgemaakt heeft.

Er ontbreekt bij ons veel in de wijs van redactie der wetten. De ontwerpen zijn te zeer het werk van een individu, van een Minister die, naar de tegenwoordige inrigting der ministeriele bureaux, (de uitzonderingen daargelaten) te weinig in eigen studie en zelfstandige werkzaamheid van bekwame specialiteiten een, vooral ook bij de menigvuldigheid van zijn arbeid, onmisbaren steun vindt. Hetzij door wijziging in de inrigting der ministerien, hetzij door reorganisatie van den Raad van State, zou hierin kunnen worden voorzien. In de legislative werkzaamheid zou reeds vroegtijdig meer publiciteit moeten worden gebragt; zoodat de hoofdtrekken van het systeem der Regering omtrent gewigtige punten onder het oog van de Natie, van de deskundigen in de Natie, geraakten. Niet gelijk thans het ontwerp omtrent de zamenstelling der regterlijke magt in de periode, niet der voorbereiding, maar reeds der afdoening, aan de geregtshoven en regtbanken toegezonden is. *Tijdige* publiciteit is de voorwaarde van *nationaal* overleg. Daarbij voegt zich het *parlementair* overleg. Ik zou het wenschelijk achten, dat, even als in Engeland, aan de Kamer eerst de grondtrekken, de hoofdbeginselen eener gewigtige wet ter goedkeuring wierden medegedeeld, zonder dat te gelijk eene bij de uitkomst dik-

werf geheel overtollige overweging eener tallooze menigte van bijzonderheden gevergd werd. En vooral ook wordt vereischt eene *bearbeiding* en *discussie* der wet zelve, waarin, gedurende den ganschen loop van het onderzoek, eenheid en zamenhang zij. — Veel van het eigenlijk onmisbare wordt thans gemist. Ik verwijt het aan geen Minister, ik begrijp dat de oorzaak ook ligt in de moeijelijkheden van den tegenwoordigen tijd; maar de gedachte is thans schier alleen: hoe zal men eene meerderheid verkrijgen voor de wet? Men vervalt zoo in het systeem, dat men dikwerf met kracht en te regt heeft afgekeurd, in het systeem dat te lang in ons Vaderland geheerscht heeft, van de Staten-Generaal te beschouwen als lastig aanhangsel, de goedkeuring dezer Kamer als eene, ja, noodige, maar lastige formaliteit. En aldus vergeet men dat een Gouvernement, door behoorlijke leiding, door bevordering van gemeen overleg, eene onberekenbare en eerst dan voor het welzijn van de Natie inderdaad nuttige kracht uitoefenen zou. Men miskent het grootste voorregt van een constitutionneel Gouvernement.

Is proefneming met het aangeboden geneesmiddel geoorloofd en wenschelijk? In de *proefneming* zie ik geen gevaar. Het is *mogelijk* dat dergelijke wijziging verbetering zij. Waar behoorlijke leiding van het Gouvernement ontbreekt, moet wel leiding in de Kamer zelve worden gezocht. Dan is het noodig de capaciteiten der Kamer op ieder speciaal ontwerp te concentreren; aan de deskundigen de verantwoordelijheid op te leggen welke van eene voortaan zoo gewigtige taak onafscheidelijk is. Het Verslag zal het voor en tegen opnemen, wikken en wegen en eene praeparatoire schets zijn van doeltreffende discussie; door den invloed der Rapporteurs in de discussie zelve, zal het meest gewigtige aangedrongen, het overtollige afgesneden, in den gang der gedachtewisseling orde worden gebragt.

Nog een enkel woord omtrent tegenwerpingen, welligt uit hetgeen ik zelf in 1849 gezegd heb, ontleend. Het onderzoek in de afdeelingen zal nietsbeduidend worden. Ik vlei mij dat die vrees te ver gaat; zij, die belang stellen in een ontwerp van wet, zullen gaarne hun gevoelen kenbaar maken en toetsen aan dat van anderen, waartoe de beraadslaging in de sectie de beste gelegenheid geeft. Er is toen gesproken van een *zuiverend* orgaan, waardoor misschien ter zijde zou worden gesteld; maar eene zuivering, bij dergelijke massa van aanmerkingen als uit onze gesprekken voortvloeit, kan ook, hoe pijnlijk somtijds voor ons, nut hebben.

Vooral twee tegenwerpingen zijn gewigtig. Men heeft vroeger openlijk (ook ik heb het gedaan) en nu misschien meer bedektelijk, een schrikbeeld opgehangen van het onwederstaanbaar overwigt dat de meerderheid zou erlangen.

Vooreerst heeft eene meerderheid regten; ik wil niet, omdat ik tot de minderheid behoor, die regten miskennen. Het is verkeerd een beginsel, een regt niet te eerbiedigen, omdat het ons niet, omdat het aan onze tegenpartij te pas komt. Bovendien, de min-

derheid kan meerderheid worden. Het zou te betreuren zijn, dat zij zich zelf de middelen had benomen om ook harerzijds te verrigten wat tot de regten en pligten eener meerderheid behoort.

Daarenboven, wat betreft de *overheersching* der meerderheid, waaromtrent men als van eene toekomstige zaak spreekt, heb ik mij gevraagd, zonder aan *overheersching* een hatelijken zin te willen hechten, of wij van dit overwigt thans geheel vrij, of wij ter beoordeeling van het schrikbeeld niet reeds in de gelegenheid zijn. Ook ben ik voor die verdrukking niet uitermate beducht. Zij heeft eene goede zijde. Zij kan de meerderheid wakker maken. Eene minderheid heeft somtijds een prikkel noodig om met haar eigene kracht bekend te worden. Men spreekt van veerkracht; het is door het drukken op de veer dat veerkracht openbaar wordt.

De andere objectie heb ik ook zelf in 1849 gemaakt. Ik gaf de vrees te kennen dat wij van een *monarchaal* in een *parlementair* Gouvernement zouden geraken. Nu zie ik dat wij, niet regtens, maar feitelijk, ook zonder zelfstandige rapporteurs, leven onder een parlementair Gouvernement; een monarchaal Gouvernement noem ik wanneer het Ministerie — daargelaten de persoonlijke werkzaamheid van den Koning, die geheel buiten deze politieke quaestie blijft — zich beschouwt als vertegenwoordigende de Kroon, een zelfstandig, een in eigen sfeer onafhankelijk vorstelijk gezag; als het noodig is, tegenover de Kamer, tegenover de kiezers. Maar wanneer ik naga het weinige dat ons nu en dan bekend geworden is omtrent de beginselen van dit Ministerie, dan beschouwt het zich als orgaan van de volksvertegenwoordiging; misschien, als het noodig is, ook tegen de Kroon; dan hebben wij een parlementair Gouvernement. Ik ga verder, en acht dat wij door de soort van impulsie die de volksvertegenwoordiging ontvangt, hebben een gedenatureerd, een verbasterd parlementair Gouvernement. De Minister van Binnenlandsche Zaken, in de Memorie van Antwoord omtrent de gemeentewet, waar hij doet uitkomen wat centralisatie en wat geen centralisatie is — een moeijelijk punt — zegt, dat wanneer de magt van het gemeentebestuur te zeer in één persoon, den burgemeester, zamengetrokken wordt, dit zeer verkeerd wezen zou. Soortgelijke ontaarding zien wij, in ons tegenwoordig parlementair gouvernement, in het groot. Men begrijpt dat ik dus, in 1851, uit dit oogpunt geen bezwaar, en veeleer, ten gunste der proefneming, eene reden te meer heb. Inderdaad, deze proefneming zal misschien aanleiding geven om meer opzettelijk te overwegen onder welken regeringsvorm wij eigenlijk zijn geraakt.

In het voorstel zou ik eene wijziging wenschen, het wegvallen van de *secretarissen.* Wat zal er veel in den secretaris vereischt worden! duidelijk en vaardig schrijven; de secretaris is tevens *referendaris* omtrent alle wetten: een *omnis homo*, die met ongemeene vaardigheid den geheelen loop van allerlei beraadslagingen op het papier brengt. Daarbij een man van een belangeloos karakter, want hij arbeidt niet voor zich zelven; hij werkt doorgaans

voor een ondankbare; want bijna nooit zal hij opteekenen ten genoege van den rapporteur. Ten slotte zal hij veelal nutteloos werk verrigten; de zelfstandige rapporteur zal er weinig gebruik van maken. Het doel wordt beter bereikt, wanneer men den rapporteur benoemt na afloop van de algemeene beschouwingen over het ontwerp van wet.

Het voorstel van den heer Lotsy werd aangenomen met 36 tegen 23 stemmen.

---

29 *September* 1851.

*** De heer Huguenin had voorgesteld de bepalingen omtrent de *zelfstandigheid der Rapporteurs* reeds weder uit het Reglement van Orde te ligten.

Een zonderling verschijnsel zou het wezen, indien op dit oogenblik de quaestie der *zelfstandige rapporteurs* beslist wierd, een punt zoo moeijelijk, zoo ingrijpend in het geheele staatsregt, dat wij in 1849 daarover beraadslaagd hebben vier of vijf dagen achtereen. Bij mij althans is niet uitgemaakt dat de instelling van zelfstandige rapporteurs veroordeelenswaard is. Ik acht dat zij, meer welligt dan het oude Reglement, zal brengen tot toetsing der beginselen van eene wet, tot *questions de principe.* Een voordeel vind ik in de meerdere *verantwoordelijkheid* van die rapporteurs; zonder dit systeem is niemand verantwoordelijk, omdat de aansprakelijkheid over de totaliteit der leden wordt versnipperd en zich in het geheim der afdeelingen verbergt. Het is een groot voordeel, dat enkele leden, en juist de meest bevoegden, belast worden met groote verantwoordelijkheid en alzoo gedrongen tot dubbele moeite bij het onderzoek der wet.

Omtrent de objectien van den geachten voorsteller heb ik bij hetgeen door den spreker uit Leyden [a] gezegd is, weinig te voegen. Voorzeker, juist aan het stelsel van *niet*-zelfstandige Rapporteurs is telkens verweten dat het gevoelen der meerderheid aan het Gouvernement onbekend bleef, en doorgaans is er, om het meerdere gewigt der benoeming van een zelfstandigen rapporteur, op de wegneming van dit bezwaar meer uitzigt. De voornaamste vraag blijft: hoe hebben wij de meeste kans van goede wetten? Bespoediging wensch ik zeer, maar, in den regel, niet zoodanig eene, dat de rapporteurs reeds zouden werken vóór het onderzoek in de afdeelingen is afgeloopen; dit is niet overeen te brengen met: *Festina lente.*

Ten voordeele van zelfstandige rapporteurs, kunnen *autoriteiten* die bij de Kamer veel afdoen te berde worden gebragt. Het geachte lid uit Zutphen [b], indien wij de motie aannamen, zou ook hierin een treffend voorbeeld kunnen vinden van de verschillende

a Gevers van Endegeest. b van Zuylen van Nyevelt.

gemoedsstemming van deze Kamer en de Kamer in 1849. Ik heb toen behoord onder degenen, die, niet omdat zij de instelling van zelfstandige rapporteurs onvoorwaardelijk veroordeelden, maar omdat zij de proef wenschten te nemen, of het *Reglement van Orde* met het regt van *amendement* vereenigbaar was, het stelsel van zelfstandige rapporteurs hebben gestuit; toen ben ik door een groot gedeelte van de Kamer, door die leden vooral, welke nu op den gang van de politieke aangelegenheden het overwigt hebben, veroordeeld, als had ik een politiek wanbedrijf begaan. Ik was niet op de hoogte van de zaak; ik had geen eerbied voor capaciteiten, geen denkbeeld van het nut, hetwelk deze onvergelijkbare instelling te weeg zou brengen. En nu zou eensklaps het gezag van dergelijke autoriteiten, waaronder de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie, welke het systeem van de zelfstandige rapporteurs met warmte hebben verdedigd; — het gezag van twee Ministers en van zoovele andere leden van de Kamer, ter zijde worden gesteld?

Bovenal komt hier in aanmerking de waardigheid der Kamer. De Kamer heeft, na rijp beraad, besloten, dat er eene *proefneming* plaats hebben zou, en niemand zal durven zeggen, dat de proef *genomen is.* Men heeft van de ervaring gezegd: *experientia artis magistra;* in dubbele mate voorwaar moet zij worden gewaardeerd, indien men haar zóó spoedig verkrijgt.

Wij zijn op een nieuwen weg gekomen: geen wonder dat wij eenigzins *gederouteerd* zijn; maar bij mij is niet uitgemaakt de onvermijdelijkheid eener terugkeering reeds nu tot de vorige *routine*, tot den ouden slender. Dan zou ik bijkans de toepassing vreezen van het: „*Varium et mutabile semper*"*;* ik zal niet zeggen wat er op volgt.

Twee bezwaren vooral wegen misschien bij hen, die de motie willen ondersteunen. Het eene, de behandeling der *begrooting;* ik zou mij tegen eene *exceptie* voor de begrooting niet verzetten. Met het andere bezwaar bedoel ik de moeijelijkheden aan de betrekking van *secretaris* verbonden; ter wegneming hiervan wensch ik eene motie van orde te doen; namelijk dat de Commissie, belast met de herziening, de secretarissen uit het Reglement ligte, en dat voortaan de rapporteur gekozen worde *na de algemeene beschouwingen.*

De motie van orde van den heer Huguenin werd ingetrokken, de mijne verworpen met 25 tegen 23 stemmen.

3 *October* 1851.

*** Eene Commissie *ad hoc* had (met ter zijdestelling van het vraagstuk omtrent *de gevolgen der sluiting van de Kamer*) geadviseerd om de op nieuw ingekomen in de jongste zitting onafgedane ontwerpen, als nieuwe voordragten, naar de Afdeelingen te verzenden.

Ik vereenig mij niet met het gevoelen der meerderheid van de Commissie. Het is een moeijelijk vraagstuk; onze beraadslaging is gewigtig voor de Kamer, de Regering en de Natie, omdat zij de behoorlijke en doeltreffende regeling onzer werkzaamheden, het vormen van een belangrijk antecedent, en de uitlegging der Grondwet betreft. De Commissie heeft eenstemmig het constitutionnele vraagstuk: of de ingediende wetten door de sluiting der Kamer vervallen? ter zijde gesteld. Dit mag niet; bij de toetsing der argumenten worden wij tot dit vraagstuk telkens wedergebragt. Ik durf niet aannemen dat uit de inzending, gelijk ze van regeringswege geschied is, blijkt dat wij *nieuwe* voorstellen van wet hebben; integendeel de Regering zendt de vorige, *dezelfde* voorstellen, omdat zij *onafgedaan* zijn, ter *afdoening*. Het gevoelen der Regering kan bovendien de Kamer niet binden; althans niet waar het interpretatie geldt van de Grondwet. Indien van regeringswege iets geschied ware dat de zaak uit haar geheel brengt, ook dan zou men, om het gewigt van het onderwerp, behooren na te gaan hoe, met gemeen overleg, in de afwijking zal worden voorzien.

De argumenten van de minderheid der Commissie zijn krachteloos geworden omdat zij in de ter-zijde-stelling van het constitutionnele vraagstuk toegestemd en haar steunpunt niet in *het voortleven van de Kamer* gezocht heeft. De afdeelingen te doen *herleven* is ondenkbaar, en de voorstellen van wet *zijn* (volgens art. 106 der Grondwet) onderzocht in de afdeelingen, eerst dan wanneer men het denkbeeld van *dezelfde* bij voortduring werkzame Kamer vasthoudt. Dit is mijn denkbeeld; dit stel ik op den voorgrond; hierop (wanneer wij nu en voor het vervolg eenvoudige, algemeene, regtmatige en grondwettige regeling der werkzaamheden begeeren) komt alles aan; *de Kamer blijft dezelfde*, volgens ons staatsregt, *zoolang zij niet wordt ontbonden:* dezelfde, *ook bij aftreding van de helft der leden.* Ik deins voor geen enkel der gevolgen van mijn systema terug. Ik erken, dat het moeijelijkheden aanbiedt; maar de moeijelijkheden zijn niet onoverkomelijk; zijn minder dan naar de tegenovergestelde leer, en nemen de juistheid van het beginsel niet weg.

Het onderwerp is reeds in deze Kamer behandeld, in de merkwaardige zitting van 22 September 1849. En wat is de uitkomst geweest? Dat men wetten, in de vorige zitting ingekomen, niet naar de afdeelingen verzonden heeft. Maar *waarom?* Een lid uit Nijmegen [a] beweerde dat de ontwerpen van wet niet naar de afdeelingen moesten verzonden worden, *omdat ze vervallen waren.* Hij heeft toen, gelijk meermalen, getriumfeerd; zijne *gronden* hebben niet getriumfeerd. De ontwerpen van wet zijn niet naar de afdeelingen verzonden; maar waarom? *omdat er een nieuw Ministerie gevormd werd*, omdat men begreep dat, dien ten gevolge, de ontwerpen zouden worden ingetrokken. Dit is de reden geweest.

a DE MAN.

Hij stond bijkans alleen. Hij werd door *één* lid ondersteund. Hij zelf is eenigzins twijfelachtig en wankelend geweest; hij erkende gaarne — in hoe ver dit *gaarne* geschied is, wil ik niet onderzoeken — dat de overbrenging van werkzaamheden uit de vorige zitting door de Grondwet niet stellig scheen te zijn verboden. De heer Thorbecke heeft hem schijnbaar ter zijde gestaan; beleefdheidshalve, gelijk men bij het begin van eene rede meer doet, zich vereenigende met het denkbeeld van den vorigen spreker, die duidelijk had getoond, dat er (trouwens, aldus teruggegeven, kon het denkbeeld door iedereen worden beaamd) onderscheid is tusschen reces en sluiting van de Kamer. Maar wat heeft de heer Thorbecke, als beweegreden, bij herhaling doen uitkomen? den *onzekeren toestand*, den *onzekeren staat van zaken*. Met veel kracht en nadruk zijn de gronden van het lid uit Nijmegen bestreden. Door den heer Fokker, die onmiddellijk de eenzelvigheid der Kamer op den voorgrond gesteld heeft. Door den heer Donker Curtius, die beweerde dat de Kamer van de aangeboden voordragten *gesaisisseerd blijft*. Door den heer Duijmaer van Twist, die toen reeds op de hoofdgedachte wees die ik thans in het oog houd; „dat deze Kamer niet als eene nieuwe te beschouwen is, maar dat „zij *dezelfde* als de vorige is, en dus *niet alleen de bevoegdheid „bezit, maar ook verpligt is tot zoodanig onderzoek over te gaan.*"

Nu kom ik tot het voorname argument van de tegenpartij; de beteekenis die zij aan artikel 98 van de Grondwet geeft, als of met de sluiting al het vorige werk verviel. Waarom wenscht zij die uitlegging? alleen om het onderscheid tusschen *intrekken* en *niet weder indienen* eener voordragt. Er kunnen omstandigheden zijn, waarin het voor het Gouvernement wenschelijker is dat er geene stellige intrekking worde vereischt. Omstandigheden: welke? De Regering heeft middelen om zich tegen de Kamer in veiligheid te stellen. Zij heeft niet alleen de ontbinding; zij heeft ook het regt tot intrekking van eene voordragt, en wanneer een ontwerp uit het *initiatief* der Tweede Kamer ontsproten, door de beide Kamers — eene ongehoorde zaak! — is aangenomen, behoeft de *sanctie* niet te worden verleend. In tijden van opgewondenheid, zegt men, zal het Gouvernement zich bepalen bij het niet weder indienen van de wet. Maar hoe! zal in tijden van opgewondenheid niet hetzelfde misnoegen openbaar worden wegens het niet indienen, als anders wegens het intrekken van de wet? zal niet tegen het Gouvernement dezelfde aandrang worden gebruikt? voorzeker het is eene illusie, welke, om dergelijke berekening, in de eenvoudige beteekenis van art. 98 verandering brengt.

„De verandering der Staten-Generaal wordt op dezelfde wijze gesloten, wanneer de Koning oordeelt, dat het belang van het Rijk niet vordert de vergadering langer bijeen te houden."

Ik herinner mij dat de heer Donker Curtius, twee jaren geleden, deed opmerken dat er staan zou: met verplaatsing van het

woordje *niet:* „wanneer de Koning oordeelt, dat het belang van het Rijk vordert de vergadering *niet* langer bijeen te houden:" indien de Grondwetgever aan het schrikbeeld eener dreigende Kamer gedacht had.

De sluiting is een gewigtig privilegie van de Kroon. Hogendorp, wien ik over constitutionnele vraagstukken gaarne citeer, heeft de sluiting te regt een groot voorregt genoemd; of beteekent het weinig dat de Koning bij magte is de beraadslaging te doen ophouden, om te regeren, weken en maanden lang, zonder dat de Kamers bijeenzijn? Doch van waar ontleent men eene uitbreiding van dit voorregt, met eene onder alle omstandigheden voor den geheelen onafgedanen arbeid der Kamer desorganiserende kracht?

De *sluiting* is ook aldus eene *stuiting*. Voorzeker de Kamer wordt in haar vaart gestuit, wanneer men de beraadslaging weken en maanden schorst. Art. 98 *kan* de beteekenis niet hebben die men er in legt. Het laatste gedeelte, volgens hetwelk de jaarlijksche vergadering *minstens twintig dagen* bijeenblijft, toont wel dat het (uit de vorige Grondwet overgeschreven) opgesteld is, toen men geen denkbeeld had van zittingen gelijk wij ze beleefd hebben, waarin, nadat ze bijkans een geheel jaar hadden geduurd, naauwelijks de helft, of laat mij beter zeggen $^1/_{10}$ deel van den arbeid was afgedaan.

Hierbij komt thans nog de *ontbinding*. Nu kan omtrent de voortduring der Kamer, zoolang ze niet wordt ontbonden, geen twijfel bestaan. Het bevreemdt mij niet dat de Commissie, belast met de herziening van het Reglement van Orde, overgeheld heeft naar dit systeem, hetwelk in Belgie zeer goede vruchten draagt.

Men wijst op Engeland. Ik houd mij verzekerd dat bij Engelsche staatslieden niet zou opkomen tot zoodanige desorganisatie van den arbeid, als waarvoor hier nu gevaar is, over te gaan. Men stelt zich de zwarigheden te ligt voor. De meerderheid van de Commissie erkent dat er groot ongerief zal zijn; het zal veel grooter wezen dan zij zich voorstelt. Wij moeten niet enkel op het tegenwoordig oogenblik zien. Wat is nu het geval? Vooreerst belooft de Regering, en dit neemt vele bezwaren weg, *al* de onafgedaan geblevene ontwerpen. Zal dit altijd gebeuren? kan men zich niet voorstellen een Ministerie hetwelk van het voorregt eener *indirecte* intrekking gebruik make om vele voordragten niet weder in te brengen, die bij nader inzien minder geschikt werden gekeurd? Maar dan is er nog iets. Ik acht niet dat de Kamer thans in buitengewone opgewondenheid verkeert; maar wanneer dit gebeurt, zal, volgens de behandeling die men thans voorstelt, de vraag, of het onderzoek eener wederom ingekomen voordragt al dan niet van meet af zal worden begonnen, bij elk belangrijk ontwerp tot partij-quaestie worden gemaakt. Één voorbeeld nu reeds. Er is groot verschil omtrent de finantiele wetten. Zij, die niet tevreden zijn met de rigting die het onderzoek heeft genomen, zijn geregtigd en verpligt te ijveren voor een geheel nieuw onder-

zoek door in hun zin en geest benoemde zelfstandige rapporteurs
Stel nu eene Kamer die tegen het vermoedelijk einde der zitting gewigtige wetten in behandeling heeft, zal dan, bij het dubbel vooruitzigt van *indirecte intrekking* of van *geheel nieuw onderzoek*, de lust en ijver van den zelfstandigen rapporteur groot kunnen zijn? Inderdaad, wanneer men zich van het oogenblik afzondert en de zaak in het algemeen beschouwt, is de aanneming van het voorstel der Commissie een gevaarlijk antecedent.

Wij zijn verpligt ons te houden aan het constitutionnele beginsel der voortleving van de Kamer, zoo lang de Koning ze niet ontbindt. Ook behoeven wij daardoor in geene botsing te geraken met het Gouvernement. De Regering zendt ons weldra al de vorige onafgedane voordragten. Laat de Kamer den draad opnemen, waar die in de vorige zitting afgebroken werd. Ook aldus zal men moeijelijkheden ontmoeten, maar terwijl we grooter bezwaren ontwijken, zullen wij volgens de Grondwet en den aard van ons constitutionneel staatsregt te werk gaan.

⁂ De heer Metman bleef, namens de Commissie, beweeren dat de constitutionnele quaestie ter zijde moest worden gesteld; omdat hier gehandeld werd van voordragten die de Regering *andermaal ingezonden had*. — Ook zou tegen eene andere behandeling der ontwerpen uit Art. 106 der Grondwet (dat onderzoek in de afdeelingen eischt) bezwaar kunnen worden ontleend.

Nog een woord. Art. 106 kan, in verband met de wijze waarop de Regering de voorstellen indient, geen bezwaar zijn. Er is *nadere* voorlegging van *onafgedane*, dat is, van *dezelfde* aanvankelijk behandelde en gedeeltelijk bijkans afgedane ontwerpen; waaromtrent, door het onderzocht-zijn in de afdeelingen, voldaan is aan hetgeen art. 106 gebiedt.

De geachte spreker is, — hij vergeve mij de uitdrukking — inconsequent geweest. Het groot ongerief, waarvan het *verslag* gewag maakt, is *nu* zoo ingekrompen dat het schier verdwijnt. Zullen de nieuwe rapporteurs zich bepalen bij het weder opnemen van de reeds bekende gronden der meerderheid en der minderheid? zal er, bij onderwerpen van gewigtigen aard, regterlijke organisatie, finantiele ontwerpen en dergelijke meer, geene nieuwe discussie geprovoceerd worden? zal de vernieuwde toetsing zoo weinigbeteekenend, de arbeid van de nieuwe rapporteurs zoo ligt zijn?

De geachte spreker heeft gevaarlijke wapenen tegen mij gebruikt. Ik had mij van het tegenwoordig oogenblik geheel *afgezonderd*. Dan zou ik een excentriek persoon zijn. Neen; ik gaf te kennen, dat wij *niet enkel* op dit oogenblik moeten letten, en, zoo wij nu reeds moeijelijkheden ontmoeten, in het oog houden dat zij in het vervolg, bij meer opgewondenheid, grooter kunnen zijn, en dat dit antecedent later zeer schadelijke strekking hebben zou. Ik hield mij bezig met gevallen die niet bestaan! Ook dit zou afkeurens-

waard zijn. Neen; ik houd mij bezig met het geval dat bestaat, in verband met een gewigtig en daarvan onafscheidelijk punt van constitutionneel staatsregt. Ik heb de vraag onderzocht die hier te pas komt; naar *welke* afdeelingen moeten de ontwerpen worden verzonden? Naar de tegenwoordige, indien deze Kamer nieuw is, — naar de vorige, indien de Kamer, vóór en na de sluiting, als dezelfde moet worden beschouwd.

Wij moesten ons niet bezig houden met *bespiegelingen*, die men liever verzenden moest naar de *school.* Weinige dagen geleden heeft men ons verweten, dat wij de Vergadering herscheppen in eene..... ik zal het woord niet invullen; en thans, nu wij wederom over een gewigtig constitutionneel vraagstuk spreken, veranderen wij, zegt men, de Vergadering in eene *school.*

De spreker vraagt: zal het, wanneer de conclusie der Commissie aangenomen wordt, uitgemaakt zijn dat de sluiting andere gevolgen heeft dan de spreker uit Zwolle beweert? Voorzeker; want dan zal men hebben aangenomen dat door de sluiting de geheele arbeid der Kamer te niet gaat. Men zal, door aan de sluiting eene beteekenis te hechten welke zij niet heeft, eene ongrondwettige en inconstitutionnele daad hebben begaan.

Het voorstel werd aangenomen met 42 tegen 6 stemmen[a].

17 *April* 1852.

***** Door de heeren Sloet tot Oldhuis en van Dam van Isselt werd voorgesteld de *zelfstandigheid der Rapporteurs* te doen ophouden.**

Ik zal de vrijheid nemen eene wijziging voor te stellen. Ik zou aan de Commissie, die met de zamenstelling van het Reglement is belast geweest, verzoeken, binnen een door haar zelve te bepalen en, zoo ik hoop, korten termijn, consideratien en prae-advies te geven omtrent een drietal veranderingen, waardoor, zonder nadeel, het oogmerk van de voorstellers zou kunnen bereikt worden, om, met terzijde-stelling der zelfstandige rapporteurs, voorloopig het gewijzigde Reglement in werking te doen blijven.

De zaak is van het uiterste gewigt. Ik stel op den voorgrond de algemeene overtuiging dat er in de wijs van discuteren belangrijke verandering onmisbaar is.

Een blijk hiervan hadden wij onlangs in de vermaning van een lid uit de residentie[b], die ons op het hart gedrukt heeft zoo weinig mogelijk te spreken, zoo kort mogelijk en zonder in herhalingen te vallen. Nuttige vermaning, maar ongenoegzaam. In geen herhaling te vervallen, zou in strijd zijn met alle regelen eener doeltreffende discussie. Zoo te herhalen dat de herhaling niet be-

a Hoffman, Taets van Amerongen, Mackay, Westerhoff, Groen, van Dam van Isselt. b Schooneveld.

speurd worde, is eene goede les; maar de kracht van het betoog ligt dikwerf juist in het onophoudelijk herhalen van één goed argument, en het geachte lid is te bedreven practizijn en te openhartig om niet te erkennen dat ik gelijk heb. De ongenoegzaamheid der raadgeving is gebleken bij de onmiddellijk op zijn wenk gevolgde discussie over de jagtwet, die zoo vele dagen geduurd heeft, en ik voeg er bij: geen dag en geen uur te lang; misschien in het aangenomen systeem nog te kort.

Nu wordt door de voorstellers een ander redmiddel aangeboden; namelijk terug te keeren van de zelfstandige tot de niet-zelfstandige rapporteurs. Ik ben voorstander van de zelfstandige rapporteurs, enkel bij wijze van proefneming geweest. Wat was van die proefneming het gevolg? het gevaar, dat ook door mij wel eens met donkere kleuren is afgeschilderd, heeft zich niet verwezenlijkt: het gevaar van hun onwederstaanbaren invloed. Doch ook het voordeel, dat men van de instelling te gemoet zag, gestadige en krachtvolle leiding, bleef achter. Wij zijn niet aan den leiband geraakt, maar, ten gevolge onzer weêrbarstigheid welligt, ook leiding viel ons niet te beurt. En nu stelt men u voor de proefneming te doen ophouden. Maar wat dan? zoo vervallen wij in eene andere proefneming, die jaren achtereen, gelijk de Commissie zeide, mislukt is. Nu vraag ik: zou er geen middel kunnen zijn, om, gedeeltelijk althans, de voordeelen van de beide stelsels te vereenigen, ook als *proefneming?* Ja, wanneer wij terugkeeren tot het vorig systeem, met dien verstande, dat aan de rapporteurs vrijgelaten wordt, hetgeen misschien in de instelling ligt, maar in onbruik geraakt is, om, na gemeenschappelijk overleg, bij het verslag eigene opmerkingen te voegen. Het is verkeerd aan de rapporteurs, in wier commissie zich concentreert de uitkomst van het overleg in de afdeelingen, te beletten om ook het licht, dat na en uit de concentratie opgaat, mede te deelen aan de Kamer en aan het Gouvernement.

Eene tweede wijziging die ik aan het prae-advies der Commissie wilde onderwerpen, betreft het regt van *amendement.* Bij art. 107 der Grondwet is aan de Tweede Kamer dit regt gegeven. Maar het is in de Grondwet zelve, door het geheele zamenstel der grondwettige instellingen, beperkt. Het is ook in het Reglement van Orde beperkt; ook verdere beperking zoo wij die wenschelijk achten, is ons vergund. Wat soort van amendementen komt eigenlijk in deze Vergadering te pas? Ik kan mij voorstellen een amendement tegen het *beginsel* van de wet. Maar hoe? om aldus de aandacht te concentreren op het hoofdbeginsel eener wet waarvan men de verwerping begeert. Dit is radicale genezing, het dooden van de wet. Herinnert u in 1849 de beraadslaging over de ministeriele verantwoordelijkheid. Door de Regering moet niet, wanneer het beginselen geldt, worden gecapituleerd. Een Minister moet niet onderwerpen, ik zeg niet aan het oordeel van de Eerste Kamer, maar aan den sanctie van den Koning, ten einde ze tot wet worde

verheven — eene voordragt, waarvan bij amendement het hoofdbeginsel omgekeerd is.

Maar ik kom tot hetgeen onze beraadslagingen vooral omslagtig maakt; amendementen, welke inderdaad zijn eene poging ter *verbetering* van de wet. Deze wijzigingen zijn — vele leden zullen dit beâmen — te menigvuldig geworden; men verbeeldt zich dat de wet in de Kamer, met den Minister, moet worden geredigeerd. Dit denkbeeld acht ik gevaarlijk, *vooreerst* omdat het strekt tot bederf van de wet. Dit is in 't algemeen waar; het geldt in dubbele mate wijzigingen welke *in de openbare discussie zelve* worden voorgesteld. Men brengt in deze Vergadering êene soort van onderzoek waarvoor zij niet geschikt is. Ook de arbeid welke tot de taak van zeer weinigen, misschien van één persoon, in de stilte der studeerkamer behoort, zal door deze Vergadering moeten worden verrigt. De moeijelijkste en meest speciale vraagpunten uit elke wetenschap, zullen *ex abrupto* in discussie komen, en waarvoor deskundigen tijd van overleg en rijp beraad zouden hebben verlangd, zal bij stemming over een plotseling ingekomen amendement worden beslist. Somtijds ook, na dagen lang te hebben beraadslaagd over onderwerpen, ter beoordeeling waarvan de Kamer — het zij met eerbied gezegd — zelfs na de langdurigste beraadslaging niet bevoegd is. Ik herinner aan de discussie over de naturalisatie en over de verjaring van drukpers-delicten. Vraagt men of er geen mogelijkheid is dat op die wijze verbeteringen in de wet gebragt worden? o ja, de kans bestaat, maar er zijn tien kansen tegen één dat de Kamer de wet bederft. En indien het ontwerp verbeterd wordt, wat zal doorgaans de oorzaak zijn? deze, dat, om de verkeerde soort van beraadslaging, de wetten met onachtzaamheid van regeringswege zullen worden geredigeerd, omdat zij zich verlaten zal op de Tweede Kamer, omdat men altijd zal denken: ja, is er het een of ander dat ontbreekt, bij amendement kan daarin worden voorzien. Hoe meer wij aan die routine toegeven, des te meer zullen wij het voorloopig onderzoek verzwakken; het ligt in den aard der zaak.

Dit zal niet alleen strekken tot bederf van de wetten, maar ook tot *ontaarding van onzen staatsvorm*, door al de trappen van het voorloopig onderzoek heen. Indien wij aannemen, dat de wet in de Tweede Kamer aldus moet of kan en mag worden *gemaakt*, dat dit onze roeping is, heeft al hetgeen vroeger verrigt wordt, weinig waardij. Ik zou kunnen spreken van den *Raad van Ministers*. Ik zal dit echter niet doen; vergunt mij dat ik daarvan, vooral na hetgeen wij gisteren nog hebben gezien[1], enkel *pro memoria* gewag maak. De *Raad van State*. Zal men op den duur

[1] De verwerping met 31 tegen 23 stemmen van de voordragt over *het bouwen in de nabijheid van vestingen*. Hoe was het, daargelaten alle denkbeelden van homogeen Ministerie, verklaarbaar dat de verdediging van zoodanige wet, waarbij het om de fijnste onderscheidingen uit de *regtsstudie* te doen is, enkel aan den Minister van *Oorlog* overgelaten werd!

leden vinden, gelijk men ze wenscht, voor de behartiging van de groote aangelegenheden van het Vaderland, indien datgene waarop dit constitutionnele ligchaam *gebouwd is*, in beginsel bij amendement kan te niet gaan? Indien wij in den aard onzer beraadslagingen geen verandering brengen, wordt de Raad van State overtollig. En het onderzoek in de *Afdeelingen*, waaraan ik veel hecht, dat zeer nuttige strekking heeft, wat beteekent het, indien in de openbare discussie de zaak door amendementen op een geheel ander standpunt kan worden gebragt; indien de draad van het onderzoek eensklaps kan worden afgesneden, en eene geheel andere discussie, zonder de voorbereiding welke de Grondwet verlangt, kan ontstaan?

Indien wij zoo voortgaan, is het onmogelijk met eenigen spoed — ik bedoel *kalme voortvarendheid* — af te doen waarbij het Vaderland het meeste belang heeft. Denk, om bij dat voorbeeld te blijven, aan de *jagtwet*. Naar het in zwang geraakte systema, was tiendaagsche beraadslaging niet lang. In Belgie en Frankrijk hebben de discussien over die wet, zoo ik mij niet bedrieg, langer geduurd. Ik zeg dit met vrijmoedigheid, zonder te vreezen dat ik hierdoor mijn stelsel aan het wankelen breng; want de laatste tijden hebben geleerd dat, tot behoud en bevestiging onzer constitutionnele instellingen, wij moeten streven minder naar hetgeen onze Fransche naburen hebben *verrigt*, dan naar hetgeen zij *niet* hebben verrigt. Maar ik herzeg: volgens het stelsel, dat wij allengskens hebben aangenomen, is de discussie van tien dagen misschien kort, oppervlakkig, gebrekkig, zeer onvolledig geweest. Neem nu de lijst der bij de Kamer aanhangige wetten; let op het *proportionele* belang, en bereken, hoeveel *jaren* ter afdoening worden vereischt!

Daarom wensch ik — en hiertoe strekt het tweede gedeelte van mijn voorstel — een middel te vinden, om het regt van amendement in de openbare discussie, meer te beperken.

Eene derde en laatste wijziging betreft *de gevolgen der sluiting van de Kamer*. Ik gevoel dat wij, om de beschouwing van dit Ministerie omtrent art. 98 der Grondwet, thans geen ander stelsel kunnen aannemen dan in October ll. door de Kamer goedgekeurd is. Derhalve ik neem aan, dat sluiting gelijkstaat met intrekking van de ontwerpen die onafgedaan zijn; maar, zonder onze goede verstandhouding met het Ministerie in gevaar te brengen, kunnen wij zeer wel bepalen dat de onafgedane ontwerpen welke van Gouvernementswege onveranderd worden teruggezonden, worden opgevat, waar men gebleven was vóór het sluiten der Kamer.

Ik herhaal, dat de zaak voor de Kamer en voor het Vaderland van gewigt is. Ik trek mijne denkbeelden te zamen in eenige vragen, die ik ter overweging voorleg. Wat heeft de Kamer sedert de grondwetherziening verrigt? wat kwam in deze zitting tot stand? wat zal, in deze zitting ten einde worden gebragt? Is het niet, bij het waggelen van vele constitutionnele gouvernementen, onmisbaar, dat er tusschen de Natie en de volksvertegenwoordiging sym-

pathie zij? Is die op den duur denkbaar, wanneer gewigtige onderwerpen, wier spoedige behandeling in de Grondwet beloofd werd, bij iedereen die zich met politieke aangelegenheden bezig houdt, behalve bij de Tweede Kamer, *aan de orde van den dag zijn?*

Het voorstel zou dus luiden:

„De ondergeteekende heeft de eer, opdat het gewijzigde Reglement van Orde voorloopig in werking kunne blijven, voor te stellen, dit reglement, bij besluit der Vergadering, te stellen in handen van de geachte Commissie, die met het ontwerpen daarvan is belast geweest, om tegen den . . . . . 1852 rapport en praeadvies uit te brengen, omtrent de mogelijkheid eener voorziening in de drie volgende punten:

1°. vervanging der artikelen, die betrekking hebben tot het stelsel van zelfstandige rapporteurs, door hetgeen vroeger omtrent de voorloopige beraadslagingen bepaald was; met dien verstande dat aan de rapporteurs de bevoegdheid toegekend zij, ten gevolge van nader overleg, eigene beschouwingen bij het Verslag te voegen;

2°. beperking van het regt om wijzigingen voor te stellen gedurende de openbare beraadslaging, bij voorbeeld door te bepalen dat het al of niet overwegen daarvan bij meerderheid van stemmen worde beslist;

3°. het hervatten in de volgende zitting der afgebroken behandeling van weder ingekomen voorstellen des Konings, tenzij de Kamer nader beslisse."

—

***** De voorstellers waren van oordeel dat de wijziging te veel omvatte om niet als een geheel nieuw voorstel te worden beschouwd.**

Ik zal niet alles opnemen wat door het lid uit Tiel[a] is in het midden gebragt; indien mijne rede hem bevreemd heeft, de zijne heeft mij verbaasd. Twee leden brengen een voorstel ter tafel omtrent het Reglement van Orde, en nu zal het niet vergund zijn, na dit voorstel tot een onderwerp van ernstig onderzoek te hebben gemaakt, eene wijziging voor te dragen, ontleend aan denkbeelden welke daarmede in het naauwste verband staan? Bedoel ik eene geheele omwerking van het Reglement van Orde? geenszins; dit zoude ten eenen male tegen mijne beginselen strijden; tegen mijn wensch naar geleidelijke hervorming en partiële herziening.

Het geachte lid zegt: het is ons enkel te doen om provisioneel te kunnen voortwerken. Maar ik vroeg: hoe lang? niets bestendiger hier te lande dan hetgeen provisioneel is. Wanneer wij uw voorstel aannemen, zonder meer, is het denkbaar dat wij spoedig tot wijziging van het Reglement zullen overgaan? Is mijn voorstel van zeer moeijelijken en omslagtigen aard? zijn de drie punten, die ik aan het oordeel der Commissie wensch te onderwerpen, nieuw

a van Dam van Isselt.

en onbekend? zijn ze niet met vroegere beraadslagingen dezer Kamer in verband? heeft niet ieder onzer daarover sedert lang zijne gedachten laten gaan? Ik zou geen bezwaar gehad hebben eene onmiddellijke beslissing der Kamer te provoceren: ten overvloede heb ik in bedenking gegeven vooraf opzettelijk het advies der Commissie in te winnen. De geachte spreker zegt: wij erkennen uw voorstel niet als eene wijziging van het onze; gij hebt geen regt dergelijke wijziging voor te stellen; gij doet wat gij anderen verwijt; gij brengt de zaak raauwelijks in; het is eene *protestatio actui contraria;* gij amendeert zelf op eene wijze die gij voor amendementen op wetten misprijst. Ik antwoord: beschouwt gij uw voorstel uit hetzelfde standpunt als de voorstellen des Konings? stelt gij een voorstel, gisteren door u ter tafel gebragt, gelijk met een wetsvoorstel dat al de voorloopige trappen der grondwettelijke beraadslaging doorgegaan heeft? En wanneer ik afkeur dat amendementen raauwelijks op wetten worden voorgedragen, ben ik inconsequent zoo ik hier wijziging voordraag? En welke wijziging? Laten wij niet vergeten dat *zelfstandigheid der rapporteurs* eene hoofdquaestie is, het grootste deel van het Reglement omvat, en met het regt van *amendement* in onafscheidelijk verband is. Gaan wij de vroegere langdurige discussie over het Reglement na, overal is regt van amendement en zelfstandigheid der rapporteurs gelijktijdig ter sprake gebragt. Zal men dan niet bij uw voorstel mogen voegen eene verbetering nopens gebruik van het regt van amendement?

Wij hebben allen *één* wensch: verbetering in de wijs van beraadslagen. Wij allen hebben, in en buiten de Kamer, de opmerking vernomen dat onze discussie dikwerf niet doeltreffend is. En nu zou men zich ergeren wanneer iemand onzer aan het gemeenschappelijk doel tracht bevorderlijk te zijn? Nu zal men ons dwingen over dit voorstel, zoo als het daar ligt, zonder eenig onderzoek van hetgeen te dezer gelegenheid door anderen in het midden gebragt is, te beslissen? Om echter ons medelid te believen, trek ik mijn voorstel in. Maar dan zij het mij vergund onmiddellijk tegen het zijne te velde te trekken. Hij heeft mij de eer aangedaan van te zeggen dat in mijn voorstel veel goeds gelegen is; ik kan die beleefdheid niet reciproceren. Het voorstel, gelijk het daar ligt, is, naar mijn inzien, onaannemelijk, om inhoud en vorm. Terugkeeren tot de niet zelfstandige rapporteurs, zonder meer! Men zegt dat de meerderheid van de Kamer is tegen zelfstandige rapporteurs. Dit is zeer twijfelachtig. Het is twijfelachtig of het mislukken van de proef aan de instelling is te wijten. Het lid uit Tiel sprak van eene minderheid die niet door de meerderheid moet worden verdrukt; hij heeft deernis en medelijden......

Hier viel, waarschijnlijk uit misverstand, de heer van Dam van Isselt mij in de rede en werd door den Voorzitter verzocht mij niet te willen storen.

Ik heb niet de minste bedoeling gehad eenige uitdrukking te bezigen, onaangenaam voor het geachte medelid. Ik heb herhaald wat hij zelf heeft gezegd: dat het niet billijk zijn zou, wanneer de meerderheid der Kamer de minderheid dwong tot een systeem, hetwelk haar niet welgevallig, hetwelk haar onaangenaam is. Ik neem gaarne elk woord terug dat hem ergerlijk geweest is; ik heb alleen willen teruggeven zijn eigen denkbeeld. Maar ik voeg er bij: ook de meerderheid wil niet onder het juk van de minderheid staan. Indien de een zegt: „verlos mij van de zelfstandige," kan de andere ook zeggen: „verlos mij van de niet-zelfstandige rapporteurs." Dit gaat tegen elkander op. Het voorstel is, ook in den vorm, afkeurenswaard. Hieromtrent vereenig ik mij met hetgeen door het lid der Commissie [a] gezegd is. Onmiddellijke beslissing van dergelijk gewigtig punt, zou zeer bedenkelijk zijn. Aldus zou de Commissie, die belast is geweest met de redactie van het Reglement, ter zijde gesteld worden; wij zouden beslissen, zonder dat haar tijd van beraad en regt van praeadvies verleend werd.

Er is gesproken van de *blaam*, die van den kant der Natie zou kunnen gelegd worden op handelingen van de Kamer. Een moeijelijk punt, waarin ik mij liever niet begeef; maar die blaam zou ook mogelijk zijn, wanneer de Kamer, om het mislukken der proefneming, plotseling terugkeerde tot datgene waarvan het nadeel, door veeljarige ondervinding, ten duidelijkste bleek.

Het voorstel van de heeren van Dam en Sloet werd met 33 tegen 24 stemmen afgestemd.

19 *Mei* 1851.

⁂ Moet de *toelichting* van een amendement, ten gevolge waarvan eerst de beraadslaging vergund wordt, als deel der beraadslaging, in rekening worden gebragt? Ik deed eene motie van orde dat het tegendeel zou worden bepaald.

Ik zou wenschen dat de Vergadering in het belang èn van de voorstellers van amendementen èn van wenschelijke bekorting der discussie, eene stellige verklaring gaf van art. 65 van het Reglement van Orde. Er is onzekerheid ontstaan bij het amendement van het lid uit Drenthe [b]. Deze heeft meer dan gewone uitbreiding gegeven aan hetgeen men de *toelichting* noemt, en zij is hem, als spreekbeurt, in rekening gebragt. Dit strijdt tegen art. 65. De *toelichting* behoort niet tot de *beraadslaging*. Eerst de toelichting, ten gevolge waarvan het amendement ondersteund wordt; dan wordt de beraadslaging gerekend te beginnen; dan heeft de voorsteller twee malen het woord. Wat zal anders het gevolg zijn? ieder voorsteller ziet met eenige voorliefde op zijn werk; hij acht naauwelijks denkbaar dat het niet minstens door vijf leden zou

a POORTMAN. b VAN HEIDEN REINESTEIN.

worden ondersteund. Het ligt dus in den aard der zaak dat doorgaans de toelichting zich bepale tot een kort woord; maar, is dit woord de eerste der twee termijnen van pleidooi, dan is ieder verpligt het te doen uitdijen tot een volledig betoog, en aldus zullen wij telkens eene redevoering ontvangen, ook voor ieder amendement dat niet ondersteund wordt.

—

***** Op bezwaren van den heer Poortman gaf ik ten antwoord:**

Deze redenering heeft mij niet overtuigd.

De verklaring van den spreker uit Utrecht [a] is de meest natuurlijke, doeltreffende en overeenkomende met goede leiding der discussie.

Een kort woord van toelichting; daarna, ten gevolge der ondersteuning, het begin der beraadslaging, waarin, ter ontwikkeling en beantwoording, twee malen aan den voorsteller het woord verleend wordt.

Nu zegt men: het is te verwachten dat het toelichtend woord een zeer langgerekt woord zal worden. Het kan zijn, maar wij moeten iets aan de vorming van onze parlementaire zeden overlaten. Mogelijkheid van misbruik is niet te ontgaan; vergun slechts *eenmaal* het woord; de spreker kan aan het woord blijven twee, drie, vier uren lang.

In mijn systeem is langgerekte toelichting een *misbruik*, terwijl zij, in het systema van het lid uit Schiedam, eene *noodzakelijkheid* wordt.

Hij zegt: de Kamer kan verlof verleenen, en zal het niet weigeren, wanneer dit voor eene goede discussie noodzakelijk is. Het zoude mij allerminst betamen, na dikwerf ondervonden goedwilligheid, dit in twijfel te trekken, maar ik vraag, niet wat zal de Kamer doen? maar *wat zal den voorsteller mogelijk zijn?* en wordt, wanneer men gaarne bescheidenheid in acht neemt, het vragen niet bijkans ondenkbaar?

De motie werd aangenomen met 44 tegen 18 stemmen.

24 *Julij* 1852.

***** De Voorzitter had voorgesteld vóór het uiteengaan der Kamer het wetsontwerp betrekkelijk de Russische schuld in behandeling te nemen. Er was staking der stemmen geweest.**

Ik ondersteun het voorstel. Ik zou dit gisteren gedaan hebben, maar verkeerde toen in de gedachte dat het voorstel met over-

a VAN GOLTSTEIN.

groote meerderheid zou worden aangenomen; het staken der stemmen bewijst dat ik mij bedroog. Zoozeer als iemand wensch ik nu van beraadslagen over de Russische schuld te worden ontslagen; omdat ik, even als ieder uwer, verlang naar rust, en, indien ik niet nader ingelicht word, in de onaangename verpligting zal zijn de wet, niet wegens finantieel bezwaar, maar om de uitdrukkingen waarin het tractaat vervat is, te bestrijden. Ik wensch dus dat er nog een middel, door den Minister van Buitenlandsche Zaken zelven misschien, worde gevonden om de beraadslaging te verschuiven. Maar is *de Kamer* tot dergelijk uitstel bevoegd? dit acht ik betwistbaar. Reeds heb ik bezwaar omdat het eene *schuld* geldt. In eene Nederlandsche vergadering komt geen uitstel te pas, wanneer van *betaling*, althans van het onderzoek naar de deugdelijkheid eener schuld, sprake is. Bovendien, ik heb gestemd tegen de motie van ons medelid Ypey [1]. Omdat, de Kamer niet moet uiteengaan zonder overleg met de Regering; omdat ik verwachtte dat vooraf anderen — ik kan niet van nalatigheid beschuldigd worden [2] — aan het Ministerie vragen zouden rigten omtrent wetten waarvan de Grondwet de indiening voorschrijft, de *behandeling* verlangt. Maar tevens dacht ik aan de ontwerpen van wet welke in staat van wijzen waren gebragt. Nu komt er bij hetgeen de Minister van Buitenlandsche Zaken op 18 Julij in deze Kamer gezegd heeft. Het zou *der regering hoogst aangenaam wezen*, wanneer de wet zonder uitstel in beraadslaging kwam; de Regering stelde er *hoogen prijs* op dat dit *zoo spoedig mogelijk afgedaan werd.* De Minister heeft gedrongen, in naam van *onze handels- en scheepvaart-betrekkingen met Rusland.* De Minister hoopte *op onze welwillendheid te mogen rekenen;* hij heeft, *met alle bescheidenheid*, *maar tevens met allen nadruk*, de Kamer verzocht de zaak ten einde te brengen. Indien nu dergelijke parlementaire vormen geene *fictien* zijn; indien de Kamer niet verkondigt dat ze als fictien moeten worden beschouwd, dan vraag ik, of, nadat *de Regering* herhaaldelijk en met nadruk haar verlangen verklaard heeft, de Kamer, zonder hierop acht te geven, uiteen behoort te gaan? Wij kennen de spreuk:

Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames!

Ik zoude vreezen dat, indien ik stemde tegen het voorstel, zij ook tegen *mij* aldus zou worden vertaald: „waartoe laat een lid van de Tweede Kamer zich niet vervoeren, wanneer, in het laatst van Julij, na lang en omslagtig werk, de vacantie nabij is."

Het Voorstel om de wet als nog te behandelen werd met 31 tegen 23 stemmen, naar men zeide, om gemis aan tijdige mededeeling der noodige bescheiden, verworpen.

---

[1] Om de werkzaamheden te staken. [2] Zie blz. 95—106.

25 *Mei* 1852.

⁂ De heer Dommer van Poldersveldt had omtrent een recès tweederlei voorstel gedaan: 1°. Dat de Kamer besluite om met het aanstaande Pinksterfeest geen recès te nemen, maar de aangebodene wetten onmiddellijk in de afdeelingen te overwegen, en over de voorstellen van wet die gedurende Junij en Julij in staat van wijzen zullen gebragt worden, de discussien te doen plaats hebben. 2°. om terstond een recès te nemen van veertien dagen." — De heer van Goltstein had het eerste voorstel ondersteund.

Ik verschil van den vorigen spreker en heb tegen het eerste voorstel groot bezwaar. Reeds eenigermate om den toestand van het Ministerie. Wij worden door velerlei geruchten min of meer verontrust; geruchten in verband met de ontwerpen die bij de Kamer in behandeling zijn; om er slechts twee te noemen: omtrent het bouwen nabij de vestingen en de ministeriele verantwoordelijkheid; hierbij komt het naderend tijdstip der *verkiezingen.* Ik ben overtuigd dat, naar de wijze waarop men hier te lande voor als nog de politiek behandelt, wij kunnen blijven doorwerken onvervaard en kalm; maar ik acht het bedenkelijk, als antecedent, uit het constitutionnele oogpunt. Het zou eene zeldzaamheid zijn dat, bij het aftreden van de helft, eene wetgevende Kamer doorwerken bleef. Waarom? omdat beoordeeling der *personen* aan de overweging der meest gewigtige belangen van het Vaderland in die oogenblikken zoo onafscheidelijk gehecht is, dat iedereen gerekend wordt hetgeen plaats heeft met gespannen aandacht gade te slaan, en dat vooral bij de leden van de Kamer, juist om de dubbele, niet persoonlijke, maar vaderlandsche belangstelling, waartoe wij verpligt zijn, niet mag worden ondersteld de volkomene vrijheid van hoofd en hart, welke bij het arbeiden zoo bij uitnemendheid te pas komt. Welligt zou men in andere landen onze koelbloedigheid bewonderen; misschien ons vergelijken bij Archimedes, die, toen de muren van Syracuse gerammeid werden, onwrikbaar — hij dacht er niet eens om — aan het werk bleef. Het kan ook zijn dat men elders de aanmerking maken zou: de Hollanders zijn zonderlinge menschen, uitstekend phlegmatiek; het constitutionnele staatsregt ontwikkelt zich bij hen op eigen trant.

Ik heb een ander bezwaar; men heeft ons vacantie bijkans *beloofd.* Ik herinner mij onlangs in de dagbladen gelezen te hebben van *twee à drie maanden* vacantie, en, na dergelijk uitzigt, zullen wij *geen dag* recès hebben! Door zoodanige behandeling wordt eene vergadering, in staatsregtelijken zin, gelijk de Franschen het uitdrukken, *gedemoraliseerd.* Ik kan mij dus niet vereenigen met het eerste voorstel; maar nu het tweede.....

De Voorzitter: Ik zal den heer Groen voorstellen het tweede voorstel afzonderlijk te behandelen.

De beraadslagingen werden gesloten, en het eerste voorstel met 41 tegen 15 stemmen afgestemd.

—

*** Over het tweede voorstel zeide ik:

Met dit voorstel zou ik mij kunnen vereenigen; niet met den zin en den geest, waarin het, geloof ik, gedaan wordt. Ik kan het niet anders beschouwen dan in verband met het eersten: met het voornemen om, als wij na 15 Junij terugkomen, met onafgebroken inspanning, twee of drie maanden, aan het werk te gaan.

Mijne eerste bedenking ligt in de uitlegging die de Kamer geeft aan art. 98 van de Grondwet. Nog kort geleden heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken getracht mij te bewijzen dat ze aan afdoening zeer bevorderlijk zijn zal; een denkbeeld door de Kamer met groote meerderheid beaamd. Ik ben er niet van overtuigd. Mijns inziens wordt, gedurende een groot deel der zitting, de drijfveer verbroken; het behoort tot de eigenheden der menschelijke natuur dat men niet gaarne, wat men niet denkt ten einde te kunnen brengen, begint.

Niet onverschillig bij het beraadslagen is de gemoedsstemming waarin de Kamer verkeert. Er is, bij een terugblik op hetgeen tot dusver in deze zitting verrigt werd, ik zeg niet *mismoedigheid*, dit zou te sterk zijn, maar *gebrek aan opgewektheid*. Natuurlijk; zoodra wij nagaan dat er, niet door onze schuld, — ik waardeer te zeer het *esprit de corps* om dit te zeggen — maar ten gevolge van de omstandigheden, weinig tot stand kwam. Nagenoeg drie maanden hebben wij aan de begrooting besteed. Vervolgens met ongemeene zorg de jagtwet behandeld; eene belangrijke wet; evenwel de vrijheid van jagen en visschen behoort niet tot de vrijheden waarop men in 1848 bij voorkeur het oog had. Voorts afgestemd de rente-belasting en de regterlijke organisatie; de Kamer gaf daardoor blijk enkel van *negatief* vermogen. Vreemd is dit bij eene Kamer, waarvan een geacht lid gezegd heeft [a] dat zij, op weinige leden na, ik meen hij had er drie geteld, *eenzelvig* is met het Bewind. Zou dan Kamer en Ministerie te zamen onvermogend zijn? Dan nog de twee wetten, waarvan *wij* telkens spreken, omdat iedereen er aan denkt en er van zwijgt; de wetten op het onderwijs en het armbestuur. Zou niet iedereen in September hebben gedacht dat, in Mei, de eene in de afdeelingen onderzocht, de andere ter tafel zou gebragt zijn?

Ik vraag niet waarom de eene tot dusver ter zijde gelegd werd, en de andere (om de uitdrukking van den Minister te gebruiken) niet rijp is. Ik wijs op het ontmoedigende feit. Mag ik den toestand van de Kamer met één woord schetsen? Met een woord dat ik aan haar eigen goedvinden omtrent art. 98 ontleen. Volgens de thans aangenomen uitlegging zal de Kamer, wel verre van te leven zoolang men ze niet ontbindt, ieder jaar sterven. Tegen het naderen der sluiting dus is zij eenigermate in een toestand van *afgeleefdheid;* en wanneer er juistheid is in de wenken omtrent hetgeen zij gedaan en niet gedaan heeft, verkrijgt ditmaal het

a VAN HALL.

woord *afgeleefdheid* dubbele kracht. Maar wanneer nu een oud man, hetzij dat het geweten ontwaakt, hetzij dat hij den loop der omstandigheden betreurt, gedachtig dat hij veel verzuimd en weinig afgedaan heeft, het voornemen opvat om nog al wat hij begonnen heeft of tot dusver onbegonnen liet, ten einde te brengen, wat zal het gevolg zijn? hij *wil*, maar *kan* niet; door proefneming zal zelfbedrog openbaar zijn. Indien de Kamer op 15 Junij met grootsche ontwerpen terugkeert, is het te vreezen dat gelijksoortige teleurstelling haar wacht.

Wat dan? wel, om hierop antwoord te geven, maak ik gebruik van dezelfde vergelijking. De man van wien ik spreek, vraagt of er niet enkele zaken zijn die hij nog, met het oog op overschot van tijd en kracht, vermag ten einde te brengen; of niet een belangrijk verzuim, zelfs in hoogen ouderdom, kan worden hersteld. Verscheidene wetten zullen misschien spoedig in behandeling kunnen worden gebragt. Voorts is er nog ééne wet, waarvan waarschijnlijk door den voorsteller het onderzoek inzonderheid bedoeld wordt, op het *armbestuur*. Vraagt men of ik, in het belang mijner politieke zienswijs, aan het onderzoek zooveel hecht: o neen! mijne vrienden en ik zijn verantwoord; onze beschouwing is overbekend. Wij zouden er hier nog meer van gesproken hebben; maar het werd, dachten wij, niet gaarne gehoord. Zelfs, indien ik wel verstaan heb, gaven wel eens voorstanders van het Ministerie te kennen; wanneer men in de volksvertegenwoordiging aan die wet raakt, valt het Ministerie omver. Blijkbaar overdreven bezorgdheid; de Kamer heeft evenwel aan de wet niet meer geraakt. Ik voeg er bij dat wij te vreden zijn met den loop dien de zaak tot dusver gehad heeft. Eene andere vraag is, of de Kamer niet verpligt is een ontwerp, waaraan de Grondwet het karakter van urgentie verleent, ten minste in de afdeelingen, althans wat de hoofdbeginselen betreft, te onderzoeken, nadat het sedert zoo langen tijd ingediend is. Hieromtrent kan en mag, dunkt mij, geen twijfel bestaan.

Ik vereenig mij dus met het voorstel om op 15 Junij terug te komen; om in overleg met de Regering nog ééne maand te besteden aan spoed eischende zaken, en aan de wet op het armbestuur.

Met twee opmerkingen besluit ik. Vooreerst, afdoening is verkrijgbaar, niet door jaarlijks langer bijeenblijven der Kamer, maar door behandeling der wetten meer overeenkomstig met de eigenaardigheid van haar staatsregtelijken werkkring. Ten tweede; de Kamer heeft op eene zomervacantie van twee maanden regt. Volgens art. 98 der Grondwet, moet zij minstens drie weken bijeenblijven. Er mogt wel bepaald worden, dat zij, zonder buitengewone omstandigheden, minstens twee maanden vóór de nieuwe zitting uiteengaat. Bij de organisatie van het hooger onderwijs, is op uitnemende wijze betoogd, dat zomervacantie van minstens drie maanden vereischt werd. Aan de Tweede Kamer moet, in het belang der levering van goede wetten, twee maanden worden gegund. Ik

protesteer tegen het veldwinnend denkbeeld, als of een lid der Tweede Kamer een werktuig ware, in de Grondwet onder den naam van volksvertegenwoordiger bekend, hetwelk, zonder onderscheid van tijden en saizoenen, loopt, tot dat een kiesdistrict het voor vier jaren opwindt.

Het voorstel werd met 41 tegen 13 stemmen aangenomen.

12 *September* 1849.

***** Eene uitgaaf ter behoorlijke openbaarmaking van het verhandelde in de Staten-Generaal vond bij sommigen bezwaar, als of het voornamelijk om bevrediging der eigenliefde van de Kamer te doen was.**

Ik zal mij niet mengen in den hagchelijken strijd tusschen tachygraphen en stenographen. Op beider welwillendheid stel ik hoogen prijs; met beider bekwaamheid ben ik bekend.

Ik zal niet in *détails* treden; alleen beproeven de beraadslaging terug te brengen van het min juiste standpunt, waarop de Regering, ook thans in de redenering van den Minister van Binnenlandsche Zaken, het onderwerp gebragt heeft. Iemand zeide: hetgeen in de memorie van beantwoording is gezegd, past meer voor hem die naar eene parlementaire loopbaan jaagt dan voor een Minister, die onder den Koning aan het hoofd van het bestuur is. Ik integendeel zie, in de bedoelde woorden, de bedrevenheid van iemand die, met uitnemende talenten begaafd, sedert lang onder de sieraden van ons parlement behoort. Eéne zinsnede is er in het verslag der Rapporteurs, waarop de Minister vooral wijst: „het door den druk gemeen maken van een *volledig* verslag van het verhandelde in iedere zitting der Kamers, uiterlijk binnen vier en twintig uren na den afloop van zoodanige zitting." Er is opgemerkt dat de zaak in andere landen plaats heeft, en de wensch niet zoo overdreven, niet zoo ongerijmd is. Ik vind in dezen wensch wel eenige overdrijving; maar wat heeft de Regering, of liever, wat heeft de Minister gedaan? hij heeft met uitnemende behendigheid van de zinsnede partij getrokken; tot geen prijs wil hij ze loslaten. Hij zegt, niet: „ik zal u wat anders geven, het gevraagde is te veel, ik kan u geen ideaal, geen *nec plus ultra* leveren;" neen hij zegt: „dit buitensporige is eenmaal gevraagd, en nu onderzoek ik of *dit* kan worden geleverd; of niets, of uwe 17 stenographen zult ge ontvangen en uwe snelpers. Ziet welke overdreven eischen! de Kamer verlangt ongerijmdheden; de Kamer is wederom lastig en verlangt het onmogelijke; welnu, aan den geuiten wensch gehoor gevende en het initiatief aan de Kamer latende, dragen wij (voor den vorm) dit ontwerp, dat eigenlijk van de Kamer uitgaat, voor; de Natie doe uitspraak tusschen de eigenliefde der Kamer en den wensch naar bezuiniging van de Regering!"

De Minister, door aldus te handelen, ziet den aard van het ontwerp voorbij. De uitgaaf is noodig. Verbetering is onmisbaar; de zaak behoort tot de openbaarheid, tot de publiciteit in constitutionelen zin, en naar den geest der Grondwet. In het verslag der Kamer is het volgende merkwaardig en juist:

„De leden der Kamers zien zich aan de verkeerde oordeelvellingen blootgesteld, zonder in den regel bij magte te zijn die te keer te gaan; de beslissingen van de beide takken der wetgevende magt worden door de Natie niet in haren waren geest en strekking begrepen; en de Eerste Kamer ontvangt wets-voorstellen van de Tweede, zonder tot de kennis te geraken van al de overwegingen, die tot het doen aannemen daarvan, zoodanig als zij daar liggen, geleid hebben."

Voeg er bij dat somtijds in de Kamers verklaringen door de Ministers worden afgelegd, die op de stemming beslissenden invloed hebben. Het is van het uiterste belang dat ze met naauwgezetheid worden opgeteekend, opdat niet welligt later, door verschil van opvatting en opteekening, blijke dat de Kamer iets aangenomen heeft, waarmede zij zich niet zou hebben vereenigd, indien zij de ministeriële verklaring, in den zin der latere opgaaf of omschrijving, verstaan had.

Er is nog meer. Er behoort wederkeerige invloed te zijn bij de doorgaande behandeling van zaken, tusschen de Vertegenwoordiging en Natie; in die wederkeerige werking ligt het groote nut eener spoedige en naauwkeurige mededeeling. De Natie moet aan ons overleg deelnemen; ik bedoel hier niet deze of gene wet, maar de doorgaande behandeling der algemeene aangelegenheden van den Staat.

Ik herinner mij gelezen te hebben (het heeft onder de merkwaardigheden van 1848 behoord) dat er kunde en wijsheid moet ondersteld worden te bestaan bij het Ministerie, meer kunde en wijsheid bij de Kamers, en (den kring steeds uitbreidende) nog meer bij de Natie. Ik vorm mij eene omgekeerde voorstelling. Ik meen dat de leiding der Kamers bij het Ministerie, de leiding der Natie bij de Vertegenwoordiging moet zijn. Doch ik voeg mij niet bij hen, volgens wie in de Vertegenwoordiging de wijsheid van het Volk geconcentreerd is; zoodat nevens haar oordeel dat van anderen naauwelijks te pas komt. Het oordeel van deskundigen buiten haar moet ook invloed hebben op haar onderzoek; daarom vooral is spoedige mededeeling wenschelijk.

Onmiddelijke publiciteit; geen openbaarmaking *après-coup*. Een naauwkeurig verhaal van het verhandelde, na langen tijd, is niet genoeg. Als wij konden volstaan met *historische* publiciteit, zou het beter zijn, op den duur, de zaken in *comité-generaal* te behandelen, zonder oplegging van het geheim. Althans wanneer alles wat daar voorviel met de juistheid en volledigheid wierd opgeteekend, waardoor het verslag van ons laatst gehouden *comité-generaal*, gelijk ieder opstel van den verslaggever [a], uitmunt.

a De Griffier VEEGENS.

Het geldt hier eene belangrijke wet. Indien het om een zonderlingen en, in de tegenwoordige omstandigheden, niet te pas komenden eisch van de Kamer te doen ware, had de Minister gelijk op haar het initiatief te schuiven. Behoort daarentegen de uitgaaf tot hetgeen de Grondwet verlangt, dan is ze niet op de regte wijze in deliberatie gebragt; dan mogt de houding der Regering niet neutraal zijn; dan hebben wij regt op stellig praeadvies van het Gouvernement, in verband met hetgeen de Grondwet voorschrijft en bedoelt.

Deze redenering zou eerst vervallen, wanneer het *Bijblad* aan de publiciteit, in den echt constitutionelen zin eener niet enkel historische publiciteit, voldeed. Wat de niet-officiële couranten leveren, doet niets ter zake; in de gewisselde stukken is, en te regt, het denkbeeld niet opgeworpen om de zaak aan particuliere ondernemingen over te laten. De vraag is of voor *grondwettige* publiciteit *van regeringswege* behoorlijk gezorgd wordt?

Is hiervoor het *Bijblad* genoegzaam? Ik herinner mij in het begin dezer zitting te hebben geklaagd over een dagblad. Iemand, wien de eer van het *Bijblad* ter harte gaat, heeft mij zijne ergernis betuigd. Ik heb toen alweêr geleerd dat ook de meeste voorzigtigheid tegen misverstand niet beveiligt. Van *dagbladen* had ik gesproken, er kon van het *Bijblad* geen quaestie zijn. Ik zou voor het *Bijblad* de benaming zelfs van *maandwerk* niet juist hebben gekeurd. Doch hetgeen, naar de bedoeling der Grondwet, in het voorschrift van openbaarheid verlangd wordt, is dat het hier gesprokene in een *dagblad* worde medegedeeld. Deze behoefte is met twee gebreken, het eene van onzen tijd, het andere van ons volk, in verband. Nooit welligt zoo als in onze dagen, was men, bij voorkeur en schier bij uitsluiting, begeerig naar hetgeen nieuw is. Wat gisteren plaats had, is oud. Daarom moet het gesprokene onder de dagelijksche nieuwstijdingen worden opgenomen, of wij loopen gevaar dat het niet ter kennis van het algemeen komt. Zoolang het verslag niet bijkans geënclaveerd is in de nieuwstijdingen, wordt de ware publiciteit niet bereikt. De noodzakelijkheid daarvan vloeit voort uit een gebrek onzer Natie, dat aan eene van haar deugden gehecht is; ook wij hebben *les défauts de nos qualités*. De Nederlandsche Natie (ik reken niet de exceptiën, ik ontken niet dat er onrustige geesten ook in Nederland zijn, ik spreek in den regel) is bij uitstek rustig; maar hiermede is een gebrek zeer naauw verwant, het gebrek van te veel te *berusten*, van al ligt te zeggen: „de heeren moeten het weten.”

Daarom, indien wij willen dat de beraadslagingen der Kamer gelezen worden, moet aan het volk alle mogelijke faciliteit worden verleend, wordt bijkans opdringen vereischt. De Natie, in historischen zin, heeft op de openbare aangelegenheden te weinig invloed. Ik bedoel een groot gedeelte ook der zoogenaamde welgezinden, ook van hen die buiten twijfel, door stand en kunde en betrekking bevoegd en, in een constitutionelen staatsvorm, geroe-

pen en verpligt zijn om door werkzame belangstelling den zijdelingschen en zedelijken invloed te doen gelden, welke tot het wezen der representatieve regeringen behoort. Ook zij wenschen liever de zaken over te laten en zich van verantwoordelijkheid te ontslaan. Naderhand, als de Regering, als de Kamers gedwaald hebben, zijn zij bereid om af te keuren op hoogen toon en te gewagen van de ellende, waarin de Vertegenwoordiging en het Gouvernement het Volk gebragt hebben: zij vergeten dat, toen het tijd was om te spreken, zij een schandelijk en schadelijk stilzwijgen bewaard hebben.

Zoo als het nu is, kan het niet blijven. Het kan zoo niet blijven zonder eene inbreuk op de Grondwet, schadelijk niet voor een of ander artikel, maar voor het gansche parlementaire leven, voor de deugdelijke gehalte van een constitutioneel Gouvernement.

Nu is de moeijelijke vraag: hoe komen we aan een geneesmiddel? hoe zullen we in dit alles voorzien? Daarop heb ik *één* antwoord. De zorg hiervoor is opgelegd aan den Minister; ik reken ons onbevoegd; door in de bijzonderheden der executie ons te begeven, raken wij op het gebied der uitvoerende magt.

Ik wil, onder dit voorbehoud, een enkel woord er over zeggen.

Het *Bijblad*, schoon ik hulde doe aan de wijze waarop het reeds nu, bij de bestaande middelen, wordt uitgegeven, is voor verbetering vatbaar. — Drie punten *papier*, *druk* en *prijs*. Als men het *Bijblad* wat veel gebruikt, bewijst de onbruikbaarheid weldra dat, bij de keus van het papier, op een waarlijk belangstellend lezer geen rekening gemaakt is. Wat den druk aangaat, somtijds is het naauwelijks leesbaar. Ik zoek hier geen *arrière-pensée*, al brengt het mij te binnen dat men in zeker land, in vroeger tijd — vindingrijk is het menschelijk vernuft! — op het denkbeeld was gekomen om aan de oppositie een doodelijken slag te brengen, door al de redevoeringen vóór eene wet met groote, en al de redevoeringen tegen met kleine, naauwelijks zigtbare, letters te doen drukken. — Wat den prijs betreft, elke jaargang kost *f* 24, omdat het met de *Staats-Courant* wordt uitgegeven en dient om eenige exemplaren meer van de *Staats-Courant* te slijten. De werking zal omgekeerd zijn. Als beide te gelijk moeten genomen worden, zal men er gemakkelijk toe over gaan geen van beide te nemen. Zoo voldoet het *Bijblad* niet alleen niet aan, maar levert uitnemende waarborgen tegen de publiciteit.

Ik wensch aanneming der wet, om van het gevoelen der Kamer te doen blijken dat verbetering moet plaats hebben; doch slechts voor zoo ver noodig is, op de meest zuinige wijze, onder verantwoording van den Minister. Wij moeten, ook door openhartigheid der discussie, zorgen dat er op de Kamer geene verantwoordelijkheid worde gelegd. Als de Kamer de wet aanneemt zonder voorbehoud, zal de Minister zeggen, ja, de Kamer heeft die snelpers, dat getal stenographen, die uitgave van *f* 18,300 gewild. Als de Kamer verwerpt, zal de Minister niets doen en zich regtvaardigen

met te zeggen: de Kamer heeft het onnoodig gekeurd. En als wij een amendement in de wet brengen, zal het heeten: ik had een uitmuntend plan, maar men heeft mij niet genoeg gegeven; ik had noodig al wat ik vroeg.

Ik stel uit dien hoofde mijne stem ter beschikking van den Minister, evenwel zoo dat ik het ontwerp niet in zijn geheel verwerp. Is hij voor een amendement, ik ook; is hij er tegen, ik ook. Heden zal niemand stelselmatiger ministeriëel zijn dan ik; terwijl ik vooral te vrede zal zijn, indien de Minister de wet intrekt en de verantwoordelijkheid op zich neemt; dit zou het meest overeenkomen met de roeping der uitvoerende magt.

—

***** In de avondzitting was, na de rede van den Minister, het nogmaals vestigen der aandacht op het onmisbare eener *doeltreffende* publiciteit, niet overtollig.**

Ik heb met aandacht de rede des Ministers gevolgd, maar niet anders vernomen dan de eenvoudige verklaring dat mijne beschouwing onjuist is. De Minister gelieve mij en anderen de overtuiging te geven dezer onjuistheid. Tot dus ver vond ik, in woord en schrift, de strekking duidelijk om het initiatief, de verantwoordelijkheid, op de Kamer over te brengen. Gedurig is de Kamer door den Minister in niet voordeelig daglicht geplaatst; alsof, terwijl in alles bezuiniging gewenscht wordt, zij voor zich, uit eigenliefde, zeer ruime uitgaven begeert. In de geheele reeks der gewisselde stukken, inzonderheid waar van afdanken van ambtenaren, buiten betrekking stellen van verdienstelijke personen, enz., enz., wordt gewaagd, is die strekking zigtbaar. De voorstelling komt hierop neêr: „De Kamer verlangt aanmerkelijke uitgaven voor de openbaarmaking. In een tijd waarin groote bezuinigingen tot stand gebragt en vele personen ongelukkig moeten worden gemaakt, durven wij Ministers de verantwoordelijkheid niet op ons nemen; wij achten het verkeerd. Rekent de Kamer juist deze uitgave, de uitgaaf van haar redevoeringen, onmisbaar, zij toone het door de aanneming van dit ontwerp, *zij* verantwoorde het, niet *wij!*" De Kamer heeft regt zich te beklagen, daar zij in een verkeerd daglicht wordt geplaatst. Het is te doen, niet om uitgaven waarbij eigenliefde voldoening zoekt, maar om uitgaven onmisbaar tot uitvoering der Grondwet in constitutionelen zin. *Onmisbaar;* daarom is het standpunt van neutraliteit, door de Regering gekozen, onjuist.

Wanneer in deze vergaderzaal een van de leden zeide: „Hier en daar beginnen de kleuren en sieraden te verbleeken, en dit moet verbeterd worden," en de Regering antwoordde: „we leven in een tijd, waarin zooveel moet bezuinigd worden, maar welaan! de Kamer verkiest het en wij zullen een ontwerp voordragen, en de Kamer beslisse;" ik zou de eerste zijn om aan zoodanig

ontwerp mijne stem te weigeren. Maar, als dit gebouw zoo bouwvallig was dat instorting nabij scheen, of zelfs wanneer wij, behoudens onze gezondheid, hier niet langer konden verblijven en genoodzaakt waren onze bijeenkomsten te staken, en de Regering zeide: „zooveel menschen worden ter zijde gesteld, zooveel behoeften zijn er, werken van openbaar nut, stoffelijke belangen, waterstaat, enz., wij zouden uit eigen beweging geen ontwerp voordragen, maar de Kamer verlangt het, wij doen het, de Kamer beslisse;" ik zou de eerste zijn in het goedkeuren van zoodanig ontwerp.

Hetzelfde is hier het geval. Het geldt publiciteit, niet in bekrompen, maar in echt constitutionelen zin.

Ik heb drie bezwaren gehoord.

1°. Wij handelen in onze eigen zaak. — Ik hoop dat elk lid in deze Kamer zich boven dergelijk verwijt zal verheffen; verkrijging eener noodige publiciteit geldt de belangen van het geheele land.

2°. Zoo sommigen in onze discussiën belang stellen, over 't algemeen is het Nederlandsche volk onverschillig. — Voorzeker, en als het volk minder onverschillig was, zou er aan de zaak minder behoefte zijn. Juist omdat het weinig belang, zelfs in de meest gewigtige aangelegenheden van het land, stelt, is het wenschelijk alle middelen aan te wenden om het uit den sluimer te wekken. Een enkel woord aan een spreker uit Zeeland [a]. Ik heb mij over groote onverschilligheid ook der welgezinden beklaagd. Hij kon die, met het oog op vroeger bewind, zoo kwalijk niet nemen, omdat het hun die zich tegen de Regering uitlieten, naderhand *ingepeperd* werd. Ik acht de verontschuldiging ongenoegzaam. Men spreekt van het vorige bewind wel eens, als of het een Aziatisch despotisme geweest ware. Ik betwist niet dat het misnoegen der Regering aan andersdenkenden op min aangename wijze kenbaar gemaakt is; doch ik zou aan de veêrkracht van een volk wanhopen, wanneer elke oppositie verlamd wierd door de vrees van geen deel te hebben aan ambten en bedieningen die ter beschikking van het Gouvernement staan.

3°. De verlangde uitgaven zijn te hoog. — Dit punt kan en moet overgelaten worden aan den Minister, in overleg misschien met de leden welke met de zaak bekend zijn. Het systema om zich met de bijzonderheden eener uitgaaf in te laten, kan ons te ver voeren, en aldus zouden wij, hetgeen de uitvoerende magt alleen raakt, overbrengen tot de wetgevende magt. De aangewezen som moet met de meeste zuinigheid worden besteed. Ik zal aannemen alle amendementen tot vermindering der gevraagde som, om te toonen dat ik zuinigheid verlang.

Éen punt stel ik op den voorgrond: de wenschelijkheid van aanneming. Het zou te betreuren zijn indien de eerste proefneming belet wierd van wezenlijke grondwettige publiciteit.

Met 47 tegen 3 stemmen werd de wet aangenomen.

a BACHIENE.

19 *April* 1853.

*** De Commissie voor de *Stenografie* had, in een gewijzigd Reglement, voorgesteld de redevoeringen niet meer, ter correctie, aan de leden te zenden.

Ik wensch bij de gronden der vorige sprekers nog iets te te voegen tot bestrijding van het voorstel der Commissie. De wijziging is onvereenigbaar met het systeem, dat tot dusver omtrent het opteekenen is gevolgd. Ik ben niet zeer bekend met de inrigting der stenographie in andere landen, maar meen toch dat elders veel wordt gehecht aan de *revisie*. De stenographen moeten de geheele discussie, waarvan zij een gedeelte opteekenen, bijwonen, terwijl hier vooral op de uitnemendheid van het *machinale* der kunst rekening gemaakt en *woordelijke* opteekening verlangd wordt.

Ik heropen den strijd niet, die, eenige jaren geleden, ook hier de parlementaire wereld verdeeld hield tusschen *tachygraphen* en *stenographen*. Maar wanneer de taak der stenographie is *letterlijke* teruggaaf, beweer ik dat juist door woordelijke opteekening te meer verandering noodzakelijk zijn zal.

Vooral door *weglating*. Gij wilt opteekening *totidem verbis*. Laat ons zien; is de onvoorwaardelijke toepassing van uw stelregel denkbaar? Ik heb wel gehoord dat het verlies van den titel van *Edel Mogende Heeren* beklagenswaard was, ook omdat men bij het voor de vuist spreken in den langgerekten titel een soort van rust- en steunpunt bezat. Het nu meer en meer usueel geworden *Mijnheer de Voorzitter* kan ons dezelfde dienst bewijzen. Maar stel dat de spreker, in een moeijelijk onderwerp, zich, door het menigwerf uitspreken van dergelijken titel gesterkt en opgebeurd had, en de stenograaph dit met de uiterste naauwkeurigheid telkens had opgeteekend, zou het den spreker niet geoorloofd zijn de nutteloos geworden staatsie te schrappen? Ik ga verder. Gij zult, hoop ik, niet eischen dat alle vergissingen in het Bijblad worden geconstateerd; zoodat, indien ik, in plaats van *Gallus Matthiæ*, *Galli Matthias* gezegd heb, het volk van Nederland moet weten dat ik een *lapsus linguæ* begaan heb? — Er zijn vele parlementaire spreekwijzen die men gewoonlijk met den term van *aanloopen* bestempelt. Bij voorbeeld: „daar ik toch aan het woord ben, zoo zal ik dit of dat zeggen;" „ik was niet voornemens in deze beraadslaging het woord te voeren;" „ik beloof aan de „Kamer, dat ik de meest mogelijke kortheid in acht zal nemen." Het weglaten van dergelijke zinsneden, die buiten de Kamer doelloos zijn, mag, bij het nazien, van den spreker worden verlangd. Het gebeurt mij althans dikwerf dat ik in eene periode verval veel te lang, te omslagtig en die door de Vergadering welligt alleen door de hulp van stembuiging en gebaren verstaanbaar gemaakt werd. Mag ik nu den omhaal van woorden niet in twee of drie zinsneden splitsen? — Er is meer. Bij het improviseren, niet enkel in poëzij, zijn eene menigte van zoogenaamde *stopwoorden* onmis-

baar, onder het uitspreken waarvan men hetgeen volgen zal componeert. Wanneer de staketsels uitgediend hebben, moeten wij ze dan niet afbreken? Dit geldt niet alleen woorden, maar geheele fragmenten, die soms geen ander doel dan dergelijke verademing hebben. Ik neem een voorbeeld uit de wijs waarop ik zelf, gisteren het woord rigtende tot den Minister voor de Hervormde Eeredienst, mijne toespraak begon: „ik wil den heer Minister in de gelegenheid stellen om met meer uitvoerigheid en naauwkeurigheid weder de argumenten op te nemen, die door hem omtrent de Hervormde Kerk zijn aangevoerd; want ik moet erkennen, door die redenen niet geheel overtuigd te zijn geworden." Toen eerst kwam ik tot het punt dat ik eigenlijk in het oog had. Ieder gevoelt dat de sleep van woorden aan het voorbereiden van den aanval dienstbaar gemaakt werd. Moet zoodanig *hors-d'oeuvre* blijven staan? Door een spreker moet dikwerf, duidelijkheidshalve, in eenigzins gewijzigde woorden, twee en drie keeren hetzelfde worden herhaald. Zoo nu de stenograaph, volgens trouw en pligt, de *drie* voorstellingen geeft, mag van den spreker de terzijdestelling van *twee* niet worden verwacht? Ik althans heb mij volijverig van dergelijke verpligting gekweten en wel eens een derde van het mij toegezondene geschrapt. Wel verre dat ik daarvan eenig berouw zou hebben, meen ik gehandeld te hebben in het belang van den lezer, zoo mij een lezer te beurt valt, en ten voordeele der schatkist.

Tot dusver ging ik uit van het denkbeeld dat het gesprokene woordelijk voorgelegd wordt; maar wanneer de stenograaph het gezegde niet verstaan of gevat, en de denkbeelden en den stijl van den spreker met eigen denkbeelden en stijl vermengd heeft, dan begint, indien wij in juistheid der opteekening en eenheid van uitdrukking belang stellen, een veel moeijelijker werk. En dit zeg ik niet als of de bekwaamheid en ijver van de stenographen door mij miskend wierd: doorgaans is het gebrekkige niet aan hen te wijten. Wij drukken ons dikwijls niet duidelijk uit, we spreken te zacht; het minste dat er in de Vergadering gebeurt geeft aanleiding dat het een of ander hun ontvalle. Er is een lid die om der gezondheids wille eene kleine wandeling door de zaal maakt; er is een ander die, ter afleiding, na gerekte discussie, eenigzins met levendigheid een gesprek met den nabuur aanknoopt; er is een derde die, uit loffelijke belangstelling in de aangelegenheden van den dag, een krakend nieuwspapier ontplooit. Genoeg reeds, in elke dezer eventualiteiten, om de geregelde communicatie van spreker en stenograaph te beletten. Welnu! is dan de spreker niet genoodzaakt om in de velerlei leemten zelf te voorzien!

Aldus, zegt men, geeft gij groote vrijheid, en van die vrijheid kan misbruik worden gemaakt. Ik erken het, *Mijnheer de Voorzitter*, want elke vrijheid kan worden misbruikt; maar ik stel op den voorgrond dat alles moet worden teruggegeven wat wezenlijken invloed op de beraadslaging gehad heeft; een woord, door een lateren spreker opgevangen, moet letterlijk blijven staan; de loop der

redenering moet met juistheid worden teruggegeven; geen bijvoeging worde geduld: de vrijheid moet geen middel zijn om eene geïllustreerde uitgaaf te bewerken. En hebben wij dan geene genoegzame contrôle in de naauwgezetheid van de sprekers en in de Vergadering, die tot in de minste bijzonderheden oorgetuige was?

Eerst door het gebruik dezer vrijheid, zullen wij die soort van naauwkeurigheid verkrijgen welke in constitutionele landen op prijs gesteld wordt. Mag ik mij bedienen van eene vergelijking? Het stelsel van woordelijke teruggaaf is de *daguerréotype;* ofschoon zij de natuur teruggeeft, dikwerf zegt men: „ja; hij is het, en toch, hij is het niet;" men verlangt dat een bekwaam schilder een portret make, die daarbij het geven der *gelijkenis* ten doel heeft, en wiens kunst hierin blijke dat het portret beter gelijke dan de daguerréotiep.

Ik heb nog een belangrijk argument tegen het voorstel van de Commissie. Het is onuitvoerbaar. Het is een *revolutionair* denkbeeld. De zaken gaan nu waarlijk vrij wel; het zou wezen: „le mieux est l'ennemi du bien." De leden geven zich veel moeite; de Ministers zenden met meer regelmatigheid en spoed dan vroeger het geval was, de redevoeringen terug. Waarom nu dit stelsel niet verbeterd en ontwikkeld? Gij wilt een geheelen ommekeer; gij tast onze *usantien* aan; gij doet, hetgeen in Napoleon eene zijner grootste dwalingen geweest is: dat hij de volken in hunne dagelijksche gewoonten belemmerd heeft. Het niet meer geregeld kunnen drinken van koffij en thee met de hoeveelheid suiker waaraan men gewoon was, heeft misschien meer invloed op de ontwikkeling der wereldhistorie van die dagen gehad, dan men doorgaans onderstelt. Dit doet nu de Commissie ook; zij randt onze *usantien* aan. De Commissie meent dat wij, na een dag van vermoeijende beraadslaging, naar de griffie voor het revideren van onze redevoeringen zullen gaan. Ik spreek niet van de leden buiten de stad, van de leden die dikwerf door bezigheden overstelpt zijn; ook voor hen die hier verblijven reken ik ondenkbaar dat zij, van de discussie afgemat, de aangenaamheid van den huisselijken kring en de rust die hun te beurt valt, verlaten om ter griffie te gaan onderzoeken welke feilen de stenograaph begaan heeft. Indien het voorstel doorgaat, zou ik er twee artikelen willen bijvoegen: vooreerst, elk spreker zal ten bepaalden tijde, op zoodanige poenaliteit als de Kamer zal gelieven te bepalen, ter griffie present zijn; ten tweede, ieder spreker zal zich bevinden in de gemoedsstemming welke voor dergelijken arbeid, waarvoor men tot dusver eigen huis en studeervertrek meer geschikt gerekend heeft, vereischt wordt.

—

*** Ook de Minister van Binnenlandsche Zaken was van oordeel dat er vrijheid moet zijn „veranderingen, wijzigingen, wegnemingen te doen; zoo namelijk dat de juiste beoordeeling van hetgeen hier geschied is, daardoor winne." Namens de Commissie werd bij haar voorstel gepersisteerd.

Het verheugt mij dat zich zooveel overeenstemming tusschen de zienswijze van den Minister en de mijne openbaart. Onder de rampzaligheden van het parlementaire leven is er naauwelijks eene met de toezending van de stenographische bundelkens aan den afgematten spreker vergelijkbaar. Zoo de indruk reeds op de leden zoo groot is, nog veel sterker moet die zijn op den met bezigheden overstelpten Minister. Bijkans heb ik berouw mede te hebben geklaagd over het lang achterblijven zijner redevoeringen; hij vergeve dit aan mij en anderen, omdat het volgen van de parlementaire discussie zonder de redevoeringen van de Ministers onmogelijk is; omdat zij voor het publiek onmisbaar zijn; omdat men anders, gelijk het lid der Commissie heeft opgemerkt, telkens op den Minister stuit. Ik begrijp zoo zeer het bezwaarlijke, dat, zoo men het stelsel van woordelijke opteekening blijft vasthouden, ik het op den duur voor een Minister ondoenlijk acht, na omslagtige discussien, aan den eisch van spoedige terugzending te voldoen.

De Minister heeft aan hetgeen ik van *portret* en *daguereotype* gezegd heb eene beteekenis gehecht, welke daarin naar mijne opvatting niet lag. Ik heb getrouwheid der gelijkenis op den voorgrond gesteld. De tegenstelling gold enkel de woordelijke opteekening welke ook de Minister afkeurt.

Aan hen die voor *idealiseren* bevreesd zijn moet ik de geruststellende opmerking maken dat dit voor de leden, wier rede niet telkens *later* medegedeeld wordt, onmogelijk is. Voor het idealiseren wordt werken *à tête reposée* vereischt. De weinige oogenblikken die tot nazien vergund zijn, kunnen alleen strekken om datgene uit de redevoering te ligten, waarvan ook de Minister weglating verlangt.

De weglating van schier *een derde* was evenwel te veel. Nu over het *quantum* wil ik niet twisten. Ik heb slechts eenige regels opgegeven, in de praktijk voor overdrijving vatbaar; de vraag is alleen, zoo men de regels goedkeurt, of ze naar behooren toegepast zijn?

Nog een woord aan het geachte lid der Commissie [a]. Het is mij, om inhoud en toon zijner rede, twijfelachtig voorgekomen of hij aan de parlementaire wellevendheid getrouw is geweest, die ook in het medelid eener commissie mag worden verlangd. Het is mij niet bekend of de leden die hij bedoelt, eene waarschuwing ontvangen hebben; bij dergelijke aanmerkingen is een voorafgaande wenk niet overtollig. Zelfs zou een *comité-generaal* meer geschikt zijn voor de beschuldiging dat het aan sommige leden niet om waarheid te doen is, daar zij eene geheel andere redevoering leveren dan uitgesproken werd, en wat dies meer zij. Deze leden, waaronder, in verband met hetgeen ik over de vrijmoedigheid mijner bewerking gezegd heb, ook ik waarschijnlijk geteld word, willen geen waarheid; hoe bewijst de spreker dit? Zij willen niet die soort van waarheid welke hij verlangt; geene volledige opgaaf van

a VAN DER LINDEN.

overtolligheden; maar naauwkeurige opteekening van hetgeen tot de discussie behoort. Geen angstvallig behoud van die *staketsels*, waarop bijna niemand in deze Vergadering, evenmin als de Minister, eenigen prijs stelt. Vooral ergert hij zich dat men geheele zinsneden in *margine* schrijft en dus, zegt hij, *meer* geeft dan in het relaas der stenographen voorkomt. Heeft hij dan vergeten dat meermalen in de stenographische opgaaf iets òf weggelaten òf verkeerdelijk opgevat wordt, en is het dan niet onvermijdelijk dat er iets meer of iets anders aan den kant worde gevoegd? In zijne parlementaire billijkheid, trekt hij voor de stenographen tegen de leden partij. Hij zegt: zoo is het, en zijne aanklagt is algemeen. Om die algemeenheid is geen verdediging denkbaar. Men kan alleen zeggen: ik gaf, naar mijn beste weten, met naauwkeurigheid, het gesprokene terug; de waarheid *cum grano salis;* niet eene waarheid, gelijk nergens in eenige parlementaire vergadering verlangd wordt. Voorts contrôle niet alleen van deze Vergadering, maar, zoo men daaraan niet genoeg heeft, ook van het publiek en van de couranten door welke het gesprokene medegedeeld wordt.

Zou het niet goed zijn dat er eene commissie van scherp toezigt benoemd werd, en dat, wanneer een lid van onnaauwkeurigheid verdacht wierd, er, ten overstaan van sommige leden, voor elk *speciaal* geval, een getuigenverhoor plaats had? Immers wanneer nu eensklaps het geachte lid met eene menigte stenographische fragmenten optreedt, is het onmogelijk zich te herinneren in hoe ver de opteekening overeenkomt met hetgeen vóór weken of maanden gezegd is. Dergelijk verhoor komt beter met de waardigheid der Kamer overeen, dan dat er tegen medeleden, op zoodanige wijs als nu geschied is, beschuldigingen worden gerigt.

Het gewijzigd Reglement werd met 36 tegen 12 stemmen verworpen.

13 *Julij* 1850.

***** Bij de regeling van het regt van *Enquête*, volgens Art. 90 der Grondwet, maakten sommigen met ingenomenheid van het regt gewag, als van een onschatbaar voorregt, waaromtrent naauwelijks eenige beperking vergund was.**

.... Ik vereenig mij niet met de meening dat art. 90 ons een *onschatbaar* voorregt heeft toegekend. Het is een twijfelachtig voorregt, een gevaarlijk voorregt, een voorregt waarvan ik niet weet of het een voorregt is, een voorregt hetwelk ik liever in de Grondwet zou hebben gemist. Ik wensch, opdat van het raadzame der behoedzaamheid blijke, te doen zien dat art. 90 in de Grondwet opgenomen is zonder genoegzaam overleg, en niet overeenkomt met den aard en geest van onze grondwettige instellingen; dat het in onze Grondwet eene anomalie is.

Het werd in de Grondwet gebragt zonder genoegzaam overleg. Eenige, misschien enkele, leden kwamen in de afdeelingen der Tweede Kamer op het denkbeeld: zou, bij al hetgeen de Kamer reeds heeft — men ging van de onderstelling uit dat de Kamer nooit genoeg of althans nooit te veel had, — het regt van enquête niet kunnen gevoegd worden? Het Gouvernement heeft geantwoord: wel ja, waarom niet! indien ik slechts een bepaald verzoek ontvang. En toen heeft de Kamer verklaard dat zij gaarne ook dit regt onder haar regten zou opgenomen zien. Verder is daarover niet gesproken. Zoo kwam het in de Grondwet.

Nu spreek ik niet van enkele leden die met de inrigtingen van Engeland en andere landen bekend waren; ik durf onderstellen dat over 't algemeen de Kamer zich van hetgeen zij vroeg en verkreeg, geen juist denkbeeld had gevormd. Uit de memorie van toelichting blijkt het. De Minister zegt: „de uitdrukking *regt van enquête*, levert op zich zelve geenen bepaalden zin." Men vroeg dus iets dat geen bepaalden zin had. De Minister voegt er bij: „dat bij de verschillende takken der grondwetgevende magt geene weifeling of verschil van gevoelen over de beteekenis dier woorden heeft bestaan, zoodat veilig kan worden aangenomen dat men bij stilzwijgende overeenkomst *dat regt* van onderzoek heeft op het oog gehad, dat elders door wetgevende vergaderingen wordt uitgeoefend." Zeker, men had het regt van onderzoek op het oog dat *elders* door wetgevende vergaderingen wordt uitgeoefend; maar *welk regt* wordt elders uitgeoefend? Dit wist men niet. De memorie van toelichting bewijst het. Want, *na* dat het artikel in de Grondwet gebragt was, heeft de Minister (en wij zijn er hem dankbaar voor) overal rondgezien wat toch dit fameuse regt van enquête beteekent. Derhalve schijnt men, te voren en toen het artikel gemaakt werd, omtrent den aard en omvang van het onschatbare voorregt geene bepaalde en heldere denkbeelden te hebben gehad.

Aldus heeft men in de Grondwet gebragt een artikel, dat niet met den geest onzer instellingen overeenkomt, dat in onze Grondwet eene anomalie is.

De vergelijking met Frankrijk, met België, met Engeland geldt niet.

Met *België* niet, omdat de grondslag van de staatsregeling is: „tout pouvoir émane de la nation." Met *Frankrijk*, na 1848, niet, om redenen waarvan ik de uitvoerige ontwikkeling voor overtollig houd. Ook met *Engeland* niet. Het regt van enquête zal hier, in toepassing en praktijk, niet dezelfde werking en beteekenis hebben die het in Engeland heeft. Men spreekt van parlementaire en gouvernementale enquête; in Engeland is het Gouvernement, waar de groote aangelegenheden van het land moeten worden behartigd, somtijds zoozeer in verstandhouding met de oppositie, de oppositie zelve en al wat parlementair mag heeten, is zoo gouvernementaal, de scherpe tegenstelling in grondslagen en beginsels, uit het

wezen der nieuwere theoriën opgekomen, zoo vreemd aan de historische organisatie van den Staat, dat doordrijven van eene enquête tegen den wil der Regering in het huis der Gemeenten, naauwelijks denkbaar kan worden geacht. Het Lagerhuis zou ontbonden zijn, eer aan de mogelijkheid van zoodanig verschijnsel gedacht werd. Als men zich op Engeland beroept, houde men in het oog dat wij naar het vaste land benamingen en vormen, niet wezen en grondslagen, der Engelsche instellingen hebben overgebragt. De constitutionele quaestie moet beoordeeld worden volgens ons eigen constitutioneel staatsregt.

Nu zal ik mij plaatsen — niet op mijn terrein, ik zal niet spreken van *souvereiniteit;* noch van *de Kroon;* noch van zelfstandigheid, onmisbaar voor het centraal gezag; — ik zal mij plaatsen op het terrein der milde en vrijzinnige begrippen, van het zòò hoog geroemde evenwigt der staatsmagten, en dan vraag ik: zal het regt van enquête, uitsluitend aan de Tweede Kamer toegekend, het dierbaar evenwigt in stand houden? Eene allezins juiste opmerking heeft het lid uit Delft[a] met de woorden van een Franschen publicist medegedeeld, dat namelijk, in eene constitutionele monarchie, en dus ook naar den geest onzer staatsinstellingen, het bepalen eener enquête plaats behoort te hebben met gemeen overleg van de geheele wetgevende magt. Voorzeker, omstandigheden zijn er waarin enquête groot nut zou kunnen hebben. Maar vooreerst, iedere vergadering heeft het regt zich door eigen middelen en op gewone wijs de inlichtingen te verschaffen welke zij behoeft, en, ten andere, vergete men niet dat, ook zonder art. 90, eene enquête, met de scherpe dwangmiddelen dezer wet, plaats zou kunnen hebben, op de gewone manier waarop eene wet tot stand komt. Het regt, uitsluitend aan de Tweede Kamer verleend, noem ik strijdig met den algemeenen geest van onze instellingen; het heeft eene gevaarlijke strekking.

Nog drie opmerkingen. — Eene enquête zal doorgaans gerigt zijn tegen de Regering. Wij hadden daarvan reeds een voorbeeld bij de scheepvaartwetten. Ik wil niet opnemen de handschoe, aan de toenmalige voorstanders eener enquête toegeworpen, daar men de voorbereiding der scheepvaartwetten in het brein van den Minister en het ontzagchelijke licht dat vooral uit *de* kamers van koophandel opgegaan is, hoogelijk geroemd heeft. Ik gebruik het voorbeeld alleen om te doen zien dat eene enquête veelal bestrijding zal wezen van het Gouvernement. Zij is reeds, op zich zelve, eenigermate verwijt aan de Regering, dat deze niet is op de hoogte van het onderwerp, of de Kamer niet op de hoogte wil brengen. De bouwstoffen worden gerekend doorgaans bij de Regering voor handen te zijn, om elk onderwerp toe te lichten en te geven wat de Kamer, bij gebreke er van, zoekt door enquête. Ten tweede de enquête geeft ontzettende kracht aan de Tweede Kamer. Het is geene geringe zaak te roepen wien zij wil, en tot antwoord te

a Wintgens.

verpligten; een onderwerp aldus aan de orde te stellen, algemeene impulsie te geven aan vooroordeel, driften, belangen, en hartstogten; het geheele Land, onder haar leiding en opwekking, in beweging te brengen.

De laatste opmerking is: van dit regt zal weinig gebruik worden gemaakt in gewone tijden, maar juist in dagen van opgewondenheid.

Mijne conclusie is: wees behoedzaam bij het overwegen van de bepalingen dezer wet en van de eventuële amendementen.

Men heeft eene tegenstelling gemaakt tusschen art. 90 der Grondwet en art. 10 omtrent de wet op vereeniging en vergadering. Art. 90 spreekt enkel van *regeling*, Art. 10 van regeling en *beperking*. Ik ben geen vriend van overdreven beperking van het regt van vereeniging geweest; ik heb de voordragt bestreden, omdat het regt niet kon worden uitgeoefend dan onder stilzwijgende goedkeuring van het Gouvernement. Indien nu het regt van enquête eveneens wierd onderworpen aan stilzwijgende goedkeuring van het Gouvernement, zou ik dit zeer verkeerd vinden; maar de tegenstelling van *regelen* en *beperken*, waardoor men het regt van enquête grenzenloos zou maken, kan ik, zelfs uit een grammaticaal oogpunt, niet toegeven. Geef mij een voorbeeld van *een regel die niet beperkt.*

Voorzeker ik wensch niet de Tweede Kamer tot onbeduidend ligchaam in den Staat te maken; maar, wanneer men haar te veel magt geeft, zal men juist hierdoor te weeg brengen (uit den aard der zaak en ook van onzen landaard) dat zij, in onrustige tijden te veel, en in gewone tijden zeer weinig magt uitoefenen zal; door overmaat van magt zal zij magteloos zijn.

De wet werd aangenomen met 38 tegen 9 stemmen.

ORGANIEKE WETTEN.

⁎ Onder den eenigzins onbestemden titel van *organieke wetten* zijn hier onderwerpen te zamen gebragt die het vijfde additionele artikel der Grondwet bij voorkeur opnoemt: de *kies-*, de *provinciale-* en de *gemeente-wet*, (drieledig zamenstel met den titel van *politieke volksorganisatie* versierd) regt van *vereeniging*, *armbestuur*, *regterlijke inrigting*. Het *Onderwijs* is, om het verband tusschen Kerk en School, voor de volgende Afdeeling bewaard.

DE KIESWET.

4 *Junij* 1850.

*** Den 2den Mei, werd de *Kieswet* ter tafel gebragt. Het was als of, voor de langdurigheid van beraad der Regering, in de snelheid van afdoening bij de Kamer gedeeltelijke schadeloosstelling zou worden gezocht. Op 17 Mei was het *Verslag* gereed. Toen op 30 Mei de *Memorie van Beantwoording* met vele bijlagen inkwam, werd geen nader onderzoek in de afdeelingen noodig gekeurd; werd de beraadslaging, zelfs zonder inachtneming van den in het *Reglement van Orde* voorgeschreven termijn, op 4 Junij bepaald.

Van het nut der beraadslaging, in het belang eener ware publiciteit en naar den eisch van een parlementair Gouvernement, overtuigd, achtte ik mij, ondanks veler voortvarendheid, verpligt eenige bedenkingen van ernstigen aard ter sprake te brengen. Het *ongrondwettige* der bepaling waarbij, in plaats van den bij Art. 76 bedoelden *middenterm*, het *laagste* cijfer voor den *census* ten regel gesteld was; het verderfelijke der van Gouvernementswege voorgestane theorie omtrent revolutionaire zamensmelting en ondeelbaarheid van den Staat; omtrent het organiseren eener volksmassa, in wier kiesbevoegd gedeelte men, door willekeurig goedvinden, *le pays légal* en de zoogenoemde *Natie* aanschouwt. Vooral ook deed ik, met het oog op de talrijke *conservatieven* en op hun antecedenten, de gevaarlijke strekking uitkomen eener toegeeflijkheid, die telken male aan het tot stand brengen van hetgeen zij misprijst, uit redenen van *convenientie*, door eigen medewerking bevorderlijk is.

Een eerste bezwaar, een eerste klagt, geldt de late indiening der wet. Ik vereenig mij met het gevoelen door den Minister van Binnenlandsche Zaken het vorige jaar geuit: „terwijl eene *wijze staatkunde* evenzeer als het *nationaal belang* scheen te vorderen, dat aan de Kamer de nieuwe kieswet *dadelijk* wierd aangeboden, was het *langdurig verwijl* reden van *billijk nationaal beklag* geworden.” Is het beter laat eene goede, dan spoedig eene min goede wet te ontvangen? dit is twijfelachtig. Hoe dit zij, de Minister schijnt het doel niet bereikt te hebben; al wat in de wet hoog gewaardeerd wordt, het stelselmatig geheel, de voortreffelijkheid der redactie, had binnen korten tijd geleverd kunnen worden; velen beweerden dat hij al de organieke wetten gereed had; hetgeen hij met langdurig uitstel beoogde, schijnt hij, althans indien de helft der bedenkingen dezen morgen ingebragt juist zijn, niet te hebben bereikt. Zoo we niets hebben gewonnen, hebben we ongetwijfeld veel verloren. Maand op maand is voor de althans gedeeltelijke ten-uitvoer-legging van het vijfde additionele artikel verloren gegaan; behoorlijke discussie is bijkans onmogelijk geworden. Let op het oversnelle drijven der beraadslaging; zie hoe de gewigtige

quaestiën omtrent de verdeeling van *Rijk* of *provinciën*, omtrent *groote* kiesdistricten, omtrent art. 139 der Grondwet, omtrent de *verdeeling* der kiesdistricten, om het naderen van Julij, om de vrees voor het wederkomen der oude Provinciale Staten, zonder rijp beraad moeten worden onderzocht. De wet wordt niet alleen voorgelegd, maar opgelegd; is dit het gewenscht gemeen overleg, hetgeen tot de eigenaardigheid van ons staatsregt behoort?

Ik ben tegen de wet. Zij kan voor mij niet door amendementen aannemelijk worden gemaakt. — Eene preliminaire reflexie. Mij is tegengeworpen, ik heb bij eene vorige gelegenheid omtrent den lagen census gezegd dat, zoo het om eene weddingschap te doen ware, ik wel altijd een gulden onder den Minister zou blijven [1]. Ik heb de weddingschap verloren; ik heb mij niet kunnen voorstellen, dat de Minister in het verlagen zoover zou gaan. Bovendien, ik heb toen gesproken van den lagen census, in verband met de theorie op grond waarvan de Minister verlaging verlangt. Evenzoo ben ik, in mijne afdeeling, een warm voorstander geweest van Rijksverdeeling in groote kiesdistricten; omdat alzoo het belang van elke provincie, met het oog te gelijk op het groot geheel, kan worden behartigd; doch ik protesteer tegen de beginselen, in het Verslag als gevoelen der meerderheid nedergelegd; tegen zamensmelting van de Natie tot één groot geheel, zoodat de provincien worden vernietigd en, onder den naam van *nationaal* belang, al hetgeen de Natie in haar historische eenheid ter harte gaat, ter zijde gesteld.

Een staatsman, voor wien Nederland nog hoogachting gevoelt, R. J. Schimmelpenninck, heeft van dergelijke staatseenheid, *la république une et indivisible*, ook onder eenhoofdigen vorm, gezegd dat zij tot eene centralisatie, tot *een Oostersch despotisme*, *in Nederland ondragelijk*, leidt.

Ik ben dus tegen de wet; om den lagen census, *in verband met de theoriën*, *waarmede die verlaging aangeprezen wordt.* — Indien het enkel om mijn votum te doen ware, zou ik zeer kort zijn. Indien ik de voorstanders der regtstreeksche verkiezingen moest overtuigen, zou ik zwijgen. Ik heb een ander doel; ik wensch te toonen dat *de tegenstanders der regtstreeksche verkiezingen*, indien ze prijs stellen op zelfstandigheid van politiek karakter, *gehouden zijn tot verwerping van de wet.*

Het zal mij zeer aangenaam zijn, indien de geheele Vergadering mij aandacht wil schenken, al is het dat ik aan de bewonderaars van het regtstreeksche kiesregt verschooning moet vragen, indien ik met forschheid van afkeuring mij uitlaat over hetgeen bij hen in hooge gunst is. Doch ik spreek vooral tot hen, die in redevoeringen en gesprekken hebben betoogd dat dit kiesregt de meest gevaarlijke strekking voor het Vaderland heeft. Ik wensch hen en mij zelven in die overtuiging te versterken, om met onbevangen gemoed te oordeelen over hetgeen pligt is. De atmospheer

[1] blz. 88.

is gunstig voor de aanneming der wetten; geheel anders dan in het vorige jaar; toen zag men met ongemeene scherpheid al wat tegen, thans al wat vòòr eene wet pleit. Wij zijn in zeker gevoel van afgematheid. De wensch is algemeen dat eene kieswet, hoe dan en hoedanig ook, tot stand kome. In dergelijke gemoedsstemming zou het kunnen plaats hebben dat men op groote bezwaren weinig, op bezwaren van ondergeschikt belang veel acht gaf. De wegneming dezer laatste zou voor den Minister ligt zijn: eerst na het votum, zouden de groote bezwaren voor den geest komen; men zou zich alsdan, misschien met bitter naberouw, verwijten dat overhaasting, waarbij het wel eens schemert, onberekenbaar nadeel aan het Vaderland had berokkend.

Ik wil dus aan de leden die ik bedoel, kortelijk herinneren hun eigene bezwaren; ik wil hun een memorandum geven van hetgeen zij zelven hebben gezegd. De bezwaren zijn voornamelijk vier:

Eerste bezwaar: de census is te *laag*. Ik wijs naar het Verslag. Ik weet niet of men, in de 24 uren die wij ter overweging der laatst ingekomen stukken gehad hebben, van het niet-gevaarlijke van het te lage overtuigd werd; zoo niet, kunnen wij de wet aannemen met een census gevaarlijk voor het Land?

Tweede bezwaar: de wet handelt tegen art. 76 der Grondwet en houdt den *middenterm* niet in het oog. Ik weet niet of de leden, die dit bezwaar hebben ontwikkeld, door den Minister zijn overtuigd. Ik niet; ik meen nog dat de geschiktheid van den kiezer het punt van quaestie was; sommigen wilden de bepaling zoo hoog, anderen zoo laag mogelijk stellen; de zin van het artikel is geweest den middenterm te nemen tot regel waarvan uitzondering zou worden vergund; hoe kunnen de bedoelde leden eene wet aannemen waarbij, volgens hen, een artikel der Grondwet verkeerdelijk uitgelegd wordt?

Derde bezwaar: de wet *miskent den zin der Grondwetherziening van* 1848. — De herziening is transactie geweest tusschen twee partijen, waarbij de eene met grooten weêrzin in het regtstreeksche kiesregt berust heeft, als instelling, als kiesvorm, onder gestadig protest tegen een objectief kiesregt, tegen staatsburgerschap en Volkssouvereiniteit, en al de geliefkoosde theoriën der tegenpartij. En nu wordt verlaging van den census aangeprezen, als of gehoorzaamheid aan die begrippen verpligtend ware voor allen! Het lid uit Winschoten [1], in eene brochure, preliminair gedeelte dezer discussie, zegt: „De grondwetherziening van 1848, ofschoon nog niet geheel" verre van dien! „den onnatuurlijken toestand opheffende, waardoor de volksstem gesmoord werd, zoo lijdt het evenwel geen twijfel," wij mogen het niet eens betwijfelen, „of wij zijn hierdoor het ideaal van volkssouvereiniteit eene zeer belangrijke schrede genaderd." Ik ben het met hem eens; men heeft

[1] De toen juist in het licht verschenen brochure van den heer Zijlker, *Volkssouvereiniteit en Census.*

belangrijke positiën prijs gegeven, waardoor het naderen tot dit *ideaal* — een woord kan tweederlei zin hebben — voor de zijnen gemakkelijker wordt. Ik verzet mij alleen hiertegen, dat dit voortdurend naderen ons allen tot pligt zou worden gesteld; dan zouden we eensklaps van 1850 in 1795 zijn overgebragt. Toen was men onderworpen aan het geloof van ééne partij. Om die onderwerping te handhaven, had zij meer dan één middel bij de hand. Wie de Volkssouvereiniteit niet beaêmde, behoorde niet tot het Volk; wie de constitutie in anderen zin begreep, werd als meineedig beschouwd. En wanneer bij het Nederlandsche volk weêrstand ontmoet werd, zag men over de grenzen naar hulp om den antinationalen tegenstand te bedwingen. Geen lid dezer Vergadering die terugkeer tot dat tijdperk of gebruik van die middelen verlangt. Zouden nu zij, door wie over miskenning der transactie geklaagd wordt, zelf, door het aannemen dezer wet, de hand leenen aan hetgeen den stand der partijen omkeert?

Het *vierde* en voornaamste bezwaar geldt het verband tusschen kiesregt en Volkssouvereiniteit, overal in de aanprijzing dezer wet van Gouvernementswege openbaar. Naar het gevoelen van hen, tot wie ik mijne woorden thans vooral rigt, is met de denkbeelden van den Minister omtrent een staatsburgerschap niet vereenigbaar hetgeen ons ter harte gaat, de getemperde Nederlandsche monarchie, en leiden zijne begrippen niet slechts tot het mederegeren van het volk, maar tot zuivere *volksregering*, altijd onder monarchalen vorm. Deze leer, en ook de verdere ontwikkeling dezer leer, heeft in ons land bekwame woordvoerders; ik wijs bijv. op den hoogleeraar, dien ik eershalve noem [a], met ongemeene scherpzinnigheid, op het aangewezen pad gekomen tot hetgeen wij gewoon zijn in onze eenvoudigheid *radicalisme* te noemen. Het lid uit Winschoten behoort, na de uitgave zijner brochure, tot de meest gedecideerde organen van deze rigting. Hij bedient zich van eene uitdrukking die ongemeen licht werpt op de verwantschap der theoriën. Hij betuigt dat hij zich in de geschriften van Thorbecke en Opzoomer het meest *te huis gevoelt*. Mij dunkt dat deze uitdrukking den familietrek der theoriën in het licht stelt. Ik ben gedrongen nog een schrede verder te gaan. Ons medelid verklaart te zijn anticommunist. Ik heb er nooit aan getwijfeld; ik ben overtuigd dat hij, met het oog op zijn eigendom, conservatief is; evenwel ook een communist, hoe onaangenaam het voor ons medelid zij, zal na het lezen der brochure, het getuigenis afleggen: „ik gevoel mij daar het meest *te huis*." Ziedaar weder den familietrek, somtijds en dikwerf aan de nabestaanden onbekend. Nu vraag ik aan de leden, die met mij het regtstreeksche kiesregt als gevaarlijk beschouwen, of zij eene wet kunnen aannemen, waarbij, althans wanneer zij door de beweegredenen toegelicht wordt, aan zoodanige theoriën hulde gebragt is? Ik zie het antwoord te gemoet: „ja het is alles waar, maar we zijn door de omstandigheden gedwongen

a Opzoomer.

ditmaal eenigzins toegefelijk te zijn." Mag ik vragen: waar zal uwe toegefelijkheid ophouden? herinnert ge u den weg welken gij reeds door concessie op concessie afgelegd hebt? — Ik begin met het Verslag van 16 Maart 1848; met het gevoelen der overgroote meerderheid van de Tweede Kamer, welke, ofschoon er verandering van personeel plaats gehad heeft, zich ook nog in deze Tweede Kamer heeft geperpetueerd. In dat Verslag lees ik: „de zeer groote meerderheid heeft zich tegen het aannemen van regtstreeksche verkiezingen verklaard." Ook dit nog: „Enkele leden, die zich vóór regtstreeksche verkiezingen gestemd toonden, hebben te kennen gegeven, zich, wanneer hun gevoelen geen genoegzaam weêrklank vond, wel met verkiezingen met éénen trap te kunnen vereenigen." Zoo was het in Maart; weinige maanden daarna was het blad gekeerd. Dezelfde meerderheid zou zich vereenigen met het stelsel; concessie van belang, maar onder welke voorwaarde? dat er eene deugdelijke Eerste Kamer moest zijn, waarvan de vereischten met uitvoerigheid werden ontwikkeld. Ik wacht mij, althans nu, iets tegen de zamenstelling der Eerste Kamer in het midden te brengen. Dit slechts herinner ik; de opgenoemde vereischten ontbraken en de meerderheid, aan de door haar gestelde voorwaarde niet gedachtig, heeft in de concessie volhard. Denk aan de successive verlaging van den census. De Minister heeft verhaald dat in de Commissie van 17 Maart het maximum *f* 225 te laag scheen. Naderhand heeft men den census op *f* 160 gebragt, daarna is de transactie van het middencijfer geschied, nu hebben wij als regel *f* 20, de uiterste limiet. Voorwaar de opmerking van den Minister is juist: „de census streeft altijd naar verlaging." Eenmaal het systema aangenomen zijnde, bevinden we ons op een hellend vlak. Op den duur kan geenerlei limiet worden gesteld. De census is niet alleen, gelijk het lid uit Winschoten zegt, een noodzakelijk kwaad, maar, in zijn systema, een ondragelijk onregt. Voor den vrijen staatsburger moet het niet van de willekeur der medeburgers afhangen, of hij al dan niet geschikt worde gekeurd tot het uitbrengen zijner stem. Als ik voorstander was van het stelsel, zou ik ingenomen zijn met het denkbeeld om den staatsburger te doen examineren of hij lezen en schrijven kan, en bekend is met de namen der regeringscollegiën, waarvoor de keuze geschiedt; ten ware ook het lezen en schrijven behoort tot de overtollige en schadelijke geleerdheid, welke de zuiverheid der inzigten van den staatsburger ligt benadeelen zou. — Ik moet nog een argument opnemen, waaraan de Regering veel waarde hecht: „Juist door zoo laag mogelijk te gaan, zal, in deze wet zelve, de verdere aandrang worden gestuit." Bij den regel van den laagsten census, dien men nu aangenomen heeft, is nog veel reductie denkbaar; doch bovendien het argument steunt op onvoorwaardelijk vertrouwen in de kracht eener Grondwet, een vertrouwen niet vereenigbaar met den geest en de omstandigheden onzes tijds. Grondwetherziening is spoedig weder aan de orde van den dag. Het lid uit Winscho-

ten verklaart nu reeds dat de grondwettelijke census niet laag genoeg is; wij leven in een tijd, waarin, bij het veldwinnen der theoriën die ik bestrijd, niet enkel grondwetherziening, maar grondwet-verbreking mogelijk is.

Met een voorbeeld uit een naburig land [1] wil ik toonen hoedanig, na de aanneming dezer wet, het oordeel van velen zijn zal over ons kiesregt; over suprematie van den middelstand; over verdeeling in betalenden en niet-betalenden, en over de Kamer, die wij uit de aanstaande verkiezingen te gemoet zien. Over uwe *wet* zal worden gezegd:

„Ainsi à l'aristocratie fondée sur le droit de la naissance, a succédé *une aristocratie fondée sur le droit de l'argent.* Tout un système de prérogatives a été, sur sette base, organisé par les lois électorales, qui ravissent à la masse du peuple, et à sa portion même la plus éclairée, aux savants, aux magistrats, aux avocats, aux artistes non-propriétaires, toute influence quelconque dans les affaires du pays. Pour eux aucuns droits politiques. Sous d'autres formes et d'autres noms, le corps des électeurs est aujourd'hui ce qu'était, dans la vieille monarchie, la noblesse féodale. Les avantages particuliers dont le pouvoir qu'ils exercent leur assure la possession, ne sont ni moins nombreux, ni moins étendus, ni certainement moins à charge au reste de la nation, à la nation véritable réduite à une sorte de nullité qu'elle endure avec impatience, en même temps que ses intérêts, sacrifiés à ceux des classes investies de la puissance et qui en abusent à leur profit, la sollicitent à se créer une position moins humiliante, et où elle trouve les garanties qui lui manquent complètement. Jamais l'État ne sera tranquille que ce juste voeu ne soit satisfait."

Over de tijdelijke, ook door deze wet beoogde, overmagt van den *middenstand:*

„Cette prédominance sera courte."

Wanneer gij zult beweren, overeenkomstig het doel der Regering:

„La loi a mis un frein aux ambitions des classes inférieures, *elle a posé la limite entre ces classes et la bourgeoisie,*"

zal men u antwoorden:

„Il est trop tard pour prononcer, avec quelque espérance d'inspirer un autre sentiment que celui de la douleur et du dégoût, de telles paroles. Ce sont là des paroles pleines de tempêtes. Et qui donc a le droit de créer des classes et d'en poser les limites? Que celui-là, s'il en est un, se lève et ose dire: c'est moi! Vous voulez séparer la bourgeoisie du peuple: mais, si le peuple à son tour se séparait de la bourgeoisie, qu'arriverait-il? Où serait l'état, la société? Où serait la nation? Malheureux insensés! Sachez au moins vous taire; c'est bien assez que puissance vous ait été donnée pour agir."

En wilt ge vernemen welke waarde aan de *nieuwe Kamer* en haar uitspraken zal worden gehecht?

[1] De volgende aanhalingen zijn uit een geschrift van La Mennais, *Politique à l'usage du peuple.*

„La chambre élective, émanée d'un corps privilégié presque imperceptible dans la masse du peuple, ne représente de droit et de fait que ce corps dont elle émane, et ses intérêts propres. De quel poids donc peuvent être ses jugements, ses actes, sous le point de vue de leur tendance, quant au reste de la nation?"

Oordeelvellingen van dergelijken aard zullen ook hier worden verkondigd. Het zal niet ontbreken (ieder Souverein, ook het Souvereine Volk, heeft vleijers) aan beschaafde mannen wier talenten aan het verspreiden van dergelijke begrippen, onder het opschrift: *politique à l'usage du peuple*, zullen worden misbruikt.

Wij zijn van waarschuwingen omringd; de laatste jaren zijn in leeringen rijk: de meest begaafde tegenstanders der regtstreeksche verkiezingen hebben de verderfelijkheid van het systema aan allen, die in de rust der maatschappij belang stellen, op het harte gelegd. Ik zal u niet met vele aanhalingen uit de schriften van Stahl en van andere merkwaardige mannen van onzen leeftijd ophouden. Ik vergenoeg mij met eene zinsnede van een staatsman, om uitnemende bekwaamheid en veelsoortige ervaring bevoegd menige les te geven die behartiging verdient, van Guizot:

„Je n'ai pensé qu'à la situation de mon pays. Plus j'y pense, plus je demeure convaincu que son grand mal, le mal qui est au fond de tous ses maux, qui mine et détruit ses gouvernements et ses libertés, sa dignité et son bonheur, c'est le mal que j'attaque; l'idolatrie démocratique. — Le chaos se cache aujourd'hui sous un mot: *Démocratie*. — C'est cette idée qu'il faut extirper, la paix sociale est à ce prix. Et avec la paix sociale la liberté, la sécurité, la prospérité, la dignité, tous les biens, moraux et matériels, qu'elle peut seule garantir."

Wij hebben kunnen leeren ook uit de openhartigheid der tegenpartij. Merkwaardig is de jongste discussie in Frankrijk over het kiesregt. Dààr heeft men zich beklaagd dat de voorwaarde van domicilie aan het kiesregt gehecht werd. Men heeft gesproken van de verfoeijelijke *caste des domiciliés;* een begaafd redenaar heeft zich beklaagd dat, wanneer uitzondering ten nadeele der vagabonden gemaakt wierd, het souvereine volk een *souverain mutilé* was. Voorzeker, indien gij, door deze wet, de belangen van het Vaderland op het spel zet, zal men niet kunnen zeggen dat gij in 1848, 1849 en 1850 geene waarschuwingen gehad hebt.

Ik mag zoodanige wet niet aannemen, geen Ministerie ondersteunen dat in dien zin wetten aan onze beraadslagingen onderwerpt. Ik vraag aan de leden die ik bedoel, voor zoover zij weifelend zijn: waarvoor zijt gij beducht? Meent gij dat eene kieswet, hoedanig ook, volstrekt nu tot stand moet worden gebragt, en vreest gij dus verwerping van de wet? vreest gij ze in goeden ernst? meent gij dat hetgeen sommige leden met mij daartegen inbrengen, genoegzaam zal zijn om, in dezen stand der zaken, de wet te doen afstemmen? Illusiën van dien aard, zoo ik ze ooit mogt gehad hebben, had ik, na acht dagen in de Kamer, niet meer. Indien uit de discussie mogt blijken, dat er in-

derdaad bij u vrees voor verwerping bestaat, ben ik om u nader gerust te stellen volkomen bereid. Op dit oogenblik neem ik, ter bekorting, aan dat ook gij verwerping niet verwacht en dus uwe stem niet behoeft te geven om de schadelijke gevolgen af te wenden, welke gij uit verwerping te gemoet ziet. Waarom dan zoudt gij uwe goedkeurende stem geven? wie zal er u dank voor weten? Iedereen zal het, te regt of ten onregte, als zwakheid beschouwen. De Minister zelf zal zeggen: zoodanige ongelijkheid aan uw systema heb ik nooit verlangd; en wanneer hij, zoo als ik wensch, eenmaal eene tweede editie van zijne *Bijdrage tot de herziening der Grondwet* in het licht geeft, zal hij op de bladzijde, waar het offerfeest der politische overtuigingen vermeld wordt, *in margine* laten drukken: „zie ook de kieswet in 1850."

Een lid uit Zeeland [a] heeft gesproken van reactie. Ik antwoord: het verwerpen van de wet is enkel een niet medegaan met de revolutie. Hij heeft tot voorzigtigheid vermaand. Ik dank hem, ofschoon mij niet regt duidelijk is wat hij bedoelt. In Nederland zijn de regtstreeksche verkiezingen niet meer bij uitnemendheid in trek: men onderwerpt zich daaraan uit afgematheid. Een aanmerkelijk gedeelte der Natie is niet ingenomen met de begrippen, welke daarmede in verband worden gebragt: zeer velen zijn verontwaardigd over de stoutmoedige verkondiging van wanbegrippen, waarmede geenerlei Gouvernement kracht en duurzaamheid kan bezitten.

Men spreekt van eensgezindheid. O, ik ken ze, die zoogenaamde, die gedwongen, die schadelijke, die verderfelijke eensgezindheid, welke zoo menig onheil aan het Vaderland heeft berokkend. Ik althans hoop mij nooit schuldig te maken aan de eensgezindheid waardoor men, uit moedeloosheid, wanneer men de overwinning der tegenpartij voorziet, zich gaat scharen onder haar vlag.

Men heeft in het oor geblazen dat aannemen, hoe verkeerd op zich zelf, politiek was. Men heeft gewezen op de waarschijnlijke gezindheid der toekomstige kiezers. Ook ik verlang, ofschoon niet met buitengewoon heftig begeeren, zoo mij de krachten en het vertrouwen mijner medeburgers worden verleend, met vrijmoedigheid alhier te blijven getuigen tegen hetgeen ik voor het Vaderland schadelijk acht, en het zal mij eene groote eer zijn, indien ik immer den naam van een echt Nederlandsch staatsman verdien; maar, zoo mij als voorwaarde wordt opgelegd het verzaken der beginselen die ik belijd, wensch ik geene zitting in deze Kamer te hebben en nooit op de rij der staatslieden die tot zoodanig offer bekwaam zijn, te worden gebragt.

—

6 *Junij* 1850.

⁂ De heer Zijlker was eenigzins verstoord. Althans hij vroeg het woord

a Bachiene.

over een personeel feit, en hield eene vrij uitvoerige rede, waarin, bij de apologie der leer, menige uitdrukking van misnoegen over mijne voordragt gemengd werd. Repliek scheen mij, tegenover zóó gevaarlijke theorie, onmisbaar. Van mijn regt tot zelfverdediging was ik, om het zeer *personele* van den aanval, overtuigd. De Voorzitter niet. Ook was hij misschien voor te groote levendigheid der gedachtewisseling beducht.

Daarop zeide ik aan den Voorzitter: „Ik beroep mij op uwe billijkheid en op die der Kamer. Het kan twijfelachtig zijn of de vorige spreker regt gehad heeft het woord voor een personeel feit te vragen, maar niet of ik tot beantwoorden bevoegd ben. Ik laat gaarne iedereen beslissen wie meer *personeel* geweest is, ik zelf of de steller der aanmerkingen die zoo even tegen mij gerigt zijn. Ik zou gaarne afstand doen van het woord, indien het mij alleen betrof; doch het geldt theoriën in de naauwste betrekking tot de kieswet en van dien aard dat onmiddellijke beantwoording in eene Nederlandsche Vergadering betaamt."

De Voorzitter volhardde in zijne weigering. Ik wendde mij tot de Vergadering: „Dan beroep ik mij op de Kamer. Ik beloof haar in geene beantwoording te komen van al hetgeen door den vorigen spreker gezegd is; dan toch zou ik een cursus van staatsregt, geschiedenis en *économie politique* dienen te houden. Maar ik mag geen afstand doen van mijn regt. Ik zal later gedwongen zijn tot eenige repliek aan verscheidene leden, en zal dan den vorigen spreker niet kunnen beantwoorden zoo als de aard van dit incident vereischt."

Met 48 tegen 15 stemmen werd mij het woord verleend.

Ik stel, zooveel doenlijk, ter zijde al wat personeel is. Ik houd ons medelid voor een welmeenend man, maar onder den invloed van theoriën die ik verderfelijk acht. Ik heb niet gesproken tegen zijn *persoon;* ik heb mij tegen *leerstellingen* verzet. Geene uitdrukking zoo scherp, geen ironie zoo bitter, die ik niet gaarne bezigen zou, zoo dikwerf dergelijke wanbegrippen te berde worden gebragt.

Ons medelid beweert, sprekende van het *examen* der kiezers, dat hij kennis niet enkel van de *namen* der politieke collegiën, maar ook van hun aard en werkkring verlangt. Als zij die hij reactionnairen noemt, hiervan partij trekken, kunnen zij het van lieverlede tot een volledig examen in het staatsregt brengen, waardoor het denkbeeld van ons medelid ten onderste boven zou worden gekeerd.

Het heeft hem vooral geërgerd dat ik zijn *anticommunisme* uit *eigen gegoedheid* afgeleid heb. Dit behoefde zoo euvel niet te worden geduid. Dit is bij ons allen het geval. Er zijn *zeer vele* redenen waarom wij afkeer hebben van het communisme; daar onder behoort *ook* dat wij tot het laten wegrooven van ons eigendom niet bereid zijn.

Het schijnt ons medelid hard te zijn gevallen dat de communist zich *t' huis zou voelen* in zijn geschrift. Ik kan wel begrijpen dat hem dit niet aangenaam is. Evenzoo zal de Minister van Binnenlandsche Zaken niet te vrede zijn met de betuiging van ons medelid dat hij zich *te huis gevoelt* in de schriften van Thorbecke. Ik vermoed zelfs dat, indien den Minister raad gevraagd was, hij zou gezegd hebben: wacht met de uitgaaf der brochure tot na den afloop der discussiën. Ik ben overtuigd dat de communist door ons

medelid uit zijn huis zou worden gejaagd; dit neemt niet weg dat hij zeggen zou: ik gevoel mij bij Zijlker te huis; daargelaten dat de communist zich overal te huis voelt in een ander zijn huis.

Ons medelid verwijt mij dat ik het woord *ideaal* uit het verband heb gerukt en zegt dat hij de uitdrukking in zijne eigene brochure niet terugvinden kan. Ik verwijs naar blz. 33, waar de uitdrukking, in het verband waarin ik ze gebezigd heb, staat [1].

Nog twee aanmerkingen:

Bij de eerste stel ik weder geheel ter zij alles wat den *persoon* betreft. Ik heb met N. N. te doen. — N. N. beweert dat geleerdheid en wetenschap bij de politiek niet te pas komt; dat ze zelfs schadelijk zou kunnen werken; dat, reeds terwijl men eerst zelf begint te leeren, men tot het geven van onderwijs bevoegd is. Dit ontken ik. Iedereen mag schrijven wat hij verkiest, de drukpers is vrij, en toch de stelling, in den zin dien N. N. er aan geeft, ontken ik. Er zijn twee dingen waartoe iedereen meent regt te hebben; een vers te maken en eene politieke brochure in het licht te zenden; maar, in die algemeenheid, is het eene verderfelijk voor de dichtkunst en het andere voor het land.

De tweede nog gewigtiger aanmerking geldt de theorie. Dezen morgen heeft ons medelid haar dus geformuleerd: „*de wil der meerderheid van het souvereine volk moet tot wet worden verheven.*" Zal ik weder in deze Vergadering de eenige zijn bij wien zoodanige leer tegenstand ontmoet? Zoodanige leer is niet vereenigbaar met den *eed* dien elk onzer op de *Grondwet* afgelegd heeft. Met zoodanige leer is handhaving van de Grondwet niet bestaanbaar. Ons medelid schrijft: „De magt van Koningen en hooggeplaatste personen berust maar alleen op de gehoorzaamheid en onderwerping van het volk, en dit houdt dus op *zoodra het volk zulks niet langer wil.*" De Grondwet moet dan wijken, zoodra het souvereine volk verkiest. Met deze leer valt niet slechts de Nederlandsche Grondwet, maar houdt geen enkel Gouvernement stand. En ik zie geene zwarigheid te verklaren dat ik vooral die leer op het oog had, toen ik zeide dat een groot gedeelte van het Nederlandsche Volk met verontwaardiging de voordragt van wanbegrippen zou vernemen, die gerigt zijn tegen het wezen van elken Staat en van elke maatschappij.

Ik zwijg over hetgeen van onze voorvaderen gezegd is. Ik ben dikwerf genoeg in de gelegenheid geweest te toonen dat zij niet medepligtig waren aan de dwalingen waarin de oorzaak ligt der veelsoortige jammeren van den tegenwoordigen tijd.

Ik verzoek de leden der Kamer zelven de brochure te lezen; dan zal het pleit met kennis van zaken, worden beslist.

Hiermede liep het incident af. Ook de heer Zijlker was, geloof ik, na

---

[1] „Door de Grondwetherziening van 1848, ... ofschoon anti-democratische voorschriften haar nog altijd ontsieren, zijn wij het ideaal van Volkssouvereiniteit eene zeer belangrijke schrede genaderd."

deze inlichting, volkomen overtuigd dat ik geen beleediging had bedoeld, en dat de strijd gewigtiger onderwerp dan (gelijk hij zich uitgedrukt had) „voor het Vaderland onvruchtbare kibbelarijen over personele quaestiën" betrof.

8 *Junij* 1850.

⁂ Verscheidene leden, tegenstanders van de regtstreeksche verkiezingen, zelfs in Maart 1848, werden genoopt tot beantwoording van hetgeen ik over de onaannemelijkheid der wet *bepaaldelijk voor hen* gezegd had. Van daar zeer belangrijke beschouwingen omtrent politieke beginsels bijv. door de heeren Duymaer van Twist, van Hall, van Dam van Isselt, enz. Een menigvuldigheid van antwoord waardoor ik, aan het einde der algemeene discussie, bij den termijn van *repliek*, schier in verlegenheid gebragt werd.

Ik heb nu eerst het woord gevraagd, in de onderstelling dat ook de Minister van Binnenlandsche Zaken voor het lid uit Harderwijk eene teregtwijzing zou hebben, en dat gelijktijdige beantwoording met den wensch der Kamer overeenkwam. In den loop der belangrijke discussie zijn mijne denkbeelden eenigzins gewijzigd, namelijk, wat de conclusie mijner gedachten betreft; gelijk aan de Kamer zal blijken uit de opgaaf van hetgeen ik in het midden te brengen heb. Ik zal opnemen hetgeen door sommigen gezegd is; daarna mijn voornaamste bezwaar toelichten; voorts betoogen dat verwerping groote nadeelen zal aanbrengen, maar het aannemen nog veel grooter; en eindelijk, daar wij een middel vinden moeten om uit dezen toestand te geraken, en daar iedereen die meent eene bijdrage te kunnen leveren, in gemoede daartoe verpligt is, mij veroorloven een denkbeeld hieromtrent aan de Kamer te onderwerpen.

I. Ik zal kortelijk opnemen wat tegen mij is in het midden gebragt.

Kortelijk; hoe kan dit zijn? zoovelen hebben de goedheid gehad mij met bedenkingen te bestormen. Ik heb daarvan eene lange lijst naast mij liggen, maar mag immers niet met beantwoording beginnen, waar ik geen einde voorzie? Men heeft mij rekenschap gevraagd van het contrast, zoo het heette, tusschen mijn gevoelen *nu* en dat mijner vrienden in 1848 [1]; men heeft mij verweten het ongunstige oordeel, op hoogen toon — ik dacht op stelligen toon, met vastheid van overtuiging — omtrent de vorige Tweede Kamer [2]. Men heeft gezegd dat de tijden van het *droit divin* voorbij zijn [3]; dat ik ten onregte anderen reactionair noem [4]. Sprekende van een argument waaraan door het Gouvernement veel waarde gehecht wordt, en dat, naar mij voorkomt, eigenlijk beteekent: „Geef mij alles en dan val ik u niet lastig meer," had

---

[1] *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 45—50.
[2] *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 38—45.
[3] *Ongeloof en Revolutie*, blz. 48—56.
[4] *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 113.

ik op de mogelijkheid gewezen dat, wanneer men voor den census de laagste limiet der Grondwet nam, de aandrang tegen de Grondwet zelve zou plaats hebben. Een lid heeft mij daarover, als of ik de Grondwet aanviel, met warmte ter verantwoording geroepen [1]; een ander heeft gevraagd wat ik eigenlijk zelf verlangde, welke grenzen mijne politiek had [2]. Een ander heeft mij gewaarschuwd niet onregtvaardig te zijn tegen een Minister van vooruitgang [3]. Ziedaar eenige hoofdpunten. Nu ben ik eigenlijk niet verder; want, indien ik behoorlijk wilde nagaan, zou ik moeten doen zoo als een lid uit de Fransche vergadering in 1848, welke, ter uiteenzetting van zijne beginsels, drie zittingen *ad hoc* verzocht.

Ik heb een middel uitgedacht dat aan de Kamer genoegen zal doen. Eigenlijk eene dwaasheid, doch het is, om mijne positie, de eenige wijze praktijk. Wanneer men geen tijd of lust heeft iemand te hooren, zegt men: geef mij uwe aanmerkingen *op schrift*. Nu zal ik in het Bijblad bij iedere objectie verwijzing laten drukken naar een geschrift, waar ik meen de zwarigheid uit den weg te hebben geruimd. Niet om tot het naslaan der citaten te dwingen; maar ieder heeft dan een antwoord *op schrift*, en ik ben gered uit het alternatief van òf te zwijgen dat niet aangenaam is, òf misbruik te maken van uw geduld.

Geen regel zonder uitzondering. Ik wil dus een paar opmerkingen opnemen. Men heeft mij harde uitdrukkingen toegeschreven; ik acht dat men veeleer hard tegen mij geweest is. Een voorbeeld. Ik heb gezegd: de tegenstanders der regtstreeksche verkiezingen die deze wet aannemen, *zullen geen dank behalen zelfs niet bij den Minister van Binnenlandsche Zaken.* Dit is de uitdrukking waarover gij het meest u geërgerd hebt, niet waar? was uwe opvatting billijk? kondet gij in goeden ernst daarin het verwijt zien dat gij zoudt stemmen in strijd met uwe overtuiging, met uwe beginselen, om dank te behalen bij den Minister? De dank was toevoegsel, bijkomstige zaak. Als zoodanig, weet ik niet waarom die dank uit de hoogte verwerpelijk gekeurd wordt. Wat heeft de Minister u gedaan, dat ge hem niet gaarne, *behoudens uwe beginselen*, genoegen geeft? Ik behoor niet tot de stoïcijnsche wijsgeeren; ik doe gaarne iets, waar ik het doen mag, om dank te behalen, hetzij van een onzer medeleden, hetzij van een der leden van het Gouvernement.

Een enkel woord aan het lid uit Arnhem [a]. Ik heb met groote belangstelling zijne rede gehoord. Een punt is mij duister; de homogeneïteit zijner politiek. In vele bedoelingen en gevoelens zijn wij eensgezind; in velen is er verschil. Doch ik voel mij nu ge-

---

[1] *Bijdrage tot herziening der Grondwet in Nederl. zin*, blz. 40, *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 4.
[2] *Grondweth. en Eensgezindheid*, blz. 178—192.
[3] *Verscheidenheden over Staatsregt en Politiek*, blz. 314—319.
[a] VAN DAM VAN ISSELT.

drongen hem vooral dank te zeggen. Hij is de eerste die verklaard heeft mij te ondersteunen in een punt, dat mij zeer ter harte gaat: in al wat betreft de Souvereiniteit van het Huis van Oranje en het regt der Kroon. Door dit *ééne* woord is al het overige bijkans uit mijn geheugen gewischt.

Ik kom tot den Minister van Binnenlandsche Zaken. Niemand kan meer dan ik prijzen dat hij heeft weggelaten wat personeel is; doch omtrent dit punt had ik ook van hem opheldering verzocht. Een geacht hoogleeraar [a], niet van mijne kleur, heeft gezegd dat op dit punt de Minister nog wel eens eene lans met mij zou breken, zoo als hij het door een krijgshaftigen term uitdrukt. Ik dacht dat nu de gelegenheid daar was. De vraag is van hoog gewigt; in en buiten de Kamer heb ik het onderwerp ter sprake gebragt. Blijft de Minister ontkennen dat in art. 11 der Grondwet *Kroon* niets anders beteekenen *kan* dan *Souvereiniteit?* In verband met eene wet als deze en met de discussie, had ik in de rede van den Minister in 't algemeen mededeeling zijner politieke denkwijs verwacht. Bij de optreding van dit Ministerie is een *programma* geweigerd; maar het hoofd van een Gouvernement is, dunkt me, tot mededeeling omtrent zijne beginselen gehouden. Wanneer, op grond van openbaar gemaakte begrippen over *staatsburgerschap* en *algemeen stemregt*, al is het ook verkeerdelijk, de strekking der maatregelen van den Minister gevreesd wordt, komt, althans in de Kamer, explicatie of teregtwijzing te pas. Een Minister mag niet zwijgen wanneer het staatsregt wordt aangerand, wanneer in de Vertegenwoordiging des lands verderfelijke theoriën worden gebragt. Dit zwijgen is, vrees ik, verklaarbaar uit min juiste voorstelling van hetgeen tot de roeping der Kamer behoort: als of zij daar was enkel om wetten te helpen maken, niet om door gemeen overleg met de Regering, omtrent den geheelen toestand der zaken, gezamenlijk met de Kroon zedelijk overwigt op de Natie te verkrijgen en te behouden, in de behartiging der regten en der belangen van het Land.

Ik kom terug tot de leden, die ik in mijne vorige rede inzonderheid in het oog had. Ik neem ze *collective*, gelijk zij zich ook nu tegen mij, eenigermate als partij, in hun ergernis, hebben geconfedereerd. Er is in deze Kamer reeds veel over *partijen* gesproken; ik beroep mij op iemand, voor wien men eerbied heeft, Guizot:

„Pour qu'une assemblée populaire puisse être un moyen habituel de gouvernement fort et régulier, il faut qu'elle soit elle-même fortement organisée et gouvernée, ce qui ne se peut qu'autant qu'elle contient de grands partis unis par des principes communs, et marchant avec suite et discipline, sous des chefs reconnus, vers un but déterminé. Or, de tels partis ne se forment et ne subsistent que lorsque des interêts puissants et des convictions fermes et longues rallient et retiennent ensemble les hommes. Une certaine mesure de foi aux idées et de fidélité aux personnes est la condition vitale des grands partis politiques, comme *les grands partis politiques sont la condition du gouvernement libre.*"

a VREEDE.

II. Ik ga over tot de toelichting van mijn voornaamste bezwaar; zij is noodig, omdat het miskend werd. Het is, zegt men, tegen *de Grondwet* gerigt; het tegendeel is waar.

Volgens den Minister, kwam het eerst *casu quo* bij Grondwetherziening te pas. Voorzeker, indien het om Grondwetherziening te doen ware, zou ik op gunstig terrein staan. Ik zou mij bijkans durven vleijen dat de Minister zelf zou terugkeeren tot de denkbeelden, vroeger met zooveel nadruk tegen het regtstreeksche kiesregt ontwikkeld.[1] Zelden heb ik eene bladzijde gelezen, waarin met zooveel juistheid de willekeur en gevaarlijke strekking van het systema ten toon gesteld is. Het kon, zeide hij, niet anders zijn dan een vorm van *overgang;* waarschijnlijk zoo ingenomen tegen het stelsel, juist omdat hij voorzag waarheen de overgang leidt. De reden zijner veranderde denkwijs is het argument der noodzakelijkheid geweest; de *geest* der eeuw zegt: het *moet* zijn. De *geschiedenis* der eeuw, naar mij voorkomt, zegt: het *moet niet* zoo zijn, en ook op de leerrijke gebeurtenissen van den laatsten tijd vestig ik de hoop dat, wanneer het om Grondwetherziening te doen ware, de Minister, evenzeer als ik, tegen het regtstreeksche kiesregt ijveren zou. Dit komt nu niet te pas. De Minister heeft, zeer te regt, wat daartoe betrekking heeft, ontijdig genoemd.

Ik onderwerp mij aan de Grondwet. De betuiging, dat ik dit ter goeder trouw doe, en dus, waar geen terugtred mogelijk is, ontwikkeling verlang, acht ik overtollig. Het is omdat ik ze verlang, dat ik de bepalingen en de strekking dezer wet bestrijd.

Ik wijs niet naar het gevaarlijke van den lagen census op zich zelf, maar op de ongrondwettigheid en verderfelijkheid der beginselen, volgens welke verlaging verlangd, en, met verandering van de natuur der kiesbevoegdheid, doorgedreven wordt.

De *wet* schijnt mij *ongrondwettig*, omdat zij eene *bepaling der Grondwet* ter zijde stelt; den *zin der Grondwetherziening* miskent; met beginselen in verband gebragt is, waardoor de *natuur der Grondwet* veranderd en omgekeerd wordt.

Terzijdestelling van hetgeen art. 76 bepaald heeft. Dit artikel wil een *middenterm.* Men mistrouwt mij welligt, omdat ik bij de beraadslaging niet tegenwoordig ben geweest. Ik heb mij toen, zoo als een onzer medeleden het uitgedrukt heeft, stil gehouden, ofschoon ik, naar mijne wijze, heb geijverd; dat ik dit enkel in het boekvertrek deed, was mijne schuld niet. Maar nu wil het geval, dat een lid, van wiens naauwgezetheid wij overtuigd zijn en die de beraadslaging heeft bijgewoond[a], door zijne herinneringen geleid, de juistheid der opmerking erkent. Ik wil aan hen, door wie zoo menigwerf van naauwgezette uitlegging der Grondwet ophef wordt gemaakt, een vraag voorleggen. Zoo men, in 1848, bij het maken van dit artikel, gevraagd had: is de meening

[1] *Aanteekening op de Grondwet*, I. blz. 212.
[a] VAN NAAMEN.

dat de laagste term (*f* 20) regel, het overige uitzondering zij, zou men het denkbaar hebben gekeurd? Ik voeg er bij: zoo iemand had beweerd de hoogste term (*f* 160) is regel, al het overige exceptioneel, zou men niet een kreet van verontwaardiging hebben gehoord?

Miskenning van den aard der Grondwetherziening. Iedereen weet dat zij eene *transactie* is geweest, van transactie maakt men *transitie.* Er is overeenkomst geweest tusschen twee partijen om de regtstreeksche verkiezing, als staatsvorm, in de Grondwet te brengen; nu wil men ons, door verlaging van den census onderwerpen aan het juk der ééne partij.

Verband met theoriën waardoor de geheele Grondwet, in haar wezenlijke bestanddeelen, omgekeerd wordt. Ik beaêm veel van hetgeen het lid uit Almelo [a] gezegd heeft; vooral dat er geen Minister *boven en tegenover den Koning* behoort te zijn. Welligt zou ik het nog eenigzins anders uitdrukken: een Minister behoort te gevoelen dat hij *te gelijk zelfstandig en ondergeschikt dienaar van de Kroon is.* Wat de verkeerde strekking dezer wet betreft, ga ik verder dan hij, en beweer dat de theorie waarmede de Minister haar in verband brengt (althans van mijn eigenaardig en, gelijk men weet, individuëel standpunt beschouwd) tot ondermijning en vernietiging der constitutionele Monarchie leidt. Ik moet echter verschooning vragen aan een medelid [b], volgens wien het eigenlijk in deze Kamer niet is toegelaten het verbreken der Grondwet voor mogelijk te houden. Volgens hem, moet ik onderstellen dat hetgeen elders gebeurt, in Nederland tot de onmogelijkheden behoort; dat bij ons ten allen tijde slechts ééne Grondwet onder alle wisselingen stand houdt. Ik vrees echter dat wij dan het reglement van orde moeten ampliëren, meer dan met de vrijheid en ook met de deugdelijkheid der discussie overeenkomt, en dat wij ligt zouden geraken, wat het staatsregt betreft, in een systema van constitutionele fictiën, *fictiën* in den eigenlijken zin van het woord; dat de historie, van 1795 tot 1848, wat sterk mythologisch zou worden gekleurd.

Mijne belangstelling in de wet op het onderwijs noodzaakt mij even gewag te maken van hetgeen het lid uit Sneek [c] gezegd heeft. Hij is voor het *vote universel* zoo verbazend bang niet. Dan moet hij andere inzigten dan ik hebben in de geschiedenis van dezen tijd. Ik vlei mij dat ik, evenmin als hij, onder de bij uitnemendheid vreesachtigen behoor; maar niet al te gerust zijn, eer het gevaar komt, is het beste middel om moed te houden, wanneer het gevaar overvalt. Omtrent de wet op het onderwijs, wier voordragt hij, met reden, verlangt, heeft hij zich drie illusiën gemaakt; drie waardoor eene *climax* gevormd wordt. Eerste illusie; de voordragt zal weldra worden ingediend. Tweede illusie; de voordragt, ter tafel gebragt zijnde, zal spoedig verheven worden tot wet. Derde illusie, de ergste! er zal eene wet op het onderwijs tot

a DONKER CURTIUS. b VAN HALL. c COSTERUS.

stand komen van zoo voortreffelijke werking dat de gansche bevolking, zonder gevaar, tot het algemeen stemregt worde geadmitteerd. Het is opmerkelijk dat hij dit gezegd heeft, juist na ons op vernuftige wijze gewaarschuwd te hebben van niet door illusiën en idealen te worden medegesleept.

Doch, zegt men, Nederland heeft eene exceptionele bevolking; hier kan men, ook met deze wet, gerust zijn. Onze landgenooten zijn niet wild, niet woest; eene stille, vreedzame bevolking, of, om het met een min gunstig woord te schetsen, een Volk dat, voor staatkunde, in *apathie* verkeert. Hebt gij overdacht waarheen dit argument leidt? voor de niet-gevaarlijkheid uwer kieswet wordt voortduring van loomheid en logheid, onderdrukking der veêrkracht van de Natie, vereischt. Ik verlang wetten, geschikt om, door veêrkracht der Natie, ten goede te worden bezield.

Ik heb de tegenwerping gehoord: theoretische bespiegelingen raken ons niet, wij *isoleren* de kieswet, wij hebben enkel met de kieswet te doen. — Ik wil gelooven dat gij ze isoleert, wat u zelven betreft; ze blijft desniettemin in verband met de theoriën waardoor wij worden bedreigd. Het gevaar zal niet weggenomen worden, omdat *gij* het niet in rekening brengt. Gij protesteert met kracht tegen de medepligtigheid aan die wanbegrippen; mag ik u openhartig, met het oog op hetgeen reeds gebeurd is, wijzen op den aard en de uitkomst van uw gestadig protest? Gij protesteert tegen het beginsel der wet en geeft uwe stem. Het protest wordt gehoord en ter zijde gelegd; de stem telt meê. En dan wordt de aldus aangenomen wet, door eene minderheid, waarvoor de meerderheid zwichtte, tot een wapen gebruikt, waarmede men, kort daarna, wederom een wet voordraagt in eigen zin en geest; dan protesteert gij weer, en geeft weêr uwe stem, en de voordragt wordt, wederom door uwe medewerking, tot wet, en met dit noodlottig vertrouwen op een, bij de uitkomst nietsbeteekenend, protest, levert gij eene reeks van concessiën, waardoor gij in de magt der tegenpartij overgeleverd wordt.

Mijn bezwaar is gerigt, niet tegen de Grondwet, maar tegen *de wet;* dewijl de wet *met de Grondwet in strijd is.*

En nu doe ik, als vertegenwoordiger van het volk, aan het Bewind eene vraag, die voor de geheele natuur van het constitutioneel staatsregt gewigt heeft. In het begin der voortreffelijke *Bijdrage tot herziening van de Grondwet*, heeft de Minister met naauwkeurigheid de vraagpunten opgenoemd, waartoe de verhouding tusschen de Kroon, het Ministerie, en de Ministers onderling, aanleiding geeft. Eenigermate althans, wordt nu de practicale oplossing dezer politieke vraagstukken vereischt. Welnu, is deze wet, voor het vaderland zoo belangrijk, naar het oordeel van sommigen van zoo bedenkelijke strekking, voordragt van het *Ministerie* of van den *Minister?* Van het Ministerie, dan zeg ik: „omnia jam fiunt fieri quae posse negabam." Van den Minister, dan moet ik opmerken dat de uitzigten der Grondwetherziening op eenheid en

homogeneïteit van het Bewind niet, althans niet op de wijs welke men bedoeld heeft, vervuld zijn.

III. Al ware *verwerping der wet nadeelig*, de *aanneming* zal *veel nadeeliger* zijn.

Omtrent de nadeelen der verwerping kan ik met hetgeen door anderen gezegd is, volstaan. Ik ga terstond over tot de schadelijke strekking van de *aanneming* der wet.

Zelden zal zoo zeer het dikwerf gemaakte verwijt gelden, dat men tegen de wet spreekt, en voor de wet stemt. Dit valt te meer in het oog, omdat de ministeriële partij, die wij thans het geluk hebben (ik erken het als een voorregt) in de Kamer te bezitten, bijkans het stilzwijgen bewaard heeft. Door één lid slechts is met geestdrift gesproken, eigenlijk niet over de wet; hij is gevallen in krachtige waarschuwing tegen elk die terugkeering tot de oude orde van zaken verlangt; eene waarschuwing waarbij ik dikwijls gedacht heb: „hoe gelukkig ben ik, dat ik niet tot die reactionairen behoor!" Niemand der voorstanders van de wet heeft zich aan dit schadelijk spreken tegen de wet zoozeer als het geachte lid uit Kampen [a] schuldig gemaakt. Niemand zal betwisten dat zijn merkwaardig betoog over de verdeeling der *provinciën* en niet van het *Rijk*, grooten indruk op de Kamer gemaakt heeft. Hij stemt voor de wet. Waarom dan een zoo gevaarlijk betoog; vooral daar het, naar eigen verklaring, eerst over vijf jaren te pas komt? Hij heeft het nog erger gemaakt. Hij zou zijne overige bezwaren niet in het midden brengen, omdat hij aan den regel van geen wet die men aanneemt te bestrijden, getrouw verlangde te zijn. Hier heb ik zijne gewone scherpzinnigheid gemist. Wanneer een lid, wiens krachtige redenering doorgaans zooveel invloed op mij heeft, betuigt: ik zeg u mijne bezwaren niet, ik wil ze u niet zeggen, ik durf ze u niet zeggen, omdat, indien gij ze wist, gij de wet niet aannemen zoudt; wel (ik beroep mij hier op ons medelid zelf) ik geloof niet ligt dat ik immer eene wet waaromtrent *hij* zich dus uitgelaten had, aannemen zou.

Een ander tegenstander der regtstreeksche verkiezingen had een veeltal zwarigheden, maar eindigde met de betuiging, dat de Natie niet langer van de kieswet mag worden *beroofd*. Indien ik de Natie was, of voor de Natie het woord voeren mogt, zou ik zeggen: een zonderling geschenk dat ik van u ontvang! Eerst hebt gij de nadeelen breed uitgemeten van het kiesregt; nu ontwikkelt gij de nadeelen der wijs waarop in de wet dit opgedrongen kiesregt in toepassing gebragt is, en ik zal u nog erkentelijk moeten zijn voor de gave waarvan niemand beter dan gij de schadelijke natuur betoogd heeft!

Het aannemen moet eigenlijk ondoenlijk *voor ons allen* worden gekeurd. Wij staan hier voor eene reeks van bezwaren, waaronder vele, die elk op zich zelf, indien ze gegrond zijn, genoegzaam zouden wezen ter verwerping. Behoorlijk onderzoek is onmogelijk

a Duymaer van Twist.

geweest. Alle bezwaren beantwoordt men met één argument, met één woord, *spoed.* — De grenzen der provinciën hadden bewaard moeten zijn. Welligt; doch er is nu, ter wijziging van de wet, geen tijd. De groote kiesdistricten kunnen voor de rust en eendragt der bevolking schadelijk zijn. Welligt; maar voor de omwerking is geene mogelijkheid van overleg meer. Art. 139 van de Grondwet kan en moet op andere wijs in toepassing worden gebragt. Welligt, maar het is heden 8 Junij; de oude Provinciale Staten gaan al op reis. *Spoed* is het tooverwoord waarmeê men de Kamer voortdrijft. Uit afgematheid, omdat er eindelijk eene kieswet moet zijn, zal men *de guerre lasse* eene wet aannemen, waarvan ieder van ons (met uitzondering van een of twee geachte leden die, naar het schijnt, in een exceptionelen toestand verkeeren) belijdt dat een behoorlijk onderzoek onmogelijk is geweest. Zou dan de eventuële aanneming niet een treurig verschijnsel mogen worden genoemd? Aan de verwerping zijn groote nadeelen gehecht, en toch, vergelijkenderwijs met de aanneming, zijn ze gering. Is het dan niet wenschelijk dat met ernst naar een middel worde gezocht, waardoor wij uit de hagchelijkheid eener zoodanige keuze worden gebragt?

IV. Mijnerzijds wil ik beproeven een denkbeeld aan de Kamer te onderwerpen. Mij dunkt dat, met eenige wijzigingen welligt, *het voorloopig kiesreglement* kan blijven bestaan, voor zoover de opgaaf van den *census* en van de *kiesdistricten* betreft.

Vergunt mij dat ik de voordeelen ontwikkel die daarvan het gevolg zijn.

Vooral met betrekking tot *a.* deze *discussie; b.* de *wet; c.* de behoorlijke ten uitvoerlegging van het *vijfde additionele artikel; d.* het *Ministerie; e.* de eenige op dit oogenblik in Nederland wenschelijke *politiek.*

a. Voordeel met betrekking tot deze *discussie.* Alsdan worden afgesneden alle moeijelijkheden over de verdeeling der kiesdistricten en over vele andere punten in den loop dezer discussie te berde gebragt. Alsdan ontwijkt men ook al de moeijelijkheden omtrent art. 119. Wij loopen geen gevaar meer eene Vergadering te zien optreden, voor de helft volgens de nieuwe kieswet, voor de helft naar het voorloopig kies-reglement.

b. Voordeel met betrekking tot de *wet.*

Eerstelijk *is* er dan eene kieswet. Er is nog dezen morgen gezegd dat de Natie met ongeduld naar de kieswet verlangt. Naar *de* kieswet, naar *eene* kieswet, dit kan zijn; naar *deze* kieswet, dit ontken ik.

Ten andere, is er dan eene *vrij goede* kieswet. Iedereen erkent in de uitkomsten der keus, wanneer hij zich zelven uitzondert, dat de eerste proefneming tamelijk wel uitgevallen is. Er is dan ten minste eene bruikbare kieswet; eene wet, omtrent wier werking en uitkomst men niet geheel in het onzekere verkeert.

Ten derde, er is dan eene wet, *beter* dan deze voordragt. Ook

de discussie versterkt mij in die overtuiging. Aan de verdeeling van het *Rijk* en aan de *groote* kiesdistricten, zou ik welligt, door eene soort van liberaliteit, niet liberalisme, mijne goedkeuring hebben gehecht. Ik heb er voor gestreden in de sectie. Doch nu zijn er drie redevoeringen gehouden, waarvan niemand zal ontkennen, dat ze grooten indruk hebben gemaakt, van medeleden uit Noord-Brabant [a], Limburg [b] en Overijssel [c], alle drie tegen die vermeende uitnemendheden gerigt. In de rede van het lid uit Kampen was inzonderheid het betoog opmerkenswaard, dat het doel der ineensmelting van gewesten, *nationale* verkiezing, verijdeld zal worden, juist door het aangeprezen middel.

Eindelijk, er zal niet meer naar eene *volmaakte* wet worden gezocht. De poging om eene volmaakte kieswet te leveren, is grootendeels de oorzaak van ons leed. De ervaring van het dagelijksche leven leert telkens dat men, met het jagen naar het volmaakte, het ellendige bereikt.

c. Voordeel met betrekking tot de behoorlijke uitvoering van het *vijfde additionele artikel der Grondwet.* Ook deze voordragt toont dat het verkieslijk is te verbeteren wat men bezit, dan telkens aan geheele omwerking de handen te slaan. Die regel zou, in elk der gewigtige onderwerpen, wier behandeling wij te gemoet zien, met vrucht worden gevolgd. Men zou naar de verbeteringen omzien waarvan het nut aan het licht gekomen is, en de grondslagen zouden niet, telkens op nieuw, met twijfelachtigen kans, omver worden gehaald. Moet dit laatste worden verrigt, dan zeg ik, met een geacht hoogleeraar, [d] er wordt voor het vijfde Artikel minstens de helft eener eeuw vereischt; ik voeg er bij: in die halve eeuw zal Nederland niet *éène* goede wet tot stand hebben gebragt.

d. Voordeel met betrekking tot het *Ministerie.* — Vooreerst, er blijft veel in de wet, haar zamenstelling en redactie, dat, werk van den Minister, door ons allen gewaardeerd wordt. Ten andere, er zal verzoening plaats hebben tusschen den Minister en een deel der bevolking, dat hij, vooral door de verdeeling der kiesdistricten, in het harnas gejaagd heeft. Ten derde, hij wordt bewaard voor verwerping der wet. Ook bij de Eerste Kamer is zij niet ondenkbaar. Hebt gij wel bedacht, wanneer de wet hier doorgaat, welke magnifieke positie aan de Eerste Kamer gemaakt wordt? zij kan zich de achting en dank der Natie verwerven door een afkeurend votum, al was het alleen op grond dat eene wet, zoo gewigtig, door de Tweede Kamer niet behoorlijk heeft *kunnen* worden onderzocht; dat zoodanig overleg als de Grondwet ten waarborg der Natie verlangt, onmogelijk geweest is. Ten laatste, zal het Ministerie bewaard worden voor de aanneming van de wet. Aanneming is het ergste voor het bewind zelf. Zoo de Minister, in den goeden zin van het woord, eene transactie met de Kamer sluit, indien hij dus den aard zijner verdere staatkunde karakteriseert, wie zou dan niet wenschen dat zijne uitnemende bekwaam-

a MUTSAERS. b BORRET. c DUYMAER VAN TWIST. d STAR NUMAN.

heden, bij voortduring, aan de dienst van het Vaderland wierden gewijd? Daarentegen, zoo hij de strekking openbaart om, door de omstandigheden begunstigd, in alles eigen wil te doen gelden, iedereen te dwingen tot hetgeen met zijn individuëel standpunt overeenkomt, is er geen zekerder middel tot ondermijning van zijn bewind. Ik reken de aanneming ook daarom schadelijk voor het Ministerie zelf, omdat zij eene gevaarlijke strekking voor de belangen van het Vaderland heeft; ik twijfel er niet aan of deze beschouwing zal voor den Minister nog meer indrukmakend zijn dan de zorg der instandhouding van eigen Gouvernement.

e. Voordeel, ten slotte, met betrekking tot de thans in Nederland *alleen wenschelijke politiek.* Vrijheid wat *beginselen* betreft; transactie ter verbetering van de *vormen;* terzijdestelling van al wat aan dit overleg, door strijd van *personen*, hinderlijk is.

Hier voel ik mij gedrongen tot eene algemeene opmerking, die ik aan het lid uit Almelo [a] ontleen. Ik zal spreken met dezelfde cordaatheid waaraan hij ons gewend heeft; ik begeer niet te kwetsen; en waarom zou ik den man willen kwetsen die zijne beginselen, al zijn het beginselen die ik afkeur, met opregtheid, met volharding, opengelegd heeft? Door persoonlijke miskenning te kwetsen verlang ik nooit: het is niet parlementair, het komt niet overeen met het geloof dat ik belijd, het is niet in mijn hart.

Volgens hem moet de oorzaak van den toestand waarin het Vaderland verkeert, gezocht worden in de opkomst eener partij die zich exclusief partij van den *vooruitgang* genoemd heeft. Ik ontken niet dat de opkomst eener zoodanige partij schadelijk geweest is. Het nadeel echter dat ons medelid bedoelt, heeft nog anderen grond. Niet dat de partij zich gevormd heeft, maar dat er in die partij verdeeldheid is ontstaan.

Zij heeft zich gesplitst, dit kon niet anders, in Gouvernement en oppositie. Er is meer; men heeft uit het Gouvernement geweerd den man die, om bekwaamheid, om betrekking tot de Grondwet, gerekend werd regt te hebben lid van zoodanig Gouvernement te zijn, en deze, uit regtmatige of onregtmatige verbolgenheid, heeft in de schaal der oppositie een gewigt gelegd, waardoor zij het overwigt gehad heeft. Indien nu deze wet, hetgeen ik niet voor waarschijnlijk houd, ten gevolge der rede van ons medelid, afgekeurd, en dit Ministerie op nieuw ter zijde gesteld wierd, zou de loop en afloop dezer tweejarige zitting, tot onberekenbaar nadeel van het land, zich oplossen in een *dubbel personeel feit.* Dit kan, wil men de algemeene belangen niet op het spel zetten, niet langer worden geduld. Aldus zouden onze meest uitnemende capaciteiten, in plaats van nuttig, schadelijk zijn. Ik zou nu bijkans begrijpen dat in de gemeenebesten der Oudheid het ostracisme te pas kwam. Onze wensch is niet begaafde medeburgers te verbannen; verzoening en zamenwerking wordt begeerd. Laat de partij van vooruitgang, hereenigd, wederom naar de leer die zij voor

a Donker Curtius.

goed houdt, te werk gaan. Laat ze tegenspraak ontmoeten, en, door veelzijdig onderzoek naar hetgeen oorbaar is voor het algemeen, de weg tot betere uitkomsten worden gebaand.

Voorwaar het is tijd dat er iets worde verrigt; dat er iets ten einde worde gebragt, dat er met de meest gewigtige onderwerpen van wetgeving en bestuur althans een begin worde gemaakt.

De tijd moge niet dáár zijn om met rijpheid van oordeel vonnis te vellen over hetgeen ons omringt; hetgeen wij beleven, behoort evenwel tot leering en waarschuwing te zijn. Hetgeen door ons in de twee verloopen jaren geschied is, zal in de gedenkschriften van Nederland geen bij uitnemendheid glansrijke bladzijde beslaan. Het is hoog tijd, door gemeen overleg, zooveel mogelijk, van allen, en door aanneming van wetten waarin geen zaad van nieuwe woeling en tweedragt opgesloten zij, tot rust te geraken. Tot rust, waardoor doeltreffend arbeiden ontsta, en, na zooveel werkeloosheid of nutteloos werk, voor de materiële en inzonderheid voor de hooger belangen van Nederland worde gezorgd.

De Heer Donker Curtius zeide onmiddelijk: „Gij gevoelt dat ik niet voorbereid ben om te antwoorden op het slot der redevoering van den vorigen spreker. Ik wil het denkbeeld, door hem geopperd, noch verwerpen noch beaêmen, maar acht het uwer rijpe overweging overwaardig, en hoop, dat na het sluiten van de algemeene beraadslaging er tijd zal zijn èn voor de Regering èn voor de Kamer, om het denkbeeld in overweging te nemen.”

De heer van Heemstra achtte het denkbeeld in strijd met de Grondwet. Deze wil dat de census bepaald worde naar *de plaatselijke gesteldheid* en de *directe belastingen*, die in het vorig kiesreglement ontbreken.

Hierop werd door mij gerepliceerd: „De Kamer zal begrijpen dat ik in geene uitvoerige beantwoording treed. Voor als nog kan ik niet aannemen dat bij het kiesreglement op de *plaatselijke gesteldheid* geenerlei acht is geslagen; dat deze overgangsmaatregel zou gerigt wezen diametraal tegen de Grondwet. Maar ook dan nog zou de opmerking niets doen vervallen van hetgeen ik omtrent de noodwendigheid van een *tertium quid* aan de Kamer voorgesteld heb. Eene transactie, waardoor wij uit het treurig alternatief eener schadelijke verwerping en nog schadelijker aanneming worden gered. Ik wensch dat onze medeleden, voor zoover zij daarin bezwaar hebben, zich beijveren om hetzelfde doel, al is het op andere wijs, te bereiken; terwijl ik in het hoofddenkbeeld volhard.”

14 *Junij* 1850.

⁂ Het voorstel om, met eenige wijzigingen welligt, het voorloopig kiesreglement, voor *census* en *kiesdistricten* te behouden. was door den heer Donker Curtius en anderen allezins behartigenswaardig gekeurd. Ik achtte mij verpligt het te formuleren in een amendement, waarbij de zamenwerking van den heer van Dam van Isselt mij te beurt viel.

Het amendement was: „Het Rijk blijft verdeeld in de kiesdistricten, zoo als die ten gevolge van het voorloopig kiesreglement zijn vastgesteld, met uitzondering van de steden Amsterdam, Rotterdam en ’s Hage, die elk één kiesdistrict zullen uitmaken. De Gedeputeerde Staten zullen in die districten, onder Onze goedkeuring, de noodig bevonden wijzigingen kunnen maken.”

Het amendement is *radicaal;* wij meenen dat art. 99 radicale

genezing behoeft. Ik zal eene korte apologie van het amendement geven; wij gaan te werk naar den bekenden regel der taktiek, volgens welken de geoefende krijgslieden gespaard worden tot het moeijelijkste van den strijd, om op het beslissend punt de overwinning te bevechten.

Het eerste voorregt van dit amendement is: het komt met de *Grondwet* overeen. Want dat de Grondwet veroorlooft, naar goedvinden, of het Rijk of de provincien te verdeelen, zal, nu althans, na de rede van het lid uit Kampen, wel beslist zijn.

Een tweede voorregt is: het behoud van de kiesdistricten volgens het voorloopig kiesreglement, geeft een *tamelijk goede* verdeeling. Geen lid der Kamer, wanneer hij eigen kiesdistrict uitsluit, zal dit ontkennen.

Het grootste voorregt is *negatief.* Het behoedt tegen de gevaarlijke strekking van het ontwerp; ook tegen de districts-verdeeling van het Gouvernement. De bezwaren zijn menigvuldig, en ze zal desniettegenstaande worden aangenomen, om dat de Kamer onmogelijk met kennis van zaken, waar het Gouvernement weêrspreekt, amendementen goedkeuren kan. Dit is niet denkbaar. De leden die bezwaren hebben, gelieven in het oog te houden dat verandering in de voorgestelde indeeling verkrijgbaar is alleen door ons amendement.

Twee zuilen zijn er voor het systema van het Gouvernement: verdeeling in *groote kiesdistricten*, en het *niet ontzien der provinciale grenzen;* beide zijn aan het wankelen gebragt.

De *groote kiesdistricten.* Wie herinnert zich niet, om er ééne te noemen, de rede van het lid uit Limburg [a]? Hij bewees het wenschelijke van districten groot genoeg (45000 zielen) en niet te groot. Anders zou men, in plaats van nationale verkiezingen, verkrijgen de uitdrukking der meerderheid van de tijdelijke openbare meening. Belangrijke minderheden moeten een orgaan hebben in de Kamer. Minderheden, volgens den Minister, moeten langzamerhand aangroeijen en zich tot meerderheid vormen. Voorzeker; doch vooreerst, is hier sprake van minderheden *in de Kamer;* zullen die aangroeijen, ze moeten eerst bestaan; wanneer men jaren achtereen uit de Kamer geweerd wordt, is het niet mogelijk daar te groeijen. Ook is de noodzakelijkheid van organen der minderheden bepleit, in het belang niet enkel van de minderheden zelve, maar van het Rijk, opdat er veelsoortige beschouwing en onderlinge teregtwijzing zij in de Kamer. — Het tweede vermeende voorregt van het ontwerp is: *het niet ontzien van de provinciale grenzen.* Ik behoef niet te herhalen wat gezegd is over onbillijkheid, aanleiding tot tweedragt of lijdelijk berusten, veelsoortigheid van willekeur en verwarring. Treffend was de opmerking: „gij zult *provinciale* verkiezingen verkrijgen, wanneer gij op *die* wijs *nationale* verkiezingen begeert."

Velen misschien zullen ondervonden hebben wat mij gebeurd is.

a Borret.

In de afdeeling ben ik verdediger van groote districten geweest: nu eerst ben ik van de gevaarlijke strekking, door de redevoeringen mijner medeleden, overtuigd. Weinig is tegen hun krachtige aanvallen gezegd. De Minister heeft gesproken, als gewoonlijk, kort en kernachtig; doch, naar mij voorkomt, beleefdheidshalve, om niet te zwijgen; geenszins met de uitvoerigheid en volledigheid, welke, om het gewigt der zaak, van hem kon worden verwacht.

En de meer bijzondere vrienden van het Ministerie? deze hebben zeer weinig gesproken. Misschien om onderscheidene redenen. Vooreerst zijn ze *gepresseerd;* zij zullen in de bijeenkomst, waarvan sprake was [1], en omtrent wier goed- of afkeurenswaardigheid ik in geen onderzoek treed, eenigzins, naar ik mij voorstel, verlegen zijn geweest. Men zal gezegd hebben: het is wenschelijk iets te antwoorden, doch waar blijven we dan met hetgeen bovenal vereischt wordt, *spoed?* het is de helft der maand: de oude Provinciale staten gaan op reis! Eigenlijk heeft men gevoeld dat er reeds te veel gezegd was, namelijk in het *verslag;* dat men te veel had voorop gezet het denkbeeld eener eenheid uit zamensmelting. Volgens den Minister is het *volk* eene menigte van *individuën*, volksmassa; volkshoop die door wetten moet worden georganiseerd. Ik stel tegen dit denkbeeld het gevoelen van een staatsman, voor wien ook de Minister eerbied gevoelt. Wat zegt Guizot?

„Un peuple n'est point une immense addition d'hommes, tant de milliers, tant de millions; comptés dans un certain espace de terre, et tous contenus et représentés dans un chiffre unique qu'on appelle tantôt un roi, tantôt une assemblée."

Bij hem is dus niet *un peuple*, als voor den Minister, eene verzameling van individuën. Neen! zegt hij:

„Un peuple est un grand corps organisé formé par l'union, au sein d'une même patrie, de certains éléments sociaux qui se forment et s'organisent eux-mêmes naturellement, en vertu des lois primitives de Dieu, et des actes libres de l'homme."

Ziedaar de NATIE; eene omschrijving die wel mag voor oogen gehouden worden bij de vaststelling van elke organieke wet. Guizot waarschuwt tegen de numerieke staatseenheid, tegen valsche volkseenheid, als tegen: *„l'idée révolutionaire et despotique par excellence."*

De Minister gewaagt van de eenheid van den Nederlandschen Staat, van nationaliteit, nationale verkiezingen en dergelijke meer. Deze woorden klinken goed; eenheid van Nederland wordt door allen begeerd; maar *welke?* Dezelfde klanken zijn dikwerf gebruikt. Op twee voorbeelden wijs ik. Nederland in 1795; men wilde toen ook *nationaliteit*, algemeenheid van den Staat, wegneming van het

[1] Meermalen reeds had de Ministeriële partij over haar afspraken in een bijeenkomst die men in de wandeling *de Club* heette, aanvallen verduurd.

provincialismus. Hetzelfde denkbeeld van staatseenheid zat, in 1848, in het Duitsche parlement vòòr. Die eenheid heeft de eigenschap, dat hoe meer men tracht ze te bereiken, hoe meer men vervalt in verdeeldheid, tweedragt, burgertwist en burgerkrijg.

Nu zegt men welligt: gij zelf zijt veranderd van opinie; de zaak is twijfelachtig. Ik antwoord: omdat ze twijfelachtig is, *mogen* wij aan *zoodanige* veranderingen onze toestemming niet geven. Misschien bewijst men later dat wij ongelijk hebben; dan is het tijd voor hetgeen men, met tegenspraak van velen, als verbetering beschouwt. België heeft reeds zes kieswetten gehad, en ik voorzie dat deze niet de laatste voor Nederland zal zijn.

Ik besluit, in den geest der opmerkingen die gisteren, bij art. 98, door een lid uit de residentie [a] gemaakt zijn. De meerderheid dezer Kamer zou, indien het amendement *op zich zelve* kon worden beschouwd, voor het amendement zijn. Welligt zal ze gebruik maken van haar kracht; zij is thans, meer dan in het begin der discussie, met die kracht bekend, dus ook meer met den omvang van haar verantwoordelijkheid. Wij zijn thans op den goeden weg. Het amendement is aangenomen op de geheime stemming; het amendement, waarbij art. 98 vervalt; het belangrijke amendement waarbij de uitlegging van art. 139 der Grondwet facultatief blijft. Nog drie of vier amendementen in denzelfden geest als dat, hetwelk nu door ons voorgedragen wordt, en ik zie nog gebeuren dat ik zelf ijveraar wordt voor de wet. Doch indien het amendement ter zijde gelegd wordt, indien men afweert al wat, naar het inzien van een groot gedeelte dezer Kamer, tot verdere verbetering zou kunnen strekken, dan zou de wet, hoe zeker men van de aanneming meent te zijn, in gevaar kunnen worden gebragt. Men is misschien wat al te onbezorgd geweest: ik heb echter, gisteren vooral, teekenen bespeurd dat die gerustheid niet zoo volkomen meer schijnt. Ook valt er wel iets af te dingen omtrent het schrikbarende der verwerping. Herinnert gij u dat de eerste kieswet in België afgekeurd werd? vreesselijk oogenblik, niet waar! te midden van het woelen der driften in den pas gevormden Staat. En weet ge hoe lang het geduurd heeft, eer de gewijzigde kieswet inkwam? op 22 Februarij 1831 werd de wet verworpen, en over de gewijzigde wet werd op 28 Februarij gerapporteerd. Spoedig inkomen eener nieuwe voordragt zou ook hier niet onmogelijk zijn. Daarbij, op wiens rekening zou de schuld worden gebragt? van de Kamer, die toenadering gewild, of van den Minister, die elke poging tot gemeen overleg van de hand wees? Doch de Minister voert te gemoet: ik zou wenschen toegeeflijkheid te bewijzen; met beginselen wordt niet getransigeerd. Uitspraak die ik van ganscher harte beaêm; maar, wanneer het verschil van zienswijze geldt onderwerpen als waarvan hier spraak is, wordt, indien er voortgang zal worden bespeurd, gedurige transactie vereischt. Anders komt geen wet tot stand. En, wanneer de wet

[a] Schooneveld.

afgestemd is, kan men wel zeggen: het was eene goede, eene uitmuntende wet, en in dagbladen en vlugschriften kan worden herhaald: de wet was goed, de Minister had gelijk, de Tweede Kamer heeft eene verkeerdheid begaan; intusschen komt de wet niet tot stand, en als dit, van wet tot wet, op dezelfde wijs door de Kamers ontkend, en door de Minister en de zijnen beweerd wordt, is het Vaderland met die volharding niet gediend. Ik behoef den Minister niet te wijzen op den wetgever der oudheid, die zeide: Ik geef aan mijne medeburgers niet de beste wetten, maar de besten voor hen. Het is nu, zoo een wet goed heeten zal voor het volk, een onmisbaar vereischte dat goedkeuring door de volksvertegenwoordiging worde verleend. Iedereen meent dat hetgeen hem goed dunkt, goed is. Ieder Minister vindt zijne wet, ieder lid der Kamer zijn amendement goed, en, wanneer men elkander niet overtuigt, dient men, om tot eene uitkomst te geraken, door wederzijdsche toenadering te worden gered. Een geacht medelid was over de mogelijkheid bekommerd dat in deze Kamer 68 leden elk op hun individuëel standpunt zouden blijven staan. Ik kan mij eer voorstellen een Minister en eene meerderheid der Kamer die volharden, elk in eigen zienswijs, meer dan voor het welzijn van het Vaderland wenschelijk is.

De Minister heeft, in de Kamer en bij de Natie, op dit oogenblik de meerderheid, indien hij in vastberaden en toch ook, waar het nuttig is, transigerenden geest te werk gaat; indien hij de overeenkomsten van 1848 in het oog houdt; maar èn in de Kamer èn bij de Natie verliest hij de meerderheid, zoo hij eene schrede verder gaat dan de grondwetherziening, in den zin waarin ze tot stand gebragt is. Men maakt zich dikwerf zonderlinge voorstellingen van hetgeen het Nederlandsche volk begeert. Ik moet terugkomen op hetgeen dezer dagen door een onzer medeleden uit Zeeland gezegd [a] is. Ik heb het niet gehoord; had ik het gehoord, ik zou het waarschijnlijk niet hebben opgenomen, bij de gedachte dat aan een spreker somwijlen wat hij liefst niet gebezigd zou hebben, ontvalt; maar de woorden staan in het *Bijblad;* nu acht ik mij verpligt daarvan melding te maken, in het belang van den spreker zelven; of welligt door eene rectificatie, drukfeil misschien, hetgeen mij trof zou kunnen worden verzacht. „Het Nederlandsche volk is wel geduldig en afkeerig van *strafoefening*" (in dit woord dacht ik dat eene drukfout kon ingeslopen zijn) — „doch men kan toch ook het meest lijdzaam volk te lang tergen, en dan weet men nog niet waarheen eene uitbarsting zou voeren." In de Kamer zie ik van dergelijke woorden geen gevaar; buiten de Kamer wel, niet voor het land, doch voor onkundigen, die door de voorstelling van een volk, hetwelk tot strafoefening regt heeft, van eene Kamer die in haar beraadslagingen niet vrij is, tot strafbare daden van opgewondenheid zouden kunnen worden gebragt.

a BACHIENE.

Als dergelijke woorden geuit worden, acht ik althans mij tot tegenspraak verpligt; al zou ik, wanneer de dag der strafoefening aanbreekt, de eerste door het Souvereine Volk worden gestraft.

Indien ik (iedereen doet het) mag zeggen wat de Natie verlangt, dan meen ik dat zij de aanneming eener kieswet begeert, niet uit ingenomenheid met het regtstreeksche kiesregt, maar omdat zij een einde wil aan den toestand van ongewisheid. En tevens wil zij, eer de wet aannemelijk worde gekeurd, uitzuivering der revolutionnaire bestanddeelen, waarvan de gevaarlijke strekking niet meer onbekend is.

Den Minister druk ik op het hart dat hij niet te zeer aan eigen inzigten gehecht zij. Welligt ten gevolge daarvan is hij, na 1845, van den invloed verstoken geweest waarop bekwaamheid hem regt gaf; in 1848 is hetzelfde, nadat Maart verstreken was, gebeurd. Ik zou niet wenschelijk achten dat in 1850 soortgelijke uitkomst gezien wierd. Die betuiging kan mijnerzijds volkomen opregt zijn. Tot de eigenaardigheid van mijn standpunt behoort dat ik de bekwaamheden en krachten der eene partij tegen de andere behoef. Daarom verzoek ik den Minister, niet in zijn eigen belang, waaraan minder door hem zou worden gehecht, maar in het belang van het Vaderland, dat hij tot transigeren, waar transactie mogelijk is, niet ongezind zijnde, het bewijs er van geve door het niet tegenwerken van ons amendement.

De heer Bachiene verklaarde: „Het lag niet in mijne bedoeling om bevreesd te maken voor eene *dadelijke* uitbarsting in geval van verwerping dezer wet, maar alleen om eene algemeene waarheid voor te houden, in verband met eene bestendige weigering van verwezenlijking van de uitzigten die in 1848 geopend en de beloften die toen gedaan zijn."

Hierop werd gerepliceerd: „Ik vel geen oordeel over bedoelingen, maar neem niet één woord terug van hetgeen ik gezegd heb."

—

Het amendement werd herhaaldelijk verdedigd door den heer van Dam van Isselt. Aan het einde zijner tweede rede zeide hij: „Ik laat het verder aan mijnen ambtgenoot uit Harderwijk, wiens gevoelens speciaal aangevallen zijn, over om zich te verdedigen."

Na de uitnoodiging van den vorigen spreker, nog een enkel woord over: 1°. de *ministeriële partij*, 2°. *mij zelven*, 3°. *de Kamer*, 4°. *het amendement.*

1°. *De ministeriële partij.* — Ik hoor steeds met veel genoegen het lid uit Ruurlo [a], vooral ook als hij den stand en de pligten der partijen beschrijft. Nu echter dunkt mij dat hij zich vergist. De ministeriële partij, wanneer zij het eens is met de voordragt (dat doorgaans het geval is), moet, zegt hij, de verdediging overlaten aan den Minister. Dit systema is voor een Minister niet aangenaam; die, vooral bij moeijelijke en ingewikkelde discussie,

a VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

op ondersteuning, al ware het enkel ter verpoozing, regt heeft en rekening maakt. De tweede grond waarmeê hij het stilzwijgen der zijnen verdedigt, komt mij niet krachtiger voor. De argumenten schenen hem niet zeer belangrijk. Ik geloof het gaarne. De ministeriëlen hechten zelden groote waarde aan de redenering der wederpartij. Wederlegging is evenwel niet overtollig, wanneer op een aanzienlijk deel der Kamer indruk gemaakt is.

2°. Een woord over *mij zelven.* Ik ben geen voorstander van het *juste milieu?* met onderscheid. Ik erken dat het *dikwerf* aanprijzenswaard is; ik verzet mij tegen het beweren dat de waarheid *altijd* in het midden der strijdige opiniën ligt.

3°. Een woord over de *Kamer.* Er is van bijkans *stelselmatige vertraging* melding gemaakt. Voorzeker er zijn oogenblikken geweest waarin dit vermoeden heeft kunnen ontstaan. En toch ben ik overtuigd dat de gerekte discussie andere oorzaken heeft. Het zij mij vergund twee wenschen, in het voorbijgaan, aan de Kamer te onderwerpen. Vooreerst zouden bij de redactie der wetten, eer ze ons voorgelegd worden, door raadplegen met deskundigen punten tot klaarheid kunnen worden gebragt, waaromtrent bij de Kamer zelve een oordeel, met genoegzame kennis der zaak, onmogelijk is. Ten andere, zal de beraadslaging meer tot de groote hoofdtrekken moeten worden gebragt; ik aarzel niet te verklaren dat de proef om het oude *Reglement van Orde* met het regt van *amendement* in vereeniging te brengen, mislukt is.

4°. Een woord over het *amendement.* Men zegt dat ik het te laat heb ter sprake gebragt; men vergeet dat ik reeds bij de algemeene beschouwingen het denkbeeld in het licht heb gesteld; met den wensch dat een der leden, meer gewoon dan ik aan het formuleren van een moeijelijk amendement, zich met de taak zou belasten. Dit niet geschied zijnde, heb ik mij over het bondgenootschap van het lid uit Arnhem uitermate verblijd. Het lid uit Gouda [a] heeft zwakheid van overtuiging omtrent de deugdelijkheid onzer zaak bespeurd, omdat wij de mogelijkheid hebben verondersteld dat de uitkomst met onze vooruizigten niet overeenkwam. Ten onregte. Ook bij vastheid van overtuiging in zaken van dien aard, erkennen wij gereedelijk dat dwaling mogelijk is, en zouden niet gaarne den schijn hebben van, door overmatig zelfvertrouwen, in eigen oog met een bedriegelijken glans van onfeilbaarheid te worden omhuld. Hetzelfde lid sprak van hetgeen hij mijne *bangmakerij* noemt. Ik bedien mij liefst van eene andere uitdrukking; opmerkzame beschouwing van hetgeen hier en elders gebeurt, geeft aanleiding tot *regtmatige bezorgdheid.* Ik zeg niet dat de jammeren die ik voorzie, terstond daar zullen zijn. Ik zeg niet dat zij het gevolg zullen wezen bepaaldelijk en uitsluitend van deze wet. Ik ga verder en geef toe dat er welligt, voor het eigen belang van velen onzer, geen reden is tot overmatige angstvalligheid; maar dit zeg ik: indien de beginselen, waarop ook deze

a VAN DER LINDEN.

wet rust, bij voortduring worden gevolgd, is het verderf van het Vaderland onvermijdelijk. En nu heb ik nog van een onzer oudste medeleden[a] de betuiging vernomen: wij, menschen van jaren, van veelsoortige ervaring, wij hebben dikwerf overdreven voorstellingen gehoord, wij blijven kalm. De gemoedsstemming is ongetwijfeld benijdenswaard. Het zij mij echter geoorloofd twee historische wenken uit hetgeen ook wij, minder bedaagden, beleefd hebben, onder de aandacht te brengen. Ik heb menschen gekend die kalm en onbezorgd waren, ook in 1830, ook in 1848, tot 24 Augustus en tot 24 Februarij.

Het lid uit Dordrecht[b] is, in zijne overtuiging voor de wet, bijkans onschokbaar. Ik wil beproeven of hij nog aan het wankelen kan worden gebragt, en vraag: of hij, onder al de voortreffelijkheden dezer wet, ook opgemerkt heeft dat in art. 2[1], gelijk het na de verwerping van het amendement, stand gehouden heeft, de zijdelingsche invoering ligt van het *vote universel?*

In de avond-zitting werd het amendement verworpen met 53 tegen 13 stemmen.

Voor hebben gestemd de Heeren: Leclercq, van Nispen van Sevenaer, Schiffer, de Lom de Berg, van Dam van Isselt, Donker Curtius, van Randwijck, van Doorn, Boxman, Bots, van Hall, Groen en de Voorzitter.

15 *Junij* 1850.

***** In het *Verslag* was bij Art. 119 door sommigen aangedrongen op *ontbinding* van de Kamer. Men achtte het ongerijmd dat de Kamer, ten gevolge eener *partiële* aftreding, zou bestaan deels volgens de nieuwe *kieswet*, deels volgens een buiten werking gebragt voorloopig *kiesreglement*. Bij de *Memorie van Beantwoording* bleef dit bezwaar onbeantwoord en onvermeld. Ook om dit veelbeteekenend zwijgen, vond ik mij genoopt tot een amendement, dat, naar mij toescheen, de nadeelen voorkwam die men van ontbinding te gemoet zag. „De aftreding van de leden der beide Kamers heeft plaats met den derden Maandag in September.”**

Drie punten: de ontbinding, het zwijgen der Regering, het verband tusschen dit zwijgen en het amendement.

Het punt eener eventuële ontbinding werd met uitvoerigheid behandeld in de afdeelingen. — Doch heb ik regt daarover te spreken? geldt het hier niet een koninklijk praerogatief?

Velen zijn *nu* zeer naauwgezet omtrent de regten der Kroon; dit wensch ik, *ook* nu, te zijn, en te gelijk naijverig op de regten der Kamer, waarvan de handhaving van belang is ook voor de Kroon. Hoe, men zou niet mogen spreken over de ontbinding, omdat het geldt een koninklijk praerogatief? dit zou ons ver bren-

---

[1] Waarbij het *aangeslagen zijn*, niet het *betaald hebben*, in den stemgeregtigde vereischt wordt.

a DE MAN. b LOTSY.

gen. Wanneer wij over geen der punten, opgenoemd in de zesde afdeeling der Grondwet: „*Van de magt des Konings*" denkbeelden en wenschen mogen uiten, zal de werkkring der Kamer meer beperkt worden dan met de Grondwet of met de bedoeling van iemand onzer overeenkomt. Eilieve, niemand zal het regt betwisten om naderhand, wanneer geen gebruik van het praerogatief gemaakt is, te klagen en te zeggen: dit had behooren te zijn geschied; is dan niet waarschuwen, als het nog tijd is, beter dan klagen als het te laat is?

Zoo doodt men alle discussie. Niet alleen de Kroon heeft een praerogatief, ook de Kamer: elke discussie heeft ten doel òf de Kroon òf de Kamer te bewegen al of niet gebruik te maken van het regt dat eene der twee redenerende partijen bezit. De poging om elkander, niet te dwingen, maar te overtuigen, is de inhoud der discussie, de ziel van het gemeen overleg.

Welke zijn de bezwaren tegen ontbinding? Ik lees ze enkel in het verslag. Het zou *ongrondwettig* zijn; het zou *tijdverlies* veroorzaken.

„Wat hier alles afdoet en wat meer moet gelden dan in andere rijken gevolgde constitutionele beginselen, is, dat onze Grondwet geene ontbinding der Tweede Kamer, na het vaststellen der kieswet, op het oog heeft gehad. Dit bleek uit het zesde der additionele artikelen der Grondwet. „De eerste aftreding van de helft der leden van de Tweede Kamer zal met den derden Maandag in September 1850 plaats hebben.""

Dan mag ook de *Eerste Kamer* niet ontbonden worden. Toch gis ik dat het voornemen bestaat de Eerste Kamer te ontbinden, opdat zij niet gedeeltelijk gekozen zij volgens het voorloopig kiesreglement en gedeeltelijk door de Provinciale Staten. Geldt het argument voor de Tweede Kamer, dan ook voor de Eerste, en omgekeerd.

Welke is de zin der bepaling van art. 6? De kieswet kon, zegt men, ligtelijk verworpen worden, en opdat, ook in dit geval, de helft der bij het voorloopig kiesreglement gekozene Kamer zou aftreden, is de bepaling in het zesde additionele artikel gebragt. Dit acht ik niet juist, en waarom niet? omdat aan het slot van art. 6 staat: „volgens een rooster, te regelen *door de wet*, *in art.* 5, *n°.* 1, *vermeld.*" Dit is, door de kieswet. Er kan dus niet anders bedoeld zijn dan de Kamer volgens de nieuwe kieswet gekozen. Nu houde men in het oog dat, toen dit artikel gemaakt werd, het de tijd der illusiën was. Het maken eener kieswet zou zeer gemakkelijk zijn. Voor het eerste jaar had men aan kies-, provinciale- en gemeentewet niet genoeg. De mogelijkheid voorzag men dat ook nog de verantwoordelijkheid der Ministers, de nieuwe regterlijke inrigting, het onderwijs en armbestuur, en het regt tot vereeniging zouden worden voorgesteld; „*in allen gevalle niet later dan in de tweede zitting;*" terwijl in het derde jaar de overzeesche bezittingen zouden zijn georganiseerd. De kieswet zou zeker in 1849 tot stand komen. Dan was het zeer natuurlijk dat

de helft van de leden der nieuwe Kamer met September 1850 zou moeten aftreden. Dit artikel is dus een *corollarium* der rigtige uitvoering van art. 5. Van waar de angstvalligheid ten opzigte van art. 6, en tevens volslagen gebrek aan naauwgezetheid voor de bepaling waarvan het een uitvloeisel is?

Het is nu blijkbaar dat rigtige uitvoering van het additionele art. 5 onmogelijk is. Ik heb te vergeefs meermalen getracht de aandacht der Kamer op dit punt te vestigen. Ook de aandacht van het Ministerie zou ik gaarne bij de verantwoordelijkheid van het Bewind en van de Kamer, hebben bepaald: de Kamer heeft niet gewild. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zeer te regt op 16 Mei 1849, toen hij nog geen Minister was, doen opmerken dat in art. 5 *voordragen* beteekent: voordragen tijdig genoeg om vòòr den afloop der zitting het ontwerp, na rijp beraad, tot wet te verheffen. Het blijkt dus dat men uitvoering van het vijfde artikel, waarvan art. 6 een gevolg is, onmogelijk heeft gemaakt.

Nu het tweede bezwaar. Een aanmerkelijk *tijdverlies* zou uit de ontbinding voortspruiten; tijdverlies onder de bestaande omstandigheden te betreuren, nu de wetgeving voortdurend met gewigtige en veelomvattende werkzaamheden als overladen zal blijven. Eene bedenking die van groote activiteit getuigenis draagt; doch het onmogelijke moet niet van de Kamer worden gevergd; geen onophoudelijk doorwerken, zonder eenige rust.

Is dit een ernstig argument? wij hebben voor ons liggen de provinciale wet, de wetten op de scheepvaartregten, de wet op de *enquête*. Kan de Kamer zich voorstellen, dat, als deze gewigtige onderwerpen behoorlijk zijn afgedaan, wij blijven werken tot September, om te voldoen aan de rigtige ten uitvoer legging van het vijfde artikel? Is dit mogelijk? is dit denkbaar? Wetten, als op het onderwijs, het armwezen, de regterlijke organisatie, zijn niet vatbaar om in korten termijn te worden behandeld. De voordragten, indien zij inkomen, zullen, als voorwerp van latere zorg, ter zijde worden gelegd; of de behandeling en aanneming zal doorgedreven worden met eene voortvarendheid en met een spoed, waarmede zelfs hetgeen wij bij de kieswet hebben aanschouwd, naauwelijks vergelijkbaar zal zijn.

De bezwaren tegen de ontbinding vervallen, de redenen daarvoor in het verslag ontwikkeld blijven, en nu is de vraag, zal er ontbinding plaats hebben of niet? dit brengt mij tot het zwijgen van het Gouvernement.

Toen ik sprak over het teedere van de zaak, had ik ook dit op het oog: het zwijgen, niettegenstaande dit punt in het Verslag der Kamer, ten gevolge van het verlangen van een aantal leden, met uitvoerigheid is ontwikkeld. Tevens kom ik terug op het zwijgen, ook van het Gouvernement omtrent al wat te gelijk de kieswet en de algemeene aangelegenheden van het Vaderland betreft. Ik zal geen hard woord gebruiken (ook de Minister zeide dit niet te zullen doen), een ernstig woord wel. De Minister zegt zich te

kunnen voorstellen dat een zwak betoog sterke kleuren noodig had om die zwakheid te bedekken; deze uitdrukking gaat de perken niet te buiten van hetgeen parlementair is. Ik zal er enkel *dit* op antwoorden, dat in redeneringen somtijds eene kleur opgemerkt wordt die naar blanketsel gelijkt, maar dat er ook eene kleur is die warmte van gevoel openbaart; vooral wanneer onderwerpen ter sprake komen die met de dierbaarste belangen van het Vaderland in verband staan. Ik zal niet spreken over de geheimzinnigheid van het Ministerie, sedert zijn optreding tot op den huidigen dag, omtrent de beginselen die als rigtsnoer worden gevolgd. Ik heb hooren beweren dat door dit zwijgen de Minister den naam van staatsman had verbeurd; ik zou, indien dit zoo ware, over het zonderlinge zwijgen minder ongerust zijn. Ik vrees één van beide: of het behoort tot het systema van transitie, of het leidt tot de routine van het vorig Gouvernement (thans door iedereen afgekeurd) om zich te bepalen bij administreren, bij organiseren, bij het maken van wetten, zonder zich ooit uit te laten omtrent de *questions de principes.* Aldus zouden op nieuw én het Gouvernement én de Kamer den invloed verliezen dien zij op de Natie moeten uitoefenen. Hier voorzeker geldt het „*Quid vanae sine moribus leges proficiunt!*" wat zullen wetten u baten, wanneer gij het zedelijk overwigt op het volk niet verkrijgt of behoudt?

Over drie punten sprak ik. — Eerst, *de Souvereiniteit van het Huis van Oranje.* Zich eindelijk te verklaren, kwam nu althans, naar veler oordeel, te pas. Door het *zwijgen* van den Minister is de zaak eigenlijk vereffend; het kan opwegen tegen hetgeen bij eene vorige gelegenheid *gezegd* was. — Ten tweede, heb ik gevraagd of deze wet is voorgedragen door *het Ministerie* of door *den Minister.* Ook op dit punt verkreeg ik geen antwoord. Dus moet ik aannemen dat, volgens den gewonen regel van het constitutionnele staatsregt, het ontwerp voordragt is van *het Kabinet;* dat inzonderheid ook de Minister van Justitie en de Minister van Buitenlandsche Zaken zich verantwoordelijk stellen; dat zij deze wet, door sommigen als gevaarlijk voor het Vaderland beschouwd, uit overtuiging, welligt met geestvervoering, toen zij gezamenlijk besproken is, hebben ondersteund. — Ten derde, wees ik op het verband tusschen de vroeger openbaar gemaakte beginselen van den Minister en de leer der volks-souvereiniteit. In het zwijgen desaangaande zullen velen geen bewijs zien dat ik in mijne bezorgdheid ongelijk heb.

Als een lid der Kamer, als een vertegenwoordiger van het Volk, dergelijke punten met ernst en uitvoerigheid behandelt, moet de Minister, zoo hij verlangt de zaak te laten rusten, ten minste verklaren dat hij niet antwoorden kan, of mag, of wil; te doen als of hij het gesprokene niet gehoord had, strijdt, tegen den aard van het gemeen overleg en zelfs van de parlementaire convenances waarop door ons allen prijs gesteld wordt. Daarom heeft het zwijgen bij velen een niet aangenamen indruk gemaakt.

Thans moet ik nog toonen hoe, ten gevolge van dit zwijgen, het amendement, buitendien wenschelijk, noodzakelijk wordt.

Mijn voorstel is *wenschelijk*, omdat tegen de ontbinding groote zwarigheden bestaan. Ééne reden slechts zou er bij mij wezen om de ontbinding te verlangen; namelijk (ik spreek er slechts even van; want de Kamer wil er niet van hooren) wanneer zij met art. 198 in verband kon worden gebragt. Hiertoe zie ik geen kans; maar nu zou ik, al verklaarde het Gouvernement de Kamer te willen ontbinden, het amendement verkieslijk achten. Het is beter, voor alle eventualiteiten, dat steeds bijeenroeping van de Staten-Generaal mogelijk zij. — Maar het Gouvernement zwijgt. Nu wordt het amendement *noodzakelijk*. Er moet een waarborg zijn tegen eene zamenstelling der aanstaande Kamer, die reeds nu algemeene afkeuring ontmoet. Ik wijs op het Verslag. Niet ligt zou in een constitutioneel Rijk, na dergelijke verandering der kieswet, de vertegenwoordiging blijven bestaan. Het zou zeldzame anomalie zijn; voeg hierbij de twee categoriën der aftredende en der overblijvende helft; de verandering en dooreenmenging der districten. Nog iets; het zal niet ontbreken aan leden die, om zoodanige zamenstelling, zooveel in hen is, te beletten, en uit naauwgezetheid jegens de kiezers, hun ontslag nemen. Een voorbeeld hebben wij in de discussie gehad; wil men een tweede, ik ben het zelf [1]. Misschien zou niemand meer dan ik reden hebben zijne positie als exceptioneel te beschouwen. Ook vermoed ik dat mijne verklaring door enkelen mijner vrienden, althans bij den eersten indruk, zal afgekeurd worden. Waart gij dan reeds vergeten met hoeveel moeite men u in de Kamer gebragt heeft; in één district, na herstemming op herstemming? het gold hier uw belang niet, maar het belang van eene der minderheden, van wier regt op vertegenwoordiging gij zelf verdediger geweest zijt. Gij zelf hebt het gezegde herhaald en geroemd, dat het regt der minderheden ten behoeve van het geheele Vaderland moet worden gehandhaafd. Ik weet het, ik erken het, ik beaêm het. Maar er is iets in het hart, iets dat sterker dan alle redeneringen spreekt. Indien ik in de Kamer blijf, behoort mijne positie zuiver te zijn. Het moet niet kunnen gebeuren dat eenig lid meesmuilende mij te gemoet voere: gij zijt een man van het voorloopig kiesreglement, niet waar? ik ben van het zuiver systema: gij zijt van 1849, ik behoor tot het gewas van 1850.

Het geldt hier geene individuele quaestie, verschil van ministerieel of antiministerieel komt hier niet te pas. Voorzeker zal, bij onderscheid van politieke meening, het gevoel van kieschheid even sterk zijn. Doch voor een iegelijk onzer is het niet genoeg van eigen regt afstand te doen: het publiek belang is op het spel. Zijn wij overtuigd dat het zamenkomen eener Kamer uit zoo hete-

---

[1] **Ook anderen zonden later hun ontslag in. In Augustus werd de Kamer ontbonden.**

rogene bestanddeelen ergerlijk ware, dan kunnen wij niet volstaan met een offer van eigen regt; dan is er een pligt die in de goedkeuring van het amendement moet worden betracht.

—

*** Noodzakelijkheid der *ontbinding* werd door verscheidene leden op den voorgrond gesteld; tegen het *amendement* was velerlei bezwaar. De Minister, zich tot de vorige adviezen refererende, zeide: „Ik zal over het amendement geen woord behoeven te spreken.” — Aard en doel der wijziging werd nogmaals toegelicht in de repliek.

Ik zal te gemoet komen aan den wensch van eenige leden, door het amendement dus te lezen: „De aftreding van de leden der tegenwoordige beide Kamers heeft plaats op den derden Maandag in September 1850,” *Quod abundat non nocet.*

Er is bijna niemand aan wien ik met meer schroom repliceer dan aan den Minister; heden is mij, daar hij van het amendement zweeg, de repliek al te gemakkelijk gemaakt. De vragen die ik deed, zullen vermoedelijk tot de categorie behooren van hetgeen hem toescheen buiten de orde van den dag. Anderen zullen van den Minister verschillen; hoe dit zij, het neemt den grond niet weg van het beklag. De klagt gold minder het weigeren van antwoord en inlichting; maar het zwijgen, als of er geen antwoord en inlichting gevraagd was.

Ik mag niet ontkennen dat ik het amendement als gewigtig en, ook na de discussie, als aannemelijk beschouw. Men wijst mij op art. 6 der additionele artikelen. Ik herinner wat dezer dagen hier gezegd is:

„Wij moeten, geloof ik, niet vergeten, dat de Grondwet in bewogen tijden en met zekere overhaasting gemaakt is, dat hare ontwerpers in vele gevallen de geheele *portée* hunner bedoeling niet hebben ingezien En wanneer het nu naderhand blijkt dat die bedoeling verkeerd was, dat zij tot ongerijmde resultaten leidt; wanneer het tevens blijkt, dat ze zoo onduidelijk zijn uitgedrukt dat men, zonder de letter noch den geest der Grondwet te schenden, daarvan kan afwijken, dan zie ik voor mij hierin eene zeer gelukkige omstandigheid en behooren wij, mijns inziens, gretig de gelegenheid aan te grijpen om een beteren weg in te slaan.”

Ik ga zoo ver niet. Ik verzet mij tegen te letterlijke opvatting, waardoor de zin der wet en de bedoeling van den wetgever zou worden miskend. Toen de Grondwet gemaakt werd, was het de tijd der illusiën niet slechts, maar ook der zuiverheid van liberale begrippen. Als men gevraagd had: zullen wij nog langer van een homogeen ministerie, gelijk sedert jaren begeerd werd, verstoken kunnen zijn? de twijfel zou onverklaarbaar zijn geweest. Als men gevraagd had: zoo de kieswet groote veranderingen maakt, zal de helft der Kamer blijven volgens het voorloopig kiesreglement? verbazing en verontwaardiging zou zich geopenbaard hebben over de onderstelling eener zoo verregaande afwijking van hetgeen

de liberale theorie voorschrijft. Neen, men was overtuigd dat, de kieswet in 1849 tot stand gekomen en de Kamer vernieuwd zijnde, de bepaling van art. 6 in 1850 behoorlijk zou kunnen worden ten uitvoer gelegd. Er is gesproken als of ik beweerd had dat wij, omdat art. 5 niet nageleefd is, ons aan art. 6 moesten onttrekken, als of het verrigte kwaad eene aanmoediging moest zijn om meer kwaad te verrigten. Men zou zich met dit argument minder vrolijk hebben gemaakt, zoo men zich had herinnerd dat ik van art. 6 gesproken heb, als van een *corollarium* van art. 5; zoodat, om het verband, de ten uitvoer legging van art. 6 door de niet ten uitvoer legging van art. 5 onmogelijk wordt.

Nu hetgeen men over de *ontbinding* gezegd heeft.

Ik heb twee fouten begaan. Ik had het amendement vroeger moeten indienen, vooral omdat ik zelf de wijziging, hoe meer ik er over nadacht, te hooger heb gewaardeerd. Voorts heb ik (altijd met het oog op art. 198 der Grondwet) te veel van ontbinding gesproken, en sommige leden op de gedachte gebragt dat in het amendement ontbinding voorgesteld of althans bedoeld wierd.

Ik ben het eens met den Minister; de Kroon behoort vrij te zijn in haar praerogatief. Ik zou, als eerbiediging twijfelachtig was, aan de zijde der Kroon staan. Het amendement, zegt men, is *geheime ontbinding*. Er is groot onderscheid, in uitkomst zoowel als in strekking en beginsel. Volgens het amendement worden de leden onderworpen aan herkiezing; de Kamers worden *niet* ontbonden: *qui bene distinguit*, *bene docet:* zij blijven bijeen en de inderdaad groote bezwaren vallen weg die van ontbinding onafscheidelijk zijn.

Het is een *overgangs-maatregel*, in overeenstemming met de twee andere takken van de wetgevende magt, die aan het koninklijk praerogatief niets hoegenaamd ontneemt. Men heeft van *dwang* gesproken; zoo de Tweede Kamer dwingt, wanneer de Eerste Kamer kan verwerpen en de Koning zijne sanctie weigeren kan, spreke men voortaan van dwang bij ieder amendement. Nog een argument is er van een lid, dien ik gaarne tot bondgenoot heb, en in wien ik dikwerf eene wederpartij ontmoet, van het geachte lid uit Kampen, die het bezwaar omtrent de gedeguiseerde ontbinding slechts in 't voorbijgaan vermeld heeft. Bij hem weegt vooral, dat de Grondwet niet toelaat *geheele* aftreding van de Kamer; zij wil altijd aftreding van *de helft*. Hoe! omdat dit voor den gewonen en regelmatigen gang bepaald is, zal er, in een exceptionneel geval, bij transitoiren maatregel, waar de nieuwe organieke wetten ingevoerd worden, in gemeen overleg met de Eerste Kamer en met den Koning, geen artikel omtrent algemeene onderwerping aan herkeuze in de wet mogen worden gebragt? *Ex analogia juris;* want de *geheele* Kamer wordt getroffen, ook wanneer men de Kamer ontbindt. Hij zegt dat het amendement, zonder een enkel der bezwaren van de ontbinding, het doel der ontbinding bereikt. Ik ken geen krachtiger apologie. Hij zou evenwel, onder afwachting der finale beslissing van het Gouvernement, in de mogelijkheid der ontbin-

ding berusten. Die politiek heeft een gevaarlijke strekking, vooral wanneer men slechts de mogelijkheid inziet, terwijl men de noodzakelijkheid erkent. Hij heeft met nadruk en met warmte de noodzakelijkheid aangetoond; er moet geen fictive vertegenwoordiging zijn, het regt der kiezers mag niet worden miskend. Hij verlangt ontbinding; ik, zoo zij voorgekomen kan worden, verlang ze niet. De nadeelen der ontbinding te vermijden, is het oogmerk van het amendement.

Eéne aanmerking nog. Er is hier zonderlinge wisseling van positie. Men heeft mij steeds ijver en volharding toegeschreven in het verdedigen der regten van de Kroon: thans misken ik, naar men beweert, het koninklijk prerogatief. Terwijl ik de blaam van mij afwerp, moet ik opmerken dat ik, bij het systema nu eenmaal doorgedreven, opkom voor de zuiverheid van representatie, vroeger zoo dierbaar aan de voorstanders der vrijzinnige begrippen. Het schijnt dat ik erfgenaam word, niet van hunne beginsels, maar van de sieradiën waarmede zij zich jaren achtereen hebben getooid. Ik wensch dat het Ministerie en de Kamer zich verstaan om ons te behoeden tegen het zamenkomen eener Kamer, zoo als verscheidene leden haar hebben geschetst. Ik wensch dat men bij de stemming in het oog houde: het amendement is *geen ontbinding*, het is *beter dan eene ontbinding.*

Op eene aanmerking van den heer Duymaer van Twist gaf ik ten antwoord: „De afgevaardigde uit Kampen heeft gezegd dat hij kon berusten daarin, dat door het Gouvernement nog geen definitief besluit genomen was; indien dit niet genomen is, blijft de *mogelijkheid* bestaan van tweederlei gewas. Hiertegen is het amendement gerigt."

Het amendement werd verworpen met 52 tegen 13 stemmen, de wet denzelfden dag aangenomen met 46 tegen 19 stemmen.

26 *Maart* 1851.

⁂ Moest de aftreding van de helft der Tweede Kamer plaats hebben in 1851 of in 1852? in de onderstelling dat Art. 115 der kieswet het eerste voorschreef, zou de loting geschieden; de Minister van Binnenlandsche Zaken kwam er tegen op.

Ik heb met belangstelling de redenen gehoord waarom de Minister oordeelt dat de loting zoo lang mogelijk moet worden uitgesteld. Evenwel ik heb groot bezwaar tegen de aftreding eerst in 1852.

In de memorie van toelichting bij de kieswet leest men: „De wet behoort te bepalen hoe de aftreding zal geschieden in geval van ontbinding van eene of van beide Kamers. Het meest eenvoudige en, ter voorkoming van verkeerde handelingen, meest gepaste schijnt, de werking van den rooster telkens te doen beginnen met den derden Maandag van September *volgende na de*

ontbinding." De eerste aftreding voor de Tweede Kamer twee jaren, voor de Eerste Kamer drie jaren na den derden Maandag in September, *die op de ontbinding is gevolgd.* Van deze woorden hangt alles af. De derde Maandag in September, die *op de ontbinding* volgt, op de ontbinding in Augustus 1850; dus volgens de memorie van toelichting, de eerste aftreding in September 1852. Kan hieromtrent de minste twijfel bestaan? Maar ziet; nu is, op aanmerking van de Kamer, de termijn in de kieswet met een jaar verminderd. Dus, zoo de vorige berekening juist was, is ook nu de uitkomst niet twijfelachtig. De aftreding moet nu plaats hebben *één* jaar na den derden Maandag in September volgende op de *ontbinding;* dus in September 1851.

Voor het eenige argument van den Minister; dat wij moeten rekenen van den dag, niet der *ontbinding*, maar der zamenkomst na de ontbinding, is schijn noch schaduw in art. 115; het geschil is door de kieswet beslist.

⁂ Aan den Minister repliceerde ik:

Mijn argument is ontleend uit de Memorie van toelichting bij de kieswet. De Minister antwoordt: dergelijk stuk heeft in geenen deele de kracht van eene *interpretatio authentica.* Dit geef ik gaarne toe; ik heb het niet als *interpretatio authentica* bijgebragt; maar het is een zeer gewigtig stuk, van het Gouvernement afkomstig, van den Minister die hier bij uitnemendheid op eigen terrein is. De bedenking heeft dus in zoodanig stuk krachtigen steun. De Minister zegt dat bij artikel 115 en ook in de memorie van toelichting een *schakel* gemist wordt; wie geeft ons, wie geeft hem het regt om een schakel, die in de wet niet is, er in te brengen? een schakel van zooveel belang, dat een gewigtig verschilpunt tegen den eenvoudigen zin van het artikel zou worden beslist.

Een medelid beweert dat uitlegging der wet niet tot de competentie der Kamer behoort. Het zij zoo; doch waar de quaestie door de wet is uitgemaakt, is de Kamer niet alleen bevoegd, maar verpligt zich aan de wet te houden. Anders zou ieder Minister en ieder lid eene interpretatie kunnen opwerpen, en dan beweeren dat de zaak twijfelachtig en de Kamer onbevoegd is.

Het besluit op een voorstel van den heer Lotsy om *de loting voorloopig onbepaald uit te stellen*, werd, wegens staking der stemmen, (30 tegen 30) tot eene volgende vergadering uitgesteld.

⁂ **Den 31 Maart werd de discussie over het voorstel van den heer Lotsy hervat.**

...... Hetgeen voor mij alles afdoet, is de naar mijn gevoe-

len — en het komt mij voor dat dit gevoelen veld wint — onwedersprekelijke *duidelijkheid* van art. 115 der kieswet. Ik vlei mij dat onze opvatting te meer ingang zal vinden, naar mate men ter zijde stelt wat misschien een duidelijk inzigt eenigzins belemmert.

Vooreerst het verband waarin het artikel gebragt wordt met de *Grondwet*. Sommige leden hebben gezegd: wij moeten *zoo min mogelijk* van de Grondwet afwijken; onze interpretatie van art. 115 moet *zoo na mogelijk* met de Grondwet overeenkomen. Dus zal uwe interpretatie, ik laat daar *hoever*, volgens uw eigen oordeel, *eenigzins* afwijken van de Grondwet. Indien nu, hetgeen *wij* althans voor twijfelachtig houden, Art. 115 afwijkt van de Grondwet, indien men presumeert, — een zonderlinge presumtie, — dat de kieswet, met zooveel zorg tot stand gebragt, tegen de Grondwet strijdt, wettigt dit niet ter-zijde-stelling, overtreding van de kieswet; dan is de Kamer verpligt bij de Regering eene verandering te provoceren van het artikel. Men vreest dat wij zullen ingrijpen in hetgeen niet tot onze bevoegdheid behoort. De zaak is ter beslissing, niet van de Kamer, niet van de wetgevende magt, zegt men, maar van de uitvoerende magt, van het Gouvernement. Vooreerst komt dit argument alleen te pas, wanneer art. 115 onduidelijk is; op grond van vermeenden twijfel, zou de onbevoegdheid der Kamer tot naleving van elke wet kunnen worden beweerd. Daarenboven, ook bij wezenlijken twijfel, kan de Tweede Kamer geen besluit nemen hetwelk voor de overige takken der wetgevende magt *verbindende kracht heeft;* dit is zoo, maar dat de Kamer haar gevoelen niet zou mogen uiten, zich niet met vrijmoedigheid en nadruk zou mogen verklaren, dit gaat te ver. „Men zal naderhand den Minister ter verantwoording kunnen roepen.” Zou het dan niet geoorloofd zijn reeds nu hem te waarschuwen; moeten of mogen wij hem dan, omdat wij hem naderhand ter verantwoording kunnen roepen, willens en wetens laten vallen in een constitutionneel vergrijp? Wanneer ik die twee bezwaren ter zijde stel, keer ik tot hetgeen, gelijk ik zeide, de quaestie domineert, de *duidelijkheid* van art. 115. Het lid uit Dordrecht[a] heeft represaille gebruikt. Hij zegt: gij doet zelf wat gij ons verwijt, gij hebt ook in het artikel een schakel gelegd. Ik ontken het. Ik beweer dat ik onschuldig aan dit wanbedrijf ben. Herlees slechts art. 115; het bevat de duidelijke aanwijzing van den *terminus a quo:* „*bij* ONTBINDING *van ééne der Kamers met den* EERSTVOLGENDEN *Maandag in September.*” Dit *eerstvolgende* hangt niet in de lucht; bij welk ander woord dan bij *ontbinding* kan het behooren? welke schakel wordt door ons in het artikel gevoegd? Maar het is niet dit *artikel* alleen; ik heb ook de *memorie van toelichting* geciteerd. De memorie, waarin ik allezins de gezonde redenering van den Minister herken, vermeldt herhaaldelijk als *terminus a quo* den derden Maandag in September volgende *na de ontbinding;* ook in

a LOTSY.

de Kamer, blijkens het *verslag*, werd dit als de *terminus a quo* beschouwd. Hierop rust het argument, hetwelk de wijziging in dit artikel ten gevolge gehad heeft. Indien nu èn door het artikel, èn door de memorie van toelichting, èn door het verslag der Kamer, de zaak nog niet duidelijk is, weet ik niet waardoor eene wetsbepaling tot klaarheid zal worden gebragt. De Minister zegt dat er in art. 115 der kieswet een *schakel* moet worden gevoegd. Zoo ik den Minister wel begrepen heb, kom ik tegen dit redmiddel op. Al zou, hetgeen ik ontken, het artikel onduidelijk zijn, ook dan nog zou ik mij verzetten tegen zoo gevaarlijk antecedent; een schakel in de wet te voegen, die in de wet gemist wordt. Wanneer mij vergund wordt in iedere wet, in iedere Grondwet, een *schakel* te voegen of weg te laten, maak ik van iedere wet, van iedere Grondwet wat ik wil. Het is mij tamelijk onverschillig of de aftreding in 1851 of 1852 plaats heeft; doch waarom acht ik de zaak van hoog gewigt? omdat ik onoverkomelijk bezwaar heb tegen het interpreteren van eene wet met een schakel die niet in de wet ligt.

Weinige dagen geleden werd een wets-ontwerp ingebragt ter herziening van de wet op het *Nederlanderschap;* daar had, naar mij voorkwam, zonder nadeel voor het vaderland, de concatenatie der cijfers, in naam der gezonde redenering, zonder tusschenkomst der Kamers kunnen worden hersteld. Men heeft dit niet gedaan; men heeft, voor eene onbeduidende vergissing, eene wet noodig gekeurd, en nu zou men in art. 115 der kieswet, een *schakel* vlechten, waardoor de loopbaan der leden van de Staten-Generaal, tegen den zin der wet, met een jaar zou worden verlengd?

De loting moet, om het naderen van den *tweeden Dingsdag in Junij*, zoo spoedig mogelijk plaats hebben. Ik gaf te kennen dat ik de redenen van den Minister voor het uitstel met belangstelling had gehoord. Ik schijn ze niet wel te hebben verstaan. Het gebeurt mij meer dat, terwijl ik aandachtig op één punt acht geef, een ander punt mij ontschiet. Ik wachtte met inspanning de interpretatie van art. 115 en heb toen minder op de preliminaire aanmerkingen gelet. Tegen de redenen van den Minister, gelijk zij in het *Bijblad* staan, protesteer ik. Eigenlijk zijn al de bedenkingen van den Minister tegen spoedige loting in den wortel afgesneden door het lid uit Overijssel[a] toen hij aanmerkte dat hetgeen de Minister als buitengewoon voorstelt, volgens de Grondwet normaal is. Maar om de natuur der bedenkingen wordt nog andere tegenspraak vereischt.

De Minister zegt: „het schijnt mij wenschelijk dat zoolang mogelijk *de gelijkheid van toestand* bewaard blijve;" ik bid u, welke ongelijkheid bedoelt ge? zal, wanneer de loting plaats gehad heeft, de vergadering gesplist zijn in heerschappijvoerenden en ondergeschikten, hovaardigen en demoedigen, patriciers en plebejers?

„In de tweede plaats" zegt de Minister, „schijnt het mij wensche-

a Storm van 's Gravesande.

lijk zoodanige loting zoolang mogelijk te verschuiven, van wege de betrekking van de leden tot de kiezers, van wege de *onafhankelijkheid* die, geloof ik, een van de hoofdbeginselen is van de vertegenwoordiging bij de Grondwet vastgesteld."

De Minister miskent den aard van de keuze, door kiezers, gelijk ik ze mij voorstel. Wij moeten aannemen, en vooral de voorstanders van het directe kiesregt moeten aannemen, dat er met eenige rede van wetenschap wordt te werk gegaan; dat er tusschen kiezers en verkozenen een band wordt gelegd, niet afhankelijk van alle wisselvalligheden in deze Kamer, waaromtrent zoo veel misverstand en verkeerde voorstelling plaats heeft. De Minister zegt dat, wanneer de keuze gedaan is, de band ophoudt; ook dit ontken ik; de band houdt niet op, en vooral de voorstanders van een direct kiesregt mogen dit niet onderstellen; immers wat zou het beteekenen, indien, zoodra de kiezers gekozen hebben, de belangstelling ophield? Eindelijk zegt de Minister dat *na* de loting de band weder gelegd wordt; „het is onmogelijk dat de leden van de Kamer, bij de loting aangewezen om spoedig af te treden, *dan niet denken* op de aanstaande verkiezingen." Hoe zou de Minister zelf het opgenomen hebben, indien, toen hij lid der Kamer was, men hem gezegd had, bij de behandeling van eene wet: *gij denkt op de aanstaande verkiezingen?* is er eenig lid, aan wien de Minister, bij het naderen van den termijn, zeggen zou: *gij denkt op de aanstaande verkiezingen?* en, hetgeen hij aan niemand onzer zou zeggen, hoe kan een Minister dit aan de Kamer toevoegen? Het kan zijn dat er van de *theorie* ook bij ons nu en dan in de *practijk* wordt afgeweken; dat de verkeerde *practijk* hier *theorie* is, ontken ik. Deze Nederlandsche Vergadering heeft voorzeker niet bij uitnemendheid aanmerkingen verdiend die in geen andere parlementaire vergadering zouden worden geduld. Er kan tegen het systeem van directe verkiezingen geen ernstiger aanval worden gedaan dan nu door den Minister. Ware het reeds zòò ver gekomen, hadden de directe verkiezingen *dit* resultaat geleverd, dan zou er geen sterker bewijs kunnen zijn dat de Minister, in de *Aanteekening op de Grondwet* te regt de directe verkiezingen afkeurt.

Het eenvoudige, het natuurlijke, waardoor wij niets compromitteren, niets praejudiciëren, is de loting, zonder iets meer. Door niet in tijds, voor de eventuele bijeenroeping der kiezers in 1851, te loten, zou de zaak door de Kamer, eigendunkelijk en buiten de grenzen van haar bevoegdheid, worden beslist. Door de loting doen wij niet anders dan onzen pligt. Door de loting blijft de Regering, ook van haar kant, vrij. Door de loting beslissen wij niet tusschen 1851 en 1852, maar doen wat vereischt wordt om de Regering in de mogelijkheid te stellen tot uitvoering der wet.

⁂ De Minister vergeleek mij bij een lid der inquisitie die zeide: „geef mij een letter en ik zal den man doen veroordeelen.”

Mijn oogmerk is niet geweest den Minister te doen veroordeelen, maar hem de gelegenheid te geven om terug te komen op woorden, die hij niet genoeg overdacht heeft. De Minister heeft zich die gelegenheid ten nutte gemaakt. Ik wist dat het zijne bedoeling niet kon zijn te zeggen wat door zijne woorden aangeduid wordt. Maar de woorden in het *Bijblad* zijn, zonder toelichting, niet voor tweederlei uitlegging vatbaar. In het gewone leven, wanneer men zegt dat een volksvertegenwoordiger die herkozen moet worden, aan de verkiezingen denkt, bedoelt men dat hij de herkiezing verlangt; dat hij met angstvalligheid op de wenschen en bedoelingen der kiezers let; dat dit somtijds, zonder dat hij het wil of weet, overhelling naar de politieke rigting der kiezers te weeg brengt; dat hij een *marionnet* is, door de draden der politieke meening van den dag in beweging gezet.

Ik durf mij op ieder lid der Kamer, ik durf mij op de Natie beroepen. Ofschoon deze Kamer niet kwalijknemend behoort te zijn, het ware niet goed, zoo uitdrukkingen gelijk de Minister heeft gebezigd, zonder tegenspraak konden worden gebruikt.

Het voorstel van den heer Lotsy tot uitstel werd met 33 tegen 26 stemmen aangenomen.

DE PROVINCIALE WET.

18 *Junij* 1850.

⁂ Na de wijs waarop onderzoek en aanneming der *kieswet* geschied was, kon het lot der *provinciale wet* niet twijfelachtig en de strijd niet levendig zijn. Na eenige aanmerkingen omtrent de *waterschappen*, de suprematie van *Amsterdam* over *Noord-Holland*, de verhouding van *Provinciale* en *Gedeputeerde* Staten, scheen het einde der gedachtenwisseling daar; waarop ik, doch te vergeefs, de vraag omtrent zamenstelling en magt van de Provinciale Staten op het terrein der *beginselen* poogde te brengen.

Drie vragen:

1°. is eene *provincie* in deze wet, hetgeen zij, volgens het op den voorgrond gestelde beginsel van *zelfstandigheid*, behoort te zijn?

2°. zoo niet, ben ik verpligt *uit dien hoofde* de wet te verwerpen?

3°. zoo niet, zijn er *andere gronden*, waarom ik tot een *afkeurend votum* verpligt ben?

1. Is in dit ontwerp eene provincie hetgeen zij, volgens het beginsel van zelfstandigheid der gewesten, zijn moet? — Wat is *zelfstandigheid?* ik weet geen eenvoudiger antwoord dan *onafhankelijkheid in eigen kring;* zelfstandigheid kan, buiten dien kring,

met eene groote mate van ondergeschiktheid en afhankelijkheid gepaard zijn; binnen eigen kring moet, zoo men zelfstandigheid begeert, onafhankelijkheid zijn. Zelfstandigheid der familie bestaat hierin dat de huisvader geene bevelen ontvangt in de aangelegenheden van het gezin; desniettemin is de familie, in plaatselijke belangen, aan het gemeentebestuur ondergeschikt. Ik wil zelfs aannemen dat er, in het belang der gemeente, toezigt over de familiën zij; noem het voogdijschap of curatele; somtijds, bij uitzondering, tusschenkomst van het bestuur, waar onregt en misdrijf moet worden gekeerd; doch wierd de tusschenkomst regel, dan zou de zelfstandigheid der familie gevaar loopen en de aangenaamheid van het familieleven niet worden verhoogd. Zelfstandigheid der deelen, bij ondergeschiktheid aan het geheel, is de *conditio sine quâ non* van een wel georganiseerden Staat. Immers de Staat behoort te zijn een zamenstel van leden, wier persoonlijkheid, eigenaardigheid en verkregen regt, in verscheidene opzigten, buiten bereik van het centraal gezag ligt.

Wanneer ik nu aan dit denkbeeld van zelfstandigheid toets hetgeen hier te lande plaats heeft gehad, en mij afvraag: hoedanig is van 1795 tot 1850 de zelfstandigheid der provinciën geweest? is de uitkomst der beschouwing: *die* zelfstandigheid heeft nooit bestaan. Zij werd in 1795 zooveel doenlijk, vernietigd; ten gevolge der staatseenheid bij ineensmelting, waarvan ons een zoo welgelijkend schrikbeeld voorgehouden werd. Neem de geheele reeks der constitutiën van 1798, van 1800, van 1805, van 1814 en daarna: nergens vindt gij wat naar zelfstandigheid, in de ware beteekenis van het woord, gelijkt. Men kan wel den naam *provincie* behouden of, waar die ontnomen is, teruggeven; men kan aan de zoogenaamde provinciën wel attributen toekennen, en aan zoogenaamde provinciale Staten menigvuldige verrigtingen opleggen; dit is min of meer bij de verschillende constitutiën gedaan, maar het denkbeeld zelfs van historische en organieke zelfstandigheid is bijkans verloren geraakt. De provincie is niet dan eene *afdeeling*, een *departement* van den *Staat*. Aan die afdeeling kan veel van staatswege bij gunste, in een vermeend algemeen belang, uit convenientie, worden verleend; eigen regt en eigen bestaan is er niet meer.

Deze opmerking geldt tot op den huidigen dag. Wil men twee voorbeelden uit den laatsten tijd? ik wijs op de memorie van beantwoording aan de Tweede Kamer bij de grondwetherziening. Daar vindt men eene opeenstapeling van uitdrukkingen, waardoor de goedgunstig verleende zelfstandigheid in haar eigenlijk karakter ten toon wordt gesteld. Er wordt gesproken van aan de provinciën en gemeenten *zekere zelfstandigheid* te *schenken*, ten gevolge daarvan bijzondere gewigtige regten *toe te kennen*, en, ter uitoefening van die regten, afzonderlijke vertegenwoordiging te *gunnen*. De andere aanhaling is van nog later tijd. Het zijn de woorden van den Minister van Justitie onlangs in de Eerste Kamer: „meermalen

is gezegd dat eene der grondzuilen van onze vrijheid daarin bestaat" — welnu, waarin bestaat die grondzuil? — „dat de *afdeelingen*, die men *provinciën noemt*, *de afdeelingen*, *die den naam van gemeente dragen*, eene zekere mate van zelfstandigheid hebben tegenover eene gehate centralisatie." Derhalve *dusgenoemde* provinciën, die slechts afdeelingen zijn.

Hoedanig is de zelfstandigheid der provinciën bij *dit ontwerp?* dezelfde als tot dusver, nietsbeteekenend. Veel is er, in vorm en redactie, dat ik goedkeur; ik wil het gaarne een stelselmatig geheel noemen. Deze wet is veel beter dan die van 1849. Doch laat ons zien wat zij omtrent de zelfstandigheid der provinciale Staten bepaalt. Hun werkkring, zegt men, is uitgebreid. Zij komen *twee maal* in het jaar bijeen. En wat verder? nog eene belangrijke zaak, in hooge mate opmerkenswaard. De titel van *Gouverneur* is weggevallen. Dit is van veel gewigt. De Gouverneur zal heeten: *commissaris des Konings*. Deze verandering van titel zal voorzeker, dunkt u niet? veel bijdragen om de Provinciale Staten zelfstandig te doen zijn. Doch laat ons onderzoeken in hoever de zelfstandigheid wordt getemperd. Ik herhaal niet wat omtrent de Gedeputeerde Staten en hun niet geringen invloed gezegd is. Ik let op de betrekking tot een centraliserend Gouvernement; want, al hebben wij geen Gouverneurs, het ontbreekt niet aan de repressive tusschenkomst van gouvernementaal gezag. Naast bijkans elke vrijheid aan de Staten toegekend, is voorzigtigheidshalve het woordeken *Ons* gesteld: „onder *Onze* goedkeuring, onder *Onze* bekrachtiging." Als men het ontwerp uit dit oogpunt beschouwt, zal men tot de uitkomst geraken: de Provinciale Staten zijn bevoegd te doen al wat de Koning, dat is de Minister, goedvindt.

2. Nu de tweede vraag: Ben ik, omdat het onderwerp weinig beantwoordt aan het denkbeeld eener ware zelfstandigheid, verpligt de wet te verwerpen? neen; want uit de wet bewijs ik dat hetgeen, volgens het juiste en historische standpunt, verderfelijk is, in den tegenwoordigen stand der zaak, moet worden gewaardeerd. En waarom? omdat de Provinciale Staten die wij nu ontvangen, geen Provinciale Staten zijn, geene Staten der Provincie: de vrucht van het beginsel eener representatie naar zielental. Geen wezenlijke representatie der provincie, der provinciale regten en belangen; hier is toepasselijk hetgeen gezegd is bij de kieswet. De zoogenaamde provinciale verkiezingen zullen evenmin provinciaal zijn als de nationale verkiezingen nationaal. Geen vertegenwoordiging der *Provincie*, evenmin als gij vertegenwoordiging der *Natie* verkrijgt. Ook in de provincie enkel vertegenwoordiging eener numerieke meerderheid, gelijk ze onder den invloed van opgewondenheid en partijgeest zal worden gevormd. Gij brengt de provincie niet slechts onder eene *fictie*, maar ook onder eene *factie*. Het zullen kleine departementale parlementen zijn; ik mag er zóó over spreken, althans nu ze nog niet bestaan, *provinciale clubs*, uit de toevallige combinatiën eener keuze naar het zielental te voorschijn geroepen,

en waarvan de werking niet te berekenen valt. Zou, tegenover zoodanige vergaderingen, wat anders nadeel zou wezen, niet wezenlijk voordeel zijn?

Ik zou de vrijheid en zelfstandigheid van Provinciën en Provinciale Staten, zoo als ze ook bij deze wet worden gevormd, vergelijken bij de vrijheid en zelfstandigheid van een lief en veelbelovend, en soms onvoorzigtig en ondeugend kind, dat schijnbaar zijn eigen gang gaat, terwijl de zorgvolle moeder het aan den leiband vasthoudt, opdat de vrijheid en zelfstandigheid geene losbandigheid zij.

Het nadeel en het voordeel van dit gebrek aan zelfstandigheid vat ik nogmaals zamen in twee citaten uit hetgeen over de departementale wet in Frankrijk, in 1829, is gezegd. Vooreerst:

„Ce n'est pas la peine d'organiser une administration provinciale élective, si elle doit toujours être inféodée à un point central qui ne lui permettra d'être que ce qu'il voudra qu'elle soit."

Wat heeft men aan Provinciale Staten, indien overdreven centralisatie niet ophoudt, indien de vergadering, door de burgerij gekozen, niets doet dan hetgeen het centraal Gouvernement wil? Nu ook het contra-citaat, van den tegenwoordigen president der wetgevende vergadering Dupin:

„Si, au lieu de contenir la liberté dans de justes limites, vous eussiez organisé la tyrannie qui viendrait ainsi s'établir dans nos foyers, elle ferait regretter la centralisation elle-même."

Wanneer de Provinciale Staten vertegenwoordigers eener politieke kleur zijn, zullen de ingezetenen, zoo het Gouvernement niet tusschen treedt, aan eene verdrukking blootgesteld worden, erger dan van het centraal gezag.

Ik laat, om de veelsoortige strekking naar overheersching te doen gevoelen, de politieke quaestie ter zijde, en spreek over materieel belang. Wanneer de Provinciale Staten op den voet dezer wet zullen georganiseerd wezen, zal de minderheid, in al wat der meerderheid behaagt, moeten zwichten, en menigvuldig onregt tegen den magtelooze worden gepleegd. Dikwijls ter goeder trouw. Om mij bij het voorbeeld door geachte medeleden bijgebragt te houden, ik ben verzekerd dat de afgevaardigden in de Provinciale Staten van Noordholland uit Amsterdam, somtijds, terwijl zij wenschen en meenen zuiver Noordhollandsch te zijn, zoo te werk zullen gaan, dat door een onbevangen toeschouwer, zoo niet Amsterdamsche kleur, Amsterdamsche tint worde bemerkt. Dus zal het in vele gevallen zijn. Daarom is er, voor aldus georganiseerde gewesten, behoefte aan de krachtige hand van het Gouvernement. Een aldus centraliserend beheer, hoe afkeurenswaard, is voordeel in het stelsel van de wet.

3. Nu het laatste punt: Zijn er *andere redenen* waarom ik tot een *afkeurend votum* verpligt ben? ja; ze zijn in *ééne* opmerking ver-

vat. Deze wet maakt een geheel uit met de kieswet. Hier ligt hetzelfde beginsel van organisatie ten grondslag, dat ik in de kieswet geschetst heb; dezelfde gevaarlijke strekking; ook hier democratische rigting en anarchieke begrippen. De provinciale wet zal in de praktijk erger zijn dan de kieswet; omdat zij nog meer zal ingrijpen in het leven van het volk.

Ik heb een motto voor deze wet. Dit is een derde citaat; ik vraag verschooning aan het lid[a] die mij deed gevoelen dat het zonderling is telken reize de woorden van anderen te gebruiken. Dit lid, dien ik als ijverig medestander van het Ministerie waardeer, is dezelfde die, bewust dat het wijzen op de leerrijke gebeurtenissen waarvan wij omringd zijn, indruk maakt op de Kamer, van bangmakerij sprak. Nu zou hij gaarne mij een ander wapen ontrukken; het beroep op vermaarde autoriteiten. Ik heb mij hieraan gewend, omdat ik veel vertrouwen in de waarheid en weinig op mij zelven heb. Dan ga ik ook wel eens buiten de grenzen van ons land en van onzen tijd. De reden weet ik niet beter te openbaren dan door drieledig gebruik van een triviaal spreekwoord. Ik meen dat ik de wijsheid niet in pacht heb, dat Nederland de wijsheid niet in pacht heeft, dat onze tijd de wijsheid niet in pacht heeft. Ik begrijp dat het citaat in eene vorige zitting hem weinig genoegen gaf. De staatseenheid welke hem behaagt, „l'idée révolutionaire et despotique par excellence" te hooren noemen, door Guizot, kon niet aangenaam zijn. Ik begrijp dat hij gaarne voor altijd dergelijke citaten verbant. Het citaat dat ik als motto kies, zal hem ook niet behagen.

„L'oppression démocratique qui depuis quelque temps pèse sur les sommités de la société, va s'étendre à toute la surface du royaume, et la discorde qui nous dévorait au centre, se dispose à propager dans les plus petites localités les dissensions intestines."

Wierden ooit de beginsels van kies- en provinciale wetten ontwikkeld, ze zouden leiden tot tweedragt, tot de overmagt van het gepeupel. Ik ben geen voorstander, bij uitsluiting, der aristocratie; ik waardeer den middenstand, en waar ik ellende en onregt der lagere standen aanschouw, ben ik niet onverschillig. Het eerbiedigen der natuurlijke verhouding van alle standen, behoort tot het eigenaardige van elken wel ingerigten Staat. Het is het ongeluk van onzen tijd, dat men de democratie isoleert. Het zal ons niet baten dat wij aan den middenstand het gezag verleenen. Ook dit is eene nieuwe aristocratie en een nieuw privilegie, en zal slechts een overgang zijn. Dit is de strekking dezer wetten. Of Nederland in de tegenwoordige of aanstaande omstandigheden en in het karakter der bevolking waarborgen daartegen heeft, reken ik minstens twijfelachtig. Zoo niet, ik herhaal het, vervallen wij in de numerieke overmagt van het gepeupel, in eene anarchie, waartegen wij, eer ze komt, door gouvernementale willekeur, of,

a VAN DER LINDEN.

wanneer zij gekomen is, door nog erger despotisme zullen worden behoed.

—

Mijne repliek aan den Minister, volgens wien de provinciën zoo zelfstandig zijn als de Grondwet vergunt en gebiedt, was:

„Ik antwoord den Minister, dat zelfstandigheid, zoover zij in het stelsel mogelijk is, niet veel beteekent, wanneer, door het stelsel zelf, ware zelfstandigheid onmogelijkheid wordt; dat ik geenszins, wegens toepassing van een in de Grondwet opgenomen systeem, de wet verwerpelijk keur, en mij, te dien opzigte, op niet dubbelzinnige wijze verklaard heb; dat ik de wet, wegens *ongrondwettigheid*, bestrijd, omdat zij den middenterm van art. 76 ter zijde stelt, den aard der transactie, bij de grondwetherziening van 1848, miskent, en aangeprezen wordt in verband met theoriën, waardoor het gansche zamenstel der grondwettelijke inrigting bedreigd wordt."

18 *Junij* 1850.

⁂ In Art. 21 werd gelezen: „Het lidmaatschap der Staten is onvereenigbaar met de betrekking van geestelijke of bedienaar van de Godsdienst." — Eene wijziging van redactie, scheen mij, in verband met Art. 91 der Grondwet en met een antecedent der Kamer niet overtollig.

Zoo als het artikel nu gesteld is, schijnt er twijfel of een bedienaar van de godsdienst, niet meer in *active dienst* zijnde, admissibel is. Ik zou mij niet onvoorwaardelijk vereenigen met het gezegde in de memorie van toelichting: „het lidmaatschap der Staten wordt ontzegd aan geestelijken of bedienaren der godsdienst van wege hunne geheel niet politische roeping." — De ervaring leert dat de Godsdienst dikwerf bij politieke quaestiën niet kan worden ter zijde gesteld; dat het regt der gezindheden, als corporatiën niet enkel *juris privati* maar ook *juris publici*, in politieke vergaderingen verdediging behoeft, en dat het beter is de geschillen rondborstig in discussie te brengen, dan wanneer zij op eene, niet bewijsbare, maar allezins merkbare manier, in beschouwingen en beslissingen worden gemengd. Wat door sommige leden bij het verslag en ook nu door mij verlangd wordt, is dat het artikel in overeenstemming worde gebragt met art. 91 der Grondwet. Bij de toelating van het lid uit Zalt-Bommel [a] is beslist dat een bedienaar van de Godsdienst, niet in active dienst, wel verkiesbaar is, en dat (daar er geen inbreuk op de grondwettige gelijkstelling der gezindheden mag zijn) het woord *geestelijke* niet in strengkerkelijken zin kan worden opgevat. — Dienovereenkomstig neem ik de vrijheid het volgende amendement voor te stellen:

„Geen lid der Staten kan te gelijk zijn lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, of van de Staten eener andere provincie, hoofd van departementen van algemeen bestuur, commissaris des Konings in de provincie, griffier der Staten, ambtenaar in de dienst der provincie werkzaam of met de ontvangst of uitgave van gelden voor de provincie belast, geestelijke of bedienaar der godsdienst."

a VAN HOEVELL (zitting van 14 November 1849.)

Na eenige woordenwisseling met den Minister, werd het amendement verworpen, met 41 tegen 18 stemmen.

20 *Junij* 1850.

***** De heer Wintgens had tegen eene provinciale *zelfstandigheid*, gelijk hij meende dat ze door mij bedoeld werd, bewijzen uit mijn *Handboek der geschiedenis van het Vaderland* (bijv. § 197, 222, 321, 345, 531) ontleend.**

Waarlijk het is eene al te moeijelijke taak, 's avonds op slag van 10 uren te spreken tot eene Kamer die, sedert 's morgens 10 uren, met ijver de aangelegenheden van het land behartigt. Indien de Kamer verlangt dat ik het woord voere, vergete zij dit niet; vooral daar ik spreken moet over een hoofdstuk, dat een der gewigtigste van de wet en met de teederste punten van het vaderlandsche staatsregt in verband is.

Warm voorstander ben ik van centralisatie; een krachtig centraal gezag reken ik onmisbaar voor den bloei en zelfs voor het leven van elken Staat. Ik heb hierover met genoegen het lid uit Delft [a] gehoord. Met genoegen; omdat ik hem altijd gaarne hoor; omdat hij ons in de hoogere sfeer van geschiedenis en staatsregt geleid heeft, en omdat ik vermoed dat wij bijkans eensgezind zijn.

Hij vergeet de definitie die ik van zelfstandigheid gaf: onafhankelijkheid *in eigen kring*. Hoe zou ik goedkeuren wat ik altijd heb afgekeurd? hoe zou ik, onder zelfstandigheid der gewesten, bedoelen verbrokkeling van den Staat, gelijksoortig aan de Republiek tijdens de Unie van Utrecht; politieke zamenleving van zeven republieken, waarbij het onmogelijk was veerkracht van beraadslaging en eenheid van besluit te verkrijgen. Hij heeft twee vragen gedaan. Of de Republiek niet, *in weerwil* van de zelfstandigheid der gewesten, groot geworden was? ik zeg met hem: ja. In weerwil van hetgeen door hem zelfstandigheid, door mij onafhankelijkheid of juister nog provinciale losbandigheid genoemd wordt, is de Republiek groot geweest. De tweede vraag was: of de zelfstandigheid, namelijk die welke hij bedoelt, niet het verval der Republiek heeft ten gevolge gehad? voorzeker, en nù voeg ik er eene derde vraag bij: is het niet wenschelijk dat wij, door de ervaring geleerd, ons tegen dergelijk gebrek aan zamenhang verzetten? zonder twijfel; dit is een wensch, die van de eigenaardigheid der school waartoe ik behoor, het gevolg is. Een middel moet gezocht worden van welingerigt verband der zelfstandigheid van de Gewesten met ondergeschiktheid aan den Staat. De kracht van den Staat ligt in de zelfstandigheid der Gewesten. Het is verkeerd *provincialen geest* en *volksgeest* tegen elkander te plaatsen. Provinciale geest is volksgeest, door het speciale der provincie gewijzigd; volksgeest, die zich in de eigenaardigheid der gewesten openbaart. Het denk-

a Wintgens.

beeld eener *generale regering* werd onder de republiek aangeprezen, niet door Slingelandt alleen; door bijkans al de voortreffelijke staatslieden van het gemeenebest, vooral toen schier elke stad naar onafhankelijkheid begon te dingen. Zij wilden zelfstandigheid der deelen met zamenhang van het geheel. Het is de politiek, ook van de Fagels, ook van van de Spiegel, ook van al de Vorsten uit het stamhuis van Oranje geweest. Doch wat is er in 1795 gebeurd? wat is er, na het langzamerhand veld winnen en eindelijk triomferen der revolutionaire wanbegrippen, van dit heilzame denkbeeld eener behoorlijke staats-eenheid geworden? Gelijk zoo menige heilzame gedachte, is zij op verkeerd terrein overgebragt, en in gevaarlijke dwaling ontaard. Toen is men gekomen tot de valsche staats-eenheid, welke, met stelselmatige miskenning van zelfstandig aanzijn, uitloopt op onweêrstaanbaarheid van centralen dwang. Laat ons niet vergeten dat die staats-eenheid hier is ingevoerd onder Fransche vlag, en dat wij ze betaald hebben met honderd millioen. Laat ons in het oog houden dat die staats-eenheid alles administreert, organiseert, reglementeert; gewesten, gemeenten, corporatiën, de school, de kerk; dat zij den huisselijken kring, kon het zijn, in haar staatszorg zou omvatten. Zij zou het geweten reglementeren, indien ze niet door hoogere wetten gestuit wierd.

Ons geacht medelid heeft belangrijke citaten, doch anoniem. Ik heb nog altijd een aristocratisch vooroordeel en erken, wat aanhalingen betreft, geen volkomen gelijkheid; ik weet gaarne niet enkel *wat* er gezegd is, maar *wie* het zegt. Het was Guizot die deze staats-eenheid noemde „l'idée révolutionnaire et despotique par excellence." Denk ook aan Tocqueville en zijn werk *sur la démocratie en Amérique.* Hij onderscheidt te regt *une centralisation gouvernementale* en *une centralisation administrative*, de eene onmisbaar, de andere doodelijk voor de ware belangen van den Staat.

De spreker uit Delft heeft, als bij wege van climax, op het eind een treffend tafereel van de kracht der centralisatie geleverd. „Au même instant, le gouvernement veut, le ministre ordonne, le préfet transmet, etc., et la France est debout." Dit voorregt is, door al hetgeen met de centralisatie gepaard gaat, duur gekocht. Ook heeft Frankrijk ondervonden dat van Engeland, al heeft het van administrative centralisatie een afkeer, soortgelijk tafereel kan worden opgehangen, met het indrukmakend slot: „l'Angleterre est debout!"

In de zelfstandigheid, niet in het streven naar onafhankelijkheid der gewesten, lag voor de Nederlandsche Natie het steunsel van haar kracht. De beste centralisatie is die, waarmeê men, door den invloed van een beginsel, over de roersels van het gemoed en over den geest der volken beschikt. Dan rigt eene Natie, die magteloos of moedeloos was, door administrative en despotieke banden ten onder gehouden, zich onverwachts weder op. Ook het Nederlandsche volk stond, als met tooverslag, overeind, in 1672; ook in 1813 en 1830.

Het geachte lid gaf te kennen dat wij niet zoo dikwijls over Frankrijk behoorden te spreken. Wanneer ik over niets spreken mogt dan waartoe mij door alle leden der Kamer verlof wierd verleend, zou ik geen gevaar loopen in breedvoerigheid te vallen. Doch waarom zouden wij over Frankrijk moeten zwijgen? Omdat, zegt men, de denkbeelden omtrent overdreven centralisatie, daar allezins juist, niet gelden omtrent onzen toestand; evenmin als de waarschuwing tegen communismus en socialismus; het een noch het ander is in onzen maatschappelijken toestand aanwezig. Evenwel communisme en socialisme is niet anders dan de zeer geleidelijke, zeer eenvoudige, zeer logische gevolgtrekking uit de beginselen, welke men sedert 1795 ook hier te lande in practijk gebragt heeft.

Dat dit ontwerp niet eerbiedigt de zelfstandigheid van de provinciën, zeg ik, volgens den Minister, zonder eenig bewijs. Welnu! het eerste bewijs ligt in de eigenaardige strekking der beginsels. Het tweede, in het eenstemmige getuigenis der practijk. Het derde in den geheelen inhoud van deze wet. Wilt gij een voorbeeld, let op de provinciale begrooting. De Provinciale Staten mogen geen gulden uitgeven zonder toestemming van het Gouvernement: zij aan wie de *provinciale huishouding geheel en al wordt overgelaten.* Indien gij in uwe huishouding geen penning mogt uitgeven zonder goedvinden van een ander, zou deze zelfstandigheid van uw huishouden door u genoegzaam worden geacht?

Een laatste bewijs ligt in hetgeen de Minister zelf zegt: de Provinciale Staten zijn zoo zelfstandig als volgens onze tegenwoordige staatsinrigting mogelijk is. Zelfstandigheid en vrijheid *zooveel mogelijk* beteekent, *indien het noodig is*, slavernij: een slaaf is zoo zelfstandig en vrij, als de betrekking tot den meester vergunt.

Nog eene algemeene aanmerking over dit hoofdstuk [1].

Het geldt hier eene zeer speciale en eenigzins zonderlinge bepaling van de Grondwet. Zij bestond reeds in de Grondwet van 1814, en is uit een niet wenschelijk provincialisme ontstaan. De uitvoering der wet over te laten aan eene vergadering, — hierin ben ik het met den Minister eens, — is een ongelukkig denkbeeld. Daaruit leid ik af dat men in de toepassing zoo beperkend mogelijk moet zijn, wat betreft den aard van de wet waaraan de Staten uitvoering geven, en de wijs waarop de uitvoering wordt toevertrouwd. De uitvoering wordt niet opgedragen uit aanmerking van het *provinciaal belang*, maar van *geschiktheid;* over het algemeen zijn vergaderingen, voor uitvoering van wetten, zeer ongeschikt.

Welke is hier de betrekking van den Commissaris des Konings tot de Staten? Ik zou hier gaarne gebruiken het woord *Gouverneur*. De Minister onderstelt dat ik mij over de weglating van

[1] Omtrent de uitvoering der wetten.

dien titel verblijd. Dit is het geval niet; ik zou met den Minister van het vorige jaar den titel gaarne behouden hebben, niet in zoover de Commissaris des Konings toezigt heeft op de verrigtingen der Staten, maar in zoover hij vertegenwoordigt de Kroon, het Gouvernement. Nu vraag ik: welke is zijne betrekking tot de Staten, voor hetgeen dit hoofdstuk bedoelt? zal men uit de plaatsing van art. 37 der Grondwet, aan het einde van het hoofdstuk, afleiden dat hij ook over deze wetten niet dan toezigt heeft? dat alles afgedaan is met de artt. 128 en 129 der wet; dat de Koning geeft algemeene voorschriften en bevelen aan de Vergadering, en dat, indien zij ze niet uitvoert, de Commissaris des Konings tusschentreedt, verzuim en misstap herstelt? ik twijfel of dit met den aard onzer Grondwet overeen kan worden gebragt.

De Provinciale Staten zijn belast met de uitvoering der wetten, in welke qualiteit? volgens den Minister als *agenten van de uitvoerende rijksmagt.* Het woord *uitvoerende rijksmagt* was mij onbekend; in de Grondwet vind ik het niet. Ik ken alleen als uitvoerende magt de Kroon, ingevolge art. 54 der Grondwet.

In de geheele wet mis ik de werking van het centraal gezag hetgeen de Grondwet aan de Kroon geeft. Ik zie wel een gezag dat in buitengewone gevallen tusschentreedt, ik vind geen leiding van het Gouvernement. De Minister zegt; hetgeen daartoe betrekking heeft, al wat de Commissaris des Konings zal doen, als representerende de Kroon of het Gouvernement, wordt bij instructie geregeld. Deze regeling mag niet aan den Minister overgelaten worden; zij behoort *in de wet.* Er is een groot onderscheid tusschen hetgeen de Grondwet voorschrijft en deze wet. Het valt in het oog, reeds bij vergelijking van den titel met het vijfde additioneel artikel. Het is eene voordragt over *de zamenstelling en de magt der Provinciale Staten.* Het is niet, gelijk de Grondwet voorschrijft, de *Provinciale wet.* Daarin moet nog iets meer, iets hoogers zijn dan bepalingen omtrent de zamenstelling en de magt der Provinciale Staten; er moet in de wet zijn al wat de organisatie van de Provinciën betreft [1]....

DE GEMEENTEWET.

12 *Mei* 1851.

*** Den 12 Mei werd de discussie over de Gemeentewet geopend. Ware zelfstandigheid der Gemeente is onder vrijzinnige begrippen niet denkbaar. Evenwel zou men, met het oog op vroeger belofte en ophef, niet zoo volkomen ter zijdestelling van al wat naar *autonomie* zweemt, hebben verwacht. Wel mogt het ontwerp een *stelselmatig geheel* heeten: „L'esprit

[1] Het verdere had op het onderwijs betrekking.

systématique s'est d'abord extasié sur la *symétrie*. L'amour du pouvoir a bientôt découvert quel avantage immense cette symétrie lui procurait." [a]

Deze wet zal merkbaar moeten gewijzigd worden, eer ze voor mij aannemelijk wordt.

Ik zou wenschen dat veranderd wierd het artikel omtrent den *census*. Ik zou, om de regtmatige bezwaren van onze groote steden, niet ligt mijne stem hechten aan hetgeen deze wet omtrent de *plaatselijke belastingen* bepaalt. Er zal gelegenheid zijn hierop terug te komen. Ik wensch mij thans bij één gewigtig punt te bepalen, waarover ik reeds opmerkenswaardige vertoogen heb gehoord; de *centralisatie.*

Zij is *systematiek* en hecht zich aan eene staatkunde die ik gevaarlijk acht, verderfelijk voor de verwezenlijking der grondwetherziening van 1848. In deze wet wordt de Grondwet ter zijde gelegd.

Het is van belang, wanneer men over centralisatie spreekt, te weten wat men bedoelt.

Eene periode van het *verslag* is er, die het gevoelen, naar het schijnt, der meerderheid en tevens der Regering uitdrukt; periode, volgens de Regering zoo uitmuntend, dat zij er niets meer bij te voegen heeft. Die periode *raakt het verschilpunt niet.* „De meeste leden herinnerden hoe reeds voorlang onze uitmuntendste staatslieden meer klem bij de Hooge Regering hadden willen brengen;" welnu, er is niemand die dit betwist. Verder lees ik: „uit een administratief oogpunt was de geregelde gang van zaken niet mogelijk, zoo men zelfstandigheid in dien zin wilde uitleggen, dat daaronder volstrekte onafhankelijkheid was te verstaan." Niemand verlangt eene regering zonder klem of veerkracht; niemand is er die *volstrekte* onafhankelijkheid verlangt. De vraag is, of in deze wet onafhankelijkheid in eigen kring, of er, tegenover administrative centralisatie, *eenige* onafhankelijkheid overig blijft.

Ik heb met leedwezen ook bij de discussie opgemerkt dat men ons denkbeelden toeschrijft waarvan wij afkeerig zijn. Ik kan de verzekering geven dat ik, even als in 1840 [1], ruimen invloed van de burgerij beschouw als een constitutionneel en echt Nederlandsch beginsel; dat wij geen terugkeering verlangen der aristocratien of oligarchien van de vorige eeuw, en niet, uit ingenomenheid met de tegenwoordige reglementen, ons tegen deze wet zouden verzetten. Ons beklag geldt administrative centralisatie, zoo ver gedreven dat autonomie te niet gaat.

Vooral in de laatste jaren heb ik gemeend bij den Minister eene strekking naar centralisatie te bespeuren; in de wijze waarop hij de Provinciale Staten wilde onderwerpen aan de voogdijschap van de Staten-Generaal; in de voorstelling te dikwerf van de Kroon,

---

[1] Zie p. 48.

a BENJAMIN CONSTANT over *le pouvoir municipal.*

als van een tak ook der gewestelijke en plaatselijke wetgevende magt. In de memorie van antwoord heet het verkeerde voorstelling der centralisatie, wanneer men spreekt over het geconcentreerde van het bestuur in den persoon van den *burgemeester*. Wanneer de burgemeester de man is van het Gouvernement, geheel ondergeschikt aan den Minister, is ook hierin de weg gelegen naar het centraliserend systeem.

Er zijn vooral twee zinsneden in de gewisselde stukken, die ik aan de aandacht der Vergadering onderwerp.

De eerste betreft de uitbreiding van een woord in art. 140 der Grondwet: „*verordeningen*." In het verslag van de Kamer was opgemerkt dat de wet „meer of min buiten de Grondwet ging," door het toepassen van dit woord op *elke regelgevende beschikking*. In de memorie van beantwoording wordt de opvatting der Regering vastgehouden en versterkt.

Met onderwerping van elke *regelgevende beschikking* aan de goedkeuring van het Gouvernement, gaat vrije werking te niet. Autonomie onderstelt eene sfeer, waarbinnen men, zonder goedkeuring en tusschenkomst van een ander, geregtigd is om, wel niet naar *willekeur*, in den ongunstigen zin, te werk te gaan, maar om voor eigen gedrag zelf regelgevende beschikkingen te stellen.

De Minister zal antwoorden dat het enkel geldt de bevoegdheid om te *schorsen* in het algemeen belang, of wanneer iets strijdig bevonden wordt met de wet. Maar indien dit schorsen plaats kan hebben omtrent elken regel, ook die de minste bijzonderheden betreft, waar blijft onafhankelijkheid in eigen kring? Ook voor de gemeente behoort eene sfeer te zijn, waar de tusschenkomst van het hoofdbestuur, namens het algemeen belang, niet toegelaten wordt. Voor den eigen *inwendigen* kring der gemeente; eenigermate althans, als voor de eigen woning, waar ik, zonder dat de wet intervenieërt, of dat ik aan de opvatting van anderen omtrent algemeen belang ben gehouden, zelf regelgevende beschikkingen stel. Het schorsen van elke beschikking is een wapen waartegen de autonomie niet bestand is. De Minister herinnert zich waarom in 1849 de voordragt op het regt van vereeniging voornamelijk is gevallen? omdat het regt van *schorsen* der politieke vergaderingen met bedekte en zijdelingsche autorisatie gelijk werd gerekend. Geef mij regt tot *schorsing*, ik ben meester van alles.

De andere zinsnede leest men in de memorie van beantwoording:

„Zoo de Grondwet zelfstandigheid der gemeentebesturen wil, het is niet om willekeur van het besturend personeel in bescherming te nemen, niet om verschil te bevorderen dáár, waar eenparigheid of gelijkvormigheid te pas komt. Zelfstandigheid, het vermogen om zich naar eigen regel te gedragen, moet, naar het inzien des Gouvernements, rusten op bijzonderheid van aard of behoeften, die bijzondere regels vorderen. Verder dan die bijzonderheid het medebrengt, mag de zelfstandigheid niet gaan, of zij ware zonder grond. Voor zooveel onze gemeenten gelijken aard en gelijke behoeften hebben, behoort die gelijkheid tegen plaatselijken eigenzin te worden gehandhaafd."

Hier wordt het denkbeeld dat men gewoonlijk bij zelfstandigheid

op den voorgrond stelt, omgekeerd. Tot dusver was het: „geene gelijkvormigheid," dan wanneer ze vereischt wordt; wanneer de noodzakelijkheid van algemeene regelen niet blijkt, is het wenschelijk dat er veelsoortige ontwikkeling van dezelfde algemeene beginselen zij, volgens den regel *variis modis bene fit* en volgens hetgeen met vrijheid en zelfstandigheid bedoeld werd. Nu daarentegen wil de Minister gelijkvormigheid, zoo dikwerf ze verkrijgbaar is; zelfstandigheid, wanneer men het stellen van algemeene regels ondoenlijk bevindt. Dus wordt de zelfstandigheid, vroeger *ideaal*, een *noodzakelijk kwaad.*

De opmerking betreft in het algemeen de staatkunde van dit Gouvernement. Deze wet is een deel van het zamenstel der organieke wetten; ook op ander terrein, zal hetzelfde beginsel worden ontmoet. Men roemt de naauwgezetheid waarmeê deze wet de zelfstandigheid eerbiedigt. Ik vrees dat we bij andere onderwerpen, die velen van ons, meer nog dan de organisatie der gemeenten, ter harte gaan, hetzelfde zullen ondervinden. Men zal zeggen: wij eerbiedigen uwe zelfstandigheid; terwijl men, met regelgevende beschikkingen, met algemeene wetten, de sfeer van zelfstandigheid tot verdwijnens toe zal beperken. Wij komen dus tot het systeem dat ook in andere landen aan de orde van den dag is: onvoorwaardelijke suprematie, *alvermogen van den Staat.*

Een lid uit Friesland[a] heeft zich een groot voorstander betoond van uniformiteit. Vindt gij het verkeerd, zeide hij, dat de menschen aan elkander gelijk zijn, dezelfde zintuigen en ledematen hebben? O neen! de algemeene regelen van natuurlijke gelijkheid willen wij gaarne in de gemeentewet formuleren; maar met het opdringen van kunstmatige gelijkheid, zou ook ons medelid, in de toepassing op individuen, niet gediend zijn.

Met de laatste zinsnede kunnen zelfs socialistische en communistische leerstellingen verdedigd worden. Of zou niet een socialistisch gouvernement zich, in het voorschrijven van eenvoudigen en eenvormigen leefregel, van dezelfde redenering kunnen bedienen? Zelfstandigheid, het vermogen om zich naar eigen regel te gedragen, moet rusten op bijzonderheid van aard of behoeften, die bijzondere regels vorderen; ik zal u dus, tot in de kleinste bijzonderheden, aan den algemeenen regel die mij bevalt, onderwerpen, zoo ge mij niet de onmogelijkheid om u daaronder te brengen bewijst. Dit is het argument van de verwantschap der theoriën dat, naar ik bemerkt heb, aan velen mishaagt; doch men verge niet dat ik argumenten bijbrenge mijner tegenpartij gevallig; ik althans ben tevreden wanneer men ze als juist en treffend beschouwt.

Ik verwonder mij over den toon van opgeruimdheid, blijmoedigheid, onderlinge gelukwensching, die bij vele leden dezer Vergadering zich openbaart. Meenen zij dat ruime mate van vrijheid besloten ligt in dit ontwerp? een afdoende waarborg tegen zooveel dat bij hen in de tegenwoordige inrigting afkeer verwekt? Er is

a JONGSTRA.

gewezen op hetgeen men noemde de *curieuse* werking van het tegenwoordige systeem; ik durf voorspellen dat, indien dit ontwerp aangenomen wordt, er spoedig een geheel *museum van curiositeiten* en ook van grove verkeerdheden zal kunnen worden gevormd. Het curieuse ligt reeds in de wet zelve, gemaakt tot handhaving der vrijheid van de gemeenten en die veeleer de strekking heeft tot gemeentelijke slavernij.

Breng dit ontwerp met de vruchten die wij van de grondwetherziening van 1848 verwachteden, in verband. Door deze derde organieke wet, zal de *politieke organisatie van het volk* voltooid zijn. En voor zoodanige organisatie hebben wij drie jaren gezwoegd; de voorschriften van het vijfde der additionnele artikelen ter zijde gelegd; de onderwerpen, die aan een groot deel der Natie bovenal dierbaar zijn, op den achtergrond verschoven; — en welke gift hebben wij ontvangen voor den driejarigen arbeid aan de politieke organisatie van het Volk? Ik begrijp dat gij voor de democratie niet bevreesd zijt, wanneer gij ze aldus opvangt onder autocratisch beheer. Wat zijn uwe regtstreeksche verkiezingen geworden, indien de wet aan hen die gekozen worden, geen wezenlijken invloed verleent? Is het vreemd, indien zich bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten en straks bij de keuze der gemeentebesturen verregaande onverschilligheid openbaart? is het niet eene treffende les tegen het, onder begunstiging van buitenlandsche gebeurtenissen, opdringen van beginselen die geen wortel geschoten hebben bij een volk?

Niet alleen in dit opzigt hebben de voorspiegelingen van 1848 gefaald. Ook wij hebben ons van de grondwet-herziening goede vruchten voorspeld, omdat daarin elementen waren, waarvoor ook *wij*, jaren achtereen, hebben gestreden. Maar welke toekomst gaan wij te gemoet, indien de werking van elk beginsel waarop men vroeger geroemd heeft, geneutraliseerd wordt? Ik zal hier mijne vrees niet ontwikkelen omtrent de belangrijke punten, waarvan wij de regeling steeds te gemoet zien, het armwezen en het onderwijs; ik ontleen de voorbeelden uit hetgeen men ons geeft.

Neem art. 10 van de Grondwet, hetgeen reeds zelf wat het schijnt te geven, ontneemt. Wij hadden, ten minste in de organieke wet, ruime vrijheid der politieke vergaderingen verwacht, en is niet de aanmerking door vele leden beaamd, dat het ontwerp eene wet minder van vrijheid dan van veelsoortig bedwang is?

Een ander voorbeeld; de ministeriele verantwoordelijkheid. Het ontwerp bepaalt zich, en te regt, tot de strafregtelijke verantwoordelijkheid. Maar wat is er, in verband met de geschiedenis der grondwet-herziening van 1848, van de politieke verantwoordelijkheid, van het *verantwoordelijk ministerie*, waarvan men de voorregten zoo breed uitgemeten heeft? Met het oog op vele ingekomen of niet ingekomen wetten, en op de wet die ons thans bezig houdt, vraag ik: indien men de grondwet-herziening van 1840 *nationale teleurstelling* genoemd heeft, welken titel verleent men aan de grondwet-herziening die er op gevolgd is?

Vraagt ge mij: wat dan? wat kunnen wij doen? wat wilt gij, in de plaats van hetgeen gij afkeurt? De vraag is, om de positie dergenen door wie ze tot mij gerigt wordt, zeer moeijelijk. Niemand kan plotseling herstellen wat door revolutie op revolutie omvergehaald is. Geene wet zal eensklaps de zelfstandigheid hergeven, welke, van misbruiken ontdaan, de kracht van het gemeentewezen uitmaakt, en waaraan, met verwijzing ook naar Engeland, het lid uit Delft[a] met zooveel kracht heeft herinnerd. Dubbel moeijelijk is het geven van ware zelfstandigheid voor de verdedigers van politieke begrippen met welke men niet organiseert, maar reglementeert. Doch ik antwoord: indien gij niet alles, indien gij niet veel kunt geven, indien uw systema, uw verkeerd systema een willekeurig stuiten noodzakelijk maakt der beginselen, aan welke gij zelf voet hebt gegeven, gij hadt evenwel meer kunnen geven dan gij gedaan hebt; gij hadt in zoo verregaande verloochening uwer antecedenten niet behoeven te vervallen. Jaren achtereen hebben de voorstanders van het doordrijven der regtstreeksche verkiezingen voorgespiegeld hoe die politieke operatie groote, heerlijke vruchten zoude dragen, en, nu dit systema zal in werking gebragt worden, welke namen geeft men aan hen, die, als uitvloeisel van het stelsel, tot het bestuur der gemeenten worden geroepen? ik heb ze hooren noemen: *plaatselijke autocraten!* Is dit de vrucht van uw regtstreeksche kiesstelsel? zijt gij beducht voor plaatselijke autocratie? zal Nederland veranderd worden in even zoovele autocraten als er gemeenten zijn, enkel dààrom onschadelijk, omdat een alvermogend Gouvernement ze in toom houdt?

Ik voeg er bij — en dit doet alles af — uwe gemeente-wet is in strijd met *de Grondwet.* Lees slechts art. 140 der Grondwet: welke *regeling* zal aan een gemeentebestuur worden overgelaten, indien de kracht van elke regelgevende beschikking van de goedkeuring der Regering afhangt?

Ik wijs den Minister op zijne antecedenten. Het behoort tot de eigenaardigheid zijner positie dat de scherpste wapenen tegen hem uit het arsenaal zijner eigene schriften worden ontleend. Wanneer hij overleest eenige bladzijden van het werk[1] waaruit men er eene hoogstmerkwaardige dezen morgen te berde gebragt heeft, zal het hem welligt niet bevreemden dat menigeen liever zijn politieke werken van vroegeren tijd, dan zijne tegenwoordige staatkunde volgt. Zij die deze wet voordragen of onveranderd aannemen, mogen spreken van *vrijzinnigheid*, o ja! maar niet van *vrijheid;* van eene *liberale*, maar niet van eene *Nederlandsche*, *nationale* politiek.

---

[1] *Aanteekening op de Grondwet.*

a WINTGENS.

***** Na de rede van den Minister, trachtte ik (13 Mei) nader te doen uitkomen de strekking eener *centraliserende autocratie.***

Ik zou gaarne antwoorden aan het lid uit Zwolle[a], ik zie daartoe geen kans. Hetgeen hij zegt omtrent *vooruitgang* en *historische ontwikkeling* in dit ontwerp, bewijst dat tusschen ons op dit oogenblik geen toenadering mogelijk is. Hij heeft mij waarschijnlijk niet gehoord; anders zou hij de vraag: of ik een vijand ben van alle *contrôle?* niet tot mij hebben gerigt. Mijne voornaamste bedenking, het *systematische* der centralisatie, schijnt hem te zijn ontgaan. Het lid uit Dordrecht[b] is te zeer van mijne achting en vriendschap overtuigd om mij ten kwade te duiden, wanneer ik zeg dat hij welligt gelijksoortig zou kunnen worden — door het vredelievende en conciliante van zijne gemoedsstemming — aan hen die, door waarschuwing tegen gevaren altijd voor *overdreven* te houden, ons in gevaren hebben doen vallen. Mijne overdrijving thans, volgens hem, bestond hierin, dat ik dit ontwerp van ongrondwettigheid beschuldig, met verwijzing naar art. 140, waarvan ik, naar hij vermoedde, het laatste deel weglaat. Neen, ik lees het artikel geheel; daaromtrent is geen verschil; ik onderwerp mij dus aan art. 133; maar ik bestrijd de eigendunkelijke uitbreiding van het woord „*verordeningen*," zoo als het gewoonlijk opgevat wordt, tot elke regelgevende beschikking.

Even als bij de kieswet, hebben verscheidene leden, die wij dikwijls en gaarne het woord hooren voeren, het stilzwijgen bewaard. Ik duid hun dit niet ten kwade; ik kan mij voorstellen waarom *zij* het woord niet gevoerd hebben, maar het doet mij leed, zelfs in het belang van wenschelijken spoed; want ik twijfel of zij, bij de afzonderlijke titels, zich kunnen vrijwaren van zijdelingsch terugkeeren op het terrein der algemeene beschouwing. Zij hebben gemeend de verdediging te kunnen overlaten vooral aan den Minister. Na de uitmuntende rede van den Minister, moet ik hun gedeeltelijk gelijk geven. Ik heb behoefte deze hulde te brengen. Ik verlang ook nu te verklaren — en ik durf mij op het eigen bewustzijn van den Minister beroepen — dat, wanneer ik, door verschil van beginselen, meermalen, tot mijn leedwezen, genoodzaakt word tegen hem het woord te voeren, enkel de vastheid mijner overtuiging mij daartoe de vrijmoedigheid geeft en de verpligting oplegt. Ik heb behoefte bij eene wet zoo gewigtig als deze, waarbij een schijnbaar hard woord zou kunnen ontvallen, te doen uitkomen dat ik in den persoon enkel het systema bestrijd.

Ik wensch, naar aanleiding der rede van den Minister, eerst algemeene aanmerkingen te maken, daarna sommige punten op te nemen uit hetgeen bepaaldelijk tegen mij gerigt is. De Minister heeft ook mij verrast, toen hij zeide eigenlijk niet te weten waarin het verschil tusschen *politieke* en *administratieve* centralisatie bestaat. Het was hem onbekend, hij scheen daarvan niet te hebben gehoord;

a Sloet tot Oldhuis. b Lotsy.

wel durfde hij eene gissing wagen, maar het regte verstand hierin had hem tot dusverre ontbroken. Door *politieke* centralisatie versta ik, wat wij allen verlangen, centrale veerkracht in regtswezen, militaire magt, en al wat tot eenheid en zamenhang van elken Staat vereischt wordt; door *administrative* centralisatie, de interventie van het Gouvernement in al wat de bijzondere belangen en eigen zaken der gemeente betreft. Ik moet den Minister een argument voorleggen dat, zoo het juist is, alles afdoet. In uwe positie, met uwe beginselen, met uw systema, kunt gij niet anders dan in jammerlijke centralisatie vervallen. Gij bevindt u in den moeijelijken toestand van ieder vrijzinnig staatsman die uit de oppositie aan het hoofd van het bestuur raakt, en die wij te zamen gekarakteriseerd hebben in een verslag[1] waaronder ook des Ministers onderteekening staat, en waarin spraak is van eene politiek, die terugdeinst voor eigen beginsels, en gaarne bij de *wet* het gebruik bijkans onmogelijk zou maken der vrijheid, die zij met ophef in de Grondwet gebragt heeft. Gij zijt een vrijzinnig staatsman, die met eene door vrijzinnige leerstellingen gedesorganiseerde maatschappij te doen heeft. De gemeente is door de revolutie, zooveel eene theorie dit vermag, vernietigd. Zij is een schijn, eene schaduw geworden, administratieve afdeeling van den centralen Staat. Noch in den Staat, noch in het gewest, noch in de gemeente, komt de vertegenwoordiging met den aard en het wezen van hetgeen vertegenwoordigd heet, overeen. Men heeft overal een deel der ingezetenen, door willekeurigen greep in finantieel vermogen en veronderstelde politieke bekwaamheid, over de bevolking gesteld: eene *fictie*, eene *fractie*, eene *factie*. Uit vrees voor die soort van vertegenwoordiging wordt een waarborg, gelijk deze wet geeft, verlangd. De Minister zegt, met eene warmte die ik op prijs stel, dat hij op eene trouwhartige Natie steunt. Dit vertrouwen zou hier ligt kunnen bedriegen, omdat er geene vertegenwoordiging der Natie als zoodanig, noch algemeene, noch provinciale, noch gemeentelijke Natie — indien ik mij dus mag uitdrukken — bestaat. De leden die in den zin van het Ministerie het woord voerden, hebben de zaak beter gevat, toen zij gewag maakten van *vrees* en van plaatselijke autocraten, tegen wie behoefte aan centralisatie gevoeld werd. Gij kunt de vrijheid niet geven, voor behoorlijke zelfstandigheid der gemeente onmisbaar. Daarin is de minderheid van uw leer blijkbaar tegenover ons beginsel. De begrippen die wij voorstaan, leiden tot orde en ondergeschiktheid, evenzeer als tot vrije beweging en veerkracht; de beginselen der vrijzinnige partij brengen de woelingen en verwarringen te weeg, waartegen het Gouvernement waarborg verlangt.

Het onvermogen der vrijzinnige rigting is niet in deze wet alleen, het is, gelijk elders, ook hier, in al hetgeen gedurende

---

[1] Over de wet op het regt van vereeniging in 1849.

de laatste jaren plaats had, blijkbaar. De grondwetherziening van 1848 heeft weinig vruchten gedragen. Veel is niet verrigt wat men meende te kunnen verrigten. In het vijfde additionnele artikel ligt de maatstaf van bedoeling en zelfvertrouwen, in de geschiedenis van de laatste drie jaren de maatstaf van het tot stand gekomen werk. Ik heb gesproken van een waarlijk constitutioneel gouvernement, waarvan ik de verwezenlijking niet ontwaar. Men weet hoeveel er ook in deze vergadering gesproken is over regtstreeksche verkiezingen, in verband met de verantwoordelijkheid der Ministers en ontbinding der Tweede Kamer. Waar is thans hetgeen men bedoeld heeft? De rigting, ook die van het tegenwoordig Ministerie, blijkbaar in de wijze waarop men spreekt of zwijgt, behartigt of ter zijde laat, sommige wetten in behandeling brengt en andere op den achtergrond schuift, strekt, vrees ik, meer om den publieken geest en het constitutioneel Gouvernement te neutraliseren, dan om aan ontwikkeling bevorderlijk te zijn. De Minister heeft mij onder het oog gebragt dat ik gepoogd heb de ministeriele verantwoordelijkheid te doen spreken, hij zal moeten erkennen dat ik tot dusver niet gelukkig ben geslaagd.

Aldus brengt men de constitutionele instellingen in *discrediet*. Dit is de rigting van het oogenblik, in een groot deel van Europa. Overal, waar men in 1848 met ophef veranderingen en nieuwe instellingen ter bane gebragt en droombeelden nagejaagd heeft, is wederom gebleken dat men droombeelden niet bereikt. Van daar teleurstelling, onverschilligheid, moedeloosheid, en gelijk het lid uit Utrecht [a] zeide, de overtuiging *qu'un gouvernement constitutionnel corrompu est le pire de tous les gouvernements.* Dit gevoel van teleurstelling zou er toe kunnen brengen om ligter onze toestemming te geven aan dit voorstel. De weinige vooringenomenheid van sommigen voor hetgeen vroeger grootelijks verheven werd, zou ten gevolge kunnen hebben dat niet zoo scherp en met zooveel constitutionele naauwgezetheid als vroeger op de waarborgen der vrijheid gelet wierd.

Ik vrees niet dat wij, met onze nationale bedaardheid, gelijk elders „le despotisme du sabre," eene sabel-regering te gemoet gaan, of dat een ijzeren staf, om ons in orde te houden, vereischt wordt; maar wel loopen wij gevaar zachtkens te geraken onder een looden juk van beperkende wetten, waardoor de vrijheid tot verdwijnens toe zou worden beperkt.

Wilt ge den sleutel weten van den zorgvollen toestand der constitutionele gouvernementen, het eenige middel van ware levensverlenging voor den constitutionelen Staat; ik wijs op den wenk van den Minister die ons, alleen of voornamelijk, een *historisch*, een nu vervlogen aanzijn vergunt. Het hoofdverschil tusschen hem en ons betreft het aannemen of verwerpen van eene leer die met de geschiedenis breekt, wel uit vroegere toestanden ontleent wat den wetgever te pas komt, maar zich aan de historische ontwik-

a VAN GOLTSTEIN.

keling in geenerlei opzigt gebonden beschouwt. Ik herinner aan eene uitdrukking, waarin zich dit systema verraadt. Sprekende van *Nederlandsche beginselen*, een woord dat de Minister wel eens meesmuilend gebruikt, zeide hij: „dat men niet enkel van herinneringen leeft, en zich niet met den maaltijd van gisteren voedt." De edelste zaken kan men, door min gepaste vergelijking, in belagchelijk daglicht stèllen; maar de Natie, als Natie, leeft *wel* in en door herinneringen. Nog eene vergelijking. Een Volk is, in de eenheid van voorvaderen en nakomelingschap, aan een boom niet ongelijk, die tot in de uiterste takken voedsel van den wortel ontleent. Snijd, met een systematischen hakbijl, den wortel af, straks kunt ge uit de doode takken een staketsel vormen, maar het is de boom niet meer die, in den telkens terugkeerenden overvloed van bladeren, bloesems en vruchten, de kracht van den wortel in een levend getuigenis openbaart.

Ik kom tot hetgeen de Minister, in zijne repliek, tegen mij gerigt heeft. Ik hoop niet dat hij hetgeen ik van socialistische begrippen gezegd heb, mij ten kwade geduid heeft. Dit slechts bedoel ik: socialismus is centralisatie in den meest consequenten vorm. Eene andere uitdrukking had hem getroffen, minstens onvoorzigtig had ik gesproken van het *opdringen* van wetten aan de Natie. Ik geloof dat ik mij woordelijk herinner wat ik gezegd heb: de onverschilligheid die men nu opmerkt, is eene les om niet, begunstigd door buitenlandsche omstandigheden, aan de Natie instellingen op te dringen, niet overeenkomstig met haar zeden en karakter. Uit de woorden: *door buitenlandsche omstandigheden begunstigd*, blijkt dat ik Maart 1848 op het oog had; het opdringen van het directe kiesregt. Vermits bijna eenparig de Tweede Kamer toen zich tegen dat kiesregt verzet heeft, is *opdringen* niet te sterk.

Nog iets over de twee zinsneden der Memorie van toelichting, waarin het systema, de hartader van de wet ligt. De Minister scheen bevreesd, zoo hij hierop repliceerde, buiten de orde te gaan. Mij dunkt, wij zijn, en de Minister met ons, volkomen bevoegd om de gewisselde stukken ook bij de openbare discussie ter sprake te brengen.

De eerste zinsnede is die waarin de Minister *elke* verordening aan eventuele schorsing onderwerpt. De Minister zegt, en hiermede heeft hij zijne rede besloten — dit was de climax — gij zult zoo ver niet gaan in uwe bestrijding van het Gouvernement, dat gij de schorsing betwist, uitdrukkelijk door de Grondwet verleend? Neen! *die* schorsing betwist ik niet; maar de schorsing van *elke regelgevende beschikking;* de elasticiteit, de uitbreiding, welke gij aan het grondwettig woord *verordeningen* eigendunkelijk geeft. Op dit bezwaar ontving ik geen antwoord; maar dan blijft het argument uit de verwerping in 1849 van het ontwerp op het regt van vereeniging ontleend. *Waarom* is de wet gevallen? omdat zijdelingsche autorisatie in de wet, onder den naam van eventuele *schorsing* verborgen, afgekeurd werd.

De tweede zinsnede ontneemt aan de wet het karakter van algemeenheid; zij vergunt haar in de bijzonderheden, mits ze voor gelijkvormigheid van regel en inrigting vatbaar zijn, te dringen. Dit is het raderwerk waarvoor wij beducht zijn; hetzij *la force motrice* van een ministerieel bureau, of van deze vergaderzaal uitga. Zoo de algemeene wet al meer en meer omtrent specialiteiten regelen stelt, zal de sfeer van vrije beweging telkens worden verkleind, en zal er eindelijk weinig meer dan hetgeen de spreker uit Zwolle [a] *stikstof* noemde, overig zijn.

Wij verlangen geen *corporatien* uit de middeneeuwen, geen onafhankelijke corporatien; maar het corporatief karakter dat zich in gemeenschap van eigen regt openbaart, mag aan de gemeente niet worden ontroofd.

De Minister vraagt of men *souvereine* gemeenten verlangt? ja, wat de inwendige en eigen aangelegenheden betreft. Souvereiniteit, gelijk ik oppermagtig in eigen huis ben.

Volgens den Minister is de vergelijking der gemeente met eene familie onjuist; omdat de familie een *privaat*, de gemeente een *publiek* karakter heeft. Maar de gemeente heeft, in eigen sfeer en eigen regt, oòk een privaat karakter. De Minister wil *toezigt*, een toezigt dat zich niet bij lijdelijk toezien bepaalt; *werkzaam* toezigt komt in den eigen gemeentelijken kring niet te pas.

De Minister zegt dat het doel dezer wet niet is om het *initiatief* van den gemeentelijken werkkring te onderdrukken, maar integendeel om het op te wekken. Ik vrees dat hij zich hierin bedriegt. Indien dit initiatief tot geen uitkomst leidt dan behoudens niet-afkeuring en onder mogelijkheid eener gestadige interventie van het Gouvernement, zal er geen buitengemeene ijver zijn voor het gebruik van een regt hetwelk, wat onafhankelijke werking betreft, zoo weinig beteekent.

De Minister vleit zich deze wet als *weldaad* voor de Natie te kunnen beschouwen. Ik vrees dat hij, gelijk meer gebeurd is, zich begoocheling maakt. Wilt gij dat ik beproeve de strekking der wet in weinige woorden te schetsen? door dergelijke wet worden geen *autonomen* maar *automaten*, door deze wet, *plaatselijke automaten* en *centrale autocraten* gevormd.

*** Art. 4. — De Minister bestreed het verlangen van den heer van Lijnden dat in gemeenten, waarbij verschillende buurtschappen, kerspelen, schependommen of dergelijke afdeelingen behooren (in navolging van Art. 5 der Belgische gemeente-wet) voor iedere afdeeling zeker getal leden in den Raad zitting zouden hebben.

.... Voor te weinig locale kennis ben ik minder bevreesd dan voor te veel locale partijdigheid en onderdrukking. De Minister vindt waarborg in de *openbaarheid;* maar de openbaarheid zal wel

a Sloet tot Oldhuis.

binnen den kring der gemeente, waar juist het overwigt van partijdigheid gevreesd wordt, beperkt zijn.

De Minister meent dat de aanwezigheid van één persoon, omdat hij als eenzijdig zal worden beschouwd, ten nadeele der buurtschap zal werken; dit zoude eene reden zijn om elke minderheid, in haar eigen belang, uit elke vergadering te sluiten.

De Minister zegt dat men aldus tot eene soort van *federatie* zou geraken der districten van dezelfde gemeente. Zoo kan ook onze Vergadering eene federatie van afgevaardigden uit 68 kiesdistricten worden genoemd. Het bezwaar vervalt, wanneer men bij *le scrutin séparé* het regt van keus uit de *gansche* gemeente verleent.

*** Art. 5. — Hierbij werd aangenomen, als gemeentelijke census, de helft van de som in de kies- en provinciale wetten bepaald: dus een met den waren zin van Art. 76 der Grondwet (zie p. 314) strijdige grondslag, waardoor tevens het letten op *de plaatselijke gesteldheid* onmogelijk gemaakt werd.

De gewigtige vraag is deze: zal er in Nederland eene gemeentewet gemaakt worden waarbij, *als beginsel*, op de *plaatselijke gesteldheid niet kan*, *niet mag worden gelet?* De Minister heeft mij, omdat ik bleef op *negatief* terrein, uitgetart door de vraag wat ik, als lid eener commissie van zelfstandige rapporteurs, doen zou. Wat ik zou doen? ik zou mij wachten, nu eenmaal het stelsel der regtstreeksche verkiezingen is aangenomen, dit uitmuntend ontwerp ter zijde te stellen. Ik zou daaruit het een en ander ligten waarin de administrative centralisatie te ver gaat; voorts het punt der plaatselijke belastingen tot een onderwerp van latere zorg maken; eindelijk wijziging in den census brengen. Dit laatste is een cardinaal punt.

Immers wordt nu dezelfde grondslag aangenomen dien ik bij de kies- en provinciale wet afgekeurd heb, omdat men zich aan den in art. 76 der Grondwet bedoelden *middenterm* niet stoort. Voeg hierbij het veronachtzamen van de plaatselijke gesteldheid.

Ook hier weet men niet wat de Grondwet van 1848 wil. Drie opinien; twee in lijnregten strijd; de derde die beide interpretatien aannemelijk acht.

De een zegt ja, de ander neen, de derde ja en neen te gelijk. Ik erken dat te midden dezer verscheidenheid het vraagstuk moeijelijk wordt.

Hierin zijn de meesten eensgezind, dat het artikel, in den zin van het Gouvernement opgevat, een fataal artikel is. Het geldt hier een beginsel. Volgens het lid uit Zutphen [a] zal de census toevallig vrij wel met de plaatselijke gesteldheid overeenkomen. Ook het lid uit Nijmegen [b] had in drie provincien gereisd en is teruggekomen met het berigt dat de bezwaren die hem het vorige jaar zoo drukten, grootendeels zijn vervallen. Dit doet niets af voor

a VAN ZUYLEN VAN NYEVELT. b DE MAN.

de vraag waar het hier op aankomt; zal in Nederland voor de gemeente-wet *als beginsel* worden aangenomen dat er niet op de plaatselijke gesteldheid gelet wordt? De bestrijders van het artikel hebben de nadeelen hiervan getoond; maar het is op het oordeel der voorstanders dat ik mij beroep. Het lid uit Zutphen schijnt nu meer gerust dan vroeger; doch ik hecht meer aan hetgeen hij een jaar geleden zeide, dat het systeem van de Regering tot ongerijmde resultaten leidt. Immers bevond men zich toen op meer onpartijdig standpunt. Bij den wensch om eindelijk de gemeente-wet te erlangen, loopen wij thans meer gevaar de gebreken onwillekeurig voorbij te zien. Een lid uit Amsterdam [a] zeide over de plaatselijke gesteldheid: „dit beginsel is in het afgetrokkene zoo billijk, zoo doelmatig, zoo rationneel, dat men er ligt toe komen kan, aan te nemen, dat er geen ander beginsel in de Grondwet *kan* gelegen zijn." Dus het nu in art. 5 aangenomen stelsel is zoo onbillijk, zoo ondoelmatig, zoo irrationneel dat men zich naauwelijks voorstellen kan hoe dergelijk artikel in de Grondwet aangetroffen wordt.

Ik heb nog eene andere autoriteit, den Minister in de uitmuntende *Bijdrage tot de herziening der Grondwet van* 1848. Daar lees ik omtrent het halveren van den *census:* „Het is zeer mogelijk dat de voorgestelde regel in vele plaatsen tot volstrekt niet bedoelde uitkomsten en tot schroomelijke ongelijkheid brenge, zoodat men te laat berouwt, niet een algemeen en naauwkeurig onderzoek te hebben laten voorafgaan." Vervolgens doet de Minister uitkomen het nadeel van een band waardoor men, ook bij de wenschelijkheid eener wijziging in den census voor het staatsburgerlijk kiesregt, door vrees voor den invloed hiervan op den plaatselijken census zal worden belemmerd.

Ook de Minister was toen meer onbevangen. Thans overtuigd, dat de invoering van de wet weldaad is, verlangt hij spoedige voltooijing. Daarom vertrouw ik meer de meening van 1848 dan van 1851. Het geldt hier geene zaak van gering belang; de aanneming van een beginsel dat de meeste leden als gevaarlijk beschouwen, in deze gewigtige organieke wet, die misschien voor langen tijd diep ingrijpt in den geheelen toestand van het volk. De geheele organisatie van het gemeentebestuur op valschen grondslag! In welk zonderling land leven wij! iedereen is overtuigd dat dit verkeerd is, dat hieruit nadeelige gevolgen kunnen ontstaan, en nu zou er geene mogelijkheid zijn dit te vermijden?

De Minister heeft niet in het oog gehouden dat een Minister, inzonderheid als hij het laatste woord heeft, de *meeste* juistheid moet in acht nemen in de voorstelling van het gevoelen der tegenpartij. Volgens hem had ik getracht de ministeriele verantwoordelijkheid veel te doen spreken. Ik repliceerde dat mijne pogingen niet gelukkig waren geslaagd, en dit weet de Minister zelf het best. Mij dunkt dat de aanmerking niet zoo vreemd was. Nu wensch ik, met het oog op volgende wetten, den Minister te vra-

a GODEFROI.

gen; wanneer men, bij de redactie eener organieke wet, door de Grondwet genoodzaakt wordt beginselen aan te nemen die schadelijk zijn, is er dan, volgens de tegenwoordige Grondwet, geen redmiddel denkbaar?

—

*** De heeren van Hall en van Zuylen van Nyevelt beklaagden zich dat ik hen gerangschikt had onder eene categorie van personen die zeggen „*ja en neen.*" Ik vroeg het woord over dit persoonlijk feit.

Ik kan geen woord terugnemen. Drie uitleggingen van de Grondwet; de eerste, er moet gelet worden op de plaatselijke gesteldheid, *ja;* de tweede, er mag niet gelet worden op de plaatselijke gesteldheid, *neen;* de derde die, de beide interpretatien *plausibel* acht, *ja* en *neen* te gelijk. De spreker uit de hoofdstad zal nu overtuigd zijn dat ik geene beleedigende uitdrukkingen gebruikt heb, hetgeen trouwens, gelijk hij weet, niet ligt, noch in mijne gewoonten, noch in mijn karakter.

—

*** Over een enkel niet onbelangrijk punt wenschte ik te repliceren aan den Minister. Volgens den Voorzitter, ondersteund door den heer Storm van 's Gravesande en den heer Godefroi, lid der Commissie voor het Reglement van Orde, werd hiervoor, als voor een *derde* spreekbeurt, verlof der Kamer vereischt, ofschoon ik de tweede maal het woord had gevraagd voor een *persoonlijk feit.* Hierop zeide ik: „Het aandringen op het woord zou ik mij niet veroorloven, wanneer het niet gold een belangrijk punt. Onder het vorig Reglement zijn nooit de persoonlijke feiten medegerekend. Art. 50 van dit Reglement geeft buitendien een groot overwigt aan de Ministers; de Vergadering beslisse of het goed zij de vrijheid van discussie zóó te beperken als door het in rekening brengen der persoonlijke feiten plaats hebben zou."

Met 42 tegen 21 stemmen werd tegen den Voorzitter beslist.

Slechts een woord. Ik wil toonen, dat ik tegen den Minister niet onbillijk geweest ben. Ik heb hem geen tweederlei opvatting van de Grondwet toegeschreven, en toen ik van minder vertrouwen in de opinie van 1851 sprak, alleen op de vrees gedoeld dat hij thans de bezwaren tegen het stelsel minder sterk zou doen uitkomen dan hij in de *Bijdrage* gedaan heeft.

Een tweede punt is voor het Vaderland belangrijk; de herziening van de Grondwet. Ook thans ziet men in *grondwet-herziening* het schrikbeeld eener herziening in massa, terwijl wij juist nu, in den geest en zin van deze Grondwet, tot een ander, beter systema, tot een systema van gedeeltelijke herziening geraakt zijn. Reeds het vorige jaar had de Regering, bij de ontbinding der Kamers, de gelegenheid zich ten nutte kunnen maken om bepalingen uit de Grondwet te ligten van wier schadelijkheid men overtuigd was. Daardoor zou men een gewigtig antecedent gehad hebben om niet,

door gedurig uitstel, tegen het doel van art. 196, weder in den ouden slender te vallen.

Nog iets: de Minister verlangt voor de redactie der organieke wetten niets dan tijd. Geen billijker verlangen kan er zijn. Ik verwonder mij niet dat er zoo weinig is gedaan; ik bewonder veeleer dat er zoo veel tot stand gebragt wordt; maar, ook om meer tijd te geven, zou herziening niet overtollig geweest zijn; het verlangen naar tijd kan, gelijk de Minister zelf aan anderen onder het oog gebragt heeft, bezwaarlijk met het vijfde additionnele artikel overeen worden gebragt.

Art. 5 werd aangenomen met 43 tegen 16 stemmen.

---

20 *Mei* 1851.

⁂ Op Art. 150 (waarin elke regelgevende beschikking aan de goedkeuring onderworpen werd van het centraal gezag) droeg ik dit amendement voor: „De plaatselijke verordeningen, waaronder (voor zoover bij deze wet geene bepaalde uitzonderingen gemaakt zijn) enkel de algemeene voorschriften van den Raad ten aanzien van de regeling en het bestuur van de huishouding der gemeente worden verstaan, treden niet" enz.

Dit amendement bedoelt handhaving van art. 140 der Grondwet. Art. 150 der wet begaat eene dubbele overtreding, door onder „*verordening*" te brengen *elke regelgevende beschikking*, door het uit te strekken tot de beschikkingen ook van burgemeester en wethouderen voor het dagelijksch beheer. Het amendement bedoelt handhaving van de gemeentelijke vrijheid, die de grondwet-herziening van 1848 heeft gewild; handhaving van wezenlijken invloed der burgerij, een Nederlandsch en constitutionneel beginsel te gelijk; zoo dat niet door verkeerde interpretatie gebeure, hetgeen, volgens zeer juiste interpretatie, in art. 10 der Grondwet gebeurt; de Grondwet maakt rijk in regten en de begiftigde blijft even arm.

⁂ Het amendement genoegzaam ondersteund zijnde, ging ik dus voort.

Wat beteekent „*verordening*" in art. 140 der Grondwet? Dit artikel is art. 133 in het voorstel der Staats-commissie van 1848; dit wederom is art. 135 in het voorstel van 1845.

Ik bevind mij dus op moeijelijk terrein tegenover den Minister, die hier, gelijk dikwerf, den invloed, den somtijds beslissenden invloed kan doen gelden, dien hij op de redactie gehad heeft. Ik heb daarom behoefte mij terstond op voordeeligen bodem over te plaatsen. Art. 135 in het voorstel van 1845 is art. 155 der Grondwet van 1815. De plaatselijke besturen hebben, overeenkomstig den inhoud hunner *reglementen*, vrije beschikking over huishoude-

lijke belangen en maken daaromtrent de vereischte plaatselijke *verordeningen.* Derhalve wat beteekent *verordeningen* in de Grondwet van 1815? (Het oogmerk der grondwet-herziening van 1848 is niet geweest de vrijheid der gemeenten meer dan bij de Grondwet van 1815, te beperken) *Plaatselijke verordeningen* in 1815 beteekent, in tegenstelling met de voor elke provincie vastgestelde gemeentelijke reglementen, de algemeene verordeningen van het bestuur in elke gemeente, de *plaatselijke reglementen.* Deze eenvoudige interpretatie wordt ondersteund door het gezag van den Minister in de *Aanteekening op de Grondwet:* „Hetgeen hier, in overstelling tegen reglementen, *plaatselijke verordeningeu* wordt genoemd, heet somwijlen zelfs ook *plaatselijke reglementen.*" Derhalve *verordeningen* in 1815, waaruit ontleend is art. 140 in 1848, kan niet anders beteekenen dan de algemeene voorschriften waarvan het amendement gewag maakt. Al wenschte de Vergadering, wat zij voorzeker niet wenscht, de vrijheid der gemeenten te beperken meer dan vroeger, de Grondwet verbiedt eene andere beteekenis aan *verordeningen* te geven, nu vergelijking met 1815 den waren zin aan de hand geeft. Het volgende voeg ik er ten overvloede bij. In art. 146 van 1815 leest men: „de Staten maken zoodanige reglementen en *ordonnantien* als zij in het *algemeen* provinciaal belang noodig oordeelen." Ik wensch het voorbeeld van den Minister te volgen, die dikwerf verwijst naar de verwantschap tusschen de provinciale en gemeentelijke zaken. Reglementen en *ordonnantien* worden bij elkander gevoegd: ordonnantie is het bastaardwoord, te regt door *verordening* vervangen. Reglementen en verordeningen zijn de *algemeene* plaatselijke voorschriften, afkomstig, hetzij van hooger gezag, hetzij van eigen plaatselijke besturen. Er komt nog bij, ten einde niets aan de duidelijkheid ontbreke, voor het *algemeen* provinciaal belang. Dus kunnen bij art. 140 van de Grondwet geen verordeningen bedoeld zijn dan die welke betrekking hebben tot het *algemeen plaatselijk belang.* — Hetgeen de Grondwet bepaalt, komt met den *aard der zaak* overeen. Dit algemeen gezag — indien er nog sprake zal zijn van *autonomie* der gemeente — kan niet verder gaan. Daar is de grens die de algemeene en de eigen wet, de lands- en gemeentewet, scheidt; langs dien omtrek kunnen de twee autoriteiten elkander raken; dààr is de mogelijkheid van conflict; daarbinnen is de gemeente, in bijzonderheden, vrij. Dit is het kenmerk van autonomie; eigen wetgeving, bevoegdheid om regels te stellen voor inwendig beheer. Die bevoegdheid wordt, bij uitzondering, voor de *algemeene* voorschriften aan eventuele *schorsing* ondergeschikt; maar, zoo gij de uitzondering generaliseert, in welke sfeer is de gemeente dan vrij? Nu zegt men: *geenerlei* plaatselijke wetten mogen strijden met de algemeene wet. De tegenwerping berust op misverstand. De algemeene wet moet overal worden gehandhaafd; de middelen zullen aan het Gouvernement niet ontbreken; maar de angstvallige voorzorg om onder art. 140 der Grondwet *al wat op eenigerlei wijs verordend wordt* te begrijpen, zou niet ontstaan zijn,

indien men het karakter van *autonomie* in het oog had gehouden; indien men zich had herinnerd dat er een terrein van eigene, vrije, gemeentelijke beschikking is, waar het regelen in het *algemeen* belang en bij *algemeene* wet niet te pas komt. Ik ben in eigen huis gebonden aan de algemeene wetten, aan de politiereglementen; in dit opzigt handhaaft de gouvernementale centralisatie het wettig gezag; maar niet elke regelgevende beschikking van huishoudelijk beheer wordt aan het algemeen belang en aan de algemeene wet ter toetse gebragt. In mijn huis en evenzoo in de gemeente zijn menigvuldige onderwerpen, zoozeer van eigen inwendige *oeconomie* dat de algemeene wet daarop geen vat heeft; dat het ingrijpen haar niet vergund is; op dit terrein der autonomie is, zonder onregt van den Staat, geene botsing denkbaar. De Minister zal antwoorden; ik wil schorsing, enkel wegens strijd tegen het algemeen belang, tegen de algemeene wetten. *Alleen* dit? Het regt van *schorsing* is aan een eisch van autorisatie gelijk. Het *algemeen belang* is even als de uitdrukking: *openbare orde*, *algemeen nut* en dergelijke meer, vergelijkbaar bij een *passe-partout* waarmede men elke deur, elke binnendeur opent, waartegen geen slot bestand is. Mijne bezorgdheid verdubbelt, omdat ik bemerk dat gij, naar welgevallen, alles tot onderwerp eener *algemeene* wet maakt; dat uwe algemeene wet *particulariseert*, dat zij geenerlei eerbied voor den kring van eigen wetgeving heeft. Ik wil den Minister geven de gouvernementale centralisatie, het stelsel van voogdijschap, zòò evenwel dat den minderjarige niet elke vrije beweging worde ontzegd: de bevoegdheid om in de reglementen al datgene te brengen, waaromtrent, op grond van gemeenschappelijken aard der gemeenten, in het belang van den Staat en van de gemeenten, eenvormigheid wenschelijk is. Maar geen reglementeren, geen interventie, zoodra verscheidenheid van ontwikkeling vereenigbaar is met het welzijn van den Staat. Is eenvormigheid niet onmisbaar, dan is zij nadeelig; is verscheidenheid mogelijk, dan moet zij op prijs worden gesteld. Men heeft gesproken van *plaatselijken eigenzin*, van *plaatselijke willekeur*, maar men kan ook in een systeem van *centralen* eigenzin vervallen; van centrale *betweterij*; van betweterij in onderwerpen waarmede juist locale besturen beter bekend zijn, en dat aan hen moet worden overgelaten, in het wel begrepen belang ook van den Staat. In dit systeem van *uniformiteit* (en wel van zeer veranderlijke uniformiteit; want elke partij, elke coterie, elk centraal bewindhebber, zal ligt verandering van uniform verlangen) zal noch stabiliteit, noch ontwikkeling zijn.

De Minister heeft, onder meer kernachtige wenken, gezegd dat de gemeente was allereerst een gronddeel van den Staat, waaraan zoo veel zelfstandigheid verleend werd als met het belang van het geheel overeenkomt. Hierop antwoord ik; zelfstandigheid, voor zoover die door het centraal gezag met het belang van den Staat overeenkomstig gekeurd wordt, is geen zelfstandigheid meer. Der-

gelijk beweeren is, in een der moeijelijkste vraagstukken van staatsregt, een doorhakken van den knoop. De moeijelijkheid ligt juist in het vereenigen der eenheid van den Staat met de zelfstandigheid der gemeente. Aldus gaat de zelfstandigheid van de gemeente te niet; een alliantie niet ongelijk aan die waarvan de Minister gisteren gewag maakte, waarbij, door zamensmelting, de eene partij ophoudt te bestaan. In dit systeem versmelten de gemeenten in den Staat en herleven, in zooverre een vermeend algemeen belang het vergunt.

Ik heb mij eene uitdrukking veroorloofd, op wier toelichting ik prijs stel, vooral omdat er leden in de Vergadering zijn door wie ik somtijds van overdrijving verdacht word. Ik heb gezegd dat de strekking dezer wet was om *automaten* te vormen. Een automaat is een kunststuk dat een schijn van leven en handelen heeft, terwijl het door uitwendige kracht in beweging gezet wordt. In deze automaten vertoont zich nog grootere kunst. De Minister zal mij onbillijk noemen, daar hij door zijne wet opwekking van het initiatief bij de gemeenten bedoelt. Zeer wel; doch men lette op hetgeen met dit initiatief gebeurt. Initiatief, vrije beweging, welaan, beproef het; volgens het Gouvernement zal het zijn verkeerde rigting; dus schorsing, verandering van het gemeente-besluit. Bij een volgend onderwerp wederom; initiatief, verkeerde rigting, schorsing. Verbeeldt u dat dit drie, tien malen plaats heeft: is het niet natuurlijk dat, om de eventuele schorsing te ontgaan, het initiatief zelf zich naar eene van Gouvernementswege op negative wijs aangegevene rigting, met lijdelijke werkzaamheid voegt? Het leven zelf aldus onder de dienstbaarheid eener automatische werking te brengen, een levend voorwerp in automaat te herscheppen, dit is wel het toppunt van de kunst, het meesterwerk van wetgevende kracht!

Nu heb ik nog citaten. Ditmaal niet uit de geschriften van den Minister, ofschoon ik gaarne verwijs naar het vele uitmuntende dat hij gezegd heeft omtrent de volle ontwikkeling van de gemeentelijke vrijheid. Doch ik moet ook bij citaten gedachtig zijn aan de spreuk *varietas delectat.*

Op citaten stel ik veel prijs. Het citeren is nagenoeg in onbruik geraakt. Dit hangt zamen, geloof ik, met de zelfgenoegzaamheid der eeuw. Er zijn, die *nooit* citeren, er zijn die *altijd* citeren; ik citeer dikwerf; ik ben nog ouderwetsch. Is citeren overbodig? ik geloof het niet; ik beroep mij op de advocaten, leden van deze Vergadering, die bij pleidooijen de gewoonte hebben behouden, omdat eene treffende aanmerking van een beroemd schrijver altijd eenigen indruk op de regters maakt.

Ik heb, in *deze* discussie, nog eene andere reden, die ik gaarne aan de Vergadering onderwerp. Wie gevoelt niet de kracht van den Minister? Wanneer wij dit ontwerp gadeslaan, wanneer wij zien de eenheid van zamenstel, de juistheid van ontwikkeling, de volledigheid tot in de minste bijzonderheden, de inderdaad uit-

muntende redactie — natuurlijk in den geest van den Minister; — wanneer wij nagaan hetgeen in de discussie is voorgevallen, het opnemen met naauwgezetheid, het bestrijden met scherpzinnigheid, met behendigheid van de denkbeelden der tegenpartij; wanneer wij indachtig zijn aan het ongehoorde voorbeeld van vertrouwen en vertrouwelijkheid in eene parlementaire vergadering (een nieuw soort van gemeen overleg), daar zelfs de amendementen van de wederpartij aan den Minister ter correctie werden overgelegd; is er dan geen reden om, in een onderwerp door hem sedert jaren bestudeerd, te vreezen voor een zeer verklaarbaar en schier onwederstaanlijk overwigt? En zou dan niet bij menigeen het gevoel opkomen, wanneer wij in bijzonderheden werden overgehaald en medegesleept: „ik ben op dit oogenblik overtuigd dat de Minister gelijk heeft, straks zal welligt de ondervinding leeren dat wij, toen we hem gelijk gaven, ongelijk hebben gehad?" Is het dan niet wenschelijk dat wij, in quaestien waarover niet in Nederland alleen, maar in geheel Europa strijd gevoerd wordt, hulptroepen in de vergadering brengen, om ons de noodige zelfstandigheid terug te geven, die ook in deze discussie nut heeft!

Citaten dus. Ik heb er drie. Het eerste van Guizot, kort, maar nog al krachtig. Hij spreekt van een Gouvernement, onder dergelijk beginsel als in ons land den boventoon heeft. „Rien qu'un moteur et des rouages, un maître et des agents. Partout les libertés individuelles des citoyens seules en présence de *la volonté unique de la majorité numérique de la nation.*"

Het tweede citaat heb ik te huis gelaten, omdat het zich in *één* woord concentreert. Het is van den voortreffelijken wijsgeer en staatsman die, in een naburig land, Pruissen, aan het hoofd is van de anti-revolutionnaire wetenschap en de anti-revolutionnaire practijk; leidsman der partij die reeds twee malen het land op den oever van het verderf behoed en Duitschland, welligt ook Europa, tegen het uitbarsten van krijg in veiligheid gesteld heeft; van Stahl. Sprekende over de behoorlijke autonomie van de gemeente geeft hij, in *één* woord, het beginsel van mijn amendement. Hij wijst, met evenveel nadruk als onze Minister, op eenheid van den Staat, op gelijkmatigheid van de reglementen in hetgeen van algemeenen aard is; maar de reglementen mogen niet verder gaan dan het *nothwendig Gemeinsame*, datgene wat uit den aard der zaak gemeen regt is; vermits men, bij het overschrijden van deze eigenaardige grens, onmiddelijk in het gehate en hatelijk stelsel der Fransche centralisatie vervalt.

Het derde citaat is uit de Tocqueville's vermaarde werk *De la démocratie en Amérique;* een werk voor alle vrienden der democratie bij uitstek aanbevelenswaard: zij kunnen daarin de liefelijke gevolgen der ontwikkeling van hun systeem geschetst zien als met profetischen blik. Hij spreekt van regeling tot in kleinigheden, van ingrijpen tot in het minutieuse, van alvermogen der oppermagt die tot in de geringste aangelegenheden van het gemeentelijke

huishouden dringt „Le souverain (een nieuw soort van souverein, een ander dan die bedoeld in art. 11 van de Grondwet) „étend ses bras sur la société tout entière; il en couvre la surface d'un réseau de petites règles compliquées, minutieuses et uniformes, à travers lesquelles les esprits les plus originaux et les âmes les plus vigoureuses ne sauraient se faire jour pour dépasser la foule; il ne brise pas les volontés, mais il les amollit, les plie et les dirige; il force rarement d'agir, mais il s'oppose sans cesse à ce qu'on agisse; il ne détruit point, il gêne, il comprime, il énerve, il éteint, il hébète, et il réduit enfin chaque nation à n'être plus qu'un troupeau d'animaux timides et industrieux, dont le gouvernement est le berger." De schrijver is geen vriend van overdrijving; het is eene conclusie welke door den geheelen inhoud van het werk gestaafd wordt. Wij komen tot de oude tijden weêr, toen de Koningen ook genoemd werden herders van het volk.

Nu vraagt men welligt hoe dit mogelijk is onder de heerschappij der vrijzinnige begrippen en zoo kort na 1848! De schrijver vindt dit natuurlijk. „J'ai toujours cru," vervolgt hij, „que cette sorte de servitude, réglée, douce et paisible, dont je viens de faire le tableau, pourrait se combiner mieux qu'on ne l'imagine, avec quelques-unes des formes extérieures de la liberté, et qu'il ne lui serait pas impossible de s'établir à l'ombre même de la souveraineté du peuple."

Nog een woord over het artikel, indien dit zoo aangenomen wordt als de Regering voorstelt. Wat is gebeurd na 1815? De Grondwet had stellig gewild de autonomie der gemeenten, maar de Grondwet is niet nageleefd; zij is jaar op jaar gedénatureerd. En wat zal nu gebeuren, nadat men in 1848 niet minder vrijheid gewild heeft dan in 1815? terstond zal in de gemeentewet worden opgenomen *de verkeerde interpretatie der Grondwet van* 1815.

⁂ Het amendement, door de heeren Mackay en van Lijnden verdedigd, werd bestreden door de heeren Lotsy, Ypey, van der Linden, van Hoëvell, de Man, Jongstra, Dirks, van der Veen, Dullert, de Fremery, en uitvoerig door den Minister.

Huiverend neem ik het woord, om het gewigt der zaak en om de menigvuldigheid der bestrijders; schoon ik in de veelheid der aanvallen de overtuiging der Kamer omtrent het belang der zaak gaarne waardeer.

Allen te beantwoorden is bijkans ondenkbaar. Doch omtrent de bezwaren van één lid [a] vooral mag ik niet zwijgen, die meermalen tegen mij het verwijt van overdrijving inbrengt. Hij ziet uit de aanneming van het amendement het schrikbeeld herrijzen van de souvereiniteit der gemeenten, gelijk ze in de middeleeuwen bestond. Wel nu, is er in zijne vrees niets dat naar overdrijving gelijkt?

a LOTSY.

Volledige repliek, na een kwartier uurs tusschenpoozing, op het voortreffelijk antwoord van den Minister zal door niemand worden verwacht; doch, zoo het mij gelukt reeds terstond eenige leemten, eenige onjuistheden te doen opmerken, zal daaraan, om de moeijelijkheid van mijne positie, dubbel gewigt worden gehecht.

Volgens den Minister is *verordening* in art. 140 der Grondwet voor verscheidenheid van uitleg vatbaar, en *kan* dus opgenomen worden in den uitgebreiden zin van het ontwerp. Ik ontken het: ik acht den zin van het woord, door vergelijking met de Grondwet van 1815, beperkt; maar, ook bij mogelijkheid van dubbelzinnige opvatting, zou men met groote behoedzaamheid te werk moeten gaan, en liever iets meer aan de vrijheid der ingezetenen overlaten, om in den geest van de Grondwet te blijven, dan, ten nadeele van het beginsel, in *restrictive* interpretatie te vallen.

De Minister heeft zich met bijzonderen nadruk beroepen op art. 133 van de Grondwet, waarbij alle *besluiten* der Provinciale Staten aan eventuele schorsing onderworpen zijn; aldus zou *verordeningen* met *besluiten* gelijkstaan. Ik ontken het. De verwijzing betreft enkel het regt van *schorsing*, maar geeft geen vrijheid om in art. 140 voor *verordeningen* een ander woord uit art. 133 over te brengen. En wanneer daarover, hetgeen ik niet aanneem, twijfel bestond, geldt ook hier het argument, dat de uitlegging welke de meeste vrijheid aan de burgerij laat, de voorkeur verdient.

Ik voeg er bij dat ik onvoorwaardelijke gelijkstelling met de provinciale wet aan den Minister betwist. Want, gesteld dat de provinciale wet de vrijheid der gewesten te zeer aan banden had gelegd, dit zou eene reden zijn, niet om hetzelfde met opzigt tot de gemeenten te doen, veeleer om in de beoordeeling van dit ontwerp met dubbele behoedzaamheid te werk te gaan. De Minister heeft mij het denkbeeld toegeschreven dat ik afzondering der gewesten begeer. Dit ligt niet in mijne opvatting van de zelfstandigheid der gewesten; integendeel, de gewesten en de gemeenten moeten, door meer dan uiterlijken band, aan het algemeen gezag gehecht zijn.

De Minister wijst op den omloop van het bloed; gevaarlijke vergelijking! Er behoort in den Staat geene afzondering te zijn; ook het armbestuur, ook de Kerk moet niet geïsoleerd staan. ziet ge dan niet dat vergelijking met het aldoordringende bloed gevaar spelt, niet voor de gemeentelijke zelfstandigheid alleen. De Minister wil alle deuren doen vallen; dit zal aan zamenwoning bevorderlijk zijn, maar ook, in elke sfeer, aan interventie van het centraal gezag. De Minister verzekert dat ik mij niet behoef te verontrusten, want de werking van het gezag is louter *negatief*, het verrigt niets; maar wanneer het niets verrigt en alles *tegenhoudt*, wat dan? Door het Gouvernement wordt niets *opgedrongen*, alleen *geweerd;* maar, wanneer men altijd en in alles afweert, wordt dit niet, bij de uitkomst, aan *opdringen* gelijk?

De Minister begreep niet dat ik bezwaar had de zelfstandigheid

van eene Gemeente slechts in zoover te erkennen als met het welzijn van den Staat overeenkomt. De zelfstandigheid van Gemeenten en Gewesten strekt ter bevordering van het welzijn en belang van den Staat; maar, wanneer men aan subjectief oordeel van het centraal gezag overlaat om, tot in de eigen sfeer der Gemeente, te bepalen welke zelfstandigheid het algemeen belang vergunt, is er geen autonomie meer.

De Minister meent dat ik mij een verkeerd denkbeeld vorm van de betrekking tusschen het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en de afzonderlijke Gemeenten; is een misbruik, gelijk ik het afschilder, denkbaar? Ik stel tegen deze vraag de traditien van bureaucratie ook in ons Land; in niet bevallig latijn is het gezegde niet onjuist: „ab esse ad posse datur consequentia." Geen terrein is voor de algemeene wet onbereikbaar; maar er zijn onderwerpen van eigen locale wetgeving, waaromtrent geen algemeene wet mag worden gemaakt en die niet onder de voorzorgen van art. 140 der Grondwet, al kon het toepasselijk zijn, behoeven te worden gebragt. Geen van de sprekers, ook niet de Minister, heeft mijne redenering omtrent de overdrevenheid van centraliserend beheer, in de hartader aangetast; want wat is het systeem? Ik onttrek de plaatselijke besturen niet aan de werking van de algemeene wet; de plaatselijke verordeningen zijn de toepassing, de ontwikkeling, het uitvloeisel, het corollarium dezer wet; maar, terwijl gij aan *verordening* de beteekenis geeft van *regelgevende beschikking*, terwijl gij ze hierdoor opzettelijk aan de algemeene wet ter toetse wilt hebben gebragt, veroorlooft gij te gelijk aan den wetgever om te reglementeren bij eene algemeene wet hetgeen tot de autonomie der Gemeente behoort. In de dubbele werking ligt een geheel systeem, waarbij, niet enkel in deze sfeer, zelfstandigheid te niet gaat.

Nog een woord over de Grondwet sedert 1848, naar aanleiding van hetgeen het lid uit Dordrecht [a] gezegd heeft. Hij heeft op enkele uitdrukkingen gewezen, gunstig aan mijn systeem, en die zich niet meer bevinden in de Grondwet na 1848. Zouden die uitdrukkingen weggelaten zijn, omdat er aan de ingezetenen minder vrijheid verleend werd? tegen dergelijke argumenten stel ik den welbekenden zin waarin men wijzigingen der Grondwet ontwierp. Ik durf mij gerust op de Kamer en op de Natie beroepen, dat men meerdere beperking van de autonomie der gemeenten geenszins bedoeld heeft.

Het lid uit Almelo [b] wendt zich tot de *anti-revolutionaire partij*, en zegt: „van u had ik nooit dergelijk amendement verwacht. Hoe! in uw oog is de maatschappij gedesorganiseerd; en gij ergert u over het breidelen van het onrustige, woelige volk!" Ik moet hier gebruik maken van hetgeen onlangs de Minister van ons gezegd heeft; uitdrukking die ik niet zou durven aanhalen, zoo ik ze niet tot twee malen toe gehoord had: „gij vertegenwoordigt een

a LOTSY. b VAN HOËVELL.

groot deel der Natie." Volgens den Minister stond ik twee jaren geleden op een individueel standpunt; thans schijn ik meer te zijn geraakt in den grondtoon der Natie ook van dezen tijd. Welnu! met de beginselen van een gedeelte der Natie bekend, zeg ik: Naar uwe beginselen hebt gij reden beducht te zijn voor het volk, is u een breidel onmisbaar; doch reken op de Natie, op de beginselen der Natie. Waarom was in ons land, in 1848 en daarna, zonder de verderfelijke gevolgen die men elders aanschouwd heeft, het doen van politieke experimenten vergund? gedeeltelijk door de onverschilligheid der bevolking, maar ook omdat de Natie beginselen naleeft van orde, ondergeschiktheid en trouw aan het wettig gezag. Ook bij de gemeentewet kon, door het verleenen van meer vrijheid, rekening worden gemaakt op de ordelievendheid der Natie.

Ik kan dit geene *nationale* wet, noch ook eene *constitutionnele* wet noemen. Hier blijkt het onderscheid in systeem: wij verlangen souvereiniteit van een Koning, door een verantwoordelijk ministerie, in gemeen overleg met de vertegenwoordiging der Natie werkzaam, in elken kring van eigen regt door eerbiediging van zelfstandig aanzijn beperkt. Onze tegenpartij wil het alvermogen eener centrale kracht, die in de numerieke meerderheid steun heeft en, wanneer het haar behaagt, in elken kring, tot in de minste aangelegenheden, regelt en beslist.

Vooral, gelijk ik reeds te kennen gaf, ben ik voor het *systematieke* van deze rigting beducht, voor de werking van begrippen waarbij men tegen wanorde en willekeur een redmiddel zoekt. De Minister sprak onlangs van de mogelijkheid om te geraken in eene minder liberale *bui;* dit denkbeeld van *bui* heeft iets ongestadigs, weinig overeenkomstig met den regelmatigen gang dien ik, sedert geruimen tijd, in het bevorderen van (ik mag het woord niet achterlaten) *reactie* bespeur. Om een denkbeeld te geven van hetgeen ik bedoel, verplaats ik mij in de streken der aarde waar de krachten der natuur aan meer geregelde werking ondergeschikt zijn; wij leven niet in eene minder liberale *bui*, maar onder een reactionnairen *passaatwind*, een reactionnairen *mousson*. Laat mij met vrijmoedigheid te werk gaan. Toen ik gesproken had van *systematieke centralisatie*, heeft de Minister glimlagchende, het was in zijne *dupliek*, gezegd dat het bijvoegelijk naamwoord tempering was van het verwijt: beter eene systematieke dan eene stelsellooze centralisatie. Neen, als eene zaak verkeerd is, ben ik, om het systematieke, dubbel bevreesd. De begaafdheden van den Minister, in de vervaardiging en verdediging van deze wet wederom openbaar, vermeerderen de bezorgdheid dat er geene mogelijkheid zal zijn om het over de zelfstandigheid der gemeenten uitgespannen net op eenigerlei wijze te ontduiken; dat er nergens uitvlugt zal worden verleend; dat hij, met de hem eigene veerkracht, de wet in toepassing zal brengen; met de kalmte, de onaandoenlijkheid, welke, ten behoeve van hetgeen hij voor algemeen belang houdt,

localen tegenstand meêdoogenloos verbreekt. Had ik, buiten de vergadering, met den Minister een vertrouwelijk gesprek, ik zou hem zeggen: „als ik uwe zeldzame bekwaamheden en de veerkracht van uw karakter met de strekking uwer beginselen naar een wetgevend alvermogen in verband breng, zou ik bijkans wagen, aan de nietseerbiedigende wet gedachtig, mijne bekommering uit te drukken, aldus: wij hebben gehad een Napoleon van den krijg, een Napoleon van den vrede; dus voortgaande, wordt gij in Nederland de Napoleon der wet.

Het heeft den Minister bevreemd dat ik van *slavernij* der gemeenten gewag maak. Welligt wijst hij op de spreuk der oudheid: om vrij te zijn is men slaaf van de wet. Die dit gezegd heeft, is buiten twijfel leerling geweest van de historische school en leefde in een tijd waarin de historische beginselen toegepast werden; gelijk men in Engeland zegt: *nolumus leges Angliae mutari;* gelijk wij in Nederland verlangen naleving der nationale wetten, in den vorm en met de ontwikkeling welke door de gewijzigde omstandigheden voorgeteekend wordt. Maar de wet waarin men de willekeur eener numerieke meerderheid formuleert, leidt naar eene slavernij van anderen aard, waarvan wij enkele trekken in de door de Tocqueville ontworpen beeldtenis hebben aanschouwd.

Ik heb voor eenige dagen eene vermetele uitdrukking gebruikt. Ik zeide, bepaaldelijk met het oog op art. 150; die deze wet onveranderd aannemen, mogen spreken van *vrijzinnigheid*, van *vrijheid* niet meer. Bijkans eene provocatie aan een gedeelte, misschien een niet klein gedeelte der Kamer. In de wetgevende vergadering van een ander land zou gemor, geraas, verwarring zijn ontstaan; men zou een gedeelte der vergadering toornig hebben zien oprijzen; de president zou radeloos geweest zijn, het voortzetten van de zitting twijfelachtig. Hier niets van dit alles; men heeft zich de uitdrukking laten gevallen. Het is voor de gezondheid goed, wanneer men niet heeft een al te prikkelbaar gestel; het is geen teeken van gezondheid, wanneer ter opwekking van het leven elke prikkel te kort schiet. Nu rigt ik, geenszins aan de voorstanders van vrijzinnige begrippen in deze Kamer, maar in het algemeen, uit naam der anti-revolutionnaire school, aan de vrijzinnigheid een verwijt. Sedert 50 jaren, dat onder haar invloed geregeerd is, welke vrijheid gaf zij aan het land? en hoe was het sedert 1815? Ik vrees somtijds, hoewel ik gaarne een algemeen verlangen naar vrijheid erken, dat, ten gevolge der vrijzinnige begrippen, het begrip van echte vrijheid in ons vaderland verdwijnt. Welke vrijheid heeft men van 1815 tot 1848 geëerbiedigd? En hoe is het nu! Een voorbeeld mag ik niet verzwijgen, ontleend aan een onlangs ingediend ontwerp van wet, waarin men zelfs het geweten der gewestelijke en plaatselijke besturen onder de heerschappij der wet brengt. Ik zeg dit met te meer vrijmoedigheid, omdat ik overtuigd ben dat de Minister die dit ontwerp voorgedragen heeft, evenwel de vrijheid lief heeft. Hij wil korting op

de coupons. Ik laat de waarde der strijdige gevoelens daar; doch in het oog van velen is dit oneerlijkheid, gebrek aan goede trouw, bankroet; ook besturen van gewesten en gemeenten kunnen die meening toegedaan zijn. Nu bepaalt het ontwerp dat gewestelijke besturen, gemeente-besturen, diakonien en kerkelijke besturen verpligt zijn korting op eigene geldleeningen toe te passen, op straf van boete met lijfsdwang. Is dit *autonomie?*

Men zal het ons vergeven wanneer wij, medegesleept door de bekwaamheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken, in bijzonderheden hebben gedwaald; maar tegen een wegcijferen van de zelfstandigheid der gemeenten, in Nederland traditionneel, moeten wij, als door een vaderlandsch instinct, worden bewaard. Ik heb Hogendorp hooren noemen: is het denkbaar dat Hogendorp of Kemper in 1813 het voorleggen van de minste regelgevende beschikking der gemeente-besturen en de meest angstvallige voorzorgen zouden hebben verlangd? en welken indruk zou het gemaakt hebben, indien in 1847 dergelijke bepaling ware voorgedragen door een Ministerie van *behoud* en het zich, op dien grond welligt, den titel gegeven had van Ministerie van *vooruitgang?*

—

*** Na de dupliek van den Minister, verkreeg ik het woord voor twee persoonlijke feiten. Het eerste, dat ik aan de Vergadering zou gerigt hebben een verwijt; het tweede, dat ik aan den Minister eene uitdrukking zou hebben toegeschreven waarvan hij zich niet bediend had.

De Minister zegt dat ik aan deze Vergadering het verwijt gedaan heb van vrijzinnigheid. Ik heb mij gewacht voor dergelijke qualificatie. Ik ontken niet dat, bij de behoefte aan organieke wetten, er waarschijnlijkheid is der aanneming van hetgeen anders onaannemelijk zijn zou; maar de vraag of de meerderheid, in den zin dien de Minister aan *vrijzinnig* hecht, vrijzinnig kan worden genoemd, zou ik niet gaarne beslissen.

De Minister ontkent te hebben gezegd dat ik een groot deel der Natie vertegenwoordig. Hierover en omtrent de denkbeelden van den Minister of ze nationaal zijn, kom ik nu niet in discussie. Dit is van het geduld der Kamer niet te vergen en het overtuigen bezwaarlijk. Omtrent het feit dat de Minister ontkent, wil ik gaarne aannemen dat de woorden hem niet zijn ontvallen. Hetgeen ik meende gehoord te hebben, had, door hem uitgesproken, mij ontzagchelijk bevreemd. De verklaring dat ik vertegenwoordig een groot deel, ik zeg niet van het stemmend personeel, maar van de Natie, was, van zijn standpunt, eene grove onvoorzigtigheid, die niet van hem kon worden verwacht.

Het amendement werd met 56 tegen 6 stemmen [a] verworpen.

a Baud, Hoffmann, van Lynden, Groen, van Goltstein, Mackay.

27 *Mei* 1851.

*** Vooral tegen den titel VI (*Plaatselijke belastingen*) was, om de gedwongen rangregeling, bij velen groot bezwaar. Bij den aanvang der discussie (24 Mei) werd een nieuw en *conciliatoir* artikel door de Regering ingelascht, waarbij de mogelijkheid van uitzondering bij de wet door bijzondere wetten bepaald werd. — Hoe groot desniettemin de weêrstand tegen den maatregel bleef, kan ook hieruit worden afgemeten dat, alleen aan de algemeene beschouwingen over dezen titel, vijf zittingen werden besteed.

Is het verpligtend voorschrift omtrent het finantie-wezen der gemeenten, gelijk het bij dezen titel wordt voorgedragen, met de Grondwet en met het wezenlijk belang van de Natie en van het Gouvernement vereenigbaar? ziedaar de gewigtige vraag.

Ook dit hoofdstuk van de gemeentewet levert een bewijs dat de vrijheid niet altijd de gezellin der vrijzinnigheid is. Het lid uit Delft [a] heeft treffende aanmerkingen gemaakt, te meer opmerkenswaard, omdat hij met de vrijzinnige begrippen niet geheel scheen gebroken te hebben, en meer voor anomalie houdt wat ik als natuurlijke ontwikkeling van ziektetoestand beschouw.

Ik heb behoefte om te verklaren, ofschoon het welligt overtollig is, dat ook ik verligting in den toestand der minvermogende klasse begeer; maar zonder partieel bankroet en zonder inquisitoriale maatregelen, strijdig met den aard en het karakter van ons volk.

Ik reken mij onder de vrienden van het volk, ofschoon ik niet verlang onder de zoogenaamde *demophilen* te worden geteld, omdat de ervaring ook der laatste jaren leert dat de volksvrienden dikwijls, tegen hun bedoeling, bij de uitkomst, de ergste vijanden van het volk geweest zijn.

Al heb ik eerbied voor de staathuishoudkunde, ik wantrouw ze, zoolang zij haar leerstellingen niet in verband brengt met de onveranderlijke beginselen van regt en waarheid in de maatschappij. Deugdelijke huishouding is in verband met de grondslagen van het huis.

Ik beaêm hetgeen gezegd is omtrent den haat tegen elke bestaande en toekomstige belasting. Een uitzondering evenwel is er, waaromtrent het *exceptio firmat regulam* geldt; iedereen heeft elke belasting lief, die door een ander betaald wordt. — Ditmaal onthoud ik mij van citaten. Ik ben nog onder den indruk van hetgeen regtstreeks of zijdelings daaromtrent gezegd is. Het lid uit Zutphen [b] is geen vriend van citaten. Dit bevreemdt mij; ik dacht dat hij, die ons zoo dikwerf medesleept, vriend was van elk doeltreffend en geoorloofd middel hetwelk de wensch om een ander te overtuigen aan de hand geeft. Over het algemeen, zal ik blijven handelen als ik gewoon ben; bij anderen hecht ik doorgaans aan hun eigen woorden het meest; wat mij zelven betreft, wanneer ik vrees de Vergadering lastig te vallen, ben ik altijd meer voor eigen woorden dan voor citaten beducht. Ik verblijd mij dat ik ook nu niet alleen sta. Ik word ondersteund door een groot deel der Natie,

a WINTGENS. b VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

door een groot gedeelte van de Provinciale Staten en van de Gemeenten. Maar, om vooral niet in grootspraak te vallen, zeg ik dit slechts: ik word ondersteund door de Provinciale Staten van *Zuid-* en *Noord-Holland* en door het gemeentebestuur van *Amsterdam;* enkel door twee provincien en door *ééne* gemeente, door de publieke opinie van Amsterdam. Ik heb verzuimd te onderzoeken welke de publieke opinie is van *Calandsoog*, van *Petten*, van *Babilonienbroek.* Ik beroep mij enkel op de Staten van Holland en op Amsterdam; 't is *maar* Holland en 't is *maar* Amsterdam, evenwel het is en blijft HOLLAND, het is en blijft AMSTERDAM.

Ik ga nu over tot de vraag zelve: is eene regeling van het finantiewezen als hier wordt voorgedragen, overeenkomstig met de Grondwet en met de belangen van het land?

Is het goed dat de *hoofdregelen*, bedoeld in art. 142 der Grondwet, bij *deze* wet worden vastgesteld? moet onder deze hoofdregelen ook de *rangregeling* worden gebragt? Dat *deze* wet die algemeene regels moet bevatten, komt mij zeer twijfelachtig voor; ook de Minister zal, vertrouw ik, niet ontkennen dat de Grondwet hieromtrent vrij laat.

Uitstel, zegt men, is *afstel.* In ons Vaderland is die waarschuwing behartigenswaard; maar men houde in het oog dat, zoo dit Ministerie een Ministerie van uitstel kan worden genoemd, het, in onderwerpen waaraan het de voorkeur geeft, een Ministerie is van vooruitgang.

Waaruit, vraag ik mij, ontleenen wij het regt om die hoofdregelen, niet ter beoordeeling van *nieuwe* belastingen, maar ter omkeering van het geheele finantiewezen te stellen? Wanneer men antwoordt; uit de *wet*, de wet bepaalt wat ze goedvindt; zij heeft een Napoleontisch alvermogen, ben ik *ad terminos non loqui* gebragt. Doch, indien men nog waarde hecht aan de historische ontwikkeling der maatschappij, aan geleidelijk tot stand komen van wenschelijke hervorming, dan zeg ik: de gemeenten hebben onder het vorig bestuur langzamerhand, maar met gemeen overleg, onder goedkeuring van het Gouvernement, uitbreiding gegeven aan het stelsel dat men thans voor verderfelijk houdt. Nu wil ik gaarne aannemen dat het noodig is dit stelsel in enger grenzen terug te brengen; maar wie geeft ons regt om eene omwenteling in het finantie-wezen der gemeenten te gelasten?

Ik kom tot de *rangregeling.* Ik vraag aan het Gouvernement: is uw stelsel *goed?* Voorloopig geef ik ten antwoord; dit blijkt niet, het onderzoek is in ons Vaderland niet afgeloopen; geen schijn of schaduw was er van de zorg, naauwgezetheid en volledigheid daaraan in andere landen besteed; gelijk, in de rede van het lid uit Delft [a], uit het voorbeeld van Belgie op merkwaardige wijze bleek. Ik voeg er bij: uw stelsel *kan* niet goed zijn. Dit systeem *kan* in zijne algemeenheid niet goed zijn; het is niet mogelijk *ééne* rangregeling, hoedanig ook, voor 1200 gemeenten,

a WINTGENS.

waar zooveel van locale omstandigheden afhangt, te ontwerpen die goed zij. Reeds in de algemeenheid zelve ligt de veroordeeling van uw systeem. Doch wij hebben ook al eene proef uit de practijk. Hoe een centraal gouvernement zich bedriegt omtrent localiteiten, is proefondervindelijk gebleken uit de gedachtenwisseling tusschen het Ministerie en het bestuur van Amsterdam.

Hier had men het uiterst gemakkelijk gevonden het verschil van drie tonnen gouds, die de plaatselijke belastingen te Amsterdam minder zouden opbrengen, goed te maken. Er waren een aantal belastingen voor verhooging vatbaar; doch let nu op het *maar* van Amsterdam. Een tal belastingen. Het *personeel;* maar een aantal ingezetenen zou worden verjaagd! Het *buiten-* en *binnenlandsch gedistilleerd;* maar de sluikerij! De *wijn;* maar de *kunstwijn!* De *bouw-materialen;* maar de onvermijdelijke vermindering van arbeid! De *boter;* maar dit is in Amsterdam de meest hatelijke belasting! Omtrent één punt kwam men overeen, dit is zoo; en daardoor zou het deficit van drie ton eene vermindering van — welnu, van hoe veel? van *f* 250 ondergaan. Deze dialoog van den financier in het kabinet met den financier in de praktijk is een niet onbelangrijk voorbeeld van hetgeen bij de tenuitvoerlegging plaats hebben zal. Amsterdam heeft in vroeger tijd het land *geregeerd;* dit was verkeerd (vergeet evenwel niet dat Amsterdam ook het land gered heeft); maar het omgekeerde systeem zoo ver te drijven dat Amsterdam tot in kleinigheden worde gereglementeerd, is ook niet model van wetgevende wijsheid.

Nu wil ik aannemen dat het systema goed is en uitmuntend, en dat ook ik de geestdrift koester waarmede enkele leden van de Kamer bezield zijn. Maar is het opdringen der rangregeling, bij gebiedend voorschrift, *grondwettig?* Wanneer men van de grammaticale dubbelzinnigheid naar welgevallen gebruik maakt, kan men ver komen, maar ook te ver gaan. Deze soort van uitlegkunde ter zij gesteld zijnde, vraag ik, wat is er van het argument uit *de goedkeuring des Konings* ontleend? de goedkeuring des Koning is noodig; derhalve kan hij regels stellen, die hij wil; *a fortiori* kan dit de wet doen. Deze redenering steunt op een gevaarlijk misverstand, waardoor men in vroeger tijd den Koning gemaakt heeft tot wetgever in alle zaken; waardoor men de *regering bij besluiten* ingevoerd heeft, die thans aan allen mishaagt. Indien men bij die goedkeuring niet let op het doel waarmeê zij tot voorwaarde gesteld is; indien men ze misbruikt om tot in de kleinste bijzonderheden voor te schrijven wat men begeert, brengt men de gemeenten onder volledigen dwang.

Ik sprak onlangs van een kunstig voorwerp dat het overal binnendringen mogelijk maakt. Hier is eenvoudiger werktuig; een grendel waarmede men de deur sluit. Wanneer nu iemand er uit moet, en men zegt: gij zult er niet uit, indien gij niet eerst in alles doet wat ik u voorschrijf, zijn er geen grenzen aan dergelijke geweldenarij.

En nu het woord: *algemeene regels.* Is niet zeer te regt door andere leden getoond dat daaronder niet anders dan de hoofdomtrekken kan worden verstaan? dat de gemeenten niet door eene in specialiteiten afdalende rangregeling mogen worden beperkt? Er is hier een woordenspel. *Algemeene regels*, in den zin der Grondwet, vloeijen uit den aard der zaak voort; maar, wanneer men als criterium van *algemeen* aanneemt het opgelegd zijn aan *allen*, kan iedere specialiteit onder *algemeene regels* worden gebragt.

Bovendien: zoo de Grondwet het toeliet, zou het wenschelijk zijn? Aangenomen dat uw systema goed is en met de Grondwet overeenkomt, is het wenschelijk dat ten-uitvoer-legging beproefd worde *op deze wijs?* berekent gij niet, dat door dwang, vooroordeel en tegenstand verdubbelt, vertiendubbelt? Ik vrees dat de Minister geen regt denkbeeld heeft van de moeijelijkheden die hij te gemoet gaat. Ik neem aan dat hij vijf jaren Minister blijft; ofschoon vijf jaren een lang ministerieel leven mag worden genoemd; maar gelooft hij, bij de ontwikkeling van eigenaardige veerkracht, zoo ligt te kunnen zegevieren op de *force d'inertie*, welke aan den onwil verwonderlijke magt geeft?

Ik wijs thans enkel op de tegenkanting welke de zaak op de lange baan schuift. Ik weet, er is een artikel, volgens hetwelk binnen *vijf jaren* de herziening tot stand komt. Uitnemende waarborg op het papier; doch hoe zal het zijn in de practijk? De gemeente-besturen gaan aan het werk, of eigenlijk gaan niet aan het werk. Eerst is er tijd noodig om te bekomen van den schrik; vervolgens om zich op de hoogte van het moeijelijk onderwerp te stellen. Een naauwgezet onderzoek moet voorafgaan. Men moet nazien wat in andere landen plaats gehad heeft. Vervolgens behoort men zonder overhaasting na te gaan in hoever de toepassing mogelijk is, naar de bijzondere omstandigheden der localiteit. Wie zou ook niet gaarne inwinnen de raadgevingen van het Gouvernement, van den Minister, die natuurlijkerwijs tot een onderwerp van gezette overweging en, ter verkrijging van telkens meerder licht, van geregelde briefwisseling met 's Hage, worden gemaakt. Dit alles in aanmerking genomen, wie beslist hoe vele jaren noodig zullen zijn? Ik kan mij voorstellen dat, tegen het einde van den termijn, honderden adressen aan het Ministerie zullen inkomen, alle met verwijzing naar het vijfde additionele artikel, en, vooral indien deze Minister blijft, met aanhalingen waaruit men bewijzen zal dat het onmogelijke niet mag worden gevergd; dat er een eindpaal is aan menschelijke kracht; dat de vraag om tijd en niets dan tijd, als hoogst billijke vraag, niet vatbaar voor weigering is.

Nemen wij liever een minder geweldig middel bij de hand. Men zegt; er moet een begin worden gemaakt. Voorzeker; maar zal men niet een beter begin maken, wanneer men zich van zachter en even daardoor welligt doeltreffender middelen bedient? Reken op den invloed der wetenschap; reken op den invloed van het Gouvernement, dat zooveel vermag, wanneer het, zonder te dwin-

gen, raad en licht geeft. Reken op de gemeentebesturen, bij meer vrije werking. De praktijk laat zich niet dwingen door de theorie; het is uit de praktijk dat de theorie oprijst. Dan, wanneer men gedurende vijf jaren ontwikkeling der omtrent de verbetering van het gemeentelijk finantiewezen veldwinnende begrippen aan de gemeentebesturen overlaat, zal het welligt mogelijk zijn met vrucht regels vast te stellen, waarvan het voorschrijven op dit oogenblik slechts aanleiding tot onoverkomelijk bezwaar is. Reken op uwe gemeentebesturen, *vooral thans*. Men heeft te regt herinnerd aan hetgeen de grondwetherziening van 1848 ons geeft; het directe kiesregt en de openbaarheid; worden deze veranderingen, reeds eer ze in het leven getreden zijn, als nietsbeteekenend beschouwd? — Men heeft van verdwenen illusien gesproken; de openhartigheid prijs ik; maar het is eene bekentenis niet zonder bezwaar. Men heeft zich illusien gemaakt; waaromtrent? omtrent hetgeen men jaren lang als de dierbaarste voorregten en vrijheden vermeld heeft? noemt men ze nu illusie? Dan zal de Natie vragen of men zich zelven en haar jaren lang met illusien gepaaid heeft; of welligt de geheele grondwet-herziening *ééne* groote illusie geweest is? of men zich ook nu weder omtrent sommige finantiele begrippen illusie maakt?

Wij gaan zoo ver niet. Op de grondwetherziening zien wij niet aldus neêr. Wij strijden tegen de beginsels die men verkeerdelijk aan gewijzigde instellingen en verkregen regten verbindt. Aldus wordt onze positie uitnemend; wij hechten aan die regten, meer dan........

De Voorzitter verzocht mij zoo min mogelijk van het onderwerp af te wijken. Waarop ik antwoordde dat ik van de verdere ontwikkeling van mijn argument afzag. De Voorzitter verklaarde niet te hebben gezegd dat ik *geheel* van het onderwerp was afgeweken, maar, om de beperktheid van de bevoegdheid des Voorzitters, was het, zijns inziens, te meer wenschelijk dat de sprekers zich stiptelijk aan het onderwerp hielden.

Ik dank den Voorzitter voor zijne teregtwijzing; juist omdat ik op uw wenk, liever niet ver genoeg dan te ver zou gaan, laat ik de ontwikkeling van het argument varen en bepaal mij thans bij het nieuwe artikel.

Het zoogenaamde *correctief*. Liever noem ik het, niet *correctief*, maar *mogelijkheid* van een *correctief*. Hierop komt het nu voornamelijk aan. In het eerst heb ik aan dit artikel, ik moet het gul bekennen, niets gehecht; na hetgeen wij gisteren gehoord hebben, hecht ik er veel aan, om den opmerkenswaardigen indruk dien het op sommige leden maakt.

Het is niet onmogelijk dat de meerderheid — het „*voor* of „*tegen*" — afhankelijk is van de beschouwing over dit ingelaschte artikel. Ik ben welligt te meer ijverig in mijne bestrijding, omdat ik acht hierdoor dienst te bewijzen, ook aan het Ministerie. De vrienden van het Ministerie kunnen geen grooter ondienst aan

het Ministerie doen dan door gave aanneming van dit hoofdstuk; de wet, die anders misschien eenige populariteit heeft, wordt daardoor impopulair.

Ik zou veel hechten aan het artikel, indien het andersom gesteld ware, indien men las: bijzondere wetten zullen aanwijzen de gemeenten waarop de regelen zullen worden toepasselijk gemaakt. Nu zie ik niet dat het iets hoegenaamd beteekent. Wij mogen verlangen van hen, die zich gisteren in anderen zin hebben uitgelaten, dat zij ons toonen welke kracht dit toevoegsel heeft. Indien zij mij toonen dat het veel beduidt, stem ik welligt nog voor de geheele wet. Het lid uit Noordholland [a] heeft zijne tevredenheid in de krachtigste termen geformuleerd. Hij was tevreden, opgetogen, dankbaar; eerst tegen de wet gestemd, zou hij nu, meen ik, met volkomen gerustheid voor dit hoofdstuk stemmen. Na deze en dergelijke betuiging, moet de Minister, hetgeen hij ons niet zeggen kon, gedacht hebben; waarlijk, zulke geïmproviseerde wijzigingen mogen in het magazijn van de geneesmiddelen voor staatkunde en wetenschap onder de rubriek der *toverdranken* worden geteld. — Een ander lid uit Amsterdam [b] heeft ook zijn welgevallen met nadruk kenbaar gemaakt. Ik heb meermalen veel gewigt aan zijne redeneringen gehecht. Onlangs nog, toen er (hetgeen bij sommigen welligt in vergetelheid is geraakt) gesproken werd over de pligtmatigheid eener aftreding van de helft der leden van deze Kamer in 1851. Nu wensch ik mij niet alleen tegen zijn invloed te vrijwaren, maar regtstreeks zijne argumenten te bestrijden. De Minister heeft, zegt hij, blijken gegeven van aan billijke eischen te willen voldoen; mij is alleen gebleken dat de Minister de aanneming van het hoofdstuk voor twijfelachtig houdt en de volledige aanneming der wet verlangt. Ons geacht medelid vertrouwt dat noch de Regering noch de wetgeving weigeren zal het nieuwe artikel in toepassing te brengen, wanneer het overtuigend gebleken zal zijn dat plaatselijk belang het eischt. Heeft hij bedacht dat hij dezelfde tegenkanting bij de Regering en bij de Vertegenwoordiging zal ontmoeten als nu bij de voorstanders van het systeem, met dit onderscheid, dat de strijd komt op een terrein waar hij magteloos wordt? De Regering, de Vertegenwoordiging zullen geneigd zijn om te gemoet te komen, wanneer het *aan hen* gebleken, overtuigend gebleken zal zijn, dat het plaatselijk belang uitzondering eischt. Hij zal gebruik maken van zijn grondwettig regt van *initiatief*. Ik waardeer het: een fraai regt, maar een regt van *initiatief*, van *begin;* het regt van voortzetten en eindigen komt er niet bij.

Wanneer het regt van initiatief niet baat, stel ik mij voor dat hij zal gaan naar den Minister en zich zal beroepen op hetgeen in deze beraadslaging heeft plaats gehad. De Minister zal antwoorden; wat heeft er plaats gehad? ik heb een artikel ingevoegd, volgens hetwelk bijzondere wetten zullen worden voorgedragen,

a VAN AKERLAKEN. b GODEFROI.

wanneer bijzondere omstandigheden het eischen, wanneer dit overtuigend blijkt; het is mij niet overtuigend gebleken. Misschien zal de Minister, als hij hem mismoedig ziet vertrekken, welwillend toevoegen: „maak nog eens gebruik van uw grondwettig regt van initiatief." En dan zal ons geacht medelid en andere leden, op wie, naar het schijnt en zoo als men onder vier oogen verhaalt, de wijziging verbazenden indruk maakt, zich beklagen over den Minister. Zeer ten onregte; het ligt in den aard der ministeriele betrekking dat een Minister somwijlen tot zulke middelen de toevlugt neemt. Ik acht hem te hooger, wanneer hij het niet doet; maar het is zoozeer in de usantien der betrekking, in de traditien van het constitutioneel gouvernement, dat zoodanige praktijk niet zeer ten kwade kan worden geduid; het zijn, triviaal gezegd, de *loopjes* van de kunst. Neen, aan ons geacht medelid, aan andere medeleden, op wie de wijziging zooveel indruk maakt; zal men zeggen: „gij alleen zijt het op wie de verantwoordelijkheid rust; gij zijt het, die, door onbedachtzaam vertrouwen, Amsterdam overgeleverd hebt aan het centraal gezag."

Ik eindig met eene vergelijking, gerigt meer bepaaldelijk aan de leden voor wie het hoofdstuk, op zich zelf onverdragelijk, *om het nieuwe artikel*, verdragelijk wordt. Indien men u wilde brengen in een gevangenhuis; indien men u beloofde: er zal daarbinnen een plakkaat zijn met belofte; bijzondere bepalingen zullen de personen aanwijzen die, wegens bijzondere omstandigheden, de vrijheid zullen herkrijgen: zoudt gij tot vrijwillig binnengaan worden overgehaald? Indien gij reeds in de gevangenis waart, de opbeurende hoop zou door u worden gewaardeerd; maar om, terwijl men nog vrije keus heeft, op die voorwaarde, met die belofte, in de gevangenis te worden gezet, daarover zoudt gij u twee maal bedenken en daarvoor geef ik althans niet mijne stem.

***** Door eene zeer levendige beraadslaging werd ik (30 Mei) gedwongen tot repliek.**

Het doet mij inderdaad leed dat ik, bij de afgematheid der Vergadering en bij eigen vermoeidheid, nog het woord moet vragen. Ik vraag het evenwel, althans indien daartegen bij den spreker uit Zutphen [a] niet te groot bezwaar is. Hij, van wien ik gaarne teregtwijzing aanneem, heeft mij doen opmerken dat ik te zeer over elke wet het woord voer. In 1849 heb ik gesproken over de Nederlandsche Handelmaatschappij, in 1850 over de scheepvaartwetten, en nu had ik het drieledige wanbedrijf voltooid, door bij de gemeentewet te spreken over de *plaatselijke finantien;* ik was evenwel noch financier, noch oeconomist. Edoch, bij de behandeling van wetten welke hij eenigzins meer schijnt te beschouwen als privatief terrein *zijner* wetenschap, heb ik mij bepaald bij

a VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

hetgeen betrekking heeft tot de wetenschap waaraan ik het grootste deel van mijn leven heb gewijd. Zoo betreft ook hier het eigenlijke punt van verschil niet de *staathuishoudkunde*, maar het *staatsregt*. Wij hebben veel gehoord over de verhouding van directe belastingen en accijnsen, de verkeerdheid dat de accijnsen te hoog worden opgedreven, de wenschelijkheid om het lot van de mindere standen te verbeteren en de levensmiddelen lager te stellen. Ik heb niet vernomen dat iemand onzer dit ontkent; de vraag is, of een *verpligtend voorschrift* als bij deze wet wordt opgelegd, of de *dwang*, die door dit ontwerp tegen de gemeenten wordt uitgeoefend, vereenigbaar is met de *Grondwet* en met de wezenlijke *belangen van het land*. Al de redeneringen dezerzijds hebben telkens dit punt doen uitkomen; daarentegen zagen de meeste voorstanders van het ontwerp het bijna geheel voorbij. Ook de Minister, die in zijne meesterlijke redevoering elk bezwaar *opneemt* (daarom nog niet *wegneemt*) heeft dit terrein wel bezocht, maar zóó, dat het ook voor hem niet het meest aangename deel der apologie scheen. Dezerzijds heeft men gezegd dat het voorschrift *prematuur*, het onderzoek voor het reeds nu vaststellen der uitkomsten in dergelijke regels niet rijp was. De Minister antwoordt: ik wensch te *handelen*, gij beroept u op Belgie, op uitgewerkte rapporten; wat heeft men in Belgie gedaan? sedert zes jaren niets. De Minister handele, indien hij namelijk tot de deugdelijkheid van uitkomsten geraakt is, ter doeltreffende handeling onmisbaar. Dit wordt, al is *hij zelf* er van overtuigd, *dezerzijds* in twijfel getrokken; op grond ook der afwijkende denkwijs van mannen in en buiten ons Land, wier gevoelen gezag heeft. Het opleggen van dergelijke regels zal aanleiding geven tot vele bezwaren, tot moeijelijkheden en twisten tusschen het centraal Gouvernement en de plaatselijke autoriteiten. De Minister stelt zich de bezwaren te ligt voor. Omtrent de nota van Amsterdam heeft hij in bijzonderheden uitgeweid; het is mij en misschien meer leden onmogelijk geweest hem daarin te volgen; ik twijfel of Amsterdam tot zwijgen gebragt is. Ik wenschte wel dat het Gouvernement had kunnen goedvinden de nota vroeger schriftelijk te beantwoorden. Eene voortgezette discussie tusschen de Regering en Amsterdam had voor onze inlichting nuttig kunnen zijn. Voornamelijk is hier de vraag: komt het *verpligtend* voorschrift omtrent de *rangregeling* met de Grondwet overeen? ik blijf hechten aan de eenvoudige opmerking dat *algemeene regels* niet anders dan *hoofd-omtrekken* beteekent.

Volgens den Minister is er tusschen art. 140 en het tweede lid van art. 142 geen verband. Wie ziet niet in dat, wanneer bij art. 140 de regeling der plaatselijke huishouding overgelaten is aan de gemeentebesturen, volgens art. 142 slechts *zoodanige* algemeene regels mogen worden gesteld, waarbij niet, door regeling van den specialen en localen toestand der gemeente, op het eenmaal toegekende regt inbreuk worde gemaakt! In verband hiermede is te regt herinnerd dat de Grondwet geen algemeene regels waarop

velerlei uitzonderingen vereischt worden, bedoelt. De Minister beroept zich op de spreuk *exceptio firmat regulam;* leest men de spreuk ook in het meervoud? Wanneer men op den regel reeds nu een veeltal uitzonderingen vooruitziet, ligt niet reeds hierin het bewijs dat er geen algemeene regel, geen eenvoudigheid, maar verscheidenheid te pas komt? Laat ons behoedzaam zijn in de uitlegging der Grondwet. Vòòr 1848 heeft men zich wel eens laten overhalen om de Grondwet te plooijen, te buigen, te wringen, te rekken; eene Grondwet op de pijnbank gelegd, zegt al wat men begeert. Laat ons zorgen, na 1848, niet in hetzelfde euvel te vallen.

Wij zijn in ons betoog verder gegaan. Volgens *de eigen verklaringen der tegenpartij*, zoo dikwerf in vroegere dagen herhaald, strijdt dergelijk miskennen der plaatselijke *autonomie* tegen de Grondwet. Op uw eigen geheugen beroep ik mij ter beantwoording van de vraag, of gij te voren, toen er van zelfstandigheid der gemeente gewag gemaakt werd, zoodanige autonomie als men aan de gemeente thans zou willen gunnen, bedoeld hebt. De Minister heeft in eene vorige zitting gezegd: de gemeenten leven en sterven op bevel van den Staat. Maar omdat, volgens de Grondwet, met behoorlijke inachtneming van verkregen regten, vereeniging van gemeenten onder één bestuur bij de wet kan worden bepaald, zal daarom de wetgever kunnen zeggen: ik schep u, ik vernietig u, ik doe met u wat mij gevalt? De Minister wil zelfstandigheid; hoedanig eene? die aan het goedvinden van den centralen wetgever ondergeschikt zij. Hij wil de gemeente, als blijvend ligchaam in den Staat, beschermen tegen het *zittend personeel.* Zeer wel, maar men kan met dit argument te ver gaan, wanneer het niet door den aard en eisch der plaatselijke autonomie beperkt wordt. Het lid uit Zutphen[a] heeft eene uitdrukking gebruikt, karakteristiek voor het systeem. De gemeentebesturen moeten nu slechts eenmaal in het *regte spoor* worden gezet; dan zullen ze verder wel goed gaan. Ik onderstel dat hij, wanneer ze evenwel niet goed gaan, wanneer ze van het regte spoor afwijken, ze weder in het spoor zal willen brengen, maar nu vraag ik; eene autonomie, waarbij men de gemeenten in het spoor brengt en houdt, en ze, als eene kudde schapen, met den ijzeren prikkel van de wet, drijft en terugdrijft, is dit niet eene vrij zonderlinge autonomie? is dit de autonomie die wij in 1848 gewild hebben? de autonomie waarvan de Minister en zoo velen onzer publicisten fraaije schilderingen gemaakt hebben? Voeg hierbij de invoering van het directe kiesregt. Ik wil gaarne aan den Minister toegeven dat niet onmiddellijk in de gemeentebesturen enkel financiers en staatslieden zullen worden geroepen. Evenwel, dit mogen wij, in verband met de bespiegelingen die men ons telkens van het directe kiesregt heeft voorgehangen, verwachten, dat men zich, althans niet minder dan wij, gunstige werking daarvan belooft. En het verschijnsel is vreemd dat,

a VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

nu de vertegenwoordiging voor het eerst is in het leven geroepen, men haar aan engere banden legt dan tot dusver met de gemeentebesturen het geval was. Ik weet, men spreekt nu van *illusien*. Juist hiervoor is de Grondwet gemaakt, opdat regten en vrijheden welke de Natie hoog waardeert, wanneer ze naderhand door sommigen als illusien worden beschouwd, in de Grondwet zelve geconstateerd zijnde, tegen dergelijke opvatting in veiligheid zouden worden gesteld. — Ik hoop dat ik mij tot dusver van overdrijving vrijgewaard heb. Ik heb ook nu van *overdrijving* hooren spreken. Gevaarlijk woord, gevaarlijk middel ter ontzenuwing van elk argument, in Nederland vooral. Waarin loopen wij hier te lande het meest gevaar te overdrijven? in de *vrees voor overdrijving*. Ik heb daarom met genoegen gehoord dat het lid uit Zutphen van deze discussie heeft *durven* zeggen dat zij heeft *une portée immense*. Ten onregte evenwel, naar mij voorkomt, heeft hij het gewigt op het terrein der staathuishoudkunde overgebragt.

Vooral drie punten komen hier in aanmerking. — Vooreerst de groote vraag; wat men door *staatseenheid* verstaat: of we ons eindelijk min of meer zullen ontwringen aan de leer die sedert 1789 onder alle regeringsvormen den boventoon had; een stelsel waaromtrent ik van den Minister ten eenen male verschil, en hetwelk ik voor de ware vrijheid als hoogstgevaarlijk beschouw. Volgens den Minister, zou men bij de Grondwet van 1848 vooral ook *vrijmaken van de wetgeving* hebben bedoeld. Die soort van vrijheid der wetgeving welke de Minister op het oog heeft, is een absolutismus waarvoor ik in onze dagen, meer dan voor het absolutismus der Vorsten, beducht ben. De vrijheid van wetgeving moet beperkt zijn door bestaande regten; regten van provincien, regten van gemeenten, regten van de Kerk, regten van individus, regten van corporatien; de wet mag niet verder gaan dan haar eigenaardige werkkring. De Minister heeft gewezen op de alomtegenwoordigheid van het *algemeen* belang. Te regt, wanneer hij daarmede bedoelt dat het algemeen belang, ook in elke gemeente, met de middelen die de aard van het centraal gezag aan de hand geeft, moet worden behartigd. Maar zeer ten onregte, zoo men eene bevoegdheid van het centraal gezag verlangt, om ook in de gemeente, al wat het voor goed en wenschelijk houdt, tot algemeen belang te verheffen. Aldus zou men, namens het algemeen belang, kunnen reglementeren ook in onze huizen; het is voorzeker van algemeen belang dat in elke woning eene welingerigte huishouding zij. Elk bijzonder belang wordt dus algemeen belang.

Ten tweede, is deze discussie belangrijk, omdat zij een al dan niet handhaven betreft van elke vrijheid waarop de Grondwet regt geeft. Ook andere wetten zijn ons voorgedragen, op het regt van vergadering, op de ministeriele verantwoordelijkheid, naar het oordeel van velen, weinig overeenkomstig met den zin en eisch der Grondwet. Evenzoo wordt hier de *autonomie* der gemeente veel meer beperkt dan, naar het oordeel van velen onzer, de Grondwet wil.

Op een laatste punt waarom de discussie van groot belang is, ben ik vooral opmerkzaam gemaakt door eene uitdrukking, ontvallen aan het lid uit Zutphen. Hij wenscht het vestigen, zoo noodig, het *doordrijven*, van gezonde begrippen van staathuishoudkunde. *Drijven* is gevaarlijk, *overdrijven* nog meer, *doordrijven* bovenal. Hier zal men eene volgorde van plaatselijke belasting, omdat de Regering ze voor goed en nuttig houdt, doordrijven tegen hetgeen men gelieft te noemen plaatselijken eigenzin der gemeentebesturen. Nog een ander *doordrijven* heeft hier plaats. Men wil doordrijven hetgeen men vreest dat met het gevoelen van de meerderheid dezer Vergadering niet overeenkomt. Daarom misschien stelt men er zooveel prijs op dat de zesde titel aan de wet gehecht blijve. Tegen dit doordrijven moet worden gewaakt. Wij leven nu weder in eene soort van rust, maar men heeft in ons Vaderland veel doorgedreven, en het zou niet onmogelijk zijn dat, bij verandering van omstandigheden, nog meer doorgedreven wierd. Hebben wij niet ook nu hooren verkondigen dat dit slechts een begin is, in afwachting dat men zal kunnen overgaan tot een systema van versnelden vooruitgang? houdt gij een zamenloop van omstandigheden voor ondenkbaar, waarbij wederom zou worden doorgedreven wat door de meesten uwer als verderfelijk voor het Vaderland beschouwd wordt? Daarom is het beter ons te verzetten tegen al wat gelijkt naar *doordrijven*, en liever te streven naar overtuiging en nationaal overleg.

Wanneer ik deze discussie tot haar eigene proportien, wat het onmiddellijk resultaat betreft, terugbreng, acht ik dat door de voorstanders der rangregeling te veel gewigt aan de verwerping van dit deel der wet wordt toegeschreven. Het Ministerie zal niet aan het wankelen gebragt worden; de wet zelve zal niet verworpen, zal aangenomen worden met groote meerderheid en ontdaan van hetgeen door velen uwer verwerpelijk gekeurd is. De vraag hoedanig eene wet het Vaderland zal ontvangen, wordt nu beslist. Wanneer het zesde hoofdstuk aangenomen is, zal men nog wel bezwaar maken; men zal zeggen: het is een jammerlijk hoofdstuk, het zal tot vele moeijelijkheden en ongelegenheden aanleiding geven, maar eene gemeentewet moet er zijn; op het laatste oogenblik zullen velen, willens onwillens, voor de wet stemmen. De Eerste Kamer zal, aannemende, zeggen: „de Tweede Kamer had kunnen gebruik maken van haar regt van *amendement*, wij hebben dit niet." Inderdaad, hier zal het blijken of de Tweede Kamer nuttig gebruik maakt van dit regt, in 1848 verkregen; of wij wat verderfelijk is, afscheiden van hetgeen den meesten onzer wenschelijk toeschijnt. De Minister heeft gelijk wanneer hij niets van hetgeen hij voor goed houdt, om reden van impopulariteit, terug neemt; maar dit geldt voor ons niet, in hetgeen wij houden voor impopulair en slecht te gelijk. Het gevolg der verwerping van dezen titel zal zijn dat de rangregeling aan de gemeenten niet bij wet worde opgelegd. Er zal overleg plaats kunnen hebben tusschen de gemeentebesturen en den

Minister, wiens uitnemende bekwaamheid, ook in deze discussie openbaar, hem veelbeteekenenden invloed ter verbetering van het gemeentelijk finantie-wezen verzekert. Aldus zal door den Minister grooter triumf dan door wettelijk bedwang worden behaald.

Eene uitdrukking [1], door mij aan een veronderstelden dialoog tusschen een geacht lid [a] en zijne Amsterdamsche bekenden ontleend, is door den Minister te ernstig opgevat. De Minister heeft gedacht; artikel 255 *bindt tot niets:* ik blijf geheel vrij, en wanneer het *mij* naderhand blijkt dat uitzonderingen worden vereischt, heb *ik* geen bezwaar. Het voorstellen van dergelijk artikel, ter bevordering van het aannemen eener wet, vooral wanneer de Minister zelf verklaart dat het niets beteekent, kan hem niet ten kwade worden geduid. De Minister zou welligt het ophalen der uitdrukking minder noodig hebben gekeurd, indien hij meer overtuigd was dat ik hem met leedwezen, alleen om de tegenstelling onzer politieke beginselen, bestrijd. Ik neem niets terug van hetgeen ik gezegd heb omtrent de onbeduidendheid van het artikel. Wanneer zij, wier zienswijze is veranderd, de gronden dezer omkeering zullen hebben medegedeeld, zal ik misschien veel aan dit artikel hechten; nu nog niet.

⁂ Op 2 Junij zou, bij art. 244 (begin der *gedwongen rangregeling*), de hoofdquaestie worden beslist.

Ik ben indachtig aan de les van den Minister: „lites finiri oportet;" maar wij zijn nu aan het begin van de *gedwongene rangregeling;* aan het artikel waarbij, vermits de motie van het geachte lid uit Friesland [b] is verworpen, de beschouwing van het nieuwe art. 255 eigenaardig te pas komt; hier is de *decisive* stemming, die voor velen het geheele hoofdstuk, voor sommigen de geheele wet domineert. De Minister meent, met het oog ook op de gedwongen rangregeling, aan de Natie eene *weldaad* te bewijzen. Hoe! ik zou den Minister in het bewijzen van een weldaad hinderlijk zijn! Ik stel eene historische opmerking daartegen. Namelijk, dat veel van hetgeen sedert 1795 eene verderfelijke strekking voor Nederland gehad heeft, somtijds ook door verstandige, bekwame, en welwillende staatslieden, als *weldaad* aangeprezen en toegerekend is. De Minister heeft, wanneer de gedwongene rangregeling niet wierd aangenomen, de mogelijkheid ondersteld van finantiele reactie bij de gemeentebesturen. Dergelijke reactie is mogelijk, waarschijnlijk acht ik ze bij vele gemeentebesturen niet.

---

[1] *Loopjes van de kunst* (p. 380.)

a GODEFROI. b YPEY, (*om eerst Art. 255 te behandelen.*)

Er zou, naar de wijze waarop de Minister herhaaldelijk sprak van de *goedkeuring des Konings*, tegen het gevaar behoedmiddel zijn; deze wet geeft kracht aan de Regering tot regtstreeks of zijdelings stuiten van zoodanig opzet. Daarbij erken ik gaarne dat het, in vele aangelegenheden van waarlijk algemeen belang, wenschelijk is tegen het *zittend personeel* der gemeentebesturen door het centraal gezag te worden beschermd; doch er is ook in het middenpunt van bestuur en wetgeving een *zittend personeel*, en daartegen wensch ik, door eerbiediging van de zelfstandige regten der gemeente, in veiligheid te zijn. De welmeenende wensch om te verhoeden dat door de gemeentebesturen eenig kwaad worde verrigt, zou te ver kunnen brengen. Wie onvermogend is tot het kwaad, zal ook tot het goede magteloos zijn. Wilt ge waarlijk volkskracht wekken, getroost u dan ongerief en botsing. Dikwerf is, eerst ten gevolge der ontwikkeling ook van eenig kwaad, het goede bereikbaar. Wat mag de reden zijn der onverschilligheid die zich, tot ons aller leedwezen, bij de keus voor het lidmaatschap der Provinciale Staten openbaart? zou zij misschien ook hierin gelegen zijn, dat de magt en de zelfstandigheid der Provinciale Staten niet veel beteekent? is het niet *ex analogiâ* te vreezen dat dezelfde onverschilligheid voor de keuze der gemeentebesturen zal worden betreurd? Men wil den slender breken, zoo als de Minister het uitdrukt; maar wanneer gij uwe gemeentebesturen, uit vrees dat ze kwaad zullen bedrijven, wederom tot lijdelijke werktuigen maakt, zult gij met directe verkiezingen, met openbaarheid, met al uwe wijzigingen, verkrijgen den ouden slender onder gewijzigden vorm.

Beperking van accijnsen wenscht iedereen, het verschil betreft den *modus quo*. Ook is hier geene partij-quaestie. De vrienden van het Ministerie, dit blijkt aan mijn mede-afgevaardigde uit Zwol [a], mogen dit, gelijk men het uitdrukt, als eene *open* quaestie beschouwen. Wat de zoogenaamde oppositie betreft, zij is niet onhandelbaar; veel toegevendheid wordt somtijds van haar gevergd; maar die toegeeflijkheid te verlangen, wanneer noch het Ministerie, noch de wet gevaar loopt, nu het slechts een ondergeschikt deel van de wet geldt, zou te ver gaan. Of zou misschien het nieuwe art. 255 ons daartoe kunnen brengen? Ik heb bij eene vroegere gelegenheid gezegd dat het den Minister niet *zeer* ten kwade was te duiden; thans durf ik beweeren dat het den Minister *in het geheel niet* ten kwade kan worden geduid. Wanneer hij, om de twijfelachtigheid der aanneming, wetende hoe weinig er somtijds noodig is om de schaal te doen overhellen, begreep: „een artikel, waarbij ik mij tot niets verbind en waarvan ik zelf in de vergadering verklaar dat het niets beteekent, zal desniettemin, *ut sunt homines*, eenigen invloed kunnen hebben", was hij tot het voordragen niet alleen bevoegd, maar verpligt. Doch wat doen *wij*, wanneer, op grond van dit artikel, de gedwongen rangregeling door ons wordt aangenomen? Wij geven onze stem aan een sys-

a SLOET TOT OLDHUIS.

teem, volgens ons zeer afkeurenswaard, èn om de gedwongen rangregeling zelve, èn omdat daarbij, hetgeen wij hoog waarderen, de autonomie van de gemeente aangerand wordt. En waarom handelen wij aldus? om de mogelijkheid van uitzondering of uitzondering*en*. De Minister had, bij de oude spreuk *exceptio firmat regulam* niet alleen een *meer*voud, hij had een *veel*voud van uitzonderingen in het oog. Doch hetzij de Minister, hetzij de leden, juist wanneer ze zeer wenschen de rangregeling te doen aannemen, zijn niet in geheel normalen toestand. Het is daarmede als met iemand die zich in een deining bevindt, waardoor de voorwerpen, in zijn oog, niet in den toestand van onwankelbaarheid verkeeren die, om met juistheid ligging en rigting te bepalen, vereischt wordt. Daarbij heeft de Minister nog al vastheid van overtuiging. Bij de behandeling ook van deze wet heeft hij ze getoond. Hoe weinig hij door het betoog van anderen geschokt wordt, is gebleken, bijv. toen hij, na de aanmerkingen der Provinciale Staten van Noord- en Zuidholland over te vergedreven centralisatie, verbaasd was dat men zich niet over het tegenovergestelde beklaagd had. De nota van het stedelijk bestuur van Amsterdam wordt als nietsbeteekenend beschouwd. Wanneer ik mij dit herinner, en tevens dat hetgeen de Minister van *mijne* vasthoudendheid gezegd heeft, wel eenigzins tot *zijne* gewoonten behoort, vraag ik of, na den afloop der beraadslagingen, na de aanneming van dit artikel, de zaak zich niet anders aan hem zou kunnen voordoen? Nu ziet hij de mogelijkheid van een aantal uitzonderingen; bij nader onderzoek zal hij misschien bevinden dat niet ééne gemeente in exceptionnelen toestand verkeert. Hierin word ik bevestigd door hetgeen in deze discussie gebeurd is. Het lid uit Steenwijk [a], die anders nog al in gevoelen overeenstemt met het Ministerie, heeft aan den Minister eene bestraffing toegediend, omdat hij het nieuw artikel 255 in de wet had gebragt. Dit was verloochening van het beginsel, bederf van het systeem; de mogelijkheid te erkennen dat in eenige gemeente het stelsel niet kon worden toegepast, was verkeerd. Ziedaar het onderscheid van positie. Stel u voor, dat het lid uit Steenwijk aan de ministeriele tafel zat, en de Minister in ons midden, dan zou waarschijnlijk het lid uit Steenwijk het nieuwe art. 255 noodzakelijk achten en deswege door den volksvertegenwoordiger ernstig worden bestraft.

In het belang der zaak, nog een woord aan den spreker uit de hoofdstad [b].

Ik had mij veroorloofd, na hem zoo dikwijls tot leidsman gehad te hebben, ditmaal regtstreeks tegen hem over te staan; laat mij nu mogen opmerken wat hij, dien ten gevolge, *niet* gezegd en *wel* gezegd heeft.

Wat hij *niet* gezegd heeft. Op mijne bedenkingen tegen zijne opvatting heeft hij gezwegen; dit is bij hem dubbel opmerkelijk, omdat ik vroeger niet gezien heb dat hij de argumenten zijner bestrijders liggen liet.

a DE FEXMERY. b GODEFROI.

Wat hij *wel* gezegd heeft. Ik had mij veroorloofd art. 255 bij een *tooverdrank* te vergelijken; van die vergelijking heeft hij zich meester gemaakt en gezegd: „eergisteren was ik niet betooverd en heden ben ik het ook niet!" Nu doe ik een beroep op zijne eigene scherpzinnigheid. Hij beweert een dubbel feit, en vergeet dat het door niemand minder dan door hem kan worden geconstateerd; het behoort tot de eigenaardigheid der tooverij, dat de betooverde zelf er niet van weet.

Art. 244 werd met 41 tegen 24 stemmen aangenomen.

—

⁂ Op het nieuwe art. 255 werd een amendement voorgesteld door den heer Schooneveld; waarbij aan den Koning, op voordragt der Gemeente en na de Gedeputeerde Staten te hebben gehoord, het verleenen van vrijstelling werd overgelaten.

Ik zal stemmen *voor* het amendement, waarvan ik de verdediging met gerustheid aan den voorsteller laat. Ik zal stemmen *tegen* het artikel, omdat de opene deur waarvan men gesproken heeft, toch open blijft, ook volgens de betuiging van den Minister — immers door eene wet kan altijd in de gebreken eener wet worden voorzien — en omdat ik den indruk betreur dien het plotseling ingekomen artikel op sommige leden gemaakt heeft.

De afgevaardigde uit Hoorn [a] wanhoopt mij te overtuigen, nadat dit aan den Minister en aan andere leden niet gelukt is. Waarlijk, ik ben niet onvatbaar voor overtuiging; evenwel nu heeft hij gelijk; ik ben niet overtuigd. Ik hecht nog veel aan de vergelijking met de *gevangenis*, waar ik niet vrijwillig inga, wanneer een ander de sleutel heeft; met een *tooverdrank*, ook in het onwillekeurige der zaak; daarom juist is met begoocheling zelfstandigheid van beginselen denkbaar.

Het lid uit Amsterdam [b] schildert mijne gemoedsstemming tegen deze wet, als of *à outrance* verwerping door mij begeerd wierd. Er is geen reden om te beweeren dat ik een vijand *quand même* van de wet ben. Doch, even als bij de kieswet en de provinciale wet, zijn er bedenkingen, uit de Grondwet ontleend, die *voor mij* de aanneming onmogelijk maken.

Hij vraagt of het parlementair is tot een afwezigen afgevaardigde het woord te rigten? zeer parlementair, wanneer hij belangrijke argumenten in de discussie heeft geworpen en dan, al is het om goede redenen, vertrekt. Dan heeft ieder het regt de argumenten op te nemen; het *Bijblad* is daar, opdat de afwezige verneme wat er gezegd is.

Hij had mij willen antwoorden, maar in mijne rede te vergeefs naar argumenten gezocht. Misschien omdat hij vergeten heeft dat het mij om wederlegging van zijne argumenten te doen was. Vol-

a VAN AKERLAKEN. b GODEFROI.

gens hem bewees de voordragt van het nieuwe art. 255 dat de Minister eene ruime mate van toegeeflijkheid betoond had. Ik laat nu daar wat sedert aan den dag gebragt is; volgens mij bewees de invoeging alleen de twijfelachtigheid der aanneming van dit hoofdstuk en den wensch van den Minister om de wet in haar geheel aangenomen te zien.

Ik heb er bijgevoegd dat het artikel, waaraan hij zoo veel hecht, volgens den Minister niets beteekent. Hij had met ophef gesproken van het grondwettig regt van *initiatief;* ook nu zegt hij: hoe durft men, met het oog op deze Vergadering, op de Regering, op de Eerste Kamer, verwachten dat, wanneer de zaak billijk is, het initiatief geen uitkomst zou opleveren! De vraag is niet of *casu quo* de zaak door *hem*, maar of ze door *anderen* billijk zal worden geacht.

Nog iets over hetgeen hem, niet door mij toegevoegd is, maar door zijne Amsterdamsche vrienden zou worden toegevoegd, wanneer de uitkomsten van deze wet niet zoo waren als hij zich die voorstelt: „Gij zijt degene die Amsterdam (en, met Amsterdam de overige gemeenten) hebt overgeleverd aan de willekeur van het centraal gezag." Dit was niet eene *les* — opvatting waartegen ik eens voor al protesteer — het was eene *voorspelling*, en ik doe ze nog. Wanneer uwe hope beschaamd wordt, zal men u toevoegen: „Gij hadt door uw voorbeeld, door uw invloed, misschien kunnen verhoeden wat men nu betreurt."

Nog heb ik een antwoord voor beide afgevaardigden te zamen. Na hetgeen zij over art. 255 gezegd hebben met groote belangstelling te hebben gehoord, zal ik er op zwijgen; want het komt, mijns inziens, *te laat*. Bij art. 244 was de toetsing van art. 255 doeltreffend; nu doelloos; want er is waarschijnlijk niemand in deze Vergadering die de verwerping, hetzij nu van art. 255, hetzij van *de wet*, mogelijk keurt. Maar, wanneer bij art. 244 gelukt ware sommigen te overtuigen dat art. 255 niets beteekent, had men de gedwongen dwangregeling, een zeer nadeelig element, uit de wet kunnen ligten. Dit heeft de Minister, met zijne gewone gevatheid, gevoeld, en ik ontving toen op dat punt geen antwoord.

Natuurlijk; er zijn echter twee opmerkingen die ik hem, met bescheidenheid, onderwerp. De eerste, of bij die gelegenheid wel in ieder opzigt zijn in het oog gehouden de regten die de Kamer ook tegenover een minister bezit? Ik had gesproken over art. 255 en men herinnert zich hoe een afgevaardigde uit Amsterdam beweerde dat dit artikel niet aan de orde was. De Voorzitter nam met warmte mijne verdediging op zich, en ik acht dat, wanneer de Voorzitter geene tegenspraak ontmoet, zijne beslissing ook den Minister verbindt. Iedereen zal evenwel opgemerkt hebben dat de Minister, van punt tot punt opnemende wat ik gezegd had, al wat op art. 255 betrekking had, voorbijging. Dit zal niet toevallig zijn geweest; het was een wenk dat ik buiten de orde ge-

weest was. De Minister, sedert ik de eer had nu en dan met hem in parlementairen strijd te raken, heeft telkens, bij zijne overige redeneringen *twee* argumenten gevoegd; een tegen den inhoud, een tegen den vorm van al wat ik zeg. *Tegen den inhoud:* de persoon, die daar spreekt, is op een individueel standpunt, een ideoloog, een overdrijver; die het eenzelvige van vrijzinnigheid en vrijheid betwist, en volgens wien de geschiedenis van Nederland met 1795 noch ophoudt noch begint; wacht u voor hem! Tegen den *vorm:* hij is niet in *de orde.* De Minister heeft het, door regtstreeksche of zijdelingsche verwijten, zoo ver gebragt, dat, ook wanneer ik volkomen in de orde ben, een Voorzitter altijd in bezorgdheid en onrust verkeert of ik soms regts of links afwijk. Daarom stel ik er belang in te constateren dat ik, bij art. 244, van de orde, niet alleen *niet geheel*, maar *in het geheel niet* afgeweken ben.

—

*** Na den Minister, werd eene korte repliek vereischt.

Drie punten aan den Minister.

Vooreerst, ik ben buiten de orde *altijd.* Het is moeijelijk daarop te antwoorden; het is ligt dit te zeggen, inzonderheid voor een Minister; een Minister mag zeggen, wat aan een ander zou ten kwade worden geduid. Ik onderzoek niet in hoe ver de uitdrukking met parlementaire vormen en met de verhouding tot een lid der Kamer overeenkomt.

Het tweede punt betreft de beslissing van den Voorzitter; ik zwijg er van, omdat de Minister zich de beslissing niet meer herinnert.

Eindelijk: ik heb beweerd, zegt de Minister, dat hij het niet aannemen van de wet gevreesd had. Neen; van *de gedwongene rangregeling* heb ik gesproken, *niet* van de *wet.*

Het amendement werd met 26 tegen 18 stemmen verworpen; het nieuwe artikel met 47 tegen 17 aangenomen; de geheele wet (4 Junij) met 52 tegen 13.

---

23 *September* 1851.

*** In de Troonrede was gezegd: „De kieswet, de provinciale en de gemeentewet beantwoorden in hare werking voor zoover die tot hiertoe kan worden nagegaan, aan het doel van den wetgever.” — § 6 van het Adres van antwoord, beleefde weêrklank! luidde: „De verzekering, dat de kieswet, de provinciale en de gemeentewet in hare werking, voor zooveel die tot hiertoe kon worden nagegaan, aan het doel van den wetgever beantwoorden, bevestigt ons in het vertrouwen, dat deze en andere instellingen, door de gewijzigde Grondwet in het leven geroepen, terwijl zij de regten des volks hebben uitgebreid, te gelijk in grooter en kleiner kring de kracht en werking van het bestuur zullen verhoogen.”

Hierop stelde ik dit amendement voor: „Met belangstelling hebben wij vernomen hetgeen ons door Uwe Majesteit omtrent de aanvankelijke werking van de kieswet, de provinciale en de gemeentewet medegedeeld werd. Wij wenschen, dat de tot stand gekomen politieke organisatie van het volk, in verband met nationale bezadigdheid en veerkracht, ter verlevendiging van burgerzin moge strekken."

Ik onderstel dat in de troonrede *beantwoorden aan het doel van den wetgever* beteekent dat de wetten, voor zooveel tot hiertoe kan worden nagegaan, strekken *tot verlevendiging van burgerzin.* Deze verzekering wordt in het antwoord van de Kamer aangenomen en op die verzekering voortgeredeneerd.

Mijn bezwaar betreft niet het laatste gedeelte der paragraaph; ik spreek niet van meerdere of mindere deugdelijkheid der organieke wetten; mijn bezwaar ligt in het eerste gedeelte. Wij hebben eene verzekering van Gouvernementswege ontvangen; maar hoedanig eene? het is eene kennisgeving omtrent de aanvankelijke werking van de wetten; omtrent eene zaak, niet geheim, maar openbaar: kan de Kamer op dergelijke verzekering voortredeneren, zonder eigen onderzoek? Zoo de verzekering van Zijne Majesteit zelve moet gerekend worden afkomstig te zijn, welnu, geen lid van deze Kamer zal in mij te weinig eerbied onderstellen voor de regten der Kroon; eerbied evenwel gaat zoo ver niet dat ik, waar eigen onderzoek te pas komt, mij onvoorwaardelijk aan eene Vorstelijke mededeeling ondergeschikt houd.

Doch er is hier mededeeling van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Na hetgeen in deze Kamer over de ministeriele verantwoordelijkheid gezegd is, zou ik kunnen spreken op *stelligen* toon; maar ik zeg alleen wat mij waarschijnlijk voorkomt: namelijk, dat men in de zamenstelling van de troonrede ook thans nagenoeg te werk gaat, gelijk vóór 1848. Vroeger was het de gewoonte dat ieder Minister zijne zinsnede of zinsneden gaf, en dan maakte de Secretaris van Staat — indien ik mij duidelijkheidshalve van de triviale uitdrukking mag bedienen — kop en staart. Zoo bleef de vraag, of men al dan niet homogeen was, in haar geheel. Als ik de uitdrukkingen aan den Minister toeschrijf, kom ik in de rigting die ons Staatsregt in den laatsten tijd aangenomen heeft. Casimir Périer, wanneer Lodewijk Filips — die nog al overhelde tot een *gouvernement personnel* — de troonrede voorlas, had eene kopij in de hand, om na te gaan of de voorlezer aan het opstel getrouw was. Als wij dus in de troonrede mededeeling ontvangen van den indruk dien de aanvankelijke afloop der gemeente-verkiezingen maakt op den Minister, vraag ik: komt de paragraaph met de waardigheid van de Kamer overeen? Ieder van ons wordt gerekend zich bezig te houden met aangelegenheden van zoo gewigtigen aard, en wij spreken gezamenlijk in het adres van den collectiven indruk der Kamer. Gelijk er oogenblikken geweest zijn waarin eene Kamer te ver gegaan is in de uitbreiding van regten, moeten wij ons ook wachten voor al wat naar zelfvernedering zweemt.

En wanneer wij vragen naar onzen eigen indruk omtrent de aanvankelijke werking der gemeentewet — ik spreek kortheidshalve van die wet alleen, — is het dan reeds tijd dat door ons de goede werking op officiele, plegtige wijze, geconstateerd worde? Er zijn twee elementen voor toetsing: de *keuze* der raadsleden en de *opkomst* der stemgeregtigden. Het eerste laat ik ter zijde, het is een punt van veelzijdige beschouwing. Maar nu de opkomst van de stemgeregtigden! ik ben nog niet in het bezit van genoegzame *données* om tot de deugdelijkheid van de werking der wet te besluiten. Ik heb wel gehoord dat, ik meen te Bierum [1] (er is immers een Bierum in ons land?) zelfs zwakken en ouden van dagen zich uit louter vaderlandsliefde naar de stembus hadden gesleept. O dat is schoon! bewijs van *romeinschen* burgerzin; ik wensch dat daarvan eervolle melding in de *Staats-Courant* worde gemaakt; maar ik eisch voor ons onderzoek ruimer veld; vooral op de groote steden moeten wij het oog slaan. Ik weet dat aan de meening der groote steden van Zuid- en Noordholland niet veel gewigt gehecht wordt, maar daar ik in Holland woon, zij het mij nog vergund aan de Hollandsche steden een voorbeeld te ontleenen. Hier is een derde der kiezers achtergebleven. Van andere steden zwijg ik; maar er is eene stad, die vooral, naar mij voorkomt, opmerking verdient; die stad is de *hoofdstad.* Van Amsterdam is dezer dagen met reden door den verdienstelijken kapitein Knoop gezegd, dat zij *het hart* is van ons Land. Amsterdam zal, niettegenstaande onze politieke organisatie, altijd iets meer zijn dan een zielengroep op een stuk grond. Amsterdam moet, in al hetgeen goed en wenschelijk is, voorbeeld voor het Land zijn. Hoe is de opkomst in de *hoofdstad* geweest? daar bleven ongeveer twee duizend stemgeregtigden te huis. Bedenkt men tevens dat de keus *voor de eerste maal*, in den gloed der eerste liefde en ter verkiezing van *den geheelen gemeenteraad* geschied is, hoe zal het later gaan bij de keus van eenige of enkele leden voor den raad? In deze omstandigheden acht ik stellige blijdschap over de werking der gemeentewet voorbarig; daarom zou ik wenschen dat mijn amendement, of een van gelijke strekking, in het adres wierd opgenomen.

—

⁂ De wijziging werd levendig bestreden door de Commissie voor het Adres en den Minister. Deze kwam terug op het verschil omtrent homogeneïteit; verklaarde dat, zoo Amsterdam de hartader van het Land was, „dat hart en die hartader tamelijk flaauw kloppen," en sprak over „de onbehoorlijke werkzaamheid van sommige geestdrijvers bij de verkiezingen."

Vooraf een woord over hetgeen de Minister gezegd heeft van de *homogeneïteit.* Het geeft een goeden dunk van het amendement

1 In Groningerland (*er was in eene Afdeeling met eenigen ophef van het patriotisme aldaar gewag gemaakt*).

dat de Minister noodig gekeurd heeft de aandacht met zooveel uitvoerigheid op een ander gewigtig punt over te brengen. Ik heb nooit beweerd dat ieder Minister voor elke bijzonderheid, voor elk artikel van alle wetten aansprakelijk was, maar vele leden der Kamer zijn van oordeel, en het was vóór 1848 de algemeene gedachte, dat er omtrent de hoofdbeginselen van eene wet eenstemmigheid bij een Ministerie moet zijn; vooral in gewigtige wetten. Zoo niet, dan is het statelijke woord „het Gouvernement", „de Regering", niets anders dan de Minister van Binnenlandsche Zaken, de Minister van Justitie, de Minister met de verdediging der wet belast. Genoeg reeds: want de Minister zal nog dikwijls over dit onderwerp het woord moeten voeren, eer hij den indruk uitgewischt heeft die door zijne vorige gezegden te weeg gebragt is [1].

Ik kom tot het amendement.

Men beschuldigt mij meer in de paragraaph gelezen te hebben dan er in ligt. Ik ben mij hiervan niet bewust; wel schijnt men meer van mij te hebben gehoord dan ik gezegd heb. Wel verre van mij te vereenigen met het vertrouwen omtrent de werking der gemeentewet, beaam ik het ongunstig gevoelen dat daarover uitgebragt is; doch bij het amendement heb ik dat punt onaangeroerd gelaten. Men heeft wederom gesproken van de *verzekering* des Konings. De Koning heeft geene verzekering gegeven, slechts een persoonlijken indruk kenbaar gemaakt; een indruk, dien wij aan eigen onderzoek ter toetse mogen brengen. Aan uw eigen onderzoek! heeft de Minister mij toegevoegd, dan zoudt gij eene *enquête* moeten instellen. Dit acht ik onnoodig. Volgens den Minister moet men eerst letten op de *regeling* die door de wet is tot stand gekomen; hoe dan? omtrent materiële regeling, bijeenkomen van den gemeenteraad en plaatsen van de stembus, kon geene onzekerheid bestaan; het eigenlijke doel was verlevendiging van burgerzin. En nu, ook zonder enquête, is er menig blijk dat de werking der gemeentewet, voor zoover die nu reeds kan worden nagegaan, aan het doel niet beantwoordt; althans de Kamer kan zich bezwaarlijk reeds nu op stelligen toon hierover uitlaten.

Ik ben onpartijdig en bescheiden geweest. Over Bierums ingezetenen vernam ik, en maakte er gewag van tot lof der wet, dat zij in het stemmen volijverig geweest zijn; maar de Minister heeft gesproken van geestdrijvers; te meer reden om de lofwaardigheid der wet voor als nog in twijfel te trekken. — Ik heb als een treffend voorbeeld Amsterdam genoemd. Ik ben niet geroepen de hoofdstad te verdedigen tegen den geweldigen uitval van den Minister, maar het flaauw kloppen van de hartader zou een blijk zijn dat de wet in haar bedoeling te kort schiet. En zoo was het bij eene *eerste* keuze van den *geheelen* raad! kunnen wij dan aan de Natie verklaren dat de wet goede werking heeft?

---

[1] Zie pag. 230.

Er kan althans verschil van beschouwing zijn. Volgens den Minister gaat het boven verwachting. Het had hem verwonderd, verrast; hij had niet kunnen denken dat reeds nu zoo vele stemgeregtigden hunne stem zouden uitgebragt hebben. Ik heb dezer dagen hooren beweren dat men zeer tevreden zal moeten zijn, wanneer op den duur *de helft* der stemgeregtigden opkomt; een ander heeft misschien aan *een vierde* of aan *een achtste* genoeg. Sedert eenigen tijd zijn de verwachtingen, te voren omtrent dergelijke zaken hoog gespannen, zoo laag gevallen dat het volgen dezer oscillatien mij onmogelijk wordt. Indien gij zoo ligt te vreden zijt, hebt gij weinig gerekend, òf op de deugdelijkheid der wet, óf op de kracht van den burgerzin bij het Nederlandsche volk.

Het strekke ter aanbeveling van het amendement, dat ik, meer dan de Commissie zelve, weêrklank formuleer; immers het prachtige slot der paragraaph — waarin ongetwijfeld een diepe zin ligt, welken ik evenwel niet gevat heb — valt geheel weg.

Volgens den Minister is het al te edelmoedig van mij, dat ik dit amendement voordraag. Ik had zoo dikwerf tegen de organieke wetten het woord gevoerd, en moest, om consequent te zijn, eigenlijk zeggen dat deugdelijke werking onmogelijk is. De Minister leze geheel het amendement; hij zal mijne meening vatten. Ik dweep niet met de organieke wetten, maar geene wet is zoo slecht of zij kan door nationale bezadigheid en veerkracht ten goede dienstbaar worden gemaakt. Nog dit. Ik geniet persoonlijke welwillendheid van de meeste leden; doch, vermits mijne beginselen bij velen in ongunst staan, zou ik zoo gaarne zien dat deze beschouwing geen invloed had op amendementen, die de eer betreffen der Natie, de waardigheid van de Kamer, of de regten en de vrijheden van het Volk.

Verwerp het amendement, maar stel een ander in de plaats: want men zal u vragen: hoe, heeft de Kamer, op bloote mededeeling van gouvernementswege, bij geringe eigen bekendheid met hetgeen er tot dusver plaats gehad heeft, reeds nu verklaard dat de werking der gemeentewet aan het doel van den wetgever beantwoordt?

—

*** **De Minister noodzaakte mij, door verscheidene aanmerkingen, tot dupliek.**

Vooreerst zie ik niet welken invloed het heeft op aanneming of verwerping van het amendement, of wij te doen hebben met persoonlijken indruk van Z. M. den Koning, of van den Minister. Ten tweede — en dit is een persoonlijk feit — de Minister verwijt mij dat ik meestal in naam van anderen spreek. Het zou mij niet moeijelijk vallen, uit de antecedenten van den Minister, toen hij lid der Kamer was, meer dan één voorbeeld bij te brengen dat hij, gelijk de meesten onzer, ook zonder bepaalde volmagt,

voor anderen sprak; en ik durf omtrent de ministeriële verantwoordelijkheid herhalen dat door verscheidene leden in den min gunstigen indruk zijner woorden op mij gedeeld wordt.

De Minister meent dat ik hierbij persoonlijken aanval ten doel had; doch het is niet parlementair, omdat ik dergelijk gewigtig punt van staatsregt ter sprake breng, eene, in den slechten zin van het woord, *personele* bestrijding, zonder bewijs, te onderstellen.

Volgens den Minister behoort *overdrijving*, zoo niet tot mijn karakter, althans tot toon en uitdrukking die ik bezig. Ik herken de bedrevenheid van den Minister, vermits er geen woord is, vooral in Nederland, meer geschikt om discrediet te wekken dan het woord: *overdrijving*; maar dit verwijt van overdrijving wordt met zooveel overdrijving tegen mij gerigt, dat ik mij om de herhaling niet meer bekommer.

Volgens den Minister, bleek overdrijving ook hierin, dat ik gisteren gesproken heb van de verontwaardiging der Natie over het Russische tractaat. De verontwaardiging der *Natie?* dan geloof ik inderdaad ditmaal mij aan overdrijving schuldig gemaakt te hebben; want de Natie houdt zich weinig bezig met politieke belangen; wanneer ik let op zielental of kiezerstal, acht ik dat vergelijkenderwijs weinigen zich bezig houden met het Russische tractaat of zelfs daarmede bekend zijn. Evenwel, wanneer men nagaat welke mishandelingen Nederland in vroeger jaren ondergaan heeft en tevens verneemt dat het te doen is om goedkeuring van een tractaat, waarbij, in verband hiermeê, de *belangeloosheid* onzer toenmalige wederpartij vermeld wordt, zal dit de *verontwaardiging* opwekken, zelfs welligt, bij nader overleg, van den Minister van Buitenlandsche Zaken.

Eindelijk heeft de Minister gezegd: ook een amendement moet *waarheid* bevatten, en die waarheid mist het amendement, omdat de voorsteller zelf meermalen de verderfelijkheid der wetten betoogd heeft. Ik heb mij nimmer verklaard tegen de uitbreiding van het kiesregt; maar ik ben geweest tegen de wetten; waarom? omdat art. 76 van de Grondwet niet in het oog was gehouden, en omdat door de wijze, waarop bepaaldelijk de kieswet is voorgedragen, toegelicht en verdedigd, deze wetten in verband gebragt zijn met verderfelijke theorien; ter verdubbeling van het nadeel aan het regtstreeksche kiesstelsel verbonden, waarvan een onzer uitstekendste staatslieden een treffend tafereel in een zijner merkwaardige schriften geschetst heeft [2].

---

[1] THORBECKE, *Aanteekening op de Grondwet*, I. 212, vg.

REGT VAN VEREENIGING.

15 *Mei* 1849.

*** Spoedig na de opening der Staten-Generaal was de voordragt op het regt van *vereeniging* dáár. Zelden welligt heeft een ontwerp bij de Kamer zoo weinig bijval gehad. In het Voorloopig Verslag (13 Maart) las men:

„Het voorstel over de uitoefening van het regt van Vereeniging en Vergadering, bij Koninklijke boodschap van 19 Februarij aan de Kamer overgebragt, heeft bij het onderzoek in de Afdeelingen, waaraan 62 leden deel hebben genomen, aanleiding gegeven tot menigvuldig bezwaar. Bijkans algemeen was men van oordeel, dat het ganschelijk niet overeenkomt met de billijke verwachtingen, welke de Grondwetherziening heeft doen ontstaan; dat het veeleer in strijd is met het beginsel opgenomen in art. 10 der Grondwet, waarvan thans de zooveel mogelijk onverwijlde toepassing en ontwikkeling te gemoet gezien wordt. Ter staving hiervan is opgemerkt, dat dit artikel, zoo het eenige beteekenis en kracht heeft, zoo het niet de vrijheid, die het schijnbaar verleent, inderdaad illusoir maakt, in het ontwerpen van gewone en blijvende maatregelen, de *regeling* van het *erkende* regt voorschrijft, en geene *beperking*, in zoodanigen algemeenen omvang als in het ontwerp voorkomt, vergunt. Men is daarenboven van oordeel geweest dat het voorstel den algemeenen geest der nieuwe wetgeving miskent, die zich, behoudens krachtige *repressie*, zooveel mogelijk van *preventive* maatregelen onthoudt, en dat het alzoo eenigermate de droevige strekking aantoont eener staatkunde, die, voor de gevolgen der beginselen door haar gehuldigd bevreesd, gaarne bij de wet het gebruik bijkans onmogelijk maken zou der vrijheid, die zij, met ophef, als een der meest gewigtige volksregten in de Grondwet heeft gebragt. De algemeene indruk van het ontwerp was derhalve in hooge mate ongunstig, en, om den aard en het gewigt dezer bedenkingen, hebben verscheidene leden verklaard, dat zij zich liever, ware het doenlijk geweest, zouden hebben onttrokken aan het nader onderzoek van een voorstel, hetwelk, naar hun inzien, voor partiële verbetering niet vatbaar is, en veeleer, om met den eisch onzer constitutionele instellingen en met het bepaaldelijk in deze materie aangenomen beginsel in overeenstemming te worden gebragt, eene geheele omwerking behoeft..... Art. 6. De overgroote meerderheid heeft hare verwondering betuigd, dat voor Vergaderingen *binnen gebouwen*, na de erkende billijkheid der klagten over de wijs waarop men zoodanige bijeenkomsten noodeloos heeft belemmerd, bij voortduring meer zou worden vereischt dan kennisgeving aan de Regering, ten einde, bij naauwkeurig toezigt van haren kant, elke ongeregeldheid onverwijld worde gestuit."

Ik vrees ditmaal niet kort te kunnen zijn. Ik hoop door deze bekentenis de welwillendheid der Vergadering niet te hebben verbeurd, als ik er onmiddelijk bijvoeg: ik zal zoo kort zijn, als mogelijk is bij een ontwerp, hetwelk ingrijpt in de meest belangrijke deelen van ons Staatsregt, en waarbij de geheele Staatkunde van het Ministerie ter sprake moet worden gebragt. Ik ben geweest lid der Commissie van Rapporteurs. Ik wensch terstond aan de discussie, door toelichting van het Rapport, het karakter van scherpheid te ontnemen, hetwelk min juiste opvatting van den Minister van Justitie daarin gebragt heeft. De Minister heeft naar de reden gezocht der *scherpe* beoordeeling, zoo als hij ze noemt, en kon haar moeijelijk aan iets anders toeschrijven dan aan den weêrzin om het ontwerp grondig te onderzoeken, of aan het verkeerde standpunt waarop men zich plaatste, toen men meende hier

bloot eene regeling van vergaderingen van politieken aard te zullen vinden. Indien de Minister met „scherpe beoordeeling," bedoelt, dat men in de ontleding en toetsing zonder oogluiking en toegeeflijkheid te werk is gegaan, is de uitdrukking niet onjuist; het ontwerp is scherpelijk onderzocht, het vonnis was gestreng. Doch waar is geschreven dat eene oppositie moet wezen wat door de Franschen *opposition à l'eau de rose* genoemd wordt? welk heil brengt zoodanige oppositie den Staat aan? gaf de Minister zelf daarvan het voorbeeld, toen hij in de oppositie was? Bovendien behoort scherpheid en puntigheid tot de natuur van stukken waarin een aantal argumenten in een eng bestek moet worden geconcentreerd. Het ontwerp is door de meerderheid der Kamer veroordeeld; dit gevoelen der overgroote meerderheid is opgenomen in het Verslag; met zorg is vermeden wat aanstootelijk scheen. De Kamer achtte het ontwerp niet vatbaar voor partiële verbetering, en ernstig en naauwkeurig onderzoek bijkans overbodig; aan schampere *épithètes* zou het niet hebben ontbroken, waardoor een zoo afkeurend gevoelen had kunnen worden kenbaar gemaakt; doch het Rapport heeft zich èn hiervan onthouden, èn van al wat beleedigend zou geweest zijn. Het antwoord der Regering niet; daarin zijn uitdrukkingen gebezigd beleedigend voor de Kamer. Ten voorbeelde: „Hier treft men, op zijn zachtst gezegd, zoovele dwalingen als woorden aan." Is dit eene gepaste, eene zachte beoordeeling van het verslag der Kamer? Als individu, ben ik niet ongemeen gevoelig; aan een lid der Kamer betaamt somtijds ligtgeraaktheid; wanneer men in naam der geheele Kamer het woord voert, is eene hooge mate van susceptibiliteit pligt. Welligt heeft de Minister gedacht dat hij het woord rigtte tot zelfstandige rapporteurs en vergat dat wij zijn organen der Kamer. De Minister is in zijn systema van de eigenliefde der Kamer, waar het noodig is, te kwetsen, te ver gegaan, daar de stoutmoedigheid waarop hij zich beroemd heeft, aan overmoed grenst [1]. Maar ik zou mijn oogmerk niet bereiken, indien ik niet tevens de redenen in het midden bragt welke ter verontschuldiging van de scherpheid schijnen te pleiten. Ik weet dat de Ministers zich meer dan eens in moeijelijke positie bevinden; dat zij veel, zeer veel te verrigten hebben; wie zal ontkennen dat groote verantwoordelijkheid op hen rust! Ik besef dat het hun niet aangenaam is door afkeurende verslagen in veelomvattenden arbeid te worden gestoord. Ik verplaats mij in den toestand van den Minister en van anderen zijner ambtgenooten, vele jaren voorstanders van regtstreeksche verkiezingen, thans omringd door eene Kamer, uit dat stelsel voortgesproten; eene Kamer, in hun oog, wel verre van den heerlijken oogst welken zij te gemoet zagen, een, ik wil niet zeggen schadelijk,

---

[1] Den 7[den] Mei had de Minister gesproken van de vroegere taktiek, waarbij men „vooral ongemoeid liet de magt en de bevoegdheid der Kamer en nooit de eigenliefde derzelve kwetste;" thans was men stoutmoediger geworden.

maar vrij zonderling gewas. Hoe dit ook zij, ik heb alleen willen aantoonen dat het verslag zich niet door scherpheid kenmerkt, en dat de Kamer, zoo het noodig ware, met meer regt dit verwijt aan den Minister, om de memorie van beantwoording, zou kunnen doen. Ik hoop dat dit tusschen de Regering en de Kamer als afgedaan worde beschouwd; het belang des Lands zal er bij winnen.

Ik ben geen voorstander van het Ministerie; de beginselen der Ministers zijn niet de mijne. Desniettemin ben ik overtuigd dat ook zij ter goeder trouw aan het heil van het Vaderland wenschen bevorderlijk te zijn. Ik heb nooit geschroomd, waar het noodig was, personen te noemen; evenmin heb ik willens en wetens iemand beleedigd als iemand gevleid. Wanneer ik spreek van den Minister van Justitie, is het omdat hij, die zich steeds als prediker van revolutionairen vooruitgang heeft doen kennen, thans optreedt, als verdediger van een ontwerp voortgesproten uit een stelsel van gewijzigd behoud. Hij begeert overdreven beperking van regten, aan het Nederlandsche volk bij de Grondwet toegekend, en waarop het ook buitendien aanspraak heeft.

Wat het ontwerp zelf aangaat, mijne meening, indien zij met de inzigten der Kamer overeenkomt, zou de discussie bekorten. Me dunkt dat geen amendement te pas komt. Het ontwerp is voor geen partiële wijziging vatbaar. Het regt van amendement, hoe nuttig, heeft zijne grenzen. Het strekt om een ontwerp te verbeteren, om het aan te vullen; geenszins om stuksgewijze het ontwerp af te breken en een ander in de plaats te stellen. Een grondwettig ligchaam, de Raad van State, waarborg van naauwgezette overweging, zou, indien de Tweede Kamer het regt van amendement misbruikt, van alle kracht worden beroofd.

Vele quaestiën, ten onregte in het ontwerp gebragt, behooren ter zijde te worden gesteld. Wat is het doel van dit ontwerp, of wat moest het zijn? geen ander dan het regelen van *politieke* vereenigingen en vergaderingen. Het overige behoort in deze wet niet te huis; moet aan andere wetten worden overgelaten. — Nog iets dat mij persoonlijk betreft. Ik zal over *godsdienstige* vereenigingen zwijgen. Ik schroom niet dit onderwerp aan te roeren, wanneer het te pas komt; maar ik ben thans, bij de verontwaardiging, ook namens de Kamer, aan het einde van het Verslag uitgedrukt, voor vervolgingen van geloofsgenooten niet zeer bevreesd, en zal, om ook schijn van partijdigheid te ontwijken, het onderwerp uit een algemeen politiek oogpunt beschouwen.

Uit de Memorie van Toelichting blijkt dat Art. 6 van het beginsel uitgaat:

„dat de Vergaderingen binnen gebouwen tot niets zijn gehouden, zoodra zij bestaan uit een *gesloten* gezelschap, of niet bijeen zijn gekomen ingevolge eene openbare oproeping.”

Dit is duidelijk. Een besloten gezelschap wordt niet belet; maar,

zoodra de vereeniging het karakter, waarom het juist te doen is, van *openbaarheid* aanneemt, wordt zij onderworpen aan de beperkende maatregelen der wet. Het aandringen op erkentenis van het regt in de Grondwet, geschiedde juist met het doel om *in het openbaar* over politieke aangelegenheden te beraadslagen. Stellen wij ijdele schrikbeelden ter zij. Vooreerst, die het regt op ruimer schaal wenschen toegepast te zien, verlangen, evenmin als het Ministerie, vergaderingen gewapend of in de opene lucht zonder voorafgaande toestemming. Ten andere, verontruste men zich niet over het opkomen van *clubs*. Deze kunnen door eene speciale wet worden geweerd. Daaromtrent zal geen verschil van gevoelen bestaan. Men kan openbare vereenigingen houden, zonder tot misbruiken, tot uitersten, over te slaan. In Frankrijk is de vrijheid van vereeniging bij de Constitutie gewaarborgd; zij bestaat er in ruime mate; dit neemt niet weg dat men de buitensporige clubs aan banden heeft weten te leggen. Voorts behoeft er geen oogluiking voor *oproerige zamenscholingen* te zijn. Als vereenigingen aangekondigd worden waarvan het *oogmerk* strijdt tegen de inrigting en wetten van den Staat, ligt in de aankondiging zelve reeds een misdrijf; het stuiten van strafbaren toeleg zou geen preventie, maar het gevolg van repressive maatregelen zijn. Er is in het strafwetboek middel om pogingen van dien aard tegen te gaan en te straffen.

Wat zou dit ontwerp bepalen? dat voor elke politieke vergadering, zoodra zij het karakter van publiciteit heeft, onder naam van *kennisgeving*, inderdaad *autorisatie* wordt vereischt. Het Ministerie zou gewis geen vergaderingen beletten van letterkundigen, of wetenschappelijken aard. Maar is het de bedoeling geweest dat de Nederlanders, bij het regt van vergadering, vrijheid zouden hebben, enkel om op historische en dichterlijke, nooit om op politieke vruchten te worden onthaald?

De Regering zegt:

„Ook als men openbare oproepingen doet, of de deuren openzet, is er slechts kennisgeving noodig, en beschermt het regt van petitie en eene vrije drukpers tegen alle onbehoorlijke belemmering der Regering."

Die verklaring kan niet tot geruststelling strekken. Indien wij artikel 6 aannemen, zal het Gouvernement bij magte zijn elke vergadering die mishaagt, te schorsen en te beletten. Nu zegt men: uwe schildering is te donker; de Gedeputeerde Staten moeten worden gehoord; de schorsing moet met redenen zijn omkleed; zij kan plaats hebben alleen in het belang der openbare orde, en dan is er nog het regt van petitie en de vrije drukpers; overvloed van waarborgen, wat verlangt ge meer? De kracht der opgenoemde waarborgen reken ik twijfelachtig. Een ieder raadplege met eigen ervaring. Mij heeft ze, in het onderwijs, het ongenoegzame dezer waarborgen getoond. Als verzoekschriften van de hand werden gewezen, was de afwijzing telkens met redenen omkleed; de Ge-

deputeerde Staten werden gehoord; men keurde onze pogingen af, op grond van bestaande orde en algemeen belang. Jaren achtereen werd het regt van petitie gebruikt; maar een eerbiedig en ernstig adres aan den Koning, door velen onzer meest geachte landgenooten geteekend, bleef vijftien maanden en bleef altijd zonder antwoord. Telkens nam men de drukpers te baat; maar het Bestuur bleef weigerend en het publiek onverschillig. Om eene school in 's Gravenhage te vestigen, is er eene Parijsche, eene Europesche omwenteling noodig geweest! Dergelijke heroïke middelen zijn niet wenschelijk; laat ons liever zorgen niet alweder, onder andere vormen, aan enge banden te worden gelegd. Het is gevaarlijk, ter beperking van eene vrijheid, te wijzen op het voorregt dat men in andere vrijheden bezit. Zoo zou men telkens iedere vrijheid kunnen beperken, op grond dat men aan de overige vrijheden voor als nog geen schade lijdt. Zoo zou men zich het petitieregt laten ontnemen, omdat men het regt van vereeniging en vergadering behoudt; zoo de vrijheid der drukpers, omdat men aan petitie en vrije bijeenkomsten genoeg heeft; altijd *vice versâ* zou er, door belangstelling in de vrijheden welke *niet* bedreigd worden, ten laatste geen enkele vrijheid meer overig zijn.

Volgens art. 6 zal geene politieke vergadering, behalve in het geheim, worden gehouden, dan met *autorisatie* van het Gouvernement. Wierd er alleen voorafgaande kennisgeving gevorderd om het noodige toezigt, ik zou het goedkeuren. Maar er wordt *autorisatie* vereischt. Men heeft het repressief stelsel verworpen, en het preventief stelsel in de plaats gesteld. Dit strijdt tegen art. 10 der Grondwet. Daarbij wordt het regt der ingezetenen erkend, en tevens bepaald:

„De wet regelt en beperkt de uitoefening van dat regt in het belang der openbare orde.”

Regeling en beperking bij de wet beteekent niet dat het regt worde ter zijde gesteld. De Regering beroept zich op artikel 10, om te toonen dat beperking vergund is. Op mijne beurt vraag ik: mag de beperking zoodanig zijn, dat bij de wet het regt te niet ga? Het Ministerie splitst art. 10 der Grondwet; ziet de eerste zinsnede, erkenning van het regt, voorbij, om slechts op de tweede te letten, regeling en beperking. Opmerkelijk is wat mijn geachte vriend uit Leyden, in zijne *Bijdrage over de Grondwetherziening*, schrijft:

„Het regt tot Vereeniging en Vergadering, schoon in naam erkend, wordt door de toevoeging, „„behoudens eene wet, de uitoefening daarvan regelende in het belang der openbare orde,”” werkeloos. Wat baat de erkenning van een regt in de Grondwet, welks uitoefening afhangt van de wet? Beter dan, eenvoudig te zeggen: het regt van Vereeniging wordt door de wet geregeld. Ook eene Grondwet moet opregt zijn, en niet den schijn aannemen iets te geven wat zij inderdaad onthoudt. — „„De *uitoefening* van het regt tot Vereeniging en Vergadering”” is, zoo ik mij niet bedrieg, het ich vereenigen, het vergaderen zelf; gelijk de uitoefening van het regt om

te eten of te koopen, eten en koopen is. Art. 10 zegt dus aan de ingezetenen: gij hebt het regt om u te vereenigen en te vergaderen; maar of gij u zult mogen vereenigen, of gij zult mogen vergaderen, zal de wet bepalen. Wij schenken u een regt; wij zullen u later zeggen, in hoeverre gij er gebruik van moogt maken, dit is eene grootmoedigheid, die niet veel kost; op deze wijze maakt eene Grondwet rijk in regten, en blijft de begiftigde zoo arm als te voren. — De gewone wetgever kan, naar Art. 10, ten aanzien van het regt van Vereeniging doen hetgeen hij ook zonder dat artikel zou kunnen. Art. 291 van het Fransche strafwetboek is met Art. 10, des noods, zeer wel bestaanbaar."

Ook het Ministerie trekt, naar het schijnt, uit art. 10 het gevolg, dat de Regering doen kan wat zij wil, en, indien zij het noodig acht, elke politieke bijeenkomst beletten. Zoo is het begrijpelijk hoe de Regering dergelijke wet voordraagt; maar geeft zelfs die uitlegging regt om zoo ver te gaan bij *deze* wet? om, bij de *algemeene* wet het regt over te geven aan de willekeur van het administratief gezag? Zoo de Grondwet de magt verleent om het regt te beperken; zoo die beperking, tot vernietiging toe, *facultatief* gesteld is; zoo *des noods* hiertoe mag worden overgegaan; zoo de omstandigheden daartoe kunnen leiden; dit alles toegegeven zijnde, zou er dan reeds nu reden voor de Kamer bestaan om de vrijheid te beperken tot de uiterste grens, gelijk in deze wet geschiedt? is dit billijk en staatkundig? is dit vereenigbaar met den geest der Grondwet?

Vergunt mij nu het ontwerp te beschouwen met het oog op *de staatkunde van het Gouvernement.* — De Regering heeft, uit het Verslag, vooral dat gedeelte hevig aangevallen waarin gesproken wordt van

„De droevige strekking eener staatkunde, die, voor de gevolgen der beginselen, door haar gehuldigd, bevreesd, gaarne bij de wet het gebruik bijkans onmogelijk maken zoude der vrijheid, die zij *met ophef* als een der meest gewigtige volksregten in de Grondwet heeft gebragt."

Deze zinsnede doelt op reactionaire strekking. De Regering betwist dat het regt *met ophef*, als een der gewigtigste volksregten, in de Grondwet is gebragt; zij zegt van de zienswijze der Kamer, met de al te energieke zinsnede die ik reeds aangehaald heb: „Hier treft men, op zijn zachtst gezegd, zoovele dwalingen als woorden aan." De regtvaardiging onzer uitspraak valt in het oog, zoodra men op het verschil van beschouwing acht geeft. De Minister ziet enkel op hetgeen de aanneming van art. 10 onmiddelijk voorafging; terwijl wij, daar we van *ophef* gewag maken, op den geheelen loop der zaak, van den beginne der Grondwetherziening af, hebben gelet. In het Rapport der Staats-Commissie van 17 Maart leest men:

„Ten aanzien der individuële of bijzondere regten der ingezetenen stellen wij aan Uwe Majesteit voor, de waarborgen, welke de Grondwet reeds bevat te versterken, en met andere, inzonderheid het regt van Vereeniging,

de Godsdienst en het onderwijs betreffende, tot een, onzen tijd en den Nederlandschen burger waardig, geheel aan te vullen. De Grondwet moet boven vooroordeel en verdeeldheid, al dragen zij populaire kleuren, verheven zijn; zij moet het schild zijn, waarop beide afstuiten."

Dezelfde Commissie zegt van art. 10:

„Het regt van Vereeniging, waarvan Vergadering een uitvloeisel is, heeft in de hedendaagsche gebeurtenissen en maatschappij, gelijk in de wetgeving elders, een zoo groot gewigt verkregen, gezelligheid is een zoo wezenlijk en vruchtbaar middel van menschelijke krachtoefening, dat wij oordeelden het *onder bescherming* der Grondwet te moeten stellen. Wanneer de wet wordt aangewezen als de magt, welke dat regt met de publieke orde in harmonie moet houden, wordt het tevens tegen de willekeur van een naar afwisselende inzigten handelend bestuur beveiligd."

Het regt is niet gesteld *onder beperking*, maar *onder bescherming* der Grondwet. En wanneer ik de zinsnede met deze voordragt vergelijk, is dan niet het artikel met ophef in de Grondwet gebragt? Ik vraag aan de Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken, of dergelijke wet, na een jaar tijds, te voorzien was, en of men, met het oog op den glans der beloften, hun niet met grond kan verwijten dat dit ontwerp van reactionairen aard is?

Er is meer. Wat zegt het Ministerie zelf in het programma van 13 Mei 1848?

„Is Nederland vreemd gebleven aan al hetgeen bij naburige volken is tot stand gebragt? Heeft het geen kennis gedragen van al de hervormingen, welke Brittannië in zijne Constitutie heeft gemaakt? van de Staatsregelingen, welke elkander in Frankrijk hebben opgevolgd? van de instellingen, welke België zich heeft gegeven, en waaronder het, bij eene koortsachtige aandoening van alle natiën, rustig en tevreden is gebleven? Ziet, leest en beoordeelt Nederland de grondwetten niet, die in Duitschland alom werden afgekondigd? Voelt het geene de minste sympathie voor die vrijheid van drukpers, Godsdienstoefening, Onderwijs en Vereeniging welke, *onder een billijk toezigt tot behoud van orde*, den toets eener beproeving schijnen te kunnen doorstaan? Inderdaad, wij gelooven dat men zich zeer zoude bedriegen, indien men meende dat de denkbeelden van onzen tijd ook hier te land geene diepe wortelen hebben geschoten."

Derhalve, men verkondigde toen dat de vrijheid van vereeniging, in de Grondwet opgenomen, zou verleend worden onder *billijk toezigt tot behoud van orde.* Dit is wat we verlangen; en, zoo dit wordt geweigerd, was de verkondiging geen *ophef?* Alle de aanhalingen in de Memorie van antwoord getuigen niet voor, maar *tegen* het Gouvernement. Zij behooren tot hetgeen, na den termijn van ophef, in den termijn van teleurstelling geschied is. Op die wijze worden de stukken, die de Regering tot verdediging bijbrengt, stukken ter veroordeeling.

Er zijn, in de historie van art. 10, en welligt van de gansche Grondwetherziening, drie tijdperken: het eerste, van vrijzinnige *belofte*, getuige het programma van Commissie en Ministerie, waarin de vrijheid met onbekrompenheid voorkomt; het tweede, van *onder-*

handeling, waarin de Tweede Kamer, in enkelen en dubbelen getale, en ook de Eerste Kamer, vreest dat men te ver zou gaan; uit welke transactie het regt beperkt is te voorschijn getreden. Thans verkeeren wij in een derde tijdperk, van *terugwerking;* waarin, zoo de Kamer het niet verhoedt, het artikel in reactionairen zin toegepast wordt. De Regering beroept zich op het overleg met de Dubbele Kamer, en besluit aldus: „Dit doende, zoude gehandeld worden tegen den uitgedrukten wil van den Grondwetgever en ook tegen den aard van het onderwerp en het belang der openbare orde." Dit bestrijd ik. De uitgedrukte wil van den Grondwetgever is geen andere dan om den wetgever zekere *latitude* te laten; om beperking, *zoo noodig*, ten allen tijde *mogelijk* te maken; om de magt te laten tot inkrimping van het regt, als er wezenlijk gevaar in de vrije uitoefening ligt. Het is nooit de bedoeling geweest, en het kon die niet zijn, eene nieuwe schrede op het gebied van willekeur te doen; de vrijheid, het regt, onder *alle* omstandigheden, met betrekking tot *elke* openbare vergadering, aan nieuwe banden te slaan.

Het is mijnerzijds pligt aan te toonen op *welken grond* ik de reactionaire Staatkunde der Regering veroordeel; waarom dit ontwerp onaannemelijk is voor de partij tot welke ik behoor. Een lid der Vergadering heeft dezer dagen gezegd: „dat hij die in of buiten deze Kamer spreekt, of doet spreken van partijen, eene groote ondienst doet aan het Vaderland." Ik heb, in en buiten de Vergadering, met opzet van partijen gesproken; een ander heeft gezegd dat er geen partijen in Nederland zijn. Ik ben niet de eenige die ze gezien heb. Verscheidene leden hebben van het bestaan van partijen gesproken; de Minister van Justitie heeft, bij de beraadslagingen over de Grondwetherziezing, drie partijen in den lande erkend; het lid uit Zalt-Bommel [a], dien wij met leedwezen hebben zien vertrekken, heeft ons verlaten, enkel omdat hij, door het staren op partijen, voor de toekomst bezorgd was; het lid uit Leiden [b], zoo hij van het niet-bestaan overtuigd was, had dit toen met zijne gewone scherpzinnigheid moeten bewijzen; er zou geen motief voor het vertrek geweest zijn. — Het niet-bestaan van partijen is met mijne historische herinneringen in strijd. Ik dacht dat er jaren lang, in en buiten deze Vergadering, geweest was eene partij van zoogenaamd behoud. Ik dacht dat, ten vorigen jare, de partij van vooruitgang gezegevierd had. Ik dacht dat tusschen verschillende partijen eene transactie gesloten was nopens de Grondwetherziening. Ik dacht dat zij door alle partijen aangenomen was, zonder dat de eene de geloofsbelijdenis der andere onderschreef; zonder dat de eene aan de beginsels der andere ondergeschikt werd; zoodat, binnen den kring der constitutionele vormen, de strijd der partijen niet afgedaan was. In geheel Europa, en ook in ons vaderland bestaan partijen. Wij doen het vaderland ondienst, indien wij, uit vrees voor drift en partijschap, over be-

a VAN DAM VAN ISSELT. b THORBECKE.

langrijke vraagstukken zwijgen, en hetgeen onloochenbaar is, ontkennen. Dan zullen wij het voorname doel niet bereiken der Grondwetherziening; het aanwakkeren van den openbaren geest, van *public spirit.* Dan zal het onmogelijk zijn het vaderland voor te bereiden om, met meer kalmte en vastberadenheid dan in Maart 1848, te kunnen afwachten de schokken waarmeê Europa bedreigd wordt. Wanneer wij, in en buiten de Kamer, met openhartigheid en rondborstigheid, en tevens met bescheidenheid, spreken; wanneer wij, van welke kleur ook, ons vereenigen in liefde tot het vaderland, in gehechtheid aan het Huis van Oranje, in onderlinge welwillendheid, in het ter zijdestellen van godsdienst-vooroordeelen, dan is de weg tot ware eensgezindheid gebaand en zullen wij aan de belangen van het vaderland bevorderlijk zijn. — Ik vlei mij genoeg te hebben gezegd. Zoo niet, dan zal ik later toonen waarom ik van partijen durf en wensch te spreken, en waarom door anderen het bestaan van partijen wordt betwist. [1]

Ik behoor noch tot de partij van revolutionair behoud, noch tot die van revolutionairen vooruitgang. Ik betwist dat de partij van vooruitgang in kracht wies, vooral omdat zij door de Roomschen en overdreven Protestanten (de Kamer weet dat ik een *overdreven Protestant* ben) ondersteund werd. In sommige uitkomsten moge ik met die partij overeenstemmen: bondgenootschap is er tusschen ons niet. Een medelid heeft mijne gevoelens met den naam van *individueel* bestempeld. Ik zou dit geduld hebben in 1840, toen mij de Staten van Holland, wien ik daarvoor erkentelijk blijf, in de Dubbele Kamer hadden gebragt, als politieke curiositeit, die men, na afloop der tentoonstelling, in de kast sluit; maar de tijden en omstandigheden zijn niet dezelfde meer. Ik sta hier, als Volksvertegenwoordiger, bij regtstreeksche verkiezing, mede-vertegenwoordiger eener partij, vertegenwoordiger van het geheele Nederlandsche volk, in den betamelijken zin der uitdrukking; als iemand die de belangen en regten van alle Gewesten en Gezindheden met billijkheid en onpartijdigheid verdedigen wil; niet naar de ongerijmde uitlegging, als iemand zonder eigen woonplaats, zonder eigen geloof, zonder eigen beginsel. Ik ben afgevaardigd welligt door eene godsdienstige partij; tevens behoor ik tot eene politieke partij, die in alle landen en onder alle Gezindheden aanhangers heeft. Deze partij oordeelt dat, in de laatste zestig jaren, in Europa en ook in ons vaderland, verkeerde beginselen zijn gevolgd en dat deze grondtoon der eeuw geen harmonie, maar, nog in 1848, wanklanken voortgebragt heeft. Het regt van vereeniging en vergadering is een der regten waarop zij altijd prijs gesteld heeft. Een regt, vòòr de oppermagt der aristocratie in Nederland geëerbiedigd; dat ook in Engeland be-

---

[1] Doorgaans zou eene partij die tijdelijk triumfeert, gaarne, in het nationalizeren van eigen denkwijs, alle partijen doen te niet gaan; zij zou liefst onderwerping aan haar beginsel en, op dien voet, eensgezindheid voorgeschreven zien.

staat en gewaardeerd wordt. Ook hieromtrent heeft de grondtoon der eeuw zich geopenbaard in belofte en teleurstelling; in een ontsluiten van clubs en in het beletten van elke bijeenkomst, aan het openbaar gezag ongevallig. De Minister van Justitie was, evenzeer als de spreker uit Leyden, in den grondtoon zijner eeuw. Zij hebben ons te zamen een heerlijk uitzigt op het regt van vergadering geopend. Reeds nu is de Minister, door den aard van meergemelden grondtoon zelven, gedrongen tot voorlegging van een uitermate beperkend ontwerp; en wanneer ik vraag waarom de een voor, en de ander tegen dit ontwerp is, weet ik geen oplossing dan dat de een tot het Ministerie, de ander tot de oppositie behoort.

Zij, die zich scharen onder de partij van vooruitgang, zullen tegen de wet stemmen. Ten hunnen opzigte gerust, acht ik mij verpligt nog een enkel woord tot de zoogenaamde *conservativen* te rigten. Denk aan het aandoenlijk tooneel alhier weinige dagen geleden [1]. Is dit een geïsoleerd feit? treft men dezelfde ontmoediging niet aan, vertoont zij zich niet dikwerf, bij hen die terugdeinzen voor de gevolgen van een geliefkoosd beginsel, en wien het evenwel hard valt in tegenspraak te zijn met hetgeen vroeger door hen gezegd en verrigt is? Er is een uitweg voor dergelijke ontmoediging; in de erkentenis der heiligheid van het gezag, in de verwerping der revolutionaire, maar dan ook der reactionaire beginsels. Wil men dit niet, dan zullen wij hoogstens den toestand verkrijgen van vóór 1848; een stelsel van gewijzigd behoud, een toestand ondragelijk voor de Natie, en die nieuwe omwentelingen bereidt.

Bij sommigen is er vrees dat verwerping een groote blaam op het Ministerie zou doen kleven en zijn val bewerken. Ik ben dienaangaande tamelijk gerust en onverschillig. De Minister heeft onlangs verklaard dat hij van deze zaak niet zou maken eene kabinets- of portefeuille-questie. Het is mij, welligt meer dan iemand, wanneer ik de combinatiën van het oogenblik overzie, onverschillig wie op de bank der Ministers zitting neemt, mits daar personen zijn die bedenkingen beantwoorden, en inlichtingen geven nopens vragen die aan hen worden voorgelegd. Zelfs zie ik niet ongaarne, in de voortduring van dit bewind, een schitterend bewijs der constitutionele waarheid, dat een Ministerie niet voor de meerderheid der Tweede Kamer behoeft te wijken. Maar men zou in dat stelsel te ver kunnen gaan. De Minister heeft, bij de voordragt nopens de regterlijke collegiën, gezegd dat hij geene portefeuille-quaestie maakte van het regt van vereeniging, de ministeriële verantwoordelijkheid, het regt van enquête, de wet nopens de vreemdelingen enz. Dit zou strijdig kunnen worden met de constitutionele leer. Dit zou uitloopen op handhaving van het Ministerie *quand même*. De wenschelijkheid van gemeen overleg

[1] Bij het vertrek van den Heer van Dam van Isselt.

moet niet uit het oog worden verloren; meer dan ooit, is het onmisbaar. Het komt er op aan, of het Ministerie de vrijheden kan geven die de Grondwet toezegt. Hoe dit zij, men kan gerust zijn dat bij deze gelegenheid verwerping het Ministerie niet zal doen vallen. Het zou wel eens in de geschiedenis van dit Ministerie kunnen gebeuren, wat men somtijds in het dagelijksche leven ziet, dat zij het langste blijven die steeds op het punt zijn van te vertrekken.

Een geacht medelid[a] heeft gesproken over de groote verdiensten van het Ministerie bij de herziening der Grondwet; over smertelijke teleurstelling vroeger ondervonden, en over de heugelijke invoering der regtstreeksche verkiezingen onder de vlag van het tegenwoordige bewind. Ik vrees dat hij nog grooter teleurstelling zal ondervinden, indien dit bewind meer wetten voordraagt aan deze gelijk. Hij heeft vooral gesproken over behoud van rust en orde; dit moet niet te breed worden uitgemeten; het was hier eene zaak ook van eigen belang. Guizot zegt:

„Quel est, en définitive, le but des intérêts qui se soulèvent contre un vieil ordre social? C'est de dominer à leur tour, de prendre l'empire, de donner à la société son gouvernement qui sera le leur. La force invoque et produit l'anarchie pour briser le règne de ses ennemis; mais ce qu'elle veut pour son propre compte, c'est le pouvoir. Quand elle l'a acquis, elle ne demande pas mieux que de le règler, car elle en a besoin pour le retenir."

Ook is niet alles aan het Ministerie te danken. Dit zou onbillijk wezen. Aan de Natie bovenal komt eer en lof toe, dat orde en rust in den lande zijn gehandhaafd.

Dit brengt mij tot eene laatste opmerking. Ik verlang de verwerping der wet, in naam van het Nederlandsche volk. Om het Ministerie buitensporig te verheffen, mag niet onverdiende blaam op de Natie worden gelegd. Onrust, spanning, werd voorbereid door de verdediging en verspreiding van verkeerde beginselen, en zij ontstond, omdat er somtijds, in een beslissend oogenblik, niet de minste veêrkracht bij de Regering werd aangetroffen, en belang en regt van het Nederlandsche volk aan het goedvinden van een zeer klein getal personen overgeleverd werd. De Nederlandsche Natie heeft, te midden dezer onrustige tijden, haar eigenaardig karakter van ordelievendheid bewaard. Men behoeft dus haar vrijheid en regt niet aan banden te leggen. Dit ontwerp ontneemt haar een regt. En nu zeg ik aan de Regering: „Regeer, maar misken het volk niet." Regeer; want in Maart 1848 zouden, bij dezelfde radeloosheid van het Bewind, bij dezelfde regeringloosheid, geen beperkende wetten u hebben behoed. Misken het volk niet; er is in April 1848 te Amsterdam, er is toen en daarna in Nederland, geen wet tegen de vereenigingen noodig geweest om de bevolking te bedwingen. Wat heeft de Koning, op den gedenkwaardigen dag der inhuldiging, tot ons gesproken? „Thans is

a VAN VOORST.

het oogenblik dáár, dat ik voor het oog van den Almagtige, die het lot van Koningen en Volken in handen heeft, mij, onder inroeping van Zijnen Heiligen Naam, aan mijn *edel*, *trouw en ordelievend* volk zal verbinden." En wat zou onze taal zijn, indien deze wet wierd aangenomen? wij zouden antwoorden: „Uwe Majesteit regeert over een onhandelbaar volk; het verdient de regten niet die de Grondwet verleent; wij verlangen dat er een reactionair stelsel worde gevolgd." Ik zeg veeleer: „Uwe Majesteit regeert over een volk, dat onder de leiding uwer vaderen voor de onafhankelijkheid van den geboortegrond pal gestaan heeft; dat van het voorgeslacht niet ontaard is; dat, blijkens 1830 en 1848, de ware vrijheid in het behoud van wettig gezag en orde waardeert; een volk, dat aan Willem I, bij zijn terugkeer op het Scheveninger strand, aan Willem II, en nu ook aan Willem III, trouw en liefde betoond heeft; een volk, dat aan Nederland, aan Oranje, *en aan de vrijheid*, die Nederland en Oranje steeds voorgestaan hebben, gehecht is. Eene vrijheid niet met valsche begrippen, maar met hooger beginselen in verband; die zich niet enkel in woorden, maar in daden openbaart; niet geneutraliseerd, maar gerealiseerd wordt. Wij hebben u gehuldigd als *Koning;* aan wien toekomt een *Vorstelijk gezag*, in waarheid, niet in schijn. Zelfstandig en onafhankelijk is de sfeer van uw regt; om, overeenkomstig art. 51 der Grondwet, de algemeene en bijzondere vrijheden van alle de onderdanen te beschermen. Wederkeerig moeten deze vrijheden de steun zijn van uw gezag. Dan zal uw troon vast staan; dan zal de spreuk: *Je maintiendrai!* nageleefd worden, in de beteekenis van voorvaderlijke dapperheid en vrijheidszin."

Ik verwerp de voordragt, omdat zij *alle* politieke vergaderingen aan de goedkeuring der Regering onderwerpt; omdat zij *reactionair* is en het doel en de strekking der Grondwetherziening verijdelt; omdat zij met de eer van het Nederlandsche volk en met den aard van een Vorstelijk gezag, zoo als ik voor Nederland en Oranje begeer, in strijd is.

⁂ **Eenige uitdrukkingen van den Minister noodzaakten mij, in de avondzitting van den volgenden dag, tot repliek.**

Al ware, voor het overige, de wet volmaakt, reeds om Art. 6 verdient ze openlijken blaam en behoort afgestemd te worden. De Minister wijst op vergaderingen waarbij tien en twintig duizend menschen bijeen kunnen komen; dergelijke talrijke bijeenkomsten *binnen* gebouwen zijn niet te duchten. De Minister wijst op vergaderingen waarin misschien beraadslaagd zou worden om tegen deze Kamer en de grondwettige orde van zaken zamen te spannen. De Minister heeft uit het oog verloren dat deze vergaderingen

vallen in de termen van hoogverraad en dat, volgens het strafregt, reeds het beleggen, ook vóór de bijeenkomst, *repressief* zou gestraft worden. Indien noch deze Kamer, noch de welgezinden in den lande, noch het Gouvernement, zoodanig gevaar keeren, zullen wij door de beste beschermende wetten niet worden gered. De Minister beweert dat preventive maatregelen noodzakelijk kunnen zijn. De vraag is of, reeds nu en bij dit ontwerp, het preventive systema zoover moet gedreven worden, dat vóór *elke* vergadering *binnen gebouwen* autorisatie (want de *kennisgeving* strekt om stilzwijgende autorisatie te verkrijgen) moet verleend worden. — De Minister zegt dat hetgeen wij verlangen ongrondwettig is. Ik acht het voorstel ongrondwettig. Blijkens het verslag der dubbele Kamer bij de Grondwetherziening, strekt art. 10 om aan de Regering voor *buitengewone* omstandigheden een wapen in de hand te geven, wanneer het welzijn van den Staat, in een *exceptioneel* oogenblik, tijdelijke voorzorgen behoeft van strengeren aard dan in de algemeene wet vervat zijn; men heeft daarbij nooit gedacht om aan de Regering, in *gewone* omstandigheden, eene magt te verleenen waardoor alle politieke vergaderingen aan banden worden gelegd. De Minister spreekt van de edele en vrijheidlievende drift waarmede hij de intrekking van art. 291 van het Wetboek van Strafregt begeert. Het is prijzenswaardig dat de bepaling worde opgeheven, maar de Minister had zich niet zoo behoeven te overhaasten dat, tegen zijne bedoeling, maar inderdaad, ten gevolge der opheffing, eene tweede en verergerde uitgaaf der Napoleontische bepaling het licht ziet. Bij ruiling zouden wij in tweederlei opzigt niet winnen. Vooreerst wordt bij dit ontwerp te veel vrijheid gegeven aan vergaderingen welke niet openbaar opgeroepen of niet voor allen toegankelijk zijn; terwijl de nuttige voorzorg van art. 291 algemeen is. Ten anderen kan, volgens art. 291, eene gewone politieke reunie plaats hebben; onder deze wet geenerlei openbare bijeenkomst, zonder mogelijkheid van schorsing.

Men heeft gesproken van overdrijving. Gevaarlijk woord, van ontzettende kracht, vooral in eene Nederlandsche Vergadering. De overdrijving zou hierin bestaan, dat wij het onderscheid voorbijzien tusschen het vragen van autorisatie en kennisgeving. Dit onderscheid wanneer de kennisgeving door schorsing kan worden gevolgd, is zoo groot niet. Het regt van vergaderen, schijnbaar verleend, zal telkens kunnen ontnomen worden; wat baat mij een regt, zoo de uitoefening telkens door de willekeur van het Gouvernement kan worden ontzegd? Maar, zegt men, enkel in het belang der *openbare orde!* Wanneer zal men zich ontwennen aan dergelijke woorden waarde te hechten? openbare orde is dikwijls niets anders dan hetgeen hij die de overmagt heeft, voor orde houdt; de orde welke hij, om eigen magt te handhaven, begeert. — Men heeft te kennen gegeven over al wat aan de Grondwetherziening was voorafgegaan, te willen zwijgen. Ook dit acht ik gevaarlijk; men behoort niet in het midden te laten en te verzwijgen wat tot toe-

lichting strekt. Waarin ligt het groote nadeel der wet? minder in de wet zelve dan in haar verband tot de omstandigheden waarin het vaderland verkeert. Het nadeel ligt hierin, dat men van eene organieke wet die de vrijheid regelen moet, eene *loi exceptionelle* maakt, die alleen in buitengewone omstandigheden dragelijk zijn zou. Zoo zal elke beloofde vrijheid tot niets gereduceerd worden; dit zou, voortzetting zijn van reactionaire politiek. Een spreker[a] heeft gezegd niet te zullen *dulden* dat men dit Ministerie van reactie beschuldigt. Eilieve! ik zal gaarne zien welk middel van *contrainte* hij zal aanwenden om dit te beletten; ik wist niet dat wij hier onder de preventive censuur van een onzer medeleden staan. — Ik kom niet in verdere bijzonderheden, maar zeg dat eene wet die alle politieke vergaderingen aan prealabele autorisatie onderwerpt, niet voegt bij de inhuldiging des Konings, niet in overeenstemming is met den feestdronk door Zijne Majesteit in het paleis te Amsterdam ingesteld op het Nederlandsche volk.

Ik wijs de Vergadering op hetgeen over art. 6 in haar verslag voorkomt:

„De overgroote meerderheid heeft hare verwondering betuigd, dat voor Vergaderingen *binnen gebouwen*, na de erkende billijkheid der klagten over de wijs waarop men zoodanige bijeenkomsten noodeloos heeft belemmerd, bij voortduring meer zou worden vereischt, dan kennisgeving aan de Regering, ten einde, bij naauwkeurig toezigt van haren kant, elke ongeregeldheid onverwijld worde gestuit."

Daar nu omtrent dit artikel door de Regering geene verandering is voorgeslagen, zal ik mij reeds hierom tegen het ontwerp verklaren, en wacht de stemming der Kamer met gerustheid af.

Het ontwerp werd verworpen met 54 tegen 6 stemmen.

14 *Julij* 1851.

⁂ In 1851 werd weder een ontwerp op het regt van vereeniging ter tafel gebragt. Vergelijkenderwijs niet ongunstig ontvangen; evenwel door vele leden, in het Voorloopig Verslag onaannemelijk geacht; omdat het veel te veel omvatte, zelfs in gewone omstandigheden belette wat in Belgie[1] onder alle omstandigheden vergund is, geen *organieke*, maar een *exceptionele* en in sommige artikelen, veel te strenge wet was. De Regering, volgens Art. 3, kon zich mengen in elke vereeniging die *drie* of meer personen bevat.

[1] „Les Belges ont le droit de s'assembler paisiblement et sans armes, en se conformant aux lois qui peuvent régler l'exercice de ce droit, sans néanmoins le soumettre à une autorisation préalable."

„Cette disposition ne s'applique point aux rassemblements en plein air, qui restent entièrement soumis aux lois de police."

„Les Belges ont le droit de s'associer; ce droit ne peut être soumis à aucune mesure preventive."

[a] VAN HALL.

Het bijeenkomen van *twaalf* personen in een *particulier* huis maakte, volgens Art. 17, reeds op zich zelf den kantonregter tot interveniëren bevoegd. — Sterk was de afkeuring, toen de voordragt bijkans onveranderd in openbare beraadslaging kwam. „Als uitvloeisel van Art. 10 der Grondwet," zeide de heer van Dam van Isselt, „komt mij dit ontwerp voor als eene bittere ironie," en de heer Jongstra verklaarde: „het is drukkend, veel drukkender dan de Napoleontische bepalingen van den Code Pénal."

De bezwaren die ook ik tegen dit ontwerp heb, zullen het best toegelicht worden, wanneer ik aantoon hoedanig eene wet ik ter regeling van het regt van vereeniging en vergadering verlang. Ik heb mij vereenigd met hetgeen voorkomt in het Verslag: „het moest zijn eene korte eenvoudige wet van weinige artikelen, die slechts eenige algemeene regelen inhield, het terrein der gewone strafwetgeving niet of zoo min mogelijk aanroerde, en eigenlijk niet veel meer bevatte, dan eene uitwerking van de artt. 19 en 20 der Belgische staatsregeling."

Niet *elke* organieke wet is kort (zie de *gemeentewet*) maar deze wet, in verband met de behoeften van het Vaderland, in de tegenwoordige omstandigheden, kan zeer kort zijn. Wat is haar onderwerp? Eigenlijk is het, zoo als in de zitting van 18 Augustus 1848 door twee onzer geachte medeleden gezegd werd [a], de regeling van *réunions*, niet van *associations*. *Vereeniging* in art. 10 zou welligt door *réunion* moeten worden vertaald; vereenigingen of *zamenkomsten* had men vooral in het oog. Wil men evenwel vereeniging in den zin van *association* opvatten, het is mij wel; maar dan moet het hier, gelijk in Belgie, zijn: *le droit d'association ne sera soumis à aucune mésure préventive.* Ook geen bepaling als art. 4 van dit ontwerp. Door de bevoegdheid der Regering om, zoodra drie personen zich tot zamenwerking verbinden, dergelijke opgaven te verlangen, acht ik dat het opkomen van vereenigingen noodeloos wordt belemmerd. De associatie-geest kan in onzen tijd niet te zeer worden begunstigd. Ook in de natuurlijke en organische ontwikkeling van het associatieregt ligt, wanneer de revolutionnaire wanbegrippen ter zijde worden gesteld, een grondslag, waarop naderhand bestendiger staatsregelingen zullen worden gebouwd.

Wat nu *vergaderingen* betreft, met een groot deel der Kamer beweer ik dat deze wet enkel met *politieke* vergaderingen te doen heeft. Onder het masker van eene literarische, wetenschappelijke of godgeleerde vergadering, kan zich eene politieke vergadering verschuilen. Dit is zoo; en dan zal zij, ondanks haar masker, als *politieke* vergadering worden getroffen. Maar moet nu, om de mogelijkheid hiervan, elke literarische, wetenschappelijke en godgeleerde vergadering van regtswege in een toestand van suspicie worden gesteld? Het is de eerste leefregel van een despotiek gouvernement, dat het de geheele bevolking van zamenspanning verdacht houdt; maar, bij het ontwerpen eener organieke wet ter uitvoering van art. 10 der Grondwet, komt dergelijke regel niet te pas. Niet

a VERWEY-MEJAN en SCHOONEVELD.

alleen moet de wet treffen enkel *politieke* vergaderingen, zij moet die treffen enkel wanneer zij *openbaar* zijn. Dus geen art. 17 van het ontwerp. De Minister zal verwonderd geweest zijn te vernemen dat zijne wet erger dan de Napoleontische was. Ik zou zoover niet durven gaan als sommige sprekers; als of de logementen zouden worden afgebroken [1]. Dan zou men eer overgaan tot het afbreken van de wet en van het Ministerie. Toch vind ik in art. 17 eene Napoleontische rigting. Wanneer wij eenmaal het criterium van *openbaarheid* ter zijde stellen, wanneer wij toegeven, dat het overleg van *twaalf* personen in een bijzonder huis, reeds regt geeft tot interventie, geraken wij op een geheel ander terrein dan dat eener organieke wet ter uitvoering van art. 10 der Grondwet. Volgens art. 17 (bij hetwelk, in het systema der Regering, de verpligting tot voorafgaande kennisgeving zal moeten gevoegd worden) is dus, zoodra 12 personen eene particuliere bijeenkomst hebben, de kantonregter tot binnentreden bevoegd. Dit gaat te ver en zal ook niet baten, of wel al verder en verder brengen in een systeem waartegen ieder van ons weêrzin gevoelt. Het zal niet baten. Stel bijv. dat ik met elf vrienden bijeenkom ter beraadslaging of er eenig middel is om de indiening te verhaasten der altijd te vergeefs verwachte wet op het *onderwijs*, een onderwerp inderdaad behartigenswaard. Men verneemt het; de verbaasdheid over den stouten toeleg is groot; de kantonregter meldt zich aan, wordt onmiddellijk en beleefdelijk binnengelaten, maar verneemt dat, juist toen hij binnentrad, de beraadslaging ten einde gebragt was. Dit is de belagchelijke zijde; er is een meer ernstige kant. Aldus voortgaande, zal men, om het doel te bereiken, ook huiszoeking moeten instellen of er welligt stukken, bescheiden te vinden zijn, waaruit het geheim bekend worde.

„Enkel in het belang der *openbare orde*." O ja! doch zou dit geruststellend zijn? Men heeft het bezwaarlijke eener definitie van *openbare orde* beweerd. Ik daarentegen geloof dat, sedert men reeds in het bestaan eener openbare orde, hoedanig ook, het kenmerk van haar regtmatigheid stelt, de definitie gemakkelijk wordt. *Openbare orde* is wat overeenkomt met het goedvinden van hem die de overmagt heeft.

De aanstaande wet zal vooral ten onderwerp moeten hebben openbare politieke vergaderingen, wat in Engeland *meetings* heet. In verband met de grondwet-herziening mogen wij verwachten, dat aan het Nederlandsche volk vrijheid van openbaar politiek overleg bij de wet worde verleend.

Deze *meetings* moeten worden geregeld naar algemeene voorschriften van niet meer beperkenden aard dan die in art. 19 der Belgische constitutie.

---

[1] De heer Jongstra zeide: „wordt dit ontwerp wet, zal men de logementen voor het grootste gedeelte wel kunnen afbreken."

Geen *autorisation préalable*, onder welken vorm ook, voor ongewapende vergaderingen, behalve wanneer zij plaats hebben in de open lucht. De regeling dezer laatsten komt hier niet te pas; alzoo vervalt bijna de helft van dit ontwerp, alles wat zamenscholingen betreft. In eenige weinige algemeene regels, zoo als in het Verslag worden aangegeven, gevoegd bij de preliminaire hoofdtrekken aan de Belgische constitutie ontleend, zou de geheele wet kunnen bestaan. Dan is het werk zoo moeijelijk en zoo omslagtig niet. Het is volgens onzen regeringsvorm niet vergund, maar, wat de redactie betreft, zoo de Minister, ik laat mij zelven er buiten, met de vier andere rapporteurs in overleg trad, zou de zaak kunnen afgedaan worden, terwijl straks de Vergadering voor een kwartier-uurs geschorst wordt.

Deze eenvoudige openlegging van hetgeen vele leden met mij verlangen, toont reeds wat ons in het ontwerp niet bevalt.

De eerste aanmerking is dat wij er te veel in vinden; een kiem van allerlei wetten, van eene wet op de *clubs*, op de *politie* en zelfs van eene *martiale* wet. Alle wetten, die misschien reeds noodig zijn — ik zeg *misschien* — maar in elk geval niet behooren tot de wet ter uitvoering van art. 10 der Grondwet.

Men vindt in verscheidene artikelen ingelascht een brok van het *Code Pénal;* zoodat men, dus voortgaande, het Strafwetboek in aanhangsels van speciale wetten zou kunnen splitsen.

Een groot deel van het *Code Pénal* zou in deze wet kunnen worden zamengetrokken, wanneer men zou willen waken, gelijk aanvankelijk geschiedt, tegen alle wanbedrijven, bij gelegenheid of ten gevolge van vergaderingen gepleegd.

Aldus valt men in het denkbeeld, dat de Minister zelf vroeger met zooveel kracht heeft bestreden: het denkbeeld van codificatie, om alles *in eens* te regelen en in alles *a priori* te voorzien. Aldus verliest men twee denkbeelden uit het oog, die, lang ter zijde gesteld, wederom veld winnen. Het eerste dat wij, zonder ons te zeer in algemeene organisatien te verliezen, *partiele* wetten noodig hebben, waarbij telkens, wat nu voor afdoening vatbaar is, tot stand komt. Het andere, dat wij moeten hebben *historische* wetten, overeenkomstig met den aard en de behoeften van ons volk. De Minister heeft een contrast gemaakt van de *Engelsche* denkbeelden aan de eene en de *Fransche en Nederlandsche* aan de andere zijde. Ik acht dat veeleer de tegenstelling van *revolutionnair* en *historisch* te pas komt.

De tweede bedenking is: dat deze wet niet is eene *organieke*, maar eene *exceptionnele* wet. De wet van 1849 is geweest eene exceptionnele wet volgens het *preventief* — deze wet is eene exceptionnele wet volgens het *repressief* systeem: — beide zijn exceptionnele wetten. Het blijkt, in de memorie van toelichting, uit de bronnen waaraan de wet ontleend is. Tweederlei. Vooreerst de *Engelsche* wetgeving; maar *wat* hebben wij in deze wet van Engeland overgenomen? eene nabootsing van de *riot-act;* zeker niet

de artt. 5 en 17; zeker niet de bevoegdheid van het Gouvernement om, zoodra *drie* personen zich *vereenigen*, te intervenieren en mededeeling te vragen; zeker niet de bevoegdheid om, zoodra *twaalf* personen in een *bijzonder* gebouw *te zamen komen*, een kantonregter te doen binnen gaan.

Van waar dan hebben wij die bevoegheden in de wet gebragt? Uit de wetten die in het jaar 1848 ontstaan zijn. De Minister wijst op de pogingen sedert de *groote beweging* (niet meer de *stoute wending*) van 1848 in verschillende Staten beproefd. Maar die wetten zijn alle exceptionnele wetten geweest, door de buitengewone omstandigheden onmisbaar; geen organieke wetten ten behoeve der vrijheid. In Nederland waren wij, omdat we wel het begin en niet de ontwikkeling der crisis gehad hebben, tot navolging van dit systema niet verpligt. Hier kunnen wij, zonder roekeloosheid, eene organieke wet verlangen, die aan de vrijheid van openbare politieke vergaderingen ten waarborge zij. Nu vraagt men misschien; hecht gij zooveel aan dergelijke *meetings* in ons land? ziet gij van zoodanig politiseren veel heil te gemoet? Eene moeijelijke vraag. Eenig antwoord wil ik er op geven. Ja, ik hecht er aan, omdat, indien zich geene meerdere belangstelling ontwikkelt, indien de verregaande onverschilligheid, waarin wij op nieuw verzonken zijn en die misschien ook met onzen landaard in verband is, voortduurt, constitutionnele vorming onmogelijk wordt.

Wanneer men aan de Natie enkel liefde voor *politieke organisatien* inboezemt, zal de liefde niet ligt een hoogen graad van teederheid bereiken; maar, wanneer terugkeering tot onveranderlijke waarheden, die men als afgesleten dwaalbegrippen beschouwd heeft, meer algemeen wordt, zal de herlevende volksgeest zich meester maken van de gewijzigde vormen, en zal er, niet enkel op het papier, maar in waarheid, een met de behoeften der Nederlandsche Natie overeenkomstig constitutionneel gouvernement zijn; anders niet.

De Minister verdedigt het exceptionneel karakter van de wet door te beweren: voorzorgen moeten worden genomen, eer het kwaad tot stand gekomen zij. Men wijst ons, menigwerf ook in de periodieke drukpers, op de ellende die de losbandigheid der vergaderingen, in de revolutionnaire woelingen van 1848 en vroeger, over Europa gebragt heeft.

Voorzeker eene wet behoort te waken tegen de misbruiken en verkeerdheden die binnen den kring van het onderwerp, dat zij behandelt, kunnen worden begaan; maar de gebeurtenissen, die men bedoelt, hebben een karakter zoo exceptionneel, dat elke wet te kort schiet.

Meent gij dat de troon van Lodewijk Philips gevallen is, omdat de wet op het regt van vergadering niet streng genoeg was? heeft men in Junij 1848, omdat er vrijheid van vergaderen was, geweifeld in den strijd tegen hen door wie elke grondslag der maatschappij aangerand werd? Heeft misschien, in Maart 1848, te Berlijn, of wilt ge te 's Gravenhage — want ook hier hebben wij

tooneelen aanschouwd, die door velen met mij worden betreurd — het wettig gezag gezwicht, omdat er geene wet tegen zamenscholingen bestond? Neen, maar wanneer jaren lang leerstellingen ingang en toejuiching hebben gevonden, volgens welke alle zoogenaamde overheid (want in dit opzigt is er tusschen monarchaal en republikeinsch gezag naauwelijks verschil meer) wordt beschouwd als de verantwoordelijke lasthouderes van het volk, dan herwint men niet plotseling de regten die men verloren heeft laten gaan; dan siddert men voor de realiteit der theorien, die men, zoolang de ontwikkeling naar welgevallen gestuit werd, als fraai bij uitnemendheid beschouwd had.

In dergelijke oogenblikken baat geen wet op het regt van vergadering; dan baat de kracht der beginselen alleen, of waar ze ontbreekt, de *gewapende magt* en de behoefte aan *orde*, hoedanig ook, waarin men tijdelijk behoud vindt.

Nog eene aanmerking tegen de wet. Zij herstelt niet het ongelijk dat in art. 10 der Grondwet aan het Nederlandsche volk geschied is. Ik beaam volkomen hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken in zijne *Bijdrage op de herziening der Grondwet* gezegd heeft; het artikel is (*sit venia verbo*) eene *mystificatie.*

Dit valt ook bij de lezing der discussien van 18 Augustus 1848 in het oog. Het artikel had schrik en angst verwekt. Waarom? omdat het regt van vereeniging en vergadering daarbij *erkend* werd. Maar wanneer men met aandacht de redevoeringen leest der sprekers die op den loop der discussien veel invloed hebben gehad, is de hoofdstrekking van hun betoog: „het artikel is niet gevaarlijk, integendeel, het geeft uitmuntenden waarborg tegen alle nadeelen die uit het regt kunnen ontstaan.” Ziet gij niet dat de tweede zinsnede de eerste wegcijfert? dat de gewone wetgever vrij blijft, om te nemen niet alleen *repressive* maar ook *preventive* maatregelen; *in het belang*, dat is, voor het *nut*, *der openbare orde;* ziet ge niet dat met de tweede zinsnede elk dwangmiddel verdedigbaar is, ook art. 291 van het *Code Pénal?*

Velen uwer herinneren zich den geestigen brief, dien Paul Louis Courrier door Lodewijk XVIII aan den Koning van Spanje heeft laten schrijven. De Koning van Spanje was bevreesd voor het representatief systeem: „gij hebt ongelijk,” zegt de briefschrijver: dat systeem is gansch zoo kwaad niet; wanneer men de manier van behandeling kent, is het een middel bij uitnemendheid om gedaan te krijgen wat men goedvindt.” Zoo sprak men ook over art. 10 in de discussie die ik bedoel. „Gij zijt voor art. 10 beducht. Welk eene miskenning van den verborgen zin! het is een uitmuntend artikel, eene politieke curiositeit, een bewijs ten eeuwigen dage hoe ver men kan gaan in het geven met de eene en het ontnemen met de andere hand.”

Dergelijk artikel noem ik, tegenover de bekende goede hoedanigheden van onzen landaard, weinig overeenkomstig met de eer van het Nederlandsche volk. Verklaarbaar is het dat men, onder

den indruk der gebeurtenissen van 1848, zich daartoe heeft laten brengen; maar nu althans, in 1851, moet de organieke wet, waarbij het artikel ten uitvoer gelegd wordt, onder gewone omstandigheden, de mate van vrijheid verleenen waarvoor, onder alle omstandigheden, het artikel der Belgische grondwet ten waarborge verstrekt.

Ik heb ook in 1849 het ontwerp bestreden; slechts één medelid heeft zich thans doen kennen als getrouwe voorstander van het toen zoo algemeen afgekeurd ontwerp; doch toen hij ons op de schijnbaar onschuldige bepaling eener *verpligte kennisgeving* wees, vergat hij dat daarbij (en hierin juist lag het bezwaar) *facultative schorsing* aan het Gouvernement toegekend werd. Hij rekent het zich tot eer in de minderheid te zijn geweest. Ik heb mij dit dikwijls tot eer gerekend; maar bij de verwerping in 1849 draag ik er roem op tot de meerderheid te hebben behoord.

Ik zal stemmen tegen de wet, tegen elk artikel van de wet, en tegen elk amendement. Waarom? omdat het aannemelijk maken bij amendementen van eene wet, waarvan men de grondslagen en beginselen afkeurt, met onze staatsregeling en met de waarborgen eener goede behandeling van zaken niet overeen komt.

—

⁂ Den volgenden dag, ook na eene zeer uitvoerige rede van den Minister van Justitie, was het blijkbaar dat de voordragt op meerderheid geenerlei kans had.

Indien onze beraadslagingen enkel moesten strekken ter aanneming of verwerping van wetten, zou ik waarschijnlijk, daar hier de uitkomst niet twijfelachtig kan zijn, het stilzwijgen hebben bewaard; maar het komt mij wenschelijk voor, bij een onderwerp, hetwelk zoolang te vergeefs de Kamer en twee Ministerien heeft bezig gehouden, te constateren hetgeen strekken kan ter *voorbereiding* van eene voor de meerderheid aannemelijke wet.

Ik wensch, bij het opnemen van hetgeen de Minister van Justitie gezegd heeft, te vermijden al wat naar harde beoordeeling gelijkt. Indien hij, niettegenstaande zijne antecedenten, gevoelens, en karakter, dergelijk ontwerp aan de Kamer voorlegt, ik wijt het aan den onweêrstaanbaren invloed van theorien die reeds zoo dikwerf vrijzinnige staatslieden genoodzaakt hebben wetten voor te dragen, met hunne vorige gezegden en leerstellingen in scherp contrast. Ook wensch ik den schijn te ontgaan, als of ik geraakt ware over eene uitdrukking die de Minister tegen mij persoonlijk gebruikt heeft. Ik heb verklaard te zullen stemmen *tegen* de wet, en ook tegen elk *amendement*, omdat eene wet, waarvan men de grondslagen afkeurt — ook volgens den Minister van Binnenlandsche Zaken, — niet door amendementen moet worden omgewerkt. En nu zegt de Minister dat de personen die verklaarden te zullen stemmen tegen de wet, tegen elk artikel, tegen elk amendement, hem willen bren-

gen voor een *onmogelijken arbeid.* Dergelijk verwijt, repliceer ik, is uwer en mijner onwaard. Wanneer ik dergelijke verwijten — en dit gebeurt mij dikwijls — in de periodieke drukpers ontmoet, verheug ik mij eenigermate, vermits ik daaruit afleid dat men te vergeefs billijke verwijten gezocht heeft; maar ze hier te hooren van een Minister, wien men hoogacht, is niet aangenaam en het verwondert mij, vooral bij de behandeling van deze wet; dewijl, naar het plan, met korte trekken in het verslag opgenomen, de weg voor een spoedig tot stand komen van de wet gebaand wordt. Indien in de tijdsbepaling van een kwartier overdrijving ligt, voor eene wet, gelijk het verslag verlangt, worden geen twee jaren, geen drie zittingen vereischt.

Een enkel woord omtrent de verdediging der wet. Als voorafgaande aanmerking, betuig ik aan hetgeen omtrent de ministeriele verantwoordelijkheid gezegd is, weinig te hechten. Ik wensch de wetten te beoordeelen, alsof er geene ministeriele verantwoordelijkheid bestond. De optelling van de constitutionnele waarborgen; ministeriele verantwoordelijkheid, vrijheid van drukpers, regt van petitie, vrijheid van interpellatie, mag ons niet weêrhouden van te vragen: wat is er van de wet, is zij goed of niet? Twee jaren geleden werd dit aan den toenmaligen Minister van Justitie onder het oog gebragt; sedert ben ik althans in mijne overtuiging, om de dikwerf gebleken ongenoegzaamheid dezer waarborgen, versterkt.

En nu de wet?

In 1849 was er *één* artikel, dat, als teeken van den geest der wet, verwerping gebood: art. 6, waar, onder bedekte termen, schorsing van elke vergadering, ook in besloten gebouwen, aan het Gouvernement vergund werd.

Hier zijn twee artikelen, elk genoegzaam ter verwerping. Art. 4, hoe gering het bezwaar schijne, strookt niet met aanwakkering van den associatie-geest, behoefte van onzen tijd. Art. 17 is mij onverklaarbaar; de bepaling dat reeds het bijeenkomen van 12 personen in een besloten gebouw het intervenieren van den kantonregter wettigt, is een verdacht maken van de geheele Natie, een invoeren van het preventiestelsel, en heeft eene Napoleontisch-reactionnaire strekking.

Het zij mij vergund enkele punten aan te duiden welke, blijkens al hetgeen in het midden gebragt is, door vele leden, evenzeer als door mij, in de aanstaande wet worden verlangd.

De behandeling ook van *le droit d'association* zal tusschen ons en den Minister geen bezwaar zijn; mits vrij van preventive maatregelen; het denkbeeld om zich te bepalen bij het *droit de réunion* is krachtig voorgestaan, reeds in 1848. Wat hiervan ook zij, de wensch om *particuliere* bijeenkomsten niet, wegens het feit van bijeenkomen, aan bemoeijelijking bloot te stellen, is vrij algemeen. Voorts blijkt uit het verslag dat zeer vele leden, om verschillende beweegredenen, enkel *politieke* vereenigingen en vergaderingen geregeld wenschen te zien. Art. 10 der Grondwet, zegt de Minister,

is algemeen. Het zij zoo, dan is het eene algemeenheid die aan den gewonen wetgever, om *alles* te behandelen de *bevoegdheid* geeft, niet de *verpligting* oplegt. Ook mogen wij niet van erger conditie zijn dan in Belgie. Dus moet de gewone wetgever zelf, krachtens art. 10 der Grondwet, de willekeur beperken die hem opzettelijk toegekend is. Hierin ligt tusschen onze Grondwet en die van Belgie het verschil. Ten bewijze zal ik weinige woorden voorlezen van een spreker in 1848 die veel invloed op de Vergadering had. „Ik beschouw," zegt hij, „met de Regering, als gevaarlijk om te doen *gelijk de Belgische grondwet gedaan heeft*, om in de Grondwet vaste en bepaalde voorwaarden voor de uitoefening van het verleende regt voor te schrijven, waaraan de latere wetgeving gebonden is en die den lateren wetgever beletten zouden andere en meer beperkende voorschriften naar de omstandigheden vast te stellen."

Dit onderscheid ziet de Minister voorbij.

De Belgische wetgeving stelt het erkende regt, behoudens nuttige uitzonderingen, buiten bereik van den gewonen wetgever. Hier is daarentegen het regt van beperking onbegrensd. Dit heb ik *mystificatie* genoemd, en ik doe het nog; vooral zoo dikwerf ik herlees wat de Minister van Binnenlandsche Zaken in zijne *Bijdrage tot de herziening der Grondwet* daarover schrijft. Gehoorzaamheid mag voor elke bepaling der Grondwet worden verlangd, bewondering niet. De Minister van Justitie heeft zich beroepen op den Minister van Binnenlandsche Zaken en gezegd: die staatsman ziet zeer wel in dat, nu eenmaal het artikel in de Grondwet is gebragt, de positie van den wetgever ontzagchelijk moeijelijk is geworden. Ik moet dit tegenspreken; volgens den Minister van Binnenlandsche Zaken, is de wetgever vrij om te beperken, en ook om niet te beperken. Dit heeft hij duidelijk uiteengezet in de zitting van 16 Mei 1849. Ik lees in het *Bijblad:* „De Grondwet zegt dat de wet de uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering regelt en beperkt in het belang der openbare orde. *Regeling* is goed, juist en noodzakelijk. Elk regt heeft zijne regels, in den aard van het regt gegrond, en deze regels wordt de wet geroepen te stellen. Maar wordt nu de wetgever eveneens tot *beperking* verpligt? staan *regeling* en *beperking* in art. 10 op ééne lijn? Dit gelooft de heer Thorbecke niet. *Regeling* ziet op den gewonen, *beperking* op een buitengewonen toestand, waarin de publieke orde werkelijk bedreigd wordt, en welke dan eens deze, dan gene beperkingen kan eischen." De Minister verlangde toen dat men de proef zou nemen van vrijheid, niet van beperking. Maar hoe dan *nu?* dit zeide de Minister van Binnenlandsche Zaken in 1849; wat zegt hij in 1851? wij hebben immers een *homogeen* ministerie? Wij moeten onderstellen dat eene wet als deze, eene organieke wet, eene wet in verband met de uitvoering van het vijfde additionnele artikel, vooraf zal besproken en overwogen zijn door de Ministers, althans door hen tot wier taak vooral de behandeling der politieke aangelegenheden behoort?

Ik eindig met nagenoeg dezelfde woorden als in 1849: ik zal deze wet afkeuren, omdát zij overeenkomt, noch met de behoeften van ons Land, noch met de omstandigheden waarin wij verkeeren, noch met den aard en de eer van het Nederlandsche Volk.

*** Op art. 1 stelde de heer Poortman een amendement voor, waarvan andere wijzigingen het gevolg zijn zouden. De heer Dirks deed eene motie om de wijzigingen naar de sectien te verzenden.

Ik zal mij verzetten èn tegen de motie èn tegen het amendement èn tegen de rigting, die de beraadslaging neemt. In mijn bezwaar zal gedeeld worden door allen, die het ontwerp in zijne algemeene grondslagen hebben afgekeurd. Ik doe hulde aan de bedoeling zoowel van den voorsteller van het amendement als van den voorsteller der motie; ik wil zelfs aannemen dat het amendement goed is; maar het is een zeer gevaarlijk antecedent eene geheele wet door wijzigingen te willen omwerken. Ik beaam hetgeen in 1849 door dezen Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd is:

„Het regt van amendement heeft uit den aard der zaak zijne natuurlijke grenzen. Men moet het systeem en de grondslagen van een voorstel goedkeuren, dat men tracht aan te vullen of te verbeteren. Doch een onverbeterlijk voorstel door een ander te vervangen zou niet zijn amenderen, maar het initiatief nemen van een nieuw ontwerp; en dit geschiedt beter in eens dan bij wijze van correctie van een afgekeurd opstel."

Zoodanige handelwijze gaat buiten de grondwettige bevoegdheid der Tweede Kamer. Deze wordt van het zamenstel der grondwettige instellingen geïsoleerd; aldus gaat de bedoeling van het onderzoek bij den Raad van Ministers, bij den Raad van State, en ook in onze afdeelingen verloren. Aldus vervalt schier elke waarborg die de Grondwet voor behoorlijke behandeling van zaken verlangt.

De heer Wichers deed eene motie van uitstel tot den volgenden dag. Deze werd aangenomen met 49 tegen 19 stemmen. — Zie den verderen en zonderlingen afloop van de zaak (ook het antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken en mijne repliek) hierboven p. 230 en vgg.

---

31 *Mei* 1854.

*** Sedert lang was van de wet op het regt van vereeniging niets meer vernomen; zij was zoek geraakt. Bij de discussie over veranderingen in de straffen op misdrijven, was gelegenheid ter herinnering daar.

Ik heb, terwijl ik gaarne de behandeling van deze wet aan heeren juristen overlaat, voor drie aanmerkingen het woord gevraagd.

De eerste betreft het *karakter* van de wet, de tweede een punt dat mij bijzonder ter harte gaat, de derde een *literarisch* bezwaar.

Het *karakter* van de wet; eene *partiele* wet. Ik gedraag mij aan hetgeen zoo even gezegd is omtrent de onmogelijkheid om spoedig een Wetboek van Strafregt te verkrijgen. Welnu, wanneer die onmogelijkheid, voor de meesten onzer althans, duidelijk is, moeten we ons verblijden dat, in niet onbelangrijke verbeteringen waarvan de wenschelijkheid erkend is, door de zorg van den Minister, zonder te wachten tot een welligt zeer verwijderd tijdstip, voorzien wordt.

Mijne tweede aanmerking geldt, wat niet alleen mij, maar zeer velen in den lande en ook den Minister van Justitie bij uitnemendheid ter harte gaat, de wegneming der artt. 291 en volgende van het *Code Pénal.* Ik neem deze gelegenheid te baat om den Minister, met den aandrang waarvoor ook zijne bekende gezindheid regt geeft, te vragen, of het niet mogelijk is ons van die artikelen te verlossen? Ik wijs eerst op den *aard: Napoleontische artikelen.* De Minister zal niet verlangen een bewijs van de regtmatigheid dezer kenschetsing; ik herhaal wat hij vroeger gezegd heeft. Ik wijs, ten andere, op het reeds zoo *langdurig uitstel.* Ik herinner mij, zoo ik meen in 1835, den Minister, met de hem eigen kracht te hebben hooren pleiten voor de vrijheid van godsdienstige bijeenkomsten. Ik dacht toen; waar tegen dergelijke artikelen aldus het woord gevoerd wordt, is het niet mogelijk dat zij in Nederland nog jaren in stand blijven; wordt de geachte spreker Minister van Justitie, binnen zes weken bestaan zij niet meer. Ik wijs ook op den verwijderden termijn van tegemoetkoming; het tot stand komen van de wet op het regt van *vereeniging.* Ook die wet is niet ligt verkrijgbaar. Ik zwijg van de eerste proefneming, vier jaren geleden; ik bedoel de tweede, toen wij het ontwerp met een langen sleep van amendementen in het graf hebben gelegd. — Herlees de Memorie van Beantwoording onlangs ingekomen bij het ontwerp over de misdrijven door het krijgsvolk te water gepleegd. „De Regering." — zoo spreekt dáár de Minister van Justitie — „zou er eene *gewetenszaak* van gemaakt hebben de afschaffing dezer straffen (van kielhalen en van de ra vallen), uit te stellen tot en afhankelijk te doen zijn van het zoo onzekere lot eener voordragt tot meer algemeene herziening der militaire strafwetgeving." — Ik wijs ten laatste op de *zonderlinge atmosfeer* waarin wij thans verkeeren; *verbum sapienti.* Ik zeg er alleen dit van: ik ben thans voor *beperking* meer dan voor *uitbreiding* van regten en vrijheden beducht.

Eene derde aanmerking is van *literarischen* aard. Ik vlei mij — het verkrijgen van concessien is anders niet gemakkelijk, — dat ik hier eene concessie van het Gouvernement kan te gemoet zien. Ik lees in het opschrift „*veranderingen in de bestraffing van misdrijven.*" Ik zou wenschen te lezen: *in de straffen op misdrijven.*

Men straft *personen* en niet *misdrijven;* waar *bestraffing* plaats heeft, wordt niet *gestraft.*

Ook nu wees de Minister naar de aanstaande wet.

De wet is in 1855 tot stand gekomen, met 34 tegen 26 stemmen. Ook mijne vrienden (ik was toen geen lid der Kamer) hadden daartegen, (ofschoon eindelijk de napoleontische bepaling wegviel) veel en m. i. regtmatig bezwaar.

ARMBESTUUR.

19 *Mei* 1851.

*** Vooral in dit gewigtig onderwerp wenschte ik dat reeds vroeg op de strekking der liberale theorien gelet wierd.

Den 26 April 1851 wees ik in *de Nederlander* (n°. 254) op de woorden van den hoogleeraar Thorbecke in een brief aan Mr. van Nierop (zie straks p. 421). Ik voegde er (n°. 260) deze aanmerkingen bij: „Hoogstens, ofschoon welligt oneigenlijk, zou men de fondsen der diaconie kunnen noemen: het goed *van armen;* van *die armen* waarvoor zij door de gevers bestemd zijn: van die armen welke, naar *kerkelijken* regel, door de dienaren (*diakenen*) der *Kerk*, daarvoor geschikt zullen worden gekeurd. De uitdrukking *goed der armen*, is eene geheel onjuiste en verkeerde voorstelling der zaak; en waardoor hier de grondslag gelegd wordt van een stelsel hetwelk regtstreeks naar de meest ondraaglijke en gevaarlijke staatswillekeur leidt. Men bedenke dat de schrijver van den Brief onder de zoodanigen behoort door wie niet ligt een woord zonder reden of bedoeling gebruikt wordt. Hieraan gedachtig, leze men en oordeele zelf. Deze fondsen zullen gebruikt worden volgens *reglementen.* Het is hoog noodig die reglementen aan de *heerschappij* eener algemeene wet te *onderwerpen.* Bij die wet zal het gebruik der fondsen verzekerd worden overeenkomstig met *hunne bestemming*; dat is, overeenkomstig hetgeen door den Wetgever als hunne bestemming zal worden beschouwd. Maar dit gebruik zal mede verzekerd worden overeenkomstig met *de burgerlijke regels der armenzorge.* Dan zal er eene *magt van toezigt of oppervoogdij* zijn. Die magt zal wezen eene *werkzame* magt. Die magt zal ingesteld worden over *alle kerkelijke Armen-gestichten.* Die magt zal ingesteld worden over *alle andere bijzondere Armen-gestichten.* — Naar ons inzien, kan er aldus van afhankelijkheid of zelfstandigheid der diakoniën, van regten der Kerk in het Armwezen, geen sprake meer zijn. Eene dergelijke wet, indien zij ten uitvoer kon worden gelegd, zou de doodsteek wezen der Christelijke liefdadigheid, en even daardoor de versterking der Socialistische begrippen en de eerste stap tot omkeering der maatschappij. — Waarschijnlijk zal de wet op het Armbestuur eerstdaags in de Tweede Kamer ter tafel worden gebragt. Men zal dan kunnen oordeelen of de beginsels van den Minister dezelfde zijn gebleven welke de Hoogleeraar in dezen merkwaardigen brief geformuleerd heeft.”

Den 9 Mei schreef ik: „De aandacht van predikanten en diakenen kan niet te zeer op het regt van de Kerk omtrent haar eigen *armbestuur* worden gevestigd. — Het ontwerp is reeds bij den Raad van State behandeld; en zal waarschijnlijk weldra in de Tweede Kamer ter tafel worden gebragt. — Wij verwachten niet dat de diakoniën daarbij terstond van alle zelfstandigheid zullen worden beroofd; dergelijke voordragt zou gevaarlijk zijn, en eene onbedachtzaamheid verraden, waaraan de Minister van Binnenlandsche Zaken ons niet gewend heeft. Veeleer achten wij dat voor als nog, *mits men het beginsel der onafhankelijkheid prijs geve*, van de Diakoniën zeer weinig zal worden gevergd. Wie meester is van de praemissen, kan op de werking van tijd en logica gerust zijn.”

Den 12 Mei kwam de Gemeentewet in beraadslaging. Bij eene der meest beperkende voorschriften deed ik uitkomen (zie hier boven pag. 369) dat door de strekking welke de *autonomie* der Gemeente vernietigt, de *autonomie* ook van de Kerk bedreigd wordt — Op art. 148 werd door den heer Dommer van Poldersveldt voorgesteld de bepaling te laten vervallen waarbij instellingen van liefdadigheid, naar de regelen bij de wet op het armbestuur te stellen, aan het Gemeentebestuur rekenpligtig zouden zijn.

Ik ondersteun ten sterkste het amendement. Het doet mij leed dat wij in deze discussie zijn geraakt; ik had gewenscht dat de artikelen betrekkelijk het armwezen uit de wet waren geligt; doch zooveel dient te worden gezegd als noodig is ter aanneming van een amendement op een artikel dat bij velen groote bezorgdheid verwekt. Ik bepaal mij bij een citaat en bij eene vraag.

De aanhaling is ontleend uit een geschrift van den Minister. — Of is men van citaten warsch? welnu, dit verdubbelt mijne verpligting om, ook in verband met hetgeen onlangs door den Minister omtrent dergelijke aanhalingen gezegd is, het standpunt aan te geven waaruit ik ze beschouw.

Geschriften van den Minister zijn, ook dezer dagen, dikwijls aangehaald. Met ongemeene gevatheid, bij hem niet ongemeen, heeft hij getracht zich, eens voor al, tegen dit wapen in veiligheid te stellen. Uit dien hoofde, en ook om de uitnemende wijze waarop hij dit ontwerp verdedigt, en de heuschheid waarmede hij tegenwerpingen beantwoordt, verlang ik te doen uitkomen dat ik bij dit citeren geen bedoeling heb dan die aan een lid van de oppositie betaamt. Ik verheug mij dat er nu eene *ministeriele partij* is; ook zij voorzeker verheugt zich dat het niet aan *oppositie* ontbreekt, zoodat men in een toestand van onderlinge gelukwensching, van wederzijdsche dankbaarheid verkeert. Maar, zoo men oppositie wil, moet op het regt der oppositie worden gelet.

Waarom citeert men? uit welwillendheid somtijds en dienstbetoon; want het valt niet te ontveinzen, het streelt de eigenliefde van den auteur. Evenwel met die bedoeling citeert men hier zelden; hier is in de zoetheid doorgaans een zure droppel gemengd; men wil aan den dag brengen dat de schrijver met zich zelven in tegenspraak is. En te regt, want deze Vergadering, want de Natie heeft er belang bij dat wij aan onze beginselen getrouw zijn. Ook ten nutte der discussie citeer ik den Minister, die een eersten rang onder de politieke schrijvers van Nederland bekleedt. Onlangs deed hij opmerken dat een mijner citaten elf jaren oud was. Zes jaren slechts; het was uit de beraadslaging over zijn voorstel van 1845, met de tegenwoordige omstandigheden in naauw verband; ook zullen zijne geschriften langer dan elf jaren nadat zij geschreven zijn, worden geciteerd. De Minister is bovendien *Minister*, lid van het Gouvernement, een staatsman die grooten invloed heeft op het Ministerie, op de Vertegenwoordiging..... verder mag ik niet gaan, dan zou ik niet opregt zijn; maar reeds aldus volgt uit den aard der zaak, dat zijn woord onberekenbaar gewigt heeft.

Ziehier nu het citaat. Het geeft een voorsmaak der beginselen die in de wet op het armwezen zullen worden gevolgd; het betreft regtstreeks dit artikel en komt voor, met vergunning van den Minister, in een dezer dagen in het licht verschenen brief. „De diaconiefondsen zijn, mijns inziens, geen eigendom der kerkelijke gemeente, veel min der diaconie; zij zijn goed der armen, ten hunnen behoeve door de bestuurders *volgens de reglementen* te gebruiken. En deze reglementen is het, geloof ik, hoog noodig aan de heerschappij eener algemeene wet te onderwerpen, strekkende om een gebruik dier fondsen te verzekeren, overeenkomstig zoowel met hunne bestemming als met de burgerlijke regels der armenzorg; en om tevens eene werkzame magt van toezigt of oppervoogdij over alle kerkelijke en bijzondere armengestichten in te stellen."

Ik vraag: Is er eenzelvigheid tusschen de *regelen* in art. 148, waarvan de weglating door het amendement bedoeld wordt, en de burgerlijke regels der armenzorge, de werkzame magt van toezigt of oppervoogdij over alle kerkelijke en andere bijzondere instellingen in den brief?

—

*** De Minister en ook de heer van Zuylen van Nyevelt vonden ongerustheid wegens het artikel onverklaarbaar.

Het lid uit Zutphen en de Minister vinden onverklaarbaar dat dit artikel groote bezorgdheid bij vele leden verwekt. De eerste acht èn het amendement, èn het artikel onschuldig. Het amendement voorzeker; want wordt het aangenomen, dan blijft de zaak in haar geheel. Het artikel is een veelbeteekenend artikel. Daarin ligt de kiem van het geheele systema der armwet; ook instellingen welke geen subsidie ontvangen, zullen onderworpen zijn aan de burgerlijke regelen van de armenzorg. Daarom was althans interpretatie van den Minister onmisbaar; de Kamer zal oordeelen of zij daarin, als in genoegzaam officiele interpretatie, berust.

De Minister zegt dat ik de bezorgdheid heb aangevuurd door voorlezing van een brief, geschreven voor hoevele jaren wist hij zelf niet meer. Ofschoon in 1846 geschreven, kwam de brief voor weinige weken in het licht, en de Minister is te veel met parlementaire vormen en regten bekend, om niet te weten dat van dergelijken brief, geschreven door den Minister onder wiens departement het armbestuur ressorteert, en juist nu in het licht gegeven, bij eene discussie als deze *mag* en *moet* worden gebruik gemaakt.

Het amendement werd aangenomen met 37 tegen 25 stemmen.

De voordragt op het Armbestuur werd in October 1851 ter tafel gebragt. De hoofdgedachte was: de kerkelijke instellingen van weldadigheid, evenzeer als de algemeene van de burgerlijke overheid uitgaande instellingen onder

het *armbestuur* begrepen, moeten aan door het staatsgezag vast te stellen regels worden onderworpen. — In de Memorie van toelichting las men: „De Grondwet veroorlooft, des noods, verder te gaan en de geheele armenzorge als eene publieke dienst te beschouwen. Maar zóó ver te gaan schijnt thans noch noodig, noch nuttig." — Volgens Art. 17 konden Burgemeester en Wethouders zich, des noods met den sterken arm, toegang tot de boeken en stukken van *alle* instellingen van weldadigheid verschaffen."

Ik nam bij de begrooting de gelegenheid te baat om op deze strekking te wijzen; onderwerping van de Kerk aan het alvermogen van den Staat. (Zie hierboven p. 135 en 145).

In de volgende maanden werd een overgroot aantal verzoekschriften ingeleverd van Kerkenraden en Armbesturen, tegen het ontwerp.

25 *Februarij* 1852.

⁂ Bij eene motie van den heer van Nispen van Sevenaer om de armwet niet in behandeling te nemen dan na afloop der discussie over het belastingstelsel, bragt ik een paar opmerkingen te berde over het tijdstip en de wijs van behandeling der wet.

Ik erken dat er eene complicatie van werkzaamheden is, die tot moeijelijkheden aanleiding geeft. Ik wensch alleen over de wet op het armbestuur twee opmerkingen te maken. Vooreerst; zij is opgenomen in het vijfde additionnele artikel der Grondwet, en, *ofschoon*, of juister *omdat* de termijn verstreken is, moeten wij in het oog houden dat de Grondwet ook aan deze voordragt het karakter van *urgentie* verleent. Eene tweede opmerking betreft de wenschelijkheid — ik geloof dat er bij de Kamer antecedenten bestaan — zich bij het onderzoek der afdeelingen niet artikelsgewijze in alle bijzonderheden te verdiepen. Veeleer, dunkt me, is het van belang, voor de Kamer en voor het Gouvernement, alleen te overwegen de groote vraag: *is particuliere* en *kerkelijke* liefdadigheid vatbaar voor regeling *bij de wet?*

24 *Maart* 1852.

⁂ Op een verzoekschrift van den kerkeraad der Christelijke Afgescheidene Gemeente te Arnhem werd, „omdat het bedreiging van ongehoorzaamheid aan de wet bevatte," voorgesteld de orde van den dag. De zinsnede die beweerd werd ergerlijk te zijn, was: „Adressanten achten zich verpligt uwe Vergadering er kennis van te geven, dat zij, zoo het ontwerp wet wordt, genade wenschen te ontvangen om in dezen de straffen te lijden die hen dreigen, maar in geen geval de regten over te geven die Godes zijn.""

Ik verzet mij tegen de conclusie der Commissie. Deze zaak is van belang niet alleen voor de adressanten, ook voor deze Kamer en het Land. Het geldt een *beginsel.* Ik zou niet altijd gaarne elke uitdrukking voor mijne rekening nemen, en wie onzer zou dit willen doen? gebezigd door hen met wie ik in beginsel overeenstem; maar in dit adres heb ik niets gevonden dat tot den blaam der Com-

missie aanleiding geeft. Er wordt gesproken van de goddelijke instelling van het diakonaat; het zou ligt vallen de plaats uit de Heilige Schrift aan te voeren, waarop dit gevoelen steunt, maar dan zou de Vergadering aannemen de synodale tint waarvoor wij allen beducht zijn. Ik heb ook met genoegen gezien dat de Commissie zich hierover niet beklaagt, evenmin over de zinsnede: „de adressanten zien in dit ontwerp niets anders dan de openbaarmaking van de theorien van het communisme van Proudhon, dat reeds onheil kweekt en hoe langer hoe dieper wortels schiet." Wij zijn aan den naam van Proudhon eenigzins gewend. Het is usantie bij de Kamer, wanneer die man genoemd wordt, dat men vooral op de wetenschappelijke verhouding der leerstellingen ziet. Zonder dat ik terugkom op een afgeloopen beraadslaging, zal ieder gevoelen waarom wij ons niet mogen verzetten tegen dit epitheton voor eene wet die in beraadslaging is [1]. Het bezwaar der Commissie geldt de verklaring dat, wanneer het ontwerp op het armbestuur wet wordt, de adressanten niet zullen gehoorzamen. Of de redactie der zinsnede beter had kunnen zijn, of de voordragt op het armbestuur inderdaad zoo veroordeelenswaard is, behoeft niet te worden onderzocht. De vraag, de gewigtige vraag is; kan het ooit geoorloofd zijn te verklaren dat men, als eene voordragt wet wordt, niet zal gehoorzamen? Ik acht, ja; gevallen kunnen er zijn waarin men tot deze verklaring verpligt is. Namelijk in den zin en geest van het adres; wanneer men de wet in strijd rekent met eene hoogere wet. Het staatsregt van den Christen is eenvoudig: om der conscientie wille, onderwerping aan iedere wet, behalve wanneer, omdat de menschelijke wet met hooger wet in strijd is, om der conscientie wille, wederstand te pas komt. Zal dit beginsel berispelijk zijn? het wordt door alle Christelijke gezindheden, door elke godsdienstige gezindheid, erkend.

Een man, die niet onder de categorie der dweepers of overdrijvers zal worden gerangschikt; een der meest vermaarde wijsgeeren en staatslieden van onzen tijd, op wien de voorstanders van vrijzinnige begrippen roem dragen, en die in Frankrijk door zeven kiesdistricten te gelijk tot lid der Wetgevende Kamer werd benoemd, Royer Collard, heeft eenmaal tot zijne medeleden gezegd: „Si vous faites cette loi, je jure de lui désobeir." De adressanten gaan zoo ver niet. Althans *désobéir* kan tweeledige beteekenis hebben; het kan ook op *feitelijke* ongehoorzaamheid zien; de adressanten verlangen alleen genade te ontvangen om straf te lijden. En hebben zij nu om deze verklaring van *lijdelijkheid* een blaam verdiend? het zijn de schoonste bladzijden van elke kerkelijke gezindte, Roomsche en Protestantsche, waarop geschreven staat het *non possumus* tegen de aanmatiging der wereldlijke magt. Door de conclusie van de Commissie aantenemen, veroordeelt de Kamer het beginsel.

---

[1] Weinige dagen te voren was de conceptwet op de rentebelasting wet-*Proudhon* genoemd.

Als wij eene *revue rétrospective* houden over de adressen, die reeds ter griffie zijn nedergelegd, zal men even sterke uitdrukkingen aantreffen. In een merkwaardig adres van de Hervormde gemeente te Utrecht, lees ik: „Men zou zich zoo zeer niet te verwonderen hebben indien de diakonale inrigtingen, of wie weet de Kerk zelve, zich *feitelijk* of *lijdelijk* tegen de uitvoering van wets-artikelen mogt verzetten, indien daardoor de haar bij de Grondwet gewaarborgde regten worden geschonden." In een request, dezer dagen van den breeden kerkeraad der hervormde gemeente te Amsterdam ontvangen, lees ik: „Wanneer men onder eene vrijzinnige (deze uitdrukking laat ik daar) constitutie de proef zou willen nemen om zoodanige armbesturen in te voeren, zouden de bezwaren bij de uitvoering zoo menigvuldig en gewigtig zijn, dat men ze weldra zou moeten laten varen. De breede kerkeraad verklaart althans voor zich rondborstig, dat hij niet inziet, *hoe de Kerk zich daaraan zal kunnen of mogen onderwerpen.*"

Ik vertrouw dat de Kamer op deze adressanten niet *exceptioneel* een blaam zal willen werpen.

⁂ De Commissie volhardde.

Met leedwezen heb ik gezien dat het geachte lid der Commissie [a], die bij zoo vele gelegenheden voorspraak van verdrukte landgenooten was, dit adres strijdig met de welvoegelijkheid en met den pligt van den Christen rekent.

Lees en herlees de zinsnede waar het op aankomt, en gij zult de overtuiging verkrijgen dat hier van niets anders sprake kan zijn dan van *lijdelijk* verzet, van *lijdelijk* afwachten van hetgeen in een artikel van de wet genoemd wordt de interventie van den *sterken arm*. Die willen de adressanten *lijdelijk* afwachten. Zij waren niet alleen bevoegd, maar verpligt deze overtuiging aan de Kamer bekend te maken; of is het beter dat zij die meenen, om der conscientie wille, tot lijdelijk verzet verpligt te zijn, dit verklaren eerst nadat de voordragt wet is?

Het beginsel van niet te gehoorzamen aan eene wet die tegen het geweten strijdt, is eenzelvig met de ondergeschiktheid, om der conscientie wille, aan de bestaande magten. Werp geen blaam op een beginsel, waarin de steun uwer instellingen en de veerkracht van uw volk ligt.

Ik vraag nederlegging ter griffie.

De conclusie werd aangenomen met 27 tegen 20 stemmen.

a Engelen.

Eerst in Junij 1852 werd de voordragt op het Armbestuur in de Afdeelingen onderzocht; het Voorloopig Verslag, zeer ongunstig, is gedagteekend 7 Sept. Den 15 Februarij 1853 ontving de Tweede Kamer een gewijzigd ontwerp dat zeer spoedig in de Afdeelingen kwam. Ik vereenigde mij met het gevoelen van hen die, volgens het Verslag (13 Maart), ook in dit ontwerp hulde gebragt zagen (tegen de Grondwet en het welbegrepen belang van den Staat, met miskenning van den aard en het regt der Gezindheden) aan den Napoleontischen centralisatie-geest en aan het alvermogen der wet.

De oppositie tegen de voordragt bleef sterk, en de aandacht was op het onderwerp gespannen, toen het onverwacht berigt omtrent de organisatie der Roomsch-Catholieke Kerk en den Aartsbisschop van Utrecht aanleiding gaf (19 April) tot de ontbinding van het Kabinet.

12 *Mei* 1854.

⁂ Op 3 December 1853 werd door het Ministerie van 19 April de voordragt aangeboden. Volgens het Voorloopig Verslag (23 Maart) was de indruk bij de overgroote meerderheid, vooral om sommige verklaringen der Memorie van toelichting, vergelijkenderwijs gunstig. Evenwel een aanzienlijk getal dezer leden had menig onoverkomelijk bezwaar, waarvan bij de Memorie van beantwoording de wegneming verwacht werd. — Deze verwachting bleek ijdel te zijn; het ontwerp werd, schoon onveranderd, in beraadslaging gebragt.

Ik had mij gevleid dit ontwerp te kunnen aannemen; ik vrees dat ik genoodzaakt zal zijn het te verwerpen. Ik behoor tot de *overgroote meerderheid*, bij wie het ontwerp vergelijkenderwijze gunstigen indruk gemaakt heeft; ik behoor tot het *aanzienlijk* getal leden hetwelk tegen het ontwerp, zoo als het daar ligt, menig onoverkomelijk bezwaar had.

Ik heb mij illusie gemaakt. Ik had mij gehecht aan eenige uitdrukkingen van de Memorie van Toelichting; ik had gemeend daarin te vinden de hoofdgedachte van het ontwerp, wier ontwikkeling en toepassing, bij nader overleg, er toe zou leiden dat, door tusschenkomst van de Regering, de onoverkomelijke bezwaren uit den weg wierden geruimd. Het tegendeel is geschied. Na de Memorie van Beantwoording, waarin bijna geen enkel punt van gewigt, op de aanmerkingen van dat *aanzienlijk* getal leden is gewijzigd; na de uitvoerige en merkwaardige rede van den Minister over de hoofdbeginselen en strekking van het ontwerp, ben ik op een ander terrein. Ik zie thans, in de punten, waartegen ik met vele leden dezer Kamer onoverkomelijk bezwaar heb, niet *afwijking* van de hoofdgedachte, veeleer *toepassing* van een *eigen stelsel* van het Gouvernement. Dit stelsel kan dus worden geformuleerd: handhaving, naast de vrije, kerkelijke en bijzondere, liefdadigheid, van de wettelijke liefdadigheid, uit het oogpunt van *politie* en van *suppletie:* de staatsarmbesturen als een magtig corps van *reserve*, waar de hulp van de Kerk en van de particulieren ontbreekt.

Wat is ons verlangen? doodsteek aan de wettelijke liefdadigheid; niet *regeling*, maar *uitroeijing* van de *charité légale.* Elke kiem van dit verkeerde, van dit heillooze beginsel, moet uit de wet worden gerukt; ook het minste, ook het geringste is voor

ons de doode vlieg, die de apothekerszalve, in dit geval, het wetsontwerp, bederft.

Nu werpt men ons tegen: gij wilt *table rase;* gij houdt de omstandigheden niet in het oog; gij wilt plotselinge en bijkans geweldige verandering van den geheelen toestand; nu althans blijkt (opdat ik het verwijt meer bepaaldelijk op mij en mijne vrienden toepasse) dat gij, die u bij uitnemendheid *antirevolutionair* noemt, bij uitnemendheid *revolutionair* zijt.

Integendeel, ik juich toe hetgeen wij vinden in de gewisselde stukken en in de rede van den Minister, omtrent behoedzaamheid in het eerbiedigen van den tegenwoordigen *toestand.* Onder de heerschappij van valsche begrippen vormt zich onvermijdelijk een orde daarmeê in overeenstemming, vormen zich usantien en verkregen regten, wier inachtneming door de Regering en door ons, medewetgevers, met zorg en naauwgezetheid behoort te geschieden. Wij willen niet dat de zieke plotseling gezond worde verklaard, dat van den zieke worde gevergd te handelen alsof hij gezond ware. Wij verliezen den ziekelijken toestand van den lijder niet uit het oog, maar wenschen dat de ziektestof uitgezuiverd worde, opdat er mogelijkheid van gezondwording zij. Wij willen niet eensklaps de gevolgen wegnemen, niet *decreteren* dat de maatschappij, naar welgevallen van den wetgever, gedaantewisseling onderga. Wij willen niet onmiddellijk elke staatsbedeeling doen ophouden, maar verzetten ons tegen het beginsel *voor het vervolg.* Wij willen niet dat de subsidien terstond worden afgeschaft, maar dat trapsgewijze vernietiging worde vastgesteld; dat de tegenwoordige toestand ondergeschikt worde aan een anderen *regel.* Een afgevaardigde uit Friesland [a] zeide: gij wilt de *kiem* wegnemen, het is *overblijfsel* wat door u *kiem* genoemd wordt. Neen; de overblijfselen van de verkeerde werking willen ook wij langzamerhand wegnemen; wat onmiddellijk moet ophouden, is de toepassing van het beginsel, de verbindende kracht van den verderfelijken *regel.*

Doch wat maak ik gewag van eene *kiem*, nadat de spreker, achter mij gezeten [b] te regt zeide dat wij hier de regelmatige *organisatie* vinden van een verkeerd beginsel in zijn geheelen omvang en kracht; nadat de redenaar uit Tiel [c], wien men deswege beeldrijkheid verweet, een zoo treffend beeld ons voorhield [1]; te regt ook in den parlementairen strijd, aan de les gedachtig dat men de wapenen bij voorkeur moet gebruiken waarvan de tegenpartij weêrzin verraadt. En wat bewees hij? dat wij consolideren hetgeen tot dusverre geweest is misbruik van de wet van 1818. Misbruik, afwijking zullen wij bevestigen, vaststellen, regelen, organiseren.

Deze wet noemt men wet van *overgang?* fraaije wet van over-

---

[1] Als of de Minister van Oorlog, om een vesting in verdedigbaren staat te brengen, in de verboden kringen, bij maatregel van overgang, de hutten door huizen en de struiken door opgaande boomen vervangen liet.

a Oosting. b van der Brugghen. c de Kempenaer.

gang, die niet regels stelt door welke langzamerhand het kwaad verdwijne, maar opneemt al wat het kwaad onderhoudt, voedt, uitbreidt; eene wet van *bevrijding* die aan vaster ketenen legt.

Het is mij nu, tot mijn leedwezen gebleken, dat de Regering een eigen stelsel heeft, waarin het onze onoverkomelijke bezwaren, als noodzakelijke bestanddeelen, vlecht.

Een eigen stelsel. Ik wil aan deze Regering, aan geenerlei Regering, onregt doen en stel gaarne op den voorgrond dat de Minister vrijheid van kerkelijke en van bijzondere liefdadigheid verlangt. Ook ik heb mij met ingenomenheid gehecht aan hetgeen de Memorie van Toelichting bevat over de vrijheid van de Kerk. Ook ik heb medegewerkt tot die combinatie en concentratie van lichtpunten waardoor het licht verdubbelt. Nu evenwel moet ik opmerken dat er ook zinsneden zijn minder geruststellend. Bijvoorbeeld: „Lettende op het verschil tusschen de vroegere en de tegenwoordige regeling der betrekking van de Kerk tot den Staat, kan het niet twijfelachtig zijn, of daaruit moet een verschil van *wet*geving met opzigt tot het kerkelijk armbestuur voortvloeijen." Ik wil de Regering niet hard vallen, maar, zoo men dit wilde doen, zou men vragen: „verschil van *wet*geving," dan is er *wet*geving? dan is, ook volgens u, kerkelijke en bijzondere liefdadigheid voor wettelijke regeling vatbaar. — Er volgt onmiddellijk: „de geest der Grondwet brengt mede dat de Kerk zich zoo vrij bewege, *als met de regten en verpligtingen van het staatsgezag bestaanbaar is.*" Was ooit verklaring meer rekbaar? — In de Memorie van Beantwoording, in een uitnemende zinsnede, die evenwel aan de spreuk herinnert: *desinit in piscem mulier formosa superne* [1], leest men: de Regering eerbiedigt de nationale regten en vrijheden en *die* zelfstandigheid van al wat tot de Kerk behoort en van haar uitgaat" — nu, *welke* zelfstandigheid? — „*welke met de regten en verpligtingen van het staatsgezag bestaanbaar is.*"

Zoo wij met welgevallen, toen we meenden met de Regering op hetzelfde terrein te staan, gelet hebben op de zinsneden in het Voorloopig Verslag opgenomen, behooren we nu ook acht te slaan op hetgeen, in anderen zin en geest, in de gewisselde stukken voorkomt. De Kerk is vrij, dit is, heeft de Minister gezegd, haar *regt*, en zonder die vrijheid kan zij aan haar roeping niet voldoen. De Kerk is vrij, aan de Kerk wordt overgelaten voor de armen te zorgen. Maar — en hier komt de gewigtige bijvoeging — zoo de Kerk niet, of niet genoegzaam zorgt, is de Staat gereed òf door *eigen armverzorging*, òf door *subsidien* daarin te voorzien. Deze bijvoeging wordt door ons schadelijk, verderfelijk geacht.

Volgens den Minister, is dit stelsel onmisbaar: wegens *de ongenoegzaamheid der kerkelijke en bijzondere liefdadigheid*, wegens de *verpligting van den Staat*, wegens den *eisch der Grondwet.*

---

[1] Een droevig einde van een slecht begin.

Wegens het *ongenoegzame* der kerkelijke en bijzondere liefdadigheid.

Ik gedraag mij aan hetgeen is gezegd omtrent de werking der *bijzondere* liefdadigheid. Wat de *kerkelijke* betreft, de Kerk wordt somtijds te veel beschouwd enkel als trechter waardoor geld voor de armbedeeling toevloeit; men bedenkt te weinig dat van haar invloed, niet slechts vermeerdering van gelden ter bedeeling, maar vooral ook vermindering van het cijfer der bedeelden mag worden verwacht. Ik verheug mij dat de Kerk ook door mijne vrienden in een ander licht is gesteld. Wij spreken van de Kerk, aan welke de woorden des levens zijn toevertrouwd; van de Christelijke Kerk in al haar omvang en historisch bestaan; van de Kerk die elke ondeugd bestrijdt waardoor de armoede gevoed wordt, elke deugd aanbeveelt waardoor de armoede wordt verzacht; niet enkel voorschriften geeft, maar de kracht aanwijst om ze in praktijk te kunnen brengen: elke bron opent van eigen veerkracht en onderling hulpbetoon. De geschiedenis van de Kerk levert in haar antecedenten het bewijs dat op haar steun, wanneer ontwikkeling niet gestuit wordt, rekening kan worden gemaakt. Zij heeft de beschaafde wereld met gedenkteekenen van haar vermogen overdekt; terwijl de wettelijke liefdadigheid, in het laatste honderdjarig tijdvak werkzaam, ons voornamelijk met organisatien op het papier verrijkt heeft.

Maar, zegt de Minister, het stelsel is onmisbaar, ook om den *pligt*, *die op den Staat rust*, uit een oogpunt van *politie*. Gisteren reeds is dit punt toegelicht; die politie is van zonderlingen aard; eene politie, die onderstand geeft, die de rust koopt, die waar ze bedwingen moest, in onderhandeling treedt. Van waar dit? in den grond der zaak, omdat men vasthoudt aan het denkbeeld, hoe zeer ook naar den achtergrond verdrongen, dat de behoeftige in den uitersten nood regt op onderstand van wege den Staat heeft. Dit is de grondslag waarop telkens weder het systeem van *charité légale* gebouwd wordt. Ik heb ergens gelezen eene merkwaardige zinsnede, die meêdoogenloozen schijn heeft. „Het pauperisme, voor zoover het verdedigd wordt, op grond dat iemand, enkel dewijl hij bestaat, tegen anderen of tegen de maatschappij, een regt heeft om te bestaan, behoort niet *geregeld* te worden, maar *uitgeroeid*[1]." Niemand heeft tegen den Staat het *regt* om te leven. Dit is een hard woord. Wie schreef het? wie was die onverlaat, die onchristen? het was iemand, die welligt meer dan een van onze tijdgenooten, èn door de uitnemendheid zijner geschriften èn door de veerkracht van praktischen arbeid, voor het welzijn zijner medemenschen met onberekenbaren zegen gewerkt heeft. Iemand, tegen de citaten uit wiens geschriften onze wederpartij, het is verklaarbaar, herhaaldelijk weer-

---

[1] „Pauperism in so far as sustained on the principle, that each man, simply because he exists, has a right on other men or on society for existence, is a thing not to be regulated but distroyed." Chalmers, *On the Christian and economic polity of a Nation.*

zin geopenbaard heeft; de beroemde wijsgeer, wiens naam in de discussie, zoo ik vertrouw, nog meer dan eens zal gehoord worden; Chalmers. De behoeftige heeft aanspraak op medelijden en een onbarmhartig oordeel zal gaan over hem die geene barmhartigheid gedaan heeft; een regt van leven tegenover den Staat loopt op vernietiging van Christelijke liefdadigheid uit.

Ik mag niet ontveinzen, het heillooze denkbeeld van wettelijke liefdadigheid, hoe ook in de schaduw gesteld, schijnt het steunpunt van deze wet. Een *steunpunt*, het behoorde zelfs geen *aanrakingspunt* te zijn. Het is hier als met het raderwerk waarin het slagtoffer, slechts even gevat, onvermijdelijk rondgevoerd en verplet wordt. Aan den Minister, hieraan gedachtig, zou omtrent hetgeen de spreker uit Tiel als noodzakelijk voorgesteld heeft, het woord *roekeloos* niet zijn ontvallen; ook deze wil niet eensklaps vernietiging van al het bestaande, integendeel inachtneming van de omstandigheden en den toestand, waarin we zijn geraakt.

De Minister zelf heeft op den aard der omstandigheden niet gelet, om welke een *stoute* greep raadzaam wordt. Een *roekelooze* greep. Waarom verdient ze dezen titel in de schatting van den Minister? omdat hij niet, even als wij, het naderen van de wettelijke liefdadigheid als het naderen van een *afgrond* beschouwt. Aan den rand van een afgrond is, wat vermetel zijn zou, geene roekeloosheid meer. Het dreigend gevaar verdubbelt de veerkracht, waardoor gij, met eene inspanning die onmogelijk scheen, gered wordt; voor dergelijke vermetelheid, die met bedaard overleg kan gepaard zijn, is de spreuk geschreven, *audaces fortuna juvat.*

De Minister acht zijn stelsel onmisbaar, ook om art. 195 van de Grondwet. Er is zooveel en met zooveel juistheid over de beteekenis van dit artikel gezegd, dat ik mij gereedelijk van de behandeling ontsla. Éene opmerking zij mij vergund. Er moet, ik neem het aan, een staats-armbestuur zijn, en het kan zich ontwikkelen op velerlei wijs; maar wat doet de Minister? hij heeft eenvoud meervoud gemaakt. Hij argumenteert dus: er moet een staats-armbestuur zijn, derhalve is het bestaan eener geheele organisatie van staats-, van burger-*armbesturen*, aangenomen bij de Grondwet. Dit gaat te ver. Maar ik neem aan dat de Grondwet verlangt hetgeen in de wet voorkomt. Welnu; de Grondwet verlangt het. Het geldt eene levensquaestie, een vraagstuk dat regtstreekschen en onberekenbaren invloed heeft op wee of wel van het land. Kan men volstaan met te zeggen: de Grondwet verlangt het? Er behoorde geene regeling van de staats-armverzorging, wel uitroeijing te zijn, maar de Grondwet verlangt het. Het is onzedelijk, maar de Grondwet verlangt het. Het zal het Vaderland in gevaar brengen, maar de Grondwet verlangt het. Is de Grondwet niet meer om de Natie? is welligt de Natie om de Grondwet? Niet tegen de Grondwet moet het verwijt gerigt worden, maar tegen u die, bij de lezing van art. 195, niet op het *naast bijgelegen* artikel gelet hebt. — Ook de Minister van Justitie heeft

in den zomer van 1853, in deze Kamer zijne meening kenbaar gemaakt dat, niet de Natie naar de Grondwet, maar de Grondwet naar de Natie moet worden gefatsoeneerd.

Na deze toetsing van de gronden ter verdediging van het stelsel der Regering, vraag ik: wat *geeft* dit ontwerp? wat *bereidt* het?

Wat *geeft* het? bestendiging van de staats-armzorg *met eerbiediging van de kerkelijke en bijzondere liefdadigheid.* De artt. 10, 11 en 12 blijf ik beschouwen als anomalie, als afwijking van een der hoofdtrekken van het ontwerp.

Bestendiging van de staatsarmzorg. Wij blijven in den ouden slender, en al uwe fraaije artikelen van het *overlaten* aan de Kerk, en al uwe betuigingen, en ook de bij de Memorie van Beantwoording aangebragte wijzigingen, om te doen uitkomen dat de Staat enkel bij volstrekte noodzakelijkheid te hulp komt, zijn eene *protestatio actui contraria.* Gij geeft niet den prikkel, waarvan de afgevaardigde uit Gelderland [a] sprak; gij geeft aan de kerkelijke en bijzondere liefdadigheid een slaapdrank, een lokaas om werkeloos te blijven. Gij brengt ze in gedurige verzoeking om, met het oog op de armenzorg van den Staat, eigen roeping uit het oog te verliezen. Gij geeft eigenlijk aan het geheele land *één gemengd armbestuur*, waaromtrent ook geldt hetgeen te regt omtrent die categorie gezegd is: het zou dwaasheid zijn zich opoffering te getroosten voor datgene waarin, bij eigen werkeloosheid, door een ander, door het burgerlijk bestuur, zal worden voorzien.

Ik heb de staatsarmbesturen een magtig *reserve*-corps genoemd. Van welken aard? het zal wezen eene toevlugt, eene schuilplaats; het zal tegen den algemeenen vijand dezelfde dienst bewijzen, als in een welbekenden veldslag de schepen digt bij het strand, indien de veldheer ze niet verbrand had. Dit verbranden was geen vermetele, maar een stoute greep van den veldheer, die zijne troepen wilde noodzaken tot verdubbeling van inspanning en veerkracht. Een *reserve*-corps, niet als in den strijd de *reserve* welke de voorhoede aanmoedigt en ondersteunt; eene *reserve* die de voorhoede — ik wil niet zeggen ontmoedigt — maar overtuigt dat er voor haar geen strijd te pas komt. Eene reserve die alle opgewektheid tot *strijden*, dat is hier, tot *geven* beneemt; eigenlijk eene onuitputtelijke *reservekas*, waarvoor uit de beurs der ingezetenen genomen wordt zooveel als men behoeft. Nu verliest in veler oog de gift der kerkelijke of bijzondere liefdadigheid het karakter van Christelijke pligtbetrachting; zij is niet meer eene bijdrage op het heilig altaar, maar eene som, langs kerkelijken omweg, bij den gemeente-ontvanger in de gemeene schatkist gestort. Alzoo vernietigt de wettelijke staats-armenzorg het vrijwillig liefdebetoon; hiertoe is alleen noodig — men heeft reeds aanvankelijk de ervaring er van gehad — dat het denkbeeld, hetwelk ik mij veroorloofd heb te ontwikkelen, meer algemeen bekend worde, dat het *gepopulariseerd* zij. Wegkwijning der bijzondere en kerkelijke liefda-

a DE KEMPENAER.

digheid, uitbreiding dien ten gevolge van de *armen-tax*, dit is wat gij ons *geeft*.

En wat is het dat door dit ontwerp *voorbereid* wordt? hernieuwing, met gunstiger kans, van de onder het vorig Ministerie mislukte proef. Uwe wet is de vorige wet, eenigzins verzacht; hetzelfde kader, dezelfde vormen, dezelfde inhoud; eenige fragmenten zijn er uitgerukt; nu is de vraag: kan volgens uw midden-stelsel, in verband met hetgeen gij behoudt, wat ge weglaat worden gemist? vergt niet hetgeen gij behoudt de terugneming der fragmenten die gij hebt ter zijde gelegd? Wij zouden in dien zin hier voor ons hebben eene *incomplete* wet; de praktijk van uw stelsel; waarop ik mij nu, tot mijn leedwezen, genoodzaakt zie de uitdrukking toe te passen van het Voorloopig Verslag: *het hinkt op twee gedachten* en zal het bewijs leveren der onmisbaarheid van hetgeen gij, als aanstootelijk, uit het ontwerp geligt hebt. Het is reeds met een treffend voorbeeld aangetoond in art. 12; de boete verbergt den *sterken arm;* òf het artikel zal niets beteekenen, òf, om te doen wat gij beweert volgens de Grondwet te moeten verrigten, zult ge weldra tot gebruik van dezelfde — ik wil ze nu niet anders qualificeren — krachtige middelen als in het eerste ontwerp verpligt zijn. En in het algemeen, wanneer de praktijk dezer wet de kerkelijke liefdadigheid verlamt en de behoefte aan staats-armenzorg verhoogt, zal men u en ons te gemoet voeren; al uwe oppositie tegen de vorige ontwerpen is niet anders geweest dan *kerkrumoer* en April-beweging; wij zullen teruggevoerd worden tot hetgeen, in de Voorloopige Verslagen op de beide vorige ontwerpen, genoemd werd *Napoleontische centralisatie-geest*, en *staats-alvermogen*, en *alvermogen van de wet.*

Met drie aanmerkingen besluit ik.

De eerste betreft een wijs en liefderijk woord van het lid uit Groningen [a]: „Het had hem dikwerf gegriefd, dat de strijd over zulk een gewigtig, maar ook teeder en moeijelijk onderwerp, zoo heftig en bitter werd gevoerd, en dat men wederkeerig daar beschuldigingen van geestelijke heerschzucht en streven naar uitbreiding van kerkelijk gezag, of van zucht naar centralisatie en streven naar staats-alvermogen hooren deed, waar hij voor zich liefst niets anders wenschte te zien dan warme belangstelling in het lot van Staat en Kerk, als hij oordeelde, gelijk hij hoopte geoordeeld te worden. Zoo ergens," voegde hij er bij, „dan mag men voorwaar wel *hier* bedaard overleg en kalm onderzoek met Christelijken zin vereenigen." Wie zou niet gaarne aan den geest waarin deze regels gesteld zijn, goedkeuring hechten? den redenaar dank zeggen voor den raad om, ook in parlementaire debatten en bij het wisselen van stukken met de Regering, te vermijden wat naar hartstogtelijkheid zweemt? Ik kom evenwel tegen de woorden op, om de eer der vorige Kamer en om de eer der Natie. Afkeurenswaard is het, dat ook bij dit onderwerp — hoe is het anders van men-

a Blaupot ten Cate.

schelijke feilbaarheid te wachten? — drift zich gemengd heeft; maar het concentreren van een systema in een enkel veelbeteekenenden term, *staatsalvermogen* of *Leviathan*, is dikwerf wenschelijk voor de duidelijkheid en de kracht der voorstelling. Het is streven naar wetenschappelijke beschouwing en naar krachtige, schilderachtige taal.

Ik handhaaf het gebruik van die woorden, ook om de vrijheid en belangrijkheid der parlementaire discussie. Men is bij ons, en dit hangt zamen met den geest van onzen landaard, somtijds te bevreesd voor het aanwijzen van de logische strekking der beginselen en voor het terugkomen op antecedenten. Ik althans wensch mij hiervan niet te laten afhouden, vooral niet door schijnbare verbolgenheid. Ik heb wel eens in parlementaire discussien, vooral in andere landen, gemerkt dat een schrander man verbolgen is, of schijnt, over het ter sprake brengen van hetgeen, waarvan hij de herinnering, vooral om het naderen van verkiezingen, niet oirbaar keurt.

Ik moet tegen de aanmerking opkomen, in verband met de beschouwing ook van *deze wet*. Door zeer verklaarbare reactie was men welligt voor dit ontwerp in het eerst te gunstig gestemd. Bij het gevoel dat er regt gedaan werd aan de Kerk, is te weinig op de overhelling tot de staatsarmenzorg gelet. Geen krachtiger argument om met bedachtzaamheid te werk te gaan dan de vrees dat te ver gedreven welwillendheid voor het Bewind terugvoere naar hetgeen waartegen de Natie met zooveel kracht en eensgezindheid onwil aan den dag gelegd heeft.

Een tweede aanmerking betreft onze verhouding tot deze organieke wet, in verband met de politiek van dit Ministerie. Het heeft zich bij zijne optreding, met een zonderling woord dat tot velerlei opvattingen aanleiding gaf, en nog raadselachtig schijnt, voorgedaan als een Ministerie van *tegenovergestelde* rigting. Eene rigting, waardoor men in alles het tegendeel zou hebben willen verrigten van hetgeen het vorig Gouvernement deed, zou ik althans noodlottig hebben gekeurd; maar velen met mij zouden ook afkeuren dat men, wat hoofdbeginselen aangaat, in plaats van in tegenovergestelde, in *soortgelijke* rigting wierd geleid. Ik laat ter zijde wat sedert geschied of niet geschied, verrigt of verzuimd zij, maar ik vraag, met het oog op deze bij uitnemendheid gewigtige organieke wet, welke zal de indruk wezen, indien ze, gelijk zij daar ligt, aangenomen wordt? Reeds hoor ik: Is dit de vrucht van uw beter beginsel, van uwe moeite en overleg? was het daarvoor der moeite waard tegen de vorige ontwerpen zoo veel tegenstand te openbaren? was het u niet mogelijk, in plaats van te geven een flaauwen afdruk van hetgeen de vorige Regering bewerkt heeft, op dit onderwerp het merk te drukken eener eigen, zoo het heet, betere politiek? Gretig zal men in de aanneming, gelegenheid zoeken om blaam te werpen, niet op het Ministerie alleen, ook op deze Kamer. Onze wederpartij is welligt niet zoo afkeerig van de aan-

neming dezer wet. Ik zal mij bepalen bij hetgeen buiten de Kamer geschiedt en niet wijzen op het zonderling verschijnsel dat zich in de laatste twee dagen, door eene soort van onzijdigheid, door geen deel nemen aan de beraadslaging, door ons het licht van onderlinge gedachtenwisseling te onthouden, geopenbaard heeft. Ik spreek van hetgeen buiten de Kamer geschiedt; ik geloof dat de oppositie over de aanneming niet droevig zijn zal; ik zou bijkans zeggen, zij verlangt die; alle pennen zijn gereed om, zoodra de aanneming daar is, eene philippica tegen deze Kamer te doen uitgaan. Het is eene grief te meer, een grief van belang, en die te liever begeerd wordt, omdat ze weinig stoornis brengt in den afgebroken arbeid. De wederpartij zal zeggen: het blijft mijne wet met eenige leemten; er zijn fragmenten uit weggevallen, deze kunnen wêer worden bijeengebragt en de wet in de volledigheid der vroegere redactie hersteld; de nu incomplete wet zal, natuurlijk door een anderen Minister, worden gecompleteerd. Wij zullen gehad hebben (ik spreek in den zin en geest der partij buiten de Kamer) eene *interimaire* wet, eene *interimaire* Kamer en een Ministerie *ad interim*.

Nog een woord aan de Regering. Ik zou de hoop willen koesteren dat in het systeem van den Minister, zij het ook ter elfder ure, wijziging worde gebragt; doch ik ben steeds huiverig voor het verwringen door amendementen eener voordragt tegen het stelsel van het Gouvernement.

Ik eindig met een arithmetischen wenk van eenvoudigen aard. De *overgroote meerderheid* was, vergelijkenderwijze, gunstig voor de wet gestemd. Een *aanzienlijk* getal leden uit die meerderheid had tegen de wet, gelijk zij hier ligt, onoverkomelijk bezwaar. Wanneer aan eene *overgroote meerderheid* een *aanzienlijk getal* leden ontvalt, kan wel eens *de meerderheid ophouden te bestaan.*

13 *Mei* 1854.

*** Het bleek weldra dat, na de onverzettelijkheid van den Minister in de Memorie van beantwoording, het *onoverkomelijke der bezwaren* voor sommigen op wier standvastigheid wij rekening hadden gemaakt, niet meer onoverkomelijk was.

Ik zal kortheid in het oog houden. Naar onze parlementaire usantien, vooral na langdurige discussie, geldt de regel niet: *qui tacet consentire videtur.*

Ik maak slechts ééne aanmerking op de belangrijke rede, waarin met openhartigheid een systeem is opengelegd, van den spreker uit Maastricht [a]. Hij is teruggekomen op antecedenten, die het welligt nu beter ware geweest niet aan te roeren. Hij heeft gezegd: „Ik heb bij de wet op de kerkgenootschappen de vrijheid van de Kerk verdedigd tegenover hen die ik thans bestrijd.” Hij

a THORBECKE.

heeft de hartader geraakt van de discussie over de Kerkgenootschappen, en daar ik niet onderstel dat de wensch der Vergadering kan zijn in deze beraadslaging eene incidentele discussie van veertien dagen te mengen, bepaal ik mij bij de verklaring dat ik protest aanteeken.

Ik moet een oogenblik langer stilstaan bij hetgeen gisteren door den spreker uit Delft [a] en zoo even door het lid uit Nijmegen [b] gezegd is omtrent de zinsnede, die ik mij veroorloofd heb aan te halen uit de schriften van een Christen-wijsgeer. Indien Chalmers deze zinsnede (uit de voorrede van een werk van drie boekdeelen, zoodat zij wel niet is eene invallende gedachte) gebezigd had in eene democratische Vergadering, naar den zin en trant der oude Grieksche republieken, en er was een welsprekend, populair redenaar opgetreden, gelijk de spreker uit Delft, dan zou een aanzienlijk deel der menigte, bij het uiteengaan der zamenkomst, het pligtmatig hebben gerekend, in naam van majesteitsschennis tegen de wettelijke liefdadigheid en de menschelijkheid gepleegd, steeniging te doen ondergaan aan den meêdoogenloozen barbaar. Ik begrijp dat dergelijk citaat buiten de Kamer, bij het aangenomen systeem van woordlosrukking en woordverdraaijing, een uitnemend wapen is voor de tegenpartij, maar het verwondert mij dat het in deze Kamer aanleiding tot misverstand geeft. Ik dacht dat we hier, bij zoo gewigtige onderwerpen, rekenen moesten dat de onderscheidene systemata bekend zijn. Ik dacht dat de spreker uit Delft, bij den stapel stukken, geschriften en brochures voor de algemeene enquête waarvan hij sprak, gevoegd had de schriften van iemand, die in dit onderwerp eene zoo marquante rol vervuld heeft, en aan wiens uitnemende verdiensten, niet alleen in Engeland, niet alleen in Frankrijk, maar door geheel Europa hulde gebragt is. Ik dacht op elk onzer medeleden en ook op hem, van wien wij weder zoo veel belangrijks hebben gehoord, te mogen toepassen het *Verbum sapienti.* Ik dacht dat het niet noodig was hier te doen opmerken dat, wanneer Chalmers zegt: „de arme heeft geen regt van leven tegen den Staat," dit schijnbaar onbarmhartige woord beteekent: wanneer gij toegeeft dat tegen de maatschappij regt om te leven bestaat, moet gij ook erkennen regt op onderstand, regt op arbeid. Indien gij dit denkbeeld, met verwarring van zedelijkheid en regt, van christenpligt en burgerregt aanneemt, hebt gij de eerste schrede gedaan op een pad, waarlangs gij òf tot teleurstelling na bedriegelijken ophef, òf tot algemeene verdeeling der goederen geraakt. De voorstelling die Chalmers bestrijdt, is de wortel waaruit telkens weder het stelsel van *charité légale* herleeft; ik zou bijkans vermoeden dat de levendigheid en warmte, voorzeker bij dergelijke discussie niet afkeurenswaard, waarmede de spreker uit Delft tegen de zinsnede is opgekomen, gedeeltelijk ontstond uit het besef dat zoodanig staats-armbestuur, als waarvan ook hij nog de voortduring begeert, in het laatste retranchement

a Wintgens. b van Nispen.

aangerand wordt. Juist daarom moet de krachtvolle uitspraak van den liefderijken man als uitmuntend blijk ook van doorzigt worden beschouwd.

Ik zal kort zijn in het beantwoorden van een spreker, die tegen ons harde uitdrukkingen gebruikt heeft, het lid uit Hoorn [a]. Na hetgeen mijn vriend achter mij gezeten [b] reeds heeft opgenomen, zwijg ik over de verbaasdheid van ons medelid, toen hij gisteren voor het eerst kennis verkreeg van de argumenten die wij meenden sedert jaren op den voorgrond te hebben gesteld; ik zwijg ook over zijn weêrzin tegen partijen. Zonder toenadering en gemeen overleg van hen die in hoofdbeginselen overeenkomen, is geen parlementair gouvernement denkbaar, ten ware onder de parlementaire gouvernementen ook, bijv. de *sénat conservateur* en het *corps législatif* onder den eersten — ik zeg niets van den derden — Napoleon, worden geteld. Maar ik moet opkomen tegen het berigt dat de spreker behoort tot de partij der eensgezindheid, der vaderlandsliefde, en der trouwe naleving van de Grondwet. Wij kunnen verschillen omtrent den aard eener wenschelijke eensgezindheid; omtrent hetgeen oirbaar is voor het land; omtrent de opvatting van vele artikelen der Grondwet; maar, wanneer wij niet aannemen dat allen tweedragt haten, allen het Vaderland lief hebben, allen eerlijke naleving van de Grondwet en geen verandering, ook de minste niet, dan langs den legalen weg verlangen, zou voortzetting der discussie onmogelijk zijn. Ik twijfel zelfs, hoewel ik, zoo zeer als iemand, de vrijheid van spreken bemin, of ingewikkelde beschuldiging van ernstigen aard tegen een deel der Vergadering met den zin en geest van het Reglement van Orde overeenkomt.

Nog een enkel woord over eene vraag voor allen belangrijk, waarvan het gewigt dubbel gevoeld wordt, bij de verantwoordelijkheid die de verhouding der partijen (ik mag immers nog van *partijen* gewag maken?) ons, om den beslissenden invloed ook van een klein getal stemmen, oplegt; is meerderheid voor dit ontwerp verkrijgbaar?

Ik vlei mij *ja;* indien de Regering eenig blijk van toenadering geeft, meer dan in de Memorie van Beantwoording en in de rede van den Minister.

Ik heb gehoord dat dit ontwerp *conciliatoir* is; ik betwijfel het; ik zie geene blijken van conciliatoiren zin. Ook wij eerbiedigen art. 195 der Grondwet. Aan de mogelijkheid van herziening herinner ik alleen tegen hen, die zich zóó op de *Grondwet* beroepen, alsof, ook wanneer zij een verderfelijk beginsel bevat, de toepassing evenwel onvermijdelijk ware ten nadeele, ten verderve van het Land. Al verzetten wij ons tegen het organiseren van burgerlijke armbesturen, wij erkennen dat er altijd aan een burgerlijk armbestuur, aan zorg voor het armwezen van Gouvernementswege, aan regeling van zoodanig armbestuur behoefte zal bestaan. Wij ver-

a VAN AKERLAKEN. b VAN LIJNDEN.

langen met naauwgezetheid acht te geven op onzen toestand; ook op den — en dit is van onze zijde in het Voorloopig Verslag opgeteekend — zorgvollen toestand van de *Hervormde Kerk.*

Plotselinge verandering wenschen wij niet. Ons verlangen is *doodsteek* aan het beginsel; zoo even is herinnerd dat een valsch beginsel in de hartader moet worden getroffen. Doodsteek aan het beginsel, *doodelijke* steek aan den toestand, door het valsch beginsel gevormd. Met het valsche beginsel zelf worde gebroken, met de toepassing van het goede beginsel een ernstig *begin* gemaakt. Geen *table rase*, maar begin der afbreking van het gebouw; geen onmiddellijk bereiken van het doel, maar ondubbelzinnig streven door eene eerste schrede op den weg van *overgang*, en dus niet een opnemen in de wet der verkeerdheden die buiten de wet ingeslopen zijn.

Eene wet van *proefneming.* Is de proefneming gevaarlijk? neen. Ik maak mij ten nutte de welsprekende taal van den afgevaardigde uit Gouda [a] omtrent de werking van het Christelijk beginsel: „Heb God lief boven alles en uwen naasten als u zelven," al blijven de burgerlijke armbesturen bestaan. Of zouden wij, wanneer trapsgewijze een einde gemaakt wierd aan de burgerlijke armbesturen, door de kracht van dit beginsel minder in veiligheid zijn? Volgens dien afgevaardigde zouden, wanneer kerkelijke en bijzondere liefdadigheid te kort schoot, de burgerlijke armbesturen, ook zonder wettelijke regeling, als van zelven ontstaan; een waarborg dus tegen menig schrikbeeld. Voeg er bij dat de spreker, die zorg en talenten ook aan het armbestuur gewijd heeft, geen bezwaar ziet om hetgeen wij willen langzamerhand te doen; welnu, bedachtzaamheid is ook onze wensch; ook hierin zijn wij eensgezind. En verder, Mijnheer de Voorzitter, kunnen wij niet gaan. Wij zien zeer wel, ofschoon, naar de aangenomen usantien, deze quaestie geene *kabinetsquaestie* behoeft te zijn, welke betreurenswaardige gevolgen verwerping zou kunnen hebben. In *bijzaak* of *individuele opinie* zullen wij niet onverzettelijk zijn; doch, waar het voor ons *beginselen* geldt, mag om *personen* of *omstandigheden*, zelfs in het minste niet, worden *gecapituleerd.*

*** Bij Art. 7 worden instellingen van liefdadigheid, bij gebreke der overlegging van reglementen binnen een bepaalden termijn, verstoken van de bevoegdheid der zedelijke ligchamen tot het aangaan van burgerlijke handelingen. Dit scheen, in den geest dezer voordragt, noodelooze kwelling.

Zoo ik nog het woord vraag, het is enkel om, reeds bij dit artikel, blijk te geven hoe zeer ik wensch dat wij, door een geest van toenadering ook van het Gouvernement, in staat gesteld mogen worden, zonder verloochening van beginselen, tot aanneming van deze wet. Hier, dunkt me, is, zonder dat de Minister iets prijs geve van zijne beginselen, toenadering denkbaar.

a de Brauw.

Het argument van den Minister is: het artikel is *onmisbaar* en *niet onbillijk*.

Onmisbaar. Waarom? omdat de Regering anders niet weet tot welke categorie de instelling behoort? die wetenschap is, ook zonder overlegging van reglementen, voor de Regering allezins verkrijgbaar. De Minister heeft er bij gevoegd: de bepaling is *niet onbillijk*, er moet blijken, dat de inrigtingen bestaan. Gij vraagt veel meer; gij vraagt overlegging van reglementen.

De geachte spreker uit Maastricht heeft herinnerd dat deze bepaling veel verder gaat dan zelfs het vroeger ontwerp. De burgerlijke dood treft de vereenigingen niet alleen die opgerigt zullen worden, maar die bestaan. Het standpunt waarop de Minister zich bevindt en bij deze wet meermalen zijn zal, is niet aangenaam. Van tweederlei kant bestreden, zal hij, uit het niet-juiste midden, tot het een of tot het ander systeem moeten overgaan. Mij dunkt, wij hebben hier eene soort van *ruine* uit het vorig ontwerp; een fragment, of onnoodig, of noodig in verband met andere brokstukken, die we dan moeten overnemen en terugkomen tot het vroeger systeem. Ik beaam volkomen wat de spreker uit Maastricht heeft doen opmerken, dat deze bepaling, volgens zijn stelsel een *onmisbare maatregel*, in dat der Regering (uit de Memorien van Toelichting en Beantwoording en ook uit de discussie kenbaar) niet anders is dan noodelooze vexatie. Verwerping van dit artikel is een gebruik van het regt van amendement in wenschelijken zin, in het eigen stelsel der wet.

Art. 7 werd aangenomen met 35 tegen 30 stemmen.

16 *Mei* 1854.

⁂ Art. 10 verpligtte de besturen van *alle* instellingen van liefdadigheid tot meerdere opgaven aan het gemeentebestuur dan voor het toezigt *ne quid respublica detrimenti capiat* noodig scheen. Hierover ontstond felle strijd.

Ik behoor tot de ijverige bestrijders dezer bepaling: de Grondwet eischt ze niet; zij is vexatoir; zij zal het doel niet bereiken, zij sluit den weg waarop het doel zou kunnen worden bereikt. De ontwikkeling kan ik gerust overlaten aan zoo velen die zich reeds als bondgenooten ter bestrijding kenbaar hebben gemaakt. Ik heb een andere taak. Ik wensch het afkeurenswaardig artikel te verdedigen tegen overdreven verwijt. Is het verwerpelijk? o ja. Maar eene andere vraag is; kan het verwerpelijk heeten, in verband met de overige bepalingen van deze afdeeling, als *wettelijke regeling van de kerkelijke en bijzondere liefdadigheid?*

Kan het *wettelijke regeling* heeten? Dit ontken ik; dit te ontkennen acht ik van belang, om het verwijt dagelijks tegen een

overgroot gedeelte van deze Kamer in het midden gebragt. Men beweert dat nu aan hetzelfde beginsel wordt hulde gebragt waartegen vroeger met ijver is te velde getrokken. De hoofdgedachte, zegt men, is *één*: er is slechts verschil van *meer* of *minder* in de toepassing; de Minister is in dezelfde rigting als zijn voorganger. Derhalve is hier partijzucht. Een letten op personen, niet op beginselen, drijft om dit artikel aan te nemen, of om althans niet met zooveel kracht tegen dit ontwerp zich uit te laten als men tegen het vorige gedaan heeft.

Aldus kom ik tot de belangrijke vraag; ligt hier de kiem van het beginsel hetwelk men, meer ontwikkeld, in de vroegere voordragten bestreed? Neen; dit ontwerp is daarin met het vorige niet vergelijkbaar.

Wij hebben gisteren een belangrijken strijd bijgewoond tusschen dezen en den vorigen Minister. Deze Minister zoekt geruststelling in een algemeen *politieregt*, de vorige in art. 195 der Grondwet. Ik ben gerust, noch op art. 195, omdat ik met de zonderlinge gevolgtrekkingen bekend ben; noch op een algemeen *politieregt*, omdat ik nu vooral zie wat er al uit dit woord kan worden ontleend. Evenwel, in het vorige ontwerp en de gewisselde stukken, was stelselmatige ingenomenheid met middelen van *contrainte* openbaar; terwijl in deze voordragt, toegelicht door den Minister, weêrzin bespeurd wordt.

Doch personen daargelaten, wat volgt uit de vergelijking van dit met het vorige ontwerp? Ik wil niet opnemen hetgeen met bescheidenheid en waardigheid gezegd, maar toch *gezegd* is. „Men zou kunnen stilstaan, bij de strategie — bij de taktiek van de verzoekschriften, bij de behendigheid, waarmede het vorig ontwerp gebruikt is als een politiek oorlogswerktuig. Ik zal daarin evenwel niet treden; ik zal niet trachten te ontwarren wat in die verzoekschriften achtingswaardig vooroordeel, wat misleiding en partijzucht was [a]." Ook ik zal daarin niet treden. Ik laat het oordeel aan hen door wie, buiten de atmosfeer der hartstogten van het oogenblik, vonnis zal worden geveld. Ook houd ik mij aan de gewisselde stukken; aan hetgeen in deze Kamer plaats gehad heeft. Hieruit wil ik aantoonen dat, hoe afkeurenswaard dit artikel zij, de oppositie tegen het vorig ontwerp een anderen, hiermeê niet vergelijkbaren, grond heeft. Men laat ons, wat de drijfveer onzer handelingen betreft, de keus tusschen *achtingswaardig vooroordeel* of *misleiding en partijzucht:* wij daarentegen wijzen op een tegenstand die op een deugdelijk beginsel berust heeft.

Men voert ons te gemoet; wat heeft de vorige Regering meer dan deze Minister gedaan? ook deze stelt *regels*, verlangt *toezigt;* waarom kleeft het verwijt van de vrijheid der gezindheden te hebben miskend minder op dit ontwerp?

Regels, ja, stelt ook deze wet, maar van welken aard? Hier is een regel voor *kennisgeving* aan het openbaar gezag. Doch wat is

a Thorbecke.

in het vorig ontwerp hinderlijk geweest? het voorschrijven van regels voor het *inwendig* beheer. Dit was een algemeen regeringsbeginsel. Wij hebben ook nu weder, met betrekking tot de Kerk, gehoord: „kerkelijke vereenigingen kunnen niet, waar zij met het algemeen belang in aanraking komen, evenzoo min als andere vereenigingen, boven de regels zijn, die de Staat in dat belang heeft gesteld." De aard van dit algemeen beginsel is ook in de *gemeentewet* zigtbaar. Ofschoon de Grondwet de huishoudelijke regeling aan de gemeentebesturen overlaat, moet elke *regelgevende beschikking* door hooger bestuur ter toetse gebragt worden aan de algemeene wetten, aan het algemeen belang. Alzoo is voor het centraal gezag geen kring onbereikbaar; terwijl bevoegdheid om in eigen kring, zonder hooger tusschenkomst, eigen belang en eigen wet te volgen, het kenmerk der *autonomie* is. Neem onze eigen huishouding. Soortgelijke mededeelingen als in art. 10 zouden ons lastig vallen; maar ze zouden de toepassing van het aangeduide regeringsbeginsel niet zijn; ze zouden niet met de *wettelijke regeling* (*organisatie*), met voorschriften van doen en laten, gelijkstaan.

Het tweede punt is *het toezigt;* welnu, zegt men, waarom maakt gij eene, vergelijkenderwijs, kalme oppositie tegen hetgeen vroeger zooveel rumoer heeft veroorzaakt?

Ik behoor onder de voorstanders van *publiciteit;* maar ik acht dat de woorden *publieke dienst*, die aan schrikachtige gemoederen zoo hinderlijk geweest zijn, eene andere beteekenis hadden dan hetgeen ik thans onder *openbaarheid*, *publiciteit*, bedoel. Een vriend van publiciteit ben ik; ik verlang ze, om de mogelijkheid ook van toezigt; doch het werkzame en krachtige *toezigt*, dat vroeger bedoeld werd, was van gansch anderen aard dan hetgeen deze voordragt begeert; het strekte ter handhaving van de *regels* die de burgerlijke wetgever in kerkelijke zaken gesteld had. Om dit toezigt te karakteriseren, wijs ik op de Memorie van Toelichting van het vorige ontwerp. „*Toezigt* mag niet enkel bestaan in lijdelijk zien of kennis nemen; van Staats- of regtswege gevestigd, onderstelt het, ten aanzien van het voorwerp onder zijn bereik geplaatst, *regels*, wier betrachting juist door het toezigt moet worden verzekerd." Hierop las men in het Voorloopig Verslag: „Als men onder toezigt de magt verstaat om de daaraan onderworpene besturen aan zeer begaalde regels te binden en om die regels, naar mate het staatsbelang dit schijnt te vorderen, uit te breiden en te versterken; als men in één woord de meening voorstaat, dat toezigt *wetgeving in zich sluit*, is *autonomie* der besturen met toezigt onvereenigbaar." — Dit bezwaar, waartegen men algemeen opkwam, geldt tegen dit en de volgende artikelen niet, hoe verkeerd en verwerpelijk ze ook zijn. Het zoogenaamde toezigt was met *wetgeving* in verband; het middel ter handhaving van de wetten die de Staat aan de bijzondere en kerkelijke weldadigheid voorschreef. Hier is een toezigt *ne quid respublica detrimenti capiat;* hier wil de Regering *zien*, hier is welligt verregaande *indiscretie*, maar niet ver-

gelijkbaar met een toezigt over degenen, die men vrij noemt, en echter aldus aan zijne eigene wetten ondergeschikt houdt.

Nu valt de beantwoording ligt van de vraag: waarom zegt ge, dit Ministerie verlangt de vrijheid van de kerkelijke en bijzondere instellingen te beschermen, terwijl gij tegen het vorig Gouvernement zeidet, gij miskent het regt der gezindheden, de vrijheid der Kerk? Omdat toen het denkbeeld van *autonomie* stelselmatig weggecijferd werd, ten ware men *autonoom* noeme die aan de wet van een ander ondergeschikt is. Men heeft herhaaldelijk gewezen op eene wet, waarvan ik liever geen gewag zou gemaakt hebben, omdat ik noodeloos opwekken van hartstogtelijkheid gaarne ontwijk. Ik zeg er alleen dit van: hoe scherp men deze wet beoordeele, de Minister heeft de juiste opmerking gemaakt dat zij de *autonomie* van de Kerk eerbiedigt, en niets gemeen heeft met het beginsel van het vorige ontwerp op het armbestuur en met een doordringen tot het meest intime van kerkelijken werkkring. Mogt dit *vrijheid* heeten? ik breng hulde aan de kracht van het systeem, maar ontken dat het bestaanbaar is met hetgeen ik onder *vrijheid* versta. In de Memorie van Toelichting van het vorige ontwerp leest men: „het waarborgt de vrijheid *binnen vaste perken.*" Vrijheid mag niet grenzenloos zijn; evenwel deze zinsnede geeft niet zeer geruststellenden waarborg. Verder leest men: „Het voorschrijven, krachtens de Grondwet en in het belang van den Staat van *regels*, door de besturen van kerkelijke en bijzondere instellingen van weldadigheid bij hun beheer in acht te nemen, heeft met toeëigening van beheer en beschikking niets gemeens." Parafrazeer het; gij kunt beheeren gelijk gij goedvindt; mits gij u onderwerpt aan de regels die ik u voor dit beheer zal hebben gesteld.

Ook dit nog. „Dat voorschrijven van regels verandert den *aard* der instellingen niet. Zij worden daardoor geene Staatsinrigtingen, maar slechts gehouden *de Staatswet na te leven.*" Ziedaar dus uwe vrijheid, uwe autonomie: gij zijt slechts *gehouden de Staatswetten na tè leven;* na te leven ook in hetgeen tot den kring uwer eigen regten en belangen behoort. Dergelijke autonomie scheen vroeger niet genoegzaam; tegen dergelijke autonomie was de bestrijding der vorige ontwerpen voornamelijk gerigt. Deze Minister wil ons eene betere autonomie geven en de overgroote meerderheid der Kamer was geregtigd in het Verslag neder te schrijven: *vergelijkenderwijze is de indruk van dit wetsontwerp gunstig geweest.*

—

*** **Mijne rede vond tegenspraak, gelijk te verwachten was, bij den heer Thorbecke, en ook bij den heer van Goltstein.**

Het lid uit Maastricht duidt mij eenigzins ten kwade dat ik ter sprake heb gebragt hetgeen buiten de vergadering gezegd wordt. Ik acht met hem schier onbetamelijk in deze vergadering oorlog te voeren, bepaaldelijk tegen deze of gene dagbladen; maar den invloed

der periodieke drukpers in het algemeen heb ik steeds, als belangrijk en onmisbaar bestanddeel in het constitutionneel gouvernement, gewaardeerd. Met eenige bevreemding heb ik, in de wijze waarop hij sprak, ik zeg niet *minachting* maar *mindere achting* bespeurd, en eene meening weinig overeenkomstig met hetgeen in een parlementair gouvernement, vooral ook in Engeland, als wenschelijk en noodzakelijk beschouwd wordt.

De spreker uit Utrecht in wien ik zoo gaarne een bondgenoot zou hebben, en, vooral sedert eenigen tijd, telkens bijna een tegenstander ontmoet, heeft mij ontroerd, door de treffende wijze, waarop hij zijne rede begon. Hij zeide: zoo wij dit ontwerp vergelijken met de vorige ontwerpen, zoo wij van het spoor afdwalen, met één woord, zoo wij doen wat *de vorige spreker* gedaan heeft, zal er nimmer een einde aan de discussie kunnen zijn. De vermaning was tweeledig. Vooreerst, begeef u niet op een dwaalspoor; hij vergat te bewijzen dat ik op een dwaalspoor geraakt ben. Ik heb het noodig gerekend te doen uitkomen, dat deze Regering, hoe verwerpelijk art. 10 ook zij, geenszins, even als het vorige Gouvernement, eene *wettelijke regeling* der kerkelijke en bijzondere liefdadigheid verlangt; ook heeft de Minister gebruik gemaakt van hetgeen ik ter verdediging van het art. tegen overdreven verwijten gezegd heb. De vaderlijke vermaning was tweeledig; wij moeten niet terugkomen op een vorig ontwerp. Ik dacht veeleer dat we ons het licht moesten ten nutte maken door de vorige Kamer reeds over het onderwerp verspreid. *A fortiori* geldt de vermaning den spreker naast mij gezeten[a] die ons wees, niet op een ontwerp van 1852 of 1851, maar op een rapport van 1804. De vermaning geldt bovenal hen die gewag hebben gemaakt zelfs van hetgeen onder *de Republick*, zelfs van hetgeen in den tijd van *Karel V*, plaats gehad heeft.

Nog een woord over het artikel. Verwerping is mijn hartelijke wensch, vooral indien de amendementen niet worden aangenomen. De *Grondwet* eischt het artikel niet. De Minister zegt: „Hoewel zonder twijfel de verrigtingen der Regering aangaande het armbestuur, overeenkomstig art. 195 der Grondwet, vermeld moeten worden in het daar bedoeld verslag, zoo kan men toch moeijelijk aannemen, dat de bedoeling van dat voorschrift zou kunnen zijn, de uitkomst der verrigtingen van weldadigheid *uit te sluiten*." Dit geef ik toe; de Grondwet sluit de opgaaf ook omtrent kerkelijke en bijzondere instellingen niet uit; ter vervollediging van het verslag wordt die opgaaf door iedereen gewenscht; maar, tusschen *niet uitsluiten* en een voorschrift, waaruit de noodzakelijkheid van dit artikel zou worden ontleend, is verschil. Voorts, dit artikel, in verband met de volgende artikelen (en het kan niet op zich zelf worden beschouwd) is — ik herinner aan de adressen bij de Kamer ingekomen — *vexatoir*. De toepassing zal niet doen verkrijgen hetgeen men beoogt. De Minister bedriegt zich in de hoop die hij koestert in

a MACKAY.

de Memorie van Beantwoording, dat eerbied voor de *wet* bij het Nederlandsche Volk het onnoodig zal maken anders dan in zeer buitengewone gevallen de bedreigde straf toe te passen. *Eerbied voor de wet.* Denk aan het eigenaardige karakter van dit artikel, in verband met de denkbeelden die menigeen er aan hecht. Ook in deze Kamer is gebleken dat velen bezwaar tegen dergelijke bepaling hebben, omdat zij, door de *wet* vastgesteld, naar hun inzien, strijdt tegen eene *hoogere wet.* Vergeet niet dat hier is een bezwaar dat de *Kerk* raakt. De Minister zou welligt meer tegenstreving ontmoeten, dan hij voorziet. En wat dan? wij hebben hier wederom, even als in art. 7, een brok uit de vorige wet, eene *ruïne* uit het vorig gebouw; een voorschrift dat, indien het iets beteekent, onvermijdelijk zal maken de tusschenkomst van den *sterken arm.* En waartoe dit alles? het doel is niet aldus bereikbaar, veel minder dan door verstandhouding en welwillend overleg.

Aan de verwerping hecht ik veel; het lot van dit artikel kan invloed hebben op het lot van de wet.

Art. 10 werd aangenomen met 35 tegen 29 stemmen.

*** Bij de derde afdeeling, over het bestuur van burgerlijke en gemengde instellingen, zeide (17 Mei) de heer Storm van 's Gravesande: „het heeft mij zeer getroffen den afgevaardigde uit Zwolle te hooren verklaren bij een vorig artikel dat men de opgaven zou kunnen vragen, maar dat het toch niet zou helpen; dat de diakonien niet aan deze, maar aan eene hoogere wet zouden gehoorzamen.”

Ik vraag het woord niet over het amendement [1] van den afgevaardigde uit Groningen [a]. Ik vereenig mij gaarne met hen die het hebben bestreden; omdat ik ook vrees, om de aangevoerde gronden, dat de wensch niet zou worden bereikt; dat men, in plaats van tot vermindering, tot vermeerdering van subsidie zou geraken; en dat — gelijk reeds in de Memorien van het Gouvernement is aangewezen — welligt, in den grond der zaak, de *charité légale* zou worden uitgeoefend door de kerkelijke vereenigingen, als *organen van de publieke dienst.* Ik vraag het woord op eene aanmerking van den afgevaardigde uit Deventer, om te rectificeren, in een belangrijk punt, zijne opvatting van hetgeen ik gisteren gezegd heb. Ik wees op het bezwaar, dat welligt, met het oog op eene *hoogere wet*, zou worden aangevoerd tegen artt. 10 en 11. Ik verzoek onderscheid te maken tusschen de pligtmatigheid en opportuniteit der *toepassing* en het *beginsel* zelf. Hij heeft vermeld hetgeen in deze Kamer in 1852 heeft plaats gehad, bij de behande-

---

[1] Om bij den titel der afdeeling te voegen: „alsmede van de instellingen die onderstand ontvangen van wege de burgerlijke overheid.”

[a] Blaupot ten Cate.

ling van een verzoekschrift der Afgescheidenen te Arnhem. Ik heb het niet vergeten; hetgeen toen is voorgevallen herinner ik mij zeer wel; ik neem niets terug van hetgeen toen gezegd is. Wat heb ik gisteren en wat heb ik vóór eenige jaren beweerd? Ik heb niet bij voorraad goedgekeurd een eventueel verzet; ik heb niet verklaard dat het beginsel tegen deze of gene bepaling in toepassing moet worden gebragt; ik heb niet nu — gelijk de meening van den afgevaardigde scheen te zijn — aangespoord om opgaaf te weigeren. Niets hiervan. Toen ik den wensch te kennen gaf dat die betreurenswaardige artikelen uit het ontwerp mogten worden geligt, heb ik aan den Minister de bedenking gemaakt; vertrouw niet te veel op het denkbeeld dat de Nederlandsche natie *de wet* eerbiedigt, want er is hier een bezwaar dat de Kerk raakt; herinner u dat er velen zijn die, te regt of ten onregte, meenen dat zij dit bezwaar behooren te doen gelden. Wat echter het *beginsel* zelf aangaat, ik meen dit te moeten handhaven in volle kracht. De beraadslaging waarop de afgevaardigde heeft gedoeld, mag onder mijne weinige aangename herinneringen van het lidmaatschap der vorige Kamer worden geteld. Ik heb toen — en dit is mij zelden gebeurd — in de Kamer krachtige ondersteuning gehad; te regt, want de Kamer is indachtig geweest aan de waarheden die wij, Nederlanders, altijd op den voorgrond hebben gesteld. Wij wenschen te gehoorzamen, maar uit een hooger beginsel; te gehoorzamen *om der conscientie wille.* Deze, alleen wenschelijke, alleen Christelijke, gehoorzaamheid, heeft in denzelfden regel, heeft in de *hoogere wet*, haar *steunpunt* en haar *grens.*

⁂ Om de min juiste voorstelling onzer gevoelens (ook door hen van wie wij dit, in verband met het Voorloopig Verslag, niet zouden verwacht hebben) nam ik, bij de Afdeeling over de ondersteuning der armen, ter constatering van velerlei misverstand, het woord.

Ik teeken protest aan tegen hetgeen aan onze tegenstanders wederom gebeurt, het niet met genoegzame juistheid voordragen noch van hun eigen stelsel, noch van dat hunner tegenpartij.

Zij hebben niet met genoegzame juistheid voorgedragen hetgeen door ons bedoeld wordt. Het doet mij leed niet naauwkeurig aanteekening te hebben gehouden van de karakteriserende uitdrukkingen, die tegen ons en ons systeem gebezigd zijn. Men heeft gesproken van *utopien*, van nietsbeteekenende *theorien*, van *illusien*, van *idealen*, van *hersenschimmen*, van *droombeelden*, van het overslaan tot *uitersten*, en het ergste nog is — dit wordt ons nu dikwerf toegevoegd — wij zijn bij uitnemendheid *revolutionair.* De voorstelling van hetgeen wij verlangen, is onjuist, vooral in tweederlei opzigt. Het is, als of wij het gansche armbestuur

aan den Staat onttrekken; uit de Grondwet wegcijferen het voorschrift dat de Regering eene aanhoudende zorg voor het armwezen heeft, aan den Staat het regt betwisten en de bevoegdheid ontkennen om maatregelen te nemen tot weering van armoede; het is als of wij geenerlei behartiging van het armwezen door de Regering uit een staathuishoudkundig oogpunt verlangen. Men vergeet dat ons bezwaar geldt de organisatie over het geheele land van instellingen, die geregeld doen, ook wat de taak der kerkelijke en bijzondere liefdadigheid behoort te zijn. Tegen de *juxta-positie* van de kerkelijke liefdadigheid en dien georganiseerden burgerlijken toestel, tegen het aldus geregeld en voortdurend geven van staatswege, geldt ons bezwaar. — Ik wil voor een oogenblik aannemen, dat hetgeen de spreker uit Leyden [a] gisteren omtrent den Haarlemmermeer-polder zeide, volkomen juist was en dat er vergissing plaats had bij den afgevaardigde uit Gorkum [1]. Juist dan zeg ik, er was sprake van *tijdelijke* uitdeeling in een *buitengewoon geval;* hoe zag men dan voorbij dat, wel verre van dit af te keuren, de spreker uit Gorkum ons gevoelen omtrent de wenschelijkheid eener zoodanige tegemoetkoming in een amendement uitgedrukt heeft?

Een tweede verwijt, hetwelk, tot mijne bevreemding, telkens weder voorkomt, is dat *onmiddellijke en geheele vernietiging van het bestaande* dezerzijds begeerd wordt. Uit de discussie is dit althans gebleken, dat er aan geen stouten greep dan op zeer behoedzame wijze gedacht is.

Ik moet ook opkomen tegen hetgeen de voorstanders dezer wet, omtrent eigen beschouwing van *haar natuur en strekking*, te berde hebben gebragt. Dit ontwerp wil geene *wettelijke liefdadigheid;* het is eene wet van *overgang.*

Voorzeker, vergelijkenderwijs met hetgeen doorgaans onder wettelijke liefdadigheid verstaan wordt, is de uitdrukking thans opgevat in zeer beperkten zin, zoodat men welligt, dus voortgaande, spoedig zal beweren dat er, zelfs in Engeland, geene wettelijke liefdadigheid is, wanneer men voor de armen gedwongen bijdraagt door stijving van de publieke kas. Het is bezwaarlijk te ontkennen dat ook in ons Vaderland, bij omslagen en op andere wijs, voor de armen vrij wat uitgekeerd wordt, dat niet onder de rubriek van vrijwillige giften behoort. Daarbij is het nadeel hetwelk van

---

[1] De heer Elout van Soeterwoude had beweerd dat „aanhoudende weigering van de zijde van het burgerlijk bestuur het doel wel zou doen bereiken." Hierop zeide de heer Gevers van Endegeest: „Ik erken dat, in enkele gemeenten, te Heemstede vooral, en daar zeer bepaaldelijk, op de menschlievendste wijze in den nood van sommige der behoeftige werklieden in de nabijheid is voorzien, vooral met opzigt tot hen die ziek waren of niet werken konden. Maar de tusschenkomst der Regering is onontbeerlijk geweest. Zij heeft die in het geven van werk verleend; maar in den nood *moest* voorzien worden."

[a] Gevers van Endegeest.

die soort van ondersteuning onafscheidelijk is, ook in hetgeen hier geschiedt openbaar. Zoo al de giften (hetgeen naauwelijks kan worden ondersteld) niet verminderen door uitzigt op suppletoire hulp van den Staat, de arme, zoowel als hij, die op den arme betrekking heeft, zal weldra rekening maken op vaste bedeeling, en dan is er verslapping van eigen veerkracht zoowel als van onderling hulpbetoon.

Ten andere blijft men beweeren dat deze wet is eene wet van *overgang*. Ik zie, bij het lezen en herlezen, weinig dat naar overgang tot een beteren toestand gelijkt. Ik wil hier liefst herhalen de woorden van iemand wiens scherpzinnigheid geen onzer betwijfelt [a]. „Ik geloof dat het tegendeel van zoodanigen *overgang* het uitwerksel zal zijn van deze wet. Men vindt ook dunkt mij, in het ontwerp zelf de bewijzen, dat de Regering aan hetgeen beginsel der wet heet, niet uitermate veel hecht. Zoo de Regering het met het overlaten der armenverzorging aan de kerkelijke en bijzondere liefdadigheid ernstig meende, zou zij niet vaste tijdstippen en middelen van overgang tot een anderen toestand en aanvankelijke beperking van het burgerlijk armbestuur in de wet hebben gebragt, ten einde langzamerhand tot meerdere beperking en eindelijk tot geheele vernietiging te komen?" Ik zeg met dien spreker: „geene poging is daartoe gedaan, geen spoor is daarvan te vinden." Verdedig uwe wet; noem ze niet eene wet van *overgang;* zeg niet dat zij doet hetgeen ze niet verrigt; zeg niet dat gij verrigten wilt hetgeen inderdaad door ons bedoeld wordt. Dit is het systeem van de voorgedragen *amendementen*, het tijdstip en de middelen van overgang te bepalen, waardoor langzamerhand een andere toestand voorbereid wordt.

Het is wenschelijk dat, door juistheid van voorstelling der strijdige begrippen, er omtrent het eigenlijke verschil geen misverstand zij. De spreker uit Delft [b] zegt: *exageratie* tegen *exageratie;* men oordeele of hij zelf op loffelijke wijze *moderaat* kan genoemd worden. Hij zegt: *Les extrêmes se touchent;* de vraag is of hij zelf niet misschien geraakt is in een *juste milieu*, hetwelk *more suo*, na veel ophef en belofte, de zaak nagenoeg laat zoo als zij is.

Ik heb, na hetgeen de spreker naast mij gezeten [c] heeft aangemerkt, slechts een kort woord, ten bewijze dat kennismaking met Chalmers aanvulling behoeft. Chalmers had onuitputtelijke hulpbronnen? eene ruime beurs welligt waaruit, aan de armen die tot hem kwamen, handreiking gedaan werd? Neen; dit was juist de uitnemendheid van zijn werk dat hij het cijfer der bedeelingen tot het ongeloofelijke verminderd en vergelijkenderwijs, met geringe sommen in den nood voorzien heeft. Bijv., in een der meest verwaarloosde kerspelen van Glasgow, nam hij op zich eene armverzorging die jaarlijks 1400 pond sterling beliep, met 480 pond te bestrijden, en de uitkomst is geweest dat hij, door Christelijke liefde en kerkelijke tucht, aan 280 pond genoeg had. Ik waag de gis-

a THORBECKE. b WINTGENS. c MACKAY.

sing dat de spreker uit Delft met Chalmers en zijne verrigtingen meer uit de *Westminster Review* [1] dan uit zijne eigene schriften en levensgeschiedenis bekend is.

*** Art. 21 luidde: „Geen burgerlijk bestuur mag onderstand verleenen aan armen dan na zich, voor zooveel mogelijk, te hebben verzekerd, dat zij dien niet van kerkelijke of bijzondere instellingen van weldadigheid kunnen erlangen, en dan slechts bij volstrekte onvermijdelijkheid." De heer van Deinse stelde voor *kunnen* te laten wegvallen. Hierop meende de heer Schimmelpenninck van der Oye dat het tijd was de discussie te sluiten: „Zij begint," zeide hij, „naar mijn begrip, iets te krijgen van eene Babylonische spraakverwarring.... De bedoeling van de wet is: het burgerlijk bestuur kan en mag niet optreden dan wanneer blijkt dat het diakonale niet bij magte is."

Hetgeen de spreker uit Gelderland [a] gezegd heeft, toont de onmisbaarheid van een amendement in den zin en geest van het lid uit Zeeland [b]; het toont de noodzakelijkheid, niet om de discussien te sluiten, maar veeleer om ze met nieuwe levendigheid te beginnen; opdat er een einde zij aan de inderdaad Babylonische verwarring, blijkbaar allermeest uit hetgeen de spreker uit Gelderland beweert; dan alleen kan het burgerlijk armbestuur te gemoet komen als de diakonie *niet bij magte is* ondersteuning te verleenen! Ik beaam ten volle wat de spreker uit Nijmegen [c] daartegen ingebragt heeft. Niet *bij magte!* de eenige vraag is of de diakonie onderstand *wil* verleenen of niet. Dit hangt af van haar *goedvinden* alleen. Wij mogen hieromtrent stellige verzekering van den Minister verwachten. Dit zou verder gaan dan het vorige ontwerp en een ongehoorden dwang aan de Kerk opleggen. De woorden van het lid uit Gelderland hebben mij uitermate verbaasd en daartegen kan niet te sterk worden geprotesteerd.

De wijziging werd ingetrokken, na de verklaring van den Minister: „De vraag in dit geval aan de kerkelijke instelling te rigten, kan alleen zijn, of de arme van haar al dan niet ondersteuning kan erlangen, zonder dat men zich, in geval van ontkenning, heeft in te laten met de redenen, die daartoe hebben geleid. Het antwoord van het kerkelijk bestuur behoeft alleen te zijn *ja* of *neen.*"

*** Verwerping van alle amendementen, inzonderheid door den heer Elout van Soeterwoude in onzen zin en geest voorgedragen, had de wet onaannemelijk gemaakt. Aan het einde der discussie bragt de heer Donker een nieuw artikel 77 ter tafel: „Deze wet zal vóór 31 Dec. 1859 aan eene herziening worden onderworpen."

Ik ben nog onzeker of ik voor of tegen zal stemmen. Ik zou

[1] Waarin kort te voren Chalmers in zijn werk en invloed, met blijkbare bevangenheid van oordeel, te laag gewaardeerd was.

a SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE. b VAN DEINSE. c VAN NISPEN VAN SEVENAER.

voor willen stemmen, omdat, wanneer men eene wet in gewigtige punten afkeurt, de wensch natuurlijk is dat daaraan zoo min mogelijk bestendigheid worde verleend; zoodat het denkbeeld eener verpligte herziening op korten termijn bekoorlijk mag worden genoemd. Ik zal *tegen* dit artikel stemmen, wanneer ik voorzie dat het voor sommige leden een *brug* wordt om over de bezwaren heen te geraken. Ik zou, daar ik de wet afkeur, verkeerdelijk handelen, indien ik dan aan het amendement mijne stem gaf. Ik heb gewenscht, ik heb mij lang gevleid, de wet te kunnen aannemen; wij hebben het mogelijke gedaan om ook ditmaal de Regering te ondersteunen; maar indien ik nu, al ware het met dit amendement, de wet aannam, zou ik eene groote inconsequentie begaan. Hetgeen men inconsequentie noemt, kan, in punten van ondergeschikt belang, wenschelijk en pligtmatig zijn: de vrucht eener met rijp beraad en naauwgezet onderzoek gehouden discussie. Maar inconsequentie is afkeurenswaard, wanneer het *beginselen* geldt; hoofdomtrekken eener gewigtige wet, waaromtrent billijkerwijs van ons eene gevestigde overtuiging verlangd wordt. Aan zoodanige inconsequentie zou ik vreezen door de aanneming dezer wet schuldig te zijn; met het oog, vooreerst, op de hoofdgedachte die èn bij de Regering èn bij de Kamer van den beginne af op den voorgrond heeft gestaan: de wet is *eene wet van overgang*. Het is van verscheiden kanten opgemerkt dat te vergeefs naar eenig merk hiervan gezocht wordt. Met het oog, ten tweede, op de gewigtige § 7 van het Voorloopig Verslag, waar in korte trekken het systeem der meerderheid, zoowel van de vorige als van deze Kamer, is opgeteekend; met het oog op hetgeen van een aanzienlijk getal leden, waaronder ik behoor, in het verslag gezegd wordt, bij wie het ontwerp *vergelijkenderwijze* een gunstigen indruk gemaakt had, maar bij wie tegen de wet *menig onoverkomelijk bezwaar was*. Niet tegen bijzaken, maar tegen gewigtige bepalingen. We hadden ons voorgesteld eenige uitkomst van het gemeen overleg te zullen aanschouwen; althans omtrent enkele punten eenig blijk van toegeeflijkheid te zien. Neen; in tegenoverstelling van hetgeen wel eens vroeger plaats had, toen elk amendement door de Regering werd goedgekeurd, is op niet één der hoofdbezwaren gelet. Wij hebben zucht naar toenadering betoond; wij hebben niet overdreven en ongerijmde eischen gedaan. Wij verlangden bij de artt. 7, 10, 11 en 12, eerbiediging van de vrijheid der Kerk; bij art. 25 en de aangrenzende artikelen, een *tijdelijk* en *buitengewoon* karakter der burgerlijke armbedeeling; bij artt. 59 en 60 *trapsgewijze* vermindering der subsidien. Niet één van onze wenschen is verhoord. Ik vat niet hoe door het amendement de wet voor ons aannemelijk zou worden gemaakt.

Het nieuwe artikel werd met 59 tegen zes [a] stemmen verworpen.

a VAN LYNDEN, DE KEMPENAER, VAN RAPPARD, ELOUT VAN SOETERWOUDE, DONKER, BAUD.

—

De wet werd aangenomen met 37 tegen 28 stemmen. Onmiddelijk daarna, bij de beraadslaging op de conclusie van het *Verslag over de verrigtingen omtrent het Armbestuur over* 1851, had ik gelegenheid op te merken: „Mijne oppositie tegen de artt. 10, 11 en 12 der nu aangenomen wet, was zeer wel vereenigbaar met den wensch dat het Verslag zoo volledig mogelijk zij. Dit wenschen wij allen. Het verschil betreft niet het doel, maar de middelen. Wij willen geen dwang, maar gemeen overleg. Doch ik zie niet dat er daarom tegen de uitdrukkingen omtrent de wenschelijkheid van een volledig Verslag eenig bezwaar is."

REGTERLIJKE ORGANISATIE.

14 *Mei* 1852.

*** Den derden dag der discussie vroeg ik het woord, na den Minister; toen de onderlinge strijd der regtsgeleerden, door de beraadslaging zelve, in het volle licht gesteld was.

Waarom, vraag *ik*, die bezwaarlijk onder de regtsgeleerden kan worden geteld, en waarom vraag ik *op dit oogenblik* het woord? Voornemens aan de uitnoodiging die bij het begin dezer beraadslaging tot ons gerigt is, gevolg te geven en *tegen artikel* 1 te stemmen, wensch ik (omdat verwerping van het eerste artikel eener wet altijd den schijn en soms ook het wezen van animositeit heeft) uit den aard mijner bezwaren tegen deze wet te betoogen dat ik, door artikel 1 aan te nemen, naar het oordeel voorzeker van den Minister zelven, inconsequent zijn zou. Ik vraag nu het woord na den Minister, omdat de kracht van mijn bezwaar ook na zijn betoog wint; ja ik ben overtuigd, dat hoe langer ik gewacht had — aangenomen het voortduren der discussie, — hoe meer het gewigt mijner bedenking zou toegenomen zijn. Mijn bezwaar, ook indien het ongegrond is, heeft ten minste ééne aangename hoedanigheid; het is nieuw; bijgebragt door geen der vorige sprekers; natuurlijk, want het is evenzeer tegen hen als tegen den Minister gerigt. Ik zal dit bezwaar nog niet noemen; de Kamer veroorlove mij vooraf te berigten in welke gemoedsstemming ik, na het lezen van de stukken, in deze vergadering ben gekomen, welke bedenkingen ik toen tegen het ontwerp had. Niet als of de Kamer eenig belang heeft het oordeel van een leek tegenover de priesters der wetenschap te vernemen; maar omdat ik door deze opgaaf tot het hoofdbezwaar geleid word. Wanneer ik mij ditmaal in de kritiek aan vermetelheid schuldig maak, gelief dan aan elke bedenking te hechten wat tot adstructie door regtsgeleerde medeleden gezegd is.

Ik heb mij niet kunnen ontveinzen de groote nadeelen van onze regterlijke organisatie, maar ik heb mij afgevraagd of voor *dit* ontwerp het Vaderland zich de moeijelijkheden moet getroosten eener hervorming, waarmede zoovele gewigtige vraagpunten en zoo menigvuldige belangen in verband staan? Ik heb gemeend in het

ontwerp te zien half werk, transactien, zonder eenheid van hoofddenkbeeld en beginsel; geene wezenlijke bezuiniging of vereenvoudiging; in stede van verbetering, verergering misschien; hier heb ik — herinner u al hetgeen op dit punt gezegd is — *het appèl in strafzaken* op het oog. Aangenomen er zij verbetering, dan nog zal die gebrekkige verbetering welligt de mogelijkheid afsnijden van hetgeen, door vele bekwame regtsgeleerden, als eenig middel tot afdoende verbetering beschouwd wordt, het wijzigen der attributen van den Hoogen Raad. En hier zij mij, in het voorbijgaan, eene opmerking vergund, die de Grondwet betreft. Meesterlijk is van weêrskanten betoogd dat art. 162 deze wijziging toelaat of verbiedt; maar ik heb niets gevonden omtrent de vraag, of de Grondwet zoo verbindt, dat wanneer, om een grondwettig bezwaar, het Vaderland in zijne dierbaarste belangen zou worden gekrenkt, geene verandering in de Grondwet te pas komt. Weet gij waarom het mij bevreemdt bij deze gelegenheid daarvan niets te hebben gehoord? Herinner u uit de belangrijke rede van ons medelid uit Gouda[a], de wijs, waarop ons Land met het vorstelijk geschenk van een veeltal hoven is begiftigd; hoe onder onze regtsgeleerden bijkans ieder dit stelsel als verkeerd, als verderfelijk, als een onding beschouwd heeft; hoe de ongerijmdheid der verdediging in het oog viel, en hoe men de noodlottige voordragt heeft doorgedreven, enkel met verwijzing naar art. 180 van de Grondwet. Ik onderzoek, noch wat de Hooge Raad behoort te zijn, noch welke beteekenis art. 162 heeft, maar, indien men afschaffing der geregtshoven als wenschelijk beschouwt, zullen wij dan, als of de lessen der ervaring verloren zijn, ons weder moeten hechten aan een stelsel dat wij verkeerd achten, enkel omdat eene herzienbare Grondwet een met goede regtsbedeeling onvereenigbaar voorschrift bevat?

Ziedaar de bedenkingen die ik had, eer de beraadslaging begon. En nu, na deze — ik zeg niet langdurige, maar belangrijke — discussie, in welken toestand ben ik nu? in volkomen *twijfelarij*. En hierover verwonder ik mij niet zoo zeer; maar — en nu zal de Kamer gevoelen waarin mijn hoofdbezwaar ligt — ik huiver bij de gedachte dat alles *twijfelachtig* is bij hen waar zekerheid gezocht wordt; bij het *corps regtsgeleerden*. Wanneer ik bijeenvat betoog tegen betoog, zie ik geen punt, waaromtrent — ik zeg niet *bij mij* — maar waaromtrent bij hen zekerheid bestaat. Wel *individueel*, want, en dit maakt de zaak moeijelijker nog, ieder is volkomen overtuigd dat zijn eigen systeem goed is; maar overeenstemming vindt ge niet, zoodat uwe verlegenheid door de onderlinge tegenspraak telkens verhoogd wordt. Vraagt men: zal er door veranderde regterlijke organisatie *bezuiniging worden aangebragt?* wij hebben veel hooren twisten wie door zijn ontwerp het meest bezuinigen zou; maar mag ik vertrouwelijk mededeelen welke de indruk dezer concurrentie bij mij geweest is? de vrees dat elk

a VAN DER LINDEN.

nieuw stelsel kostbaarder zal zijn dan hetgeen wij thans bezitten. Evenzoo met de *vereenvoudiging*. Ieder wil vereenvoudigen, maar op welke wijze? de eene helft der sprekers, en *vice versâ*, betoogt dat de andere helft, in plaats van te vereenvoudigen, compliceert. Soortgelijke strijd is er over al wat in dit gewigtig onderwerp hoofdbeginsel kan worden genoemd. Maar dan meen ik uit dien onderlingen strijd te mogen afleiden, dat in zoodanigen toestand voor alsnog geen enkel ontwerp voor de Kamer aannemelijk is. De Kamer is niet geroepen, heeft geen vrijheid goedkeuring aan eenig ontwerp, welk ook, te schenken, zoolang onder de deskundigen niet ten minste van eenige gemeenschappelijke vastheid der overtuiging omtrent de grondslagen eener regterlijke organisatie blijkt. Men zegt, dit is niet te verkrijgen; deskundigen strijden altijd. Dit ontken ik; de eensgezindheid die ik bedoel, is verkrijgbaar; zij werd verkregen zoo dikwerf voor een volk heilrijke hervorming tot stand kwam. Door de beoefening der wetenschap, door de ontwikkeling van den volksgeest, door de algemeene belangstelling in hetgeen tot het welzijn van het Vaderland betrekking heeft, geraakt men allengskens, somtijds na langdurig en menigvuldig verschil, omtrent de hoofdtrekken eener hervorming tot eensgezindheid.

De Kamer veroorlove mij hetgeen ik beweer, duidelijk te maken door een paar voorbeelden uit de historie ontleend. Neem de geschiedenis van ons staatsregt. Reeds in het begin van de vorige eeuw begreep iedereen de noodzakelijkheid van wijzigingen in het beheer der Republiek. Nu zie ik dat bij al de staatslieden, die dezen naam mogen dragen, zich langzamerhand overeenstemming in de hoofdlijnen van eene gewenschte staatshervorming geopenbaard heeft. Ik stel hierbij natuurlijk ter zijde den jammerlijken invloed der dwaalbegrippen, waardoor *reformatie* later in *revolutie* ontaard is. Maar de hoofdtrekken: eenheid van den Staat onder de nationale dynastie, zelfstandigheid van gewesten en gemeenten, herleving en uitbreiding van het regt der burgerijen, ruime verdraagzaamheid in hetgeen de Godsdienst betreft: die hoofdtrekken waren onherroepelijk ten grondslage van het voorgenomen werk gelegd. Zelfs nu, na al de stormen die wij en onze vaderen doorleefd hebben, is en blijft de verwezenlijking en ontwikkeling dezer hoofdtrekken, in aller oog de voorwaarde eener vaderlandsche politiek.

Een ander voorbeeld heeft op de grondwet-herziening van 1848 betrekking. Niet enkel omtrent de wenschelijkheid in 't algemeen, ook omtrent hoofdpunten eener verbetering en vervollediging van ons constitutionnele staatsregt, was men gekomen tot eensgezindheid. Ontbinding van de Kamers, als versterking der regten van de Kroon, regeling der ministeriele verantwoordelijkheid, verbetering van het kiesstelsel, behoorlijke vrijheid van onderwijs, zelfstandigheid van de Kerk. Ik zwijg van hetgeen door de gebeurtenissen van 1848 en later, daarmede vermengd werd; maar omtrent die punten was de opinie van deskundigen homogeen, en ook thans

nog is het de naleving hiervan, welke met verlangen te gemoet gezien wordt.

Ook op Engeland wijs ik. De staatslieden, wier naam met eere herdacht wordt, hebben belangrijke hervormingen niet in wetten geformuleerd, eer ze door wetenschap en publieken geest tot rijpheid waren gebragt. Het is een treffend gezegde, dezer dagen van een uitmuntend Pruissisch afgevaardigde[a]: laat ons geen *Engelsch parlementje* spelen, maar laat ons in den historischen zin en geest der Engelsche politiek te werk gaan.

Wanneer ik nu van deze historische beschouwingen afdaal, of mij verhef, tot deze discussie, wat dunkt u? Is het voorbereidend werk eener hervorming van onze regterlijke instellingen ten einde gebragt? Ik heb u allen gehoord, Mijne Heeren, met aandacht en belangstelling; advocaten, leden van regtbanken, leden van provinciale geregtshoven, voormalige, tegenwoordige, welligt ook toekomstige Ministers van Justitie. En wat is het dat ik u dank weet? de zekerheid dat er in uw midden de meest volkomene onzekerheid is op alle fundamentele punten.' Ik zou mij verblijden over de vindingrijkheid van het menschelijk vernuft, als het hier bijzaken gold; dan zou het zijn: *variis modis bene fit*, dan zou het zijn: *l'embarras du choix.* Maar het geldt de grondslagen van het stelsel; nu is er geen verlegenheid van keus; het oogenblik is nog lang niet daar waarop keuze voor deze Kamer te pas komt. Zoolang bij u, mannen van het vak! geene meerdere toenadering gezien wordt, is de Kamer tot het nemen eener beslissing onbevoegd.

Ik hoor reeds: zijt ge dan een vreemdeling hier te lande? weet ge niet dat er in de Grondwet is een vijfde additionneel artikel, hetwelk — en de Minister heeft het zoo even herinnerd — binnen een reeds verstreken termijn, de aanbieding van een geheel geformuleerde regterlijke organisatie voorschrijft? Ik verzeker u dat ik met het artikel bekend ben. Ik wensch dat het hoofddenkbeeld bewaard blijve, om zoo spoedig mogelijk (*onverwijld* plag het *verbum proprium* te zijn) zich bezig te houden met de onderwerpen waarbij de Natie het meeste belang heeft; dan vooral, wanneer de regten der ingezetenen worden miskend. Dit artikel evenwel kan geen verpligting opleggen tot hetgeen men uit den aard der zaak onuitvoerlijk bevindt. Dit artikel kan worden herzien; ik zou dit, om den pligtmatigen eerbied voor de Grondwet, hebben gewenscht; evenwel, ik twijfel of deze herziening nog vereischt wordt. Het moge onzeker zijn of men immer al de artikelen der Grondwet van 1848 in het leven roepen zal; iedereen moet erkennen, dat dit artikel door de practijk dood is. Daardoor wordt een groot bezwaar ontnomen aan den Minister. En wanneer ik bedenk hoe voortreffelijk hij meermalen de noodzakelijkheid van een historisch rijp worden betoogd heeft, zou ik bijkans meenen dat hij, lid der Kamer, na deze discussie, zou moeten stemmen tegen zijn eigen ont-

a STAHL.

werp. Hij zou dit kunnen doen, zonder ministerieel bezwaar. Meermalen in den loop zijner rede, heeft hij op de mogelijkheid eener terugkeering tot het ambtelooze leven gedoeld. Ik weet niet of hier te lande, ik zeg niet naar den geest van het constitutionneel staatsregt, maar volgens onze usantie, portefeuille- en kabinets-quaestien bestaan. Maar *in casu* acht ik dat, door de verwerping van art. 1, de Minister eene nederlaag zal lijden van zoodanigen aard, dat hij tevens, door den onderlingen strijd zijner tegenstanders, eene schitterende zege behaalt. Wat zal er, in verband met de geheele behandeling der wet, uit de verwerping van dit artikel blijken? niet alleen de Minister niet, maar geen lid der Kamer is thans bij magte een ontwerp te leveren aan hetwelk door de Kamer haar zegel worde gehecht. Ik laat daar een zeer gewigtig pnnt, een op zich zelf bijkans onoverkomelijk bezwaar; het zich onderling doorkruisen van plaatselijke en provinciale belangen; ik bepaal mij bij het onderwerp van mijn betoog; eene hervorming der regterlijke organisatie kan reeds hierom niet tot stand komen, omdat door de deskundigen over elk fundamenteel beginsel getwist wordt.

Ik ben heden nog al vermetel geweest, daarom wil ik voortgaan, volgens de les: „qui semel verecundiae fines transierit, eum oportet gnaviter esse impudentem": eenmaal vermetel, moet ge de vermetelheid zoover mogelijk drijven. Ik zeg niet alleen, verwerp deze wet; ik voeg er, op grond van hetzelfde argument, bij; er mag in de Tweede Kamer vooreerst van regterlijke organisatie niets worden gehoord. Niet dat ik de zaak verlang ter zijde te stellen; integendeel, zij worde met ernst en ijver behartigd: doch waar? in het studeervertrek van de heeren juristen. Er is gesproken over het stellen van *vraagpunten* aan de Kamer. Ik bid u, verlang het niet; noch de Regering, noch de Kamer zou haar leed kunnen overzien. De Kamer is niet geroepen bij meerderheid over dergelijke vraagpunten te beslissen; dit moet, eer het ontwerp in de Kamer gebragt worde, door degenen, die ik eershalve de priesters van de wetenschap genoemd heb, geschied zijn: de Kamer als zoodanig is een leek. Nu zal menigeen welligt, even als ik, op de regten der Kamer naijverig, zeggen, wij hebben het *regt* om over de wet te stemmen, en zouden we dan niet het regt hebben haar in de minste bijzonderheden te onderzoeken? Zeker hebt gij dit regt, maar het is wenschelijk van ieder regt dat we bezitten en verlangen te behouden, zoodanig gebruik te maken als met den aard van onze bevoegdheid en met het welzijn van het Vaderland overeenstemt. Mag ik mijn denkbeeld ophelderen door eene huisselijke vergelijking? Ik heb het regt in mijne woning de veranderingen te maken die ik begeer, en die welke ik niet begeer, te beletten; maar, wanneer ik nu eene verbetering beoog, wat doe ik? ik laat mij een algemeen plan voorleggen, hetwelk ik goed- of afkeur. Maar wat nu, indien ik met verwer, glazenmaker, timmerman, over elke bijzonderheid aan het redekavelen ging, omdat ik anders het definitief *fiat* of *veto* zonder volledige reden van weten-

schap uitspreken zou? Mij dunkt, ik zeg: die bijzonderheden moet *gij* weten, daarmede laat *ik* mij niet in. En wanneer nu de bouwmeester mij berigt: omtrent de fondamenten is tusschen mij en de gildebroeders verschil; de helft beweert met mij dat uw huis onwankelbaar zal zijn bevestigd, de andere helft is overtuigd dat het zal instorten, dan zou ik hem in bedenking geven, met de proefneming te wachten totdat er tusschen de *confrères* meer overeenstemming zij. Ik voeg bij deze eenvoudige, eene meer verhevene, en niet minder juiste vergelijking. Volgens het constitutionneel staatsregt, is een Koning bevoegd en verpligt, na behoorlijk onderzoek, sanctie aan de wet te geven; indien nu het Hoofd van den Staat vermeende geene wet, van welken aard ook, te mogen goedkeuren, zonder elke bijzonderheid persoonlijk te hebben onderzocht, wat dunkt u? zou hij een doeltreffend gebruik maken van het koninklijk regt? — Evenzoo met het regt van de Kamer; het moet worden uitgeoefend volgens den eigen aard van onze bevoegdheid, van de sfeer waarin wij natuurlijkerwijze beperkt zijn. Daarom juist mag de Kamer van het Gouvernement verlangen dat eene zoo gewigtige hervorming worde voorgelegd, eerst nadat de Regering, in overleg met de mannen van de wetenschap, tot gemeenschappelijke vastheid van overtuiging omtrent de hoofdpunten geraakt is. Elk ontwerp, waaraan deze voorbereiding ontbreekt, moet als voorbarig worden beschouwd. Daarentegen, door dit in het oog te houden, zal de Regering eenmaal een wel zamenhangend geheel in de vergadering brengen; een Minister zal dan niet transigeren, capituleren, zich bereid toonen om gevolg te geven aan bijkans elk verlangen van de Kamer; hij zal zich houden aan de grondtrekken van het ontwerp, omdat het in de ontwikkeling van de wetenschap en in de publieke opinie der deskundigen steun heeft. Aldus ook, aldus eerst, zal hij zegevieren over al hetgeen door den strijd der locale belangen in den weg gelegd wordt.

De resumtie mijner rede is eenvoudig en kort. Verwerp art. 1 van de wet; ligt, zoo het noodig is, de regterlijke organisatie uit het vijfde additioneel artikel; voeg er eene clausule bij, volgens welke in de eerste jaren geen ontwerp van regterlijke organisatie in de Kamer worde gebragt.

De verwerping van Art. 1 met 14 tegen 15 stemmen, werd gevolgd door de intrekking van het Ontwerp.

Bij de Uitgevers dezes is mede te bekomen:

Mr. G. Groen van Prinsterer. De Tweede Kamer en de Verzoekschriften of de beraadslaging van 28 April 1856 met Bijlagen en Aanteekeningen toegelicht. *f* 1,00.

———————— Narede van Vijfjarigen Strijd. „ 1.25.

———————— Over het verband der Openbare Volksschool en de Godsdienst. Advies in de Tweede Kamer der Staten-Generaal den 30. November 1855. „ 0.30.

———————— aan G. Graaf Schimmelpenninck, over de vrijheid van Onderwijs. „ 0.95.

Adres aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, over Formulieren, de Academische opleiding der Predikanten, het Onderwijs en het Kerkbestuur. Derde druk. „ 0.25.

1837 en 1853. Zelfstandigheid der Kerk of alvermogen van den Staat? „ 0.50.

Nederlandsche Gedachten. „ 5.00.

Vaderlandsche Zangen, verzameld door Mr. G. Groen van Prinsterer. Tweede druk. „ 0.75.

Dr. L. A. Warnkönig. Regtswijsgeerte of Natuurlijke Regtsleer. Uit het Duitsch vertaald en met eenige Bijvoegsels voorzien, door Mr. C. B. A. Moerkerk van Steel. „ 3.80.

M. van Dijk. Précis des Négociations du Congrès de Rastadt (1798). „ 1.90.

201483_030
groe009advi03
Adviezen in de Tweede Kamer der Staten-Generaaal. Deel 1

☞ Ten einde aan het oogmerk eener algemeen verkrijgbare uitgaaf te beantwoorden, wordt de prijs van ieder blad op slechts 10 Cents berekend.

Daar het getal bladen bezwaarlijk vooruit is te bepalen, zal de inteekening niet verder verbinden dan voor 50 vel, dus *f* 5,—; terwijl de Uitgevers, zoo er meer is en begeerd wordt, tot levering daarvan tegen denzelfden prijs van 10 Cents verpligt zijn.

Aan het einde der verzameling wordt eene chronologische opgaaf der Adviezen gevoegd.

KEMINK EN ZOON.